

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ

3.BİN YILDA ŞEHİRLER:
KÜRESELLEŞME
MEKAN-PLANLAMA

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU
8-9-10. Kasım.1999

Yayına Hazırlayan
Doç.Dr. İclal DİNÇER

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ
Sayı: MF.ŞBP-2000.003

Bütün Hakları Saklıdır. © 2000, Yıldız Teknik Üniversitesi
Bu eserin bir kısmı veya tamamı, Y.T.Ü. Rektörlüğü'nün izni olmadan,
hiçbir şekilde çoğaltılamaz, kopya edilemez.

Dinçer, İclal

**3.Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme Mekan-Planlama
Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyumu
8-9-10. Kasım.1999 / İclal Dinçer**

ISBN: 975-461-280-3

YTÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi Sayı:YTÜ.MF.BK-2000.0582

**Baskı:Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi Matbaası-İstanbul
Tel: (0212) 259 70 70/2252**

Yıldız Teknik Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 19.10.2000 tarih ve 2000/29 sayılı toplantısında alınan karara göre Üniversitemiz Matbaasında 500 (beşyüz) adet bastırılan, "3.Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme Mekan-Planlama Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyumu 8-9-10. Kasım.1999"adlı telifeserin her türlü bilimsel ve etik sorumluluğu yazarına aittir.

**3.BİN YILDA ŞEHİRLER:
KÜRESELLEŞME - MEKAN - PLANLAMA
DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU
8-9-10. Kasım,1999, İstanbul:Yıldız Teknik Üniversitesi**

DÜZENLEYEN KURULUŞLAR:
Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
TMMOB Şehir Plancıları Odası

BİLİM KURULU:
Prof.Dr. Ayşenur ÖKTEN
Prof.Dr. Emre KONGAR
Prof.Dr. Melih ERSOY
Prof.Dr. Sema ERDER
Prof.Dr. Sümer CÜREL
Prof.Dr. Vedia DÖKMECİ

DÜZENLEME KURULU:
YTÜ: Prof.Dr. Semra ATABAY
Prof.Dr. Zekai GÖRGÜLÜ
Doç.Dr.Betül ŞENGEZER
Yrd.Doç.Dr. İclal DİNÇER
Ar.Gör.Dr. Oya AKIN
Ar.Gör. Esin AKTAN
SPO: Ahmet TURGUT
Seydihan ÇAMUR
Yrd.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ
Ar.Gör.Rifat AKBULUT
Ar.Gör.Pınar ÖZDEN
Ebru KÜÇÜKLER

KOLOKYUM KOORDİNATÖRÜ:
Yrd.Doç.Dr. İclal DİNÇER

DESTEKLEYEN KURULUŞLAR:
SAYISAL GRAFİK
gismap
KİPTAŞ
BİMTAŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörlüğü
ORGANİZASYON:
CMS

KOLOKYUM PROGRAMI

8.Kasım.1999

9:30-10:00

10:00-11:00

Kayıt

Açılış Oturumu

Prof.Dr. Semra ATABAY

Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı

Prof. Hakkı ÖNEL

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Ayhan ALKIŞ

Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü

Necati UYAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Kamil UĞURLU

Toplu Konut İdaresi Başkanı

Ali Müfit GÜRTUNA

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

Plaket Sunumu

Prof. Kemal Ahmet ARU

Prof.Dr. Mehmet ÇUBUK

Prof.Dr.Zekai GÖRGÜLÜ

Tematik Açıklama

Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK

Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi

TMMOB Şehir Plancıları Odası

11:00-12:30

Birinci Oturum: Küreselleşme

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gönül TANKUT

DÜNDEN BUGÜNE KÜRESELLEŞME

Prof. Dr. Sümer GÜREL

KÜRESELLEŞMENİN FARKLI BOYUTLARI: KÜRESEL ORTAK

MALLARIN VE ORTAK HAVUZLARDAKİ KAYNAKLARIN

SÜRDÜRÜLEBİLMESİ İÇİN KÜRESEL YÖNETİŞİM GEREKSİNİMİ

Prof. Dr. Ayda ERAYDIN

KÜRESELLEŞME VE PLANLAMANIN SONU

Prof. Dr. Sezai GÖKSU

GLOBALLEŞME KENT MEKANI VE SOSYAL ADALET

Yrd. Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL

12:30-13:30

Yemek Arası

13:30-14:30

Sunuş: Planlamada Bilgi Teknolojileri

İstanbul Büyükşehir Belediyesi

14:30-16:30

**İkinci Oturum: Mekanların Üretim ve Dönüşümünde
Sermaye - Bilgi - Teknoloji İlişkisi**

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ayşenur ÖKTEN

MEKANA SERMAYE MANTIKLI VE TEKNOLOJİK BELİRLENİMCİ

YAKLAŞIMIN PLANLAMA BAKIŞ AÇIMIZDA YARATTIĞI TAHRİBAT

Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOK

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PLANLAMA VE TÜRKİYE

Dr. Polat SÖKMEN

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SANAYİ TEKNOLOJİ VE BİLGİ ÜRETİM

BİÇİMİNDEKİ DÖNÜŞÜM - MEKAN ORGANİZASYONU İLİŞKİSİ

Öğ. Gör. Kenan GÖÇER

KÜRESEL MEKANIN EKONOMİ - POLİTİĞİ: KÜRESELLEŞME

DÖNEMİNDE MEKAN KAVRAMINA KENTBİLİMSEL BİR BAKIŞ

Ar. Gör. Erbatur ÇAVUŞOĞLU

16:30-17:30

Kahve Arası ve Sunuş: Planlamada Bilgi Teknolojileri
gismap

17:30-18:00

Öğrenci Ödülleri

9.Kasım.1999

9:30-11:30

**Üçüncü Oturum: Değişen Sınırları Üretim ve Yaşam
Biçimleri ile Yeni Mekanlar**

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Tansu ŞENYAPILI
21. YÜZYILIN EŞİĞİNDE DEĞİŞEN KENTLEŞME DİNAMİKLERİ
Doç. Dr. Oğuz IŞIK
YENİ MEKANLAR, YENİ ÜRETİM BİÇİMLERİ
Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
KÜRESEL EKONOMİYE EKLEMLENMENİN ARACI OLARAK
YENİ MERKEZİLEŞME
Yrd. Doç. Dr. Güzin KAYA
KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KENT MEKANI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI ÖRNEĞİ
Dr. Oya AKIN
SERMAYE BİRİKİM BİÇİMİ VE DÜZEYİNE GÖRE İSTANBUL
METROPOLİTEN ALANINDA ALIŞVERİŞ MEKANLARININ
DEĞİŞİMİ/DÖNÜŞÜMÜ
Dr. Hülya BERKMEN YAKAR

11:30-12:30

Sunuş: Planlamada Bilgi Teknolojileri
İstanbul Büyükşehir Belediyesi/KIPTAŞ

12:30-13:30

Yemek Arası

13:30-15:30

Dördüncü Oturum: Mekanlar Arası Birliktelik ve Çatışma

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ
TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE MEKAN
Doç. Dr. Gülden ERKUT
SOSYAL MEKAN PLANLANABİLİR Mİ ?
Nuran YAVUZ - Dr. Sibel DEMİRTAŞ
KÜRESELLEŞME (YAŞANILASI) KENTSEL MEKAN ÜRETİMİ
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
Prof. Dr. Güven BİLSEL
MERKEZDE VE ÇEVREDE ÇATIŞMA MEKANLARI:
İSTANBUL'UN KÜLTÜREL PEYZAJININ OLUŞUM DİNAMİKLERİ
Yrd. Doç. Dr. Zeynep MEREY ENLİL-Yrd. Doç. Dr. İclal DİNÇER
KÜRESEL AKIŞLAR-YEREL ÇATIŞMALAR
VE ALTERNATİFSİZLİKLER
Ar. Gör. Murat Cemal YALÇINTAN

15:30-16:30

Kahve Arası ve Sunuş: Planlamada Bilgi Teknolojileri
Sayısal Grafik:Kıvılcım Tezan OCAK-Arda SERİM

16:30-18:30

Beşinci Oturum: Planlama Kavramının Yeni Rolü

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sümer GÜREL
CITY COMPETITION AND STRATEGIC PLANS:
A COMPARISON OF LONDON-SYDNEY AND SINGAPORE
Dr. Andrew THORNLY
KENT PLANLAMA SİSTEMİMİZİ YENİDEN DÜŞÜNMEK:
SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Prof. Dr. Melih ERSOY
DİNAMİK BİR SÜREÇ OLARAK PLANLAMA
Prof. Dr. Hale ÇIRACI
TERRITORIAL DEVELOPMENT ADMINISTRATION ROLE OF
PHYSICAL PLANNING-TOOLS AND METHODS
Prof. Manuel da COSTA LOBO

İŞLEVSİZLEŞEN PLANLAMA VE AFETLER
Doç. Dr. Betül ŞENGEZER-Öğ. Gör. Dr. Hatice KANSU
BUGÜNKÜ KENT YÖNETİMİ VE PLANLAMA SİSTEMİ
TÜRKİYE KENTLERİNİ ÜÇÜNCÜ BİN YILA TAŞIYABİLECEK Mİ ?
Ar. Gör. Sırma TURGUT-Ar. Gör. Nilgün Ç. ERKAN BİÇER

18:30-19:30

Basın Ödülleri

10.Kasım.1999

10:00-12:00

**Altıncı Oturum: Planlama ve Kent Yönetiminde Bilgi
Teknolojilerinin Kullanımı**

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmet KILINÇASLAN
ŞEHİR PLANLAMA ÇALIŞMALARINDA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN
KULLANIMI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ
Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY-Yrd. Doç. Dr. Reyhan YİĞİTER
KENT PLANLAMADA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN
KULLANIMI VE PLANLAMA DESTEK SİSTEMİ MODELİ
Uzm. Berna DİKÇINAR
KENTLERİ YENİDEN KURGULAMAK: AKILLI KENTLER
Ar. Gör. Rifat AKBULUT
KENT PLANLAMA VE YÖNETİMİNDE TÜM İLGİLİ KURULUŞLARIN
ENTEĞRE BİLGİ SİSTEMİ KULLANIMININ ÖNEMİ VE UYGULAMA
ÖRNEKLERİ
İŞLEM-GIS: Rahşan KIZILIRMAK-Mehmet TANKUT

12:00-13:00

Yemek Arası

13:00-14:30

Öğrenci Forumu

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Ferhan GEZİCİ

14:30-15:00

Kahve Arası

15:00-17:00

Panel ve Sonuç Bildirgesi

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Rifka ARSLAN

Panelistler: Prof. Dr. Gönül TANKUT
Prof. Dr. Aysenur ÖKTEN
Prof. Dr. Tansı ŞENYAPILI
Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ
Prof. Dr. Sümer GÜREL
Prof. Dr. İsmet KILINÇASLAN
Feridan DUYGULUER
Senihibi KİTAPÇI

18:00

Kapanış Kokteyli

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ OTURUMU	1
Yrd Doç. Dr. İclal DİNÇER.....	3
Kolokyum Koordinatörü	
Prof. Dr. Ayşenur ÖKTEN.....	4
Yıldız Teknik Üniversitesi	
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü	
Başkan Vekili	
Prof. Hakkı ÖNEL.....	5
Yıldız Teknik Üniversitesi	
Mimarlık Fakültesi Dekanı	
Prof. Dr. Ayhan ALKIŞ.....	7
Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü	
Necati UYAR.....	9
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı	
Kamil UĞURLU.....	12
Toplu Konut İdaresi Başkanı	
Ali Müfit GÜRTUNA.....	15
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı	
TEMATİK AÇIKLAMA:	
3. BİN YILDA BEŞERİLEŞMİŞ ŞEHİRCİLİK ÜTOPYASI.....	17
Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK	
TÜRKİYE ŞEHİRCİLİĞİNDE 3. BİN YIL BİLDİRGESİ	28
Erhan DEMİRDİZEN	
TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Üyesi	
BİRİNCİ OTURUM:	33
KÜRESELLEŞME	
Oturma Başkanı: Prof. Dr. Gönül TANKUT	
DÜNDEN BUGÜNE KÜRESELLEŞME.....	35
Prof. Dr. Sümer GÜREL	
KÜRESELLEŞMEYE FARKLI BAKIŞ: KÜRESEL ORTAK MALLARIN	
SÜRDÜRÜLEBİLMESİ İÇİN KÜRESEL YÖNETİŞİM GEREKSİNİMİ.....	41
Prof. Dr. Ayda ERAYDIN	
“KÜRESELLEŞME” VE PLANLAMANIN SONU.....	59
Prof. Dr. Sezai GÖKSU	
SOSYAL ADALET, KENT MEKANI VE KÜRESELLEŞME.....	69
Yrd. Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL	

İKİNCİ OTURUM:	85
MEKANLARIN ÜRETİM VE DÖNÜŞÜMÜNDE SERMAYE - BİLGİ - TEKNOLOJİ İLİŞKİSİ Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ayşenur ÖKTEN	
MEKANA SERMAYE MANTIKLI VE TEKNOLOJİK BELİRLENİMCİ YAKLAŞIMIN PLANLAMA BAKIŞ AÇIMIZDA YARATTIĞI YIKIM.....	87
Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOK	
KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PLANLAMA VE TÜRKİYE.....	95
Dr. Polat SÖKMEN	
KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SANAYİ TEKNOLOJİ VE BİLGİ ÜRETİM BİÇİMİNDEKİ DÖNÜŞÜM – MEKAN ORGANİZASYONU İLİŞKİSİ.....	117
Öğ. Gör. Kenan GÖÇER	
KÜRESEL MEKANIN EKONOMİ – POLİTİĞİ: KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE MEKAN KAVRAMINA KENTBİLİMSEL BİR BAKIŞ.....	121
Ar. Gör. Erbatur ÇAVUŞOĞLU	
ÜÇÜNCÜ OTURUM:	127
DEĞİŞEN SINIRLARI ÜRETİM VE YAŞAM BİÇİMLERİ İLE YENİ MEKANLAR Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gönül TANKUT	
21. YÜZYILIN EŞİĞİNDE DEĞİŞEN KENTLEŞME DİNAMİKLERİ.....	129
Doç. Dr. Oğuz IŞIK	
YENİ MEKANLAR, YENİ ÜRETİM BİÇİMLERİ.....	131
Doç. Dr. Yüksel DİNÇER	
KÜRESEL EKONOMİYE EKLEMLENMENİN ARACI OLARAK YENİ MERKEZİLEŞME	139
Yrd. Doç. Dr. Güzin KAYA	
KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KENT MEKANI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI.....	141
Öğ. Gör. Dr. Oya AKIN	
İSTANBUL METROPOLİTEN ALANINDA SERMAYE BİRİKİM BİÇİMLERİNİN ALIŞVERİŞ MEKANLARINA ETKİLERİ.....	167
Öğ. Gör. Dr. Hülya BERKMEN YAKAR	
DÖRDÜNCÜ OTURUM:	185
MEKANLAR ARASI BİRLİKTELİK VE ÇATIŞMA Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ	
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE MEKAN.....	187
Doç. Dr. Gülden ERKUT	
SOSYAL MEKAN PLANLANABİLİR Mİ ?.....	193
Nuran YAVUZ Sibel DEMİRTAŞ	

KÜRESELLEŞME (YAŞANILASI) KENTSEL MEKAN ÜRETİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER.201	Prof. Dr. Güven BİLSEL
İSTANBUL'UN KÜLTÜREL PEYZAJI: UZLAŞMA VE ÇATIŞMA MEKANLARI.....203	Yrd. Doç. Dr. Zeynep MEREY ENLİL Yrd. Doç. Dr. İclal DİNÇER
KÜRESEL AKIŞLAR, ÇATIŞMA KÜLTÜRÜ VE ALTERNATİFSİZLİK.....211	Ar. Gör. Murat Cemal YALÇINTAN
BEŞİNCİ OTURUM:229	
PLANLAMA KAVRAMININ YENİ ROLÜ	
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sümeyra GÜREL	
CITY COMPETITION AND STRATEGIC PLANS: A COMPARISON OF LONDON-SYDNEY AND SINGAPORE.....231	Dr. Andrew THORNLY
KENT PLANLAMA SİSTEMİMİZİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....233	Prof. Dr. Melih ERSOY
SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME BİLEŞENLERİNİ DENGEMEDE PLANÇININ ROLÜ.....243	Prof. Dr. Hale ÇIRACI
TOWN PLANNERS ROLES, TOOLS AND METHODS FROM DESIGN TO MANAGEMENT AND MEDIATION.....247	Prof. Manuel da COSTA LOBO
PLANLAMAMANIN İŞLEVSİZLEŞMESİ VE AFETLER.....261	Doç. Dr. Betül ŞENGEZER Öğ. Gör. Dr. Hatice KANSU
BUGÜNKÜ KENT YÖNETİMİ VE PLANLAMA SİSTEMİ TÜRKİYE KENTLERİNİ ÜÇÜNCÜ BİN YILA TAŞIYABİLECEK Mİ ?.....283	Ar. Gör. Sırma TURGUT Ar. Gör. Nilgün Ç. ERKAN BİÇER
ALTINCI OTURUM:293	
PLANLAMA VE KENT YÖNETİMİNDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI	
Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmet KILINÇASLAN	
KENT PLANLAMA SÜRECİNDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIM OLANAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....295	Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY Yrd. Doç. Dr. Reyhan YİĞİTER
KENT PLANLAMADA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI VE PLANLAMA DESTEK SİSTEMİ MODELİ.....307	Uzm. Berna DİKÇİNAR
KENTLERİ YENİDEN KURGULAMAK: AKILLI KENTLER.....315	Ar. Gör. Rifat AKBULUT

KENT PLANLAMA VE YÖNETİMİNDE TÜM İLGİLİ KURULUŞLARIN
ENTEĞRE BİLGİ SİSTEMİ KULLANIMININ ÖNEMİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....335

İŞLEM-GİS: Raşan KIZILIRMAK
Mehmet TANKUT

ÖĞRENCİ FORUMU343

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Ferhan GEZİCİ
Katılımcılar: Ozan HOVARDAOĞLU
Ulaş AKIN
Gözde AKSOY
Gökhan İŞGÖR
İbrahim GÜNDOĞDU

PANEL371

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Rifki ARSLAN
Panelistler: Prof. Dr. Gönül TANKUT
Prof. Dr. Ayşenur ÖKTEN
Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ
Prof. Dr. Sümer GÜREL
Prof. Dr. İsmet KILINÇASLAN
Feridun DUYGULUER
Senihi KİTAPÇI

POSTER BİLDİRİLER415

DIŞ MEKAN TASARIMI VE ARAZİ BİÇİMLEME DENEYİMİ.....417

Prof. Dr. Metin BAŞAL
Ar. Gör. Aydın ÖZDEMİR

YENİ BİNYILDA ESKİ DÜNYANIN ESKİ ŞEHİRLERİNİN
YENİ (?) KENTSEL SORUNLARI.....425

Dr. Özer BOSTANOĞLU

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK-GELENEKSEL MEKAN ÇATIŞMASININ
DİYARBAKIR SUR İÇİ ÖRNEĞİNDE İRDELENMESİ.....441

Yrd. Doç. Dr. Demet ÇETİN
Ar. Gör. Neslihan DALKILIÇ

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN PLANLAMAYA OLAN İKİ YÖNLÜ ETKİSİ.....449

Okan Murat DEDE
Semih Halil EMÜR

17.AĞUSTOS.1999 MARMARA DEPREMİNDE MEYDANA GELEN HASARIN
YÖNETİM PLANLAMA VE UYGULAMA BOYUTU.....453

Öğ. Gör. Dr. Ercan KOÇ

YAYA MEKANLARININ DEĞİŞEN ANLAMI.....469

Doç. Dr. Hülya KOÇ
Ar. Gör. İpek ÖZBEK SÖNMEZ

TAŞINMAZ YATIRIMLARININ ULAŞIM ALTYAPI YATIRIMLARI İLE İLİŞKİSİ;
ANKARA MERKEZİ İŞ ALANI, ANKARAY VE METRO PROJELERİ.....479

Ar. Gör. Şengül SUR

AÇILIŞ OTURUMU

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım.1999, İstanbul

Yrd. Doç. Dr. İcral DİNÇER
Kolokyum Koordinatörü
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkan Yardımcısı

Değerli Konuklar,

Sözlerime bundan 10 yıl önce, 1989'da Dünya Şehircilik Günü Daimi Komitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi ortaklığında düzenlenen 13. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'na bir atıf yaparak başlamak istiyorum. Teması "Şehircilik ve Planlama Eğitimi" olan bu kolokyumda Sayın Prof.Dr. Mehmet Çubuk'un deyiimiyle "planlama eğitiminin bir muhasebesi" yapıyordu. Fakat bu muhasebenin altında Türkiye'de planlamanın bilinçli bir şekilde işlevsiz hale getirilmesinden duyulan endişeler yatmaktaydı. Nitekim son on yıl yönetimlerin ve toplumun elbirliği ile planlama kavramını reddeden, hatta daha da ileri giderek tahrip etmeye yönelik eylemleri ile geçti.

3. Bin Yıl'a girerken düzenlenen bu kolokyumun teması, küreselleşme kavramı ile temsil edilen planlamanın işlevsiz hale getirilme süreci ve bu süreç karşın planlamada yeniden geliştirilmesi gerekenler nelerdir, sorusu kapsamında belirlendi.

Kolokyumun ilk dört oturumunda küreselleşme kavramı ve bu kavramın ekonomik, sosyal ve fiziki mekandaki yansımalarının irdelendiği bildirilere yer verilmiş, Beşinci ve Altıncı Oturumlar ise planlamanın yeni rolünün tartışılacağı oturumlar olarak düzenlenmiştir.

Oturumlarda davetli ve katılımcı olarak bildiri sunacak sayın konuşmacılara, oturumların sonuçlarını Kapanış Paneli'ne taşıyacak olan değerli Oturum Başkanlarına, Öğrenci Forumu'na katılacak 3. Bin Yılın planlıları öğrencilerimize katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Bildirilerini oturumlarda sunamayan değerli katılımcılarımız için oturum aralarında sunma olanağı yaratılmış olup, bildirileri sergi salonunda poster olarak sergilenmektedir. Yine aynı salonda planlamada bilgisayar teknolojilerinin kullanımı konusundaki örneklerin sergilendiği standlar da yer almaktadır. Kolokyuma bu teknolojilerin tanıtımı konusundaki katkılarından dolayı ilgili katılımcılara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Son olarak, Düzenleme Komitesi adına Kolokyumun gerçekleşmesine katkıda bulunan tüm kurum ve kişilere ayrı ayrı şükranlarımızı sunar, kolokyumun herkes için verimli geçmesi dilekleriyle saygılar sunarım.

Prof. Dr. Ayşenur ÖKTEN
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkan Vekili

Sayın Başkan,
Sayın Rektör,
Sayın Toplu Konut İdaresi Başkanı,
Sayın Dekan,

Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ile Şehir Plancıları Odası'nın birlikte düzenledikleri 23.Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu'na hoş geldiniz.

Bu kolokyumdaki çalışmaların ana çizgilerini arkadaşım Yrd. Doç. Dr. İclal Dinçer açıkladı. Umarım bu çalışmalar verimli geçer, şehirciliğin ve planlamanın sorunlarına ışık tutar.

İyi çalışmalar diliyorum, saygılarımla.

Prof. Hakkı ÖNEL
Yıldız Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Dekanı

Sayın Başkan,
Sayın Toplu Konut İdaresi Başkanı,
Sayın Rektörüm,
Sayın Bölüm Başkanlarım,
Saygıdeğer Konuklar,
Değerli Katılımcılar ve
Sevgili Öğrenciler,

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ile TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Dünya Şehircilik Günü nedeniyle ortaklaşa düzenlediği 3.Bin Yılda Küreselleşme Mekan ve Planlama konulu 23. Kolokyumu'na hoş geldiniz, Mimarlık Fakültesi Dekanı olarak hepinizi en içten sevgi ve saygı ile selamlıyorum.

Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyum teması yüzyılımızın son yirmi yılına damgasını vurmuş olan küreselleşme, mekan, planlama kavramlarının 3. Bin yıla girerken son kez tartışılması olarak saptanmıştır.

İçinde bulunduğumuz son yirmi yıl her geçen gün artan bir hızla iletişim, bilgi ve üretim teknolojilerinin kendi kendini tüketerek yenilediği, üretim ilişkilerinin yeni kanalları ile akışkanlıklar yaratarak değiştiği bir zaman dilimine tanıklık etmektedir. Dönemin en önemli özelliği olan hız kavramı yaşamın tüm alanlarına nüfuz ederek, var olan değerlerin, önceliklerin, ilişki ağlarının kendinden bir önceki zaman dilimine göre daha büyük bir çabuklukla değişimini, kısa sürede anlamlarını yitirmelerini getirmektedir. Bu çok yönlü ve hızlı değişime toplumsal ekonomik ve fiziksel mekandaki çeşitlenmeyi ve çatışma ortamlarının giderek artmasını yarattığı gibi, bu ortama yeni kavramlar katarak, tartışma gündemini daha da genişletmektedir. Mekan ve planlama kavramları ise bu çatışma ve çeşitlenme ortamının odak noktasındadır. Ekonomistlerin, sosyologların ve diğer birçok bilim alanının küreselleşme ve mekan ve planlama kavramlarına yeni bakış açıları kazandırılması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortadadır. Hızlı, değişken, ve çok yönlü çeşitlenen ve çatışan mekanların çoğaldığı, bilinmezliklerin her yeni teknoloji ve yeni kavram ile büyüdüğü bir ortamın günümüz planlama kavramları ve uygulama araçları ile yönlendirilmesi giderek yok olmakta ve ortam bir kaosa dönüşmektedir.

Bu çerçevede 3.Bin yılın şehirlerinin organizasyonu ve bu süreçte planlamanın, plancının yükleneyeceği yeni roller geliştirilebilecek kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar ile kullanılabilir teknolojik araçlar bugünden üretilmeye ve geliştirilmeye kuşkusuz ki muhtaçtır. Bu bağlamda altı oturum ve bir sonuç paneli olmak üzere sürdürülecek üç günlük çalışma sürecinde değerli konuşmacılar ve panelistler küreselleşme, mekan ve

planlama ana başlıklarında üretim ve bilişim teknolojilerindeki değişimler, yeni ilişki ağları, küresel, yerel birliktelik ve çatışma, sermayenin teknolojinin ve bilginin ürettiği mekanlar ve diğerleri, değişen sınırları üretim ve yaşam biçimleri ile yeni mekanlar, mekanlar arası birliktelik ve çatışma, planlama kavramının yeni rolleri, planlama ve yönetimde bilgi teknolojileri kullanımı temel konu başlıkları içerisinde söylemde bulunarak, model oluşturmaya yönelik bilimsel bir sistematik oluşturacaklardır.

Oturların ve panelin verimli geçmesini diliyor ve planlama bilimine olumlu katkılar sağlayacağına inanıyor, bu bilimsel platformu gerçekleştiren başta Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı, şu anda Almanya'da görevli olduğu için aramızda olmayan Sayın Prof. Dr. Semra Atabay ile TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı Sayın Ahmet Turgut ve bilim kurulu üyeleri Prof. Dr. Ayşenur Ökten, Prof. Dr. Emre Kongar, Prof. Dr. Melih Ersoy, Prof. Dr. Sema Erder, Prof. Dr. Sümer Gürel, Prof. Dr. Vedia Dökmeci hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca Düzenleme Kurulu'nda görev alan Fakültemiz öğretim elemanlarından başta Atabay olmak üzere, Prof. Dr. Zekai Görgülü, Doç. Dr. Betül Şengezer, ve araştırma görevlileri Dr. Oya Akın, Esin Aktan ve Şehir Plancıları Odası'dan da başta Sayın Turgut olmak üzere, Seydihan Çamur, Yrd. Doç. Dr. Ferhan Gezici, araştırma görevlileri Rıfat Akbulut, Pınar Özden, Ebru Küçükler'i yürekten kutluyor ve teşekkürlerimi sunuyorum. Bu bilimsel platformun oluşmasında her ölçekteki özverili katkısı ve tükenmez enerjisi nedeniyle Kolokiyum Koordinatörü olan Sayın Yrd. Doç. Dr. İclal Dinçer'i özellikle kutluyor ve başarılarının devamını diliyorum.

Ayrıca Sempozyum'a destek veren kurum ve kuruluşlar ile siz saygı değer konuklarıma, Sempozyuma emeği geçen tüm elemanlarımıza, organizasyonu sağlayan GMS'ye en içten dileklerle sevgi ve saygılar sunuyorum.

Bir başka bilimsel etkinlikte görüşme dileğiyle, sağlık, mutluluk ve başarılar hepimizin olsun.

Prof. Dr. Ayhan ALKIŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü

İstanbul Büyükşehir Belediyemizin Sayın Başkanı,
Toplu Konut İdaremizin Sayın Başkanı,
Şehir Plancıları Odamızın Sayın Başkanı,
Saygıdeğer Plancılar ve
Saygıdeğer Konuklar,

Dünya Şehircilik Günü nedeniyle ev sahipliği yapmaktan gurur duyduğumuz bu Kolokyuma katıldığımız için hepimize teşekkür etmek istiyorum, hoş geldiniz demek istiyorum ve bu vesileyle en içten saygılarımı, en iyi dileklerimi sunmak istiyorum.

Saygıdeğer Konuklar,

Şehircilik, kentleşme 3.Bin yıla hemen yaklaştığımız bu günlerde tartıştığımız bir konu olacak bu Kolokyum'da. Yalnız bu Kolokyum'da değil, sanırım, 50'li-60'lı yıllardan beri ülkemizin tartıştığı önemli bir konu. Çünkü, hepimizin bildiği gibi, kentleşme ve ona bağlı sorunlar ülkemizin geçmişteki politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir, büyük ölçüde bunlarda katkısı vardır.

Şimdi konuyu daha genel ve bilimsel olarak değerli öğretim üyesi arkadaşlarım ve Şehir Plancıları Odamızın uzmanları bu konuyu, yani küreselleşmeye giderken mekan ve planlama konusunu bu Sempozyum'da ele alıyorlar. Bu konuyu dünyanın bu hızlı gelişim ve değişim süreci içerisinde inceleyecekler. İşte bu değişim ve gelişim sürecinin mekanlarımızı da etkilediğini söyleyecekler ve artık bu süreç içerisinde kentlerimizin yeni bir biçim kazandığını ifade edecekler, akıllı kentlerden söz edecekler.

Ben daha çok somut bir bakış açısı içerisinde yurttaş ne bekliyor diye düşünmek istiyorum, ya da kentli, yurttaş, vatandaş ne bekliyor? Tek kelime ile ifade etmek gerekirse yurttaşlarımız bu süreçten, planlama ve kentleşme sürecinden bir artı değer, bir gönenç, artan bir refah bekliyor. Bunu yapmakla yetkili olanlar da merkezi ve yerel idareler, hepimizin bildiği gibi. Ancak bu değişim sürecinin, dünyadaki bu küreselleşme sürecinin, toplumsal değişimi de beraber getirdiği ve bu değişim süreci içerisinde üretim biçimlerimizi de, ona bağlı olarak da mekan gereksinimlerimizi de değiştirdiğini görüyoruz. Bir bakıma insanlar mekanları yaratıyor. Mekanlar da insanları yaratıyor. Kısaca bizler mekanlarla birlikte, değişip ve dönüştürüyoruz. İşte bu da kentleşme dinamiklerinin değişmesi anlamına geliyor ki, bu bizim kentli olarak, yurttaş olarak yaşam biçimimizin de değişmesi sonucunu çıkarıyor. İşte planlama da bu çok önemli, bu değişim dinamik bir süreç içerisinde ele alınmalıdır. Planlar sadece statik anlamda yapılıp, korunmak yerine dinamik bir değişim süreci içerisinde ele alınması gerekmektedir.

Bir başka konu da bu sürecin, mekansal planlama sürecinin, ülkemizin konut ihtiyacı

başta olmak üzere planlanması, yani arsa üretimi, yani konut üretimidir. Ülkemizde başarılı örnekleri olmasına karşın, Cumhuriyet Dönemini bir bütün olarak ele aldığımızda bu süreç içerisinde başarılı olduğumuzu söyleyemeyiz. Yani bir bakıma planlama, teorik bir süreç olarak ele alındığında çok güzel şeyler konuşuyoruz, Üniversitelerimizin bu konuda çok ciddi, çok değerli birikimleri var. Ancak bu birikimlerin, pratik yaşama yansımadığını görüyoruz. Örneğin, arsalar ya da konutlar kendiliğinden, merkezi ve yerel idarelerden çok daha önce üretiliyor ve tüketiliyor. Dolayısıyla sanıyorum, 3000'li yılların temel uğraşı alanlarından birisi de arsa üretimini ve konut üretimini planlamak ve bunu kontrol altına almak olacaktır. Çok somut bir örneğini acı bir biçimde, bu son depremde yaşadık. Deprem ve benzer doğal afetlerle ortaya çıkan bu sorunların, hem teorik olarak yani planlama sürecinde ele alınmadığını, yani deprem olursa ne yaparız, bunun düşünülmediğini, o da bir yana o olduktan sonra da çözüm arayışlarının hızla gelişmediğini acı bir biçimde yaşadık.

Sanıyorum 3000'li yıllar, işte bunları konuşmamız, düşünmemiz gereken yıllar olacak. Bu süreçte bir araç olarak, hiç kuşkusuz teknolojiyi kullanmak zorundayız. Bilgi teknolojilerini bu alanda da, planlama süreci alanında da kullanmak zorundayız. Bunun dünyadaki örnekleri karşımıza akıllı kentler olarak çıkıyor. Akıllı insanların yaşadığı, belki akıllı insanların yönettiği kentler, akıllı kentler olarak çıkıyor. Bu teknolojinin somut bir uygulaması, İstanbul Büyük Şehir Belediyemiz başta olmak üzere, diğer belediyelerimiz de, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Aydın gibi kentlerimizde de uygulamaya konulan kent bilgi sistemidir. Kent bilgi sistemi aslında, işte demin ifade ettiğim, yurttaşın gönencini artırması için, yani daha iyi yönetilme ihtiyacını karşılayan bir kamu hizmeti olmaktan öteye bir şey değildir. Kentin tüm varlıklarının, toprak altındaki, toprak üstündeki tüm varlıklarının envanterinin yapıldığı ve sorgulandığı bir sistemdir. Hepiniz biliyorsunuz, kısaca kent yöneticileri için bir karar destek sistemidir. Ben bunu bütün kentlerimizde, böyle bir çağdaş sistemi, yurttaşlarımızın gönencine hizmet verecek böyle bir sistemi 3000'li yıllarda çoğaltmamı diliyorum.

Son olarak, bir dileğimi de ifade ederek sözlerime son vermek istiyorum. Görüldüğü gibi, kentten söz ediyorsak, kentleşmeden, planlamadan, mekandan söz ediyorsak bu sürecin çok katılımcıları çok disiplinli katılımcıları var. Bu süreçte, yani planlama sürecinde ve uygulama sürecinde bu katılımcıların birlikte çalışması gerekir diye düşünüyorum. Sanıyorum, önemli eksiklerimizden birini 3000'li yıllarda giderme şansımız vardır.

Bir de soru atmak istiyorum ayrılmadan önce. Nasıl projelerin mimarları varsa, onların telif hakları varsa, planların da plançıları var diye düşünüyorum. Bunların da telif haklarının olduğunu düşünüyorum. Bu planları korumanın yollarını sizler tartışsınız, bulursunuz dileklerimle, sözlerime son veriyorum.

Necati UYAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Üç yıldır TMMOB Şehir Plancıları Odası öncülüğünde gerçekleştirilmekte olan Geleneksel Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nun 23. sünde yeni bir bin yıla girerken; "Geleceğin kentleri ve kentleşmesi nasıl olacak?", "3. bin yılda küreselleşmenin, Yeni Dünya Düzeni'nin (YDD) ve teknolojik gelişmelerin, kentsel mekana ve planlamaya etkisi ile olası sonuçları neler olacak?" sorularına yanıt bulmayı hedefliyoruz.

Küreselleşme, YDD, Tahkim, MAİ

Ülkemizde gerek sermayenin denetimindeki medya desteği ve gerekse sermaye destekli politikacılarımız tarafından sürekli işlenen ve kabullenmemiz beklenen Yeni Dünya Düzeni; ekonomik, teknik, sosyal yönelişlerin ve işbölümünün ABD tarafından belirlendiği, ulusötesi sermayenin kontrolünde tek boyutlu bir dünyayı dayatmaktadır.

Ulusötesi sermaye kendi çıkarları uğruna, ülkemiz ve benzeri geri kalmış ülkelerde özelleştirmelerle ulus devleti küçültmekte, halkların sosyal, kültürel haklarını kısıtlamaktadır. Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları, uluslararası tahkim benzeri düzenlemeler ile anayasa dahil olmak üzere tüm hukuk düzeni ve kurumları büyük sermayenin önünde engel olmaktan uzaklaştırılmaktadır.

Ulusötesi sermayenin istekleri doğrultusunda yapılan, uluslararası tahkim benzeri düzenlemeler, gerek kentlerimiz ve gerekse doğal çevremiz açısından oldukça tehlikeli diyebileceğimiz gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Danıştay'ın hukuka uygun ve kamu yararı bakımından yaşamsal önemdeki denetiminin ortadan kaldırılarak yetkisinin "görüş bildirme"ye indirgenmesiyle, hakları korunmuş bireylerden oluşan sağlıklı bir kamunun yaratılması sermayenin insafına terk edilmiştir.

İnsanı kentine ve yaratılan değerlere yabancılaştıran, doğayı kirleten, doğal yaşamı yok eden, emekçilerin artı değerini çalan, insanları her alanda ezen, kişiliksizleştiren, bugüne kadar kentlerimizin biçimlenmesinde tek söz ve yetki sahibi olan kapitalizmin dayattığı Yeni Dünya Düzeni'nin etkisiyle bundan böyle olabileceklere gelecek yıllarda artacak ulusötesi sermaye saldırılarına karşı direnmek gerektiğine inanıyoruz.

Deprem, yer seçimi kararları...

Sermayenin ve politik destekçilerinin karar vericiliğiyle kentlerde ve doğal çevrede yaşanan çarpıklıklar, 17 Ağustos gecesi yaşanan depremin yarattığı yıkımla gözler önüne serildi. Son yıllarda her doğa olayının felakete dönüştüğü ülkemizde, ortaya çıkan felaketi edenler sorgulanmaya başladı. Başta medya olmak üzere, birçok kesim tarafından ekonomik yaşam koşullarının dayattığı sistemin doğal ürünü olan bazı konut yapımcıları suçlu olarak teşhir edildi.

Bu arada meslek alanımız açısından olumlu sayılabilecek gelişme ise, bölgedeki kentlerin yer seçimlerindeki hataların tartışılmaya başlanmasıydı.

Sakarya Ovası'nda birinci sınıf tarım alanlarını yok eden sanayi yapılaşmasına karşı duran meslek odalarına ve duyarlı kesimlere "Patates, otomobilden daha mı değerli?", "Gerekirse Çankaya'nın bahçesini bile veririm" gibi veciz sözlerle, tüm çevre düşmanı kaçak sanayi tesislerinin temel atma törenlerinde düğmeye basanlar, deprem bölgesinde yaşanan yıkım ile yitirilenlerin ardından hayatta kalabilen ve çadıra muhtaç duruma düşürülen halkımızın karşısına çıkıp "deprem takdiri ilahidir", "Devlet büyüktür", "yıkılma yaparız" gibi beylik sözleriyle sıra savdılar.

Depremle bir kez daha ortaya çıkan gerçek; bölgedeki dengesiz nüfus yoğunlaşması ve sanayi yığılmasına engel olması gereken üst ölçekli planlama kararlarının eksikliği oldu. Bu kararları alması gerekenlerin, planları hazırlaması gerekenlerin depremin hemen sonrasında yerel yönetimlerin yetkilerine el koyması ise ders alınması gereken bir yüzsüzlüktü.

Deprem sonrasında konuya ilişkin söz söylemek isteyen her kesimin meslek alanımıza ilişkin uzmanlık gösterilerini, yıllardır her zeminde inşaat yapılır diyenlerin, "bu alanlar yapılaşmaya açıtır mı?" dediğini bölgede yapılan her imar planından önce zaten yapılmış olan gözlemsel, içeriksiz jeolojik etütlerin tek başlarına çözülmüş gibi gösterilmesini ibretle izledik.

Şehir Plancıları Odası'nın depremden etkilenen bölgelerde yapılan, büyük bölümü rant amaçlı imar planlarının yıkımda ve can kayıplarındaki etkisi ile yapılan hatalar konulu çalışmasının elde edilebilen ilk sonuçları da çok acı bir gerçeği gözler önüne sermiştir. Bölgedeki planları hazırlayanları çok küçük bir bölümü konunun eğitimini almış diplomalarıyla bu işi yapan şehir plancılarıdır. İmar planların yüzde 87 gibi büyük bir bölümü Şehir Plancıları Odası'nın denetimi dışındaki meslek grubundan kişiler ve kurumlarca hazırlanmıştır.

Planlama, mimarlık ve tasarım

Rantiyeci bir sistemin karını maksimize etme amaçlı araçlardan biri olarak kullanılan İmar Planlama Düzeni başlangıçtan bu yana planlamayı salt fiziksel tasarım olarak gören, şekilci bir anlayışı benimsemiştir.

Oysa şehir planlama, önceden kestirici, sosyal bilimlere inan, kentleri kendi iç bütünlüğü ve büyüme kuralları olan bir birim olarak gören, çok yönlü akılcı planlamanın üstünlüğüdür.

Salt mimarlık eğitiminin kent planlamasının gerektirdiği hünere veremeyeceğini kabul etmeyen, ranta yönelik düzenlemelere imza atanların şu soruyu bir kez daha kendilerine sormasında yarar var; şehir planlama mesleği ve yetkileri, kamu kurumlarında dosya inceleme ve düzenleme ile geçen memuriyet yıllarının sonrasında verilen bir emekli ikramiyesi olacak kadar basit midir?

Nasıl bir plancı? Nasıl bir planlama?

Kabul edilmelidir ki;

Kent formunun oluşmasına ilişkin kuramsal bilgiye sahip, verdiği kararların mesleki etik açısından anlamının bilincinde olan bir şehir plancısı, mimari bakış açısından farklı olarak arsa rantlarını toplumsal çıkar açısından doğru olan yere yönlendirebilecektir.

Yaşananlardan ders alarak ivedilikle yapılması gereken planlama kararlarını plancıların verdiği kamu yararına özerk çalışma yapabilecek planlama kurumlarının kurulması, karar verme konumundaki tüm teknik kadroların 657 vb. baskı yasalarından kurtulması ile özgür ve bilimsel karar üretme ve uygulama ortamı yaratılmasıdır.

Şehir planlama; mimarlık üzerine sürülen krema değildir.

Şehir Plancıları Odası'nın kuruluşunu ve meslek alanımızda kurumlaşmanın 30. yılında mesleğimizin hala çıraklıktan yetişen diplomasız eğitimsiz kişilerce her tür denetimden uzak bir serbestlikle yapılabiliyor olması nedeniyle, kentlerimizin geleceğine ve meslek alanımıza ilişkin endişelerimiz eksilmiyor. Odamızın kuruluşunun TMMOB Genel Kurulunda savunulması amacıyla 1969 yılında sayın İlhan Tekeli tarafından kaleme alınan ve bir meslek örgütünün kuruluş mücadelesinin temel söylemi diyebileceğimiz metni kısaca özetleyen cümleyi geçen yıllar içinde sürekli seslendirdik. Gerek yasal kurgulamadaki yanlışlar ve rant sistemine hizmet eden düzenlemelerin sürdürülmesi nedeniyle, gerekse meslek alanımıza bakıştaki anlayışın sürdürülmesi nedeniyle bu sözleri yeniden ve daha bir gür sesle söylüyoruz.

Yetki sahiplerine duyuruncaya kadar sistemi değiştirenceye kadar yasal düzenlemeleri yaptıruncaya kadar söyleyeceğiz;

“Şehir Planlama Mimarlık Mühendislik Üzerine Sürülen Bir Krema Değildir”. Olmasına da izin vermeyiz.

Yeni bir binyıla girerken, plana ve plancıya saygı duyan yöneticilerin yönettiği bir toplumda planlama kararlarını şehir plancılarının verdiği bir ortamın oluşmasına katkı koyması dileğiyle, Kolokyumun başarılı ve doyurucu geçeceğini umuyor, hepimize saygılar sunuyorum Rantiyeci bir sistemin karını maksimize etme amaçlı araçlardan biri olarak kullanılan imar planlama düzeni; başlangıçtan bu yana planlamayı salt fiziksel tasarım olarak gören şekilci bir anlayışı benimsemiştir. Oysa şehir planlama önceden kestirici, sosyal bilimlere inanan kentleri kendi iç bütünlüğü ve büyüme kuralları olan bir birim olarak gören çok yönlü akılcı planlamanın üstünlüğüdür.

Kamil UĞURLU
Toplu Konut İdaresi Başkanı

Aziz Başkan,
Sayın Rektör,
Değerli Meslekdaşlarım,
Hanımefendiler, Beyefendiler,

Son yarım yüzyılda toplumun ekonomik ve sosyal yapısında önemli gelişmeler yaşandı. Planlama anlayışındaki değişiklikler buna paralellik göstermektedir ve doğaldır. 1960'larda egemen planlama yaklaşımı bildiğimiz gibi, "rasyonel planlama" modeliydi. Bununla hızlı kentleşmeye maalesef uyum sağlanamadı. 1980'li yıllardan itibaren esnek planlama anlayışını içeren "stratejik planlama" modeline geçildi. Bu gün ise daha farklı ve yeni bir yaklaşım modeli gündemdedir. Bu model "katılımcı, demokratik" bir planlama anlayışını temsil ediyor.

Yakalamak ve uyum sağlamak zorunda olduğumuz bir bilim toplumu var. Bunun mekanlarını tasarlayan insanlar için yaşanabilir yerleşmeleri düzenlemek teşkil etmelidir. Bu kolokyum ve benzer organizasyonların sonuçlarını bu bakımdan dikkatle değerlendirmek gerekiyor. Son 200 yılda dünya nüfusu 6 katına çıkarken kentli nüfusu tam 100 kat arttı. Bu yüzyılın başında 150 milyon kişi yani dünya nüfusunun %10'u kentlerde yaşıyordu. Yeni yüzyılın eşliğinde bu rakam 20 katına yani 3 milyona çıktı. Şimdi bu durumda Dünyanın yarısı kentlerde oturmuyor. Türkiye elbette bu gelişmenin dışında kalmadı. Hatta ekonomik ve sosyal altyapısının bölgeler arası dengesiz dağılımı sebebiyle bu kentleşme olgusu bizde dünyadaki oluşumdan daha hızlı ve aykırı bir yol izledi. Bu aykırılık bu kolokyumun ana temasını oluşturan kentsel mekanların organizasyonu konusunda kendisini bazen renkli, bazen sıkıntılı, bazen komik fakat daha daha çok problematik bir tarzda göstermektedir.

Ülkemizde hızlı kentleşme ve teknolojik gelişmeler, toprağa yaklaşımı, mülkiyet hakkının ele alınışı, konut üretim biçim ve tasarımcının sosyal anlamda sorumsuz bir teknik uzmana dönüştürülmesi gibi faktörler özellikle şehirsiz dış mekanların kavramsal olarak tariflenip. Fiziksel olarak konut yakın çevresinde kendisine yer bulmasına engel olmuştur. Yürürlükte olan yasal düzenlemeler ise adeta bu engellemelerin hukuksal ifadeleridir. Önceleri gelenek ve göreneklere göre biçimlendiği bilinen kent mekanları giderek kentsel toprağın ekonomik bir meta haline gelmesi ve insan sağlığını tehdit eden yapılaşmaya yol açmasıyla hukuk kuralları ile düzenlenir olmuştur.

Ancak yasal düzenlemelerin nitelikli dış mekan tasarımı teşvik edici nitelikte bulunmadığı hatta pozitif-negatif öğeler açısından ruhsatlı konut alanlarının estetik yönden en başarısız örnekler olduğu gözlemlenen bir gerçektir. Kentsel planlama, kentsel tasarım ve mimari tasarım hiyerarşisi günümüz mevzuatında kurulamamıştır ve konutların çevresinde nitelikli dış mekanlar bir yana dış mekan olgusundan dahi edilmemesinin sebebi de budur. Dış mekanlara mimarlık tasarımı ile oluşan binaların

dışında kalan boşluklar olarak bakmaya başlanırsa bu mekanların kendiliğinden oluşumuna razı olunuyor demektir. Bu ise kentsel tasarım diye bir disiplinin bulunmadığını ileri sürmekle eşdeğerdir. Yani boşlukların kayıp mekanlar olmaktan çıkarak yararlı ve yaşama katkı yapan anlamlı mekanlar getirilmeleri için kentsel planlama ve mimari tasarım açısından bir kentsel tasarım ölçeğine ihtiyaç vardır.

Kentlerimizin genelinde kentsel mekan endişesinin varlığından dahi söz etmek güçtür maalesef. Az katlı bahçeli evler gerek yoğunluk, gerek arsa maliyeti, gerekse altyapı hizmetlerinin masraflı olması sebebiyle, kentsel yerleşimlerin yine maalesef diyeceğim çok az bir bölümünü teşkil ediyor. Kentlerimize çağdaş yapı teknolojisini sunduğu çok katlı uygulamalar hakimdir.

Yaşamını şehirlerde geçirmeye mahkum kentli yeşili içeren bir manzarayı görmeye herşeyden çok ihtiyaç hissetmektedir. Kentsel kesimde konut çevresindeki yüksek yoğunluk doğadan kopuk yetersiz dış mekanların yaşanabilirlikten uzak olması sanki kentte yaşamak adına ödenen bir bedeldir. Bu bedel dinlenme şekillerinden, çocuk oyunlarına, komşuluk ilişkilerinin biçimlenmesine kadar insanların kendilerini kapalı mekan yaşantısına uydurmalarıyla tedavisi güç sosyal ve fiziki yaralar açacak kadar ağırdır.

Kentsel organizasyon yapacak plancının kendi mesleği dışında diğer disiplinlerden de destek alması Sayın Rektör'ün buyurduğu gibi zorunluluktur. Bu desteğin hem genelde hem de yöresel ölçekte olmak mecburiyeti vardır. Söz gelimi hukuksal düzenlemelerde yurt düzeyinde geçerli olan genel nitelikli düzenlerin yanı sıra yasa düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir.

Yerel yönetimlerin o beldenin özelliklerini araştırma kuruluşların ve Üniversitelerin desteği ile tespit edip bu verilere uygun plan ve yasal düzenlemeler yaptırmasa fiziki çevrenin kalitesini arttıracaktır, elbette. Yöresel mimari ile her yerleşmeye kendi doğasından çıkan karakterin kazandırılması ve yapıların uyum içerisinde bir bütünlük oluşturması nerdeyse bir zorunluluktur. Bu yöntemin başarılı olması için planlamayı ve tasarımı yönlendiren karar mekanizmalarının teknik ve bilimsel nitelikli olmasının yanı sıra bir sistem bütünü oluşturması gerekmektedir.

Ancak bir uzmanlık alanı için bu kadar geniş, uçsuz bucaksız bir hizmet çerçevesi çizmek hem imkansız hem de biraz insafsızlık olur. Bu nedenle fiziki çevreyi oluşturmak için şehir ve bölge plancısı; kentsel tasarımcı, mimar, peyzaj mimarı, endüstriyel ürün tasarımcısı, inşaat mühendisi, harita mühendisi gibi uzmanlık alanlarına uygun, teknik boyutta işbirliği içinde iken planlamada etkin olan merkezi ve yerel yönetimlerde, Sayın Başkan, ekonomist, hukukçu, sosyolog ve toplumbilimcinin işbirliği içinde çalışmalıdır. Teknik boyutta özellikle şehir plancısı ile mimarın koordineli çalışması son derece önemlidir. Böyle bir modelde ön plana çıkan iletişimdir. İletişim kentin tümünü yönlendirmeyi amaç edinen şehir planları ile mekana yönelik bilgiler ve tasarım ilkelerine hakim mimarlar arasında özellikle sıkı bir biçimde kurulmalıdır. Çünkü kentsel tasarım kentsel plandan girdiler almak ve Mimari tasarıma girdiler vermek durumundadır. Bu işbirliğinin gerçekleşmesiyle tasarım teknik yapı ölçeğinden bir kent parçası ölçeğine dönüşecektir.

Hanımefendiler, Beyefendiler,

TOKİ bütün bu konuların farkındadır. Temel görev alanı sadece konut açığına çareler ve politikalar üretmek değildir. Müteahhitlik yapmak hiç değildir. Uygun kentleşme için yöntemler tespiti, bunların geliştirilmesi, bölgeler ve kentler arası dengeli dağılımların gerçekleştirilmesi, kentleşmenin maliyetinin düşürülmesi böylece ülke ekonomisine ve büyük halk kitlelerinin ödeme gücü ile uyumlu hale getirilmesi bizim görev alanımız içindedir.

İdaremiz uygulamalarında konut ve konut sorununun karmaşık yapısına cevap verebilecek nitelikte çok boyutlu politikalar üretmekte, bunları yaratıcı, atılcı, eşitlikçi ve dürüst bir yaklaşım içerisinde hayata geçirmek çabası içerisindeyiz. Bunlar kamu yönetimine güvenin artırılmasına yardımcı olacak şahsiyetli çabalardır. Şimdi gündeminde bulunan altyapılı, imarlı, düşük dansiteli ve kent ölçeklerinde planlanmış arsa üretimi, bu son ettiğim cümlemin altını çiziyorum, dakikalardır size sunmaya çalıştığım dış mekan organizasyonu faaliyetinin üç boyutlu şekle sokulmuş durumudur.

Ayrıca sağlıklı ve realist konut üretiminde en önemli ve birinci faktör olan finansman konusunda da çağdaş bir formülü gündeme getirmek durumundadır. Özetle Toplu Konut İdaresi çağı yakalayan bir devlet kuruluşu olarak kamuoyuna iyi haberler ulaştırmanın eşiğindedir.

Böylesi güzel bir ortamın oluşmasına imkan sağlayan bu kolokyumu düzenledikleri için Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ile Şehir Plancıları Odasına ve katılımcılara teşekkür ediyor, hepinizi saygı ile selamlıyorum.

Ali Müfit GÜRTUNA

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

Toplu Konut İdareimizin Sayın Başkanı,
Sayın Rektörümüz,
Değerli Bilim Adamları,
Şehir Plancıları Odası'nın Değerli Başkanı, Değerli Mensupları,
Değerli Katılımcılar,
Medyamızın güzide mensupları

Öncelikle hepinizi en içten sevgilerimle, saygılarımla selamlıyor, bu yıl 23.sü gerçekleştirilen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumuna hoş geldiniz diyorum.

Kolokyumun bu yıl tartışma için seçtiği tema aynı zamanda son yirmi yıla damgasını vuran küreselleşme, mekan ve planlama kavramları olarak belirlenmiş. Tabii ki böyle bir temanın seçilmesi her şeyden önce yönetim olarak şehrimiz adına bizi de heyecanlandırmış bulunmaktadır. Bu itibarla huzurlarınızda bu kolokyum düzenleyicilerini özel olarak kutlamak istiyorum

Değerli Misafirler,

Belirli bir zamanda bir şehirde yaşamak yalnızca orada olmak, orada bulunmak anlamına gelmez. Bir şehirde yaşıyor olmanın bunun ötesinde anlamları, derinlikleri vardır. Artık hayatın hemen hiçbir alanında klasik zaman-mekan ilişkisi yaşanmamaktadır. Yerkürenin bütününde gözlemediğimiz iletişim, bilgi ve üretim teknolojilerinin gelişimindeki hız, ulusların ve dünya insanların birbirleriyle ilişkisini olduğu kadar, insan tekinin zaman ve mekanla ilişkilerini de değiştirmiş, ona yeni çehreler kazandırmıştır.

Bırakınız 100 yıl öncesini, yaşadığımız günleri ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda on yıl öncesi ile bile kıyaslamak mümkün değildir. İleride bu kıyaslama zaman aralığının daha da kısılacağı ve gelişmelerdeki baş döndürücü hızla birlikte bu aralığın belki de tek haneli yıllara ve aylara ineceğini söylemek mümkün görünmektedir. Fakat, işte güçlük zaten burada.

Bir yönüyle korunmaya ve yaşatılmaya çalışılan geleneksel mirasın bize bıraktığı şehir dokusu ve mekansal bütünlük, diğer tarafta da çeşitlenen ve kabına sığmayan dinamizmin ortaya çıkardığı yeni fizik mekana olan ihtiyaç. Hele de İstanbul gibi üç imparatorluğa, çeşitli medeniyetlere başkentlik eden ve içinde bin yılların kültürel mirasını taşıyan bir şehirde bulunuyorsanız, konu bütünüyle önem kazanmakta, problemin boyutları büyümekte, sorumluluğumuz katlanmaktadır.

Bu sorun, kanaatimce iki uçlu bir sorundur. Zira ortada bir yönüyle çeşitlilik, gelişim ve dinamizm gibi algılanacak bir gerçeklik varken, diğer uçta da tarihi ve kültürel mirasın

korunarak gelecek kuşaklara ve dünya insanlığına aktarılma gibi ağır ve önemli bir ödev alanı vardır. Dolayısıyla şehrimiz bakımından söyleyecek olursak, İstanbul'da gelecekle geçmiş arasında bir çatışma durumunun varlığından söz açmak mümkündür. Böyle bir sorunun odak noktasında bulunan mekan ve planlama kavramları ziyadesiyle önem kazanmaktadır. Bugün ekonomistler, sosyologlar, sanatçılar ve çok çeşitli bilimsel disiplin alanları bir çok kavrama birçok anlamlar yüklemekte ve çeşitli algılama biçimleri geliştirmektedirler. Bu yeni algılama biçimlerinin oluşturduğu hava ile birlikte Habitat zirvesinde ortaya çıkan yaklaşımları da dikkate alarak, bir kentin geleceğini sağlıklı biçimde tasarlamak tabii ki öncelikle bu alanın uzmanlarının kendi aralarında yapacakları tartışmaların ve geliştirecekleri önerilerin olgunlaşmasına bağlıdır. Yoksa İstanbul gibi bir şehri adeta yap-boz tahtası gibi planlamaya kalkışmak en hafifinden bu şehre karşı işlenen bir suç olur. Ortaya düzenleme değil, kaos çıkar. Çünkü bu şehirde ve İstanbul gibi özellikler taşıyan diğer dünya şehirlerinde şu anda var olan bir çok değer yerine yenisi konulamayacak değerlerdir. Şehrimizin öyle kültürel değerleri vardır ki, bunların ne yeniden üretilmesi, ne de yerine herhangi bir değer ikamesi mümkün değildir. Unutmayalım ki geçmişe gözlerini kapayan bir anlayış geleceğe de kör bakar. Bizim ne geçmişini yok saymaya ne de geleceği isklamaya hakkımız olmadığını düşünüyorum.

Bu çerçevede 3.Bin Yılı şehirlerinin ve tabii ki İstanbulumuzun organizasyonu ve planlanmasının yükleneceği yeni rollerin geliştirilecek kavramsal ve kuramsal yaklaşımların ve kullanılacak teknolojik araçların geniş bir perspektifte ele alınacağı bu kolokyumu son derece önemseydiğimi bir kez daha yineliyor, düşünceleri ile önümüzü aydınlatacak olan değerli bilim adamlarımıza tekrar saygı sevgi ve takdirlerimi sunarak, sizleri esenlik dolu bir gelecek dileğiyle selamlıyorum.

TEMATİK AÇIKLAMA

“3. BİN YILDA BEŞERİLEŞMİŞ ŞEHİRCİLİK ÜTOPYASI”

Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK

ÖN AÇIKLAMA

Türkiye’de 23. Dünya Şehircilik Kolokyumu için benden, konu ile ilgili bir çerçeve konuşma yapmam istendi. Böyle bir konuşmada, teknik olmaktan ve detaya inmekten çok, genel çizgide kimi sorunların altını çizerek ve sorgulayarak konuya yaklaşmak istedim.

Bu çerçevede, dünyada tartışılan ve geline nokta, karmaşık sistemleri, görüşleri ve farklı değerlendirmeleri bütün içinde ve yarının kentine dönük olarak sentetik biçimde belirtmeye çalıştım. Bilimsel anlamda herhangi ciddi bir tahlil yapmadan, kavramsaldan eyleme gidişi, yarının kenti bağlamında belirlemeye çalıştım. Herhangi bir iddianın yanında olmadan, sadece “Beşerileştirmek” ve “Sürdürülebilirlik” kavramlarını ve eylemini öne çıkartmak istedim.

23 yıl önce başlatma görevini üstlendiğim ve neredeyse aralıksız 22. Kolokyum buluşmasına kadar sürdürdüğüm çerçevede, bu anlamdaki konuşmaları yalnızca 22. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu’nda yapamadım. Bu yıl Düzenleme Komitesi’nin değerli üyelerinin isteği ile bu geleneği belki de son kez devam ettirmiş olacağım. Böyle bir fırsatı verdikleri için Komite üyelerine ve özellikle de TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi’nin genç Yönetim Kurulu elemanlarına teşekkür ederim.

Konuşmamı 4 başlıkta geliştirip bir sonuç vereceğim.

- 1- 3.Bin Yıla Girerken;
- 2- 20.Yüzyıl’dan 21. Yüzyıl’a Bakışta; Sürdürülebilir Gelişme ve Küreselleşme;
- 3- 21.Yüzyıl Perspektifinde Kentin Değişimi ve Yarının Kent İmajı;
- 4- 21.Yüzyıl’da Nasıl Bir Planlama?
- 5- Son Söz: Beşerileştirilmiş Şehircilik.

1- 3. BİN YILA GİRERKEN

Yeni bir bin yıla girerken dünyada hemen hemen her alanda tartışmalar yapılıyor. Geçen bin yılın getirdikleri-götürdükleri sorgulanıyor. Artık evrenselleşen Yeni Dünya Sistemi içinde her ülke, her sektör kendi geleceğini belirlemeye çalışıyor. Ülkeler yeni bin yılın gelişini karşılama olgusu içinde programlar yapıyorlar. 3. Millenium 1 Ocak 2001’de

kutlanacakken, öne çekerek 1 Ocak 2000'de kutlamaya hazırlanıyorlar. Bazı ülkelerde, gelecek kuşaklara bir iz, bir işaret bırakabilmek için büyük projeler gerçekleştiriyorlar. 2.Milleneum'un şu son anlarında, heyecan daha da artıyor. Hatta bizi 20. Yüzyıl'a bağlayacak gecenin bile organizasyonu yapılarak bir *milleneum turizmi* yaratılıyor.

Katolik dünya, yeni yüzyıla, kendi inanç düzeninde, başka anlamlar yüklüyor. Bu çerçevede sosyologlar, din bilimciler, yeni çağın başlangıcını, mücadelelerin ve acıların ortadan kalkacağı, barış-adalet ve uyumun en yüksek düzeyde gerçekleşeceği bir yeni yüzyıl olarak görüyorlar. Bir yeryüzü cenneti olacağı inancını yaymaya çalışıyorlar. Hatta Hazreti İsa'nın yeniden yeryüzüne ineceğine ve dünyayı yöneteceğine inanıyorlar (1).

Bu böyle mi olacaktır? Bu bilinmemektedir, ancak, yeni yüzyılda bilinenler yanında bilmek istediğimiz ve de yaşamak istediğimiz bazı şeylerin olduğu da kuşkusuzdur. Barış gibi, huzur gibi, insani ilişkilerin gerçek anlamda geliştirildiği bir dünya gibi.. Sanırım tüm insanlar bu hedefte birleşmektedirler. Özellikle bir kurum, bu konuda olması gereken çabaları göstermektedir.

Dünyada insan değerlerini koruma, geliştirme işlevi üstlenen ve dünya düzeyinde bir hümanizma anlayışına ve üniversal düşünce tarzına sahip olan UNESCO, 21. Yüzyıl için bir vizyon oluşturmaktadır. Bu vizyonda; yeni yüzyıl, insan ilişkilerinde Barış ve Gelişme kavramlarının stabilite koşullarının yaratılacağı bir *yeni yüzyıl* olarak gösterilmektedir (2).

Bu iki kavram zaten insanlığın ortak zenginliğini oluşturmaktadır. UNESCO, insanlar için ve insanların zihninde bir barış kültürünün yaratılmasını ve gelişme olgusunun da insanlığın ortak hedefi olması düşüncesini aşlamaya, benimsetmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2000 yılını "Barış Kültür Yılı" olarak ilan etmiştir. Bu amaçla hazırlanan Barış Manifestosu metninde; "Barış Kültürü, sürdürülebilir kalkınma, çevre koruma ve her insanın tek tek mutluluğunun hedeflendiği" belirtilmektedir (3).

Gelişme olgusunun temeline de "Sürdürülebilirlik" ve "Beşerileştirmek" kavramları yerleştirilmektedir. Yeni yüzyılda insan, tüm özellikleri ve potansiyeli ile gözetilmesi gereken bugün yaşayan, ama yarın da yaşayacak bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısı insanı önemsemekte ve önemsetmektedir. Bu, insanın gelişmesi açısından da önemlidir. Gelişmede eğitim ve refahın artması ise temel etken olmaktadır.

Acaba günümüz toplumunda insan böyle mi değerlendirilmektedir? Buna olumlu bir yanıt vermek zordur. Çünkü çoğu koşullarda insan, birey olarak toplumun içinde pek önemsenmemekte ve kolektif değerlendirme dışına çıkartılmamaktadır. En önemlisi yaşamın organizasyonuna katılmamaktadır. Belki de Federico Mayor'un dediği gibi "Adam Yerine Konmamaktadır" (4). Bunun anlamı ise insanın 20. Yüzyıl'da sadece sayımlarda ve yoklamalarda varolmasıdır.

Oysa, 21. Yüzyıl'da vatandaş sadece sayımlarda ve yoklamalarda hatırlanmak değil, yaşamın organizasyonunun her alanında kararlara katılmak durumunda olmalıdır. Yani adam yerine konmalıdır. Bu bir hedeftir. Bu durumda 21. Yüzyıl vatandaşının

“Katılıyorum o halde varım” diyebilme koşulunun yaratılması sağlanmalıdır (5). Evet, UNESCO bu vizyonu yaymaya çalışmakta ve konu, belki de 21. Yüzyılın en önemli konularından birisini oluşturmaktadır.

Elbette, 21. Yüzyıl’da önemsenen insanın içinde yaşayacağı toplum düzeni de ona göre yaratılacaktır. İnsan kalabalığı değil, nitelikli insan toplulukları söz konusu olacaktır. Ama ne yazık ki, çağımız bir nüfus yığılması olayı ile karşı karşıyadır. Dünya nüfusu hızla artmaktadır. Ekim 1999’da dünya nüfusu 6 milyara ulaşmıştır. Bu nüfusun yaklaşık % 95’i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bir hesaba göre de yılda 80 milyon insan bu nüfusa katılmaktadır. Saptamalara göre (1991); dünya nüfusunun 1/5’i en zengin ülkelerde, 1/5’i en fakir ülkelerde yaşamaktadır. Ama nüfus büyüklüğü aynı olan bu grubun dünya kaynaklarından yararlanması ise eşit değildir. En zengin ülkeler kaynakların % 84.7’sinden, en fakir ülkeler ise % 1.4’ünden yararlanmaktadır (6). Bu düşündürücü bir tablodur. Bu koşullarda nasıl bir düzen, nasıl bir rejim ve nasıl bir organizasyon, bu dengesizliği giderecektir? Benimsemeye çalışılan, önemsenen insan profili, dünya nüfusunda nasıl egemen kılınacaktır?

Bu hususlar, gerçekten üzerinde düşünülmesi gereken ve çok uzun süre insanları meşgul edecek bir konu olarak gözükmektedir. İstatistik verilerin ortaya koyduğu bir başka gerçek de, kentsel nüfusun dünyada çok hızlı artmasıdır. 2000’li yıllarda sanayileşmiş ülkelerin nüfusunun % 75’inin ve gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun da % 45’inin kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir. Kentsel nüfus, kırsal nüfusa oranla 2-3 kat hızla artmaktadır. 2000’li yılların ilk çeyreğinde kentleşme oranının tüm kıtalarda artacağı da öngörülmektedir. En düşük kentleşme oranının bile % 54 (Afrika Kıtası), % 55 (Asya Kıtası’nda) olacağı hesap edilmektedir (7). Yani gelecekte kentsel nitelikli sorunlar temel uğraş olacaktır. Kentlerin sorunlarının çözümünde, ne bugünkü ve ne de dünkü çözümler yeterli olmayacaktır. Farklı yöntemlerin ve yaklaşımların da ele alınması gerekecektir.

Bu durum bizi kentlerin yeniden düşünülmesi noktasına getirmektedir. Kentsel olguyu, kırsaldan ayırmak olası olmadığına göre de, bu ifade yerine belki de, bu bütünlüğü hedefleyen bir başka ifadeyle; 21. Yüzyıl’daki yerleşmeler, *Beşeri Yerleşmeler* olarak alınmalı ve bunun gelişmesi için yeni bir ele alış gerektiği söylenmelidir. Bu daha gerçekçi olacaktır. Nüfus, su, enerji, ulaşım sorunlarının çözümündeki araştırmalar için, yeni çıkış yollarının bulunması gerekmektedir. Zaten 20. Yüzyıl sonunda ortaya çıkan “sürdürülebilirlik” gibi kavramsal yaklaşımlar açısından, bu sorunlar insanların en önemli meşguliyetlerini oluşturmuştur. Ne var ki; 20. Yüzyıl’ın son anlarında sanayileşmiş ülkelerde bile sürdürülebilirlik kavramı ve düşüncesi henüz kentsel kültüre sokulmuş değildir. Dolayısıyla 20. Yüzyıl’ın iddialı yaklaşımlarıyla ilgili, gelişme, beşeri gelişme ve sosyal gelişmelerin yeni açınımlara kavuşturulması ve katılımın ve bazi dengelerin sağlanması gerekmektedir.

İşte, Dünya Şehircilik Günü’nün gelenekselleşmiş kolokyumlarından 23.’sünde ele alınan konu, “3. Bin Yılda Şehirler” tema başlığı altında, içinde bulunduğumuz yüzyılın son perspektif analizinden ortaya çıkan, yeni dünya sisteminin temel kavramı küreselleşmenin, bir tür sorgulanmasma, kentsel yaşam ve mekanlarla ilgili etkileme biçimleri ve planlamaya yansımalarının tartışılmasına ve 3. Bin Yılda kentlerle ilgili düşüncelerin ortaya konmasına fırsat verecektir.

Elbette 20. Yüzyıl'ın son çeyreğinde, özellikle Türkiye'de süreklilik içinde kendine özgünlük yaratan biçimde düzenlenen "Dünya Şehircilik Günü Kolokyumları"nın bu yüzyıl içindeki sonuncu toplantısında böyle bir konunun ele alınması kanımca, yerinde ve çok anlamlı bir seçim olmuştur.

Yeni yüzyıl perspektifinde, şehircilik mesleğini nasıl bir gelecek beklemektedir? Yarının yaşam mekanları, tüm gelişmeler hedeflerine nasıl ulaşacaktır? Nasıl gelişecektir? Bundan böyle, bir küresel süreç olan gelişme nasıl yönlendirilecektir? 20. Yüzyıl'ın çeyreğinde ortaya çıkan dünyadaki değişimler karşısında yeni yüzyıl şehirciliğinin, yeni araçları, mekanizmaları, kavramları, yaklaşımları neler olacaktır? En önemlisi yeni yüzyılda bu koşullarda şehircilik eğitimi nasıl yapılacaktır? Tek dünya mekanı oluşturma düşüncesinde (düşünde!) tüm toplumları tek tarih içine kaydetmek isteği nasıl bir hedef bulacaktır? Dünya düzenini değiştiren küreselleşme olgusu acaba bir dünya barışıyla ve tarih sorunuyla ilgili ve de tüm insanları mutlu edebilecek bir hedef gibi mi kabul edilecektir? Yoksa aksine, ticari hırslara, çıkarlara ve beşeri yarışmalara tek sahne yaratan ve yaratma fırsatları veren bir olgu gibi mi algılanacaktır?

İşte bu sorular / sorunlar, dünyada bir çok yerde epeydir tartışılmakta, yorumlar yapılmaktadır. Her ülke kendi geleceğini yeniden bu yeni düzen sistemi içinde düşünmek, ele almak ve yeniden yapılanmaya gitmek zorunda kalmaktadır.

2- 20. YÜZYIL'DAN 21. YÜZYIL'A BAKIŞ : SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME VE KÜRESELLEŞME

Son zamanları yaşanan 20. Yüzyıl, birçok önemli olaya sahne olmuştur. Her şeyden önce bu yüzyılda ideolojik duvarlar çökmüştür. Dünyada bir çok belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Dinsel bölücülük, şiddet, tahammülsüzlük ve ulusalcılık hareketleri yükselmeye başlamıştır. Bu yüzyılda sosyo-ekonomik eşitsizlikler daha da artmıştır. Göç olayı büyük karakter kazanmıştır. Eğitim-kültür ve bilimsel sistemlerde kopmalar olmuş, çatışmalar doğmuştur. Dünya ölçeğinde ve özellikle belirli bölgelerde yoksulluk artmış, bunun yanı sıra nüfus kontrolü azalmıştır. Kentel konktekslerde dışlanma ve marjinalleşme öne çıkmıştır. Bu süreçte, *Küreselleşme, Sürdürülebilirlik, Bağımsızlık, Beşerileştirmek ve Demokratikleşme* gibi yeni kavramlar da ortaya konmuştur.

20. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren, Birleşmiş Milletler Teşkilatı dünya zirveleri düzenleyerek sonuçlar elde etmeye çalışmıştır. 1976 yılında ilk kez Habitat I Vancouvur Dünya Konferansı ile dikkatleri konut-yerleştirme sorunları üzerine çekmiştir. 1992'de Rio'da Çevrenin Korunması Dünya Konferansı, 1993'de Kahire'de Nüfusla İlgili Dünya Konferansı, 1995'de Kopenhag'da Fakirleşme ile İlgili ve yine aynı yıl Pekin'de Kadın Hakları Dünya Konferansı gerçekleşmiş ve nihayet 1996 yılında İstanbul'da, Habitat II Kentler Zirvesi yapılmıştır.

Özellikle 20. Yüzyıl'ın bu en son dünya buluşmasında, dışlama/dışlanma, toplumsal uyum, özel sektör-kamu ortaklığı, yığılışma, kirlilik, kimlik ve kültürel değişimler, doğayla ilişki, ekonominin küreselleşmesi, yeni teknolojiler, yönetim gibi kentsel

sorunların üniversalliği ilan edilmiştir. Son dünya buluşmasında dünyamızı meşgul eden büyük hedeflerle yeni pencereler açılmıştır. Böylece;

- 1) Kentler ölçeğinde sürdürülebilir gelişme kavramının değerlendirilmesi,
- 2) Kentsel demokrasi ve yurttaşın kentteki yeri,
- 3) Kamu ve özel partnerler,
- 4) Kentlerin yönetimi ve kentlilerin rolü ile ilgili sorunlar üzerine tartışmalarda bir standart doğmuş; tüm ülkeleri ilgilendiren üniversal nitelikli sorunlar bu çerçevede tartışılır olmuştur.

Bütün bunlar ülkeleri, insan yaşamını etkileyen eylemlere sevk etmiştir. Sürdürülebilirlik, riskleri nötralize etmek ve uzun vadede ekonomik etkide ve sosyal dengede çevreyi koruyarak kaynakları optimize etmeye dönük stratejik bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilirlik ve çevre konuları kentsel sorunları geride bırakmıştır.

Genelde 20. Yüzyıl'ı etkileyen çok önemli teknolojik gelişmeler de olmuştur. Ancak teknolojik gelişmelerin hepsi, gelişmiş bazı ülkelerde yoğunlaşmıştır. Buralardan başlayarak ve yayılarak bu teknolojiler insanların yaşamlarını değiştirmiştir. Yarının toplumlarını biçimleme hedefinde çok büyük etkide bulunmuştur. Teknolojik değişimler ve gelişmeler farklı modeller ortaya koymuştur. Özellikle enformasyon teknolojilerinin gelişmesi, sibernetik devriminin gerçekleşmesi, Üçüncü Sanayi Devrimi'ne yol açmıştır. Ve bu devrim bir dünya tarzı yaratmıştır. Materyal üretim toplumunu materyalsiz üretim toplumu olmaya itmiştir.

İşte bu yeni teknolojilerin desteklediği ve kısırttığı küreselleşme, bir stratejik kavram olarak gelişmiştir. 1980'li yıllardan itibaren temeli ekonomik esasa dayalı bu stratejik kavram yeni bir küresel düzen getirmiştir. Ülkeler bu düzen etrafında organize olmaya başlamıştır. Bu yeni küresel sistem, insanları, kentleri ve ekonomileri zincirleme bir sistem içine koymuştur. Dolayısıyla küreselleşme, 20. Yüzyıl'ın önemli bir olayı olarak bugünün toplumunun değişimine hükmetmeye başlamıştır.

Aslında egemen olan düşünce sermayenin en üst düzeyde dolaşımı olmuştur. Bu da sermayenin uluslararasılaşmasını getirmiştir. Sanayinin özellikli yerlerde gelişmesi ve dolaşması ve somut-ekonomik kolaylıklar bütünü sunması da küreselleşmesinin karakteri olarak belirmiştir.

Ne var ki küreselleşmenin sosyal planda ve yerel ilişkileri yıkıcı bir ekonomi biçimiyle gelişmesi kötü sonuçlar vermiş; yerel ve küresel mantıkların çatışmasını getirmiştir. (8) Özellikle gelişmekte olan ülkeler için, küresel bakış ve yerel bakış arasında uçurumlar doğurmuştur (9).

Yerel bakışın statükocu ve küreselin değişimci yaklaşımlarının uzlaştırılması 21. Yüzyıl'a düşen bir görev olarak belirmiştir. Bu çatışmaya mantıklar arası bir uyum aramaktansa, yerel sorunları küresel aktörlerle birlikte çözmenin daha doğru bir çözüm mü olacağı üzerine düşünölmeye başlanmıştır (10). Bu durumda, yerelin iddiaları ile küreselin çıkarlarının birleşmesinin nasıl sağlanacağı düşünölmölmü olmuştur.

Küreselleşme güçlü bir servis yoğunlaşması yaratmaktadır. Bu çerçevede de kentler, ekonominin ileri sektörleri için birer "stratejik üretim siteleri" haline gelmektedir (11). Ne var ki, olumsuz bir durum da vardır. Ekonominin dünya ölçeğinde küreselleşmesi ulus-devletleri zayıflatmakta, çözülmeye itmektedir (12). Keza bu çerçevede çok uluslu şirketler, ulusal ve kentsel hizmet ekonomisini de zayıflatmakta ve ulusal dengeyi tehlikeye sokmaktadır. Aynı şekilde, küreselleşme bağlamında üretim finansmanı ve diğer ekonomik kaynakların uluslararasılaşması, devletlerin kendilerini denetleyebilme özelliklerini de azaltmakta ve doğa olarak da devlet ekonomisini geriletmektedir.

Ancak her şeye karşın yeni dünya düzeninin iktidarları, küresel normları (teknoloji, verimlilik, demokrasi, insan hakları vb. gibi) kabul etmeye zorlamaktadır ki, Türkiye de bu çerçevede bir durum sergilemektedir. Cumhurbaşkanı'nın "Türkiye'de küreselleşmeyi bir tehlike değil, aksine altın bir fırsat" olarak görmesi ve değerlendirmesi ve "küresel gereklerini yerine getiremeyen ülkelerin 21. Yüzyıl'da küresel rekabete uyum sağlamalarının güçleşeceği" hususundaki açıklaması işte bu zorlamanın, bir anlamda kabulünün bir ifadesidir (13).

Ülkelerin, iktidarların ayakta kalabilmeleri, küreselleşme düzeninin gereklerini yerine getirmesine bağlı olmaktadır (14). 1990'lı yıllarda Avrupa ülkelerinin tek pazar halinde bütünleşmesinin, bölgelere ve kentlere daha büyük olanaklar sağladığı görülmektedir. Böylece Avrupa kentlerinin 21. Yüzyıl'a giriş yarışı başlamıştır. Birçok Avrupa kenti değişim süreci içine girmiştir. Küreselleşme ve bölgeselleşme çerçevesinde Ulus-Devlet'den Bir Ağ - Sisteminde Devlet anlayışına geçişte, Avrupa Birliği dünyadaki ilk ve gerçek örnek olmuştur. Avrupa Birliği üyesi Fransa'da kimi uzmanlara göre küreselleşme bölgeselleşmeyi güçlendirmiş ve Fransa bütününde, etkili bir araç olan ülke düzenlemeyi gereğinden fazla zorunlu kılmıştır (15).

Böylece 20. Yüzyıl'da olan gelişmeler ve olaylarla ilgili bu kısa bakış da göstermektedir ki, 20. Yüzyıl'da olan gelişmeler ve olaylarla ilgili 20. Yüzyıl ütopyalarını izleyen yeni dalgaların dışında, başka bakış açılarına da gereksinim vardır. Bu hususta örneğin Prof. Wren, politik, dini, ekolojik köktenciliklerin tümünün çağdaş davranışlarla hesaplanması gerektiğini söylemektedir (16).

Diğer yandan ekonomik yaklaşım dışında küreselleşmenin kültürel ve ekolojik yönleriyle ilgili söylemler de bulunmaktadır. Örneğin; dünyada giderek daha da belirginleşen "Aynı Tarz Yaşam", "Aynı Tarz Konuşma", "Aynı Tarz Eğlenme", *Kültürel Küreselleşme* olarak algılanmaktadır.

Keza, dünyayı tehdit eden hava-su-atmosfer kirlenmesi, orman katliamı, çölleşme, kimyevi ya da nükleer atıklar gibi, hiçbiri sınır tanımayan tehditler de *Ekolojik Küreselleşme* olarak ifade edilmektedir.

21. Yüzyıl'a, 20. Yüzyıl'dan gelen en büyük girdiyi oluşturan küreselleşme, yeni yüzyılda kuşkusuz yerel ve bölgesel ölçekte daha çok tartışılacaktır. Ancak küreselleşme nasıl bir karakter kazanırsa kazansın, Federico Mayor'un, gelişme olgusunun da temeline koyduğu ve keza Habitat II Kentler Zirvesi'nde olduğu gibi, *küreselleşmeyi beserileştirmek* önerisi ve iddiası kanımca büyük önem taşımaktadır. Mayor, bu iddiayı "bir vaat haline getirmeyi ve bir üniversal proje yapma"yı

önermektedir. Bunun için bir “Yeni Dünya Sözleşmesi”nden söz etmektedir. Bu sözleşme;

1. Sosyal sözleşme; 2. Doğal sözleşme; 3. Kültürel sözleşme; 4. Etik sözleşme olarak 4 ayak üzerine oturmaktadır.

. Sosyal sözleşme; nüfusa ilişkin bir sözleşmedir.

. Doğal Sözleşme; çevrenin korunması, geliştirilmesi, bilinçlenme sözleşmesidir.

. Kültürel sözleşme; eğitim sözleşmesidir. Sloganı, “herkes için eğitim-yaşam boyu eğitim-eğitimden demokratik sonuçlar çıkartma eğitimi”dir.

. Etik sözleşme ise; barış kültürü-demokrasinin derinleşmesi-entellijan gelişme sözleşmesidir.

3- 21. YÜZYIL PERSPEKTİFİNDE, KENTİN DEĞİŞİMİ ve YARININ KENT İMAJI

20. Yüzyıl’ın getirdiği değişimler perspektifinde, 21. Yüzyıl’ın kent olgusuna daha farklı yaklaşımlar gerekmektedir. Dolayısıyla 20. Yüzyıl sonunda beşeri yaşamla ilgili ortaya çıkan sorunlar arasında bizi en çok meşgul eden kuşkusuz, kentsel kontekste ilgili değişimler ve befortilerdir.

Konuşmamın baş kısmında 21. Yüzyıl perspektifinde, kentleri yeniden düşünmek gerektiğini belirtmiştim. Bugün dünya nüfusunun $\frac{3}{4}$ kentlerde yaşamaktadır. Beşeri faaliyetlerimizin en büyük kısmı kentlerde olmaktadır. Zaten bu durum da, kentsel sorunların çözümünün neden önem taşıdığını göstermektedir.

Kent, toplumun aynasıdır. Ama kent aynı zamanda bir motor güç de oluşturmaktadır. Ne var ki, kentle ilgilenmede bu motor gücün oluşmasında bazı sorunlar vardır. Ulusal ve yerel güçler, kentleşmeyi yönlendirmede ve kenti oluşturmada, sanki karşı koyuş içindelermiş gibi görünmektedir. Bu güçler kent olgusuna yeterli eğilimi göstermemektedirler.

Kent devamlı gelişen ve gelecek arayan bir olgudur ve ulusal ve yerel güçlerin, kentin geleceğine ilişkin bir kent politikaları olması gerekmektedir. 21. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu’nda ele alınan “Kentsel Politikalar” teması çerçevesinde gerçekleşen tartışmalarda, bu konuda ulusal ve yerel güçlerin ilgisizlikleri ve böylesi politikaları üretmekten ne kadar uzak oldukları ortaya konmuştur. Oysa bu güçler ve kentin diğer aktörlerinin, bir “gelecek politikası” etrafında birleşmesi gerekmektedir. Şimdilik böyle bir gelecek politikası olmaksızın, kentin sorunlarının kentte yaşayanlar ve sivil toplum örgütlerince yürütülen çabalarla politik gündeme getirildiği gözlenmektedir. Söz konusu çabalar, politikacılardan daha çok, kentsel yaşamın aldığı olumsuz biçimden fiziksel yetersizlikten, çirkinliklerden, eşitsizlikten, haksızlıktan, kayırmalardan, çökmüş alt yapı gerçeğinden ciddi şekilde bir kamusal rahatsızlık duyarak, bir karşı koyuş içine girmektedirler (17).

Burada dikkat çeken bir diğer önemli husus, 21. Yüzyıl'da yeni kent yaklaşımlarında kentin doğasının bir iletişim aracı olarak değerlendirilmesi isteğidir. Kent, insanların buldukları, konuştukları, deneyimlerini paylaştıkları ve birlikte düşündükleri bir yer olarak tanımlanırken, ulus-devlet karşısında kent yönetimlerinin, kent yaşamının iletişimsel ekolojisi ve kültürünü desteklemedeki rolü daha da önem kazanmaktadır. Doğrusu kent bir gelecek sunmalıdır. Ama nasıl? Kentin geleceği önemlidir. Bu gelecek için bir politika, ulusal düzeyde de, yerel düzeyde de gerekmektedir. Bu bir gelecek politikasıdır ve bir vizyona dayandırılmalıdır. Böyle bir vizyon içinde kuşkusuz yarım kenti, sosyal ve aynı zamanda ortak bir değer olarak idrak edilmelidir. Demokratik tartışmalardan çıkan sonuçlarla, demokrasinin temsilcileri olan seçilmiş insanların verdiği kararların bir ürünü olması sağlanmalıdır. Kent bir gelecek sunmalıdır ki, yarımın kent olgusunun geriye dönüş içermeyen daha ileri bir toplum ortaya konmasına fırsat verilmiş olsun.

Böyle bir toplum için yarımın kentinde mesafe ve zaman kavramsal ikileminin rol oynayacağı söylenmektedir. Daha uyumlu, daha yaşanır, daha oturulabilirlik özellikleri sunan bir kent yaratıldığında, tıpkı, "kentsel projeler" gibi "sosyal projeler" üretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kuşkusuz sosyal projelerin üretildiği bu kentleri yaratılmak için bugünkünden daha güçlü bir hareketlilik gerekecektir. Daha çok araç ve mekanizmanın devreye girmesi zorunlu olacaktır.

Yarın artık, bir kenti fiziksel olarak değiştirmek yeterli olmayacaktır. Zaten bugün de yeterli değildir. Oradaki yaşamı da değiştirmek gerekmektedir ki, bu düşünce de sosyal proje olgusunu desteklemektedir.

Toplum ve yapılmış fiziksel çevre ile toplum ve kentsel konteks arasındaki ilişkilerin ve bunlardan doğacak kentsel biçimlenmelerin önceden planlaması yerine kendiliğinden oluşuma bırakılması da düşünülmektedir. Yarımın kentlerinin çok merkezli olma zorunluluğundan da söz edilmektedir. Hasılı yarımın kenti için birçok görüş ve iddia ortaya konmaktadır.

Bu bağlamda, Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkelerden 11'inin Ulusal Şehircilik Organizasyonları (Grupları) tarafından tartışılarak elde edilmiş ve olasılıkları işaret eden bir metin, Avrupa Şehirciler Konseyi tarafından yeni bir Atina Kartası olarak kabul edilmiştir. Metin, aynı zamanda "21. Yüzyıl Kentlerinin Şehircilik Kartası" olarak da anılmaktadır. 1934'de yapılan Atina Kartası karşısında, son 60 yılın Avrupa deneyimleri, 21. Yüzyıl için kabul edilen bu Karta'nın temellerini oluşturmuştur. Bu Karta'da yer alan üç temel vurgu esas olarak şunlardır;

1. Kentleri 21. Yüzyıl'da yeni bir tarzda düzenlemenin bir zaruret olduğu;
2. Kentsel yaşamın insan davranışlarını etkilediği;
3. Birbirini izleyen düzensizlikler ve büyük kentsel risklerin düzeltilmesi gereği (18).

Bütün bunlar 20. Yüzyıl kentinin kritiğinden ve 21. Yüzyıl'a yönelişin sentezinden çıkmaktadır. Çünkü bugün kentsel kontekste gözlenen bazı gelişmeler, yarımın kenti ile ilgili bazı adımları oluşturmaktadır. Küreselleşmenin etkisindeki bu gelişmeler göstermiştir ki; artık kentler ve bölgeler kendi gereksinimlerini ve kendi stratejilerini

belirlenmektedirler. Hatta bu kentler ve bölgeler kendilerini dünya piyasasında satışa sunmaktadırlar. Uluslararası şirket ve kurumlarla doğrudan ilişkiye girebilmektedirler. Bugün Türkiye’de gözlemlenen durum da budur. Böylece bazen kent veya bölge ekonomisinin ulusal gelişme çizgisi dışında, ulusala karşı bir gelişmeye de kayabileceği ortaya çıkmaktadır (19). Avrupa Birliği ülkeleri “Birleşmiş Avrupa” konteğinde, metropoller ve kentler, bir Ağ (Şebeke) Sistemi içinde yer almaktadır. “Ağ Sistemi İçinde Kent” ve ya “Kentler Ağ”, Birliği oluşturan ülkeleri meşgul eden önemli bir konu olarak gündemdedir (20). Doğal olarak da böyle bir sistemde kentler farklı rollere sahip olacaktır.

Görülüyor ki, 20. Yüzyıl’da kentin değişmeye başlayan yüzü 21. Yüzyıl’da bambaşka bir görünüm kazanacaktır. Belki Üçüncü Sanayi Devrimi’nin ürünü olacak kentlerde yaşam da farklı olacaktır. Şimdilik kurgu filmlerde gördüğümüz türden olaylar kentlerimizde, evlerimizde, iş yerlerimizde gerçekleşecektir. İnsanın yerini alacak bilgisayarlı robotlar, akıllı evler, bürolar ve akıllı kentler, yeni yaşam biçimlerini dayatacaklardır. Beşeri işlevlerin çoğu informatize edilmiş robotlarla yapılacaktır. Yeni yüzyılda kentlerde enformasyon merkezleri yükselecektir. Ekonomide kilit girdiler, artık enerji ve emekten çok bilgi ile yapılacaktır. Kilit ihracat malları materyal olmaktan çok bilgi ürünleri olacaktır.

Yani mantıksal örgütlenme, fiziksel yakınlıktan daha önemli hale gelecektir. 21. Yüzyıl’da Kent, son derece açık biçimde bilgi üretme ve işletmeye dayalı bir sistem olarak yeniden tanımlanacaktır. Ancak, bugün çok eleştirilen kentsel gerçeklerimiz karşısında yarımın kentinde, Jean-Pierre Sœur’un belirttiği gibi daha çok şehircilik ve mimarlık, daha çok demokrasi ve daha etkin kurallar bütününe kavuşmak en büyük dilek olmaktadır.

4- 21. YÜZYIL’DA NASIL BİR PLANLAMA?

Bugün planlama ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında, genelde profesyonel planlama uygulamalarının kuramsal çalışmalar düzeyinde olmadığı belirtilmektedir (21). Bu saptamalar Türkiye dahil birçok gelişmekte olan ülke için de geçerli olmaktadır. Özellikle Türkiye’de, üniversite düzeyinde ve araştırmalar düzeyinde gelinen yeri uygulamalarda görmek olası değildir. Üniversitelerdeki araştırmalar, analitik çalışmalardan hareketle ulaşılan yöntemsel ve modelleme çalışmaları daha ileri bir düzey göstermektedir.

Burada sorun, planlamada, daha genel deyişle şehircilikte, taraflar arası, aktörler arası ilişkilerin hiç bir şekilde kurulamamış olmasında yatmaktadır. Çeşitli alanlardan destek sağlamada uzmanlıkların devreye girmesi ve gerçek bir takım çalışmasının yapılmadığı görülmektedir. Kapsamlı tezler ve sorun çözümlerine yaklaşımlarda değişimin, çevresel, fiziksel, ekonomik ve sosyal boyutlarını içeren bir yönelişe kayılması gerekmektedir.

Dolayısıyla Avrupa planlama pratiğinin ve kuramlarının 21. Yüzyıl’da yeni bir düşüncede ve hedefte geliştirilmesine çalışılmaktadır. Planlamanın bilimsel kalitesine ilişkin varolan çekinceler ve güvensizliklerin giderilmesi ve tutarlı bir planlama anlayışına ulaşılması gerektiği vurgulanmaktadır.

1994'de OECD bünyesinde yapılmış olan bir araştırmada, 20. Yüzyıl sonunda Avrupa ülkelerinde kent planlamasının daha çok fiziksel yönü üzerinde durulduğu; sosyolojik, ekonomik, psikolojik vb. gibi gereksinimlerin adeta konu dışı bırakıldığı kaydedilmektedir (22). Türkiye 'de de durumun bundan farklı olmadığı bilinmektedir.

Yine bu araştırmanın saptamasına göre, planlamanın ortak hizmetlere giremediğini ve bu durumun, plançıların, kentli davranışlarına daha çok eğilmesi ve gerçek yaşam sorunları ile daha çok ilgilenmesi gerektiğini ortaya koymuştur (23). Ancak bugün, Avrupa Birliğini oluşturan bu ülkelerde eleştiriler yönünde planlama çalışmalarının yapıldığı belirtilmelidir.

İsveçli Prof. Erik Wiren, 2000'li yıllarda planlamayı analiz ederek, gelişmiş toplumlarda, planlamanın normalde, pazar işlevindeki ekonomik etkinlik ve sosyo-ekonomik koşullardaki birikimle açıklanabileceğini yazmaktadır. Ekonomik güç ve sorumluluklarına bağlı bölgeselleşme ile sektörleşme ve teritoryal olgu ile dağılım arasında bir çıkış yolu olduğunu belirtmektedir. Göçler, buna bağlı toplumsal iç organizasyon planları için temel sorunları oluşturmaktadır. Wiren, insanların kolektif planlama açısından birer nesne olarak içinde yaşadıkları dinamik toplumun farkında olup olmadığını sormaktadır. Bunun da dil ve iletişim merkezi unsurları ve analiz dışında planlama dilinin de bir sorunu olduğunu belirtmektedir (24).

Buradan çıkan sonuç şu olmaktadır: Plançı neyi yapması gerektiğini ve neleri bilme gereksinimi içinde olduğunu bilmelidir. Bilgi ve eylemin bütünleşmesi, küresel değişimin bir parçası olmuştur. Değişimin mantığı, çevresel konularda kullanılmak üzere gözleme sistemlerinin geliştirilmesine ilişkin güvenlik stratejilerini olanaklı kılmaktadır. Ve bir gerçek dünya deneyimi, gereksinim haline gelmektedir. Bu da esas olarak deneyim ve bilgilerin paylaşımı, değişimi anlamına gelmektedir. İşte, 21. Yüzyıl'da planlamanın, bu olayların sentezinde kararlar üretebilme, stratejiler ortaya koyabilme ve gerçek anlamda yönlendirici bir rol oynamak görevini üstlenmesi gerekecektir.

5- SON SÖZ

Sonuç olarak şunlar söylenebilir:

Bütün bu oluşumlar, değişimler bizi yeni bir yüzyılın başında bazı değerleri yeniden tanımlamaya itmektedir. Küreselleşme, bölgeselleşme, yerelleşme ve bunların hepsinin içinde insan ögesi yer almaktadır. Her şey insan yaşamı ile ilgilidir. Geriye dönüşü olmayan bir dünyaya doğru gidişte, insanların mutlu ilişkiler içinde yaşayacağı kentlerin yaratılması, inşa edilmesi ve yönetilmesindeki esaslar, temel sorunlar olarak belirmektedir.

İnsan ilişkilerinin kaybolduğu tamamen teknolojik yeniliklerle donatılmış kentlerde yaşamın çölde yaşamaktan pek farkı olmayacaktır. Her şeyin yapay ve mekanik, teknik olarak çözümlendiği ortam kammea uzayda bir istasyon gibi olacaktır. Dolayısıyla kentler insanlar için ve insanın tüm özelliklerinin sergilendiği, yansıtıldığı

yerler olarak yaratılmalıdır. Federico Mayor'un da belirttiği gibi 21. Yüzyıl kentleri her şeyden önce beşerileştirilmiş olmalıdır.

UNESCO'nun yaymaya çalıştığı "beşerileştirme" kavramı ve eylemi 21. Yüzyıl'da her şey için hedef olmalıdır. Kentlerin beşerileştirilmesi düşüncesinden küreselleşmenin beşerileştirilmesi düşüncesine geliş perspektifinde; biz de pekala: *beşerileştirilmiş ve sürdürülebilir kalmış mahalleler ya da ilişkiler* diyebiliriz.

21. Yüzyıl için umut edilen şey, herhalde yeryüzü cenneti değilse bile, beşerileşmiş ve sürdürülebilir kılmış bir yaşam idrak edebilmek, dolayısıyla beşerileşmiş bir dünyayı var etmek olmalıdır.

O halde, 2000'li yıllar için neden "Beşerileştirilmiş Şehircilik!" bir slogan olmam?

Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK
24 Ekim 1999-Paris

DİPNOTLAR

1. Milliyet Gazetesi; 21. Yüzyıl Haber Sayfası, 8 Ağustos 1999, S. 21.
2. Federico Mayor; UN Mond Nouveau avec La Collaboration Jerome Bindé Edition Odile Joch, Paris 1999, S. 120
3. Zülfü Livaneli; "Dünya Değişirken - Manifesto 2000'i Siz de İnzalayın"; Sabah Gazetesi, 7.10.1999. S.5.
4. Federico Mayor a.g.e.
5. Federico Mayor a.g.e.
6. Federico Mayor a.g.e.
7. Federico Mayor a.g.e.
8. Stuart Hall ve Martin Jacques (Ed.); Yeni Zamanlar - 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi; Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
9. Osman Ulugay; "Yerelin Kolaylığı, Küreselin Zorluğu"; Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1999, S. 11.
10. Philippe Moreau Defarge; La Mondialisation - que - sais - je no: 1687 Presse Universitaires de France, 1997 Paris.
11. Stuart Hall ve Martin Jacques(Ed.); a.g.e.
12. Stuart Hall ve Martin Jacques(Ed.); a.g.e.
13. Sabah Gazetesi - 1.10.1999 Haber; Süleyman Demirel'in İSEDA Toplantısı'ndaki konuşmasından.
14. Osman Ulugay; a.g.m.
15. DATAR - Mars 1999 - no: 16; La Lettre - Nouveaux Concepts Nouvelles Orientations.
16. Eric Wren; "Planning for the 3rd Millennium"; Bulletin of IsoCarp 1999, S. 28.
17. Stuart Hall ve Martin Jacques(Ed.); a.g.e.
18. Le moniteur - Document - Cahier Special no: 4924; Charte pour l'urbanisme des villes au XXIe siècle; Avril 1998; Document réalisé par la société des urbaniste.
19. Jean Pierre Sueur; Deman La Ville; Rapport présenté au Ministère de l'emplore et de la Solidarité; La Documentation France tome -1.
20. Jean Pierre Sueur; a.g.r.
21. Eric Wren; a.g.m.
22. OECD; "Des villes pour le 21e siècle" (Raport); 1994.
23. Eric Wren; a.g.m.
24. Eric Wren; a.g.m.

TÜRKİYE ŞEHİRCİLİĞİNDE 3. BİN YIL BİLDİRGESİ

Erhan DEMİRDİZEN
TMMOB Şehir Plancıları Odası
Yönetim Kurulu Üyesi

Geleceğe yönelik bilimsel çabaların kaçınılmaz bir biçimde geçmişle hesaplaştıkları bilinir. Teolojiyle bilimsel kestirimi birbirinden ayıran da budur. Bu hesaplaşmayı gelenek olduğu üzere uzun uzun yapmaktansa, 3. bin yıl için yapılacak olası şehircilik tartışmalarını işaret eden konularla sınırlı tutmak biçiminde bir yol izlenecektir.

Gelecek bin yılı tartıştığımız 1999 yılı, meslek örgütünün kuruluşunu kurumlaşma için milat kabul edersek, mesleğin kurumlaşmasının da 30. yılına tekabül etmektedir. O halde, geçen 30 yılı tanımlayan temel ilkeler yahut doğrultular hangileri olmuştur, kısaca bakmak lazım.

Türkiye şehirciliğinin geçmiş 30 yılı için bir söylem analizi yapılırsa, olasılıkla görülecektir ki, meslek söylemi örtük bir 'teknokratik/elit' iktidar talebidir. Bu saptamayı yapmak önemlidir, çünkü, eğer gelecekte mesleki pratiklerimizde anlamlı bir değişim/kuruma bekliyorsak, söz konusu dönüşümün üstüne oturacağı mesleki ideolojik zemin burası olacaktır. Böyle bir iktidar talebi taşıdığımızı en iyi nereden anlarız: Özellikle 1985'ten itibaren belediyelerin kullandığı imar planı onama yetkisine gösterdiğimiz mesleki içgüdüsel tepkilerimizden... Sonuçta belediye meclisi esnaf ve eşraftan müteşekkildir ve 'hangi yetkinlikle yaptığımız planları onamakta ya da onanamaktadır'!

Kent yönetimlerine dair böyle bir bakış açısı, planlamanın nesnesi olan kentlerle meslek topluluğumuzu elitist bir ilişki evreninin içine hapsedmiştir. İşin vahimi, kent planlama deyince de hep böyle bir 'mesafe' anlaşılmıştır. Örneğin, karşılıklı etkileşime dayalı mesleki pratiğin yolları ya pek aranmamış ya da savsaklanmıştır.

Geçmiş 30 yılın ikinci 15 yılında yaşadığımız 'belediye merkezli' planlama pratiği çoğunlukla ilk 15 yılda yaşadığımız 'bürokratik/merkeziyetçi' planlama pratiğinin alışkanlıklarıyla değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, şehirci meslek erbabı, ülkenin şehircilik siyasetine ve kentlerin pratiklerine dair önceliklerde tayin edici bir unsur olma iddiası taşımaktadır.

Benzer tartışmalar çeşitli alanlarda olagelmektedir. Örneğin gazetecilerle devlet arasındaki tartışma, gazetecilerin ideolojik söylemini 'basın özgürlüğü' temeline oturtmalarıyla anlam kazanmaktadır. Bir başka çatışma alanı olan devletin hukuk kurumları ile siyaset toplumun kimi unsurları arasındaki gerilim de, 'hukuk'un 'Cumhuriyetin temel ideolojisi'ni koruma refleksinden kaynaklanmaktadır. Yani, kurumsal hukukçular ve gazeteciler siyasal toplumla girdikleri iktidar mücadelesinde

belli ideolojik dayanaklara sahiptirler. Peki, plancuların ‘teknokratik/elit’ iktidar taleplerinin ideolojik temeli nedir? İşte, büyük soru budur.

‘Teknokrasi’ kavramını ‘teknolojik ilerleme’ tarihi yaratmıştır. ‘3. Bin Yıl’ yahut ‘gelecek’ denince akla da hemen ‘teknoloji/bilgi’ gelmektedir. Bunu yadırgamak mümkün değil. Fakat, ‘teknoloji’nin aslında daha köklü bir teknokratik iktidar alanı olduğunu unutmamak gerekiyor. Toplumun demokrasi talebi ise, teknolojinin zımnı ideolojisini deşifre etmektен geçiyor. Biz şehirciler olarak, teknolojiyi ‘nötr’ algılayama lüksüne sahip değiliz.

Yüzyıl başında ilan edilen CIAM sözleşmesi, Avrupa şehirciliğinin ilkelerini ‘kamu sağlığı’ düsturunun üstüne inşa etti. Çünkü, bir önceki yüzyılın teknolojik devrimleri Avrupa’da kent yoksulluğunu kronikleştirmiştir. 19. Yüzyılda görünmeyen madalyonun bu ters yüzü, 20 yüzyılın başında mecburen görünür hale gelmiştir. Teknolojik ilerleme durmamakta, yeni mağdur kitleleri yaratarak ilerlemektedir.

Şehircilik pratiğimizi yakından ilgilendiren ulaşım alanlarındaki teknolojik değişimler, konuya uzak duramayacağımızın kanıtıdır.

Yüzyıl başında otomobil kırsal bir ulaşım aracı olarak kabul edilmekteyken, otomotiv sektörünün ulaştığı ekonomik/siyasal güç, yüzyıl ortasında, dünyada ve Türkiye’de otomobili kentsel bir ulaşım aracına dönüştürmüştür. Çeşitli uluslar arası ekonomik/siyasal gerekçelerle, Türkiye’de otomobil, kentsel ulaşım/erişimi tektipleştirmiştir, bu alanı hegemonyası altına almıştır. Elbette plancuların böyle bir küresel dinamik karşısında direnç göstermeleri beklenebilir, ancak, acaba plancular imar planlarında –biraz kendiliğinden de olsa- bu sürece katkıda bulunmamışlar mıdır? Otomobil sahipliğinin 50/1000 kişi civarında olduğu düşünüldüğünde, otomobil merkezli ulaşım seçeneğinin topluma dayatılmasında üstlendiğimiz mütevazı roller bile meslek ilkeleri/etiği bakımından kendimizi sorgulamamıza yeterli değil midir? Kaldı ki, son zamanlarda, Avrupa’da ve dünyanın gelişmiş diğer bölgelerinde otomobil merkezlilikten uzaklaşma eğilimi vardır. Çünkü artık sürekli yeni yol açmak, var olanı genişletmek, kapasitesini artırmak şeklindeki çözümlerin yapay olduğu anlaşılmıştır. 3. Bin yıla zımnı bir otomobil merkezli yaşam tarzımızla girmemiz de söz konusu olmamalıdır.

Küresel ilişki ağlarının her alanda yaygınlık kazandığı bir dünyada, bizim de kısmen içinde olduğumuz güney yarıkürede, kentsel ilişkiler ağının bile tümüyle dışına itilmiş bir mağdurlar kitlesinin olduğunu bilmekte fayda var. Bugün, İstanbul’un merkezlere uzak mahallelerinde merkezi hiç görmeden çocukluk yaşını aşmış genç bir nüfus bulunmaktadır. Bu genç nüfusu 1 Mayıs mitinglerinde görüp tümünden marjinalize etme kaygısı güden hakim tarz, görebildiği kadar plancıyı karşısında görmelidir.

Türkiye’de şehir planlama mesleği kurumsal tarihini 30 yıllık bir birikimle taçlandırma noktasına gelmiştir, ancak İngiltere’nin başını çektiği Avrupa’da ve ABD’de çeyrek asrı çoktan geçmiş olan ‘meslek sözleşmesi’ni halen oluşturmuş değildir. Şehir planlama mesleğinin kamu yararı eksenli ilkeleri üzerinde henüz geniş bir uzlaşmaya varılmamıştır. Hala pratik içinde ‘el yordamıyla’ aranmaktadır bu ilkeler. Oysa, en

azından çok temel diye kabul edilebilecek bir ortak zemin bulunmalıdır ve mesleğin etik ilkeleri bu zeminde inşa edilmelidir.

Bugün, mesleğin yaygın uygulama alanı olan imar planlaması konusunda mutlaka temel tartışmalar yapılmalıdır. İmar planlarının kamunun ortak çıkarları üzerine inşa edilmesi gerektiği mutlaka kabul edilmelidir. İmar planlarının, meşruiyetini, şehir plancılarının ajanlığını üstlendiği bir 'kamusal sözleşme' olmakla kazandığı, bunun dışındaki bir pratiğin 'imar planı' kimliği taşımayacağı konusunda uzlaşmaya varma kararlılığını meslek topluluğumuz bir an önce göstermelidir.

Zira, parsel bazında verilen kentsel gelişme kararları giderek yaygınlaşmaktadır ve şehir planlama mesleğinin varoluşuna yönelik bir tehdit halini almıştır. Plancı, mülk sahibiyle belediye başkanının pazarlığı sonucunda ulaşılan kararı kağıt üstüne aktaran bir ressam rolünü oynama riski yaşamaktadır. Mevzii imar planları ve plan değişiklikleri konusu, plancı topluluğunun titizlikle ve ivedilikle uzlaşma sağlayıp kararlılıkla direnç göstereceği bir piyasa talebi olarak kalır hale gelmelidir. Bunların hangilerinin 'plan', hangilerinin 'proje' mahiyetinde olduğu belirlenmek durumundadır.

17 Ağustos Gölcük Depremi sonrasında, başka pek çok meslek grubu gibi şehir plancıları topluluğu da eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşı, biraz önce belirtilen imar planlamasının içeriğinde yaşanan gayri ahlaki dönüşüm gerekçe gösterilemez. Topluluk olarak deprem sürecinden az hasarlı çıkabilmemizin yolu, 'kentsel gelişme' ile 'arazi geliştirmesi' kavramını birbirinden ayırarak imar planlama pratiğimizi 'kamu yararına kentsel gelişme' stratejisinin üzerine oturtmaktan geçmektedir.

3. bin yılda plancı topluluğunun bir çeşit 'mesleki psikanaliz' yapmasını bekliyor olmak, planlama eğitimini tümüyle tartışmanın dışında tutmamızı imkansız hale getirmektedir. Burada planlama eğitimiyle kastedilen, aslında, meslek topluluğunun akademi kanadı olarak anlaşılmalıdır.

Kendisiyle hesaplaşan bir meslek alanı, teorisyenlerinden doğal olarak beklenti içindedir. Teoriden beklenen, -kuşkusuz o da önemlidir, ama- Batı kültüründen ve dilinden çevirinin ötesine geçip, ülkenin özgüllüğüne nüfuz eden bir meslek söylemi inşa edilmesine katkı sağlamasıdır. Ancak böylelikle başat ideolojinin tahakkümü karşısında eleştirel/bilimsel bir tavırla direnç gösterme imkanı olabilir. Popülaritesi nedeniyle, örnek vermek gerekirse, 'küreselleşme' gidişatının, toplumun tarihi ve doğal mirasında olan yıkıcı sonuçlarının eleştirel/ bilimsel bir mesleki tavra çarpması, meslek alanının teorisyenlerinin çabasıyla mümkün olabilir. Böyle bir bilimsel çaba, örneğin, Çankaya Köşkünün bahçesini otomobil fabrikasına vermekten söz edenlerin karşısına çıkabilecek en etkili güç olabilir. Eğer mesleğin pratisyenleri böyle bir ortak çabadan beslenmiyorsa, pratiğin içinde kendiliğinden bir mesleki/toplumsal muhalefet alanının oluşmasını, yahut bunun kalıcı olmasını beklemek yersiz olur. Bugün, mesleğin pratiği ve teorisi tümüyle kendi içlerine dönmüş durumdadır.

Dikkat etmek gerekir ki, meslek alanının bu iki farklı kulvarı arasında talep edilen iletişim, akademi kurumlarının temel işlevlerini bir kenara bırakıp, mesleğin pratiğini – mezunlarıyla rekabet etme pahasına- yapmaya girişmeleri karşısında, tümüyle imkansız hale gelmektedir. Birer döner sermaye işletmesi biçimini almak üzere olan akademi

kurumlarının yeniden 'akademikleşmesi', meslek alanının mevcut tıkanıklığı aşması bakımından hayati öneme sahiptir. Ne yazık ki, akademinin önünde 'yeniden akademikleşme' gündemi bulunmaktadır.

Mesleğin 30. yılının 3. bin yıla yönelişle iç içe geçtiği bir zamanda, üniversitelerimizin şehir ve bölge planlama bölümleri, kadro bakımından yeni ve kaçınılmaz bir değişimin imkanını da yasaklamış bulunmaktadır. Planlama alanının, 1960'lı yıllardan yakın zamanlara kadar, doğrudan kendinden kaynaklanan zengin bir birikime sahip olmaması dolayısıyla, mimarlık alanından transfer edilen bir üslupla taşınması, 2000'li yıllarla birlikte, zorunluluk olmaktan çıkmıştır. Üniversitelerimizin şehir ve bölge planlama bölümlerinde mimar kadrolarının, görevi, kendi içlerinden çıkardıkları ve planlamanın öz birikimiyle beslenen genç planıcı kuşaklara devretmesi için uygun zemin oluşmuş bulunmaktadır. Üniversitelerimizdeki bugünkü akademik kadro yapısı, geçmiş 30 yıla saygın bir biçimde damgasını vurmuş olmakla kalmalıdır.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUSU: 3. BİN YILDA ŞEHİRCİLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım 1999, İstanbul

BİRİNCİ OTURUM

KÜRESELLEŞME

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Gönül TANKUT

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKİYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRCİLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım 1999, İstanbul

DÜNDEN BUGÜNE KÜRESELLEŞME

Prof. Dr. Sümer GÜREL
Mimar Sinan Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Fındıklı-İSTANBUL

Çok taze bir haber ile başlamak istiyorum sözlerime. Gerçekte, her zaman yaptığım gibi ana konu bize özgü, yani bizden kaynaklanan bir kavrama oturmuyorsa ben önce o sözcüğün gerisindeki/özündeki anlamı didiklerim. Böylesi bir semantik (anlambilimsel) merak yeni şeyler öğrenmemde bana çok yardımcı olmuştur. Ama küreselleşme sözcüğünün evrensel karşılığı olan “globalizasyon” teriminin bu açıdan didiklenmesine geçmeden sizlere dünkü Cumhuriyet gazetesinden bir haber ile bir de Prof. Dr. Öztin Akgüç’ün bir makalesinden birkaç alıntı okuyarak başlamak istiyorum.

“Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, “Türkiye’de bizler küreselleşmeyi bir tehlike değil, aksine altın bir fırsat olarak görmekteyiz.” dedi...Demirel küreselleşmenin gereklerini yerine getirmeyen ülkelerin 21. yüzyılda küresel rekabete uyum sağlamalarının güçleşeceğini söyledi.” Cumhuriyet, 7.11.1999

*“ Bir ülke öykünerek, kopya ederek, dış dayatmaların etkisinde kalarak, koşulları, amaçları farklı ülkelerdeki modaya uyarak sağlıklı bir kalkınma stratejisi çizemez. Kuşkusuz ülkeler dünyadaki genel eğilimlerin çok uzağında da kalamazlar, ancak bu genel eğilimleri kendi çıkar ve amaçları ile bağdaştırmak, tümüyle dış etkilere de teslim olmamak durumundadırlar... Küreselleşmenin, yeni ekonomik düzenin, esas itibarıyla gelişmiş ülkeler lehine olduğunu, gelişmekte olan ülkelerin kaynak maliyetini arttırdığını, yeni alanlara yatırım yapılmasını zorlaştırdığını, dünyada gelir dağılımını bu grup ülkeler aleyhine değiştirdiğini hem kuramsal, hem de alınan sonuçlar itibarıyla ortaya koymaya çalışmıştık. Gerçekleri bir yana itip, dünya küreselleşiyor, küreselleşme bu bağlamda Türkiye’nin lehinedir demenin bir anlamı yok. Galiba dış etkilere kurtulup olayları, fiili olası sonuçları yönünden görmek gerekir. “
Öztin Akgüç, Cumhuriyet, 7.11.1999*

Bunlara tekrar döneceğim için şimdi görüşlerimi, hazırladığım düzen içinde sunmayı sürdüreceğim.

Önce biraz etimolojik açılım: İngilizce’de küreselleşme= global-ization, küresel (spheric), tümelci/tümcül (entirely). Farnsızca’da “mondialisation” bir olay ya da olgunun dünyaya yayılması, dünyasallaşması anlamına gelir. Doktrin olarak “evrenselleşmenin beşer toplulukların siyasasında BİRLEİK inşa etmeyi amaçlaması” dir. Eşanlamlı/synonym

olarak da “universalism” kullanılıyor ve “hiçbir fark gözetmeksizin tüm insanları kucaklayan” bir doktrin olarak tanımlanmış. (Le Nouveau Petit Robert, 1993, Paris)

Demek ki sözcüğün etimolojik açılımının gerisindeki anlam’a bakarsak (semioolojik açılım) küresel/top’umsu gibi biçimsel göndermenin yanı sıra tümcül/tümelci (entirely) gibi bir insancıl yönü de var. Yani birliktelik/bir arada olmak gibi. Ben bu insancıl boyutu, ekonomik boyutun önüne koyarak inceleyeceğim. Bu insancıl gözükken yönüne karşın tarihsel oluşumuna bakarsak ne görüyoruz?

İlhan SELÇUK (Cumhuriyet, 19.10.1999) “*Keşif ‘beyaz adam’a özgüdür. Kızılderili soykırımı ve zenci köleliği üzerine kurulu bir tarihi bugün tartışmakta yarar var mı? Kim bilir belki de bugün gezegenimizde yaşananların anlamı bu tarihte gizlidir. Çünkü yeryüzünün küre biçiminde olduğunu insan Amerika’nın Keşfi ile anlayabildi; Küreselleşme’nin tohumları 15. yüzyılda atıldı. Beyaz Adam’ın yeryuvarlığına sahip çıkması, bu tarihten sonra hızlandı. Efendiler acımasızdır; buyurganlık hırslarının sınırı yoktu.*”

15-16. yüzyıllarda başlayan bu olgu, Endüstri Devrimi’nin özünü oluşturan “makinalaşma”, özellikle de “buharlı gemiler”in ortaya çıkışı ile niteliksel ve niceliksel bir gelişim sürecine girmiş oldu.

Bu söylemi biraz açalım. Makinalaşma üretim sürecinde, zaman ve işgücü açısından minimizasyon kavramı ile açıklanırken, üretimde ve kuşkusuz karda maksimizasyon’u, dolayısıyla da sözkonusu “artık ürün” için yeni pazarları gündeme getirdi. İşte bu bağlamda buharlı gemiler kapasite bakımından çok daha fazla mal taşıırken, daha uzaklara daha kısa zamanda erişmek gibi bir olanak yarattılar. Bunu sömürgeciliğin daha örgütlü ve yaygın bir konuma dönüşmesi olarak yorumluyorum.

Uzakdoğu’dan (Afrika kıtasını da içererek) Latin Arnerika’ya yayılan coğrafyada Endüstri Devrimi aşamasında Avrupa ağırlıklı sömürgecilik (Kolonializm) salt “hammadde karşılığı mamul madde” değiş-tokuşu ile yetinmemiştir. Bakınız Carl Gustav Jung¹ bunu nasıl açıklıyor: “Tek gerçek Hıristiyanlıktır, tek kurtarıcı da beyaz İsa’dır” söylemi Batılıların “misyonerlik” etiketi altında Uzakdoğu’ya dayattıkları bir slogan olmuştur. Yani 18. yüzyıla geldiğimizde Uzakdoğu’da, Kuzey’de Çin’de başlayarak Güney’de Hint yarımadası ve tüm çevresini içeren coğrafyada İngiltere’nin başlattığı, giderek Fransa ve Hollanda’nın izlediği bir sömürgeci paylaşım oyunu sergilenmiştir. Bilindiği üzere bu oyun zamanla tüm Güney Amerika kıtasına (İspanya ve Portekiz ağırlıklı), Afrika’ya (yine güneyde İngiltere-Hollanda, sonra Kuzey bölgesi Tunus-Cezayir-Fas’ta Fransa vs. ile) yayılmıştır.

Küreselleşme özünde “ekonomi” ağırlıklı bir olgu; daha doğru deyişi ile “sorunsal”dır. Bu yönü ile de, özellikle 1980’den günümüze bir hayli didiklenmiştir. O nedenle, az önce de değindiğimiz gibi, biz daha az el atılmış yönüne/yönlerine değinerek örneğin, sosyo-kültürel boyutlarda incelemeye çalışacağız. Kuşkusuz yeri geldikçe, özellikle alıntılarda müellif konunun ekonomik kökenine değinirse onu da aktarmak durumundayız.

¹ C. Gustav Jung, Civilization in Transition, Bollingen Series, Princeton University Press.

Gözlemlerimizi de sizinle paylaşmak umudundayız. Tartışma ortamı yaratabilsek amacımıza ulaşabilmiş sayacağız kendimizi.

Jung'tan yaptığımız alıntı özünde ne içeriyor? Tekrar dönüp bakalım.

Beyaz, Avrupalı, Hristiyan adam, esmer ya da sarı tenli, Uzakdoğulu Budist, Şamanist, Paganist, Hindu vb. inanç sisteminde doğup büyümüş, yüzlerce giderek binlerce yıldır böylesi bir kültür ortamında yetişmiş adam'ı zorla bir başka din'e, bir başka inanç dünyasına çekiyor. Taâ...Haçlı Seferleri ile başlayan bu zorbalık kılık değiştirerek bugüne dek süregelmiştir. Kökendeki amaç aynı kalmıştır. Bireylerin inançlarını kendi çıkarları için değiştirerek sömürüyü kolaylaştırmak. İşte ekonomik çıkarıcılığın/bencilliğin üzerine inşa edilen empervyalist tavrın sosyo-kültürel boyutta –ve tüm 3. Dünya'da- bugün de sırtan yüzü budur.

Bu veriler ışığında sürdürülim görüşlerimizi...

Şimdi küreselleşme kavram ve olgusuna bir başka açıdan ve zaman-mekan boyutlarında bakalım.

Bir düşünürümüz (Prof. Dr. Erdoğan Soral –“Küreselleşme ve Postmodernizm”, Cumhuriyet, 20.04.1999) şöyle açıklıyor:

“Küreselleşmenin ardında postmodern düşünce yatıyor. Bu düşünceyi içimize sindiremeden, sıcaklığımı içimizde duymadan ve evrensel söylemine ulus olarak inanmadan onun yaptırımlarını, toplumsal yaşantımıza uyarlamak, yağmurdan kaçarken doluya yakalanmak kadar tehlikelidir.”

Postmodernizmin “modernizm”e karşıt olarak oluştuğuna da değinen yazar şöyle sürdürüyor görüşlerini:

“Evrensel Modernizm doğrusal gelişmeye dönük, mutlak doğrulara inançlı, rasyonel (akılcı) planlamadan yana, bilgi ve üretim standartlaşmasıyla özdeşleşen, genellikle pozitivist, teknoloji merkezci bir dünya görüşüdür. Buna karşıt olarak postmodernizm, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında çok örnekliliği (heterogene) ve farklılığı özgünleştirici güçler olarak ortaya çıkar. Parçalanma, belirlenemezlik ve bütüncül söylemlere karşıt derin bir güvensizlik, postmodern düşüncenin temel özellikleridir.”

Bu görüşler bize “küreselleşme” savunucularının ulus-devlet, giderek “üniter devlet” olgusuna niçin karşı olduklarını açıkça göstermektedir. Bunu ilk başta dünkü gazeteden aktardığım alıntıda Sayın Akgül de vurgulamıştı. İşte tam bu noktada, bir başka düşünür (Atilla İlhan, Cumhuriyet, Söyleşi, 11.10.1999) ilginç bir saptamada bulunuyor;

“Küreselleşme ve Özelleştirme”ye dayalı Yeni Dünya Düzeni yandaşlarının beyhude gayretlerine rağmen; asıl gerçeğin küreselleşme değil, düpedüz Yöreselleşme olduğunu sağduyusu olan herkes görebiliyor: Adolf Hitler’in Yeni Nizam’ı nasıl dünyayı aralarında paylaşmış, İngiliz/Fransız plutokrasisi’ne karşı idiyse; Clinton’un Yeni Dünya Düzeni de bir yandan Avrupa Birliği’ne, özellikle Almanya’ya; bir yandan da Uzakdoğu Kaplanları’na özellikle Japonya’ya karşı geliştirdiği basit ve açık; Rusya ve Türkiye’ye yaslanıp Avrasya’da petrol ve su ağırlıklı bir güç merkezi oluşturmak!”

Burada bir bilinen olguyu anımsatmakta yarar var. Kapitalist sistem her krize girişinde krizi kendi çıkarlarına sosyal kültürel ve özellikle de ekonomik açıdan uygun bulunduğu coğrafyada yayarak çözüm aramıştır. Bunun son somut örneğini 1991 Körfez Krizi ile

yaşadık. Daha sonra ilginçtir, (1994-95 ders yılında) yüksek lisans öğrencilerimizle Planlama Stüdyosu tartışmaları sırasında Kuveyt'in tüm Orta-Doğu'da en uzun erimli (genel ortalama 100/120 yıl iken, Kuveyt'te 600 yıl) petrol rezervine sahip olduğunu güvenilir kaynaklardan bulmuştuk. Körfez krizinin nedeni de böylece açıklanmıştı.

Peki bunun gerisinde neler yatıyor?

Özellikle kapitalist Batı toplumları açısından...

Önce süper güç ABD'ye bir göz atalım (Atilla İlhan, Söyleşi, Cumhuriyet, 15.10.1999) Massachusetts Teknoloji Enstitüsü dekanlarından küreselleşme'ci Prof. Jaffry E. Garten demiş ki mesela; "...ABD bugün 'ikinci sınıf' bir ülke olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yaşam standardı sürekli düşmektedir, toplumsal karışıklıklar ve başka uluslara sermaye ve teknoloji bağımlılığı artmaktadır. Nüfusun yüzde onu açlık sınırındadır, her üç çocuktan birinin on yedi yaşından önce bir kamu yardımına gereksinimi vardır. Otuz beş milyon Amerikalı sağlık sigortasından yoksundur. Her yirmi beş dakikada bir cinayet işlenmektedir. Federal bütçe açıkları hızla artmaktadır. Eğitim düzeyi düşmüştür, toplumun fiziksel altyapısı çökmekte, teknoloji temellerimiz hızla aşınmaktadır. Bankalarımız karışıklık içindedir, siyasal kutuplaşma ve değer boşluğu (cynisme) yayılmakta, ulusal yönetim zayıflamaktadır."

Tablo Avrupa Birliği ülkelerinde de çok farklı değildir. Gerek ekonomik (işsizlik genel ortalama olarak hala %7-8 dolayında) gerekse sosyal (giderek artan neo-nazist gençlik eylemleri, uyuşturucu kullanımında yayılma, çocuk tecavüz ve cinayetleri vs...vs...) boyutlarda sürekli sorunlar yaşanmaktadır.

İşte bu nedenledir ki çözüm 3.Dünya'da ve özellikle de sosyo-politik ortamı uygun ülkelerde aranmaktadır. Bu da "sermayenin yeni bir özellik olarak hareketliliği"ni gündeme getirerek açıklanmaktadır. Böylece sermaye -doğal olarak- devlet değil, kendi koşullarına uygun "kent", hatta firma seçmekte, bir başka deyişle özel sektörü muhatap olarak yerel koşulları (başta ucuz işgücü olmak üzere) kendi çıkarına kullanmaktadır. Tabi bu arada siyasal erk'i zorlayarak (IMF ve Dünya Bankası gibi aracı kurumlarla) ÖZELLEŞTİRME dayatmasında bulunmaktadır. Sonuçta sergülenen sosyolojik tablo şudur:

Böylece İstanbul sokakları cep telefonlu vatandaşlar başta olmak üzere, yarısından çoğu İngilizce isimli dükkan ve mağazalar (pardon butikler!), dolayısıyla "made in Taiwan" ağırlıklı giyim-kuşam ile KÜRESELLEŞMİŞ İNSAN MANZARALARI'na sahne olmaktadır. Zengin "maganda" evlatlarının süper spor otoları da bu manzaraya tüy dikmektedir.

Bu bağlamda ise, toplumsal açıdan en hazin gözlemin, giderek yaygınlaşan "İngilizce" ağırlıklı eğitim hastalığı olduğunu belirtmeliyim. Önce Gazi Mustafa Kemal'den bir alıntı: " Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissini inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." (Doç. Dr. Suat Yakup Baydur, Dil ve Kültür, Cumhuriyet Eki, Ekim, 1999)

Bunu genelde KÜRESELLEŞME'nin, özelde ise AMERİKANLAŞMA'nın sosyo-kültürel açıdan en büyük tehlikesi olarak gözlemekteyim.

Bu gözlemleri yapanlar sonuçta ilginç sorular sorup kimi ilginç saptamalarda bulunuyorlar. Kulak verelim. (İ. Selçuk, Cumhuriyet, 15.10.1999) *“Gezegelimiz yeryüzünü talan ederek doğayı tüketen, insanları taşıyamayacak noktaya mı varacak? Yoksa insanlıkta KÜRESELLEŞME yerine GEZEGENSEL BİLİNÇ mi doğacak..? Bir yandan doğayı yok eden, öte yandan yoksul ülkeleri bunalımlara sürükleyen bir dünya düzeni insanca sayılabilir mi?”*

Bu arada kimi uzmanlar da (Prof. Erol Manisalı, Cumhuriyet, 06.01.1998) *“Hangisi doğru? Küreselleşme mi, yoksa Bloklama mı oluyor?”* sorusuna yanıt arıyorlar ve şu görüşleri öne sürüyorlar:

“ Dünyada 1990'dan başlayarak yeni tür bir kamplaşmanın haritaları çiziliyor. Amerika Körfez Savaşı ile Körfez'i tekeline almış durumda; Avrupa ve Rusya artık burada yok. Avrupa buna karşılık eski Doğu Avrupa ve Akdeniz'i kendi etki alanına sokma çabalarını hızlandırdı.

Kafkasya, Asya ve Çin'deki ekonomik Pazar ve enerji kaynakları kavgası ABD, Avrupa ve Japonya arasındaki yeni çatışmanın odak noktaları olarak gelişiyor. Önümüzdeki on beş yılın en şiddetli ekonomik savaşları burada olacak. Üstün güçlerin ideolojik savaşları geride kaldı. Şimdi bunların yerini pazarları paylaşım savaşı ve enerji kaynaklarının denetim savaşı alıyor. Kimler arasında: K.Amerika, Avrupa ve Japonya.”

Tam bu noktada oldukça çarpıcı bulduğum bir saptamayı da aktarmak isterim (A. İlhan, Söyleşi, Cumhuriyet, 06.09.1999) *“ ... XX. Yüzyılın en büyük acayipliği, en demokrat en ileri sayılan gelişmiş ülkelerin; aynı zamanda gezegenin geri kalan her tarafını tutsak etmiş, halklarını sömüren emperyalist ülkeler olmasıdır; dünya miyasında baktınız mı, XX. Yüzyıl demokrasinin eski Yunan demokrasisinden pek farkı yok: orada demokrasi köle için değil, yurttaşlar için geçerliydi; burada demokrasi sömürgeler için değil, metropoller için geçerli...”*

Eylül 1999 başında ODTÜ Ekonomi Kongresi'nde konuşan 3. Dünya Forumu Başkanı Samir Amin, Küreselleşme ile 3. emperyalist dalgaya girildiğini, bunun ekonomik politik gücün yanında askeri gücü de içerdiğini anlattı. Emperyalist düzene karşı 1. dalganın köylü isyanları, sanayi devrimi ile ortaya çıkan 2. dalganın ulusal kurtuluş hareketleri olduğu vurgulandı.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYONU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10.Ekim.1999, İstanbul

KÜRESELLEŞMEYE FARKLI BAKIŞ: KÜRESEL ORTAK MALLARIN SÜRDÜRÜLEBİLMESİ İÇİN KÜRESEL YÖNETİŞİM GEREKSİNİMİ

Prof. Dr. Ayda ERAYDIN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
06530 ANKARA
E mail: ayda@metu.edu.tr

ÖZET

Küreselleşme kavramı birbirleri ile ilişkili, ancak farklı vurgu noktaları olan farklı süreçleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Sermaye ve mal akımları ile dünya piyasalarının bütünleşmesi anlamına gelen ve yeni bir üretim örgütlenmesi ve birikim rejimini ortaya çıkaran ekonomik süreçler yanı sıra, giderek genişleyen bir iletişim ve etkileşim ortamının oluşmasının sosyal ve kültürel yapılar üzerindeki etkileri ve daha önce kaygısızca kullanılan kaynakların sınırlı olduklarının anlaşılması ile gündeme gelen ve küresel ekolojik etkilerinin değerlendirilmesi gereken gelişmelerin tümü küreselleşme sürecinin farklı parçalarını oluşturmaktadır.

Tüm bu süreçler üzerinde tartışılması gereken iki yeni olguyu ön plana çıkarmaktadır: “küresel ortak mallar” ve “ortak havuzdaki kaynaklar”. Ulus devletleri aşan bu oluşumlar dünya ve evrene yeni bakış açısı ile yaklaşmayı zorunlu kılmakta ve mevcut düzenlemelerin ve kurumların yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Nitekim, mevcut yetersiz düzenleme biçimlerinin sürdürülmesi durumunda ortaya çıkacak sürtüşme ve eşitsizliklerden tüm tarafların olumsuz etkileneceği ve bazı ülkelerin ise dışlanması söz konusu olacağı bildiride öne sürülmektedir.

Bu bildiri, küreselleşme sürecinin türünleri olan küresel ortak malların ve ortak havuzlardaki kaynakların sürdürülebilmesi ve bunlardan hakça yararlanılabilmesi için gerekli düzenlemelerin nasıl oluşturulması gerektiği ve bu kapsamda düşünülen yönetim çerçevesinin özelliklerine ilişkin tartışmalara katkı yapmayı amaçlamaktadır.

GİRİŞ: Küreselleşme sürecinin ortaya çıkışı

Küreselleşme kavramının açıklanmasında farklı çerçeveler ve farklı olgular kullanılmaktadır. Ekonomik olgular üzerinde kurgulanan açıklamalar yanı sıra, hızla etkinliği artan iletişim ağlarının sosyal ve kültürel boyutları üzerinde yoğunlaşan küreselleşme tartışmaları vardır. Diğer bir küreselleşme tartışması ise ekolojik içerikli olup, doğal kaynakların sürdürülmesi konusunda odaklanmaktadır.

Küreselleşme kavramının tartışılmasında kullanılan ana çerçeve ekonomik vurgulu olmakla birlikte bu kapsamdaki açıklamalar sürecin ancak bir yönüne açıklık kazandırmaktadır. Küreselleşme kabaca “ulusal piyasaların bütünleşmesi” olarak tanımlanırken, ticaret ilişkilerindeki hızlı gelişmeyi ve giderek bu ilişkilerin tüm dünyayı kapsamamasını esas almaktadır. Teknoloji, içerik ve ölçek ekonomileri peşinde

olan üretim, sınırları ve firmaları aşmaktadır. Ancak son yıllarda mal akımları yanı sıra sermaye akımları küreselleşme sürecinin tanımlanmasında ana faktör niteliği kazanmıştır. Üretim ve sermayenin küreselleşmesi, teknolojik buluşların ortaya çıkış sıklığını ve rekabet koşullarını önemli ölçüde değiştirmektedir. Bu durum somut olarak yatay küresel örgütlenme, ortaklıklar, araştırma ve üretim birliktelikleri ve uluslararası düzlemde ortak AR-GE çalışmalarını ortaya çıkarmakta, ulusal sınırların üzerinde gerçekleşen yeni üretim ağları egemen duruma gelmektedir.

Ekonomik yapılarda küreselleşme eğilimlerinin ortaya çıkışı dünyadaki bazı değişimlere dayalıdır. Değişimin ilk boyutu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik büyüme döneminin 1970'li yıllarda tıkanması ve bu tıkanıklığın yarattığı bunalım koşullarının üstesinden gelebilmek için gelişmiş ülke ekonomilerinin önce üretimde yeni teknolojilerden yararlanarak yeniden yapılanma süreci içine girmeleri, bunun yetersiz kaldığı alanlarda ise *üretimin yeniden örgütlenmesi* olmuş (Freeman ve Perez, 1988; Lipietz, 1986), *iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler*, (Hanna, 1991; Castells, 1985) ve giderek artan iletişim olanakları, sermaye ve mal akımlarını küresel boyuta taşımıştır (Dicken, 1988; Henderson, 1991).

Yukarıda kabaca tanımlanan değişimler, 1970 sonrasında dünyada yeni bir sermaye birikim süreci, üretim biçimi ve buna koşut olarak gelişen düzenleme mekanizmalarını ortaya çıkarmıştır. Yeni üretim sistemi esnek uzmanlaşmaya dayalı olup (Piore ve Sabel, 1984; Lipietz, 1986; Schoenberger, 1988), dünyadaki talep dalgalanmalarına ve değişik ürünlerle yönelik küçük ve değişken ölçekli gereksinimlere kolay yanıt verebilmek için hem üretim sürecini sürekli değiştirmeye açık tutabilecek, hem de kullanacağı emeği bu sürece uyumlu hale getirebilecek şekilde örgütlenmiştir. Bu yeni dönemde üretim ancak küreselleşerek karlılığı sürdürebilmektedir. Bir mal veya üretim aşamasında uzmanlaşan birimlerin talebe yönelik örgütlenebilmeleri sistemin özünü oluşturmaktadır. Nitekim, *esnek üretim örgütlenmesinin* gerçekleşebilmesi üretilen özgün ürünlerin kendilerine uygun pazar nişlerine ulaşabilmesi ile mümkün olup, bu pazarın doğal olarak ulusal piyasalarla sınırlı olmadığı görülmekte ve artan iletişim olanakları ile pazar tüm dünya haline gelmektedir. Bundan da ötesi, sermaye ulusal sınırlar ötesinde akışkanlığını artırarak para kazanmaktadır.

Bir yandan üretim örgütlenmesinin yeni mantığı üretimin oluşmasını zorlarken, öte yandan *teknolojik gelişmeler* bunun kolaylaşmasını ve hızla yaygınlaşmasını sağlamıştır. İletişim teknolojisi yanı sıra gündeme gelen teknolojik gelişmeler, çok amaçlı makinelerin geliştirilmesi, bilgisayar kontrollü makinelerin ve robot kullanımının artması, hem üretimi sürekli değiştirmeyi, hem de kısa zamanda ürün çeşitlendirilmesini sağlamaktadır. Üretim ağları ile birlikte iletişim ağlarının ortaya çıkması da üretimin daha yaygın pazarlanmasını ve piyasaların çok yakından izlenmesini sağlamakta, bu durum üretimin küreselleşme sürecini hızlandırmaktadır. Ağ şeklinde örgütlenme, değişik birimler arasındaki ilişkileri sıfır toplamı oyundan, artı toplamı oyun şekline dönüşmesine katkı sağlamakta (Camagni and Capello, 1990; Doeringer, Terkla ve Topakian, 1987) ve yerel değerlerin ağ içinde yer alan diğerlerine aktarılmasını ve birimlerin kendi kimliklerini korumalarına olanak vermektedir (Stöhr, 1990; Miller ve Cote, 1987; Brusco, 1986).

Üretim küreselleşirken birikim rejiminin de yeniden şekillendiği görülmektedir. Ulusal sınırların öne çıktığı dönemde, ulusal ölçekte yeterli talebi sağlayabilmek için orta sınıfa destekleyen gelir dağılımı politikaları önem kazanırken, yeni üretim sisteminde üretim ölçeği küçüldüğünden ve özelleşmiş ürün tipleri gündeme geldiğinden bu tüketici kesime artık gereksinim kalmamıştır. Üretim birimleri için talebi garantilemek görevi yüklenmiş refah devletlerinin, bu işlevleri ortadan kalkmıştır. Üretici için "kendi yakınındaki tüketiciden çok" malın bedelini ödeyebilecek tüketicinin varlığı önem kazanmaktadır. Tüketici de artık kendine her sunulanı kabul etmeyen, kendi istemlerini belirleyerek piyasaya giren bir birey haline gelmektedir. Son dönemde en önemli değişimlerden biri bireyin kendi gücünü ve kimliğini yeniden kazanma çabasıdır. Tüketim alanında birey bunu standartlaşmış malları tüketen topluluğun bir parçası olmaktan, bireysel taleplerini ve özel tercihlerini karşılayabilecek bir konuma gelerek yapmaya çalışmakta, bu da üretim sisteminin bu tür taleplere duyarlı şekilde örgütlenmesine neden olmaktadır. Bu durum yalnızca mal tüketimi için söz konusu değildir. Fikir ve sanat ürünleri tüketimindeki farklılar artık standart dışı değildir, tam tersine sanatsal zenginliğin bir parçasıdır (Harvey,1989). Benzer şekilde farklı kimlik taşımak olağanlaşmaktadır.

Böyle bir ilişki düzeninde kitlesel üretim düzenindeki birikim rejiminin dayandığı Keynesgil politikalar giderek gündemden düşmektedir. Devletten bu üretim ve tüketim ilişkisi çerçevesinde daha az işe karışması beklenmektedir. Bu koşullar altında birikim rejimi orta sınıfa yönelik olarak değil, avantajları olan kesimlerin giderek artan pay almasını amaçlayan olarak şekillenmektedir. Bu durum küreselleşen ilişkiler düzeninde ve küreselleşme ile refahı artıran kesimler yanı sıra, bu süreçte koşullarını iyileştiremeyenler, daha da ötesinde görece olarak gelir ve statü kaybına uğrayanların olması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle küreselleşmenin mantığında, ulus devletlerin ve kitlesel üretimin tanımadığı üretim ve birikim rejiminden farklı olarak tüm bireyleri (daha önceki dönemdeki vatandaşları) kapsamak ve eşit olanaklar sunmak bulunmamaktadır. Bu nedenle küreselleşme sürecine eklenmek her kesim için kazançlı çıkmak anlamına gelmemektedir. Ancak, bu sistemin dışında kalmanın da sakıncaları vardır.

Küreselleşmenin yukarıda sunulan biçimde üretim ve birikim koşullarının zorlaması ve sonucu olarak tanımlanması, sosyal ve ekonomik gelişmelerin açıklamasını büyük ölçüde gerçekleştirmekle birlikte, iletişim olanaklarının artması ile ortaya çıkan sosyal ve kültürel benzeşme ve ayrılaşma üzerinde de durulması gerekmektedir. İletişim bir yandan birey ve toplumların birbirinden farklılıklarının anlaşılmasına ve sergilenmesine yol açarken, öte yandan yeni egemen kültür öğeleri tüm dünyayı etkisi altına almakta ve kültürel özgünlüğü ve çeşitliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Yukarıda tanımlanan eğilimler yanı sıra küreselleşme sürecinin bir diğer boyutu vardır. Çok yakın bir döneme kadar sınırsız olduğu varsayılan doğal, yenilenemez ve tüm insanlığın ortak malı olan kaynakların giderek azaldığının ve tahrip edildiğinin fark edilmesi ile gündeme gelen "küresel ortak mallar" kavramı dünyanın birbirinden kesin sınırlarla ayrılan parçalardan oluşmadığını ve tüm insanlığın birlikte bazı kaynakları kullanmak ve korumak zorunda olduğunu göstermiştir. Özellikle ekolojik değerlerin geriye dönülmez şekilde yitirildiği, ve bu kayba kim neden olursa olsun, tüm insanlığın

bundan zarar göreceği gerçeği dünyaya ve evrene küresel bir bütün olarak yaklaşılması gerektiğini herkese öğretmiştir.

İlk aşamada küresel ekolojik bilinçlenme artan üretimin yarattığı kaynak gereksinimi ve ortaya çıkan atık maddelere dayalı olarak gerçekleşmiştir. “Kirlenme” bu konudaki söylemin odak noktasını oluşturmuştur. 1970’lerin ikinci yarısından başlayarak, dünyada üretimi artırmak ve rekabet gücü kazanmak için üretim maliyetlerini düşürmek kaygıları yaşanırken, özellikle kitlesel standart mal üretiminin egemen olduğu 1940’lardan 1980’lere kadar doğal kaynakların ne ölçüde tahrip edildiğinin farkına varılmıştır. Kaynakların bu şekilde kullanımı ile artık mevcut üretim biçiminin sürdürülemeyeceği anlaşılmış ve bu değerlendirme önemli teknolojik değişimlere yol açmıştır. Özellikle enerji tüketiminin azaltılmasına yönelik önemli teknolojik gelişmeler ortaya çıkmış ve genelde kaynak kullanımı düzeyi düşürülürken, rekabet gücü yeni ürünlerle korunmaya çalışılmıştır. Fordist dönemin sonlarında denenen kirlilik yaratan sanayi kollarının az gelişmiş ülkelere aktarımının çözüm olmadığı gelişmiş ülkeler tarafından da anlaşılmıştır. Elde edilen bilgiler ortaya çıkan kirliliğin belirli sınırlar içinde kalmadığı ve küresel kirliliğin söz konusu olduğunu belgelemiştir. Küresel ısınma ve ozon deliğinin genişlemesi artık çevresel sorunların sadece kirlenmeleri değil, tüm dünyayı etkilediğini göstermiştir. Bu durum üretimde yeni teknolojik gelişmeleri hızlandırırken, aynı zamanda ulus devletlerin birbirinden bağımsız politika uygulayamayacaklarını ve ortak hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede üretim ağları ile gündeme gelen küresel ortaklıkların, kaynak kullanımı ve özellikle fiyatlandırılmayan kaynakların kullanımının düzenlenmesi için de gerekli olduğu görülmüştür. Bu çerçevede “küresel ortak mallar”, “küresel orta malı” veya “ortak havuz kaynakları” şeklinde yeni kavramların gündeme geldiği görülmektedir.

Küresel ekolojik kaygıların ortaya çıkışında izlenen yol yerelden küresele doğru olmuştur. Önce yerel ölçekte gözlenen yerel kaynak tahribi, kirlenme ve yerel kaynakların tükenmesi şeklindeki gelişmeler kısa sürede bu olguların yerel ve ulusal sınırlarla kısıtlı kalmadığını anlaşılmaya başlanmıştır. Daha da ötesi ortak ekolojik değerlere bu şekilde bakış dünyanın bir bütün olduğunu, tüm ekonomik ve sosyal olgulardan çok daha iyi vurgulamaktadır. Geçmişte sınırları kapayarak kendi gelişmelerini sağlayabileceklerini düşünen ülkeler bir anda ne ölçüde birbirlerine bağımlı olduklarını ve birbirlerinden kopuk hareket edemeyeceklerinin farkına varmışlardır.

Bu çerçevede büyümenin sınırları üzerinde somut saptamalar yapan Roma Kulübünün bu yeni bakış açısının oluşmasındaki önemine değinmekte yarar vardır. Nitekim 1972 yılında Meadows, Meadows, Randers ve Behrens (1972) tarafından yayınlanan ve “Limits to Growth” başlıklı çalışma nüfus artışı, sanayi üretimi ve teknolojisi ile yenilenemez kaynak kullanımının çevre üzerine olumsuz etkisini modelleyerek göstermiş ve bu konunun boyutlarının büyüklüğünü açıklamak açısından çok etkili olmuştur. Aynı yazarların 1992’de yayınladığı “Beyond the Limits” adlı çalışmada ise küresel ortak malların ve kaynakların tahribinin sürdüğü ve giderek gezegenimizin ne kadar büyük ölçüde bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı anlatılmaktadır. Bu çalışmalar yanı sıra 1970 sonrasında büyümenin ekolojik etkileri konusunda çok sayıda çalışma yapılmış (Erlach ve Erlach, 1991) ve giderek küresel ekolojinin daha fazla zarar gördüğü en azından bilimsel çevrelerde anlaşılmıştır.

Bu bildiri kapsamında ilk aşamada küreselleşmenin ekonomik boyutlarına değinilmeden, küreselleşmenin ekolojik boyutlarının tartışılmasına yer verilecek ve öncelikle küresel ortak mallar kavramına değinilecektir. İkinci bölümde ise, küreselleşme sürecinin ulus devlet üzerinden kurulan düzenleme mekanizmalarını ve kurumlarını nasıl değışmeye zorladığı üzerinde durulacak ve özellikle küresel ortak malların kullanımının düzenlenmesinin nasıl bir yönetim yapısı ile gerçekleştirilebileceğine değinilecektir.

ORTA MALI-ORTAK MAL KAVRAMLARININ KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YENİDEN TANIMI

Küreselleşme sürecini en önemli etkilerinden biri *ortak mal* kavramının içeriğini, ölçeğini ve ortaklığın koşullarını değıştirmesidir. Geçmişte yerel ve ulusal bağlamda tanımlanan ortak malların bu ölçeklerle tanımlanmasının yeterli ve doğru olmadığı ortaya çıkmış ve *küresel ortak mal* kavramı önem kazanırken, bu değerlerin nasıl yönetileceği gündemin en önemli noktalarından biri olmuştur. Öte yandan küreselleşme öncesinde ortak mal olarak tanımlanan kaynakların çoğu doğal kaynaklarla sınırlı kalırken, bugün hem kaynaklar çeşitlenmiş, hem de ortaklıklar genişlemiştir. Yeni teknolojik gelişmeler yeni ortak mallar oluşturmaktadır. Bu nedenle, *orta mali* kavramı gibi mülkiyete konu olmayan mallar yanı sıra, *küresel ortak mal* gibi mülkiyetin kullanıcı olanlar ve kullanmayanlara dağıldığı, veya *ortak havuzda toplanan* ve kullanıcıların bedelsiz yararlandığı kaynaklar gündeme gelmektedir.

Bugün dünyadaki küresel ortak malları iki ayrı grupta toplama eğilimi vardır. Bunlardan ilki ekolojik ortamlar ve bu ortamlardaki fiziksel ve biyolojik kaynaklar iken, diğeri ise yaratılan yeni ortamlarla, internet gibi, ortak mal haline dönüşen bilgidir. Küresel orta mallarının en önemli grubunu “fiziksel ve biyolojik kaynaklar” oluşturmakta ve dört ana orta mal tanımlanmaktadır. Okyanuslar, atmosferin üzerindeki uzay (outer space), iklim (bulutlar, rüzgar, fırtına, yağmur) ve Antartika (Cleveland,1990). Yukarıda sıralanan fiziksel ve biyolojik orta mallarının ana özellikleri şöyle sıralanmaktadır.

Öncelikle bu kaynakların kolaylıkla bölünemediği ve sınırlandırılmadığı görülmektedir. Bunlar birbirlerine bağımlı olup, nerede başladığı ve bittiğini saptamak mümkün değildir. Birinin hareketi diğeri etkilemekte olup, belirli sınırlar tanımlamanın da sakıncaları vardır. İkinci temel özellik herhangi bir kişi, devlet ve kuruluşun bunlar üzerinde mülkiyet oluşturamamasıdır. Kişiler, kurumlar ve ülkeler bu ortamlardaki kaynakların belli bir kısmını kullanmalarına veya denetlemelerine karşılık burada bir bölüşüm söz konusu değildir. Bugün bu ortamlardaki kaynakların kullanımı çoğunlukla bunları kullanmak isteyenlerle buna karşı olanların mücadelesi sonucu belirlenmektedir. Bu ortamların üçüncü özelliği bu ortamdaki kaynakların alınıp satılamamasıdır. Yapılabilecek tek şey bölüşmektir. Daha önce de değinildiği gibi bu bölüşümün kuralları belli değildir. Son olarak, bu küresel ortak malları oluşturan kaynakların henüz bilinmeyen çok yönünün olduğu görülmektedir. Bunların araştırılması ve bu ortamlardaki kullanılabilir kaynakların uluslar arası ortak çabalarla belirlenmesi gerekir. Ortak malların adil kullanımı için bunların özelliklerinin ve içinde

barındırdıkları kaynakların tanımı da yeterli olmayıp, bu ortamlardaki ekolojik döngülerin hassas bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Öte yandan, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda yeni *teknolojik ortak mallar* ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en güncel olanı internet olup, bu yeni küresel bilgi ve iletişim ağının kullanımının kuralları henüz belirlenememiş olup, bu konuda oldukça aksaklıklar yaşanmaktadır.

"Ortak mülkiyet" e konu olan malların sahiplerinin genişlemesi, ve bir anda bu alanda söz sahibi olanların sayısının artması gerilim doğurmakta ve değişmeye karşı bir tutum yaratmaktadır. Bu çerçevede eski normlar ve sahiplilik hakları korunmaya çalışılmakta ve değişmeye karşı direnme sürmektedir. Geçmiş dönemde ortak malların kullanımı ve sahipliğine ilişkin yazılı veya yazısız düzenlemelerin sürmesi, yeni bir kurumlaşmada engel oluşturmaktadır. Ancak, ortak mallara nasıl ulaşılacağı, ortak malları kullanmak isteyenlere bu malların nasıl tahsis edileceği, ortak malların kullanılma kuralları, ortak malları kullanmak isteyenlerle-bu değerlerin/kaynakların kullanılmasını istemeyenler arasındaki görüş ayrılıklarının uzlaştırılması/ çözümü gibi konuların ele alınması gereği uluslararası düzenleme mekanizmaları ve küresel kurumları ağırlıkla gündeme getirmektedir.

Gerçekte, bu kavramlarla ortaya çıkan yeni düzenleme/kurumlaşma çabalarının üretim ve birikim koşullarının sağlanması açısından gerekli olan küresel düzeni oluşturmak için gündeme getirilen "ulus devletlerin yetkilerinin daraltılması" şeklindeki girişimlerden daha etkili olduğu görülmektedir. *Ortak mallar* ve ortak malların ortak olarak yönetilmesi gerekliliği, ulusal sınırlar ve bu sınırlar içindeki ulus devletin yönetimi ve karar süreçlerinin mutlak geçerliliğini sorgulamaktadır.

KÜRESELLEŞME SÜRECİ İLE GÜNDEME GELEN YENİ DÜZENLEMELER VE YÖNETİŞİM BİÇİMLERİ

Ulus devletlerin egemen yönetim biçimi olduğu İkinci Dünya savaşı sonrasındaki düzenleme mekanizmalarının ve kurumlarının ana odağını devlet oluşturmakta idi. Bu dönemde devlet, ölçek ekonomilerine öncelik veren teknoloji paradigması, kitlesel üretimle desteklenen birikim rejimi ve talebi garanti altına alan düzenleme mekanizmalarının bütünlüğünden oluşan bir form olarak karşımıza çıkmaktadır (Jessop, 1990).

Daha önce değinildiği gibi, her üretim ve birikim biçiminin farklı bir düzenleme mekanizmasına gereksinimi vardır (Lipietz, 1986). 1970 sonrasında yeni ortaya çıkan üretim örgütlenmesi, yeni teknolojik gelişmeler, ilişki biçimlerinin değişmesi, sermaye birikim rejiminin yeniden şekillenmesi ve bireyin toplum içindeki değişen rolü, geçmiş üretim ve birikim döneminden farklı düzenleme mekanizmalarının tanımlanması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Devletin bu tanımı, yeni birikim rejimi, üretimin küreselleşmesi ve bireyin öne çıkması şeklinde ortaya çıkan eğilimlerle, devleti ana birim olarak alan bir düzenleme mekanizmasının neden çatışacağını açıkça göstermektedir (Dunford, 1990; Dunford and Perrons, 1992). Devletin de 1970'lerde yaşadığı mali bunalım sonrasında bazı işlevlerini devretmek istemesi üretim ve sermayenin yeni stratejisi çakıştığında *daha az devlet ve devlet müdahalesi, daha az*

düzenleme ve kurallar bir anda tüm dünyada en güncel söylem durumuna gelmiştir (Ohmae, 1990 ve Ohmae,1995).

Bu söylemin farklı ülkelerde yaşanan gelişmelere koşut olarak giderek önem kazandığı görülmektedir. Devletin öneminin azalması, geçmişte üretim ve birikim kurallarını belirleyen devletin kurallarını gevşetmesi ve kaldırması bir yandan “*deregulasyon*” kavramını öne çıkarırken, öte yandan bu kuralları uygulamak için tanımlanan yönetsel sistemin değişmesini zorlayarak, karar verme sürecinin ilgili aktörler tarafından yeniden tanımlandığı yeni bir yönetim sisteminin kurulması çabalarına neden olmuştur.

Doğal olarak, üretim sistemi, birikim kaynakları ve toplumsal düzenin anlamı değiştiğçe kurulaşmış düzenleme mekanizmalarının sosyo-ekonomik yapının mevcut işleyişine müdahale biçimlerinin değişmesi gereklidir. Ancak kurumlar, bu kurumları tanımlayan siyasi erk ve bunlara bağımlı bürokratik birimler, bu değişim onların gücünü zayıflatacağı için veya daha da ötesi pek çok kurumu devre dışı bırakacağı için, bir direnme göstermektedir. Bu nedenle daha önceki deneyimlerin de gösterdiği gibi dönüşüm yavaş ve sancılı olmaktadır.

Bu süreç henüz tamamlanmadığı için yeni gelişmeler ile eski düzenleme mekanizmaları arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Yeni düzenleme mekanizmalarının ilkeleri yavaş yavaş ortaya çıkarken, henüz pek çok konuda somut ve ayrıntılı düzenlemeler yoktur. Bu nedenle hem kavramsal olarak, hem de uygulamada çelişkiler ve sürtüşmeler yaşanmaktadır. Tüm bu karmaşa içinde, ulus devletlerin düzenleme mekanizmaları içindeki rollerinin azaldığı açıkça gözükmektedir.

Öte yandan, son dönemde tüm dünyayı etkileyen değişimler yeni bazı kurumların oluşumunu zorlamaktadır. Hem ulus devleti aşan, hem de ulus devletin altında kalan ölçeklerde yeni kurumlar ve düzenleme mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Henüz yeterince olgunlaşmamış olmakla birlikte, dünya ekonomik sistemini, para piyasasını ve ticaretini düzenlemeye yönelik yeni adımlar atılmakta, insan hakları ve siyasal gücün elde edilme ve kullanılma biçimine yönelik tartışmalar sürmektedir. Bu tartışmaların sadece bazı grupların tekelinde kalmayarak iletişim ağları ile tüm dünyadaki katılımcılara açılması ve çok farklı nitelikteki bireylerin ve grupların bu iletişim ağlarında yer alabilmesi, dünyadaki değişimin de en önemli göstergelerinden biridir (Eraydın,1995). Ancak, tüm bu oluşumlar içinde henüz tüm dünyadaki rekabet koşullarını düzenleyen yasaların ve kuralların olmaması ve rekabetin eşit şekilde düzenlenmemesi, dünya çapındaki uygulamaları uyumlaştıracak bir yasal çerçeveyi zorunlu hale getirmektedir (Baker, Campbell, Reynolds ve Rowley,1997).

Mevcut ekonomik düzenleme mekanizmalarının yeni koşullarda en fazla sürtüşme içinde olduğu konu sermaye hareketleridir. Ulus devletin ana işlevlerinden biri sermaye hareketlerini denetlemek ve sermayenin ülke dışına kaçmasını önlemek şeklinde tanımlanırken, yeni üretim ve birikim süreci bu konuda esnekliği zorunlu hale getirmektedir. Nitekim, dünya para sisteminin değiştirilmesi için zaman zaman ortaya atılan tartışmalar vardır. Bugünkü sistem az gelişmiş ülkeleri dezavantajlı duruma sokarken, finansal bunalımları önlemede de yetersiz kalmaktadır. 1980 yıllarında yaşanan finansal bunalım dünyadaki hiç bir ülkenin bu etkilerden kaçamayacağını göstermiştir. Etkiler sadece finans piyasaları ile sınırlı kalmamış bölgesel ve bölgesel

ekonomiler yanı sıra, mekansal gelişmeden sosyal yapıya kadar çok farklı yönde etkileri olmuştur (Eraydın, 1998). Bu durum, yeni düzende geçmiş dönemlerden kalan düzenlemelerin çok da işe yaramadığını açıkça göstermiştir.

İkinci sürtüşme konusu doğal kaynak kullanımı ile ilgilidir. Ulus devletler ve ulus devletlerin bazı bölgeleri mevcut kaynakları kendi gereksinimlerine göre diğerlerinden fazla kullanmakta, buna karşılık diğer bölge ve ülkeler aynı bedelsiz kaynaklardan yararlanamamaktadır. Bunun nedeni bu ortak malların sürdürülmesi konusundaki hassasiyet değil, çoğu kez değişik ülkelerin elindeki teknolojik olanaklar olmaktadır. Teknolojinin bazı bölgelerde çok daha gelişkin olması bu tür kaynakları kullanmaya olanak sağlamaktadır. Bu nedenle gelişmiş bölge ve ülkelerin bu kaynaklardan çok daha fazla yararlandığı görülmektedir.

Ancak, bazen aksi bir durum da söz konusudur. Teknolojik olanakların sınırlılığı ve düşük gelişmişlik düzeyi doğal kaynakların aşırı kullanımına ve yok olmasına neden olmaktadır. Doğal kaynakları tükenen topluluklar bundan zarar görse de bu zarar kendi yöreleri ile sınırlı kalmamakta, tüm dünyayı etkilemektedir. Bu konuda en çok kullanılan örneklerden biri gelişmişlik düzeyinin düşük olması nedeniyle yağmur ormanlarının tahribinin tüm dünyadaki iklim dengesine etkisidir.

Yukarıdaki tartışmalar daha önceki dönemde ekonomik gelişmenin sürdürülmesini sağlayan ulus devletin artık bazı ekonomik konularda karar verici olmadığını gösterirken, özellikle ekolojik ortak kaynakların kullanımının düzenlenmesinde ulusal karar verme mekanizmalarının yeterli olmadığını göstermiştir. Bu nedenle ulus devletin meşruiyeti sorgulanırken, hem ekonomik hem de ekolojik gelişmeler iki düzlemde yeni düzenleme mekanizmalarının tanımlanması ve kurumlaşmanın bu ölçeklerde desteklemesi gerektiğini ortaya koymuştur; Yerel ve küresel. Ekonomik bloklar gibi uluslarüstü ölçeklerde kararların oluşturulmaya çalışılması durumu fazlaca değiştirmemektedir (Dunford ve Perrons, 1992).

Küreselleşme eğilimlerinin sonucu ve bütüncü olarak yerelleşme sürecinden söz etmek mümkündür. Nitekim, son dönemde küreselleşme eğilimlerine koşut olarak yerelleşmenin gündeme geldiği görülmektedir (Leborgne ve Lipietz, 1988; Lipietz, 1986; Storper ve Scott, 1986). Bu iki eğilim doğal olarak pek çok değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ulus devletin sınırlarını aşmak ve ticaret ve sermaye akışkanlığını artırmak gerekçeleri ile hızlanırken (Dicken, 1988; Sklair, 1991), üretimde esneklik ve yeni işbölümü yerel özelliklerin ve yerelleşmiş yeni üretim yapılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Massey, 1984; Scott and Storper, 1987). Bu yerel birimler kendi özelliklerini koruyarak dünya sistemi içine söz sahibi olmaya çalışırken, bölge ve kentlerin ana yerel birimler olarak dünya gündemini tanımlayacağı söylemi giderek ağırlık kazanmaktadır (Ohmae, 1995).

Benzer eğilim ekolojik konularda da söz konusudur. Çevresel kaygıların ilk ortaya çıkışında yerel kaynak tahribinin getirdiği sorunların etkisi söz konusu olurken, bu yeni yaklaşım küresel düzlemdeki bilinçlenme ile desteklenmiştir. Daha da ötesi bu konulardaki örgütlenme kısa sürede küreselleşmiş ve çeşitli sivil toplum örgütleri eylemlerini yerel ve ulusal sınırlar dışına taşımışlardır. Günümüzde farklı konularda işlevlerini sürdüren ve tüm dünya çapında örgütlenmiş veya örgütlenmesi daha dar olsa

da tüm dünyadaki sorunları gözleyen ve bu konuda doğrudan eyleme giren çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşların özelliği yerel-küresel bağlantısını herhangi bir ara ölçüğe gerek duymaksızın kurmaları ve çok esnek bir düzenleme mekanizması içinde eyleme geçebilmeleridir.

Bu tür sivil toplum kurumları ile başlayan ve soruna yönelik kendiliğinden oluşan örgütlenmelerin güçleri ne olursa olsun birtakım yeni kavramların tüm dünyada yerleşmesine ve benimsenmesine neden olmuşlardır: Belirli yörelerde ortaya çıkan çevre sorunları yalnızca o yöre insanının veya o ülkenin sorunu değildir. Bu sorun tüm dünyanın sorunudur ve bu nedenle bu sorunun çözümüne herkes katkı sağlayabilir ve bu konuda söz hakkı vardır. Bu noktada, katkı sağlamak konusunda daha esnek olan ulus devletlerin söz hakkı konusuna o kadar sıcak bakmadıkları ve zaman zaman sivil toplum örgütleri ile çatışmaların yaşandığı izlenmektedir. Ulus devletler Greenpeace gibi kuruluşların bazı eylemlerini kendi alanlarına müdahale olarak görürken yine de çok açık bir karşı tutum almamaya da özen göstermektedir.

Sivil toplum kurumları yanı sıra Birleşmiş Milletler kuruluşları aracılığı ile uluslararası bir düzenleme ve denetleme sistemi kurulmaya çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler Çerçevesindeki çevresel/ekolojik politikalar ve önlemler geliştirmekle sorumlu pek çok kurumun bulunduğu görülmektedir. Bu kurumların yardımı ile de dünyadaki ekolojik değerleri korumayı amaçlayan çok taraflı pek çok anlaşma imzalanmıştır.

Tüm bu gelişmeler ve kurumlaşma çabalarına karşılık ekolojik ortamların ve doğal kaynakların korunmasında çok fazla yol kastedilemediği görülmektedir. Bu durum sadece sürdürülen çabaların kısıtlı veya yetersiz olduğunu göstermemekte, aynı zamanda korunması ve sürdürülebilirliği istenen kaynakların orta malı veya küresel ortak malı olmasından kaynaklanmaktadır.

ORTAK MALLARIN KULLANIMININ DÜZENLENMESİNDEKİ ZORLUKLAR VE YENİ ARAYIŞLAR

Ortak malların kullanımında ilkeler belirlenirken iki temel kavram öne çıkmaktadır; Kaynak kullanımında hakçılık ve mevcut eşitsizliklerin giderilmesi. Çevresel etik açısından baktığımızda bu iki ilkenin reddedilmesi söz konusu değildir. Ancak, reddedilememesine karşın her iki ilkenin uygulamaya aktarılmasının çok kolay olmadığı görülmektedir. Tam tersine, geçmişten bugüne ortak malların kullanımının çoğu kez eşitsiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle, bu bölümde öncelikle ortak malların kullanımının neden eşitsiz olduğunu açıklayan kuramsal yaklaşımlara değinilecek daha sonra ortak kaynakların hakça ve eşitsizliklere yol açmayacak şekilde kullanılmasının hangi koşullarda mümkün olduğu sorusu üzerinde durulacaktır.

Önceki bölümlerde tanımlanan ortak kaynakların kullanımı nasıl gerçekleşmektedir? Bu üzerinde çok durulan soruya yanıt olarak farklı kuramların geliştirildiği görülmektedir. Öncelikle, üç değişik açıklama biçiminden söz edilebilir (Ostrom, 1996): *Ortak malların trajedisi*¹, *Mahpusların ikilemi oyunu*², *Ortak davranma mantığı*. Bu üç

¹ Tragedy of commons

²The Prisoner's Dilemma Game

açıklama biçimi ortak malların neden eşitsiz kullanıldığını açıklamaktadır. Bunların dışında ortak kaynakların sürdürülmesi için kendiliğinden ortaya çıkan örgütlenme modellerini ele alarak geliştirilmeye çalışılan yeni bir kuramlaştırma çabası vardır. **Birlikte eylemin kurumlaştırılması** şeklinde özetlenebilecek bu kuramsal arayış belirli bir örgütlenme sürecinin tüm ilgili aktörlerin katılımı ile gerçekleştirilmesi durumunda ortak malların korunabileceğini öne sürmektedir.

Ortak malların trajedisi olarak adlandırılan kuramsal açıklamalarda çok kişinin veya kurumun kullandığı nadir kaynakların eski niteliklerini kaybettiği (bozulduğunu) veya yok olduğu belirtilmektedir. Bunun nedenini Harding³ (1968) aşağıdaki örnekle açıklamaktadır.

Bir otlak herkese açık olup, çok sayıda besici tarafından kullanıyorsa, her besici kendi hayvanlarının otlamasından doğrudan bir yarar sağlarken, aşırı otlatmanın getirdiği masraflardan daha sonra etkilenir. Öte yandan, her besici daha fazla hayvan otlatarak daha fazla kar etmeye çalışırken, aşırı otlatmanın bedelini diğerleri ile ortak olarak öder. Bu durumda herkes daha fazla hayvan otlatmaya çalışır ve bunun sonunda otlakın kullanılamaz hale geldiği izlenir. Bu da ortak malların trajik sonu anlamına gelmektedir.

Ortak malların aşırı konusundaki bu açıklamalar çok eskiden beri bilinmektedir. Ortak malın gerçekte hiç kimsenin malı olmadığı, ortak malı kullanılırken sadece o günkü kullanımdan elde edilen bakılıp, gelecekte aynı kaynağın kalıp kalmayacağı konusuna kimsenin ilgi duymadığı belirtilmektedir. Her kültürde egemen olan bu yaklaşım Türkçe'de "Devlet malı deniz, yemeyen domuz" şeklinde ifadelendirilmiş olup, burada devlet malı ortak mal anlamında kullanılmaktadır. Daha bilimsel temelli açıklamalarda ise, her zaman ortak kaynaklardan bireylerin kendilerine aktardıkları bölümün optimal kullanım düzeyinin çok üzerinde olduğunu ifade edilmektedir (Dasgupta ve Heal, 1979).

Ortak malların trajedisi kavramı daha sonra çok meşhur olan "**Mahpusların İkilemi**" oyununa dönüştürülmüştür.

"2-kişilik bu oyunda otlakın belirli bir kapasitesinin olduğu ve bir mevsimde L sayıda hayvan beslenebileceğinin belirli olması durumunda her besicinin eşit sayıda (L/2) sayıda hayvan besleyerek birbirleri ile dayanışma içinde olacağı düşünülebilir. Bu durumda her besici eşit kar sağlayacaktır. Ancak besicilerden her ikisi de bunu dikkate almaz ve istedikleri kadar hayvan yetiştirirlerse her ikisi de zarar görecektir ve karları 0 olacaktır. Ancak besicilerden biri paylaşma uyar, diğeri uymaz ise bu durumda hile yapan (paylaşma göre davranmayan) taraf kazanırken, diğeri zarar edecektir. Bu koşullar altında eğer taraflar arasında bir iletişim yoksa, bir taraf diğerinin hareketini bilmiyorsa, uygulanan egemen strateji paylaşma uymamak/hile yapmaktır." (Ostrom, 1996: s.2)

Bu oyunda herhangi bir şekilde bilgi aktarımının olmadığı, tarafların birbirleri ile ilişki kuramadıkları varsayılmaktadır. Bu durumda tarafların dayanışma şeklinde değil, kendi çıkarlarını en çoğa çıkaracak eylemi benimsemeleri beklenmektedir. Öte yandan iletişimin olması da yeterli değildir, çünkü bu kez bireylerin verdikleri sözü tutmamaları söz konusudur. Her iki tarafında kazanmasını sağlayacak eşit kullanım sorununun çözümü ancak yasal bir çerçeve ve zorlayıcı önlemler ile mümkün olabilir.

³ Ostrom (1996:2)

Bu konudaki üçüncü kuramsal çerçeve Olson tarafından geliştirilen “*ortak davranmanın mantığı*”dır⁴. Olson (1965) ortak davranma konusunda yaptığı irdelemeler sonucunda oldukça kötümser iki değerlendirme yapmıştır. Bunlardan ilki, kişileri ortak davranmaya zorlayıcı bir takım zorlayıcı önlemler yoksa, çok küçük gruplar dışındaki bireylerin kişisel çıkarlarını düşünecekleri, buna karşılık ortak veya grup çıkarlarını gözetmeyecekleri şeklindedir (Ostrom,1996:6). İkincisi ise, bir ortak mal üretildikten sonra bu malların kullanımı engellenemediği için yararlananların bu kaynağın geliştirilmesi veya iyileştirilmesine ilgi duymayacaklarıdır.

İzlenebileceği gibi, her üç açıklama biçiminde de ortak kaynakların kullanımı, kurallara uymayanların bulunduğu durumda sorunludur ve çoğu kez sonuç bu kaynakların aşırı kullanımıdır. Bu durum doğal olarak kaynakların yıpranmasına ve sonuçta bu kaynağı az veya çok kullananların tümünün zarar görmesine neden olmaktadır. Eğer bu açıklamalar doğru ise ortak kaynakların tahrip olması nasıl önenebilir ?

Ulus devletlerin güçlü olduğu ve doğal kaynakların küresel niteliğinin bugünkü kadar öne çıkmadığı dönemde, doğal kaynakların tahribinin önlenmesi ve ekolojik açıdan önemli alanların korunması için yasalarla kullanım kurallarının konması, kamunun denetiminin merkezileştirilerek artırılması ve ortak mal ve kaynakların “*devlet malı*” haline dönüştürülmesi izlenen ana yaklaşım olmuştur. Diğer bir deyişle taraflar arası oyunun “*dayanışma*” ve “*paylaşmayı*” dıştan belirleyen kurallara göre oynanması sağlanmaya çalışılmıştır. İlk bakışta “*kişiler bir araya gelerek hareket etmiyor ve kurallara uymamalarından dolayı doğal/ekolojik kaynaklar zarar görüyorsa, kullanıcıların tanımlanacak düzenleme mekanizmaları çerçevesine uymalarının sağlanması*” şeklindeki yaklaşım en uygun çözüm gibi gözükmektedir. Ancak, bu yaklaşımın hem kavramsal, hem de uygulama açısından çok da doğru olmadığı öne sürülebilir. Uygulamada, böyle bir yaklaşım daha önce daha kısıtlı sayıda kullanıcının yararlandığı kaynakları herkese açmak anlamına gelmekte ve eğer denetim de tam anlamı ile yapılamıyorsa kaynaklar daha kısa sürede yok olmaktadır.

Öncelikle, ekolojik ortamlar ve doğal kaynaklar söz konusu olduğunda çözüme bu şekilde basitleştirerek varma süreci içinde pek çok sakıncayı taşımaktadır. Bunun bir nedeni ekolojik ortamların dinamiklerinin ve içsel dengelerinin bugün bile tam anlamı ile çözülememesidir. Ekolojik ortamlardaki kaynakların sınırları tam olarak saptanamamaktadır. Diğer bir önemli neden ise, ekolojik ortamların karmaşıklığı ve değişkenliğidir. Bu nedenle sürdürülebilirliği garanti edecek bir paylaşım için gerekli olan kesin ve yeterli bilgi birikimi yoktur. Halbuki, dışsal düzenlemeler, oyunun kurallarını belirleyebilmek için gerekli tüm bilginin bulunması, buna göre gerekli kullanım düzeyinin belirlenmesi, denetlenmesi ve uymayanların eldeki bilgiler ışığında saptanacak düzeylerde cezalandırılması mantığına dayalıdır. Bilginin değişkenliğinin söz konusu olduğu durumda düzenlemelerin olumlu değil olumsuz etkileri de söz konusu olabilir. Bu tür düzenlemelerdeki diğer bir varsayım ise, merkezi bir otoritenin tüm denetimi yapabileceği şeklinde olup, uygulamadaki başarısı da oldukça kuşkuludur.

Öte yandan, ortak kaynakların merkezileştirilmesi sürecinde karşılaşılan sorunlar pek çok kez ortak kaynakların özelleştirilmesi gibi bir öneri ile sonlanmakta, dayanışmanın olmamasının çözümü dışsal bir otorite tarafından kaynakların paylaşılması ve bireysel

⁴ The logic of joint action

mülkiyetin oluşturulması olarak önerilmektedir. Ancak yine Ostrom'un dediği gibi (1996:12) bu kez oyun taraflar arasında değil, birey/kurum ile doğa arasında oynanmakta ve kısa dönemli bir bakış açısı doğal kaynaklar üzerinde çok da olumsuz sonuç verebilmektedir. Diğer bir deyişle, hem merkezileştirme, hem de özelleştirme "Ortak kaynakların hakçalık ve eşitlik prensipleri çerçevesinde ve bunların sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde kullanımı için nasıl bir yöntem gereklidir?" sorusuna yanıt verememektedir.

Yukarıdaki sorunun oyun kuramı çerçevesindeki yanıtı "kendi-kendi tarafından finanse edilen ve anlaşmanın geçerli olduğu oyun"dur. Bu oyunun özellikleri şöyledir. Birinci olarak, oyunun kuralları oyuncular tarafından belirlenmektedir. Oyunun birden fazla çözümü vardır. Bu oyunda dışsal kurumlar kuralları belirlemez, diğer bir deyişle dışsal (merkezi otorite) ağırlıklı bir kurumsallaşma yerine, ortakların kendi aralarında oluşturduğu kuralları da değişken olan kurumsallaşma çerçevesi içinde üretilen kararlar söz konusudur. Bu oyunun diğer bir özelliği ise, belirlenen kuralları uygulamanın bedelinin de taraflar tarafından ödenmesidir. Bu bedeli ödemeyenin kuralların tanımlanmasında veya değiştirilmesinde söz hakkı olmayacaktır. Yukarıda tanımlanan çerçeve daha sonra üzerinde durulacak olan "*birlikte eylemin kurumsallaştırılması*" şeklindeki ortak mal kullanım uygulamalarında yaşama aktarılmıştır. Bu tür yeni bir çerçeve yeni bir ilişki düzeninin kurulması anlamına gelmekte ve bir kaç kavramı ön plana çıkarmaktadır. Bilgi (bilimsel bilgi ve deneyime dayalı içselleştirilmiş bilgi), kurumsallaşma ve yönetim.

Bilginin yeniden tanımlanması: Ortak mal kullanımına yönelik örgütlenmedeki kuralların tanımlanmasında kullanılan bilgi bilimsel ve sınıflandırılmış bilgidir. Bu bilginin evrensel niteliğinin olduğu ve bu nedenle de benzer ortamlar için saptanacak kullanım standartlarının kullanılabilmesi varsayılmaktadır. Ancak, bu tür bilgiler belirli ortamlardaki mevcut kaynakları ve bunların zaman içinde değişimini tanımlamakta birlikte, eylem içinde içselleştirilmiş bilgi⁵ de önem kazanmaktadır. Bu bilgiyi paylaşan birimlerin kendi kendilerine yardım için bir araya gelmeleri, sorun çözümüne yönelik birlikteliklerin oluşması açısından son derece önemlidir (Cooke, Uranga ve Extebarria, 1998). Özellikle, bilimsel bilgiye kaynaklık edecek ölçümlerin eksikliği durumunda, bu tür belirli bir ortama yönelik bilginin bulunması, karar verme süreci açısından önem kazanmaktadır.

Kurumsallaşma: Kuralları ortak mallarla ilgili tarafların (kullanıcı veya kullanıcı olmayan) belirlediği bir eylem biçiminin tanımlanması, aynı zamanda yeni bir kurumsallaşma anlamına gelmektedir. Bu kurumsallaşmanın konunun ve tarafların niteliğine göre oluşması, böylelikle farklı tarafların çıkarlarını en iyi şekilde dengeleyen kurumsallaşmayı birlikte belirlemeleri söz konusudur. Nitekim, "başarının belirli bir amaca yönelik en uygun kurumsallaşmada yattığı" son dönemde en fazla ilgi çeken konulardan biridir (Jin ve Stough, 1998).

Yukarıdaki tartışmalar, dışsal olarak (kimisi zaman merkezi idareler) tarafından belirlenen kurumların kuralları tanımlanması şeklindeki kurumsallaşmanın yerine, *kaynağın/konunun niteliğine, aktörlerin özellik ve beklentilerine göre belirli bir etkileşim/pazarlık süreci sonunda üzerinde anlaşmaya varılan ve değişen koşullara*

⁵ tacit knowledge

uyum yapabilen kurumlaşmanın gerekli olduğu önermesini getirmektedir. Ortak malların yönetiminde idealize edilmiş ve belirlenen sonuca göre oluşturulmuş kurumlar yerine, karar sürecinin tasarımına yönelik olarak şekillenen ve kaynağın ve ilişkilerin özelliklerini yansıtan uygulamaların daha başarılı olduğu görülmüştür. Tüm bu gelişmeler geçmişteki “bireyler/toplumlar kendilerini örgütleyemez, bunların örgütlenmesi için dışarıdan kuralları saptayan merkezi bir otoritenin bulunması gerekli” şeklindeki düşüncenin doğru olmadığını “kendi kendine örgütlenen ortak eylem”in mümkün olduğunu göstermiştir. Bugün bu tartışmalar “yeni kurumsalcılık” başlığı altında çok yoğun tartışılmaktadır.

Yönetişim: Kurumlaşma tartışmaları beraberinde bir yönetim sisteminin ne olması gerektiği sorusunu getirmektedir. Bunun yanıtı bir yönetim sisteminin oluşturulmasıdır. Kendi kendine kurumların oluşturulması ve bu kurumların işleyişinin karşılıklı ilişkiler tarafından belirlenirken, kurumların bu ilişkileri sürekli hale getirecek ortamı hazırlamaları ilke olarak benimsenmektedir. Böylelikle bağımsız bireysel eylemden, dayanışma veya en azından karşılıklı saygıyı sağlayacak ortamlarda eylemin gerçekleştirilmesi ortak kaynakların sürdürülebilmesi için gereklidir.

KÜRESEL ORTAK MALLARIN KULLANIMINA YÖNELİK GÜNDEME GELEN DÜZENLEMELER

Önceki bölümlerde ortak malların kullanımına yönelik bir yönetim sisteminin nasıl olması nasıl bir kurumlaşmanın oluşturulması gereği “ortak mal veya ortak havuz kaynaklarından” yararlanma sürecinin sorunları ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için nasıl bir yaklaşım izlenmesi kavramsal düzlemdeki tartışmalar özetlenerek sunulmaya çalışıldı.

Çözüm olarak sunulan “birlikte eylemin kurumlaştırılması” şeklindeki çerçeve dünyanın çok farklı yerlerinde doğal kaynakların korunması ve sürdürülmesini sağlayan örnek kurumlaşma çabalarının izlenmesine dayalı olup, birbirinden çok farklı ortamlarda ortak kaynakların niteliğine ve karşılaşılan sorunlara yönelik birbirinden farklı ancak başarılı uygulamalar gözlenmiştir (Ostrom, 1996). Bu örneklerin izlenmesi sonucu ortaya çıkan yönetim sisteminin tasarımındaki önemli ilkeler şöyle sıralanabilir. Tahsis ve sunum kuralları ile yerel koşullar arasındaki uyum, ortam seçime dayalı düzenlemeler, katılımcıların yer aldığı izleme sistemleri, kurallara uymayanlara uygulanacak cezaların tanımı, çatışmaları çözmeye yönelik mekanizmalar, kullanıma yönelik konularda şeffaflık (Ostrom, 1996: 90).

Doğal olarak, doğal kaynakların kullanımına yönelik başarılı, ancak kapsamı dar, kurumlaşma ve yönetim örneklerinin, küresel ortak mallar bağlamında çok yeterli olamayacağı açıktır. Buna karşılık bu örneklerle gelen bilgi birikimi mevcut çabaların ne yönde olması gerektiği konusunda yol göstericidir. Nitekim, 1970’li yıllardan başlayarak ve özellikle 1980 sonrasında küresel ortak malların sürdürülebilirliğinin sağlanması için farklı düzlemlerde ve içerikte çabalar gündeme gelmektedir.

1972 Stokholm Konferansından başlayarak ilkönce fikir düzeyinde başlayan daha sonra 1990’larda geniş katılımlı anlaşmalara dönüşen küresel ortak mal kullanımına yönelik

düzenlemelerin Birleşmiş Milletler çatısı altında giderek önem kazandığı ve yaygınlaştığı görülmektedir. Bu kapsamda önce Birleşmiş Milletler'in yönlendirdiği çok taraflı anlaşmalar, daha sonra dünya ülkelerinin çoğunun imzaladığı geniş kapsamlı anlaşmalar gündeme gelmiştir. Yapılan tüm bu çalışmaların bir bütünlüğe ulaştırılması için 1992'de yine Birleşmiş Milletlerde Küresel Yönetişim Komisyonu oluşturulmuştur. Bu Komisyon'un küresel yönetim için belirlediği çerçeve yine ulus devletlerin katılımı ile oluşan Birleşmiş Milletler sisteminin bir reformu şeklindedir.

Bu kapsamda politika oluşturmada daha etkili bir sistem geliştirilmesi için bazı öneriler yer almaktadır. Güvenlik Konseyinin yapısının değiştirilmesi, Genel Kurula paralel olarak sivil toplum kuruluşlarından oluşan ikinci bir Birleşmiş Milletler Kurulu oluşturulması, Uluslararası Adalet Divanının yetkilerinin genişletilmesi gibi önemli konular bu kapsamda yer almaktadır. Çevresel politikaların geliştirilmesi konusunda yer alan öneriler, Çevre Güvenlik Konseyi kurulması veya çevresel güvenlik konusunun Güvenlik Konseyinin görevleri içine alınması, uluslararası anlaşmaları izleyen komisyonların yetki alanlarının genişletilmesi, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun düzeyinin yükseltilmesi ve küresel çevre konusundaki uzmanlardan oluşan hükümetlerarası sürekli tartışma gruplarının kurulması şeklindedir.

Reform'da yer alan diğer bir konu finansman ve kurumlaşmanın geliştirilmesine yöneliktir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletlere kaynak sağlayan ülkelerin kalkınmayı desteklemek amacı ile oluşturulan fona daha fazla katkı yapmaları, çevre koruma amaçlı projelere sağlanan finansmanın artırılması, Birleşmiş Milletlere bağlı bir vergi otoritesinin kurulması, sigara, satışları, tehlikeli atıkların transferi vs. konularda vergi toplayarak finansman gücünü artırması ve bölgesel çevre ve kalkınma ajanslarının kurulması düşünülmüştür. Birleşmiş Milletlerde Çevre ve Kalkınma Merkezinin kurulması, UNEP'in yer küreyi izleme programlarının ve GIS'e dayalı bilgi toplama ve aktarım merkezlerinin güçlendirilmesi ve bu konuda sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine gidilmesi de öneriler arasında yer almıştır (Hempel, 1996:168). Ancak, bütün bu kurumlaşma çabaları ve ulus devletlerin katılımı ile uluslarüstü mekanizmalar oluşturma girişimlerinin pek çok konuda yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Birleşmiş Milletler çerçevesinde küresel ortak mallara yönelik kurumlaşma çabalarını daha önceki kavramsal tartışmalar ve başarılı örnekler çerçevesinde irdelenmesi sonucunda şu noktalar öne çıkmaktadır.

1. Küresel kurumlaşma içinde tahsis ve sunum kurallarının belirlenmesi oldukça zor gerçekleşmekte veya hiç gerçekleşmemektedir (Hempel, 1996). Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni birikim rejimi, üretimin küreselleşmesi ve bireyin öne çıkması şeklindeki eğilimlerle, devleti ana birim olarak alan düzenleme mekanizmaları çatışmakta (Jessop, 1990; Dunford, 1990; Dunford and Perrons, 1992) ve devlet bazı alanlarda geriye çekilmektedir. Ancak, her ne kadar ulus devletlerin gücü azalsa ve denetleyebildikleri alanlar daralsa bile, henüz bir yönetim birimi olarak önemlerini sürdürmektedirler. Birleşmiş Milletler çerçevesinde kurumlaşmalarda taraflar ulus devletlerdir. Ancak küresel kaynak kullanımında ulus devletler gerçek anlamda aktör değildir ve küresel kaynaklar konusunda birbirinden farklı kullanım talepleri olan/olmayan kesimleri temsil etmektedirler. Öte yandan, ulus devletlerin sistem içindeki rolleri farklı amaçlarla da tasarlandığından küresel

ortak malların yönetimindeki karar süreçlerine katılırken çok farklı güdülerini olabilmektedir.

2. Bilimsel bilginin politikaya aktarılması çok zordur. Bugün hala ekolojik ortam ve kaynaklara yönelik eldeki bilginin politikaya nasıl yansıtılabileceği belli değildir. Kaldı ki bazı bilgilerin yorumlanması konusunda da bilim çevresinde fikir ayrılıkları vardır. Örneğin sera etkisi ile ortaya çıkan ısınmanın boyutları ve etkileri konusunda fikir birliği olmayan konular vardır (Hempel, 1996: 94). Bu durum, ulus devletler arasındaki fikir ayrılıklarını artırmakta ve çoğu kez farklı ülkeler bilginin yorumunu kendi işlerine geldiği gibi yapma eğilimi göstermektedir. Öte yandan, yapılan anlaşmaların sonuçlarının ne anlama geldiği, kısa dönemde ve uzun dönemde nasıl yansımalarının ne olacağı konusunda tüm tarafların bilgilenme düzeyi aynı değildir. Hem bazı devletlerin bu konudaki bilgileri eksiktir, hem de o devletlerdeki farklı görüşteki kesimlere kendi görüşlerini oluşturabilme için yeterli bilgi verilmemektedir.
3. Devletler küresel ortak kaynakları kullanan birimler olmaktan öte, bu kaynakların kullanımına yönelik tartışmalara siyasi kimlikleri ile de katılmaktadırlar. Bu durum anlaşma ve uzlaşma şansını azaltmaktadır. Örneğin 1992’de yapılan Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 bu kuralları ve ilkeleri saptamaya çalışırken sürekli olarak parantezler ve dipnotlarla bu ilkelere katılmayanları belirtmek zorunda kalmıştır.
4. Çok değişik koşulları olan ülkeler uzlaşmaya çalıştıklarında, bu uzlaşma uğruna ekolojik ve çevresel açıdan en önemli hususlar ortadan kalkabilmektedir. Bu nedenle amaçlarla uygulama arasında büyük bir boşluk ortaya çıkmaktadır. Üzerinde durulan konular doğru ve amaçlar iyi belirlenmiş olmasına karşılık, bu amaçlara ulaşmak için yapılacak uygulamalar tanımlanması çok yetersizdir.
5. Küresel düzlemde kullanım hakları tanımlanmasının benimsenebilir olmasının ilk koşulu daha önce de söz edildiği gibi hakçılı ve eşitlikçi olmasıdır. Halbuki, son dönemde özellikle iklim konusunda gündeme gelen politikalar mevcut durumdaki ortak küresel kaynakların eşitsiz kullanımını azaltmamakta, tam tersine yeni eşitsizlikler yaratmaktadır (Meyer-Abish,1995). Bu durum karar verme süreçlerinde güçlü olan kesimlerin sonucu etkileyebildiğini göstermektedir.

İzleneceği gibi Birleşmiş Milletler çerçevesindeki küresel kaynak kullanım kararları bir yandan bilimsel bilgiyi temel almış gözükmekle birlikte, bu kapsamda belirtilen ölçütleri tam uygulayamamakta, buna karşılık benimsenen ölçütler de ekolojik kaynakların sürdürülebilirliği kıstası ile tanımlanmadığı için ne ölçüde işe yaradığı belli olmamaktadır. Öte yandan, en önemli doğal kaynak kullanıcıları da anlaşmalara uymayabilmekte ve mahpusların ikilemi oyununda olduğu gibi sistem dışı kalmanın getirilerinden yararlanmak istemektedirler. ABD’nin son dönemdeki ana anlaşmalara imza atmadığını hatırlamak tutmak gereklidir.

Nitekim, Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmeye çalışılan merkezîyetçi model, her ne kadar kurallar katılımcılar tarafından belirlenmese de, basit bir pazarlık sürecine dönüşmekte ve çoğu kez ekonomik ve siyasal gücü olanların yararına çalışmaktadır. Bu

düzenlemelere katılmayanlara herhangi bir cezalandırma söz konusu olmadığı için kaynakların tahribinin her ülkenin ve ülkelerdeki her kesimin sonu olacağı bilinse bile, kurallara uymayarak elde edilen kısa dönemli getiri pek çok ülkeye cazip gelmektedir.

Ancak, ulus devletlerin bir arada ortak kararlar oluşturmalarına dayalı kurumsallaşma çabaları yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarının da küresel ortak mallar konusunda girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu amaçla sivil toplum örgütleri kendi aralarında iletişim ağları kurarak daha geniş bir katılım sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle belirli konularda bilinçlenmeyi artırıcı işlev gören bu grupların, bilgi sağlama ve belirli grupların birlikte hareket etmelerini kolaylaştırma açısından önemli olduğu görülmektedir. Ancak, tüm bu çabalara karşılık, bugünkü küresel ortak kaynakların yönetimine yönelik kurum ve kuralların yeterliliğinden söz etmek mümkün değildir. Yerel düzlemde gelişen başarılı yönetim örnekleri ise, küresel ortak yönetim için bir model oluşturmakta, ancak bu örneklerle dayalı kurumsallaşma çabası izlenmemektedir.

Küresel ortak malların ve ortak havuz niteliğindeki kaynakların kullanımındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için hem kurumsallaşma sürecinin yeniden tasarlanması, hem de tarafların yeterli ölçüde bilgilendirildiği bir ortamın yaratılması zorunluluğu vardır. Bu düzenlemelerin karşılıklı olarak tarafların birbirlerini anlayarak, her biri için kabul edilebilir hakçalı çözümlere varılması için sürekli bir ilişki ve etkileşim ortamı ön koşuldur. Yeni yapının tanımlanmasında "küresel, ama yerelleştirilmiş küresel" bir yönetim sistemi (Shina,1995) ve sosyal eşitlik olmadan doğanın tahribinin önlenmeyeceği (Kothari ve Pajuli, 1995) düşüncesi ile ekonomik ve sosyal eşitliği ön plana alan bir yaklaşım izlenmesi gereklidir.

Bu yeni yaklaşımın tüm dünyada kısa sürede benimsenmesinin ve birlikte davranarak ve dayanışma içinde ortak değerlerin korunacağı fikrinin eyleme aktarılmasının kolay olmadığı görülmektedir. Ortak kaynakların korunmasının öneminin giderek anlaşılmasına karşılık buna göre davranış biçiminin oluşturulması henüz benimsenmemiştir. Bu nedenle tüm insanlığın ortak kaynaklarının sürdürülmesini başaran başarılı kurumsallaşma örneklerinden öğrenilmesi gereken çok şey vardır.

SON SÖZLER

Bugün yazında küreselleşme ve yerelleşme ekonomik içeriği yanı sıra ortak kaynakların yönetimi bağlamında yoğun olarak tartışılmaktadır. Küreselleşme ve yerelleşme mekanı algılayış biçimini, mekandaki süreçleri ve ilişkileri yeniden tanımlamaktadır. Nitekim geçmişteki mekansal paradigmalardan ana kavramları olan sınır, kademelenme ve yerel/yerellik kavramları bugün çok farklı değerlendirilmektedir. Ayrışma yerine bütünleşme, bölüşüm yerine ortaklık, çatışma yerine dayanışma dünyanın geleceği için kilit kavramlar olmaktadır. Bu kavramlar özellikle tüm insanlığın ortak malı olan kaynakların sürdürülebilmesi için zorunludur. Geçmişten gelen davranış ve yaklaşım biçimlerinin üstesinden gelmek kolay olmayabilir. Ancak, insanlığın bunun üstesinden gelmek dışında da fazla bir seçeneği de yoktur.

KAYNAKLAR

- Baker,D.I., Campell,A.N.,Reynolds,M.J.,Rowley,J.W., 1997,"Harmonization of international law enforcement" L.Waverman,W.S.Comanor, A.Goto (Der.) **Competitive Policy in the Global Economy: Modalities for cooperation** (London: Routledge)439-493
- Brusco, S. 1986. "Small firms and industrial districts: The experience of Italy", **New Firms and Regional Development** E. Keeble and E. Wever (Der.) (Croom Helm: London), 184-202
- Camagni R Capello R, 1990, "Towards a definition of manoeuvring space of local development initiatives: Italian success stories of local development-theoretical conditions and practical experiences" **Global Challenge and Local response: Initiatives for Economic Regeneration in Contemporary Europe** W B Stöhr (Der.) (Mansell, London) pp 328-353
- Castells M, 1985, **High Technology, Space and Society,** (Beverly Hills: Sage)
- Castells, M.,1996, **The rise of the network society** (Cornwall:Blackwell)
- Cleveland, H.,1990, **The Global Commons** (University Press of America: Lanham)
- Cooke, P, M. G. Uranga, G. Etxebarria, 1998, Regional systems of innovation: an evolutionary perspective, **Environment and Planning A**, 30, 1563-1584
- Dasgupta P.S., Heal, G.M.,1979, **Economic Theory and Exhaustable Resources** (Cambridge University Press: Cambridge)
- Dicken P, 1988 **Global Shift: Industrial Change in a Turbulent World** (Paul Chapman, London)
- Doeringer B P, Terkla D G, Topakian G C, 1987, **Invisible Factors in Local Economic Development** (Oxford: New York)
- Dunford M Perrons D, 1992, "Strategies of modernization: the market and the state" **Environment and Planning C: Government and Policy**, 10, 387-405
- Dunford M, 1990, "Theories of regulation" **Environment and Planning D: Society and Space** 8 297-321
- Eraydin, A., 1995, Local development under the pressures of restructuring: the case of Bursa,Turkey in **Human Resources and Industrial Spaces: A perspective on globalization and localization** B. van der Knaap and R.Le Heron (Der.) (John Wiley:Chichester) 161-176
- Erllich P.R., Erlich, A.H., 1991, **Healing the Planet: Strategies for Solving the Environmental Crisis** (Addison-Wesley: Reading)
- Freeman C Perez C, 1988, "Structural crisis of adjustment, business cycles and investment behavior" in **Technical Change and Economic Theory**G Dosi, C Freeman, R Nelson, G Silverberg, L Soete (Der.) (Pinter, London) pp 38-66
- Hanna N K,1991, Information technology as a spatial system, **Progress in Human Geography**, 11,156-180
- Harding, G.,1968, The tragedy of the Commons, **Science**, 162, 1243-1248
- Harvey D, 1989, **The Condition of Postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change** (Cambridge : Basil Blackwell)
- Hempel, L.C., 1995, **Environmental Governance: The Global Challenge** (Island Press: Washington D.C.)
- Henderson J, 1991 **The Globalisation of high Technology Production: Society, Space and Semiconductors in the Restructuring of the Modern World** (Routledge, London)
- Jessop B, 1990, **State Theory: Putting the Capitalist State in its Place** (Pennsylvania University, University Park)
- Jin, D.J., Stough, R., 1998, Learning and learning capability in the Fordist and post-Fordist age: an integrative framework, **Environment and Planning A**, 30, 1255-1278
- Kothari, S. Ve Parajuli, P, 1995, No nature without social justice: A plea for cultural and ecological pluralism in India, Sachs,W (Derleyen) **Global Ecology** (Fernwood : Halifax)
- Leborgne D Lipietz A, 1988, "New technologies, new modes of regulation: some special implications" **Environment and Planning D: Society and Space** 6 263-280
- Lipietz A, 1986, "New tendencies in international division of labour: regimes of accumulation and nodes of regulation" **Production, Work and Territory** (Der.) A J Scott, M Storper (Allen Unwin, London) 16-35
- Massey D, 1984, **Spatial Divisions of Labour: Social structures and the geography of production** (Macmillan, London)
- Meadows, D.H., Meadows, D.I., Randers,J., 1992, **Beyond the Limits: Confronting Global Challenge, Envisioning a Sustainable Future** (Chelsea Green: Port Mills)

- Meyer-Abich, K.M., 1995, Winners and losers in climate change, Sachs, W (Derleyen) **Global Ecology** (Fernwood : Halifax)
- Miller R Cote M, 1987, **Growing Nex to Silicon Valley** (Lexington: Lexington MA)
- Ohmae, K., 1990, **The Borderless World** (New York: Harper Business)
- Ohmae, K., 1995, **The End of Nation State: The Rise of Regional Economies** (New York: Free Press)
- Olson, M., 1965, **The logic of collective action: Public Goods and the Theory of Groups** (Harvard University Press: Cambridge)
- Ostrom, E., 1996, **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action** (University of Cambridge: Cambridge)
- Piore M Sabel C F, 1984 **The Second Industrial Divide** (Basic Books, New York)
- Schoenberger E, 1988, From Fordism to flexible accumulation: technology, competitive strategies, and international location, **Environment and Planning D: Society and Space**, 6, 252-262
- Scott A J Storper M, 1987, "High technology industry and regional development: a theoretical critique and reconstruction" **International Social Science Review**, 112 215-232
- Shiva, V., 1995, The greening of the global reach, Sachs, W (Derleyen) **Global Ecology** (Fernwood : Halifax)
- Sklair M, 1991, **Sociology of the Global System** (John Hopkins University Press: Baltimore)
- Storper M Scott A J, 1986, "Production, work and territory: contemporary realities and theoretical tasks" in **Production, Work and Territory** (Der.) A J Scott, M Storper (Allen Unwin, London) pp 3-15
- Stöhr W B, 1990, **Global Challenge and Local Response: Initiative for Economic Regeneration in Contemporary Europe** (Mansell: London)

“KÜRESELLEŞME” VE PLANLAMANIN SONU

Prof. Dr. Sezai GÖKSU

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Şehitler Cad. No:12 Alsancak 35230 İZMİR

E-posta: sgoksu@sinan.arch.deu.edu.tr.

I. GİRİŞ

Küreselleşme olarak adlandırılan sürece ve bu sürecin, henüz müphem de olsa, kimi çıktılarının işaret ettiği olguya herkes farklı anlamlar yüklüyor. Kimine göre kapitalizmin bizzat kendi bunalımını çözebilmek umuduyla giriştiği yeni bir emperyalist saldırı safhası, kimine göre kaçırılmaması gereken bir “tren” olması veçhiyle küresel ilişki ağlarına bağlanabilmek için tarihi bir fırsat. Ne var ki, herkesin üzerinde tam bir mutabakata vardığı yönü, bunun kaçınılmaz bir süreç olduğu, yok sayılması mümkün olmayacak derecede aktüel bir olgu biçiminde tezahür ettiği, ve dolayısıyla, bunun asla kayıtsız kalınmayacak bir yeni düzenlemeye tekabül ettiği. Kısacası, küreselleşme denilen yeni bir dünya düzeninin oluşmakta olduğu bir durumu hemen herkes kabul ediyor.

Küreselleşmeye böylesine farklı anlamların yüklenmesi, kuşkusuz, ona karşı takımlacak tutumlarda da belirgin bir farklılaşma yaratıyor. Bir yandan küresel ilişki ağlarına dahil olabilmenin, ya da “dışarıda” kalmamanın yollarını arayanlarca çeşitli konformist stratejiler geliştiriliyor, öte yandan küreselleşme (ya da küreselleşmeye işaret eden yeni oluşumlar) karşıtı hareketler örgütleniyor. Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokiyumu'nun konusu da, bu yıl, küreselleşme, mekan ve planlama üzerine odaklanıyor. Toplantıyı düzenleyenlerin, problemin tarif ediliş tarzına odaklanıldığında, üstü kapalı olarak da olsa, küreselleşmenin mekansal referanslarının olduğu ve planlamanın böyle bir olguyu göz ardı edemeyeceği yönünde bir kabulü var. Yani, küreselleşme öyle bir süreçtir ki, bunun mekanı algılama, dönüştürme ya da değiştirme kabiliyeti vardır, ve ayrıca planlamanın asıl nesnesi de mekan olduğuna göre, geleneksel olarak “mekansal planlama” denilen aktivite bu yeni sürece kör kalamaz. Bu itibarla, temel soru ise, “ne yapılmalı”dır?

TMMOB Şehir Plancıları Odası, toplantının küreselleşme ile ilgili olan ilk oturumu için benden bir konuşma istediğinde, ilk olarak küreselleşme denen “hayaleti” bizzat benim nasıl cisimleştirdiğimi, onun dünyevileşen uzuvlarından ne anladığımı çok net bir tarzda ortaya koymam gerektiğini düşündüm. Tabii, bu bir duruş biçimi, ya da bir pozisyon tarif edecek ve sonraki, planlama dahil, bütün tartışmalara da nasıl katılacağımı tayin edecek bir merkezi eksen oluşturacak. Bunu baştan bu kadar önemsiyor görünmemin nedeni, planlama üzerine yapacağım tartışmanın ve ileri sürmeyi amaçladığım görüşlerin o merkezi eksenin okunmasını talep ediyor olmandır. Bu itibarla, bu

yazıda önce küreselleşme olgusuna nereden ve nasıl baktığımı açmaya çalışacağım. İkinci olarak, o duruştan bakıldığında, küreselleşmenin neden ve hangi planlama düşüncesinin sonunu getirdiğini tartışacağım. Son olarak, küreselleşme olgusunun bizzat kendisinin, geleneksel mekansal planlama yerine, diyalektik karşıtı olan bir siyaset yapma pratiği olarak planlamayı zorladığını, bunun son derece önemli olanaklar içerdiğini, ve gerçekte planlıları çok daha etkin ve aktif bir konuma itebilecek yeni bir planlama stiline başlamakta olduğunu iddia edeceğim. Belki de sırf bu nedenle, planlamanın sonunun gelmiş olmasının pek de hayıflanılacak bir durum olmadığı konusunda kendimi herkesten daha fazla rahat hissediyorum.

II. SERMAYENİN YENİ BİR SLOGANI OLARAK "KÜRESEL ŞİRKET YEREL POLİTİKA"

Yirminci yüzyıl kapatırken arkamızda özellikle son yirmi yılda birikmiş devasa bir küreselleşme yazını bırakıyoruz. Bu kümenin önümüzdeki yüzyılın ilk çeyreğinde de giderek büyüyeceği kanaatindeyim. Burada, bu birikmiş yazını didik didik ederek bir küreselleşme yazını envanteri oluşturmayı amaçlamıyorum. Küreselleşme yazınına meraklı okuyucular için bunlardan önemli birkaçını önerebilirim, (1). Ancak, küreselleşme, her şeyden önce, dünya ölçeğinde gerçekleşmekte olan bir sürece ya da olguya işaret etmekteyse, sanıyorum, buradaki temel problem gerçekte neyin dünya ölçeğinde kurulmakta olduğunun doğru saptanmasıdır. Örneğin, şayet iddia edildiği üzere, küreselleşme gerçekte sermayenin küreselleşmesi olarak algılanıyorsa, yani sermaye kendini dünya ölçeğinde yeniden kuruyorsa, bunun için bu yüzyılın son çeyreğine ait yazından ziyade, asıl çözümlemesinin bir önceki yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğu gerçeği ile yüz yüze kalıyoruz demektir. Bir farklı ifadeyle, şayet küreselleşmeden sadece sermayenin küreselleşmesi gibi süreci ya da olguyu anlıyorsak, o zaman bunun pek de yeni ve özgün bir şey olmadığını, yani tarihsel bir toplumsal sistem olarak kapitalizmin böyle bir örgütlenmeye kalktığı gerçeğine ilişkin çok önemli saptamanın yapılması üzerinden yüz elli yıl geçmiş olduğunu ileri sürebiliriz, (2). Bu takdirde, küreselleşme gibi bir kavramsallaştırmanın, aslında yeniden sermaye üzerine konuşmanın zengin bir retorikle kremalandırılmasından başka bir şey olmadığı söylenebilir, (3). Elbette, küreselleşme denen sürecin ya da olgunun eski bir şey olduğu, ama sermayenin dünya ölçeğinde yeniden kuruluşunun tarzının ve hızının yeni bir şey olduğu iddia edilebilir. Ne var ki, artan ve süratle gelişen teknolojik olanaklar vasıtasıyla, tarz değiştiren bir süreç ya da olgunun, üzerinde konuşmaya değer tek yönünün işte tam da bu olanaklar olması ya da sadece aletlerinin değişmiş olması dışında, yeni ve özgün bir şey olmasını gerektirmediği ölçüde gerçeği sadece bulanıklaştırır ve gündemi de sistematik olarak saptırır. Dolayısıyla, sermayenin dünya ölçeğinde yeniden kuruluşuna işaret eden küreselleşme kavramsallaştırmasının kayda değer tek yönü sermayenin bizzat kendisinin yeniden kuruluşuna neden olan temel gelişmenin ve yeniden kuruluşta izlemekte olduğu temel stratejinin ne olduğuna ilişkin bir çözümlemedir. Bu konuyu tartışmadan önce şu teknoloji, bilgi, vs. gibi artan ve süratle gelişen olanaklar meselesini ele almak istiyorum.

Yirminci yüzyılın son çeyreği itibarıyla dünya ölçeğinde bir teknoloji devriminin yaşanmış ve halen de yaşanmakta olduğu gerçeğini kimse inkar edemez. Doğrudur, özellikle iletişim teknolojisinde çok büyük bir gelişme ve hız patlaması vardır. Yeni

bilgisayar ve borsa teknikleri aracılığıyla dünyanın küçülmekte olduğu, sermayenin, bilginin, mal ve hizmetlerin bu artan ve gelişen hızlı olanaklar yoluyla dünya üzerinde bir yerden bir yere çok daha kolay bir biçimde akmakta olduğu da bir gerçektir. Ama, bana söyler misiniz, elinizde az gelişmiş ülkelerin çocuk yaşta emekçilerinin apoletlerin gölgesinde ürettikleri ekranlardan ya da hard disklerden, ve o hard disklerden geçerek ekranlarımıza sadece izin verildiği ölçüde ve biçimde gelen bilgiden başka ne var? Bütün bunlara bakarak ve düşünerek, bilginin küreselleştiği ileri sürülebilir mi? Sadece bilgi değil, yedi yaşında çocukların askeri cunta idareleri altında diktikleri Adidas ayakkabılardan ya da Nike spor giysilerinden başka ne var elinizde, (4) ? Bunun adı küreselleşme midir, yoksa da sanayi sermayesinin banka sermayesi ile kaynaşarak oluşturduğu finans kapital temeli üzerinde yeni bir tür mali oligarşi yaratma ve bu yolla sermaye ihraç etme tarzı mıdır? Eğer böyleyse, ve eğer yirminci yüzyılın başına bakılırsa, bunun da çok yeni ve özgün bir süreç ya da olgu olmadığı ileri sürülebilir, (5). Bunun, emperyalizmden, ya da bir ilhak, şiddet ve gericilik eğiliminden başka bir şey olmadığı açık değil mi?

Şimdi, sermayenin bizzat kendisinin dünya ölçeğinde yeniden kuruluşunu nedenleyen temel hadiseye, yeniden kuruluş sürecinde izlemekte olduğu yeni stratejilere, ve elindeki yeni aletlere dönebiliriz. Önce şu iki saptamayı gayet açık ve net bir şekilde ortaya koyalım: bir tarihsel toplumsal sistem olarak kapitalizm, bugün her zamankinden çok daha fazla olarak, bir dünya sistemi olma iddiasını taşımaktadır, (6) ve kapitalizm tarihsel olarak tekrarlanan krizlerinden birini daha yaşamaktadır, (7). Kapitalizm, önceki her krizini o dönemin genel koşullarına bağlı olarak ve her bir coğrafyaya özgü bağlam-bağımlı stratejiler izleyerek aşmaya çalışmıştır. 1970'li yılların ilk yarısında tezahür eden, ve kriz yazarlarımızınca değişik şekillerde de olsa tarif edilen son krizini aşabilmek üzere, bu kere yine dönemin genel koşullarına bağlı olarak, her bir coğrafyaya özgü bağlam-bağımlı stratejiler izlemektedir, (8). Bugün küreselleşme denen süreç ya da olgu, olsa olsa, krizi atlatmaya çalışan kapitalizmin yeni emperyalist hamlesinin stratejik temelinin bir tür eğretilmesidir.

Yeni olan gelişmeler ise şu şekilde özetlenebilir. Bu hamlenin başında üç temel aktör vardır: Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve uluslarüstü sermaye tekelleri. Uluslarüstü sermaye tekelleri, diğer iki aktörün askerliğini üstlenmektedirler ve bizzat kendilerini ihraç etmektedirler. Sermayenin ihraç edildiği yerler, tam da bu aktörler tarafından borç batağına gömülmüş az gelişmiş ülkelerin el değmemiş coğrafyalardır. Ne var ki, ihracat tarzı her bir coğrafyanın ve o coğrafya üzerinde cereyan eden toplumsal pratiklerin özelliklerine ve bütün bunların görelî gelişmişlik derecelerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Örneğin, kuzey Meksika'da izlenen strateji ile Türkiye'de izlenen strateji nasıl farklıysa, Eurogold'un Yeni Zelanda'da izlediği strateji ile Türkiye'de izlediği strateji arasında da fark vardır. Ortak olan ise, sermaye ile birlikte zehirli atık ihraç ve her bir coğrafyadan yükselen protesto hareketleridir, (9). Burada, dikkat edilmesi gereken nokta, izlenen stratejinin asıl sloganının "küresel şirket yerel politika" olduğudur. Bu konuda en tipik örneklerden birisi olarak verilen Honda'nın kırk ayrı ülkede seksen üç fabrikasının olduğu ve yıllık toplam üretiminin yarısından fazlasının Japonya dışında gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir, (10).

Uluslarüstü sermaye tekelleri dünyanın az gelişmiş bölgelerine sermaye ihraç ederken ulus-devletler seviyesinde de ilginç bir strateji izlemektedir. Esasen, sanıldığının

aksine, küreselleşme denen sürecin ya da olgunun ulus-devletlere her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Zira, küresel şirketin yerel politikasını gerçekleştirecek temel aktör ulus-devlet olmaktadır. Küçülme, özelleştirme, sınırların erimesi, parçalanma eğilimleri, buna mukabil yeni bölgesel birliklerin oluşması ve ulus-devletlerin aşılması gibi süreç ya da olguları inkar etmek mümkün değildir. Ne var ki, bütün bunlar asıl senaryonun önemli bileşenleridir. Bu senaryoya göre, ulus-devletler için tek bir görev tarif edilmektedir: uluslararası sermayenin yatırımlarına beklilik etmek. Bunun için de çok önemli bir anayasa hazırlanmaktadır: çok-terafı yatırım anlaşması (MAI), (11).

III. "KÜRESELLEŞME" VE MEKANSAL PLANLAMA

Önce şunu itiraf edelim: planlama kurumu, yeni emperyalist hamlenin 1980 sonrasında ve dünya ölçeğinde yapısal uyum programlarını uygulamaya koymasından sonra yapılan yeni düzenlemeler sonucu kentlerle baş edemez hale gelmiştir. Her şeyden önce, planlamanın üzerine oturduğu temel ilkesi olan kamu yararının yerini uluslararası sermaye tekellerinin yararı ilkesi almıştır. Ulus-devlet ile birlikte kamu yararı ilkesinin aşarak tartışılır hale getirildiği bir ortamda planlamadan söz edilebilir mi? Bir yandan eylem yarıncapının, diğer yandan ileriye görme yarıncapının neredeyse tamamen bittiği bir ortamda yapılan bir planlamanın kentlerle baş edebilmesi mümkün mü? 17 Ağustos Marmara depreminde on binlerce sayıda ölen insanla birlikte yok olan yerler, belki bir çok şeyin bittiğini ifade ediyordu, ama daha çok mekansal planlamanın çoktan bittiğini ilk defa bu kadar açık bir biçimde anlatıyordu. Tutuklanan müteahhitler değildi, planlamanın bizzat kendisiydi, ve 'Veli Göçer' sadece bir metaforu. Bunları söylerken, Türkiye'de planlama faaliyetinin bitmiş olduğunu ileri sürmüyorum. Belki de, Türkiye'de planlama tarihinde ilk kez bu dönemde, önceki dönemlere göre, daha çok plan yapılmıştır. Asıl facia olan, planlama kurumunun sistematik olarak bitirildiği bir ortamda, ısrarla ve inatla, uluslararası sermaye tekelleri ile yerli müttefiklerinin karar, söylem ve eylemlerine adeta meşruiyet kazandıran çizili-boyalı belge ve raporları üretmeyi, ve bu yolla, rüşvet gibi ahlaksız bir mekanizma vasıtasıyla çürümüş bir kurumsal sistemi, değiştirmek yerine, aynen yeniden-üretmeyi sürdürmektir.

Elbette, planlamanın sistematik olarak bitirildiğini söylerken de, bu müessesenin tamamen ortadan kaldırılmasının istendiğini ileri sürmüyorum. Yine sanıldığının aksine, uluslararası sermaye tekelleri ile onların "joint-venture" yerlilerinin kararlarının gerçekleşebilmesi için, belki de planlamaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Planlamanın görevi, doğrudan yabancı yatırımların ya da bunlara eklenen yerli yatırımların başında bekleyen devletin elinde bulundurmaya istediği resmi belgedir. Böyle bir "polisye planlama" tarzına bakarak, planlamanın sonunun gelmiş olduğunu görmemek mümkün değildir. Özal politikaları doğrultusunda, plan onama yetkilerinin belediyelere verildiği dönemde, böyle bir gelişmenin gerçekte yerli sermaye birikiminin kentleşmeye endekslenmesi girişimi ve bunun da bir sanayisizleşme politikası taşınmaya çalışılmaktadır. Plan onama yetkilerinin nerede olması gerektiğine ilişkin bu kadar kısır bir tartışmadan planlama adına anlamlı bir sonuç üretilebilir mi?

Bugüne kadar Türkiye'de planlama adına, az da olsa, önemli başarılar nereden kaynaklanmaktadır? Bu, geleceği kurmak için, çok önemli bir sorudur. İyi çevreler, iyi

korunmuş tarihi kent merkezleri, başarılı yayalaştırma örnekleri, yaratılabilmüş ulusal parklar, kırsal gelişme projeleri, ve kamusal ulaşım sistemlerinin başarılı parçaları ne yerleşik bir planlama anlayışından, ne üzerinde tam bir mutabakata varılmış herhangi bir planlama kuramından, ne de kimi teorik kavrayışlardan kaynaklanmaktadır. Planlama adına bütün başarıların, ya da başarılı uygulamaların arkasında, bizzat plancılar eliyle eklenmiş ya bir kampanya, ya da yine plancılar tarafından sisteme karşı yürütülen bir mücadele vardır. Diğer bir ifadeyle, planlama adına her başarılı uygulama, sistem-karşıtı bir siyasi oluşum ile motive edilmiştir. Bu, sadece Türkiye’de değil, bütün dünyada da böyledir. Nitekim dün, Bergama’da Eurogold’un karşısında ne devlet, ne de planlama kurumu vardı, ama Bergama köylüleri vardı ve Bergama köylüleri yerel siyaset yapıyorlardı. Yine dün, İzmir’de Konak meydanında Galleria sermayesinin karşısında ne devlet, ne de planlama kurumu vardı, ama İzmir Çevre Avukatları Hareketi ve Kemeraltı esnafı vardı, ve onlar yerel siyaset yapıyorlardı. Bugün de, yine İzmir’de İnciraltı’nda Özdilek’in karşısında ne devlet, ne de planlama kurumu var, ama İzmir 1. No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu var, ve Kurul yerel siyaset yapıyor. Planlamada her paradigma kayması, bir önceki paradigmanın bitişini anlatırken, planlamanın her seferinde siyasi bir aktivite olduğunu vurgulamıştır. Planlamanın bizzat kendisinin siyasi bir aktivite olduğunu söylemek, belki bir teknik problem çözme anlayışı olarak planlamanın sonu anlamına gelebilir, ama asla tartışmanın sonu anlamına gelmez, tam tersine yerinde bir başlangıç olarak kabul edilmelidir.

IV. PLANLAMANIN YENİ BİR SLOGANI OLARAK “YEREL SİYASET KÜRESEL DEVRİM”

Burada önereceklerimin bir “mekan plancıları manifestosu” olarak okunmasını talep edeceğim. Bütün plancıların bu önermelerin altında derhal birleşeceğini beklemiyorum. Her uzun soluklu mücadelede olduğu gibi, mücadeleden asla vazgeçmeden, metanetle bu ütopyanın gerçekleşmesini bekleyeceğim. Hatta, daha şimdiden bazı okuyucuların, daha çok beklemem gerektiğini söylediklerini duyar gibi oluyorum. Onlara, sadece tarihe geri dönüp bakmalarını önereceğim.

1. Mekansal planlama, planlama bürolarında bitirilecek kadar teknik bir aktivite değildir.
2. Mekan plancılarının, siyaset yapmaları için planlamayı terk edip siyasal alana geçmeleri gerekmez, çünkü planlamanın bizzat kendisi siyasi bir aktivitedir, planın bizzat kendisi siyasi bir metindir ve mekan plancıları da toplumun siyasi aktörlerinden sadece birisidir.
3. Mekan plancılarının planlama adına yürütecekleri mücadelenin başarısı, ahlak ve adalet gibi iki temel ilke ile bezenmiş çok daha büyük bir sivil mücadelenin yürütülmesinden geçmektedir.
4. Bunun için, emperyalist hamlenin odağından yayılan her türlü söylemin karşıtımlı geliştirebilecek ve ancak bu şekilde karşıt-güç oluşturabilecek bir blok yaratılmasına gereksinme duyulacaktır.
5. Mekan plancılarının ahlak ve adalet ilkeleri ne kadar evrenselse, kaygıları ve mücadeleleri de o kadar evrenselidir. Bu nedenle, doğudan batıya, kuzeyden güneye kadar yapılmakta olan bütün yerel siyasetleri eklememelidirler.

6. Artarak zenginleşen, ve hızla gelişen teknoloji ve iletişim olanaklarından sonuna kadar yararlanarak yerel siyasetleri hegemonik olarak birbirine eklemleyebilen mekan plancıları, sermaye ile birlikte, gerçekte yoksulluğun küreselleşmekte olduğunun farkına varacaklardır.
7. Planlamanın tarihsel/toplumsal, ve giderek küresel bir eylem olması demek, neyi önerirse önerisin, sadece planın uygulanmasını dert etmek demek değildir. Mekan plancılarının, bunun çok daha ötesinde, çok daha büyük bir mücadelenin önemli bir parçası olmaları anlamında, daha ciddi bir sorumlulukları var demektir.
8. Bu mücadele stratejisinin en önemli ayağı bu sorumlulukta duruyor. Bu da, planlamayı, kapitalist iktidarın her karar, söylem ve eyleminin arka-planını deşifre etmeye yönelik bir tür kontr-söylem mekanizması olarak kullanmaktır. Bunu yapmanın en önemli ön-koşulu kapitalizmin her türlü açığından sonuna kadar yararlanmaktır.
9. Arka-plan deşifreyonu, bugünkü planlamanın yerine eleştirel bir planlama pratiğinin konması sürecini hızlandıracaktır. Bu tür bir planlama, geleceğin bütün olasılıklarını sezinelebildiği ölçüde bir gelecek tasarımıdır. Ama, teknik bir tasarım belgesi asla değildir. Bir siyasi metindir, ama asla siyaseti tek bir noktada yoğunlaştıran bir metin değildir. Bir söylemdir, ama bütün farklı yerel siyasetleri eşdeğerliksel olarak eklemleyen bir söylemlerarasılıktır. Akıldışı süreçlere bütünüyle esir değildir, ama araçsal akılcılığın asla yerleşiklik kazanamayacağı derecede eleştireldir. En az bilimsel olduğu kadar, ahlaki olarak aydınlatıcıdır. Yorumlayıcıdır, ama dönüştürücü güce verdiği önem derecesinde deyiştiricidir. Geleceğin bir resmi değildir, bunun yerine geleceğin üzerinde kurulacağı demokratik zeminin oluşturucusudur, (12).
10. Mekan plancıları, mevcut sistemi aynen-yeniden-üretmeye dönük bir tür konformist tutum içinde olamazlar. Bu nedenle, uzlaşma ve pazarlık süreçlerine son derece temkinli yaklaşmak, eğer böyle bir süreçte yer alıyorsa, o masadan, sadece kendi coğrafyalarının değil, bütün dünyanın yoksulları adına önemli kazanımlarla kalkmak zorundadırlar.
11. Mekan plancıları için, yerel siyaset yapma pratiklerini geliştirmek ancak belli bir süre için anlamlı olacaktır. Bu süre içerisinde periferide siyaset yapmanın bütün inceliklerini, periferide bir siyasi metin hazırlama olarak planlama eyleminde bulunmanın bütün sivil taktiklerini geliştirmeleri ve bu birikimi dünyanın bütün yerel siyasetlerine aktarmaları gerekmektedir. Ancak, periferide siyaset yapmayı bir muhalefet stratejisi olarak algılamamak gerekir. Marjinalliğe mahkum olan sürekli muhalefet stratejisidir. Dünyanın bütün yerel siyaset yapma pratiklerini birbirine hegemonik olarak eklemlemenin "yeni bir düzenin kurulması stratejisi" anlamında temel bir görevi vardır, (13). Mekan plancıları, yerel siyaset yaparken, elbette negatiftikten yola çıkacaklardır, ama dünya ölçeğinde toplumsal pozitifliğini oluşturmayı başardıkları ölçüde yerleşiklik kazanacaklardır.
12. Mekan plancıları arasında, siyasetin gerçek anlamıyla "toplumun fiili olarak kurumlandırılmasının sorgulanması ve toplumsal kurumlandırmayı bilinçli bir biçimde hedeflemeye çalışan bir etkinlik" olduğu konusunda gerçekleşecek bir uzlaşma, onlara tarihsel özne olma yolunu açacaktır, (14). Böyle bir durumda, mekan plancılarını bekleyen önemli bir görev vardır. Onlar da, bütün diğer varlıklar gibi, her anın (ya da her şimdinin) içine birden fazla davranış sığdıramayacaklardır. Ama, fiili hale gelen durumlarının davranış alternatiflerinden sadece birisi

olduğunu da fark edeceklerdir. Hem de kendilerine “keşke böyle yapmasaydım” dedirtecek kadar.

V. SONUÇ: PLANLAMA ÖLDÜ YAŞASIN PLANLAMA!

Kapitalizm son yirmi beş yıldır içine düştüğü bunalımdan çıkabilmek için çırpınıyor. Bunun için, özel olarak görevlendirdiği ve dünya ölçeğinde iş gören aktörler var, ve “dünya üzerinde bir hayalet dolaşiyor – küreselleşme hayaleti”. Bu hayaletin, dünyevileşen bir tek uzvu var: uluslar üstü sermaye tekellerinin lokalizasyon stratejileri neticesinde kristalize olan doğrudan yabancı yatırım noktaları ya da bu tekellere eklenmek isteyen yerel sermayenin girişim mekanları. Bu, bir nükleer santral, bir alış-veriş merkezi, bir otayol, bir prestij konut bölgesi, bir çok-yıldızlı otel, ya da bir özel eğitim kurumu olarak dünyevileşiyor. Planlayanın kimliği ise çok değişken; bazen bir belediye başkanı yardımcısı olarak plancı, bazen bir serbest piyasa plancısı, bazen bir yatırım danışmanı olarak plancı, bazen üst düzey bir bürokrat olarak plancı, bazen de bir üniversite hocası olarak plancı. Ama ne var ki, hiç biri mesleğinin kredi kaybediyor olmasından memnun değil. Para kazandıran ama kredi kaybeden bir meslek kimi memnun edebilir ki? Bütün plancıların planlama kurumunun sonunu getiren sisteme karşı ayağa kalkmaları gerekiyor. Önce bu coğrafyada, sonra bütün dünyada, önce muhalefet ederek, sonra yeni bir düzeni kurarak, önce yerel siyaset yaparak, sonra planlamayı yeniden kurarak.

NOTLAR

- (1) Başkaya, F. (1995), *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Öteki, Ankara.
Castells, M. (1989), *The Informational Society: information technology, economic restructuring, and the urban-regional process*, Blackwell, Oxford
Castells, M. (1996), *The Information Age: economy, society and culture, Vol. 1, The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford.
Cox, R. K. (Ed.) (1997), *Spaces of Globalization: reasserting the power of the local*, The Guilford Press, New York.
Demirer, G. N. ve diğ. (1999), *YDD Kısacasında Çevre ve Kent*, Ütopya, Ankara.
Demirer, T. ve Orhangazi, Ö. (1997), *Yeni Dünya Düzensizliği, Emperyalizm ve Umut: koyunlar, kurtlar, köpekler*, Anahtar Kitaplar, İstanbul.
Hirst, P. And Thompson, G. (1996), *Globalization in Question: the international economy and the possibilities of governance*, Polity Press, Cambridge.
Kansu, I. (Ed.) (1997), *Emperyalizmin Yeni Masalı: küreselleşme*, İmge, Ankara.
Prendergast, R. ve Stewart, F. (Ed.) (1995), *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, (Çev. İdil Eser), YKY, İstanbul.
Sassen, S. (1998), *Globalization and its Discontents*, The New Press, New York.
Yıldızoğlu, E. (1996), *Globalleşme ve Kriz*, Alan, İstanbul.
- (2) Marks ve Engels 1848 yılında kaleme aldıkları “Manifesto”nun I. Bölümünde “Burjuvazi, dünya pazarını sömürmekle, her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir nitelik verdi. Gericileri derin kedere boğarak, sanayinin ayakları altından üzerinde durmakta olduğu ulusal temeli çekip aldı. Eskiden kurulmuş bütün ulusal sanayiler yıkıldılar ve hala da her gün yıkılıyorlar” demektedirler.
Marks, K. ve Engels, F. (1976), *Seçme Yapılar*, (Çev. Muzafer Ardos ve diğ.) Sol Yayınları, Ankara, ss. 118-168.
- (3) Son yıllarda buna benzer başka örneklerle de rastlamak mümkündür. Örneğin, arkasında 70’li yılların bütün çevrecilik hareketlerinin birikimini barındıran ve sanki yeni ve özgün bir söylem(miş) gibi

bütün dünyaya ilan edilen sürdürülebilir kalkınma ve yerel ekonomik kalkınma gibi stratejiler, gerçekte hiçbir yeni ve özgün içeriği olmayan sadece gündemi sistematik olarak çarpıtan, ama akademik dünyayı da epey meşgul eden zengin retorikli tartışma alanlarıdır. Burada, sürdürülebilir kalkınma (ya da kentleşme) ile uluslararası sermayenin yeni emperyalist hamlesi arasındaki tarihsel çelişkiye dikkat çekmek istiyorum. Dünyanın aynı noktasından bütün az gelişmiş dünyaya (ve tuhaf bir biçimde aynı anda) iki metin yollanıyor; yapısal uyum programları ve “ortak geleceğimiz” raporu. Az gelişmiş dünya hükümetlerinin içine itildiği ikircikli pozisyona bakar mısınız. Bir metin, elinde ne varsa sat, güçlü, ve böylece kalkın derken, diğer metin, elinde ne varsa tut, koru, zira bunlar senin olduğun kadar gelecek kuşaklarındır da, diyor. Bu durumda, örneğin Türkiye’de hazine arazilerini satacağız, ama alana da diyeceğiz ki, “sana bu ormanları, kıyıları, ve diğer doğal çevreleri satıyoruz, bu yolla biz de her ‘şeyi’ özelleştirip küçülüyoruz, ama sen bunların üzerine hiçbir şey yapma, mesela sadece yonca yetiştirebilirsin, bu yolla da biz imzaladığımız milletlerarası miras sözleşmelerine sadık kalıyoruz”. Bu durumda, alıcı bulabilir misiniz? Ya da, alıcının neler yapabileceğini tahmin edebilir misiniz?

- (4) Amin, S. ve diğ. (Ed.) (1994), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: yeni dünya düzeni ve yeni politik güçler*, (Çev. Ahmet Fethi), Alan, İstanbul.
Boratav, K. (1984), “Güney Kore Modeli Üzerine”, *Yapıt*, Sayı: 6, ss. 83-86.
Savran, S. (1984), “Brezilya Mucizesi”, *Yapıt*, Sayı: 48’3, ss. 32-47.

- (5) Bu konuda, Lenin’in Hobson ve Hilferding’den kalkarak giriştiği emperyalizm eleştirisi en önemli çalışmadır.

Lenin, V.I. (1979), *Emperyalizm: kapitalizmin en yüksek aşaması*, (Çev. Cemal Süreya), Sol Yayınları, Ankara.

Ayrıca Bkz.

Hilferding, R. (1995), *Finans Kapital*, (Çev. Yılmaz Öner), Belge, İstanbul.

- (6) Wallerstein, I. (1992), *Tarihsel Kapitalizm*, (Çev. Necmiye Alpay), Metis, İstanbul.

- (7) Frank, A. G. (1984), “Dünya Krizi ve Dönüşüm”, *Yapıt*, Sayı: 7, ss. 45-65.

- (8) Tarihsel olarak hangisinin daha tayin edici olduğu tartışılmakla birlikte, krizin aşırı sermaye birikimi (overaccumulation) neticesinde kar oranlarının düşmesi ve eksik tüketim (underconsumption) gibi iki yüzü bir gelişmeden kaynaklandığı üzerinde birleşmektedir. Bkz.

Gottdiener, M. (1990), “Crisis Theory and State-financed Capital: the new conjuncture in the USA”, *LJURR*, Vol: 14, ss. 383-403.

O’Connor, J. (1981), “The Meaning of Crisis”, *LJURR*, Vol: 5, ss. 301-329.

Şaylan, G. (1994), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge, Ankara.

- (9) Arın, T. (1997), “Yoksulluk: toplumsal eşitsizlikler ve sosyal haklara karşı yükselen sosyal politika söylemi”, ODTÜ İktisat Kongresi’ne sunulan tebliğ, Ankara, 18-20 Eylül 1997, (yayınlanmamış çoğaltma).

Castells, M. (1997), *The Information Age: economy, society and culture, Vol II: The Power of Identity*, Blackwell, Oxford.

Demirer, G. N. ve diğ. (1999), *YDD Kıskaçında Çevre ve Kent*, Ütopya, Ankara.

Eckstein, S. (1989), *Power and Popular Protest: Latin American social movements*, University of California Press, Berkeley.

- (10) Bir uluslararası girişim statüsüne aday olarak görülen Honda, stratejik lokalizasyonu, ürün tasarımı, araştırma ve geliştirme operasyonları, imalat, parça yapan altyapı, üretim yöntemleri, istihdam, sendika görüşmeleri, stratejik karar verme süreçleri gibi boyutlarda sürdürmektedir, ve bütün bunlar yerel özelliklere göre çeşitlenip farklılaşırken, boyutlar arasında da tam bir uyuma aranmaktadır. Bu konuda, Bkz.

Mair, A. (1997), “Strategic Localization: the myth of the postnational enterprise”, *Spaces of Globalization: reasserting the power of the local*, The Guilford Press, London, pp. 64-88.

- (11) Çok-tarafli yatırım anlaşması kapsamına girecek ülkeler, doğal kaynaklarını, emlak, iletişim ve medya gibi alanlar da dahil olmak üzere bütün ekonomik sektörlerini yabancı mülkiyetine açarak, yabancı firmalara yerli firmalarla aynı muameleyi yapacaktır. Öte yandan, sermaye aktarımına getirilen

sınırlamaları ve pazara sokmak için öne sürülen şartları kaldırarak, "mağdur" olan yatırımcıların bütün zararları tazmin edeceklerdir. Bu konuda en önemli belge olan ve henüz üzerinde görüşmeler sürdürülen MAI müzakere metnine göre yatırımcı, uyuşmazlık halinde uluslararası sermayenin güdümünde oluşturulmuş tahkim kurallarının (ICSID, UNICTRAL, ICC, vs) işletilmesini isteyebilecektir. Ayrıca MAI'nin sermaye hareketleri anlamında bağlamını ele alan bir tartışma için, Bkz.

Tonak, A. (1998), "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın Bağlamı: küreselleşme ve yabancı sermaye", *Toplum ve Bilim*, 77, ss. 69-82.

(12) Göksu, S. (1999), *Güç, Kimlik ve Yer Kesişmeleri Açısından Kentsel Mekânı Yeniden Okumak*, DEÜ, İzmir.

(13) Laclau, E. ve Mouffe, C. (1992), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner), Birikim, İstanbul.

(14) Genellikle teknik bir "problem çözme" aktivitesi olarak görme eğiliminde olduğumuz planlamayı mümkün olduğu kadar siyasetten korumaya çalışır, ve ne zaman bu konuda başarısız olsak, "planlamaya siyaset bulaştı" gibi bir serzenişte bulunuruz. Gerçekte eleştirdiğimiz, planlamaya bulaşan siyasi ahlaktaki çöküntüdür. Ancak, bunu söylemek yerine, planlamayı daha fazla teknik alana çekmeye çalışarak bilim ve tekniğin bir ideoloji olarak araçsal hale gelmesine izin vermeyi tercih ediyoruz. Oysa, galiba siyaseti ve siyasi ahlaki tarif edip, planlamayı hem gayri ahlaki siyasetten hem de teknik ve bilimin ideolojik iktidarından korumaya çalışmalıyız. Bunun için iki önemli çalışmaya işaret etmeliyim.

Castoriadis, C. (1993), *Dünyaya, İnsana ve Tabiata Dair*, (Çev. Hülya Tufan), İletişim, İstanbul.

Habermas, J. (1993), *'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim*, (Çev. Mustafa Tüzel), YKY, İstanbul.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım 1999, İstanbul

SOSYAL ADALET KENT MEKANI VE KÜRESELLEŞME

Yrd. Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
06530 ANKARA

I. GİRİŞ

Günümüz kentleri toplumsal eşitsizliklerin en yoğun ve en çarpıcı biçimlerde yaşandığı mekanlardır. İster birbirinden ayrılmış olsun, ister yan yana sıralanmış olsunlar, varsılığın dışavurumcu mekanları ile yoksulluğun gözden uzak tutulmaya çalışılan mekanları ve ikisi arasındaki çelişki tüm kapitalist kentlerin ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan yüz elli yıl önce, Engels kapitalist gelişmenin öncülerinden İngiliz sanayinin merkezi Manchester kentinde varsılığın ve yoksulluğun mekanlarının bir arada varoluş biçimlerini şöyle betimlemektedir¹.

Kentin ilginç yerleşim biçimi nedeniyle, herhangi bir işçi sınıfı mahallesini hiç görmeden ya da bir zanaatkara hiç rastlamadan bir ömür boyu Manchester'de yaşamak ve işine gidip gelmek olanaklıdır. Manchester'i iş ya da eğlence için ziyarete eden birisi, çalışan sınıfla orta sınıfların mahalleleri birbirinden ayrılmış olduğu için, çöküntü alanlarını görmek zorunda değildir. Bu iki kesimin bir araya gelmesinin kaçınılmaz olduğu durumlarda, orta sınıflar kendilerinden daha az şanslı olan komşularını *bilerek görmemezlikten gelir...*Üst sınıflar sağlıklı kırsal kesimin havasını soluyup, her on-onbeş dakikada hareket eden atlı otobüslerle Manchester'in merkezine ulaşımının sağlandığı lüks konutlarında yaşarlar. Bu nüfuzlu zenginler evlerinden kent merkezindeki işyerlerine tümüyle çalışan sınıfların mahallelerinden geçen en kısa yoldan, yolun iki tarafında yayılan sefalet ve pislige ne kadar yakın olduklarını farkına varmaksızın gidebilirler (Engels 1968; 54-5).

Günümüz kentlerinde sınıf temelli farklılaşmalar farklı boyutlar kazanmış olsa da, yoksulluğun ve refahın yarattığı mekanlar arasındaki uçurum varlığını sürdürmektedir. İşsizlik, konut sorunu, yabancılaşıma, fahişelik ve benzeri sorunların kapitalizmin ilk gelişim döneminin geçiş sorunları olmadığını bugün öğrenmiş bulunuyoruz. Dahası, kapitalist kentin sorunlarının kapitalist üretim sürecinde ortaya çıkan sömürünün basit bir uzantısı olmadığını, söz konusu toplumlarda kentin bizzat kendisinin de toplumsal eşitsizliklerin kaynağı olduğunu da geçtiğimiz yüzyıl bize göstermiş bulunuyor.

Kent mekanı toplumsal eşitsizliklerin kaynağı olduğu ölçüde, sosyal adalet sorunu kent mekanından bağımsız incelenebilecek bir olgu olarak değerlendirilemez. Şaşırtıcı olan,

¹ Bu çalışmada Türkiye kentlerine ilişkin bir tartışmayı iki nedenle dışarıda tuttuk. Birincisi, sosyal adalet sorununa ilişkin olarak gelişen tartışmalar ve son dönemde popüler hale gelen küreselleşme tartışmaları geniş ölçüde batı merkezlidir. Bu tartışmalara odaklanmak kaçınılmaz olarak tartışmayı batı kentlerine kaydırmaktadır. İkincisi, bu tartışmaların Türkiye açısından anlamını, 'Türkiye'de Kentsel Gelişme Sosyal Adalet Sorunu' başlıklı bir başka makalede ayrıntılı olarak ele almayı hedefledik.

Engels'in çarpıcı biçimde ortaya koyduğu ve aradan geçen sürede kapitalist kentlerin tanımlayıcı bir özelliği haline gelen sosyo-mekansal eşitsizlikler ve yarattığı ikili yapılarla karşın, çok kısa süre öncesine kadar, sosyal adalet sorununun kent mekanı ile ilişkilendirilerek ele alınmamasıdır².

Sosyal adalet olgusu siyasal bir içerik taşımaktadır. Diğer bir anlatımla, sosyal adalet kavramının içeriğinin ne olduğu bizatihi siyasal mücadeleler tarafından belirlenmektedir. Yukarıda Engels'den yaptığımız alıntının da gösterdiği gibi, 1850'lerin İngiltere'sinde kentler çalışan sınıfların sadece sefalet içinde yaşadığı yerler değil, aynı zamanda, sefaletin yok sayıldığı ve görmezlikten geldiği mekanlardır. Eğer izleyen dönemlerde üst sınıflar yoksulluğu fark edip, yarattığı sorunlara çare bulmaya yönelmişse, bu çalışan sınıfların mücadeleleriyle kendilerini fark ettirmeleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle mutlak ve tüm toplumca paylaşılan bir sosyal adalet anlayışı yoktur. Sosyal adaletle ilişkin anlayışlar zaman içinde değişime uğradığı gibi, her dönemde birbirinden farklı anlayışları bir arada bulmak da olanaklıdır.

Bu çalışma ulus-devletin ciddi bir saldırı altında olduğu ve küresel ölçekte hareket eden aktörlerin güçlendiği bir ortamda, sosyal adalet kavramının kentsel bağlamda kazandığı yeni içerik ve bunun siyasal sonuçlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Diğer bir anlatımla, bu çalışmanın temel hedeflerinden birisi, küreselleşme projesinin yol açtığı eşitsizliklerin ve sorunların kentsel sosyal adalet sorununu yeniden önemli hale getirdiği bir dönemde bu sorunu irdelemek ve bu yeni yönelimlerin ortaya çıkardığı siyasal boyutları günümüz kentleri üzerine yoğunlaşarak tartışmaktır. Bu tartışmanın yapılması sadece akademik değil, aynı zamanda siyasal bir kaygının da sonucudur. Çünkü, küresel kapitalizm bir yandan kentsel eşitsizliği ve adaletsizliği dramatik bir biçimde derinleştirirken, aynı zamanda oluşabilecek muhalefetin maddi koşullarını da ortadan kaldırmaya yönelmektedir. Bu stratejinin asıl kaybedenleri çalışanlardır. Kentsel nüfusun çoğunluğunu oluşturan bu kesimlerin söz konusu proje karşısında karşı çıkışlarının etkili olabilmesi ise sadece muhalefet etmeleriyle değil, aynı zamanda karşı projeler de üretebilmeleri ile olanaklıdır. Bu çalışma bir yandan soruna sosyal adalet kavramını merkeze alarak bakarken, aynı kavramdan yola çıkarak karşı bir projenin de üretilebileceğini öne sürmektedir.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere beş bölümden oluşuyor. Girişi izleyen ikinci bölüm sosyal adalet kavramını mekan boyutu ile ilişkilendirip, kentsel sosyal adalet olgusunun ulus-devlet ölçeğinin başatlığı altında aldığı biçimleri gözden geçirirken, üçüncü bölüm kapitalizmin ulus-devletleri aşındırma çabasında olduğu günümüzde kentsel sosyal adalet sorununun kazandığı yeni anlamlar, bu süreçlerin kentlerde yarattığı yeni sorunlar ve eşitsizlikler çerçevesinde değerlendiriliyor. Dördüncü bölümde yapısalılık sonrası ve postmodernist yaklaşımların önerdiği kentsel sosyal adalet anlayışının günümüzde ezilenler sınıf ve kesimlerin mücadelelerine bir temel

² Sosyal adalet sorununu kent mekanı çerçevesinde ilk kez kapsamlı biçimde ele alan çalışma Harvey'in *Social Justice and City* kitabıdır. Bugün kentsel çalışmalar alanının bir klasığı haline gelen bu çalışma, 1970'li yılların başlarında bilimsel olmadığı gerekçesi ile basılmak istenmemiş, daha sonra olaylı bir biçimde basılmıştır. Belki bu bilimsel ortam konunun neden bu derece geç gündeme geldiğini de kısmen açıklamaktadır.

oluşturup oluşturamayacağı sorguluyor. Sonuç bölümü ise, sosyal adalet sorununa duyarlı bir kentsel yapılanmanın kurulmasına yönelik bir projenin ana hatlarını özetlemektedir.

II. MEKAN VE SOSYAL ADALET SORUNU

En genel anlamıyla sosyal adalet kavramı toplumda fayda ve maliyetlerin nasıl dağıtılması gerektiği sorunu ile ilgilenmektedir. (Smith 1994). Sosyal adalet kavramının sabit bir durum ya da ortak bir anlayışa işaret etmediğini, sosyal adalet olgusunun siyasal dengeler tarafından belirlendiğini ve farklı kesimler için farklı anlamının olduğunu belirttik. Diğer bir anlatımla, toplumda maliyetler ve faydaların dağıtımının yarattığı eşitsizlik ve farklılıkların nasıl algılandığına, nasıl savunulabileceğine ya da nasıl değişmesi gerektiğine ilişkin olarak farklı yaklaşımların farklı yanıtları vardır. Bu bölümde bu sorulara ilişkin farklı bakış açılarını ve bu anlayışların mekansal uzantılarını tartışmayı hedefliyoruz.

Sosyal adalet kavramının iki farklı yorumu mevcuttur. İlk yaklaşım Robert Nozik (1974)³'de en yetkin ifadesini bulan *liberteryen* yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, toplumsal eşitsizlikler kabul edilebilir bir takım koşullar içinde gerçekleşmişse, bu bir adalet sorunu doğurmaz. Nozik, toplumsal refahın dağılımı sürecinde, adil koşullardan başlayıp, adil bir süreçten geçilerek elde edilen her sonucun adil kabul edilebileceğini öne sürmektedir. Kimseyin malına el koymadan elde edilmiş bir toprak parçası ya da pazarda adil koşullarda elde edilmiş servet doğurduğu sonuçlar ne olursa olsun adil kabul edilmelidir. Böylece, piyasa mekanizmasının yarattığı eşitsizlikleri, örneğin kentin merkezinde yer alan bir arsanın yarattığı yüksek rant ya da kent ortaya çıkan çöküntü alanları, bu anlayışa göre, kabul edilebilir süreçlerin sonucu olduğu ölçüde adil ve meşrudur. Bu yaklaşımın kurgusunda birey temelli ve bireyler arasındaki yarışmaya dayanan bir toplum kurgusu vardır.

Daha önceki bir dönemde geliştirilmiş olsa da, Chicago Okulu yaklaşımı bu yaklaşımla önemli paralellikler göstermektedir. Bu yaklaşım kenti bir biyotik topluluk olarak ele almakta ve bireylerin oluşturduğu farkı grupların kentte yer seçimine ilişkin olarak verdikleri mücadeleleri doğadaki yarışma ile paralellikler kurarak değerlendirmektedir. Böylece, güçlü olanın en avantajlı yeri elde edip, daha güçsüz olanları dışarı itilmesi kabul edilebilir bir durum olarak sunulmaktadır³.

Bu yaklaşımdan radikal biçimde ayrılan ikinci bakış açısı *sözleşme (contract)* yaklaşımı çerçevesinde Rawls tarafından geliştirilmiştir. Bu bakış açısının temel kaygısı, Nozik'in yaklaşımının tersine, ne tür durumlarda eşitsizliklerin kabul edilebilir olduğu değil, ne tür durumların bu eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri en aza indirebileceğidir. Rawls iki temel ilkedden söz etmektedir. Birincisi, her insanın herkese uygulanan benzer özgürlük sistemleriyle uyumlu olmak koşuluyla, temel özgürlükleri eşit olarak kullanma hakkının

³ Hemen belirtmek gerekir ki, Chicago Okulu kuramcıları bu tür bir doğa durumunun ötesinde kaygılara sahiptirler. Bu nedenle, kentsel alanın düzenlenmesini ön görürler. Ancak buna rağmen bitkiler dünyası ile insan dünyası arasında yaptıkları analogi yarışmanın sonucunda yaratılan eşitsizliklerin haklı çıkarılmasını yönelik önemli bir ideolojik araç haline gelmektedir. Bu nedenle, bu yaklaşımla libertarian bakış arasında bir yakınlık kurmak olanaklıdır.

olduğudur. İkinci ilke ise, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin kabul edilebilir olmaları için, öyle ayarlanmalıdır ki; a) en dezavantajlı durumda olanlara en fazla yarar getirebilmeli ve b) avantajlı konumun elde edilmesine yönelik olarak eşit fırsatlar sağlayabilmelidirler (Rawls 1971; 302).

Bu anlayış çeşitli eleştirilere uğramakla birlikte sosyal adalet temelli tartışmalarda en çok başvurulan bakış açısı haline gelmiştir. Bunun en önemli nedeni bu dönemin siyasal pratikleriyle de önemli ölçüde örtüşmesidir. Refah devleti anlayışına uygun olan sözleşmecî sosyal adalet anlayışının vatandaşlık ve ulus-devletin homojenleştiriciliğinden bağımsız ele alınabilmesi olanaklı değildir. Kapitalist sömürü ilişkilerinin sistematik biçimde toplumda yarattığı eşitsizliklerin doğurduğu sorunlar ve çelişkilerin, ifadesini büyük ölçüde devlette bulduğunu biliyoruz. Rawls sömürü ilişkilerine referans vermemekle birlikte, ortaya çıkan eşitsizliklerin bölüşüm süreçleri ile azaltılmasını önermektedir. Bu ise refah devletinin şekillenışı içinde anlam bulan bir önermedir. Bu yaklaşımı ilkinden ayıran en önemli özellik ise bireyin yerine ortak bir fayda (common good) etrafında bir araya gelmiş bir topluluk anlayışının konulmasıdır.

Marxist perspektiften bakanlar *bölüşümsel adalet* (distributional justice) düşüncesini eşitsizliklerin kaynağına inmeden, sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalıştığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Bu temel eleştiriye karşın, Marxist strateji bölüşümsel adalet düşüncesinin önerdiği stratejilerle önemli ölçüde benzeşmektedir. Refah devleti benzer temelde eleştirilmekle birlikte, çalışan sınıflar için sağladığı olanaklar birer sınıf kazanımı olarak benimsenip, liberal ve yeni sağ saldırı karşısında savunulmuştur. Bu nedenle, nihai çözümün üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi olarak görülmesine karşın, Marxist stratejiler için bölüşümsel adalet merkezi bir konuma sahiptir⁴.

Marxist bakış açısına göre, mekansal düzeyde eşitsizliklerin temel yaratıcı mekanizması kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamiklerinde aranmalıdır (Smith 1991; Harvey 1982). Kapitalizm doğası gereği bir mekansal birimin gelişimini sağlarken, bir başka birimi azgelişmişliğine yol açmaktadır. Bu hem bölgesel hem de kentsel ölçek için geçerli bir durumdur.

Harvey, bir yandan, emek süreci içinde yaratılan artık değere kapitalistlerce el konulmasının kentsel mekanda ifadesini bulan eşitsizliklerin temelinde yattığını ifade ederken, diğer yanda kentsel taşınmazlar etrafında oluşan spekülasyon aktivitelerinin de bu eşitsizliği nasıl katmerli hale getirdiğini göstermektedir. Kapitalist kent çerçevesinde

⁴ Marxist yazında sosyal adalet konusunda önemli farklılaşmalar mevcuttur. Bazı yaklaşımlar için Marxist bakış açısından sosyal adalet sorunu anlamsız ve daha da ötesi bir burjuva kaygısıdır. Diğerleri için ise Marxist konum herşeyden önce bir ahlaksal duruşu temsil etmektedir. Bu nedenle de sosyal adalet sorunu Marxist bakış açısının en güçlü olduğu alandır. İlginç olan bu farklı yorumların her biri Marx'ın kendi yazdıklarından destek bulmaktadır. Bu farkı bakış açılarının bir tartışması Lukes (1985)'de bulunabilir. Kuşkusuz bu önemli bir tartışmadır. Ancak Marxist bakış açını diğerlerinden ayıran, sosyal adalet sorununun sadece bir paylaşım sorunu olarak görülmemesidir. Nevar ki, sosyal adalet sorununu basitçe üretim ilişkileri düzeyinde sömürü ile sınırlamak da oldukça kısıtlayıcıdır. Bu bakış sosyal adalet sorununun ortaya çıktığı ve kapitalist toplumsal ilişkilerle doğrudan ilişkili bir dizi alanı dışarıda bırakmaktadır. Kent mekanı bu alanlardan birisidir ve bu ihmalin Marxizm açısından önemli olumsuz sonuçları vardır.

yaratılan eşitsizliklerin en çarpıcı örneğini kent merkezlerinde oluşan çöküntü alanları vermektedir. Bu süreci eşitsiz gelişme kuramını kentsel düzeye taşıyarak inceleyen Smith, yaratılan bu yoksulluk ve mekansal çürümenin kentsel yenileme süreci ile nasıl tekrar bir rant sağlama aracı haline dönüştürüldüğünü ve bunun sonucunda da bu kesimlerde yaşayan alt gelir grupları ve marjinal kesimlerin soyulaştırılmış (gentrified) alanlardan nasıl dışlandıklarını ve yeni orta sınıfların bu alanlara nasıl el koyduklarını göstermektedir (Smith 1992). Bu tür sorunların kapitalizm içinde sosyal politikalar çerçevesinde nihai bir çözüme ulaştırılması ise olanaksızdır. Çünkü, kentin bir bölgesinde ortadan kaldırılan bir çöküntü alanı kentin başka bir yerinde ortaya çıkacaktır (Harvey 1973).

Harvey ve onu izleyerek Smith, kapitalist kent mekanının üretim sürecinin yarattığı eşitsizliklere işaret ederken, Castells bu eşitsizliklerin birlikte tüketim süreçleri ile ilişkili boyutunu ön plana çıkartmaktadır (Castells 1977). Castells kapitalist kent çerçevesinde ortaya çıkan eşitsizliklerin sadece yapı çevreye ilişkin olmadığını, kentte toplu olarak tüketilen hizmetler açısından da aynı sürecin işlemekte olduğuna işaret etmektedir. Devletin kentsel bağlamda yaptığı harcamaların kendisinin de eşitsizlikleri artırdığını belirten Castells, kentsel sosyal hareketlerin bu eşitsiz bölüşüm sürecine çalışan sınıfların bir yanıtı olduğunu öne sürer. İster üretim sürecini temel alarak olsun, ister yeniden üretim sürecinden hareket ederek, Marxist çerçeveden bakanlar için, kent kapitalist sömürü ilişkilerinin mekansal ifadesi olduğu kadar, bu ilişkilerin tamamlayıcı ve bu anlamda da eşitsizlikleri artırıcı bir parçasıdır. Bu eşitsizliklerin nihai çözümü ise kapitalist toplumsal ilişkiler içinde olanaklı değildir.

Kentsel kaynakların nasıl ve ne tür süreçler içinde dağıtıldığı sorunu sadece Marxist çerçeveden bakanlar tarafından sorunsallaştırılmamıştır. Radikal Weberci çerçeveden bakanlar da, kentsel kaynakların dağıtımını ve bu dağıtımın sosyal adalet açısından yarattığı sorunlarla yakından ilgilenmişlerdir. Pahl, Rex ve Moore kentsel kaynakların dağıtımında devletin oynadığı rolü vurgulayarak, bu sürecin farklı gruplar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Pahl için kentsel kaynakların dağıtımında belirleyici öge kent yöneticilerinin değerleridir. Kentsel eşitsizlikleri belirleyen en önemli etmen bu grubun değer ve davranışlarıdır (Pahl 1975). Bu değerlerin nasıl kurulduğu ya da nereden geldiği ise kaçınılmaz olarak sosyal adalet sorunu ile doğrudan ilişkili bir tartışmayı gündeme getirmektedir.

Yukarıda özetlediğimiz tartışmaların önemli bir özelliği, ulus-devlet merkezli bir toplumsal adalet anlayışını temel almalarıdır. Başka bir anlatımla, sosyal adalet kaygısı belli fayda ve maliyetlerin bir cemaat içinde nasıl dağıtıldığı sorunuyla ilgilenmektedir. Bu cemaat ise en azından yakın zamana kadar hemen tüm tartışmalarda ulus devlet ölçeği ile çerçvelenen bir cemaattir. Her ne kadar belli bir takım haklar evrensel olarak kabul ediliyorsa da başta bu haklar olmak üzere, sosyal adaletle ilişkili süreçlerin bir çoğunun uygulanabilirliği ulusal bir devleti ve onun etrafında tanımlanan bir yurttaşlık olgusunu varsaymaktadır.

Kentsel ölçekte bölüşümsel adalet anlayışına belli bir eleştiriyi yöneltmekle birlikte, gerek Harvey'in çalışmalarının gerekse de Castells'in çalışmalarının odağında da yapı çevre ve kentsel hizmetlerin yarattığı değer toplumdaki nasıl dağıtılacağı sorunu vardır. Bu çerçevede ulus devlet merkezli bir mekansal sosyal adalet sorunu ile kaçınılmaz olarak

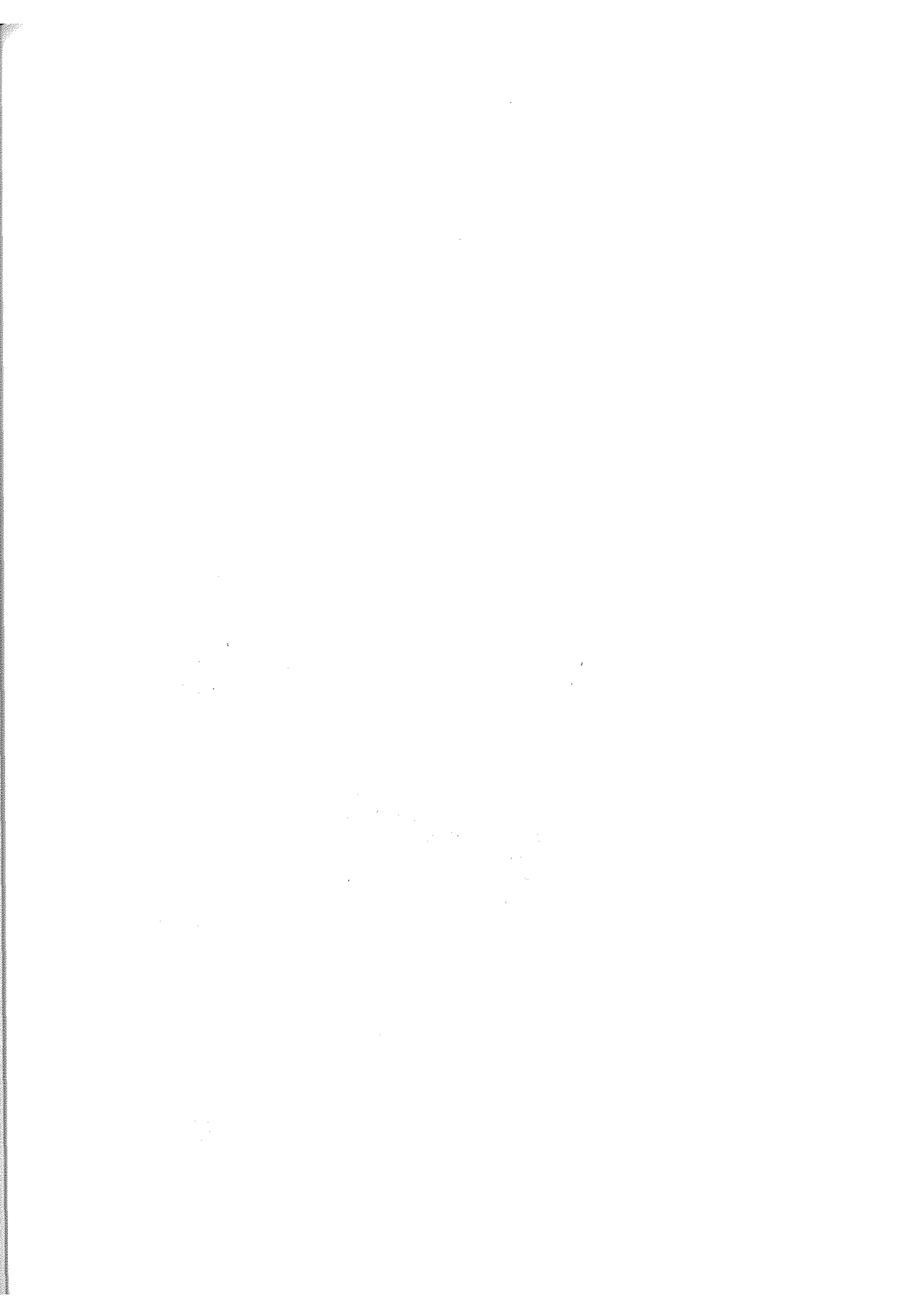
ilgilenmektedirler. Bu tür bir yönelimin geri planında kentlerin ulusal ekonomiler içinde üstlendikleri rolün belirleyici bir önemi vardır. Harvey'in de vurguladığı gibi, Keynesci dönemin kentleri ulusal bir ekonomi içinde talep merkezli bir kentleşme modeli tarafından belirlenmektedir (Harvey 1985). Devlet destekli ve tüketime dayalı bir kentleşme modelinde, kente aktarılan kaynakların nasıl ve hangi gruplara dağıtılacağına temel sorun olarak algılanması kaçınılmazdır. Bu tür bir kaygı Pahl'in yaklaşımında da önemli yer tutmaktadır.

Ancak 1970'li yılların sonunda açık hale geldiği gibi, Keynesci büyüme stratejilerinin krize girmesi ve yerini giderek neo-liberal stratejilere bırakması, tüketim temelli bir kentleşme modelini de krize sokmuştur. Birikim stratejilerinin tüketim merkezli bir anlayıştan, üretim merkezli bir yapılanmaya doğru kayışının kentleşme süreçleri açısından ciddi sonuçlarının olması kaçınılmazdır. Üretimi merkeze alan bir kentleşme modelinin bölüşüm sorununu da yeniden tanımlaması doğaldır. Bu dönüşümün kentsel sosyal adalet sorunu açısından sonuçlarını tartışmadan önce söz konusu dönüşümün bir diğer önemli boyutuna da dikkat çekmek gerekmektedir. Keynesci birikim rejimlerinden neo-liberal birikim rejimlerine geçişin basitçe ulusal ekonomiler içinde meydana gelen bir dönüşüm olarak algılanamayacağı öne sürülmektedir. Söz konusu yeniden yapılanmanın ulusal ekonomilerin küresel ilişkiler lehine çözümlene bile zayıflatıldığı vurgulanmakta, bu değişimin ulus devlet merkezli bir kentleşme biçimini de önemli ölçüde geri plana ittiği savlanmaktadır. İzleyen bölümde bu tür bir yönelimin kentsel sosyal adalet açısından sonuçları tartışılacaktır.

III. KÜRESELLEŞME VE KENTSEL SOSYAL ADALET

Giderek yaygınlık kazanan, küreselleşme sürecinin, yerel dinamiklerin de etkisiyle ulus-devletin çözülmesini kaçınılmaz hale getirdiği düşüncesi ciddiye alınacaksa, üzerinde düşünülmesi gereken önemli sorunlardan birisi, sosyal adalet, daha özel olarak da kentsel sosyal adalet sorununu nasıl bir geleceğin beklediğidir. Küreselleşmenin bir kaçınılmazlık değil bir siyasal proje olduğunu başka bir çalışmada ele aldığımız için burada aynı konuya dönmeyeceğiz (Şengül 2000a). Ancak, ulus-devletin çözülmesi öngörüsünün tüm sorunlu niteliğine karşın, özellikle 1980'li yılların başından itibaren, kentsel sosyal adalet anlayışına temel oluşturan refah devletinin de hem merkez hem de çevrede önemli darbeler aldığı doğrudur. Bu süreç sosyal adalet anlayışlarının çehresini önemli ölçüde değiştirmiştir. Küreselleşme projesinin sosyal adalet sorunu açısından ortaya çıkardığı tehditler bu saldırdan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle küreselleşme projesinin öngördüğü gelişmelerin ve yol açabileceği yeni hasarların dikkatli analiz edilmesi, belli bir direnişin gösterilebilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle bu bölümde küreselleşme projesinin sosyal adalet boyutuna ilişkin sonuçları üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Kuşkusuz küreselleşme süreçlerini ciddiye alanlar, sosyal adalet sorununu uluslararası ölçüğe taşıma kaygısını da giderek artan biçimde taşımaktadır (Barry 1989). Gerek insan hakları konuları, gerekse bölüşüm temelli adalet sorunlarının çözümüne yönelik olarak hem düzenleyici kurallar hem de bu kuralları uygulayabilecek kurumsal yapılanmalara ilişkin öneriler yapılmaktadır. Bu tür yapılanmaların ve çabaların önemi ortada olmakla birlikte, küreselleşme sürecinin yaratmakta olduğu sosyal adalet sorunlarının büyüklüğü

Emek ve sermaye ilişkisinin kent mekanında aldığı biçim sermaye lehine değişirken, bu değişim sadece kolektif tüketim alanına sınırlı değildir. Üretim ilişkilerinde de denge sermaye lehine değişmektedir. Küreselleşme projesinin varsaydığı yeni mekan örgütlenmesi şu şekilde özetlenebilir; üretimin giderek küreselleşmesi süreci karşısında, ulus-devletlerin iktidar yatağı olma özelliği giderek ortadan kalkmaktadır. Sermaye artık yer seçimi süreçlerinde doğrudan yerel birimlerle müzakere etmektedir. Bu müzakere sürecinde sermaye için önemli olan kendisi için en düşük maliyetleri sağlayan yerel birime yatırım yapmaktır. Bu nedenle yerel birimler en düşük emek maliyetinden, gerekli altyapı ve diğer özendirici mekanizmaları devreye sokarak gezinen sermayeyi kendi birimlerine çekme uğraşına girmektedirler.

Yerel birimler açısından bunun anlamı birbirleriyle yarışmaktır. Aynı sermayeyi çekmeye çalışan iki birim arasında ortaya çıkan yarışma en cazip teklifi sağlayan yerel birimin zaferiyle sonuçlanmaktadır. Diğer yandan hemen belirtilmesi gereken bu yarışmanın sonunda mutlak kaybeden yerel birimlerin de olacağıdır. Çünkü çoğu durumda bir firma bir yerel birimdeki fabrikasını yüksek maliyetler nedeniyle kapatıp, daha düşük maliyetle üretim yapacağı bir başka yerel birime gitmektedir. Sonuçta bir yerel birimin kazanımı bir diğerinin kaybı pahasına olmaktadır (Şengül 2000a).

Kuşkusuz bu süreç kapitalist yatırımcı karşısında çalışan sınıfları güçsüzleştiren bir içerik taşımaktadır. Sermayenin yüksek hareketliliği karşısında emeğin hareketliliğinin önündeki engeller, sermayeye önemli üstünlük sağlamaktadır. Sermaye, bu sosyo-mekansal eşitsizliğin sağladığı olanaklarla, farklı yerel birimleri birbirlerine karşı kullanarak, çalışan sınıfları disipline etme şansını elde etmektedir. Çünkü yerel ölçeğe giderek bağımlılığı artan bir işçinin kendi birimine sermayeyi çekebilme için yapması gereken düşük ücrete razı olmaktır. Bunun yapılmaması durumunda, düşük ücrete razı olunan bir başka yerel birimin aynı sermayeyi çekmesi kaçınılmazdır.

Bu tür bir yapılanma, bir yerel birimdeki işçinin, diğer yerel birimdeki işçiyle karşı karşıya gelmesi demektir. Bu ise farklı birimlerle bölünmüş işçiler arasındaki dayanışmanın zayıflayıp, ortadan kalkmasına yol açacak, çalışan sınıfları yerel düzeyde içine kapanmaya zorlayacaktır. Günümüzde sendikaların örgütlenmesi ulus-devlet ölçeğindedir. Bu ise bir yerel birimdeki işçinin bir başka yerel birimdeki işçiyle dayanışmasına olanak sağlamakta, çalışanların örgütlenme ve dayanışmayı yerel ötesinde düşünebilmesinin maddi temelini hazırlamaktadır. Oysa yerellik söylemi ile dayatılan model, ulus-devlet ölçeğinde bir sendikal örgütlenmenin maddi temellerini ortadan kaldırmaktadır. Böylece çalışan sınıflar bir yandan yerel ölçekte düşünmeye itilirken, bir yandan da örgütlülüğünden gelen güçlerini yitireceklerdir.

Sömürül olgusunu bir yana bırakıp, liberal bir sosyal adalet anlayışı çerçevesinde baktığımızda bile bu tür bir yapılanmanın sosyal adalet açısından önemli sorunlarını olduğu ortadadır. Kapitalist toplumsal ilişkiler içinde çalışanların biçimsel özgürlüğü asli bir öge olarak tanımlanmış gelmiştir. Oysa küreselleşme çerçevesinde tanımlanan yeni ilişkiler sermayeye sınırsız dolaşım özgürlüğünü öngörürken, çalışanların hareketliliğinin önündeki engeller varlığını korumakta, bunun da ötesinde bu kesimler ulusal bir yana yerel ölçekte düşünmeye itilmektedir. Bu sürecin bu sınıflar için önemli kayıplar anlamına geldiği ise açıktır.

Yukarıdaki değerlendirme, gerek toplumsal tüketim gerekse de üretim alanında çalışan sınıfların önemli kayıplarla karşı karşıya olduklarını göstermiştir. Özelleştirme uygulamaları çalışanların dolaylı ücretlerini geriletirken, üretimin yerel yarışmacılık çerçevesinde örgütlenmesi çalışanların doğrudan ücretlerinin gerilemesine yönelik önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Gerek üretim gerekse de tüketim sürecindeki değişmelerle ilişkili ancak bizim ayrıca ele almayı gerekli gördüğümüz üçüncü boyut, küreselleşen ilişkilerin kent mekanında yarattığı sosyo-mekansal kutuplaşmadır (Sassen 1991). Keynesci dönem ve Keynesci kent emekle sermaye arasında kısmi bir toplumsal uzlaşmayı da temsil etmekteydi. Bu uzlaşmanın sermaye tarafından bozulması, kendisini en belirgin biçimde kentlerde göstermektedir. Küreselleşme sürecinde merkezi rol oynayan kentler bu kutuplaşmanın en belirginleştiği mekansal birimler olmaktadır.

Bu eşitsizlikler savaş sonrası dönemde ortadan kalkıyor ya da hafifliyorken, Londra ve NewYork kentlerinde tekrar yüzeye çıkmış görünüyor. Bazıları küresel kentlerde toplumsal kutuplaşmanın ortaya çıktığını, sosyal yapının orta tabakasının eridiğini ve zengin ve yoksulların sayının ve bunların arasındaki uçurumun büyüdüğünü öne sürmektedir. Kutuplaşma tezini geliştiren Sassen'e göre, toplumsal yapıdaki değişme ekonomik temeldeki değişimin doğrudan bir sonucudur... Küresel kentlerdeki değişen ekonomik aktiviteler, özellikle servis sektörünün hızla büyürken, imalat sektörünün gerilemesi, iş örgütlenmesini değiştirmiş, iş arzında ve gelir ve çalışanların sektörlere dağılımında önemli bir kutuplaşmaya yol açmıştır (Hamnett 1995; 123).

Sonuç, başta küresel kentler olmak üzere dikkate değer bir sosyo-mekansal ikililiktir. Kuşkusuz, küreselleşme sürecinin sonuçları salt çalışan sınıflara yönelik değildir. Çalışan sınıfların bu sürecin tek kaybedeni olmadığı, küresel sermayenin diğer toplumsal kesim ve gruplar için de olumsuz sonuçlar doğurduğu gözlenmektedir. Küreselleşme sürecinin diğer kesimler üzerinde ne tür etkiler yarattığına göz atmak bu soruları yanıtlamak açısından gereklidir. Young'ın ezilmenin beş türü olarak tanımladığı boyutlar küreselleşme sürecinin farklı grupları nasıl etkilediği sorusuna ilişkin olarak uygun bir başlangıç noktası oluşturabilir. Küreselleşme süreci içinde hiyerarşik yapılanmanın en asli unsuru olan dünya kenti yeni yapılanmanın mekansal mantığını iyi yansıttığı için bu kentlerin yapılanmasını merkeze alarak tartışmayı yürütmek yararlı olacaktır. Konuya ilişkin yazında üzerinde anlaşmaya varılan boyutlardan birisi, küresel kentleri niteleyen en önemli sosyo-mekansal özelliğin ortaya çıkan aşırı eşitsizlik ve sömürünün ifadesi olan kentsel ikililiktir.

Korporate⁶ kültür tarafından yaratılan amalgam hale getirilmiş 'diğerinin' mekanı, hakim ekonomik anlatıda değersiz, alçaltılmış bir mekan olarak sunulur; sosyal ve mekansal çürüme ve bir yükür. Günümüz New York ya da Los Angeles'ında bu, göçmen cemaatleri, siyahların gettoları, ve artan biçimde eski üretim mekanlarıdır. En uç örneğinde, üretim sürecinin dışına itilmişlerin (underclass), çok sayıda refah devletine bağımlı annenin ve uyuşturucu bağımlısının mekanıdır. Korporate kültür farklı sosyo-kültürel bağlamlar arasındaki farkı şekilsiz tek bir ötekiliğe indirger; öyle bir öteki ki ekonomide yeri yoktur; öyle bir öteki ki ekonomiye sadece marjinal biçimde ilişkilendiği varsayılan düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Böylece bu tür işlerin ve bu işlerde çalışanları değersiz olduğu kurgusunu yeniden üretir. Hakim ekonomik anlatı, ekonomiyi, bu eklemlemeleri dışarıda bırakarak ve merkezi konumdaki sektörlere sınırlayarak, bir üst düzey bütün olarak sunar. Korporate ekonomi öteki ekonomileri ve çalışanlarını dışarı atarken, korporate kültür onları öteki olarak sunar. Kentte başka türlü

⁶ Corporate kavramının Türkçedeki en yakın karşılığının *holding* olduğu söylenebilir. Ancak burada korporate olarak kullanmayı yeğledik.

var olmanın diğer biçimlerini dışarıda bırakır. Korporate ekonomiye uymayan her şey değersizdir; değersiz olmak durumundadır. Korporate binalara onun parçası olmadan giren her şey görünmez hale getirilir. Gerçek şu ki, korporate merkezlerde gündüzleri çalışan düşük ücretli sekreterler, çoğunlukla kadın, birçoğu göçmen ya da Afro-Amerikan, korporate ekonomi ya da kültüre dahil edilmezler... düşük ücretli işlerin tüm altyapısının, uzmanlık gerektirmeyen işlerin ve aktivitelerin korporate ekonominin asli bir unsuru olduğunu başka bir yerde göstermiş bulunuyorum (Sassen 1996; 192-3).

Bu boyuta daha sonra döneceğiz ancak bu alıntının bir diğer çarpıcı yönü Young'ın bize ezilmenin beş temel biçimi olarak sunduğu ilişki biçimlerinin hemen tümünün Sassen'in betimlemesinde yer almasıdır. Yukarıda özetlenen mekansal yapılanma ve ilişkiler sadece sömürü ilişkisine işaret etmemektedir. Küresel kentin özellikle vasıfsız çalışanları, etnik grupları, bağımlıları, kadınlar ve işsizlik yardımlarıyla yaşayanları sadece korporate ekonomi tarafından sömürülmemekte, aynı zamanda ezilmenin tüm diğer biçimlerine de tabi olmaktadır. Güçsüzleştirme, kültürel emperyalizm, marjinalleşme ve psikolojik şiddet bu kesimlerin çeşitli biçimlerde ve korporate ekonomiden kaynaklanan biçimde yaşadıkları bir deneyimdir.

Küresel kentlerde en yoğun ifadesini bulan bu eşitsizliklere ilişkin olarak tartışmak istediğimiz son boyut özellikle postmodernist ve yapısalcılık sonrası çevrelerde sık sık sözü edilen bilgi toplumuna ilişkindir. İktidarı bilgi ile yakından ilişkilendirildiği günümüzde, özellikle küresel kentleri özgün kılan bir boyut, bu merkezlerin bilgi üretim ve dağıtım sürecinin de odağında olmalarıdır. Küresel kentlere ilişkin olarak yukarıda tartıştığımız ikililiği, bu kentlerde bilgiyi elinde tutanlarla bilgiye ulaşamayanlar arasındaki bir ikililik olarak görmek de mümkündür. Bilgisayar ve ilişkili teknolojilerdeki hızlı gelişme, bu teknolojilere ilişkin bilginin giderek uzmanlaşma gerektiren bir nitelik kazanması, çalışan sınıfların özellikle vasıfsız kesimlerini, oluşan bilgiyi kullanabilme konusunda giderek dışlayan bir yapılanmanın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu dışlanma ise, söz konusu kesimlerin hem iş yaşamından hem de toplumsal yaşamdan giderek daha fazla dışlanması ile sonuçlanmaktadır. Graham ve Marvin göre;

Telekomünikasyon ağlarına ulaşmak konusunda ortaya çıkan bu eşitsizlikler, insanların bilgi temelli modern topluma katılımını engellemesi nedeniyle, önemlidir. Bu durum, bu ağlara en geniş biçimde ulaşabilen toplumsal seçkinlerin kendi ayrıcalıklarını ve çoğu durumda telekomünikasyon araçlarına erişimleri mümkün olmayanlar üzerindeki tahakkümünü güçlendirmesine olanak verdiği için de önemlidir... Yeni hareketlilik tarzlarının (internet,vb iletişim olanakları) bazıları için sağladığı belli bir yerden bağımsızlaşma ve özgürleşme olanaklığı, diğerleri için güçsüzleşme ve görece dışlanma anlamına gelmektedir. Bu ise ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir (Graham ve Mervin 1996;190).

Buraya kadar yaptığımız tartışma küreselleşme projesi etrafında ortaya çıkan yeni kentssel yapılanmaların çalışan sınıflar ve diğer ezilen gruplar için dikkate değer olumsuzluklar içerdiğini göstermiştir. Kentlerde ortaya çıkan yeni sosyo-mekansal yapı ve ilişkiler yeni sosyal adaletsizliklerin de habercisidir. Bu tür bir strateji karşısında, ezilen kesimlerin karşı stratejisinin ne olacağı sorusu önem kazanmaktadır.

Kuşkusuz küreselleşmenin göz bebeği kentler için Sassen'in çizdiği dramatik tablo ile yüz elli yıl öncesinin Manchester'i için Engel'in çizdiği tablo arasında, ezilenler ve ezenler arasındaki ilişki açısından çarpıcı bir benzerlik vardır. Her iki durumda da kapitalist sınıf, çalışan sınıfları ve özellikle de vasıfsız işçileri *hiçleştirme* stratejisini yaygın biçimde

kuullanmaktadır. Bununla birlikte bir temel farklılık, geçmişte hakim sınıflar bu hiçleştirme stratejisini çalışan sınıfları bireyselleştirme çabasına girmeden uygularken, günümüzde bu hiçleştirmenin çalışan sınıfları bireyselleştirme stratejisi ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir anlatımla Engels'in betimlediği dönemde çalışan sınıfları bir sınıf olarak marjine itmeye çalışan hakim sınıflar günümüzde bunu çalışan sınıfları bireyselleştirerek yapmaktadırlar. Bu tür bir strateji karşısında çalışan sınıfların stratejisinin ne olacağı tam da bu noktada önem kazanmaktadır.

Bu konuda iki temel stratejinin önerildiğini görüyoruz. Günümüzde belki en yaygın olarak kabul gören anlayış yapısalcılık-sonrası ve radikal postmodernist anlayışların önerdiği *marjinden mücadele* stratejisidir. Bu stratejinin gelişimi Marxist yaklaşımları da içeren bir biçimde modernist yaklaşımların eleştirisi üzerine yükseldiği için bu eleştirilerden başlamak yerinde olacaktır. Sonuç bölümünde ise Marxist bir çerçeveden günümüz kentleri açısından geçerli bir stratejinin ne olabileceği sorusuna bir cevap olarak ikinci stratejiyi tartışacağız.

IV. MARJİNDEN MÜCADELE

Yapısalcılık sonrası ve postmodernist yaklaşımlara göre gerek Marxist bakış açısı gerekse de *sözleşme* yaklaşımı modernist bakış açısının tek boyutluluğunu taşımaktadır. Her iki yaklaşım da, eşitsizlik ve bundan doğan sosyal adalet sorununu ekonomik bir temele oturtmakta, bunun dışında ortaya çıkan bir dizi ezilmeyi ve bunlardan doğan sosyal adalet sorununu görmezden gelmektedir.

Postmodernist ve yapısalcılık-sonrası bakış açılarından kaynaklanan bu eleştiriler dikkatleri bir dizi başka soruna çekmektedir. İster ulusal, ister kentsel ölçekte olsun, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ya da çevre sorunlarını sınıfsal ya da ekonomik süreçler etrafında algılamak ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu çok boyutlu olgular çerçevesinde ortaya çıkan sosyal adalet sorunları basitçe bölüşümsel adalet sorununa indirgenemez. Bu eleştiriden daha radikal sonuçları bulunan bir diğer eleştiri ise, modernist yaklaşımların tekil ve evrensellik atfettiği değerlerin genel geçerliğine yöneltmiştir. Modernist yaklaşım bu genel geçer ve tekleştirici mantık farklılıkları tek bir çerçevenin içine sığdırmaya yöneldiği ölçüde, kendisi de adaletsizliğin kaynağı haline gelmektedir. Sonuç, evrensel bir adalet kavramının olanaksızlığıdır. Diğer bir anlatımla, bu anlayış belli sorunları çözerken, başka sorunlar yaratmaktadır. Eğer her grup için bu kavram farklı bir gerçeklik ve algılayışa işaret ediyorsa, bu durumda belli bir topluluk içinde aynı anlayış etrafında toplanılabilecek bir sosyal adalet kavramının oluşmaması olasıdır. Diğer bir anlatımla, evrensel değerlerin reddedildiği bir durumda, genel geçer bir sosyal adalet anlayışının oluşması olanaklı görünmemektedir. Bu durum günümüzün önemli paradokslarından birisini oluşturmakta ve özellikle de ezilen kesimler için ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Bu sorunun mekansal anlamda önemli yansımalarından birisi, evrensel düzlemde kavranan bir adalet anlayışı karşısında postmodernist ve özellikle de yapısalcılık-sonrası

bakış açılarının yerel düzeyi siyasal anlamda merkezileştirmeleridir⁷. Yapısalcılık-sonrası bakışın kente ilişkin iki ilginç örneği Sennett ve Young'ın çalışmalarında bulunabilir. Sennett (1970) kent mekanının en önemli tanımlayıcı özelliklerinden birisinin farklılık ve diğeri ile bir birlik oluşturmadan yaşamak olduğunu, farklı grupları bir araya getirmenin ise düşmanlıkları ve gerilimleri artırmaktan başka bir işe yaramayacağını söylemektedir. Olgunlaşmak bu farklılıklara saygı duymak ve birbirinden bağımsız biçimde yaşamalarını kabullenmek anlamına gelmektedir (Sennett 1970; 162). Böylece, ekonomi temelli bir kent kurgusundan kültür ve kimlik merkezli bir kent kurgusuna geçilmektedir. Benzer bir çoğulculuk Young'ın bakışında da bulunmaktadır. Young'a göre, kentsel yaşamı bir organik cemaat olarak kavramak, kentin farklılık ve çok boyutluluğa dayanan renkliliğini ortadan kaldırmak demektir. Adil ve demokratik bir kent, farklılığı dışlamayan, bir arada yaşayan, ancak bir cemaat oluşturmayan farklı grupların bir bütün oluşturmayan toplamından oluşmalıdır (Young 1990; bölüm 8).

Farklılığın önemi üzerine yaptığı vurguya karşın, Young, sosyal adalet kavramına duyarlıdır. Ancak bölüşümsel adalet kavramı kent mekanında ortaya çıkan diğer sosyal adalet sorunlarını içermekte yetersizdir. Young'a göre, beş farklı ezilme biçiminden kaynaklanan sosyal adalet sorunlarından söz edilebilir. *Sömürü* işçinin kapitalist, kadının erkek karşısında emeğinin karşılığını alamamasını ifade etmektedir. *Marjinalleşme* bazı kesimlerin sosyal yaşama katılımlarının engellenmesi, giderek dışarı ve hatta yok olmaya itilmesi olgusunu nitelendirmektedir. *Güçsüzlük* bazı kesimlerin toplumda dikkate alınıp, saygı duyulacak konumları elde edememeleri, *kültürel emperyalizm* ise baskın grupların kendi kültür ve yaşam biçimlerini diğer gruplarınkinin iştirilmesine olanak tanımayacak biçimde empoze etmeleri anlamına gelmektedir. Son olarak *siddet* bir insanı ya da grubu sindirme ya da yok etmeye yönelik kaba kuvvet kullanımını nitelendirmektedir. Bu boyutların hepsi bir *ezen-ezilen* ilişkisine işaret etmekte ve daha da ötesi bölüşümsel adalet kavramının tek başına kapsayamayacağı bir sosyal adalet anlayışını gündeme getirmektedir. Young'ın ideal kenti tüm bu sorunlara duyarlı bir yaşam biçimini temsil etmektedir⁸.

Bu anlayışa göre, ezilen kesimler bir tek projenin etrafında gelmeden, belli bir kimliğin etrafında ve marjinde kalarak direnmek durumundadırlar (Foucault 1980). Radikal bir bakış açısından marjinalist direniş çizgisini savunan hook ise, belli bir dayanışmanın gerekli olduğunu, ancak bunun marjinde, belki daha da önemlisi, her grubun kendi kimliğini koruyaması temelinde gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir. Diğer bir anlatımla hook ezilenleri marjine davet etmektedir.

Bu bir müdahaledir. Yaratıcılığın ve iktidarın alanı olan mekandan, kendimizi yeniden bulduğumuz sömürgeleşen/sömürgeleştiren ikileminden kurtulmak üzere dayanışma içine girdiğimiz mekandan bir mesaj. Marjinallik direnişin mekanıdır. Bu mekana katıl. Orada buluşalım (hook 1990; Soja 1996' dan alınmıştır.).

⁷ Burada yerellik hem mekansal anlamda hem de kısmi ve belirli bir topluluğa özgü olmak anlamında kullanılmaktadır. Diğer bir anlatımla yerellik her durumda mekansal biriktelik anlamında kullanılmamaktadır. Bir çok durumda, yerellik evrenselliğe karşıt olarak kullanılmaktadır.

⁸ Young'ın kavramsallaştırmasının eleştirel ancak geliştirici bir tartışması Harvey'de bulunabilir. Bkz.Harvey (1993). Harvey, Young'ı diğer yapısalcılık-sonrası yazarlardan bütün kavramını tamamiyle dışlamaması nedeniyle ayırmakta ve eleştirilerinden bir çoğunu haklı bulmaktadır.

Kuşkusuz bir çok yapısalcılık-sonrası düşünürün de belirttiği gibi, bu kesimler küçük ölçekli, yerel düzeyde direnişler göstermektedir. Sekreterler işlerini geciktirip, bilgi akışını kesintiye uğratarak, temizlik işçileri gecenin derinliğinde kendi alternatif mekanlarını bu korporate mekanın içinde yaratarak bu yapılanmaya direnmektedirler (Allen ve Preyke 1994). Etnik gruplar ve siyahların kentsel ayaklanmaları ve onu izleyen şiddet ve yağmalamaların kökeninde yukarıda özetlediğimiz sömürü, güçsüzleştirme, marjinalleştirme ve kültürel emperyalizme duyulan tepkiler vardır (Davis 1990). Ancak gerçek şu ki, küreselleşme süreci ile iç içe geçmiş olan neo-liberal ve yeni sağ politikalar ve bu çerçevede oluşan değişim değeri temelli kentsel mantık, geçtiğimiz yirmi yıla damgasını vururken, yerel düzeyde ortaya çıkan tepki ve direnişler bu süreci sınırlı ölçüde etkileyebilmiştir. Yukarıda belli bir radikalizmi de içeren öneride, hook bu stratejinin küçük ölçekli direniş dışında nasıl bir alternatif hegemonya içerdiğini, marjinde nasıl ve ne amaca yönelik olarak bir araya gelineceğini söylememektedir⁹. Ancak Harvey'in de altını çizdiği gibi, bu evrensel haklar ve sosyal adalet sisteminin öğelerinin neler olacağı, tekillikleri bastırılmadan nasıl içerilebileceği gibi sorunlar Young'ın önerdiği çerçevede yanıtız bırakılmış sorulardır (Harvey 1996; 350).

Dahası marjinallik ezilen insanların seçtikleri değil onlara empoze edilen bir durumdur. Bu nedenle ne derece istenilir bir durum olduğu da kuşkuludur. Bu durumu marjinden mücadele stratejisini öneren hook'un kendisi de itiraf etmektedir.

Marjinde olmak bütünün bir parçası olmak, ancak ana gövdenin dışında kalmaktır. Küçük bir Kentucky kasabasında yaşayan bir siyah Amerikalı olarak, demiryolu hatları marjinalliğimizi bize her gün hatırlattı. Bu hat boyunca bizim giremediğimiz kaldırımlı yollar ve dükkanlara girmez, restoranlarda yiyemez, ve insanların suratlarına doğrudan bakamazdık. Bu raylar boyunca uzanan dünyaya, hizmetçiler, kapıcılar, fahişeler olarak, bu dünyaya hizmet ettiğimiz ölçüde girebilirdik. Bu dünyaya girebilir, ama orada yaşayamazdık. Her zaman marjine, rayları geçip, kasabanın dış kesimlerindeki kulübelerimize, terk edilmiş binalara dönmek zorundaydık (hook 1984; Soja 1996'dan alınmıştır.).

Ancak hook, biraz da şartıtcı bir biçimde, bu durumu benimseyip, istenilir bir strateji olarak sunmaktadır. hook ve diğerlerinin marjin ve yerele ilişkin çizdikleri tablo bu eleştirilere ek olarak ciddi bir romantize ve idealize etme sorununu da barındırmaktadır. Marjinin kendisi merkezdeki sorunların bir çoğunu içinde barındırmaktadır. Gettolar kadınlara karşı şiddetin, belli bir etnik grubun diğerlerini dışlamasının, uyuşturucu kullanımının, fahişeliğin ve benzer sorunların da kol gezdiği mekanlardır. Bu sorunlar bizatihi birer direniş ve hoşnutsuzluğun dışavurumu olarak görülüyorsa, kuşkusuz bunun başta bu toplulukların kendisi için olmak üzere, önemli maliyetleri vardır. Dahası, bu tür toplulukların kendisi iktidar ilişkilerinden yalıtılmış değildir. Bir çok durumda kendileri sosyal adaletsizliğin kaynağı olmaktadır. İster mekansal ister sosyal olarak tanımlansın, yerellik ezilenler için kendi başına sosyal adalet temelli bir yaşam biçimini vadeden bir mekansal ölçek olmaktan uzaktır.

Yerel, sağduyu temelli bir ahlak anlayışı yerel halkın yaşamını sürdürmesine yardım eden işlevsel olarak

⁹ Benzer bir sorunun Young'ın önerdiği sosyal adalet yaklaşımında da var olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu yapısalcılık-sonrası radikal yaklaşımların hemen tümüne için bir sorundur. Derrida'nın yakın zamanda önerdiği enternasyonalizmde de bu tür bir yapılanmanın nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin bir strateji önerisi yoktur.

gerekli, en azından denenmiş ve güvenilir, bir dizi inancı içerebilir. Ancak, bunların daha üst (evrensel) değerler sistemine yol açıp açmayacağı içeriğine bağlıdır. Yerel toplulukların ahlaksal normları baskıcı unsurlar içerebilir; örneğin kadınlara ve tehdit edici biçimde topluluktan farklılaştığı düşünülürken insanlara karşı baskıcılık kazanır. Bu davranışlar ise bizim hiçbir zaman evrenselleştmek istemediğimiz şeylerdir (Smith 1994).

Bu nedenle gerek yapısalılık sonrası akımların gerekse de postmodernist bakış açılarının yerellik temelli marjinden mücadele stratejisi çalışan sınıflar için olduğu kadar diğer ezilen kesimler içinde kabul edilebilir bir alternatif oluşturmamakta, tam tersine bu kesimlerin daha da güçsüzleşmesinin önünü açmaktadır. Bu nedenle bu yaklaşımların dışında bir kentsel sosyal adalet anlayışının gerekliliği ortadadır. Bu perspektifin nasıl bir içeriğinin olabileceği sorusunu sonuç bölümünde tartışacağız.

V. SONUÇ: BİR KARŞI PROJEYE DOĞRU

Harvey yapısalılık-sonrası bakış açısının eleştirilerini dikkate alan, ancak evrensel bir adalet anlayışından da vazgeçmeyen bir çerçevenin gerekliliğini savunmaktadır. Çünkü, kapitalist sınıflar karşısında yerellik ve tekilliklere sıkışmak tüm ezilen grupların aleyhine bir durum yaratmaktadır. Özellikle de sermayenin küreselleştiği ve hareketliliğini, bu anlamda da müzakere gücünü artırdığı bir dönemde yerel düzleme sıkışmak, güçsüzleşmeyi baştan kabullenmek anlamına gelecektir (Harvey 1996).

Hem nasıl bir dayanışma ve ortak projenin geliştirilebileceği, hem de alternatif hegemonyanın özelliklerinin neler olacağı konusunda, Harvey daha farklı bir strateji önermektedir. Bu öneride marjinden mücadele dışlanmamakla birlikte, Harvey merkezi hedefleyen bir stratejinin direnişin ötesine geçip, küresel kapitalizme alternatif olabileceğini öne sürmektedir. Kapitalizm hemen her yerde ve her kesimde hoşnutsuzluklar yaratmaktadır. Ancak çoğunlukla marjinde kalan bu hoşnutsuzlukların biraraya getirilmesi ancak bir alternatif proje ile olanaklı olabilecektir. Bu proje ise geçmişin merkezîyetçiliğini aşan, farklılıkları sindirmeden bir araya getiren bir proje olmak zorundadır.

Wood küresel kapitalizmin giderek en uç noktadaki sosyal ilişkilere bile kendi mantığını dayattığı bir dönemde karşı stratejinin en önemli unsurunun bu ilişkilerin dışına çıkmak olduğunu belirtmektedir.

Eğer küreselleşme sermayenin yapısal koşullara siyasal bir yanıtı ise, bu durum aynı koşullara alternatif yanıtların, sosyalist yanıt biçimlerinin de var olduğunu göstermektedir. Eğer dönün Keynesci düzenleme gibi eski siyasal eylem biçimleri, daha az küreselleşmiş ekonomilerdeki ile karşılaştırıldığında, bugün daha da yetersizse, bunun anlamı kesinlikle siyasal eylem için gerekli alanın daraldığı değildir. Basitçe bunun anlamı, siyasal eylemin sadece kapitalist ekonomiye müdahale etmekle sınırlanamayacağı, maddi yaşamı artıran biçimde kapitalizmin mantığının dışına çıkartmanın bir zorunluluk olduğudur. Bu küreselleşme karşısında felç olmak yerine, solun bu tür şeyler üzerinde düşünmesi gerekmektedir (Wood 1998).

Ancak bu strateji yapısalılık-sonrası akımların önerdiği gibi marjine gitmek olarak algılanmamalıdır. Zira marjine sıkışıp kalmak bizzatihi kapitalist ilişkilerin dayattığı bir durumdur. Tersine karşı projenin merkezden olmasa bile merkezi hedefleyen bir anlayışla

yürütülmesi gerekmektedir. Bu öneriyi Harvey'in *avant-garde* bir proje önerisi ile birleştirilerek kapitalizm karşıtı bir kentsel proje önerilebilir mi? Eğer olanaklıysa bu projenin temel özellikleri neler olacaktır? Biz bu tür bir karşı hegemonya projesinin olanaklı olduğunu düşünüyoruz. Bu bölümün geriye kalan kısmında kentsel *de-linking* olarak adlandırdığımız bu projenin temel özelliklerini tartışacağız¹⁰.

Kapitalist ilişkiler toplumsal yaşamın her alanında aynı anda gelişmiş bir yapılanmayı temsil etmez. Bildiğimiz gibi, kent mekanının metalaşması ve sermaye birikim süreçleri açısından önemli hale gelmesi daha çok 20. yüzyıla ait bir gelişmedir. Ayrıca, bu hiçbir zaman mutlak anlamda olmamıştır. Refah devleti dönemi sermayenin kente girişine belli sınırlar getiren bir gelişmeyi temsil etmiştir. Onu izleyen yeni liberal dönem ise sermayenin özelleştirme ve benzeri uygulamalarla kent mekanında daha önce giremediği alanlara biraz daha nüfuz etmesini sağlamıştır.

Karşı projenin başlangıç noktası tam da böyle bir nokta olmalıdır. Kapitalizmin adım adım işgal ettiği alanlardan adım adım çıkarılması olanaklıdır. Kenti bir yaşam mekanı olarak gören bir proje, bir siyasal-ahlaksal proje olarak kentin metalaştırılmasını sorunsallaştırıp, toplumsallaştırma yönünde bir mücadele platformu yaratabilir. Kentin toplumsallaştırılması, tıpkı özelleştirme sürecinde olduğu gibi, Gramsci'den ödünç aldığımız betimleme ile, siperden sipere verilen mücadeleler sonucu olmak durumundadır. Eğitim, sağlık, konut hakkı, kamusal alanlar her biri toplumsallaştırma mücadelesinin özgün alanları olarak tespit edilip, metalaşma sürecinin dışına birer birer çıkarılabilir.

Kent mekanını kullanım değeri çerçevesinde algılayan bu tür bir mücadelenin kurgusunda, mücadelenin öncüsünün kim olacağı önemli bir sorun oluşturmamaktadır. Önemli olan projenin içeriği ve kime ve neye karşı verildiğidir. Böyle bir proje marjindeki sayısız hoşnutsuzluğu ve direnişi de bir araya getirip, etkili bir güç konumuna sokarken, sadece direnmenin ötesinde bir içerik de sağlayabilecektir. Ancak bunun sağlanabilmesi gerek devlet gerekse de sivil toplum alanında bir siper mücadelesini gerektirir. Toplumsallaştırma basitçe, refah devleti modeline benzer bir devletleştirme anlamına gelmediği gibi, kent mekanının demokratikleştirilmesini de hedefler. Bu ise, sadece devlet değil, sivil toplum olarak adlandırılan alan içindeki bir dizi demokratik olmayan öğeye karşı da mücadeleyi gerektirir. Kent mekanını kullanım değeri etrafında tanımlanırken, kullanımından ne anlaşılacağına kendisi kent mekanında farklı grupların taleplerinin müzakeresi çerçevesinde ortaya çıkacaktır. Bu tür bir bakış açısı, bir yandan demokratik bir sosyalizm anlayışının adım adım yaratılmasını sağlarken, her başarılı örnek bu tür bir anlayışın tekrar saygınlık kazanmasının da önünü açacaktır. Her siyasal strateji ve projenin kendisini toplumsal tabanına ve siyasal mücadele alanına sunduğu bir söylem vardır. Bu tür bir projenin etrafında odaklanabileceği ve kapitalist kentin en zayıf olduğu boyut ise kentsel sosyal adalet sorunudur. Çünkü kapitalist kentleşme süreci her gün biraz daha üzeri örtülmesi ve görmezlikten gelinmesi zor sorunlar ve mekanlar yaratmaktadır. Kapitalizm bir strateji olarak bu sorunlar etrafında oluşan çelişkileri

¹⁰ Bu önerimizde kullandığımız kavramı Samir Amin'in *de-linking* stratejisinden aldık. Ancak burada geliştirdiğimiz önerinin hem mekansal ölçek olarak hem de kapitalizm ile ilişkisi anlamında çok farklı bir içerik taşıdığını belirtecek gerekir. Bu tür bir stratejinin örgütlenme sorunları ve diğer boyutlarının daha ayrıntılı olarak tartışıldığı bir çalışma için bkz. Şengül (2000b)

görünmez hale getirmeyi hedefliyorsa, sosyalist kent projesi bunları görünür hale getirmekle yükümlüdür.

KAYNAKÇA

- Allen, J. ve Pryke, M. (1994) 'Production of Service Space', *Society and Space* 12, 453-75
- Barry, B. (1989) *Theories of Justice*. Londra: Harvester Press
- Castells, M. (1977) *Urban Question*. Londra: Arnold
- Davis, M. (1990) *City of Quartz*. Londra: Verso
- Engels, F (1968) *Condition of Working Class in England*. Standford: Stanford Univer. Press.
- Foucault, M. (1980) 'Question on Geography'. C. Gordon (der.) *Power/Knowledge*. Sussex: Harvester, içinde.
- Graham, S. ve Marvin, S. (1996) *Telecommunication and the City: Electronic Spaces, Urban Places*. Londra: Routledge
- Hamnett, C. (1995) 'Controlling Space: Global Cities', J. Allen ve C. Hamnett (der.) *A Shrinking World?* Oxford: Oxford University Press, içinde.
- Harvey, D. (1973) *Social Justice and the City*. Londra: Arnold
- Harvey, D. (1985) *Urbanisation of Capital*. Baltimore: John Hopkins University Press
- Harvey, D. (1992) 'Social Justice, Postmodernism and the City'. *International Journal of Urban and Regional Research*. V.16, ss. 588-601
- Harvey, D. (1993) 'Class Relations, Social Justice and the Politics of Difference'. M. Keith ve Steve Pile (der.) *Place and Politics of Identity*. Londra: Routledge.
- Katznelson, I. (1992) *Marxism and the City*. Oxford: Oxford University Press.
- Lukes, S. (1985) *Marxism and Morality*. Oxford: Oxford University Press.
- Nozick, R. (1974) *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.
- Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*. Cambridge Mass.: Harvard University Press
- Sassen, S. (1996) 'Analytic Borderlands: Race, Gender and Representation in the New City' A. D. King (der.) *Re-Presenting the City*. Londra: Mcmillan.
- Sennett, R. (1970) *The Uses of Disorder*. New York: Vintage
- Smith, D. (1994) *Geography and Social Justice*. Oxford: Blackwell.
- Smith, N. (1991) *Uneven Development*. Oxford: Blackwell.
- Smith, N. (1992) 'New City, New Frontiers: The Lower East Side as Wild, Wild West'. M. Sorkin (ed) *Variation on A Theme Park*. New York: Noonday Press.
- Soja, E. (1996) *Third Space: Journey to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell
- Şengül, H. T. (2000a) 'Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi'. A. Tonak (der) *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik ve İşçi Sınıfı*. Ankara: İmge Yayınları
- Şengül, H. T. (2000b) 'Radikal Kent Kuramlarına İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme: Alternatif Bir Yaklaşım Doğru', *Amme İdaresi Dergisi* (Yayınlanacak)
- Wood, E. M. (et. al.) (der) (1998) *Capitalism and the Information Age: The Political Economy of the Global Communication Revolution*. New York: Monthly Review.
- Young, I. (1990) *Justice and Politics of Difference*. New Jersey: Princeton.

İKİNCİ OTURUM

MEKANLARIN ÜRETİM VE DÖNÜŞÜMÜNDE SERMAYE-BİLGİ-TEKNOLOJİ İLİŞKİSİ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ayşenur ÖKTEN

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKONYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10 Kasım 1999, İstanbul

MEKANA, SERMAYE-MANTIKLI ve TEKNOLOJİK BELİRLENİMCİ YAKLAŞIMIN, PLANLAMA BAKIŞ AÇIMIZDA YARATTIĞI YIKIM

Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
06530 ANKARA

Bilimsel nesnellik iddiasından yola çıkan bu yaklaşım sürekli eşitsizlik üreten sermayenin küresel hareketine “küreselleşme” kılıfı altında bir kaçınılmazlık atfetmekte ve bu süreci aktörleri olmayan, özedeimli (otomatik) bir süreç olarak doğasallaştırmaktadır.

“Küreselleşme” sürecinin tarihsel ve sınıfsal bağlamından soyutlanarak, insanlığın gelişiminde olumlu bir *moment* olarak konulması tüm toplumbilim alanları, siyasal düşünce ve kültürel yaşam açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Sözde nesnel süreçler olarak konan küreselleşme sürecini sorgulamayan, edilgen bir role razı olmuş, dönüştürme iddialarını yitirmiş toplumbilimin yerel dünyaların ve kültürlerin incelenmesine hapsolması kaçınılmazdır. Dünya ölçeğinde bütünleşme özlemlerinin arkasında uluslararası sermayenin zaman ve mekan kısıtlamalarından kurtulması istemi gizlenmektedir. Bu çerçevede geliştirilen “yerelleşme” kavramı küreselleşme kavramına karşı bir bakış açısının ifadesi olmaktan çok, küreselleşme ideologlarının elinde, emperyalist stratejinin önemli bir aracına dönüşmektedir. Yerelleşme bir yandan küreselleşen ilişkilerin egemenliği altına girişi, diğer yandan da bu bağımlılık ilişkisi içinde “kendi farklılığı” ile atomlara ayrılışı anlatmaktadır. Tanım gereği, bu tür bir farklılaşma gerçekte iktidar isteminin genelleşmesini engellediğinden farklı bir iktidar seçeneğini olanaksızlaştırır.

Ulus-devletin tasfiyesine yönelik bu proje ile siyasetin alanı “yerel” olanın alanına itilmektedir. Oysa, eşitsiz bir Dünya Sisteminin varolduğu günümüzde, ulus-devlet bu eşitsiz sistemin ortadan kaldırılması projesinin önemli bir aracıdır. Öte yandan kentler arası yarışmayı öngören yeni yapılanma eğilimleri, gerek uluslararası gerekse de bölgesel eşitsiz gelişme sorunlarını azaltmak bir yana destekler niteliktedir. Yaşadığımız Dünyada yeni bir yapılanma kaçınılmaz ise, bu yerelleşme değil emperyalizme karşı bölgesel ittifakları destekleyen bir yapılanma olmak zorundadır. Ulusal ya da yerel hiç bir mevziyi terk etmemenin kuşkusuz özel bir anlamı bulunmaktadır. Ulus-devleti bir iktidar hedefi olarak önemsizleştirilmesine yönelik bu projenin akademik dili Habitat II’de oluşturulmuştur. Sıkça vurgulanan *yerelleşme* kavramı yerel etkenlere önem veren bir sosyolojik araştırma seçeneğini öne çıkarma isteminin ötesinde, ulus-devleti ve ulusal kültürü siyasi mücadelenin alanından tasfiyeye yönelen ve iktidar hedefi olmaktan çıkaran

siyasi ve ideolojik saldırının akademik vurgusudur. Bu akademik vurgu “çok kültürlülük”, “yer duygusu”, “diğer kültürlerin farklılığı”, “yer kimliği” gibi kulağa hoş gelen kavramlarla desteklenmektedir. Söz konusu senaryoya göre, sermayenin hareketi ve kültürü küreselleşecek, zaman ve mekan kısıtlamalarından kurtulacak, emeğin hareketi ve iktidar hedefi ulus-devletin alanından çıkıp, yerel olana hapsolacak ve ulus-devlet bir iktidar hedefi olmaktan çıkacaktır. Bu küreselleşmeci stratejinin akademik dünyada iki önemli ayağı vardır. Bunların birincisi Dünya ölçeğinde küreselleşmenin kaçınılmazlığı ve nesnel bir süreç olduğu önermesidir. İkinci ayağı ise, genel toplumsal yasaların varlığını ve belirleyiciliğini reddeden ve *rastlantısallığı* öne çıkaran post-modern yaklaşımlardır. Birinci önermenin kökleri, bir yandan Wallerstein’ın Dünya Sistemi yaklaşımında, diğer yandan Castells’in başını çektiği, siyasi iktisadın temel kategorilerini kullanan eski yapısalcılar ile Şikago Okulu kentbilim yaklaşımlarında aranmalıdır. Yapı-özne ilişkisinde aktörlere ve eyleme yapısal bir zorunluluk atfeden Yapısalcı Marksizmin post-modern dönüşümü bir yana bırakılırsa, küresel süreçlere bakışlarının aynı yapısalcı çizgiyi izlemekte olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Wallerstein’ın Dünya Sisteminde *merkezdeki* temel ekonomik öz bütün sistemin temel kurallarını üretmekte ve açılmaktadır. Mekanı sermayenin mantığı ile ve teknolojik belirlenimci çerçevede algılayan bu yaklaşım, her ne kadar sermaye, emek vb., kategorileri kullansa da, esas olarak ekonomik yapının oluşumu ve dönüşümünü, “merkezdeki” sermayenin kendi iç dinamikleriyle açıklama eğilimindedir.

Wallerstein’ın Dünya Sistemindeki merkez-çevre ilişkisi, *küreselleşme bakış açısında* yerini *küresel-yerel ikiliğine* bırakmaktadır. Toplumsal yaşamın bu tür mekansal kategoriler çerçevesinde kavramsallaştırılması ve toplumsal güçlerin mekansal kategoriler ile *şeyleştirilmesi* Şikago Okulu Toplumbiliminden süregelen bir gelenektir: Yani toplumsal yaşam, *yerel ile küresel, merkez ile çevre* karşıtlığı ve bunlar arasındaki çatışma olarak *gizemselleştirilmekte* ve *şeyleştirilen* kategorilerle açıklanmaktadır. Bütün bu yaklaşımlar üst kuram düzeyinde Sistem Kuramına uygun olarak kendi dengelerini ve sonuçlarını kendi özel açılımlarının sonucu olarak üretmektedirler.

Son dönemde karşı karşıya kaldığımız küreselleşme bakış açısının diğer ayağı *yapısalcı ekonomi politik yaklaşım* olup bu yaklaşım uluslararası sermayenin yerküre üzerindeki hareketini tümüyle sermayenin gereksinimleriyle ve teknolojik gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu ve nesnel bir gelişme olarak açıklamaktadır. Bilimsel nesnellik adına, karşı karşıya kalınan süreç doğasallaştırmaktadır. Teknolojik belirlenimci bu yaklaşım, toplumsal değişimi politik yönden sözde tarafsız bir teknolojik gelişme olgusuna bağlamakta ve değişimin siyasal belirlenimini görmezlikten gelmektedir. Böylece, bir birikim rejiminden bir başka birikim rejimine, eski teknolojilerden yeni teknolojilere ve sermayenin gereksinimleri açısından en işlevsel durumlara geçiş *doğal ve evrimsel* bir süreç olarak sunulmaktadır. Üstü örtük biçimde de olsa, bütün sonuçların sermaye birikimi açısından işlevsel olduğu şeklindeki kabul, siyasi anlamda ulus-devlet düzeyinde karar vermenin stratejik önemini göz ardı ediyor olması nedeniyle bir tür *kendiliğindencilige* varır. Bu diyalektik bir bakış açısı değildir. Görünürdeki radikal jargonuna karşın bu yaklaşım Şikago Okulu Toplumbiliminin aktörlerin rolünü göz ardı eden ve bütün gelişmenin temel özü olarak kendi kendine özedimli biçimde yapılar üreten teknolojik gelişmeyi alan bakış açısının devamıdır. Bu bakış açısında toplumsal güçler, “düzenleyici mekanizmalar”,

“uyum sağlama süreçleri”, “denge” vb. kavramlar aracılığı ile mekansal biçimler olarak şekillenmektedir.

Kentsel mekan çözümlerinde siyasal iktisadın kategorilerinin, en azından üst yapılar düzeyinde özgül alanları nasıl sınırladığı, bu özgül alanların bu sınırlamalar altında nasıl varlıklarını sürdürdükleri soruları önemli olmakla birlikte sermaye mantıklı işlevselcilik sorunu düşünce dünyamızda ciddi zaafıya yol açmaktadır. Şüphesiz, emek ile sermaye arasındaki çelişkinin çözümlenmenin temel hareket noktası olarak alınması ile sermayenin başatlık ilişkisinin sermayenin kendi başına kendi açılımı olarak konulması arasında oldukça önemli bir fark vardır. Süreci yalnızca sermayenin dinamikleri ile açıklama iddiası bu sürecin kendisinin emek ile sermaye arasındaki çatışmanın bir ürünü olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Bu bakış açısı tüm radikal jargonuna karşın bizleri, aktörlerin rolünün önemsizleştirildiği bir kıyıya sürüklemektedir. Yani küresel düzeyde, ulus-devletin ya da “yerel” olanın dışındaki alanda kendinden özedimli biçimde, kendi yasalarını üreten bir ekonomik yapı bulunurken, diğer tarafta da bu ilişkileri sorgulamayan, buna karşın post-modernliğin bir durumu olarak kültürün alanı ile özdeşleştirilen yerel olan yer almaktadır. Toplumbilim genel toplumsal yasaların çözümlenmesinin ve ortaya çıkarılmasının bir kenara bıraktığı bu post-modern çerçevede genel bir kuram olmaksızın özel alanların incelemesine yani ampirisizme yönelmektedir. Bu doğasallaştırılan ve aktörleri tek taraflı olarak tanımlanan “küresel gelişme” sürecinde, uluslararası pazar kendi “demokratik yapılarını” oluşturan bir kurum olarak sunulmaktadır. Bu teknolojik belirlenimci çerçevede, iletişim teknolojilerindeki gelişmenin, modernleşme projesi olarak lanetlenen ulus-devletin katı kurallarının uygulanmasında bizlere muazzam bir özgürlük sunduğu ileri sürülmektedir. Uluslararası sermayenin hareketinin ve onun siyasi yeniden yapılanması projesi olan Yeni Dünya Düzeninin stratejileri, hedefleri ve yarattığı sonuçlar, kaçınılmaz, zorunlu, siyasetin alanından bağımsız “nesnel” süreçler olarak kavranmakta ve doğasallaştırılmaktadır. Sözde “doğasal” yasaların dışında kalan her şeyin kendi bağımsız tarihi olduğu yanılması yaratılmaktadır. “Küresel” süreçler olarak uluslararası sermayenin hareketine tümüyle bir rasyonellik, kaçınılmazlık ve hatta demokrasi açısından ilerici öğeler içeren bir özellik atfediliyor. Uluslararası pazarın doğasallaştırılan yasalarının dışında kalan alanda birbirleriyle çeşitlilik içinde yarışacağı varsayılan binlerce kültür ise demokratik toplum öngörüsünün bir ifadesi olarak sunulmaktadır. Toplumsal belirlenme yasalarının reddedildiği bu ideolojik çerçeve, sivil toplumculuk ile güçlendirilmektedir.

Yerelleşme söylemi aracılığıyla da sınıflar tarihin aktörleri olmaktan çıkarılmakta, bu şekilde sınıfın özne olarak kavranmasına karşı siyasal bir tavır alınmaktadır. İlginç olanı, sınıfsal konumu yadsıyan bu tavrın Bergama Köylüsünün Euro-Gold’a karşı mücadele verdiği, SSK’nın çökertilmesine karşı çalışan sınıfların ayağa kalktığı bir zamanda ortaya çıkıyor olmasıdır. Sınıflar tarihin aktörleri olmaktan çıkarıldığından mekansal birimler toplumsal güçler açısından tarafsız ya da homojen bütünlüklere dönüştürülmekte ve toplumsal güçler “bir yere ait oluş”, “kentlilik” vb., kavramlar aracılığıyla “yer”, “kent” vb., mekansal biçimler olarak şekillenmektedir. Post-modern müdahale ile toplumsal güçler çözümlenmesinin bulandırıldığı bu çerçevede mekansal eşitsizlik, yoksulluk gibi sorunlar kültürler arası çatışmalardan doğan eşitsizlikler olarak sunulmaktadır. Gecekonducular, varoşlar gibi kategorilerle düşünölmeye başlandığında, toplumsal güçler mekansal biçimlerle özdeşleşen kategorilere dönüşmektedir. Bu Sıkago Okulu

Toplumbiliminin mekan fetişizminin devamıdır. Sonuçta farklı kültürlerle özdeşleşen mekan fetişizmi kaçınılmaz olmaktadır. Kuşkusuz, küreselleşme ideologlarının kültürcülük ve etniklik düşkünü olmalarının ardında başka bir strateji yatmaktadır. Uluslararası sermayenin hakimiyet ilişkilerinin sorgulamayan –hatta onu kendine çekmeye çalışan- bu ilişkilere bağımlı, parçalara bölünmüş kültürel organizmalar ve bunlara denk düşen kimlikler yaratılabilecektir.

Bu çerçevede, siyasi anlamda tarafsızlaştırılan kentler ya da benzeri mekansal birimler kendi yeniden üretimleri için, kendi genel çıkarları için etkinliklere giren özneler, aktörler durumuna getirilmektedir. Kentler uluslararası sermayeyi kendilerine çekebilmek için sonsuz bir yarışa gireceklerdir: *Bir modernleşme projesi olarak küçümsenen ulus-devlete karşı kentler!* Küreselleşmeci stratejinin siyasi müdahalesi de bu yöndedir. Türkiye örneğinde bu ideolojik gizemselleştirme işçi sınıfının bir yandan özelleştirme saldırılarına –çevre talanına diğer yandan da ortaçağ gericiliğine karşı ayağa kalktıkları, gerçek özneler olarak tarih sahnesine çıktıkları koşullarda yapılmaya çalışılıyor. Küreselleşmeci stratejinin ardında, emperyalizmin ulus-devleti küçültme, kimi kurumsallaşmış birimlerini tasfiye istemi yatmaktadır. Kentlerin öne çıkarılması, ulus-devlet çatısı altında bir yerleşme, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi projesi olmayıp, ulus-devleti siyasi anlamda ve yönetsel süreç ve kuralları tasfiye ederek, uluslararası sermayenin Dünya üzerindeki hareketini coğrafi anlamda zaman ve mekan kısıtlamalarından, bir başka deyişle de, ulus-devletin politik mekanının kısıtlamalarından kurtarma girişimidir. Kentler arasındaki bu yarış, ulus-devletin kent ve bölge planlama anlamında “katı bölgeleme”kurallarına karşı, “yerleşme”, “esnek bölgeleme” çevre koruma, imar ve yapılaşma ile ilgili kuralların gevşetilmesi gibi önlemlerle özendirilmektedir. Bu yerel yönetimler sisteminde ulus-devletin katı bölgeleme ve planlama kurallarına karşı daha esnek, piyasanın rasyonalitelerine uyarlanmış bir planlama düzeni yaratılacaktır. İlginç olan, politik bir mevzi olan ulus-devleti küçültme ve bir iktidar hedefi olmaktan çıkarılması projesi, *sivil toplumcuların* iddialarının tersine, bizzat ulus-devletin olanakları ve araçları kullanılarak yapılmaktadır.

Habitat II'nin devlet yerine “*devletsiz yapılar*”, yönetim yerine “*yönetişim*” vb., kavramları kullanması, dile getirilen stratejinin akademik dilini oluşturmaya yöneliktir. Ekonomik anlamda kendi başlarına yaşam savaşı verecek olan kent yönetimleri kaçınılmaz olarak sahip oldukları doğal, tarihi ve kültürel değerlerden *ekonomik gereklilik* uğruna vazgeçme noktasına geleceklerdir ve de geirmektedirler. Kentler arası yarışma ulus-devlet çatısı altında, bölgelerarası eşitsiz gelişme problemini çözmeye yönelik bir planlama etkinliğine de olanak bırakmayacaktır. Yerleşme, toplumsal gelişme politikalarının alanı bu şekilde ulusal düzeyden çözümün olanaksızlaştığı kentler düzeyine kaydırılmaktadır. Bu şekilde, uluslararası sermayenin yarattığı etkiler ve sonuçlarıyla doğasallaştırılan ve kaçınılmaz ve zorunlu olarak görülen hareketiyle bütünleşen yerel birimler yaratılabilecektir. Liberal iktisadın ana kategorisi bireyin yerine bu kez uluslararası düzeyde kentler, yerel kültür ve birimler konulmaktadır.

Kentsel sorunsal üzerine eğilen toplumbilim çalışmaları bugün büyük bir oranda, genel toplumsal yasaların varlığını ve belirleyiciliğini reddeden, rastlantısallığı öne çıkaran ampirisizme sürüklenmiştir. Burada genel bir kuram olmaksızın yerel olanın özgünlüğünün keşfedileceği iddiası vardır. İşin en ilginç yanı sosyo-mekansal bir birim

olan kente ilişkin post-modern bakış açıları, üst kuram düzeyinde bir yandan Wallerstein'in Dünya Sistemi yaklaşımından hareket eden, diğer yandan aktörlerin ve iradi öğelerin çözümlenmesine yer bırakmayan ve sermayenin küresel hareketine ve sonuçlarına kaçınılmazlık atfeden Castells gibi eski yapısalcıların ekonomi politik yaklaşımları ile aynı noktada buluştular. Mekana sermaye mantıklı ve teknolojik belirlenimci bu son yaklaşım planlamayı sürekli biçimde stratejik düşünce tarzından uzaklaştırmakta, iradi öğeleri edilgen konumları itmekte ve mekansal gelişmeyi, iradi öğelerin müdahaleleriyle değiştirilmesi, dönüştürülmesi olanaklı olmayan bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu yeni çerçevede farklı kültürlerle özdeşleştirilen mekanlar, mekansal biçimler, toplumsal güçler olarak *şeyleştirilmektedir*. En sonunda gelinen nokta, edilgen ve müdahale sorunu içermeyen, hakim eğilimlerin idealleştirilmesi ya da en iyi durumda doğasallaştırılmasıdır. Bu yaklaşım, kent planlamayı "kentbilimine", kentsel coğrafya çalışmalarına veya kent işletmeciliğine, bölge planlamayı da bölge bilimine, ilişki ağları çözümlenmesine indirgeyen, siyasi düzlemde de ulus-devlete karşı sivil toplumu yücelten, ulus-devletin çatısı altında planlamanın, özellikle de bölge planlamanın anlamının değiştiğini öne süren post-modern yaklaşımlarla birlikte planlama bakış açımızda önemli tahrifatı yol açmaktadır.

Yerel ölçekte kutsanan *kimlikler*, farklılıklar öne çıkarılırken *aynılık* ile özdeş tutulan *eşitlik*, *sosyal adalet*, *kamusal ve toplumsal yararlar* vb. kavramlar toplumbilimin sözlüğünden çıkarılmaktadır. Sermayenin küresel hareketi ile kent olgusuna bakan ve üst kuram düzeyinde Dünya Sistemi yaklaşımının türevleri olan *ekonomi politik yaklaşım* kentsel problemi aktörleri olmayan, özeditimli küresel gelişmenin kaçınılmaz sonucu olarak görmek, mekansal biçimlere ve mekanın üretimiyle ilgili her şeye sermaye birikim süreçleri açısından bir işlevsellik ve tek yönlü nedensellik atfetmekte, bu süreci sınıf mücadelesinin alanından bağımsız, iradi müdahalelerle dönüştürülmesi, değiştirilmesi olanaksız bir süreç olarak kavramakta ve süreci doğasallaştırmaktadır. Burada politik tarafınlık gerçekte süreçlerin nesnel kavranışı ve doğasallaştırılmasıyla örtülü biçimde sürmektedir. Yapısal bir formüle göre işleyen, kriz öğelerini içermeyen, kaçınılmaz bir gelişmenin sonuçları olarak Dünya Sistemi ! İlahi bir makinenin, yani teknolojik gelişmenin sonuçları olarak *yerellikler*. Nesnel ve kaçınılmaz bir süreç olarak kavranan "küreselleşme" fikrinden, bu sürecin demokratik küresel toplumun oluşumu açısından olumlu bir aşama olduğu şeklindeki görtüşe kayılmaktadır.

Bu düşüncenin planlama alanımızdaki en açık ifadesi ve örneği olarak, dile getirilen *kaçınılmaz duruma uyum problemi* üzerine kurgulanmış olan Kolokyum çağrı metnindeki şu görüş verilebilir: "Bilinmezliklerin her yeni teknoloji ve yeni kavram ile büyüdüğü bu ortam günümüz planlama kavramları ve uygulama araçları ile yönlendirilmesi giderek yok olmakta ve ortam bir kaos ortamına dönüşmektedir." Oysa sorun kaçınılmaz olduğu ileri sürülen sürece uyum probleminden çok bu sürecin planlama sistemimizdeki yıkıcılığına karşı durabilmektir.

Post-modern düşünceye göre planlamanın temel aldığı akılcı-işlevselci düşüncenin *ontolojik* ve *epistemolojik* temellerinin sarsılmıştır. Bu düşünceyi destekleyen ekonomik ve politik yapının, korumacı ve müdahaleci refah devletinin altında şekillenen kapsamlı planlama yaklaşımının temellerinin yıkıldığı ileri sürülmektedir. Bu görtüşe göre teknik ve politik tarafsızlık söylemi altında meşruiyetini sürdüren planlama eylemi toplum içinde

meşruiyetini yitirmiştir. Merkezi denetim, kararlı çevre koşulları altında yürütülen planlamanın temel aldığı Dünya kökten değişmiş, bunu veri alan planlama yaklaşımları toplumsal geçerliliklerini yitirmişlerdir. Temelinde kentlerin yer aldığı yeni ilişki ağları ortaya çıkmaktadır. Kentlerin işlevleri değişmekte, daha önce ulus-devletler arası olan etkileşimlerin çoğu bugün artık kentler arasında gerçekleşmektedir. Kentler arası yarışma hızlanmakta, kentlere yeni ekonomik, politik ve kültürel işlevler yüklenmektedir. Kentlerin temel birim olarak aldığı bu çerçevede, yerleşme sistemindeki ve kent içi mekan örgütlenmesindeki, emek pazarı yapısındaki ve iş örgütlenmesindeki değişmelerin, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin, kent içindeki toplumsal grupların ilişkilerinde köklü değişiklikler yarattığı ileri sürülmektedir..

Dönüştürme yeteneği olmayan, küresel süreçlere kaçınılmazlık ve değiştirilmesi olanaklı olmayan bir nesnellik atfeden bu işlevselci bakış açısının planlama yaklaşımımız açısından yaratacağı olumsuz rol açıktır. Modernizmin işlevselci, kapsamlı planlama çerçevesini Fordist üretimin dayandığı birikim rejimini kolaylaştırmak olarak koyan post-modern yaklaşım gerçekte benzer işlevselci iddia içindedir. Aynı işlevsel olduğu söylenen planlama yaklaşımının zaman içinde neden sermaye açısından dayanılmaz noktaya geldiğini açıklamaktan uzaktır.

Bugün, özelleştirme politikaları ve uygulamaları ile refah devleti işlevlerinin bir bir tasfiyesi ile kamu hizmeti kavramının ortadan kaldırılması sonucunda yurttaş olmaktan çıkarılan ve müşteri konumuna itilen bireyin hapsoldüğü alan post-modernizmin kültürcü alanı olmaktadır. Post-modern planlama yaklaşımı ise kamusal alanları küçülen bir kentte, kendi içine kapalı, sınırlarını kapitalist üretim ilişkilerinin çizdiği, piyasanın kurallarının belirlediği ve kentsel yaşam açısından birbirleriyle çok az ilişki içinde olan küçük dünyalar mozayığının yaratılmasının aracı olmaktadır. Bunun planlama dilimizdeki adı ve aracı kapsamlı planlama çerçevesine karşı doğrudan çıkarılarla ilişkili parçacı (mevzi) plan kararları olup, Ülkemiz pratiğinde bu hiç de yeni bir durum değildir. Post-modernizm bunun meşrulaştırılması ve kurumsal bir niteliğe kavuşturulmasıdır. Bu yaklaşım küreselleşme stratejisi içinde, yeni liberal ekonomi politikaların dayandığı temel hedeflerle birlikte oldukça anlamlı bir konuma yerleşmektedir. “Yararların pazarlanabilmesi”, düzenlemelerin ortadan kaldırılması ve *kuralsızlaşma* ve benzeri hedefleri içeren yeni liberalizm kamu yönetiminin yerine piyasanın rasyoneliterine uyarlanmış bir yönetim modelini yani işletmeyi, kamu hizmetinden yararlanan yurttaş yerine ise müşteriyi geçirmiştir. Bütün bunlar planlama düşüncesinin dayandığı ve yönlendirdiği kamu hizmeti, kamu yararı kavramlarını ortadan kaldırmaktadır.

Genel yasaların, kamusal yarar fikrinin, evrensel düzenliliklerin reddedildiği, “sonsuz karmaşıklığın mozayığı”, “raslantısallık” ve “durumsal doğrular”, “rastlantısal gerçeklikler” ve benzeri kavramların öne çıkarıldığı post-modern çerçeveyi, doğasallaştırılan ve kaçınılmazlık atfedilen “küreselleşme” süreçleriyle ve küreselleşmeci ideolojiyle birlikte düşünme gereği vardır. Bu noktada o modernleşmeye ait olduğu iddia edilen kurumların hepsinin bir bir sahip çıkılmasının stratejik önemi bulunmaktadır. Kendi alanımızdan bakacak olursak, küreselleşme, bugün Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun bir planlama organı gibi ortaya çıkması ve bütün planlama kurumumuzu aşarak kararlar üretmesidir. Gölçük’te tüm toplumsal muhalefete karşı inşaatı süren ve depremden zarar görmüş olan otomobil fabrikasını gerçekleştiren Ford-Otosan ortaklığıdır, çökertilen

SSK'dır, MAI'dir, Tahkim Yasalarıdır, Bergama Köylülerini karşısında bulan Euro-Gold'dur, nükleer santral lobileridir. Bergama Köylüsünün Euro-Gold'a karşı direndiği, SSK'nın çöktürülmesine karşı çıkan işçi sınıfının bulunduğu koşulda sınıflar tarihin aktörleri olmaktan çıkarılıyor, mekansal birimler toplumsal güçler açısından tarafsız, homojen birimlere dönüştürülüyor. Bu basit bir ideolojik gizemselleştirme, kılıf bulma olmayıp ulus-devletin sosyal refah işlevlerinin, meşru işlevlerinin ortadan kaldırılması sürecidir. Burada amaç kentlerin temel birim olarak varolduğu ve ulus-devletin siyasi örgütleyiciliğinin, ülke düzeyinde düzenleyiciliğinin ortadan kaldırıldığı veya en aza indirildiği, kısacası uluslararası pazar ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir yeni ilişkiler ağı yaratılmasıdır.

Ulus-devletin küçültülmesi projesi, özellikle devletin sosyal refaha yönelik işlevlerinin, kamu hizmeti üretme yeteneklerinin ortadan kaldırılmasını içeriyor. Yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi vb., girişimler içinde bulunduğumuz koşullar dikkate alındığında hiç de öyle yerel yönetimlerin hizmet üretme yeteneklerinin geliştirilmesi projesi olmadığı görülebilecektir. Uluslararası sermayenin mekandaki hareketinin kolaylaştırılmasına yönelik bu proje özetle "yarışan kentler" projesidir. Bu noktadan sonra yerel yönetimler açısından sorun kentlerine Dünya sermayesini ne kadar çekebildikleri olmaya başlıyor. Oysa örnek olarak İstanbul alınacak olursa, esas sorun bu kente sermayenin çekilebilmesi olmayıp tersine öteden beri kentsel sorunların kaynağı sermayenin bu kentte aşırı yoğunlaşmasıdır. Bu yeni düzende, yerel yönetimler kentleşme düzeylerine uygun olarak, sermayeyi kendilerine çekebilmek için her türlü değişikliği yapacaklarını beklemek gerekir. Türkiye'de akademik dünyada bunu daha da ileri götürmeler olmuştur. "İstanbul'u satmak"tan söz etmişler, "bırakınız İstanbul kabuğunu çatlatın" demişlerdir. Bugün kamusal yarar kavramını reddeden bu post-modern planlamanın dayandığı *kuralsızlaşma ve görelilik* kavramlarını karşı karşıya kalınan deprem felaketi (bir başka şekilde imar felaketi olarak ifade edilebilecek) karşısında yeniden düşünmek gerekir. Türkiye kentlerinin en fazla plan değişikliğini, o çokca eleştirdiğimiz işlevselci kapsamlı planlama biçimi olan nazım planların değiştirilmesi örneklerini, sermayenin hareketi üzerindeki her türlü kısıtlamanın kaldırılması anlamına gelen *liberalleşme döneminin* başladığı 80'li yıllarda yaşamış olması rastlantı olmasa gerek. Bu planlama türünü, post-modernizmin, modernizme getirdiği eleştiriden hareketle, bunlar Fordizmin planlama anlayışdır ya da daha radikal bir söylemle uluslararası sermayenin bakış açısını içeriyor diye reddetmek doğru bir tutum değildir. Sermaye açısından işlevsel olduğu ileri sürülen bu planlama türünü reddettiğimiz anda neden bu planlama türünün belirli dönemlerde sermaye açısından katlanılmaz bir şey haline geldiğini açıklamak zorundayız. Burada ilerici tutum bütün o eleştirdiğimiz, sorunlarını dile getirdiğimiz planlama kurumumuza özellikle de uluslararası sermayenin yıkıcılığına karşı sahip çıkmak ve kamu hizmeti, kamu yararı ilkesine dayalı bir planlama bakış açısını benimsemek olmalıdır.

"Modernleşme projesi" olarak reddedilen ulus-devletin katı bölgeleme kurallarına karşı piyasanın rasyonalitelere daha kolay uyum gösterebilen, kısa erimli çıkarlara uyarlanmış, "yerelleşme", "esnek bölgeleme" vb. kavramlarla oluşan bir planlama bakış açısı yalnızca planlama uygulamasında değil aynı zamanda akademik dünyada da önemli etkiler yaratmıştır. Bu yaklaşımda, planlama ulaşılmak istenen sonuçların önceden bilinmediği bir pazarlık ve değişik çıkar grupları arasında bir anlaşma sürecidir. Kuşkusuz, kapitalizmin bir gelişme projesi olan modernizmin eleştirisi yine sermayenin

güncel gereksinmelerinin bakış açısıyla yapılamaz. Ancak modernizmin planlama yaklaşımını eleştirmek uğruna, sosyal refah devletinin çalışan kesimler açısından kazanımları, sunduğu olanakları da yitirmeye hiç gerek yoktur. Bunları bugün savunmak, post-modernizmin planlıları edilgen konumlara iten çerçevesini reddetmek “ilerici” bir tutumdur.

Bu metinde “küreselleşme” sürecine kaçınılmazlık atfeden bakış açısının planlama anlayışımızda yarattığı olumsuz etkiler tartışıldı. Bu bakış açısı post modern yaklaşımlarla birlikte yürüdü. Planlama anlayışımıza *görelilik* kavramını sokmuş olan post modern yaklaşım *akalcılığı* reddetmiş, *plancının* rolünü kısa erimli çıkarların uzlaştırılmasına indirgemiş bizleri uzun erimli düzenlemelerin, projelerin reddi noktasına getirmiştir. Oysa planlama uzun erimli düzenlemelerdir. Piyasa sisteminde, piyasanın rasyonaliteleri planlamanın alanını sınırlasa da, planlamanın rasyonaliteleri piyasanın ölçütlerinden farklıdır. Ne zaman Yeni Sağ’ın liberal rüzgarları esse planlamanın geniş kapsamlı ölçütlerinin bir bir sınırlandığını görürüz. Liberalleşme dönemlerinde nazım planların karşı karşıya kaldıkları süreç ortadadır. Özetle, yerküre üzerinde olan bitene sermayenin kendi açılımı olarak ya da merkezdeki sürekli teknolojik gelişmenin kaçınılmaz sonuçları olarak yaklaşan bakış açısı bizleri, planlıları, toplumbilimcileri edilgen konumlara sürüklemektedir. Esas olarak karşı durulması gereken şey, bu ideolojik rüzgardır. Bunu da, kapitalizmin ideolojileri olan modernizm ile post-modernizm tuzaklarına düşmeden yapma gereği vardır.

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PLANLAMA VE TÜRKİYE

Dr. Polat SÖKMEN

Mimar Sinan Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Fındıklı, İSTANBUL

Geç kapitalizmin yapılarında ve süreçlerinde ortaya çıkan dönüşümlere bağlı olarak gelişmeleri ulus-devletlerin makroekonomik politikalarından çok uluslararası ekonominin kontrol ettiği küreselleşme çağında gerek kentlerin gelişmesi ve gerekse bu gelişimle ilgili planlama ve yönetim yaklaşımları yaşamın bütün alanlarında olduğu gibi önemli değişimlere uğramış bulunuyor. Coğrafi bir homojenlik taşımayan bu değişimler küreselleşmeyle beraber önem kazanan yerel kavramına bağlı olarak genel benzerlikler yanında mekana göre değişen farklılıklar da ortaya koyuyor. Bu nedenle kentlerin planlama ve yönetimiyle ilgili bu değişimleri hem bu çağa özgü genel süreçleri hem de mekana bağlı farklılıkları beraberce dikkate alan bir yaklaşım içinde tanıyıp değerlendirmek gerekiyor.

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PLANLAMAYA YERELİ İÇEREN BİR BAĞLAMDA BAKMAK

Bu durumda ancak belli bir yer bağlamında anlam kazanacak böyle bir değerlendirmeyi yaparken dünya sistemini mekan boyutlu bir ağ olarak kavramlaştırmak, bu değerlendirmeye mekana bağlı somutluk kazandırabilecek bir yaklaşım olma niteliğini taşıyor. Bu tür bir kavramlaştırma, bağımlılık kuramının hiyerarşik ve oldukça determinist anlayışının aksine ağ üzerindeki herhangi bir yerin kendi iradesiyle güç ve ilişkiler açısından daha iyi bir duruma gelebileceğini kabul eden bir anlayış içerdiğinden, küreselleşme çağında ön plana geçen neo-liberal söylemle de uyuşan bir çerçeve sunmuş oluyor.

Bu bildiri küresel çağda kentlerin gelişme, planlama ve yönetimiyle ilgili tabloyu, bu çağda yaşanan gelişmeleri başlatarak yönlendiren dünya sisteminin güçlü kesiminde gözlenen biçimiyle tanıtmayı ve bu tablonun verileri açısından Türkiye'ye bakmayı amaçlıyor. Bu nedenle aşağıda tanımlanan tablo genel geçer küresel gerçeklerle sistemin sözü edilen kesiminde gözlenen genelleştirilemeyecek özellikleri bir arada taşıyor. Yalnızca küresel ağ üzerindeki belli bir yere bağlı olarak tanımlanabilecek böyle somut bir tablo için Avrupa Birliği (AB) ülkeleri seçilmiş bulunuyor. AB'nin Türkiye'nin geleceği açısından taşıdığı anlam, yapılan seçimin ana nedenini oluşturuyor.

AB ÜLKELERİNDE KENTLERLE İLGİLİ PLANLAMA VE YÖNETİM ANLAYIŞININ GİDEREK KAZANDIĞI GİRİŞİMCİ ÖZELLİKLER

Küreselleşme çağında gerek kentlerin gelişmesi gerekse bu gelişmenin yönetim ve planlaması alanlarında gözlenen değişimlere yol açan nedenlerin başında, ülkeler yerine küresel düzeyde bir sermaye dolaşım döngüsünün ortaya çıkması ve bu döngü içinde sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışlarının çoğunlukla kentler arasında gerçekleşmesi geliyor (Işık;1995). AB gibi sistemin güçlü ve gelişmiş kesimlerinde küreselleşme ile kentlerin gelişmesi arasındaki artan ilişkiler yalnız ulus ötesi bir ekonomik bütünleşmeyi değil, aynı zamanda olgu ve ideoloji olarak gittikçe ön plana çıkan bir yarışma kavramını ve ekonomik gelişmede mekanın taşıdığı rolün önemini de yansıtır (Porter, 1998). Ekonomik gelişme düzeyini belirlemede daha çok mekana bağlı nitelikler olan bilgiyi kullanma kapasitesinin ve yaratıcılığın önem kazanması ve klasik yer seçme faktörlerinin yerlerini giderek mekana özgü daha niteliksel faktörlere bırakması, sermayenin değerlendirilmesinde ve birikiminde temel mekansal birimin ulus-devletten çok kent olmasını güçlendiren önemli etkenler oluyor (Gordon;1999).

Küreselleşme çağının bu özellikleri yarışma kavramının öncelikle kentler arasında önem kazandığı bir tablonun ortaya çıkmasına yol açıyor (Jensen-Butler ve diğerleri;1999). Değişen koşulların kentleri çok dinamik ve karmaşık bir çevre içinde yarışmacı bir gelişme mantığına dayanan davranışlara yönelttiği görülüyor. Böyle yarışmacı bir ortamda kentler geçmişteki düzenleyici ve yönetici politikalar yerine pazar süreçlerine dönük daha girişimci politikalar izlemeye başlıyor (Bramazza;1996). Yeni koşulların sağladığı hareket özgürlüğü kentlerin kendi geleceklerini ve küresel ağ üzerindeki yerlerini belirlemede inisiyatif alabildikleri daha bağımsız davranışlar ortaya koyabilmelerine olanak tanıyor ve kentler girişimci stratejilerini büyük ölçüde kendileri yaratıp uyguluyor.

Pratikte gözlenen bu görüntüye karşın kapitalist kültürün temel kavramlarından biri olan yarışmanın kentler bağlamında ne anlama geldiği ve hangi politikaları gerektirdiği konularında yerleşmiş bir görüş birliğinin olmadığı görülüyor. Kentsel gelişmeyi belirlemede iç faktörler yanında ulusal ve ulus ötesi pek çok dış faktörün de rol oynaması ve kentin bir firmadan çok daha farklı bir ontolojiye sahip olması, bu alanda yürütülen tartışmaların önde gelen nedenlerini oluşturuyor (Krugman,1996). Diğer yandan kentler arası yarışmanın kuramsal düzeydeki bu tartışmalardan etkilenmeden devam ediyor olması ve kentlerin bu yarışmada sağladığı başarının ülke ekonomilerini de kuvvetle etkilediğinin görülmesi, yaşanan tablonun önemli bir özelliğini oluşturuyor.

AB örneği kentler arası ilişkiler tablosunun aslında salt yarışmacı özellikler içermesinin ötesinde bir karmaşıklık taşıdığını gösteriyor. Birliği oluşturan ülkelerin çoğunda gelişmişlik düzeyine bağlı olarak kentlerin gelişmesi ile kentler arası ilişkilerin kentleşme ve banliyöleşme aşamalarını takiben bir karşı kentleşme aşamasını izlediğinden, bu aşamada ortaya çıkan çok merkezli ve çok çevreli metropoliten bölgeler içinde merkez-çevre arası karşılıklı tamamlayıcılık ilişkileri ile giderek tırmanan bir yarışmanın bir arada yaşandığı görülüyor. Ayrıca küresel çağa yol açan önemli nedenlerden biri olan iletişim sektörünün gelişmesi bir yandan sözü edilen tamamlayıcılık ilişkilerini artırırken, diğer yandan yarışmanın mekansal ölçeğini

giderek genişletiyor. Bu tarihsel gelişme tablosu, kentlerin ne ölçüde tamamlayıcı veya yarışmacı ilişkiler içinde olduğunun gelişme aşamalarıyla yakından ilişkili olduğunu gösteriyor (Berg ve Braun;1999).

Küreselleşmenin hem yarışmaya bağlı uzun vadeli trendler hem de daha kesikli değişimler biçiminde ortaya çıkan etkilere yol açtığı böyle bir gelişme ortamının karmaşık yapısı içinde, giderek ekonomik gelişmeyi sağlama amacıyla yerel potansiyeli harekete geçirip yönlendirmeye dönmüş bir planlama ve yönetim anlayışının ön plana çıktığı görülüyor. Böylece bir dizi işlevsel ilişkiden oluşan bir kentin arazi kullanma ve yapılaşmış çevre değişimlerini yönlendirecek yeniden dağıtıcı bir regülasyon aracı olarak görülen geleneksel kent planlaması, zamanla yerini ekonomik gelişmeye öncelik veren girişimci ve stratejik bir kent yönetimine bırakıyor. (Harvey;1989, Parkinson;1991). Ekonomik hedeflerin öne çıktığı bu yeni yaklaşımda mekan planlamasıyla ekonomik boyut arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı önemli bir sorun oluşturuyor.

Planlama anlayış ve içeriğinin önemli dönüşümler geçirdiği yeni dönemde, Batı'da gelişmiş modernist bir olgu olan planlama ve onun nesnesini oluşturan kentlerle ilgili söylemin geçmişten gelen kronik tartışma konularını yaşıyan dönemin koşullarıyla ilgili bağlamlarda yeniden gündeme getirerek tartıştığı görülüyor. Kolektif etkinlik ile bireysel özgürlük arasındaki dengeyi nasıl kurulacağı; çoğulcu toplumun çok merkezli güç yapısı içinde ve piyasanın dinamik süreçlerine bağlı koşullarda karar vermenin nasıl olması gerektiği; planlamanın teknik kimliğinin altında yatan siyasal kimliğinin bilincine varıldıkça ortaya çıkan yeni sorunlar tartışılan konular arasında öncelik taşıyor. Toplum kuramlarının makro ve mikro öğeler arasındaki bağlantıya gösterdiği ilgiye koşut olarak, kenti küresel gelişmelerle ilişkilendirilmiş siyasal-ekonomik yapılar, kamu politikaları ve günlük yaşam arasındaki ilişkileri içeren bir bütünlük içinde ele almak gerektiği giderek artan bir kabul görüyor (Gottdiener ve Feagin;1988).

Neo-liberal görüşün yükselişe geçtiği bir tarihsel dönemde söz konusu tartışma konularına getirilen cevaplar, genelde bu ideolojinin yaklaşım ve değerlerini yansıtır. Planlamanın gelişmeyi regüle edici yapısının zayıflatılması, ekonomik hedeflerin ve girişimci yaklaşımların ön plana çıkması, pazarın istemlerine gösterilen duyarlılığın artırılması, özel sektöre karar verme sürecinde artan bir ağırlık tanınması, taraflar arası işbirliğinin kilit bir kavram olarak kabul edilmesi ve karar sürecinin buna olanak sağlayacak yönde dönüştürülmesi, yükselen ideolojiye bağlı olarak getirilen cevapların önde gelenleri oluyor (Thorntley;1992). Küresel çağda yaşanan yeni koşullara planlama ve yönetim alanlarında getirilen bu yeni cevapların, Batı planlama tarihinin temel bir özelliğini oluşturan kuram ile pratik arasındaki sürekli diyalog çerçevesinde geliştirildiği ve Aydınlanma Çağından bu yana oluşmuş zengin bir düşünsel alt yapıdan beslendiği görülüyor.

Yaşanan örnekler Pazar süreçlerine duyarlı ve kentler arası artan tamamlayıcılık ve yarışma eğilimlerine cevap verebilecek girişimci bir kent yönetiminin firma girişimciliğinden çok farklı özellikler taşıyan ve üst otoritelere bel bağlamayan farklı bir örgüt kültürüne sahip olması gerektiğini gösteriyor (Ashworth ve Vogd;1990, Kotler ve diğerleri;1993). Kentlerin daima belli bir pazar ortamının koşulları içinde gelişmelerine ve önemli ölçüde bu koşulların ürünü olmalarına karşın geçmişteki düzenleyici

planlama ve yönetim anlayışının bu gerçeği sürekli göz ardı ettiği ve buna bağlı olarak uygulamada arzulan etkinliğe ulaşamadığı görülüyor.

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR KENTSEL GELİŞME ANLAYIŞINA GEÇİŞ VE ÖRGÜTLÜ KURUMSAL KAPASİTENİN ÖNEMİ

Buraya kadar sunulan girişimci ağırlıklı tabloda zamanla yaşanan önemli bir değişim kentlerin gelişmesinde ekonomik hedefler kadar çevresel ve eşitlikçi hedeflerin de önem taşıdığı kabul eden sürdürülebilir bir gelişme anlayışının giderek önem kazanması oluyor. Bu yeni anlayış çerçevesinde ekonomik büyüme ve kentsel gelirin artışı kadar kentlilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanabilmesi de başarı ölçütleri olarak görüldüğünden, zamanla ekonomik etkinlik yanında belli düzeyde bir sosyal eşitlik ile temiz ve çekici bir çevrenin de kentler arası yarışmada önem taşıdığı kabul ediliyor.

Yeni koşullarda kentsel gelişmeyi belirleyen faktörlerin başında yaşam düzeyi ve kalitesi, verimlilik, istihdam oranı, makro ekonomik etkiler, öğrenme ve bilgiyi kullanma kapasitesi, firma özellikleri ve iş ortamı geliyor (Duffy;1995). Bu nedenle kentlerin yarışma kapasitelerinin büyük ölçüde o kente ait nitelikler ile firmaların ve diğer ekonomik aktörlerin güç derecesine bağlı olduğu ve bu kapasitelerini arttırmak için iş ortamını geliştirmek, öğrenme ve bilgiyi kullanma kapasitesini iyileştirmek, sosyal bütünlüğü sağlamak gibi hareket alanlarını kullandıkları görülüyor (Begg;1999). Etkinliğin tek amaç olmaktan çıktığı bu yeni gelişme anlayışına bağlı olarak etkinlik ile eşitlik arasındaki ilişkilere ilgili geçmiş tartışmalar tekrar gündeme geliyor ve sürdürülebilir gelişme koşullarında bu ilişkileri yeniden inceleyip tanımak gerekiyor (Jensen-Butler;1999).

Küreselleşmenin kentler arası yarışmaya artan bir önem kazandırması sonucunda ortaya çıkan yarışmacı eylem istemindeki artış ve bu yarışmanın sürdürülebilir yaklaşımlar içinde yapılması zorunluluğu, bu nitelikte eylemleri geliştirebilecek bir kapasite sunusunu gerekli kılıyor. İç ve dış değişim süreçlerine bağlı değişken ilişkilere cevap verebilecek ve onları yönlendirebilecek yönetim kapasitesinin örgütlü bir kapasite olması özellikle önem taşıyor (Berg ve Braun;1999).

Özel sektörün öncü bir rol yüklediği ABD'deki bazı örneklerin aksine AB ülkelerinde örgütlü kurumsal kapasitenin ana ayağını yine formel kurumsal yapı ile onun aktörleri oluşturuyor (Berg ve diğerleri;1997). Ancak bu formel kurumsal yapının örgütlü bir kurumsal kapasiteye ulaşabilmesi için, sürdürülebilir bir gelişmenin koşullarını yaratabilecek politikaları tasarlayıp uygulayabilecek ve yeni fikirler geliştirebilecek bütün toplumsal tarafların aktörleriyle stratejik bir işbirliği ağı oluşturmaya açık olması gerekiyor (Jarillo;1993).

Karar süreçlerinde gücün paylaşılmasına dayanan böyle bir yönetim kamu sektörü içinde yer alan bir faaliyet olmaktan çıkarak toplumsal taraflarca ortaklaşa yürütülen bir yönetişim olma niteliğini kazanıyor (Kooiman;1993). Böyle ortaklaşa bir yönetimde planlama sisteminin hiyerarşik tekno-bürokratik yapısının bütün tarafların kendini ifade

edebileceği ve yerel etkilere daha açık bir yapıya nasıl dönüştürülebileceği önemli bir sorun oluşturuyor (Healey,1992a).

İşbirliğine dayanan bir birlikte yönetimin başarılı olabilmesi açısından bu birlikte yer alan ana aktörlerin liderlik yeteneğine ve girişimcilik ruhuna sahip olmaları, değişen ekonomik ve mekansal koşullarda vizyon ve strateji geliştirebilmeleri ve çok taraflı siyasal ve toplumsal destek sağlayabilmeleri öncelikli belirleyici faktörler oluyor (Berg ve Braun,1999). Bu tür bir stratejik kent yönetiminin kurumsal kültür, işbirliği becerisi, entelektüel kapital gibi geçmiş pratiklerden gelen kurumsal kaynaklar kadar yeni yaklaşım biçimlerini de kullandığı görülüyor.

Özünde ortaklaşa yaratılan değerlere dayanan böyle bir gelişme ve yönetim anlayışında toplumsal tarafların onayını sağlamak başarıya ulaşmanın temel koşulunu oluşturuyor. Siyasal ve sosyal uzlaşma düzeyinin belirleyici olduğu bu tür esnek bir karar geliştirme sürecinin temel ögesi olan müzakere kavramı, farklı değerler ve çıkarlar arasında uzlaşmaya varmanın ötesinde bunları karşılıklı olarak gözden geçirip dönüştürmenin bir aracı olarak görülüyor.

Temelde bir uzlaşma kültürüne dayanan bu tür platformlar tarafların karşılıklı olarak kabul ettiği standartların, kuralların ve ilkelerin geliştirildiği yerler oluyor. Böyle müzakereci bir karar ortamı açısından aktörler arası iletişim büyük önem taşıdığından, AB içinde gelişen planlama ve yönetimle ilgili söylemde bu konu giderek ön plana çıkan bir inceleme ve tartışma alanı oluşturuyor (Healey,1992b).

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR PLANLAMA VE YÖNETİMDE ÖN PLANA ÇIKAN KAVRAMLAR OLARAK YEREL KİMLİK, SOSYAL KAPİTAL VE TOPLUMSAL - KURUMSAL SORUMLULUK BİLİNCİ

Kentlerin gelişmesini belirlemede sermayenin giderek artan gücü ve bu gücün işbirliğine dayanan çok taraflı bir karar ortamı içinde sürdürülebilir bir doğrultuda dengelenmeğe çalışılması, geleceğin siyasal yapılanması içinde kentlerin önemli bir rol oynayacağını gösteriyor. Yerel kimlik ve bilincin giderek artan bir önem kazandığı böyle bir tablo içinde ortak bir kent kimliği etrafında kentleşmeyi planlamak uluslararası yarışa dönük bir strateji olarak kullanılıyor. Yeni kent kimliğinin oluşmasında uluslararası pazarın belirlediği nesnel eğilimler ve sermaye stratejileri kadar kentte yaşanan yerel sosyo-siyasal süreçler de rol oynadığından, kent kimliğinin siyasal bir malzeme haline getirilmesi ve nasıl oluşturulacağını tartışmaya açık tutulması gerekiyor (Duncan ve Savage,1991).

Planlamanın teknik bir sorun çözme makinacı olmaktan çıkarak sosyo-siyasal içerikli bir araç gibi kabul edilip kullanılmaya başlanmasıyla, bu süreçte belirleyici olan yapılara bağlı sınırlamaları vurgulayan sosyal olabilirlik kavramı zamanla yerini özellikle kurumsal nitelikte aktörlerin bu yapıları dönüştürebilme etkinliğine bağlı yapabilirlik kavramına bırakıyor. Liberal ideolojinin yükselişe geçmesiyle yakından ilişkili olan bu yeni bakış açısına bağlı olarak merkezi yönetimin yerel aktörleri yapabilir kılmaya dönük yaklaşımlar izlemesi, yönetimlerin yeniden yapılandırılması arayışlarının öncelikli bir hedefini oluşturuyor. Yönetimle bütünleşmiş sosyo-siyasal bir

araç olma niteliği planlamayı zamanla yerel düzeyde kurumsal kapasite yaratmanın merkezi bir ögesi durumuna getiriyor ve planlamanın bu kapasiteden yararlandığı kadar aynı zamanda da onu geliştirdiği görülüyor. Bu nedenle stratejik bir planlama ve yönetim açısından entelektüel ve sosyal kapital büyük önem taşıyor ve bunların gelişmesi siyasal kapitalin de gelişmesine yol açıyor (Healey ve diğerleri;1997).

Küreselleşme Çağında çevresel ve sosyal sorunların küresel ölçekte eristiği boyutlara bağlı olarak sürdürülebilir bir gelişme ve yönetim anlayışını benimsemenin sağlandığı karşı konulamaz aciliyetin toplumsal tarafları bir toplumsal sorumluluk kavramı etrafında birleşmeye zorladığı görülüyor. Sürdürülebilir bir iş ahlakı platformunda bütün tarafların bir araya gelmesini öngören böyle bir kavram bu çok kuruluşu gönüllü olarak toplumsal yargı ve denetimden geçmeye yöneliyor. Ayrıca kamu yönetimlerinin bütün sorunları tek başlarına çözemeyeceklerini ve bu nedenle özel sektör ve sivil toplum ile işbirliği yapmalarının gerektiğini giderek kabul etmesi de toplumsal ve kurumsal sorumluluk bilincinin gelişmesinde etkili oluyor (Cumhuriyet;1999). Örgütlü kapasiteyi geliştirmede önemli rol oynayan entelektüel ve sosyal kapitali sürdürülebilir bir gelişme ve yönetim doğrultusunda yapılandırmayı amaçlayan toplumsal ve kurumsal sorumluluk bilinci gibi bir kavramın, işbirliğine dayanan karar ortamlarında tarafların farklı değerlerinden kaynaklanan güçlüklerin aşılmasında ve bugünkü değerlerin yeniden yapılandırılmasında zamanla artan bir oranda etkili olacağı umuluyor.

Uluslararası kuruluşların sürdürülebilir bir gelişme ve yönetim kavramının ortaya konmasına ve onun benimsenip yaygınlaşmasını sağlayacak küresel kodlar oluşturmaya dönük çabaları bu alanda gözlenen önemli gelişmeler oluyor. Bu bağlamda sürdürülebilir gelişmenin on beş yılı aşkın bir çalışma sonunda varılan bir gelişme modeli olduğunu ve temelde Uluslararası İnsan Hakları Anayasası'na dayandığını belirtmek gerekiyor. Toplumsal ve kurumsal sorumluluk Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiş bir kavram olup zamanla bu kuruluşün öncelikli gündem maddelerinden birisi durumuna gelmiş bulunuyor. UNESCO'nun uluslararası bir demokrasinin temelleri olarak gördüğü Toplum Sözleşmesi, Doğa için Sözleşme, Kültürel Sözleşme ve Ahlaki Sözleşme kavramları uluslararası kuruluşların bu yöndeki çabalarına diğer önemli bir örnek oluşturuyor (Mayor ve Binde;1999).

YENİ PLANLAMA VE YÖNETİM YAKLAŞIMLARININ YASAL/KURUMSAL ÇERÇEVDE GEREKTİRDİĞİ YENİDEN YAPILANMALAR VE BUNLARIN YOL AÇTIĞI YENİ SORUNLAR

Kentsel planlama ve yönetim alanında gündeme gelen yeni yaklaşımlara bağlı olarak ortaya çıkan önemli bir sonuç, bu yaklaşımların yasal ve yönetsel sistemlerde gerektirdiği yeniden yapılanmalar oluyor (Sökmen;1997a). Bir tür kolektif girişimci gibi çalışan işbirliğine dayanan stratejik bir kent yönetiminin başarılı olabilmesi için hem belli bir güce ve özerkliğe sahip olması hem de merkezi yönetim tarafından çeşitli biçimlerde desteklenmesi gerekiyor. Merkezi yönetimin kentlerin yarışmasında doğrudan bir rol alma yerine **yapabilir kılmaya** yöneldiği yeni dönemde, yönetim kademeleri arasındaki yetki ve sorumluluk dağılımının yerel kademenin güçlendirilmesi yönünde yeniden yapılandırıldığı görülüyor (Pickvance ve Preteceille;1991). Genelde

daha desantralize bir yönetim ve planlama sistemini amaçlayan bu yeniden yapılandırma arayışları AB'ne özgü genellikler kadar Birlik içinde ülkeden ülkeye değişen önemli farklılıklar da sergiliyor.

Yasal/yönetimsel sistemle ilgili diğer çok görülen bir değişiklik toplumsal taraflar arasında işbirliğine dayanan yeni bir yönetim biçimine geçebilmek için karar verme yapılarının korporatif bir anlayış doğrultusunda yeniden yapılandırılması oluyor (Warren ve diğerleri;1992). Gerek plan kararları ve gerekse planlama sisteminin işleyişiyle ilgili olarak yasal/yönetimsel sisteme esneklik getirilmesi de yine AB ülkelerinde sık gözlenen değişikliklerden birini oluşturuyor. Yapılan bu sistem değişikliklerinin bütün ülkelerde bazı ortak sorunlara yol açtığı görülüyor ve bunların başında desantralizasyona bağlı olarak yönetim kademeleri arasındaki eşgüdümün zayıflaması geliyor. Bu sorunu aşabilmek için desantralizasyonu dengeleyici merkezleşme yaklaşımlarının izlendiği gözleniyor (Crouch ve Marquand;1989).

Yine AB içindeki uygulamalar, planlamada kamu sektörü içinde yer alan kontrol edici bir yapıdan işbirliğine dayanan müzakereci bir yapıya geçmenin, geleneksel karar mekanizmalarının parçalanmasına yol açtığını gösteriyor. Kentten kente, hatta olaydan olaya değişen karar çevrelerinin ortaya çıktığı böyle bir karar ortamı planlamanın meşruiyetiyle ilgili önemli tartışmalara neden oluyor ve bu tartışmaların yeterli şeffaflığın olmadığı durumlarda daha da tırmandığı görülüyor. Müzakereci yaklaşımların gerektirdiği esnekliğin yol açtığı diğer önemli bir sorun, bu yeni anlayışın stratejik doğal içeriği ile planlamanın prosedüre ilişkin yapısı arasında ortaya çıkan çelişkiler oluyor. Ayrıca girişimci ve yarışmacı bir planlama anlayışının uzun vadeli kararlar üretmekten çok stratejik önemde projelere yönelmesi, onun formel planlamayla ilişkisinin nasıl kurulacağını da önemli bir sorun durumuna getirmiş oluyor.

Ashında müzakereci bir planlama yaklaşımının içerdiği güçlük temelde müzakere etmenin kendisinden çok, farklı ekonomik ve siyasal tarafların müzakereye hangi amaçlarla yaklaştığından kaynaklanıyor. Özellikle ekonomik liberalizmin yarışmacı yaklaşımı ile planlama ideolojisinin içerdiği yönlendirici anlayış arasında bağdaştırılması güç çelişkilerin olduğu görülüyor. 90'lı yılların başından itibaren yalnız ekonomik gelişmeyi değil çevresel ve eşitlikçi hedefleri de dikkate alan bir planlama anlayışı ön plana çıktıkça, bu çelişkilerin nasıl aşılabileceği giderek kilit bir sorun oluşturuyor. Karar çevresini oluşturan bütün tarafların değerlerini gözden geçirecekleri bir kültür değişimini ve bu değişim içinde rollerini yeniden tanımlamalarını gerektiren böyle bir tabloya bağlı olarak, büyük ölçüde belli bir yere bağlı kavramlar olan kültür ve sosyal kapital önceki bir önem kazanmış bulunuyor.

YENİ DÖNEMİN KOŞULLARINDA AB'İN İZLEDİĞİ ÜLKELER ÜSTÜ POLİTİKALAR

AB genelinde öncelikle gözlenen bir durum, Birliği oluşturan ülkelerin yeni çağın koşulları karşısında kentlerin planlama ve yönetimiyle ilgili olarak geliştirdikleri cevapların giderek artan benzerlikler sergilemesi oluyor. Bu benzerliklerin başında, ulus-devletlerin varolan kurumsal sistemlerini yeniden yapılandırmaya dönük stratejiler izlemeleri, kentsel ve bölgesel politikaların ön plana çıkması ve bütün sınırlayıcı

etkenlere karşın kentlerin giderek daha girişken ve yarışmacı politikalar sergilemeleri geliyor. Böyle bir benzeşme sürecinin yaşanmasında, karşılaşılan ortak ekonomik baskıların, paylaşılan siyasal ve profesyonel söylemin ve Birliğin izlediği politikaların öncelikle etkili olduğu görülüyor (Sökmen;1997b).

Birliğin genel hedefleri ve izleyeceği temel politikalar, Birlik ülkelerini bağlayan temel ilke ve değerleri belirleyen Kopenhag Kriterleri, Paris Şartı, Maastricht Anlaşması gibi üst düzey mutabakatlar çerçevesinde ortaya konuyor. Temel hak ve özgürlüklere saygılı ve serbest pazar ekonomisinin gerektirdiği koşullara sahip bir sosyo-siyasal ve ekonomik ortamı öngören bu mutabakatlar, yaşamın bütün alanları için olduğu gibi kentlerin planlama ve yönetimiyle ilgili olarak da izlenecek yaklaşımların dayanacağı genel ilkeleri belirlemiş oluyor. Kentler için küresel Çağın gerektirdiği yarışmacı, katılımcı ve sürdürülebilir bir gelişme ve yönetim anlayışını öngören bu ilkeler varılan üst düzey mutabakatlar çerçevesinde sağlam toplumsal temellere oturtulmuş bulunuyor.

Kentlerin gelişmesiyle ilgili planlama ve yönetim alanında bütün Birlik ülkeleri için bağlayıcı olan bu genel ilkelerin yol açtığı benzerlikler yanında, ülkelerin tarihten gelen toplumsal özelliklerine, değerlerine ve birbirinden değişik yasal/kurumsal yapılarına bağlı olarak aralarındaki birçok farklılığın da devam ettiği gözleniyor. İzlenen yapısal dönüşümlerin her ülkeye özgü değişik sosyo-siyasal konjonktürler içinde biçimlendiği bir gelişme sürecinde, ülkelerin ve kentlerin içerdiği farklılıklar ile benzer yaklaşımlara dönük yönlendirmeler birbirini karşılıklı olarak etkiliyor(CEC;1997).

AB'nin kentlerin ve bölgelerin planlama ve yönetimiyle ilgili alanda bugüne kadar daha çok izlenecek politikalara ilişkin tartışmalarla sınırlı kalan bir rol aldığı, buna karşılık ulusal planlama sistemleri ile ilgili doğrudan öneriler geliştirmediği ve bunlara dönük müdahalelerde bulunmadığı gözleniyor. Uzun vadede ulus devletler yerine bölgelerden oluşan bir bütüne ulaşmayı hedefleyen Birlik bu amaçla sosyal hedeflere dönük bölgesel politikalar izliyor ve yine bölgesel ölçekte verilen yapısal uyum fonları kullanıyor.

AB'nin gelecekte de ulusal yasal sistemleri ve yerel politik kültürü doğrudan etkilemekten kaçınacağı tahmin ediliyor. Mekansal politikaların ulusal/yerel sorumluluklar çerçevesine girdiğini kabul eden ve farklı planlama sistemleri içinde uygulanabilecek nitelikte genel ilkelere dayanan yönlendirmelerle yetinen Birliğin giderek bir mekansal politika çerçevesi geliştirme ve yerel ve bölgesel yönetimlerin eylem alanlarını belirleyen referanslar ortaya koyma arayışlarına yöneldiği görülüyor (EC;1994). Bu yönde bir gelişme çerçevesinde gelecekte, Birliği oluşturan ülkelerin ulusal referansları arasındaki farklardan çok, bunların AB'nin belirlediği ortak referanslara ne ölçüde uyum sağlayabildiğinin önem kazanacağı düşünülüyor.

Buraya kadar verilen bilgiler, küresel çağda kentlerin planlanması alanında izlenen yaklaşımların genel bazı eğilimlerin ötesinde belli bir yasal/kurumsal çerçevenin yapıları içinde kavranıp incelenmesi gerektiğini, bu nedenle da söz konusu bilgilerin belli bir yerin somut verileri bağlamında sunulmasının kaçınılmaz olduğunu açık bir biçimde gösteriyor. Planlamanın, ontolojik gerçeğine bağlı olarak sosyo-siyasal bir pratik olmasından kaynaklanan bu durum nedeniyle, özellikle kıyaslama amacına dönük değerlendirmelerde sunulan bilgilerin belli bir yerin sosyal sistemine ait bilgiler olması önemli bir yöntem sorunu oluşturuyor.

Türkiye’de kentlerin planlaması ve yönetimiyle ilgili alanın içerdiği tabloya hem eleştirel bir bakışı hem de geleceğe dönük gelişmeye ilişkin yol gösterici referanslar sunmayı amaçlayan bu denemede söz konusu referanslar olarak ülkenin birleşme sürecine girdiği Birliğin somut verilerini tanıtmak, bu tablonun ne yönde değişmesi gerekeceğini ortaya koymak bakımından öğretici bir seçim olma niteliğini taşıyor. Özellikle yaratılan değerlere dayanarak yürütülen bir kentler arası yarışmanın önem kazandığı çağımızda, kurumsal kapasiteyi arttırmak açısından yol gösterici olabilecek bu tür kıyaslayıcı bir tanıtma ve değerlendirmenin, kentlerin planlama ve yönetimiyle ilgili alanda giderek kurumsal kapasitesini arttıran ve sosyal kapitalini geliştiren bir öğrenen toplum olma sürecine katkıda bulunması umuluyor.

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA AB’DE İZLENEN PLANLAMA YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN TÜRKİYE’YE BAKIŞ

Küreselleşme çağının planlama yaklaşımları bağlamında AB verilerinden hareketle Türkiye’ye kıyaslamalı bir bakışın nasıl ortaya konabileceği yine baştan cevaplanması gereken bir yöntem sorunu içeriyor. Planlamanın sosyal sistemin bir parçası olan bir pratik olarak farklı yerlerde farklı özellikler sergilemesi ve bu özelliklerin sosyal sistemin genel süreçleriyle yakından ilişkili olması, böyle kıyaslamalı bir bakışın bu nitelikte bir yazının sınırlı hacmi içinde planlamaya dönük belli bir disiplini yitirmeden yapılabilmesi açısından yöntem sorununun önemini daha da arttırıyor.

Bu denemede küreselleşme çağında AB’de izlenen planlama yaklaşımları açısından Türkiye’ye bakarken, böyle kıyaslamalı bir bakışı AB yaklaşımlarının ön plana çıkardığı nitelikler üzerinden geliştirmeye çalışan bir yöntem izleniyor. Bu yöntemi izleyecek bir bakışın, sosyal sistemin bazı genel niteliklerinden söz etmenin kaçınılmaz olduğu durumlarda dahi planlama alanıyla sınırlı bir disiplin içinde kalabilmeyi kolaylaştıracağı düşünülüyor.

İzlenmesi öngörülen yöntemle bağlı olarak, önce böyle bir kıyaslamalı bakışın referanslarını oluşturmak üzere küreselleşme çağında ve öncelikle de AB özelinde ortaya çıkan yeni planlama yaklaşımlarının egemen bazı niteliklerini özetlemek gerekiyor. Bu niteliklerin başında yarışma kavramına dayanan girişimci bir planlama anlayışı geliyor. Böyle bir anlayışın ön plana çıkmasında küreselleşme çağında kentlerin kazandığı önem ile ekonomik gelişmede mekanın giderek artan rolü önde gelen nedenleri oluşturuyor. Yeni çağın yol açtığı koşullarda kentlerin kendi inisiyatifleriyle geleceklerini belirleyebilme olanaklarına kavuştukları görülüyor. Kentler açısından ortaya çıkan bu yeni olanaklar girişimci planlama ve yönetim yaklaşımlarıyla değerlendirilebilecek fırsatlar içeren bir tablo olarak algılanıyor ve bu yönde bir algılamının söz konusu ülkelerdeki siyasal kültürle yakından ilişkili olduğu görülüyor.

Kentlerin girişimci bir planlama ve yönetim anlayışına yönelmelerinde, içinde yer aldıkları mekansal ilişkiler ortamının ne ölçüde yarışmacı özellikler içerdiği önemli bir belirleyici veri oluşturuyor. AB örneğinde açıkça görüldüğü gibi karşı kentleşme süreci yaşayan bir mekansal gelişme aşaması, kentler ve bölgeler arası bir yarışma ortamının tamamlayıcılık ilişkileri de içeren bir biçimde ortaya çıkmasında önemli rol oynuyor.

Bu nedenle Türkiye gibi küresel ağ içinde daha marjinal konumda olan bir ülke söz konusu olduğunda, kentler arası yarışma konusuna belki de her şeyden önce kentleşme ve kentler arası ilişkilerin içerdiği daha farklı bir gelişme aşamasının özelliklerini dikkate alarak bakmak gerekiyor. Türkiye’de kentleşme sürecinin hala devam ediyor olması, kentlerin gelişmesine, daha çok karşı kentleşme aşamasında ortaya çıkan yarışmacı bir anlayışla yaklaşmanın gündeme gelmesini geciktiren önemli bir neden oluyor. Gelecekte AB kentsel ağı gibi yarışmacı bir sistemle artan bir bütünlüşme sürecine girmenin, özellikle bazı metropollerimizin giderek daha girişimci bir gelişme anlayışına yönelmelerinde etkili olacağı düşünülmüyor.

Türkiye’de kentleşme sürecinin henüz farklı bir aşamasına bağlı kentler arası ilişkilerin yaşanıyor olması, küreselleşme çağının yol açtığı yeni koşulların ve dinamiklerin, başta İstanbul olmak üzere metropollerimizin gelişmesinde giderek artan bir oranda etkili olmasını engellemiyor. Bu durum sözü edilen yeni küresel koşullar ortamının, özellikle metropolleri yöneten siyasal kültür tarafından hangi referanslarla ve nasıl algılandığına özel bir önem kazandırıyor (Edralin;1996). Yeni koşullar içinde girişimci bir planlama ve yönetim anlayışına yönelmek için, her şeyden önce bu koşulların kentlerin gelişmesi açısından önemli bazı fırsatların ortaya çıkmasına yol açtığı ve onlara kendi kaderlerini belirlemede daha bağımsız davranabilme olanakları sağladığına ilişkin bir siyasal algılamamanın varlığı gerekiyor.

Siyasal kültürün entelektüel ve sosyal kapitale bağlı bir olgu olması nedeniyle, yaşanan küresel tablonun ve onun yol açtığı yeni durumların algılanmış biçimini belirleyen, büyük ölçüde belli bir yere ait var olan entelektüel ve sosyal kapitalin algılamada kullandığı referanslar oluyor. Bu referanslar, her ülkenin tarihten gelen kendine özgü geleneksel yapılarıyla modernleşmenin getirdiği yapıların birbirini karşılıklı olarak etkilediği ve aktörlerin ancak bir ölçüde kontrol edebildiği bir değişim süreci içinde ortaya çıkan birbirinden değişik modernleşme biçimlerine bağlı farklı özellikler taşıyor (Weinstein ve McNulty;1980). Türkiye’de izlenen modernizm projesinin ortaya koyduğu büyük başarılarla rağmen yukarıdan yönetilen bir proje olarak bütün toplumu bu projenin hedefleri doğrultusunda dönüştüremediği, başlangıçta sessiz ve derinde kalan geleneksel kesimin çok partili bir döneme geçişle beraber yöneten tarafa kurduğu kliyantelist ilişkiler çerçevesinde modern kesimin yanında yeniden sahneye çıktığı bir gelişme süreci izlediği görülüyor. Bu tür geç modernleşme süreci yaşayan toplumlarda geleneksel değerlere dayanan antropolojik kültür ile modern yapılarla bağlı değerlerin ön plana çıktığı bir aydınlanma kültürünün bir arada olduğu (Topuz;1998) ve bunların değişen koşullara bağlı yeni etkilenmeler altında sürekli bir değişim geçirdiği gözleniyor (TÜSİAD;1991).

Modernleşmenin bir aşamasını oluşturan küreselleşme çağının getirdiği yeni koşulların kapitalist kültürün bakışıyla algılanabilmesi açısından, bu bakışın dayandığı modern referansların varlığı kuşkusuz ki öncelikli bir önem taşıyor. Türkiye’de geleneksel ve modern referanslara sahip iki ayrı siyasal kültürün bir arada varoluşu, dış dünyanın algılanışında ve bu algılamadan hareketle karar üretip uygulamada sürekli bir istikrarsızlık tablosunun ortaya çıkmasına yol açıyor. Bu istikrarsızlık tablosu, kentlerin gelişmesiyle ilgili kararların iktidara gelen güçlerin benimsediği referanslara göre sık sık değiştiği yerel yönetimlerde daha açıklıkla gözleniyor. Sözü edilen koşullarda modern referanslara dayanan temel değerler etrafında oluşmuş sürekli bir toplumsal

uzlaşmanın olmayışı, küreselleşme çağının koşullarını doğru okuyabilmeyi ve kentlerin bu koşullara bağlı fırsatlardan yararlanabilecek yaklaşımlar ortaya koyabilmelerini büyük ölçüde güçleştirmiş oluyor. Küresel arenada yarışabilme şansı göreceli olarak daha yüksek olan metropollerimizde zamanla geleneksel referanslara sahip tarafların iktidara gelmiş olmaları bu güçlükler tablosunu daha da ağırlaştırıyor (Sökmen;1997b).

Türkiye’de henüz toplumun tümünü saracak ölçüde yaygınlaşmamış olan modern kültürün dayandığı referansların küreselleşme çağının referanslarıyla ne ölçüde örtüştüğüne de ayrıca bakmak gerekiyor. Kapitalistleşme sürecinin marjinde kalmış ve iktisadi bireyciliğin az gelişmiş olduğu böyle bir ülkede kapitalist kültürün yeterince özümsemiş benimsenmemiş olması, yaşanan yarışmacı ortamın algılanması ve bu ortamın gerektirdiği yaklaşımların ortaya konarak başarıyla izlenebilmesi açısından belli bir handicap oluşturuyor (Cogito;1998a). Ayrıca sistemin marjinde ve zayıf bir konumda kalan bir ülke olarak yaşanmış tarihsel gelişmeler sonucunda oluşmuş kuşku ve tepkiler nedeniyle toplumun bazı kesimlerinin liberal sisteme ve onun kültürüne karşı mesafeli durması, kapitalist kültürün yaygın olarak benimsenmesini geciktirecek önemli bir potansiyel güçlük olarak gözüktüyor.

TÜRKİYE’DE PLANLAMA ALANINDA YENİ YAKLAŞIMLARA GEÇMEYİ GEÇİKTİREN NEDENLER

Türkiye’de kentlerin gelişme ve planlamasına küreselleşme çağında yaşanan değişik koşulların gerektirdiği yeni yaklaşımlar çerçevesinde yaklaşmayı geciktiren ağırlıklı belirleyicileri ortaya koyarken, sosyal sistemin geneliyle ilgili etkenler yanında planlama alanıyla doğrudan ilişkili etkenlere de bakmak gerekiyor. Bu doğrudan etkenlerin “pratikte” ve “düşünce alanında” olmak üzere iki ayrı grupta incelenebileceği görülmüyor.

Türkiye’de yaşanan planlama pratiği tablosunun, özellikle çok partili döneme geçişten bu yana sergilediği özelliklerin başında, planlamanın gerektirdiği kamu otoritesinin yeterince kurulamamış olması geliyor. Özellikle yoğun göç çeken metropoliten bölgelerde gözlenen bu yetersizlik, sağlıksız bir kentleşmeye yol açan nedenlerin başında yer alıyor. Planlama alanındaki kamu otoritesi yetersizliğinin öncelikle siyasal sistemin kliyantelist ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıktığı görülmüyor. Yaşanan gelişme sürecinin yol açtığı yaygın işsizlik, yüksek enflasyon, yetersiz sosyal güvenlik sistemi, aşırı gelir kutuplaşması, bölgeler arası eşitsizlik, gelişmiş yörelere yoğun göç ve kentsel rantın bu yörelerde sergilediği hızlı artış bu rantı önemli bir refaha ulaşma aracı yaparak öncelikli bir siyasal pazarlık konusu durumuna getiriyor ve buna bağlı olarak kamu otoritesini büyük ölçüde zedeliyor. Batı’da olduğu gibi burjuva kesiminin devleti kamu otoritesi olma yönünde teşvik ve tazyik ederek zamanla bir siyasal kamuya dönüşmesi durumunu tarihsel olarak yaşamamış olan Türkiye gibi bir ülkede, siyasal aktörlerin kamu otoritesinden taviz veren popülist politikalara çok daha kolaylıkla yönelen bir siyasal kültür sergiledikleri görülmüyor (Yılmaz;1998).

Kentlerin gelişme sürecinde kentsel rantın paylaşımını ön plana çıkaran böyle bir tablo, kamu alanında uzun vadeli akılcı yaklaşımların gerekliliğine duyulan yaygın inançsızlık ile birleşince daha da ağırlaştırıyor. Türkiye’de “Batıya rağmen batılılaşma” anlayışında

ve uluslaşmayla iç içe gelişen modernizm projesinin toplumsal dayanışmayı ön plana çıkarırken özgür ve akılcı bireyi göz ardı eden bir yurttaş modeline dayanması (Üstel;1996), gelişme sürecinde akılcılığın yaygın bir yaklaşım biçimi olmasını sınırlayan önemli bir neden oluyor. Eleştirel görüşe kapalı böyle bir modernizm projesinin giderek modernleşme sürecinin kendisiyle de çatışmaya girdiği görülmüyor (Coşar;1990).

Akılcı düşüncenin yarattığı başlıca kurumlardan biri olan planlama alanında zamanla plan karşıtı geniş bir toplumsal koalisyonun oluşması Türkiye’de gözlenen bu çatışmanın çarpıcı örneklerinden birini oluşturuyor. Böyle bir ortamda planlama kamu yararı amaçlayan bir kurum olmaktan çok, toplumsal güç yapıları içinde kentsel rantı yağmalamaya dönük bir araç olarak algılanıyor. Bu durumun yol açtığı planlamayla ilgili meşruiyet krizine, özellikle metropollerde kaynak, bilgi ve örgütlenme yetersizliğine bağlı olarak sürekli geleceğe devredilen sorunların ortaya çıkardığı derin bir kentsel kriz eşlik ediyor.

Türkiye’de modernizm projesinin akılcı eleştirel düşünceye yeterince açık olmayan niteliği ve geleneksel değerlerin toplumda belli bir yaygınlıkta devam ediyor olması, yaşanan gelişme süreciyle ilgili kültürü de büyük ölçüde belirlemiş oluyor. Heterojen bir değerler tabanına dayanan ve sürekli bir dönüşüm içinde olan bu kültür, değişimin her alanına çeşitli biçimlerde yansıyor (Sökmen;1998). Siyaset, yönetim ve planlama alanlarına ilişkin kültürün içerdiği özellikler konumuz açısından öncelikli bir önem taşıyor. Türkiye’nin yaşadığı süreçte özellikle metropollerin giderek artan bir gelişme krizine girmelerinde, sözü edilen üç alana ilişkin kültürün içerdiği nitelikler gelişimin nesnel verileriyle ayrılmaz bir bütün oluşturuyor.

Ülkemizde kentlerin plansız gelişmesinde, akılcı ve etkin bir yönetim modelinin ortaya konamamış olması önemli bir neden oluşturuyor. Bu konuda siyasal kültür kadar yönetim ve planlama kültürünün içerdiği yetersizlikler de ağırlıklı bir rol oynuyor. Böyle bir durum, Batı’da planlamanın giderek önce işletmecisi ve sonra da girişimci bir kent yönetimiyle bütünleşerek gelişen bir anlayış sergilemesi açısından özellikle önem taşıyor. Bugün artık akılcı ve etkin bir kent yönetimi, girişimci ve sürdürülebilir bir planlamanın ön koşulu olarak kabul ediliyor ve bu nitelikleri taşıyan bir yönetime toplumsal taraflarla yapılacak işbirliği içinde erişilmeğe çalışılıyor. Türkiye’de formel planlamanın planlamayı uygulama aşamasını da içeren sosyo-siyasal bir süreç olarak kabul eden bir yönde gelişmemiş olması, planlama anlayışında giderek yaşanan değişikliğe koşut olarak yönetim anlayışının da değişmesi gerektiğinin bilincine varılmasını geciktiren önemli bir etken oluyor.

Küreselleşme çağının koşullarına cevap verebilecek bir planlama anlayışına geçilememesi açısından, yönetimin akılcı ve etkin bir yönde gelişmemesi ile planlama sisteminin içerdiği özellikler ayrılmaz bir bütün oluşturuyor. Türkiye’de diğer birçok üst yapı kurumu gibi Belediyecilik ile beraber Batı’dan ithal edilmiş olan kent planlaması, Cumhuriyetin modernizm projesini kentlerde uygulayıp yerleştirecek önemli bir araç olarak görülmüyor. Batı’da yaşananndan çok farklı özellikler taşıyan bu tarihsel gelişme nedeniyle planlama modernizm projesinin bir aracı olarak her türlü eleştiriye kapalı bir yaklaşım içinde uygulanıyor. Eleştirel bakış geleneğinin zaten olmadığı bir toplumsal ortamda planlamayı kamu yararı bakımından her yönüyle korunup uyulması gerekli bir

“mutlak iyi” olarak kabul eden bu tür bir yaklaşım, geleneksel planlama anlayışının düzenleyici ve emredici özelliklerinin değişen toplumsal koşulların ışığında sorgulanarak yeni gelişmelerin gerektirdiği yönde evrilebilmesine olanak tanımamış oluyor.

Düşünsel alt yapısı fakir ve daha çok sorun çözücü işlevsel bir kurum olarak görülen böyle bir planlama anlayışının daima sığ bir yaklaşım içinde yapılandırılıp uygulanmış olması, onun Türkiye’de sergilediği diğer önemli bir özelliği oluyor. Zamanla planlama teknik ve araçlarında yaşanan önemli gelişmelerin bile ancak çok sınırlı olarak yansıyabildiği bu tür sığ bir planlama yaklaşımının, özellikle çok partili döneme geçilmesiyle beraber artan bir oranda siyasallaşan ve çatışmacı özellikleri ön plana çıkan kentsel gelişme ortamlarının koşulları içinde kentlerin gelişmesi üzerindeki kontrolünü giderek daha da yitirdiği ve büyük ölçüde popülist politikaların bir aracı durumuna geldiği görülüyor.

Batı’da planlama pratiğinin Aydınlanma’dan bu yana gelişmiş zengin düşünsel birikimden beslenen bir söylemle karşılıklı bir etkileşim içinde gelişmesi onun başından beri gözlenen temel bir özelliğini oluştururken, Türkiye’de planlamayla ilgili bir söylemin ancak 60’lı yıllardan itibaren ortaya çıktığı görülüyor. Çok partili döneme geçilmesiyle beraber kamusal alanın çeşitli yönlerine dönük eleştirilerin yaygınlaştığı bir ortamın gelişmesi ve planlamayla ilgili belli bir birikimin oluşarak onun eğitiminin ve meslekleşme sürecinin başlaması, bu alana ilişkin bir söylemin de ortaya çıkmasını kolaylaştıran nedenler oluyor.

Gelişen planlama söyleminin en belirgin bir özelliği, ülkenin yaşadığı gelişme sürecinin yol açtığı yeni koşullarda planlama pratiğinin artan bir oranda sergilediği başarısızlığı aşmaya dönük yeni arayışların bu söylem içinde öncelikli bir yer tutması oluyor. Cumhuriyetin başından itibaren modernizm projesinin bir aracı olarak kurumlaşmış resmi planlama yaklaşımını eleştirmeye kapalı radikal görüşün çok partili dönemin yeni koşullarında aşılmış olması, planlama alanında yeni arayışların gündeme gelmesine olanak tanıyan yeni bir ortamın gelişmesinde önemli bir rol oynuyor.

Yeni yaklaşım arayışları etrafında gelişen planlama söyleminin dikkat çekici bir yanı, başlangıç yıllarının farklı koşullarında dikkat çekici kurumlaşma ve uygulama başarıları sergilemiş emredici bir planlamaya ve onun arkasındaki kamu otoritesine duyulan nostaljik bir özlemin bu söylem içinde yeni arayış çabalarıyla beraber bir arada yer alması oluyor. O yılların planlama uygulamalarının modernizm projesinin başarısıyla özdeşleşmiş önemli bir simgesel boyutunun olması, böyle bir özlemin duyulmasında önemli bir rol oynuyor.

Bu söylemin diğer dikkat çekici bir yanı, yeni planlama yaklaşımı arayışlarının büyük ölçüde Batı’daki gelişmelerden aktarılan bilgilerle beslenerek gelişmesi ve bu nedenle Batı’daki söylemi çok yakından izleyerek yansıtan bir nitelik taşıması oluyor. Buna karşılık yasal/kurumsal sistemin ve bu sistem içinde yer alan uygulamaların, gelişen planlama söylemi içinde tartışılan yeni yaklaşımlara büyük ölçüde duyarsız kaldığı gözleniyor. 80’li yılların başında planlama sisteminde gerçekleştirilen reform görüntülü değişikliklerin bile aslında planlamanın rant dağıtımında artan önemi nedeniyle yetki

paylaşımını yeniden düzenleme amacını taşıyan ve geleneksel planlama anlayışının özüne dokunmayan türden biçimsel değişiklikler olduğu görülüyor.

Bu durumda düşünsel bazda geliştirilen yeni yaklaşım arayışlarının pratiğe yansması ve pratikte yaşananların düşünsel alanı geri beslemesi biçiminde işleyen bir söylem-pratik etkileşimi işlemediği için, Türkiye'deki planlama söylemi büyük ölçüde Batı'dakinden aktarılacak gelişen bir söylem oluyor. Planlamanın güç ilişkileri içinde gelişen sosyosiyasal bir pratik olduğuna ilişkin temel anlayış değişikliğiyle ilgili bir bilinçlenmeyi bile formel planlama sistemi içinde geliştiremeyen ve bu yeni anlayışın farklı plancı kimliğini üretmeyen böyle bir söylem içinde, Batı'da üretilen yeni kavram ve yaklaşımların kısa bir süre için oradan alınarak tartışıldığı ve sonra uygulamaya hiç yansmadan yine gündemden düştüğü görülüyor. İstanbul'da yapılan Habitat II toplantısı dolayısıyla o günlerde söylemde ön plana çıkan kurumsal kapasite, yurttaş bağlılığı, yapabilir kılmak vb...gibi önemli ve ancak sürekli bir çaba sonunda yaşama geçirilebilecek kavramların bir süre sonra unutulup gitmesi ve bu kavramları içeren sürdürülebilir bir planlamayı tanımlayan Yerel Gündem 21'in temelde yönetime dayanan gerçek içeriğini yitirmemiş biçimiyle kayda değer bir uygulama alanı bulamaması buna güzel bir örnek oluşturuyor.

Sonuçta Batı'daki gelişmeleri yakından izlediği görüntüsünü veren bir söylemle, Batı'da çoktan aşılış geleneksel planlama anlayışının üstelik sığ bir uygulamasının özünde hiç değişmeden süre gittiği bir pratiğin yan yana yer aldığı garip bir tablo ortaya çıkıyor. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasında sosyal sistemin yeni planlama yaklaşımlarını kabule hazır olmaması veya bunlara gösterdiği direnç yanında, bu yaklaşımları gerektiği gibi özümseyip topluma aktarmada yetersiz kalan düşünsel kökleri zayıf bir planlama kültürünün de önemli payı olduğu görülüyor.

Buraya kadar sunulan tablo ,Türkiye'nin planlama alanında yaşadığı sorunların genelde küreselleşme çağının yeni planlama yaklaşımlarının yol açtığı sorunlar olmaktan çok, geçmişten gelen nedenlerden kaynaklanan sorunlar olduğunu gösteriyor. Küreselleşmeye bağlı yeni koşulların başta metropoller olmak üzere kentlerin gelişmesini etkilemeye başlamış olmasına rağmen yeni ortamın gerektirdiği planlama yaklaşımlarının henüz ülke gündemine gelmemiş olmasında, geçmişten gelen bu nedenlerin önemli bir rolü bulunuyor. Bu durum nedeniyle, küreselleşme çağının planlama yaklaşımları açısından Türkiye'ye bakıldığında, henüz uygulamada karşılaşılan güçlüklerden çok, bu yaklaşımların gündeme gelmesini geciktiren nedenlerden söz etmek gerekiyor.

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR PLANLAMANIN TÜRKİYE'DE KARŞILAŞACAĞI GÜÇLÜKLER

Yeni çağın pazar süreçlerine duyarlı ve girişimci planlama anlayışının giderek yaşanan gelişmelerin de zorlamasıyla çevreci ve eşitlikçi boyutları da içeren sürdürülebilir bir anlayış yönünde değişmesinin önemli bir sonucu, daha karmaşık bir planlama içeriğine yol açması oluyor. Bu karmaşıklık, kapitalist görüşün kâr öncelikli değerlerini daha farklı türden değerlerle bir arada içeren sürdürülebilir bir anlayışın, girişimci mantığı belli sınırlar içinde tutmayı amaçlayan yaklaşımından kaynaklanıyor. Farklı

değerleri bir arada içeren böyle bir planlama bir yandan toplumsal taraflarla ve kurumlarla ilgili kültür kavramını ön plana çıkarırken, diğer yandan önemli bir profesyonel kültür ve beceri düzeyi gerektiriyor.

Türkiye'nin yapısal ve kültürel özelliklerine bağlı nedenlerle küreselleşme çağının gerektirdiği planlama yaklaşımlarına geçebilmek açısından karşılaştığı güçlüklerin, sürdürülebilir planlamanın karmaşık içeriği söz konusu olduğunda daha da artacağı görülüyor. Bu güçlüklerin öncelikle hangi alanlarda ortaya çıkacağını görebilmek için AB ülkelerinin yaşadığı deneyimlere bakmak öğretici oluyor. Sözü edilen deneyimler girişimci, çevreci ve eşitlikçi yaklaşımları bir arada içeren sürdürülebilir bir planlamanın öncelikle bağımsız karar verebilen güçlü yerel yönetimleri, esnek bir planlama anlayışını ve toplumsal taraflar arası işbirliğini gerektirdiği görülüyor.

Küreselleşme çağında kentlerin bağımsız gelişme stratejileri geliştirebilmeleri açısından büyük önem taşıyan güçlü yerel yönetimlere ulaşabilmek için hemen bütün AB ülkelerinde yönetim sisteminin yeniden yapılandırılmasına gidiliyor. Merkezi ve yerel yönetim kademeleri arasındaki yetki ve sorumluluk dağıtımını yeniden düzenlemeye dönük bu yapılandırmalar, her ülkenin geçmişten gelen yasal/yönetimsel özellikleri çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılıyor ve genellikle bir deneme/görme süreci içinde yaşama geçiriliyor (Sökmen;1997a).

Türkiye'de yönetim sisteminin en belirgin özelliği, İmparatorluk geçmişinden gelen ve Cumhuriyet döneminde de devam eden merkezi yapısı oluyor. 60'lı yıllardan başlayarak bu yapıyı yeniden düzenlemeye dönük arayış ve çabaların bugüne kadar kayda değer bir sonuç vermediği görülüyor. Bu durum yönetim sisteminin geçmişten gelen güçlü merkeziyetçi anlayışı kadar, böyle bir sistem içinde oluşmuş güç yapılarından, daha desantralize bir sistemi savunmayı güçleştiren sosyo-siyasal gelişmelerden ve güçlü yerel yönetimlerin gerektirdiği demokratik değerlere sahip bir sivil toplum tabanının yetersizliğinden kaynaklanıyor. Yerel yönetimleri güçlendirmeye dönük bir yeniden yapılandırmanın çağın koşullarının gerektirdiği özellikleri içermesi açısından bu yeni koşulların iyi okunabilmesi büyük önem taşıyor. Halen yasalaşma öncesinde bulunan yeni Yerel Yönetimler Yasasının bu bakımdan önemli yetersizlikler taşıdığı görülüyor. Türkiye'nin AB adaylığı sürecinde, yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması konusunun daha uzun bir süre yoğun olarak tartışılacağı tahmin ediliyor.

Sürdürülebilir bir planlamanın içereceği kararların değişen koşullar altında ve farklı değerlere öncelik veren taraflar arasında müzakereye açık olabilmesi açısından, bu kararlara geleneksel planlamanın emredici anlayışından çok daha esnek bir anlayışla yaklaşmak gerekiyor. Küresel çağın planlamanın içerik ile prosedür arasında önemli sorunlara yol açan bu esneklik anlayışının bir yandan planlamanın meşruiyetini sorgulamaya kadar giden önemli tartışmalara yol açarken, diğer yandan pazar süreçleriyle daha iyi uyum sağlama ve taraflar arası uzlaşma olanaklarını artırma bakımlarından önemli kolaylıklar sağladığı görülüyor.

Mekani ve yapı çevreyi düzenleyici geleneksel bir planlama yaklaşımının gerektirdiği kamu otoritesini yeterince kuramamış Türkiye gibi bir ülkede, küresel çağın koşullarının gerektirdiği girişimci ve sürdürülebilir bir planlamanın esnek yaklaşımını gündeme getirmek kuşkusuz ki ciddi bir çelişki taşıyor. Böyle bir toplumsal ortamda

otorite karşıtı ve katılımcı bir planlama anlayışını savunmak anlaşılır tepkilere yol açıyor. Çağın koşullarının gerektirdiği bu yeni anlayışın hangi nedenlerden kaynaklandığının genelde yeterince tanınmaması, ortaya konan tepkilerde önemli bir rol oynuyor. Toplumun genelde küreselleşmeye götüren gelişmelerin marjinde kalmış olması, yeni çağın koşullarının yeterince okunamamasına yol açan başlıca nedenlerden birini oluşturuyor.

Küresel çağın koşullarında gündeme gelen yeni planlama anlayışının etkinliği yaşanarak denemiş en önemli özelliklerinden biri, toplumsal taraflar arası işbirliğini ön plana çıkaran uzlaşmacı yaklaşımı oluyor. Kültür ve değerlerle yakından ilişkili böyle bir yaklaşım açısından işbirliği geleneğine sahip bir sosyal kapital ve uzlaşmacı bir kültür büyük önem taşıyor. Geleneksel yapıların çok defa bu özellikleri içerdiği yerlerde dahi, daha sonraki toplumsal gelişmelerin bu özellikleri yıprandırmamış olması gerekiyor. Modernleşme sürecini yaşayış biçimine bağlı olarak modern ve geleneksel değerlerin giderek bir ölçüde karşı karşıya geldiği, büyük bir gelir kutuplaşmasının ve bölgeler arası eşitsizliğin yaşandığı, çatışmacı özellikler kazanmış Türkiye gibi bir ülke buna tipik bir örnek oluşturuyor.

Ayrıca yeni çağın planlama yaklaşımının içerdiği uzlaşmacı anlayış, geleneksel yapıların içerdiği cemaatçi bir uzlaşma kültürüyle bir çok yönden örtüşmeyen özellikler taşıyor. Modern çoğulcu toplumun farklı çıkarları savunan özgür tarafları arasında müzakereye dayanan bir uzlaşmayı amaçlayan bugünkü anlayış, paylaşılan temel bazı ortak değerlerin ve tarafların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri demokratik platformların varlığını gerektiriyor. Bu koşullar bugünkü işbirliği ve uzlaşma anlayışının, temel hak ve özgürlüklere dayanan, katılımcı demokratik bir sosyal sistemle yakından ilişkili olduğunu gösteriyor. Türkiye gibi bir ülkede toplumsal tarafların bu nitelikte bir uzlaşmacı işbirliğine gidebilmeleri açısından henüz aşılmaması gereken uzunca bir yol olduğu görülüyor. Bu durum sürdürülebilir planlamanın kilit taşlarından olan işbirliği ve uzlaşma kavramlarının sosyal fizibiliteyle olan yakın ilişkisini ortaya koyuyor.

Küreselleşme çağının girişimci, sürdürülebilir ve eşitlikçi yaklaşımlar içeren planlama anlayışı açısından Türkiye'ye bu bakış, sosyo-siyasal boyutu ön planda olan böyle bir anlayışın sosyal sistemin nitelikleriyle ne kadar yakından ilişkili olduğunu gösteriyor. Bu nitelikler içinde özellikle önem taşıyan kurumsal kapasite, sosyal kapital, kültür gibi kavramların büyük ölçüde bir yere ilişkin kavramlar olması, sosyal sisteme belli bir yer bağlamında bakmanın önemini açıkça ortaya koyuyor. Bu nedenle yukarıdaki gibi bir kıyaslamalı bakışın, ülkeye özgü bazı genel nitelikleri tanıdıktan sonra bölge veya kent ölçeğine inerek sürdürülebilmesi durumunda daha açıklayıcı verilere ulaşılabileceği görülüyor. Küreselleşmenin yol açtığı yeni koşulların nasıl okunduğu, bunlar karşısında hangi cevapların geliştirildiği ve nasıl bir başarıyla uygulanabildiği büyük ölçüde yere bağlı olarak değiştiğinden, bölge veya kent ölçeğine inmek özellikle önem taşıyor. Bu nedenle böyle bir kıyaslamalı bakış denemesinin bu yönde daha da geliştirilmesi gerektiği düşünülüyor.

ÖZET BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ

Küreselleşme çağında bu çağa yol açan gelişmeleri başlatan ve yönlendiren gelişmiş ülkelerde giderek ortaya çıkan planlamanın, liberal ideolojinin tanımladığı, pazar süreçleri içinde yarışmacı, kamusal müdahalelerin en alt düzeyde tutulduğu, temel hak ve özgürlüklere saygılı katılımcı demokratik toplumlardan oluşan bir dünyanın planlaması olduğu görülüyor. Böyle bir planlama anlayışının dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak neo-liberal düşüncenin yükselişe geçişiyle beraber ön plana çıkması, planlamanın sosyal sistemin bir parçası olarak onun egemen ideolojisini yansıtan bir pratik olduğunu açık olarak gösteriyor.

Liberal ideolojinin tanımladığı dünyanın ne ölçüde ve nasıl gerçekleştirilebilir olduğu üzerine bugüne kadar yapılmış ve süregelen tartışmalar açısından, böyle bir planlama anlayışının ortaya çıkışından bu yana gösterdiği değişim ilginç bir görüntü sunuyor. Dayandığı dünya görüşünün temel kavramlarından olan yarışmacı bir girişimciliği savunarak sahneye çıkan söz konusu planlama anlayışının giderek bu girişimciliğe sınırlamalar getiren çevreci ve eşitlikçi amaçlara dönük bir müdahaleciliği kabullenmesi, bu görüntünün en dikkat çekici yanını oluşturuyor.

Geçirdiği bu değişim sonucunda liberal ve müdahaleci boyutları beraberce kabullenen böyle bir planlama anlayışının, liberal görüşün içerdiği, bireylerin/firmaların çıkarıyla sistemin genel çıkarı arasındaki temel çelişkiyi aşmayı amaçladığı görülüyor (Toussiant;1999). Küreselleşme çağının ürettiği sürdürülebilirlik kavramı, sistemin genel çıkarıyla uyuyacak bir birey/firma çıkarını tanımlıyor. Doğal ve toplumsal çevreyle ilgili olarak yaşanan gelişmeler, bu genel çıkarın gerektirdiği sürdürülebilirliği sağlayabilmek açısından kapitalist mantığın çevreci ve eşitlikçi sınırlamalar içinde tutulmasının zorunlu olduğunu gösteriyor. Planlama alanında ortaya çıkan bu değişikliğin, yaşamın diğer alanlarında ve uluslararası kurumların yaklaşımlarında gözlenen değişikliklerle koşutluk sergilediği görülüyor.

Liberal ideoloji öteden beri olduğu gibi, gerek refaha ulaşmada gerekse bunun sürdürülebilir bir yaklaşım izleyerek gerçekleştirilebilmesinde aktörlerin etkinliği ile kültür ve değerleri ön plana çıkarıyor. Küreselleşme çağının planlama anlayışı, uygulamaya dönük bir pratik olarak liberal görüşün özellikle bu yanını vurgulayan yaklaşımları savunuyor. Oysa gerçek yaşam, refaha erişimde öncelikle güç yapılarının belirleyici olduğunu ve geçmişten gelen bu yapıların değiştirilebilmelerinin yalnız kültür ve değerlerle sınırlı olmayan önemli güçlükler taşıdığını gösteriyor. Bu bağlamda, refaha erişmenin önde gelen bir aracı olarak savunulan yarışma kavramının da keza güç yapılarıyla yakından ilişkili olduğu görülüyor.

Bu açıdan girişimci bir planlamanın sürdürülebilir sınırlar içinde yürütülmesi anlayışını henüz yaygın olarak uygulanabilen bir yaklaşım olmaktan çok, dünyada giderek belli bir gelişme gösteren toplumsal-kurumsal sorumluluk bilinci çerçevesinde geliştirilmiş bir hedef yaklaşım olarak görmek gerekiyor. Planlamanın toplumu yaygın bir refaha ve sağlıklı yaşam koşullarına kavuşturmayı amaçlayan ütopyacı geleneğine uygun olarak, sürdürülebilirlik kavramını kolaylıkla benimsediği görülüyor.

Liberal görüş sürdürülebilir nitelikte bir girişimci planlama yaklaşımını uygulayabilmek için, taraflar arası işbirliğine dayanan ortaklaşa karar alma biçimini ve böyle bir işbirliği çerçevesinde geliştirilecek uzlaşmaya dönük müzakereler içinde tarafların sahip oldukları değerleri yeniden gözden geçirmelerini savunuyor. Güç yapılarının dönüştürülmesini öncelikle kültürün ve kuramsal kapasitenin geliştirilmesine bağlayan bu idealist yaklaşım, gerek dayandığı anlayış ve gerekse gerçekte yaşanan tabloya uymadığı gerekçesiyle, giderek yaygınlaşan bir ölçüde eleştiriliyor.

Böyle bir planlama anlayışına dönük eleştiriler, liberal ideolojinin savunduğu pazar süreçlerinin öncülüğünde biçimlenecek bir küreselleşme anlayışına karşı yükselen genel eleştirilere koşut olarak geliyor. Bu yeni ortamda sürdürülebilir planlama yaklaşımının çevreci ve eşitlikçi boyutlarının göreceli olarak güç kazandığı ve uygulamada dikkate alınmaları yönündeki baskıların giderek arttığı görülüyor. Bu yöndeki değişimler, uluslararası ölçekte geliştirilen hukuk, demokrasi, insan hakları gibi ortak referanslar çerçevesinde yaşanan genel bir bilinçlenme sürecinden önemli ölçüde etkileniyor.

Yaşanan bu ortak bilinçlenmenin yanında büyük ekonomik güçlerin gittikçe tekelleştiği ve eşitsizliği arttıran bir küresel ekonominin de sürekli dayatılması, sistemin iç çelişkilerinin küreselleşme çağının yeni koşullarında da devam ettiğini gösteriyor. Yeni koşulların önde gelen bir boyutu olan iletişim olanaklarının sergilediği gelişme, küresel ölçekteki bir tekelleşme kadar sivil toplum örgütleri ile medyanın yine küresel ölçekteki etkinliğini de giderek arttırıyor ve bu etkinliğin çevreci ve toplumsal değerlerin savunulmasında ulus devletlerin etkinliğini aştığı gözleniyor. Yeni bir küresel düzeni öngören karşı yükselişin güç yapılarını değiştirebildiği ölçüde, planlama yaklaşımlarını kuvvetle etkileyen sosyo-siyasal referansların içerdiği önceliklerin de değişeceği öngörülüyor. Yeni bir uluslararası düzenin parçası olarak AB'nin reforme edileceği alternatif bir Avrupa projesi arayışları buna önemli bir örnek oluşturuyor (Toussiant;1999).

Küreselleşme çağının belirgin bir özelliği, böyle bir çağa yol açan dinamiklerle ilgili gelişmeler kadar bunların ortaya çıkardığı yeni koşullar içinde aranan cevapların da küresel boyutlar taşınması oluyor. Dışında kalabilme olanağının bulunmadığı bu küresel ortam içinde, hem güç yapılarının ve hem de kültür ve değerlerin karşılıklı bir etkileşim içinde sürekli olarak değiştiği, ucu çeşitli gelişme alternatiflerine açık bir süreç yaşanıyor. Küresel gelişmeler kadar yerel etkenlerin de belirleyici olduğu bu gelişme sürecinde, yerel bir pratik olarak planlamanın içinde yer aldığı sosyal sistemi yöneten karar ortamının küresel süreci algılayış biçimi ve bu algılayıştan hareketle ortaya koyduğu siyasal seçimler planlama yaklaşımının dayandığı referansları büyük ölçüde belirlemiş oluyor. Yaşanan gelişmeler, küresel süreçler karşısında ortaya konan tavırlar ne yönde olursa olsun planlama anlayışının giderek pazar süreçlerinin daha belirleyici olduğu benzer nitelikler taşıyan bir yönde geliştiğini gösteriyor (Hague;1997). Küreselleşme çağında planlama anlayış ve yaklaşımlarının sergilediği bu temel özelliğin kavranabilmesi açısından, bu çağda yaşanan süreçlerin iyi okunabilmesi kadar, söz konusu süreçlerle planlama arasındaki yakın ilişkilerin bilincinde olabilmeyi sağlayacak bir planlama kültürü de büyük önem taşıyor.

Küreselleşme çağında planlamanın içinde yer aldığı bu tablo, herhangi bir yerle ilgili sosyal sistemin gelişmesinde bu gelişmeyi yönetecek planlamanın arkasındaki kültürün ve onun temel ögesi olan insan kaynağının kazandığı birincil önemi gösteriyor

(TÜSİAD;1993). Türkiye'nin yaşadığı süreçte, ekonomik kapasite bakımından eriştiği yere karşılık kişi başına gelir, eğitim düzeyi vb... niteliksel ölçütler açısından bu yerin çok gerisinde bulunması, büyüdüğü ölçüde gelişemeyen bir ülke görüntüsü sunuyor. Bu görüntüyü aşmada, kentlerimizin kendi geliştirecekleri stratejik kararlarla refah ve yaşam koşullarını iyileştirebilecek planlama ve yönetim kapasitelerine ulaşabilmeleri, önemli bir potansiyel olanak olma özelliğini taşıyor. Bugüne kadar kullanılmadığı görülen bu olanağın harekete geçirilebilmesi açısından, insan kaynağının öğrenen toplum olmayı hızlandıracak bir yönde geliştirilebilmesi ve küresel sistemle daha başarılı bir eklenmenin sağlanması kadar, küreselleşmenin ne yönde gelişeceğinin de önemli ölçüde belirleyici olacağı görülmüyor.

KAYNAKLAR

- ASHWORTH,G.J.,VOOGD,H.(1990): Selling the City,Belhaven,London.
- BEGG,J.(1999): "Cities and Competitiveness",Urban Studies,36/5-6,(795-809).
- BERG, L., BRAUN, E., Meer,J. (1997): Metropolitan Organising Capacity, Avebury, Aldersholt.
- BERG,L.,BRAUN,E. (1999): "Urban Competitiveness, Marketing and the Need for Organising Capacity",Urban Studies,36/5-6,(987-999).
- BRAMEZZA,I.(1996):The Competitiveness of the European City and the Role of Urban Management in Improving the City's Performance,Thesis Publishers,Amsterdam.
- CEC (1997): The Compendium of Spatial Planning Systems and Policies:Comparative Review of Systems and Policies,Commission of the E.C.,Luxembourg
- COĞİTO(1998a): "Şeyla Benhabib ile Söyleşi",15,(132-140).
- COĞİTO(1998b): "Cumhuriyet Alkışla Olmaz"-Yuvarlak masa toplantısı,15,(185-232).
- COŞAR,S.(1999) "Türk Modernleşmesi: Aklileşme, Patoloji,Tıkanma",Doğu - Batı,2/8, (59-72).
- CROUCH,C.,MARQUAND,D.(eds) (1991): The New Centralism,Blackwell,Oxford.
- CUMHURİYET(1999): "B.M.Kalkınma Programı Türkiye Temsilcisi A.Witschi-Cestari ile Konuşma", 28 Kasım 1999.
- DUNCAN,S., SAVAGE,M. (eds) (1991): "New Perspectives on the Locality Debate", Environment and Planning A,23/2,Special Issue,Pion,London.
- DUFFY,H.(1995): Competitive Cities:Succeeding in the Global Economy,Spon,London.
- EC (1994): Europe 2000+ Cooperation for European Territorial Development,Office for Official Publications of the European Communities,Luxembourg.
- EDRALIN,J.(1996): "Local Governance and Local Economic Development: A Question of Commitment and Capacity", Panganiban(ed)Regional Development and Habitat II 1996,(71-90),Centre for Regional Development, Nagoya.
- GORDON,J.(1999): "Internationalisation and Urban Competitiveness",Urban Studies, 36/5-6,(1001-1016).

- GOTTDIENER, M., FEAGIN, J. R. (1988): "The Paradigm Shift in Urban Sociology", *Urban Affairs Quarterly*, 24/2, (163-187).
- HAGUE, C. (1997): "Town Planning into the 21st Century: Diverse Worlds and Common Themes", A. Blowers ve B. Evans (eds), *Town Planning into the 21st Century*, (137-152), Routledge, London.
- HARVEY, D. (1989): "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation of Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler*, 71 B, (3-17).
- HEALEY, P. (1992a): "The Reorganisation of State and Market in Planning", *Urban Studies* 29/3-4, (411-434).
- HEALEY, P. (1992b): "Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning", *Town Planning Review*, 63/2, (143-162).
- HEALEY, P., KHAKKEE, A., MOTTE, A., NEEDHAM, B. (1997): *Making Strategic Spatial Plans*, UCL Press, London.
- İŞİK, O. (1995): "Globalleşme Süreci ve Kentin / Kentliliğin Değişen Anlamları", *Birikim*, 68-69, (98-105).
- JARILLO, J. C. (1993): *Strategic Networks: Creating the Borderless Organisation*, Butterworth Heinemann, Oxford.
- JENSEN - BUTLER, C. N., SHACHAR, A., WEESEP, J. (1996): *European Cities in Competition*, Avebury, Aldershot.
- JENSEN - BUTLER, C. N. (1999): "Cities in Competition: Equity Issues", *Urban Studies*, 36/5-6, (865-891).
- KEYDER, Ç. (1998): "1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu", S. Bozdoğan, R. Kasaba (eds), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (29-42), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KOOIMAN, J. (1993): *Modern Governance*, Sage Publications, London.
- KOTLER, P., HAIDER, D. H., REIN, I. (1993): *Marketing Places*, The Free Press, New York.
- KRUGMAN, P. (1996): "Making Sense of the Competitiveness Debate", *Oxford Review of Economic Policy*, 12, (17-25).
- LEVER, W. F., TUROK, I. (1999): "Competitive Cities: Introduction to the Review", *Urban Studies*, 36/5-6, (791-793).
- MAYOR, F., BINDE, J. (1999): "The World Ahead: Our Future in the Making", UNESCO Raporu, Paris.
- NEWMAN, P., THORNLEY, A. (1996): *Urban Planning in Europe*, Routledge, London.
- PARKINSON, M. (1991): "The Rise of the Entrepreneurial European City: Strategic Responses to Economic Changes in the 1980s", *Ekistics*, 58, (299-307).
- PICKVANCE, C., PRETECEILLE, E. (eds) (1991): *State Restructuring and Local Power*, Francis Pinter, London.
- PORTER, M. (1998): *The Competitive Advantage of Nations*, Macmillan, London.

- SÖKMEN,P. (1997a): "Mekan Planlamasında Yaşanan Değişimlerin İçerik ile Yasal/Kurumsal Çerçeve Arasındaki İlişkilerde Yol Açtığı Sorunlar", 7.Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresine Sunulan Bildiri, 9 Eylül Üniversitesi, İzmir.
- SÖKMEN,P.(1998b): "AB Ülkelerinde Kentsel Politikaların Dönüşümü ve Türkiye'ye Dönük Bazı Değerlendirmeler", Kentsel Politikalar Konulu 21. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumuna Sunulan Bildiri, Şehir Plancıları Odası, Ankara.
- SÖKMEN,P. (1998): "Türkiye'de Gelişimin Kültürü ve İstanbul Metropolü", Yıldız Üniversitesi Tarafından Düzenlenen "Metropolitan Alanlar Planlama Sorunları" Ulusal Sempozyumuna Sunulan Bildiri, 15-16 Ekim 1998, İstanbul.
- THORNLEY,A.(1992):"Ideology and the By-passing of the Planning System", European Planning Studies, 1/2.
- TOPUZ,H.(1998): Dünya ve Türkiye'de Kültür Politikaları, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul.
- TOUSSİANT,E.(1999): Ya Paranı Ya Canını, Çeviren M.Berberyan, Yazın Yy., İstanbul.
- TÜSİAD (1991): Türk Toplumunun Değerleri, TÜSİAD yayınları, İstanbul.
- TÜSİAD (1993): 21.Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi, Cilt 4, Sosyo-ekonomik Kalkınmada Süreklilik: İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesine Dönük Programlar, TÜSİAD yayınları, İstanbul.
- ÜSTEL,F.(1996): "Cumhuriyetten Bu Yana Yurttaş Profili", Yeni Yüzyıl, 24-25 Nisan 1996.
- WARREN,R.,ROSEBTRAUB,M.,WESCHLER,L.(1992) "Building Urban Governance: An Agenda for the 1990s", Journal of Urban Affairs, 14/3-4.
- WEINSTEIN,J.,McNULTY,M.(1980): "The Interpenetration of Modern and Traditional Structures:A Spatial Perspective", Studies in Comparative International Development, 15/2,(45-61).
- YILMAZ,H.(1998): "Kamu, Kamu Otoritesi ve Devlet: Habermas'ın Işığında Türkiye'yi Düşünmek, Cogito, 15, (159-169).

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KONGRESYONU: 3. BİN YILDA ŞEHİRİN ERİ: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
3-9-10. Kasım 1999, İstanbul

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SANAYİ TEKNOLOJİ VE BİLGİ ÜRETİM BİÇİMİNDEKİ DÖNÜŞÜM-MEKAN ORGANİZASYONU İLİŞKİSİ

Kenan GÖÇER
Beykent Üniversitesi
Öğretim Görevlisi
İSTANBUL

GİRİŞ

Küreselleşme 15. ve 16. yüzyıllarda merkantalizm ile başlamış olmasına rağmen yeni bir dönemin başlangıcı olarak vurgulanması ideolojik bir dayatma olmasındandır. Globalleşme ile birlikte sıkça kullanılan bilgi toplumu, bilgi çağı, ulus devletlerin, planlamanın ve ideolojilerin sonu gibi kavramlar, her kesimin ne yapıp edip yeni başlayan dönemde kendi yerini alması aksi takdirde sistemden dışlanma ile karşı karşıya kalacağı gibi tehdidi içinde barındırmaktadır. Bu yazının konusu söz konusu olan dayatmanın sorgulanmasına yöneliktir. Kapitalist dünyanın artık küresel olduğuna bu yüzden de rekabetçi olarak bu sürece ayak uydurmaya çalışmak yani neo-liberal bir ideolojiyi savunarak tutunulacağına yöneliktir. İdeolojinin temelinde globalleşmeye hiçbir politik tavır almadan ona boyun eğmekten başka seçim şansının kalmayacağı yatmaktadır.

BİLGİ ÇAĞI- BİLGİ TOPLUMU

Bilgi çağı kavramı ile bilgi üretimi, dağıtımı, pazarlanması ve satışındaki (metalaşması) artışın boyutu gerçekten de çok büyüktür. Ancak bilginin toplum yaşantısındaki olumlu değişimi açısından devrim geçerli değildir. Bilgi çağından söz edilebilmesi için öncelikle bilim felsefesi alanında var olan paradigmaları sarsacak gelişmelerin olması gerekirdi. Bilim felsefesi açısından en son yüzyıl başında pozitivistimin sorgulanması olmuştur ki, bunun da globalleşme ile eşzamanlı değildir.

Bilgi toplumu ile sosyal bilimlerdeki gelişmelerden globalleşmenin söyleyecek çok fazla bir şeyi olamaz. Bir yandan tarihin, ideolojilerin sonunun geldiğini söyleyerek, diğer yandan bu alanda devrimin yaşandığını iddia etmek çelişki olur. Geriye teknoloji ve özellikle bilişim-iletişim teknolojisi kalmaktadır. Bilişim teknolojisi için de özellikle internetin bilgi toplumunu yakalamak için olmazsa olmaz bir ilkesi olarak vurgulanması da bir yanlısamadır.

Globalleşmenin purliberal ekonomi politikaları, bugün insanlığın temel ihtiyaçlarına cevap veremez durumdadır. İletişimin en önemli parametresi olan zaman söz konusu

olduğunda ise bu alanda internet önemli bir araçtır. Ancak iletişimde mahremiyet, güvenlik ve her şeyden önemlisi gizliliğin hukuksal olarak güvence altına alınması zaman dışında yabana atılacak özellikler değildir. Bugün özel ortamda yapılan yüz yüze iletişim hukuksal olarak güvence altında olmasına rağmen, evde (özel mekanda) yapılan sanal iletişim kamusal alana taşınmakta, ne ulusal ne de uluslararası bir hukukla da korunmaktadır. İnternet ile örgütlenmek hatta Meksika'daki Zabatista'ların lideri Markos'la da iletişim kurmak iletişim devrimden özgürlükten çok, deşifre olma anlamına gelmektedir. İnternet en çok ABD'de kullanılmaktadır. İnternetin ABD'de iki boyutu vardır. Birincisi toplumsal bir manüplasyon diğeri ise istihbarat amaçlı kullanılması. Birincisinde ABD'liler daha çok internet kullandıkları için bilgilenebilirler ama daha çok alışveriş yaptıkları için şişmanlayabilirler. İstihbarat kaynakları ise hiçbir modem bağlantısı kullanmayan bir kullanıcının nerede olursa olsun ne yazdığını bilgisayarının yaydığı elektromanyetik dalgaları tespit edip çözecek kadar iletişim çağını yaşamaktadırlar. Toplum bilgi üretimine karar verici olarak değil sadece kendisine dayatılan bilişim teknolojisini kullanarak çağı yakalamaya çalışıyor

Teknoloji alanındaki yatırımları büyük bir sermaye gerektirdiğinden ABD, Japonya ve AB ülkeleri yapmaktadır. Bu ülkeler içinde de öncülüğü büyük farkla ABD sağlamaktadır. Teknoloji alanında globalleşmeden çok merkezleşme ve tekelleşme yaşanmaktadır. Kaldı ki; devlet desteği olmadan teknoloji alanında yenilik yapmak imkansızdır. Çünkü teknolojik gelişmeler için yapılan çalışmaların başlangıç ve araştırma sürecindeki maliyeti çok fazladır ve getirisi zaman almaktadır. Özel şirketler devlet desteği olmadan bu gibi yatırımlara giremezler. Az gelişmiş ülkelerde ise ne devletler ne de özel sermaye teknolojik yatırıma girebilirler. Gelişmiş ülkeler için teknolojik alanındaki küreselleşme ne kadar gerçek ise az gelişmiş ülkeler için de o kadar mitostur.

FİNANS PİYASALARINDAKİ SERBESTLİK

Globalleşme ile ilgili ileri sürülen en önemli iddialardan biri de 'finans kapitalin' sermaye piyasalarına serbestçe girip çıkmasıdır. Sermayenin her biçimiyle ülke sınırlarlarından içeri ve dışarı serbest hareketleri ilk defa 1970'lerin ikinci yarısında girmiş değildir. Sermaye 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında zaten türlü serbestliğe sahipti. Finans kapitalin Birinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin yarısına kadarki dönemde 60 yıl boyunca küreselleşmesi baskı altında tutuldu.

1939 dünya krizinin ardından İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin altın çağı denen serbest piyasanın çökmesi yüksek oranda işsizlik, kitlesel üretim karşısında talebin yeterli olmaması gibi krize Keynesyen politikalarla çözüm arandı. Bu dönemin özelliklerini şöyle özetleyebiliriz: Birincisi tam çalışmak, eğitim, ulaşım, sağlık, konut iletişim, gibi alanların kamu araçlarıyla istihdamı arttırmak amacıyla üstlenilmesi. İkincisi gelir dağılımındaki belli bir istikrarın sendikalar aracılığıyla çalışanlar lehine sağlanmasıdır. Büyüme iktisat politikalarının temel hedeflerinden biri olurken, sermaye spekülatif olmaktan öte üretken yatırımlar yoluyla kar edilebildiği bir sürece sokulmuştu. Sermaye piyasası ve sınırsız sermaye hareketleriyle birlikte yürüyen vahşi kapitalizm, sosyal devlet tarafından dizginleniyor, her şeyden önce Batı Bloku'ndan SSCB yada Çin yanlısı olabilecek komünist faaliyetler önleniyordu.

1970'lere gelindiğinde sosyal devlete neden olan tüm şartlar değişmişti. Bugün globalleşme denilen süreç aslında 1970'lerde kar hadlerinin düşmesinden dolayı başlayan krize yeniden 60 yıl aradan sonra neo-liberal iktisat politikalarıyla yanıt verilmesidir. Keynesçilik fazla üretim veya eksik tüketim eğilimini hızlanmasından dolayı ortaya çıktı. ABD karşısında Avrupa'nın ve Japonya'nın ekonomik alanda rekabet edecek kadar kalkınmaları eğitim, sağlık, konut gibi daha önce girişimci için cazip olmayan alanların da artık metalaşacak noktaya gelecek kadar birer yatırım aracı olmaları ve yüksek vergi refah devletinin sonunu getirdi. Refah devletinin sonunun gelmesinde dönemin toplumsal olaylarının da büyük etkisi vardır. 1968 işçi, öğrenci ve savaş karşıtları sistemin sınırlarını zorlayacak kadar talep ve saldırıyorlardı. Özellikle Batı Avrupa işçi sınıfı çalışma saatlerinin 5 saate düşürülmesi gibi o zamana kadar ortaya atmadığı talepleri öne sürüyordu. İsveç'te özel sermaye yıllık gelirlerini sendikaların ve işçi kolektiflerinin bir fonuna aktarmayı ön görecektir. Neredeyse özel mülkiyeti ortadan kaldıracak bu model sosyal demokrat parti tarafından kabul edildi. İtalya'da komünist parti Hristiyan demokratlardan bile fazla oy almaya başladı. İspanya ve Portekiz'de faşist yönetimlerin yerini sol ve sosyalist partiler aldı. Çahşan ücretli kesimin, öğrencilerin ve sol akımların talepleri sistemin sınırlarını sarsacak kadar etkilemişti. 19.yüzyıldaki vahşi kapitalizmi yani neo-liberal iktisat politikalarını yeniden uzun aradan sonra canlandırmak için her türlü koşullar sağlanmış oldu.

Kapitalizmin krizden kurtulmak için yeniden canlandığı neo-liberal politikaların finans hareketlerine kazandırdığı serbestlik, beraberinde teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeleri getirdi. Gelişmekte olan ülkeler ise önce küreselleşiyoruz sarhoşluğuna kapıldılar, merkezin sermayesi kendi topraklarına aktıkça; var olan koşullarda başka seçenekleri de yoktu.

ULUS DEVLETLERİN SONU

Ulus devletler 19. yüzyıl sonrasında neo-liberal ekonomi politikalarının çökmesiyle birlikte öne çıkan tek dil, tek kültür, tek ırk ve dolayısıyla milliyetçilik üzerine kurulmuş bir bütünlüktü. Neo-liberal politikalara yeniden dönülünce doğal olarak ulus devlete ait özellikler çözümlürken yerini çok kültürlü, çoğulcu söylemlere bıraktı. Ancak globalleşmeyi savunanlar devletin siyasal olarak hala güçlü olduğunu fark edememektedirler.

Devletlerin az gelişmiş ülkelerdeki işlevi; kendilerine dayatılan ekonomik alandaki kararlara uymak, merkez ülkelerde ise tamamen liberalizmin ilkelerine aykırı bir şekilde politikalar geliştirmektir. Bir yandan ABD ile AB arasında ticaret savaşları yaşanmakta, devletlerde bu savaşta aktif rol oynamaktadırlar, diğer yandan bu ülkeler az gelişmiş ülkelerdeki ekonomiye ve piyasalara devlet müdahalesinin kaldırılmasına yönelik baskılar yapmaktadırlar.

Ulus devletlerin siyasi alanda giderek gücünün azalması değil arttığı en iyi örneğini 1999 NATO-Yugoslavya savaşı göstermiştir. AB, Rusya, ABD ve Türkiye bu savaş ve önceki yıllarda görülen Yugoslavya sorununda Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki politikalarını aynen korumuşlardır. Devletin kapitalizmde ekonomik alanda tamamen ve

sürekli olarak etkisinin kalkması söz konusu olamaz. Devlet etkisini sadece neo-liberal politikalar döneminde azaltır. İleride yeniden 1939 bunalımına benzer bir dünya bunalımının olmayacağını kimse iddia edemez. Böyle bir bunalım olduğunda devletler yeniden çalışanlar lehine neo-keynesyen politikalar üstlenebilirler. Çünkü kapitalizmin krizi periyodik olarak eksik talepten yada kar hadlerinin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Bugün tüketim toplumundaki ve iletişim alanındaki değişim 1939 bunalım gibi bir bunalımı erteleyebilir ancak dünyadaki gelir dağılımındaki uçurum var olan sistemin sınırlarını ileride zorlayabilir.

Ulus devletlerin ekonomik alandaki etkisinin azalması doğal olarak Kentlerin öne çıkmasına neden olmaktadır. Kentlerin özellikle finans piyasalarını kendilerine çekerek yarışması ve ülke ekonomilerini buna endekslemeleri, başta Rusya, Asya Kaplanları ve Orta Amerika'daki finans piyasalarının çökmesinden sonra güvenilirliğini yitirmektedir.

KÜRESEL MEKANIN EKONOMİ-POLİTİĞİ: KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE MEKAN KAVRAMINA KENTBİLİMSEL BİR BAKIŞ

Erbatur ÇAVUŞOĞLU

Mimar Sinan Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Fındıklı, İSTANBUL
E mail: erbatur@msu.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde, -dünyanın baş döndürücü bir hızla değişmesine rağmen- yeni şeyler söylemek giderek zorlaşmaktadır. Bu bildiri de yeni bir şey söylememektedir, hatta büyük ölçüde daha önce söylenmiş ve tartışılmış sözleri gündeme getirmektedir. Bu açıdan belki de sözün tıkanıdığı, tükendiği bir noktadayız. Ancak söz bittiğinde; susmak yerine yeniden-düşünmek rasyonel düşünme geleneğine daha yakın bir davranıştır.

Bugün sosyal bilimleri açmak, bu düşünsel tıkanıklığı aşmak zorunluluğu ile karşı karşıyayız. Yeniden-düşünme çabaları, içinde bulunduğumuz dünyada yeni ontolojik (varlıkbilimsel) koşullar yaratmak için gerekmektedir. Yaşadığımız süreçleri anlamlandırmak için yeni bağlamlar, kavramlar, temsil biçimleri ve söylemler de oluşturmak durumundayız.

Bu metin bir açıdan eski söylemlerin ve okumaların bir kolajı olarak postmodern bir nitelik taşıırken, diğer yandan verili duruma karşı eleştirel bir tepki içererek devrimci bir yön de yaratmaktadır.

Küreselleşme yazımının giderek büyüyen hacmine rağmen Kentbilimcilerin verili söylemle yetinmemesi ve küreselleşmeyi bizzat kent, mekan ve planlama açısından değerlendirme çabası bu açıdan sevindirici bir gelişmedir. Kentbilim, mekanı bu derece dönüştüren ve kentler üzerinden ilerleyen bir süreci diğer disiplinlerin bakışından izleyecek derecede asalak bir tavır alamaz; zira Kentbilim bir anlamda mekanın felsefesidir.

KÜRESELLEŞME

Küreselleşme döneminde mekanda oluşan değişikliklere ilişkin söylemde, aslında küreselleşme sürecine katılan yerler konu edilmektedir. Küreselleşme kavramını etimolojik olarak yılan gerçek ise, bizleri sarsan zaman-mekan sıkışması, sanallaşma, postmodernizm türü etkilerin dünya nüfusunun büyük bölümünü ya hiç ilgilendirmiyor ya da dolaylı olarak ilgilendiriyor olmasıdır.

Küreselleşmeden ve küreselleşmeyle beraber gelen büyük değişimden bahsederken, aslında konu ettiğimiz 20/80 toplumu kavramlaştırmasında kendini bulan küçük bir azınlıktır. Küreselleşmenin kaybedenler tarafında ise iki grup bulunmaktadır. Birinci grupta, küreselleşmeye ucundan kıysından katılan, daha çok izleyici rolünü alan ve küreselleşme düşü içinde, onun motoru, emekçisi, pazarı ve itici gücü olan bir grup var. İkinci grupta ise hiç de küreselleşmeyen, bizlerin yeniden tanımlandığını iddia ettiğimiz kavramları eski biçimleriyle yaşayan ve hayatta kalma çabası içinde bir çoğunluk bulunmaktadır.

Yani, zaman-mekan sıkışması gerçekliği birçok insanın gerçekliği değil, diğer yeniden tanımlanan kavramlar gibi. Küreselleşmeyle ilgili bütün değerlendirmelerde karşıt kavram çiftlerine başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. İşte bu küreselleşmenin içindekiler/dışındakiler kabulü bile küreselleşme kavramındaki etimolojik çelişkiye işaret etmektedir. Bu açıdan Dünya Konjonktürünü kutupsallaşma olarak gören bakış açısının küreselleşme kavramlaştırmasından daha gerçekçi olduğunu düşünmekteyiz. Ekonomi-politik açıdan değerlendirdiğimizde son iki onyılın küre üzerindeki mekanlara farklı etkiler yaptığını görmekteyiz. Kürenin üzerinde belirli bölgeler ve noktalar yeni bir dünya haritası oluşturacak şekilde öne çıkmaktadır. Hala yereli aşamayan yerlerin yanı sıra yereli kaybetmiş yerler de söz konusudur. Durum birey ölçeğinde de böyledir: Yereli aşamayan kişiler ve toplumların yanı sıra, yereli aşmış ve belki de yitirmiş kişiler de vardır. Onlar zamanın mekanı kemirmesiyle -Z. Bauman'ın dediği gibi- bir yerin kültürüne değil, bir zamanın -şimdiki zamanın- kültürüne ait kişiler olmaktadır. Bu kişiler için mekan farklı bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Hatta belki de bir gerçekliğe karşılık gelmemektedir.

MEKANIN EKONOMİ-POLİTİĞİ

Bu bildiri mekanı ekonomi-politiğin öznesi ve hatta bugünün mekanını ekonomi-politiğin ürünü olarak ele almaktadır. Küreselleşmeyle birlikte yeniden tanımlanan bir çok şey gibi mekan da klasik anlamının ötesine geçmiştir. Bu gelişmeler mekanı, geometrik bir cisim, coğrafi bir veri ya da ekonomik ve politik etkinliklerin sahnesi olmaktan çıkarır ve kapitalist süreklilik içerisinde ekonomi-politiğin temel dışavurumu yapar.

Haritanın mekanın taklidi olmaktan çıkıp, mekanın giderek haritaya benzemesi süreci gibi günümüz ekonomi-politiği de artık mekan tarafından yaratılan bir konumdan çıkıp bizzat kendine özgü bir mekan tasarımının yaratıcısı, belirleyicisi olmaktadır.

Toprak yüzyıllar öncesinden rant anlamına gelmeye başlamış ve ekonomi-politiğin bir metası olagelmıştır. Ancak bugün, teknolojik devrimle birlikte mekan üç boyutlu ve giderek -zamanla birlikte- dört boyutlu bir süreklilik içerisinde ve eşitsizliklerin keskinleştiği bir dünyada hem nitelik olarak hem de ekonomi-politik değeri açısından dönüşmüştür. Genel bir kabul olarak sanayi devrimi, mekana ve özelde kent mekanına yönelik en radikal değişimin kaynağı olarak görülmüştür. Oysa bu gün salt mekanı değiştiren değil mekanı yaratan ve hatta yok eden bir devrim ile karşı karşıyayız.

Dünya mekanının sürekliliğinin sarsılması ile sanal ve ağ tipi bir nitelik kazanması sermaye-mekan ilişkisini derinden etkilemiştir. Ekonomi-politik ile mekan arasındaki birbirini yaratan tarihsel ilişki doruğa ulaşmıştır. Giderek politize olan mekanın kavramsallaştırılmasında, tasarımı ve temsilinde yeni kategorilerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme gibi ideolojiden bağımsız olma iddiasındaki ama gırtlığa kadar ideolojik bir süreçte mekanın etkilenmemesi beklenemez. Her dönemde hem ekonomik hem de politik nitelik taşıyan mekan, küreselleşme döneminde daha da metalaşmış ve politize olmuştur. Bugünün kenti, küreselleşme sürecine eklenmek isteyen kent, tüketim toplumunun mekanıdır. Kent metalaşmış, medyalaşmıştır. Mekanın bu ölçüde metalaşması bile onu coğrafi anlamın ötesinde düşünmeyi kaçınılmaz kılar. Hele Türkiye gibi hem rantın speküle edildiği, hem de bundan kurtulma modellerinin geliştirildiği bir ülkede, bu ekonomi-politik olma özelliği daha da önem kazanır.

Mekanı ekonomi-politik açıdan incelemek demode bir yapısalcı bakış olarak görülebilir, ancak bu bakış küreselleşme dönemi mekanının ekonomik anlamını ve politizasyonunu en iyi temsil eder durumundadır. Çağdaş Burjuva toplumunun teorik çözümlemesi olarak Ekonomi-politik, bu kültürün ulaştığı son kerte olan küreselleşmeyi çözümlemede de önemli bir disiplin olmaktadır. Mekanın ekonomi-politiği her şeyin ticaret konusu yapılmak üzere pazara getirildiği bir dönemde yaşam alanlarımızı daha doğru değerlendirmek üzere gerekli bir kategoridir.

KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE MEKAN

Küreselleşme diye adlandırılan döneme kadar mekanın geçirdiği evrimi şöyle bir hatırlayacak olursak; kentin binlerce yıllık tarihi içinde Agora'dan Kilise, Saray, Pazaryeri, Fabrika ve nihayet Banka'ya uzanan kent merkezi fonksiyonu ve aynı paralellikte tarladan, pazaryeri, atölye ve giderek ev'e taşınan çalışma yeri; kişinin sosyalleşmesi ve kentin demokratikleşmesi ve insancillaşması açısından yaşanan deneyimi gözler önüne senektedir.

Ancak mekandaki bu değişim en radikal ve hızlı biçimde küreselleşme döneminde görülmüştür. Binlerce yıldır değişen ancak sürekliliği olan mekan, tarihin son döneminde benzeri görülmedik biçimde dönüşmüştür. Kısa küreselleşme deneyimimiz, kentlerin insancillaştırılmasından çok makinalaştırılmasına, metalaştırılması ve medyalaştırılmasına şahitlik eder.

Küreselleşme sürecinde mekanın yeniden anlamlandırılması bir dizi gelişmenin etkisindedir. Postmodernizm, Zaman-mekan sıkışması, ölçekteki yapı bozumu, mekanın akışkanlaşması, sanallaşma ve kamusal krizleri ile mekanın medyalaşması gibi gelişmeler küreselleşmenin mekansal yansımalarını oluşturmaktadır. Bütün bu etkiler mekanın öneminde bir deformasyon yapıyor gibi görünmektedir.

Ancak söz konusu deformasyon mekanın öneminde değil mekanın insancillaştırılmasında olmaktadır. Onun için mekanın sürekliliği sarsılmış ve mekan artık bir ilişkiler ağı olarak tanımlanmaktadır ve onun için mekan eşitsiz dünyada bu

çeşitsizliği körükleyen bir kategori ve hakçalık kavramına en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Kır-kent kavram çifti hala ve giderek daha da keskinleşen bir karşılığı anlatıyorsa mekanın öneminde azalma olmadığı açıktır.

Dünya tarihi de gündelik hayat gibi, son yıllarda inanılmaz ölçüde hızlanmıştır. Dijitalleşme-Minyatürleşme-Entegrasyon (uyumlulaşma) gündelik yaşamı etkileyen teknolojik devrimin ardındaki süreçlerdir. Yaşamın büyük ölçüde hızlanması ve akışkanlaşması ile yaşanan zaman mekan sıkışması, mekan algılarımızı derinden etkilemiştir. Yine küçük bir azınlık için de olsa geçerli olan (Citizen-Netizen) İnternet vatandaşlığına geçiş deneyimi, mekana yönelik tehditlerin habercisidir. Gelecekteki kamusalılık krizi, kentten ortadan kalmasına dek uzanabilir gibi görülmektedir.

Postmodern etki- tasarımın öne çıkması, ölçek daralması ve iç-mimarinin öne çıkması vs... gibi sonuçlar doğurmuştur. Tasarım yazınında iç-mekana yönelik doküman spekülasyonu, sokağın ve kentten gözden düşmesi anlamına gelmektedir. Kentten ümidi kesenlerin ve kendi steril dünyalarını yaratmak isteyenlerin düşü olarak yeni tip banliyöleşme, kamusalılık krizinin bir başka nedeni olmaktadır.

Postmodernist parçacı etki kenti bir bütün olarak algılamayı olanaksız hale getirirken, bu süreç kent bütününde değil, kent parçası ve tekil yapı ölçeğinde düşünmeye alışık olanların işine gelmiştir. Kentsel tasarımın sihirli bir değnek olarak ortaya çıkışı bu döneme rastlamaktadır. Bugün hemen hepimiz az ya da çok postmoderniz, az veya çok postmodern bir toplumda yaşamaktayız. Ancak böyle bir kabul kenti gözden çıkarmayı gerektirmemeli.

İşte bu noktada mekanı anlamak ve anlamlandırmak ve de mekanları daha insancıl ve yaşanabilir kılmak üzere güçlü bir paradigmaya ihtiyaç duymaktayız. Coğrafyanın, Tasarımın ve diğer bilimlerin mekansal boyutlarının analizlerinin ötesine geçmeliyiz, yani mekanı bizzat bilimin konusu yapmak zorundayız. Çünkü bugünün mekanı coğrafyayı aşmıştır, artık coğrafya mekanı içinde bir kategori olabilir. Örneğin, Coğrafya sanaluzamı (cyberspace) temsil etme gücüne sahip değildir. Genelde mekanı ya da uzambilim (spaceology) ve özelden kentbilim (urbanology), küreselleşme döneminin mekansal gelişmeleri daha rasyonel bir biçimde anlamlandırabilecek bağlamlar olmaktadır. Küresel mekanı ekonomi-politiği de yine , ancak bu bağlamlar açısından derinlemesine incelenebilir.

PLANLAMADA DÖNÜŞÜM

1980'li yıllardan itibaren mekanı bu yeni anlamının bütün dünyada geniş kabul gördüğü söylenebilir, ancak temel sorun planlama alanındadır. Geleneksel planlama anlayışı mekandaki bu dönüşümden büyük yara almıştır. Bir modernite projesi olarak planlama; modernizmden postmodernizme, fordizmden postfordizme, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, sanayi kapitalinden finans kapitaline, ulus-devletlerden küreselliğe doğru geçiş yaşanan yüzyılın son çeyreğinde işlevselliğini yitirmiştir.

Planlamanın gözden düşmesinde haklı taraflar bulunmaktadır. Planlamanın başarısızlığı büyük ölçüde mekandaki dönüşümü takip edememesinden kaynaklanmaktadır. Planlama artık mekanı estetik ya da işlevsel yönü desteklenecek bir obje olarak

algılamamalıdır. Planlama mekanın hem politik hem de ekonomik bir obje olduğunun farkına vararak eyleme yönelmelidir. Mekandaki dönüşüme ayak uydurmak ise piyasa modelli bir planlama anlayışına mahkum olmak olmamalıdır.

Piyasa modeline uyum sağlayan Planlama yaklaşımı kentler arası yarışı desteklerken adeta ulusal kalkınmacılığın sonunu ilan etmektedir. Tasarım kavramıyla planlamayı ikame etmeye çalışan zihniyetin tehlikesi ise mekanı bu ekonomi-politik olma özelliğinden soyutluyor olması ve kenti bir bütün olarak algılayamamasıdır. Sermayeyi yok sayan bir planlama anlayışı nasıl başarısızlığa mahkum ise kentlileri yok sayan bir anlayış da başarısız olacaktır.

Böylesine bir sürecin ardından bugünün kentlerini perspektif bilimine göre planlamak anlamlı ve olanaklı değildir. Kentsel mekanlar ekonomi-politiğin mantığına göre şekillenirken T cetvelleri ve rapidolarla kentlerin geleceği hakkında varsayımlarda bulunmak nahiflik olacaktır. Tarih boyunca bütün tutarlı kent ütopyalari perspektif çizimler değil, toplumsal projeler olmuştur.

Sermaye kentlere böylesine damgasını vururken, kentlerin insancillaştırılması ve yaşanabilir kılınması adına, Plancılari ve kent yöneticilerinin kentlerin geleceğine yönelik stratejiler ve vizyonlar geliştirmelerinin zorunluluğu açıktır. Bu vizyon ise yönetim denilen ve -ne yazık ki deforme edilerek- yerel otoritenin sermaye ile kenti bölüşmesine dönüşen bir modele indirgenmemelidir.

Planlama kente ve kent mekanına ait pazarlanabilir her şeyi küresel pazarda satmaktan daha erdemli ve insancıl modeller üretmelidir. Çünkü kentleri küresel bir ürün olarak gören bu süreç kentlerimizi daha yaşanabilir kılmanmaktadır. Kentlerin kurtuluşu olarak gösterilen model kentlilerin mutluluğuna karşılık gelmiyorsa planlama ne anlama gelmektedir? Planlama bir sosyal bilim ve toplumsal müdahale aracı olarak kabul görelri beri bu derece mekanik ve dehumanize bir tavir görülmemiştir. 20 yıllık küreselleşme deneyimimiz göz önüne alındığında planlamanın varoluş sebebi olan 'mutlu kent' kavramından giderek uzaklaştığı ortadadır.

İSTANBUL DENEYİMİ

Buraya kadar tartıştığımız bağlamda, İstanbul kentsel olarak değerlendirildiğinde ne tür deneyimler yaşamıştır ve ne tür potansiyeller taşımaktadır?

Bugün İstanbul metropolüne baktığımızda, küreselleşme sürecinin kilometre taşları olarak büyük kentsel projeler ve anıtsal yapılar; sosyal mekansal ayrışmanın sınırları çizgileri olarak otoyolların; kentsel gelişmenin belirleyicisi oldukları görülür. Bu kentin tarihi bir kentsel planlama deneyimine şahitlik etmez. Bugünkü planlama vizyonu ve tekniği de kentin geleceğini belirleme şansına sahip değildir. Mekanın geleceğini tasarlamak eylemi günümüzde ne kadar rasyonel? Bugün kullanılan planlama teknikleri ve araçları kentin geleceğini belirlemede ne kadar yetkin yöntemlerdir acaba?

Ulusal planlama sistemi ve kentleşme politikalarından yoksun olarak nazım planları üretmek, ne uluslararası sermaye ve yüksek gelir grubunun doyumsuz taleplerini ne de

yaşama şansı informelliğe hapsedilmiş alt gelir grubunun gereksinimlerini karşılamaya yetmektedir. Bu anlamıyla Nazım Plan, görece legal yaşayan orta-sınıfın önünde bürokratik bir engel olmaktan öteye geçememektedir.

İstanbul'un son Nazım Plan Raporu incelendiğinde, Nasıl bir İstanbul sorusu hep küresel kente atıflarla cevaplanmaktadır. İstanbul'un taşıdığı potansiyeller ile hak ettiği Dünya Kenti statüsüne kavuşturulması gereğine dikkat çekilmektedir. Kentsel problemler ise bu 'yüce' amacı gerçekleştirebilmenin önündeki engellerdir. Uluslararası sermayeyi kente çekme stratejilerini plan olarak algılayan rapor, kentin insancillaştırılması ve yaşanılabilir kılınması gibi bir niyeti dile getirmektedir.

Bugün 'küresel kent İstanbul' düşünü uluslararası sermaye ve onun işbirlikçisi olma zorunluluğundaki yerel otorite ile bir avuç zengin azınlık dışında kimler paylaşıyor? İstanbul'u satmak projesinden başlayarak bir dizi görüş sürekli kente sermaye çekmenin yollarını aradı ve planlamayı da bunun aracı yaptı. Belki de en ilginç, sol, sağ, islamcı farketmeksizin bütün yerel iktidarlar bu düşü paylaştılar ve paylaşmaktalar.

Yerel iktidarların 'Dünya Kenti-Küresel Kent İstanbul' sloganlarının ardındaki süreç daha insancıl bir mekanı vaat ediyor mu? Ve yine bu amaç 'Kalkınan Türkiye'ye karşılık geliyor mu? Sanayileşme süreçlerine geç de olsa katılan Türkiye, bunu İstanbul'u deforme Anadolu'yu marjinalize ederek bir ölçüde başardı. Ancak küreselleşme sürecine katılmak başka yöntemler gerektirmektedir.

Acaba, herkes İstanbul'un küresel kent olma şansının en fazla bir altbölgesel (sub-regional) merkez olmaktan ileri olamayacağını görememekte mi, yoksa bu düşü paylaşanların paylaştığı başka nimetlerde mi söz konusu? İstanbul'un küresel düşler peşinde büyük bir aglomerasyon ve megakent olma tehlikesi kimleri korkutmuyor?

İstanbul'un küresel düşleri, yaşanan küreselleşme dönemi deneyimi göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Eğer İstanbul'un bir nazım planı, bir de kaçak gecekondular kentlerini, countryleri, cityleri, üçüz kuleleri, köprüleri varsa; o zaman kentbilimle birazcık ilgisi olan herkesin düşünmesi gerekenler vardır.

Son tahlilde plancı da, kente ve kentlilere karşı duyduğu sorumluluk ve meslek onuru adına bir seçme yapmak durumundadır. Birinci seçim, kentsel gelişmeyi yönlendirme sorumluluğunu sermayeye bırakıp, postmodern zamanların kolaj kentinde hijyenik kentsel tasarım projeleri üretmek mütlü olmaktadır. O zaman Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerimizin ve Meslek Odamızın kapısına 'Küreselleşme Dolayısıyla Kapalıyız' yazabiliriz.

İkinci seçme ise, kolaycılığın reddedip meslek ilkelerine sahip çıkmak ve sorgulamaktır. Bunun için önerim şudur:

- Küreselleşme ile yüzleşmek ve mekanı; ekonomi-politiğin ürünü olarak görmek.
- Mekana ilişkin paradigma boşluğunu doldurabilecek yegane uzmanlık olarak Uzambilim ve Kentbilimi savunmak.
- Yeni bir mekanı paradigma söylem ve teknikleri geliştirmek.
- Planı, planlamayı, kentsel stratejileri ve kenti alenileştirmek ve kamuoyuna açmak.
- Gelecek düşlerimizi 'kentin insancillaştırılması' bağlamında yeniden düşünmek.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

DEĞİŞEN SINIRLARI ÜRETİM VE YAŞAM BİÇİMLERİ İLE YENİ MEKANLAR

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Gönül TANKUT

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. FOLKLOKUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRCİLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
6-9-10 Eylül 1996, İstanbul

21.YÜZYILIN EŞİĞİNDE DEĞİŞEN KENTLEŞME DİNAMİKLERİ

Doç.Dr. Oğuz IŞIK

Doç.Dr. Oğuz IŞIK'ın bildirisi elimize ulaşmadığı için yayımlanamamaktadır.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KONGRESİ: 2. BİR YILDA ŞEHİRCİLER: KÜRESELLEŞME DEĞER PLANLAMA
3-5 Ocak 1999, İstanbul

YENİ MEKANLAR, YENİ ÜRETİM BİÇİMLERİ

Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yıldız-İSTANBUL
E:mail: dincer@atlas.net.tr

GİRİŞ

Yeni mekanlar ve yeni üretim biçimleri konusunda sunacağım bu bildiri Céline Sachs-Jeantet tarafından UNESCO - MOST programı kapsamında yapılmış olan çalışmaya, Alain Turaine'in üç makalesine ve Boris Franfel'in irdelemelerine dayandırılmıştır. Anılan çalışmalarda öne sürülen görüşler ülkemiz ve özellikle İstanbul ölçeğinde yapılmış çalışmalarda elde edilmiş görüşler ile yorumlamaya çalışılmıştır.

KÜRESELLEŞME

Morley ve Robins'in deyişiyle, küreselleşme; dünyayı algılayış biçimimizi derinden etkilerken, yeni bir yönelim ve şaşkınlık yaratmakta, mekanı olan ve olmayan kimlikler yaratmaktadır.¹ Ancak küreselleşme bu yüzyılın ürettiği yepyeni bir fenomen değildir. Aslında kapitalizmle birlikte dünya 16. Yüzyıldan bu yana küreselleşmekte idi. Braudel'in söylediği gibi kapitalizmin uzun soluğu ancak XX. yüzyılın sonunda dünyayı mekansal olarak kaplayabilmiş ve bu tüme ulaşım, günümüzde küreselleşmenin yeni bir olguymuşçasına algılanmasına neden olmuştur.² Bu belirleme, küreselleşme yazınında yer aldığı şekli ile şüpheciler grubunun³ ideolojik yaklaşımlarından farklı olarak sadece bir saptama olarak değerlendirilmelidir.

Küreselleşme bağlamında özellikle büyük kentlerde, metropollerde, yaşanan bir dizi süreç tanımlanmaktadır. Bu süreçler ayrı ayrı tekil süreçler olarak yaşanabildiği gibi eş zamanlı ve üst üste bazen de ardışık olarak yaşanabilmektedir.⁴

Sachs bu süreçleri beş başlık altında toplamıştır:

- Küresel kent,
- Dağılmış -Çökmüş- kent,

¹ Morley, D., Robins, K., (1997), *Kimlik Mekanları*, Ayrıntı, İstanbul, s:168.

² Braudel, F., (1979), *Le Temps du Monde*, Armand Colin, Paris, s:11-70

³ Yalçınan, M.C., (1999), "Üçüncü Yol Politikalarına Giriş", *SDD*, Sayı.14, s:57. Diğer gruplar; Aşırı Küreselleşmeciler ve dönüşümcüler olarak tanımlanmaktadır. (ayrıntılı bilgi için bkz Yalçınan (1999).

⁴ Sachs-Jeantet. C., (1995), *Villes et Gestion des Transformations Sociales, Un Défi pour les Sciences Sociales*, Gestions des Transformations Sociales-MOST, Documents de Discussion No 2., s:1.

<http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm> adresinden bulunabilir

- Çok kültürlü -çok etnikli Kent,
- Yönetilen Kent,
- Ekolojik Kent,
- Teknolojik Kent.

Bu tanımları kısaca açmak gerektiğinde;

Ekonominin küreselleşmesi, ulusal bağımsızlığı azaltarak pazarın özerkliğini öne çıkararak, bütünleşme ile birlikte ayrışmayı da desteklemektedir.⁵ Bu süreçte küresel nitelik kazanmış büyük kentler dünya ekonomisinin unsurlarını ulus devletin ekonomik unsurları ile birlikte barındırmaktadır. Bu bağlamda küresel kent olarak kalmaları veya küresel bir kente dönüşmek için kendi aralarında bir rekabete girmelerini gerektirmiştir. Ancak bu çaba, her defasında, küresel kent niteliği kazanmak için girilen ekonomik yeniden yapılanmanın ortaya çıkardığı kutuplaşma ve işgücünün değişen gelir düzeyi ve yapısı nedeniyle oluşan mekansal ve etnik bir segregasyon-ayırışma- ile sonuçlanmaktadır. Kısaca, kentsel nüfus, özellikle alt gelir grupları, küresel kentlerde yaşanan kutuplaşma ve ayrışmanın ortaya çıkardığı maliyetleri, küreselleşmenin sosyal bedeli olarak ödemek zorunda bırakılmaktadır.⁶

Çöküntü Kent olarak tanımlanan süreçte ise küreselleşen kentün yukarıda açıklanan bedellerini ödeyen toplumsal sınıfların bu yeni düzen içinde, ayrılmış, parçalanmış, ırkçı, yabancı düşmanı ve şiddet yanlısı topluluklar halinde sınırlarını kendilerinin oluşturduğu kentsel alt mekanların dışına çıkmayan, çıkamayan ve bu şekilde kimliklerini küreselleşmeye karşı koruduklarını sanan topluluklara dönüşmeleriyle oluşan özürü bir toplulum veya toplumsal bir düzenin hakimiyeti anlatılmaktadır. Son on yılda özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan gelişmeler bakıldığında; kültürel farklılığın ve karşıtlığın artması ve siyasal yapıların parçalanması ile birlikte, bu tür küresel kentlerde, sosyal eşitsizlikler daha açık bir şekilde gözlenir olmuştur.

Heterojen yapılar ve heterojenite kentlerin doğasından kaynaklanmaktadır. Kentleşme, basitçe, farklı yerlerden ve farklı kültürden gelen insanların bir coğrafi mekanda toplanması ve yoğunlaşması olarak görüldüğünde bu farklılıkların yarattığı sokların toplumların gelişmesi için önemli bir güç oluşturduğu da kabul edilmektedir. Ancak bu yeni dönemde farklılıklar çatışmaların da yaratıcısı durumuna gelmişlerdir. Günümüzün çok etnikli ve çok kültürlü kentlerinde ise farklılıkların çatışmalar doğurmaması bir anlamda küreselleşme mitinin ortaya koyduğu ve küreselleşmiş kesim tarafından da körüklenen, kolay yoldan ve çabuk zenginleşme umudunun varlığıdır. Ayrıca bu durumun toplumların tarihsel yapısına ve toplum olarak özelliklerine göreli olarak değerlendirilmesi gerekliliği de açıktır. Çok kültürlü ve çok etnikli yapıları ile kentler "minimum alanda maksimum topluluk" sloganının toplumsal içeriğini kaybetmekte ve sadece farklılıkların yan yana mekanlara yerleşerek oluşturdukları nüfus yığılma alanları olma yolundadır. Kentlerin ve kentleşmenin toplumsal ve sosyal dinamikleri bu

⁵ Sachs-Jeantet. C., (1995), *Villes et Gestion des Transformations Sociales, Un Défi pour les Sciences Sociales*, Gestions des Transformations Sociales-MOST, Documents de Discussion No 2., s:1.
[Http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm](http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm) adresinden bulunabilir.

⁶ Sachs-Jeantet. C., (1995), *Villes et Gestion des Transformations Sociales, Un Défi pour les Sciences Sociales*, Gestions des Transformations Sociales-MOST, Documents de Discussion No 2., s:4.
[Http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm](http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm) adresinden bulunabilir.

toplumların topyekun gelişmelerine ve dolayısıyla bütünleşmelerine zemin hazırlamak yerine, birbirlerinden koparak gelişmeyi etnik ve kültürel kökenlerine bakmaksızın yatayda ve düşeyde kurdukları yeni hiyerarşik ilişkiler ve uzmanlaşma alanları ile kişileştirmelerine ve özelleştirmelerine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bu yolla kent mekanı toplumsal kamusal bir mekan olmaktan çıkıp topyekun bir özel alan haline dönüşmektedir.

Bir başka tanım yönetilen kent tanımıdır. Bu anlamda kentler özellikle yeni gelişen metropoller sosyal ekonomik ve siyasal anlamda git gide daha zor yönetilir olmaktadır.⁷ Bu durum da aslında küreselleşmenin veya küresel kentlerin doğasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; bu yeni dönemin ortaya çıkardığı kavramlar genellikle geleneksel yönetim kavramlarına veya yaklaşımlarına karşıtlıklar içermektedirler. Bir yandan yerleşme, şeffaflaşma ve sorumlulukların paylaşımı anlamında daha fazla demokrasi taleplerine cevap vermek, bir yandan küreselleşmenin etkilerinin kestirimini yaparak bunlara karşı önlemler almak ve bu bağlamda devlet ile sivil toplumun, kentin ve özel sektörün gelişme için işbirliğinin koşullarını, her birisinin devredilemez ve vazgeçilemez anayasal haklarını koruyarak, oluşturmak için nasıl bir yönetim politikası geliştirilebilir. Bu yönde geliştirilen ademi merkezîyetçi yaklaşımlar ve beraberindeki yönetim yapıları, belediyelerin artırılan yetki ve sorumlulukları ve hizmetlerin özelleştirilmesi çabaları, ademi merkezi kamu alanlarının birbirleriyle ve bütüncül ilişkileri konusunda açık bir kavrayış olduğu sürece kamu yaşamının demokratikleşmesine katkıda bulunabilir.⁸ Bu durumun gerçekleştirilmesi kenti yöneten olmaktan çıkarıp yönetilen olmasına neden olacaktır ki bu da özellikle kentte yaşayan herkese yayın araçlarına, kültürel kurumlara ve kaynaklara ulaşma olanağı tanyacak ve yeni toplumsal ve kültürel mekanların oluşumuna zemin hazırlayacaktır. Ancak gelenekselci kamusal yapıların bu duruma direnecekleri de açıktır.

Ekoloji ve sürdürülebilir kalkınma kavramları günümüzde küresel kavramların başında gelmektedir. Hızla yoğunlaşan ve genişleyen kentlerde özellikle göç ile gelenlerin yasadışı olarak oluşturdukları mahallerin ve bu gelişmeyi ve bu alanları kullanarak marjinal rantlar peşinde koşan üst gelir grubunun spekülâtif eylemleri –kaçak sanayi ve/veya küçük sanayi tesisleri, orman alanlarının veya su havzalarının üzerinde yapılan lüks konutlar gibi- sonuçta yine dönüp dolaşp bu toplulukların ödemek zorunda kaldıkları sosyal ve ekonomik maliyetler olmaktadır. Bu mekanlarda üretilen de küreselleşmiş kentin gereksinim duyduğu kişisel hizmetlerde çalışacak uzmanlaşmamış ve örgütlenmemiş ucuz işgücü olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu sefalet mahallelerinin pek çok küresel kentte kentin gelişmiş kesimleri ile sembiyotik bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu alanlar küresel kentin gereksinim duyduğu oranda veya küreselleşmiş kesim ile yarışmaya başladığı anda ilgi çekmektedir. Merkezdeki çöküntü mahallelerinin turistik değerleri artıkça veya merkezi iş alanlarının yer değiştirme gereksinimleri durumunda bu alanlardaki yaşam koşullarının ve mekansal niteliklerin yenilenmesi ve iyileştirilmesi çalışmalarına başlanmaktadır.

⁷ Sachs-Jeantet. C., (1995), *Villes et Gestion des Transformations Sociales, Un Défi pour les Sciences Sociales, Gestions des Transformations Sociales-MOST, Documents de Discussion No 2., s:6.*
<http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm> adresinden bulunabilir.

⁸ Frankel, B., (1991), *Sanayi Sonrası Ütopyaalar, Ayrıntı, İstanbul, s:213.*

Ancak kötü koşullarda yaşayan kentsel toplulukların yaşam koşulları sağlıklılaştırma çalışmaları –beklediği ve amaçlandığı üzere- bu mekanların soyulaştırılması ile sonuçlanmakta, bu durum da bu mekanları yaratmış ve kendini bu mekanlarla bütünleştirmiş halkın buralardan ayrılmasına dolayısıyla mekanın yalnız fiziksel değil sosyo-kültürel yapısının da değişmesine neden olmaktadır. Soyulaştırma kavramı, günümüzde, kentlerdeki mekanların sağlıklılaştırılmasına ve yenilenmesine yönelik saf ve iyimser çabaların ardındaki tuzak olarak algılanabilir.

Bu noktada biraz ileri gidip metro çalışmalarının bile bir soyulaştırma eylemi olarak tanımlamak mümkündür. Şöyle ki bu aslında ulaşım mekanlarının soyulaştırılmasıdır. Bunun iki anlamı olabilir: İlki, merkezde trafik sıkışığı azalacak bu da araç sahibi olanların daha rahat hareket etmelerini sağlayacaktır. İkincisi, çeperlerde oturup merkezde yaşayanlar merkezde daha az kalacaklar kaldıkları süre içinde de toprak altında olacaklar bu da kentin küreselleşmiş kısım tarafından daha fazla görünür bir biçimde temsil edilmesine olanak tanıyacaktır. Pek çok kentte özellikle Avrupa'nın gelişmiş kentlerinde metrolardaki toplumsal görünüm dışındakinden çok farklıdır. Çünkü çoğunlukla elitler metro kullanmazlar çeperlerde otursalar dahi.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan süreçlerin Sachs tarafından tanımlanan sonucusu teknolojik kenttir.⁹ Teknoloji ve bilim küresel kentlerin geleceğinin tanımlanması için önemli iki öğedir. Birbirine bağlanmış ve bağımlı hale getirilmiş bir dünya düzeninde rekabet bilgi kullanım kapasiteleri ile belirlenecektir.¹⁰ Bilim ve bilginin üretimi küresel kentlerin sürdürülebilir bir yönetime sahip olmalarında ve özellikle kentsel mekanın planlanmasında en önemli etkenler olacaklardır. Bu noktada yaşanan sürecin yukarıda açıklanan süreçler ile neden sonuç ilişkisi içinde geliştiği görülmektedir. Ancak geleceğin kentini oluşturmada bilimin ve teknolojinin ortaya koyduğu şansları ve olanakları iyi değerlendirmek gereklidir. Bu da yeni kentsel mekanların yeni teknolojiler ve tekno-ekonomik öğelerin yönlendirmesiyle oluşacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu yeni küresel kentlerde üretilen teknoloji bu gücü elinde tutanların kentsel mekana bağımlılıklarını azaltırken bu kesimlere hizmet üreten “diğerleri”nin yaşam koşullarını daha da kötüleştireceği sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. Muhtemelen kentlerdeki gelir dağılımı daha da bozulacak ve gelir dağılımındaki ara küreselleşen gruplar lehine daha da açılacaktır.

1950 ile 1990 yılları arasında gelişmiş ülkelerin nüfusu iki katına çıkmış ve kişi başına milli gelirleri ise üç katına yükselmiştir. Aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel nüfus beş kat artarken kişi başına milli gelir bir buçuk kat artabilmiştir. Bu farklılaşmayı değer olarak gözlediğimizde ise gelişmiş ülkelerde kişi başına milli gelirin 15.000 dolar düzeylerine çıkmış olmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde bu değerim ortalama 800 dolar düzeyinde kaldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde, örneğin

⁹ Sachs-Jeantet. C., (1995), *Villes et Gestion des Transformations Sociales, Un Défi pour les Sciences Sociales*, Gestions des Transformations Sociales-MOST, Documents de Discussion No 2., s:6.
<http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm> adresinden bulunabilir.

¹⁰ Sachs-Jeantet. C., (1995), *Villes et Gestion des Transformations Sociales, Un Défi pour les Sciences Sociales*, Gestions des Transformations Sociales-MOST, Documents de Discussion No 2., s:7.
<http://www.unesco.org/most/sachsfr.htm> adresinden bulunabilir.

Avrupa'daki kentsel alanlarda en zengin % 20 ile en fakir % 20 'nin gelirlerinin oranı 6 iken gelişmekte olan ülkelerde 30 düzeylerinde Brezilya'da ise 80 civarındadır.¹¹

Yeni bir bin yıla girerken dünyada yaşanan gelişmelerin kentlere olan ekileri irdelemesinde, ekonomik unsurların değerlendirilmesi sonucu oluşturulan "Dünya Kenti" ve "Uluslararasılaşan Kent" tanımları da oldukça çok taraftar bulmaktadır.¹²

Bu konuda Ercan dünya kentini tanımlarken "...dünya kenti kavramının bu anlamda dünya ölçeğinde hacim ve hız olarak artan trafiğin kontrol edildiği mekanlar olarak belirlenmesi gerekir." demektedir.¹³ Her ne kadar aynı önermeyi savunan bir diğer araştırmacı¹⁴, Saskia Sassen, bu önermesini yaptığı çalışmasında ampirik olarak sadece New York, Londra ve Tokyo'yu incelemiş ve bu kentlerin dünyanın egemen finans kutupları olmalarından ötürü kendi kendini yeni kentsel biçimin uluslararası finans tarafından oluşturulacağı tekil sonucuna varmak gibi bir zorlamanın içine sokmuş olsa da,¹⁵ bu önermenin genel olarak günümüz koşullarına uygunluk taşıdığı kabul edilebilir. Bu bağlamda dünya kentlerinin ortaya çıkışı ulusal ve uluslararası kentsel kademelenmeyi yeniden düzenleyecektir. Bu noktada, -ki bende aynı fikirdeyim- Sassen diğer pek çok araştırmacının tersine dünya kentlerinin birbirlerine rakip olmaktan çok ulusal devletlere rakip olacakları ve bu rekabet ortamında ulus-devletlerin egemenliklerini yavaş yavaş çürütürerek etkinliklerini arttıracakları ileri sürmektedir.

Ercan'ın yukarıda tanımladığı trafik¹⁶ içinde yer alan meta trafiği küresel kentsel ağın dışında tutulmaya çalışılırken, bilgi ve teknoloji akımları genellikle küresel iletişim ağlarının sanal ortamlarında yer değiştirmektedir. Bu anlamda küreselleşmekte olan sistemin kentleri ilgilendiren en önemli iki unsuru para ve yönetim olmaktadır. Para trafiği açısından bakıldığında pek çok küreselleşmiş kuruluşun farklı ülkelerdeki temsilcilikleri ile olan para trafiğini ya kendi kurmuş oldukları bankalar üzerinden yaptıkları ya da sıfır ciro üzerinden çalıştıkları görülmektedir. Bu anlamda para trafiğinin de git gide özelleştirilmiş küresel ağlar içinde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda söz konusu ettiğimiz yönetim ise küreselleşmenin yönetimi bir başka deyişle Ercan'ın sözünü ettiği trafiğin yönetimidir. Çünkü pek çok küreselleşmiş kurum, kurum içi yönetimlerini içinde buldukları ulus-devletin yapısına göre düzenlemektedir. Küreselleşmenin yönetim işlevleri, dünya kentinin veya küresel kentin gerçekten çok uzmanlaşmış ve örgütlenmiş iş kollarında çalışan çok az sayıda profesyonel elitin çalıştığı bir mekan olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

¹¹ Pajoni, R., "La Question Urbaine", <http://www.globenet.org/horizon-local/crid/qurbain.html>, s:5.

¹² Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, İstanbul, s:61.

¹³ Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, İstanbul, s:67.

¹⁴ Sassen. S., (1996), **La Ville Globale**. New York, Londres, Tokyo.Descartes amp; Cie, Paris.

¹⁵ Wacquant, L., (1999), "Retour de la <cit -tourbillon>", **Le Monde Diplomatique**, Novembre, Paris, s:31

¹⁶ Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", **Toplum ve Bilim**, 71 Kış, İstanbul, s:62-63.

Uluslararası kent ise özellikle dünya ölçeğinde kontrol merkezi olma özelliği taşımayan kentlerin¹⁷, büyük ölçekli ihracat amaçlı üretiminde yoğunlaşmaları veya üretim sürecine uluslararası bir taşeron olarak eklenmeleri ile ulaştıkları bir nitelik olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Bu anlamda informel sektörün ve özellikle küçük ölçekli işletmelerin yarattığı dinamiği kullanmaktadırlar. Bu anlamda Sassen'in ikincil metropoller olarak tanımladığı kentler ile çakışan bu tanım bir anlamda ve yine Sassen'ile sürdürdüğü şekli ile dünya kentleri sisteminin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Ayrıca yine Ercan, Ross ve Trachte¹⁹ ta dayanarak verdiği bir diğer tanımda ise dünya kentlerinin üretim niteliklerini öne çıkararak kentlerde oluşan yeni bir üretim şeklini tanımlamaktadır. Bu tanım "...dünya kentleri kültürel malların ve sembolik hiyerarşinin dünya ölçeğinde üretildiği mekanlardır." şeklinde formüleleştirilmektedir.²⁰ Bu noktada, yeni dünya düzeni diye adlandırılan küreselleşme olarak kavramlaştırılan ve bilgi toplumu olarak tanımlanan yeni yüzyılın toplumsal yapısı ile ilgili olarak karşımızda duran, geleceğin yeniden bir üretim ve çalışma dönemi olacağını söylemek gerekmektedir. Çünkü Turaine'in de söylediği gibi satmak için üretmek gerekmektedir.²¹ Ancak Turaine, bu üretimin yeniden fabrikalarda üretim bantları üzerinde gerçekleşmeyeceğini ve sistemin el emeği yoğun bir döneme geri dönmeyeceğini de belirtmektedir.²²

Turaine özellikle dünya kentlerindeki işgücünün hızlı bir şekilde nitelik artırmasının temel nedenini bilgi toplumuna geçiş sürecine bağlamaktadır.²³

Bu bağlamda uzmanlaşma piramidinin yavaş yavaş bir silindire dönüştüğünü ve bu silindirinde giderek ters bir koniye dönüşeceğini ileri sürmektedir. Günümüzde çalışmaya verilen kişisel önemin başka hiç bir dönemde görülmediği kadar artmış ve insanlar işleri uğruna pek çok değerlerinden fedakarlıkta bulunmak zorunda kalmışlardır. Üst gelir grubu çocuklarını bakıcılara bırakırken bu bakıcıların çocukları denetimsiz bir şekilde sokaklarda büyümektedirler. Eğer kadının çalışmasını modernliğin bir sonucu veya kentleşme ölçütü olarak alırsanız ancak bunun sonucunda ortaya çıkacak sorunlara kamusal ortamda bir çözüm üretemezseniz her iki taraftan da özürü bir neslin gelişmesine engel olamazsınız. Ayrıca bu neslin kendi alanlarından çıkarak kent yaşamına daha doğrusu topluma katılması sonucunda ortaya çıkan durum

¹⁷ Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", *Toplum ve Bilim*, 71 Kış, İstanbul, s:61.

¹⁸ Smith M.P. ve Feagin, J.R., (1987), "Cities and the New International Division of Labor". M.P. Smith ve J.R. Feagin (der.). *The Capitalist City*, Blackwell, Oxford, (içinde), Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", *Toplum ve Bilim*, 71 Kış, İstanbul, s:81.

¹⁹ Ross, R.J.S., ve Trachte, K.C., (1990), *Global Capitalism*, State University of New York, New York, (içinde), Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", *Toplum ve Bilim*, 71 Kış, İstanbul, s:67.

²⁰ Ercan, F., (1996), "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", *Toplum ve Bilim*, 71 Kış, İstanbul, s:67.

²¹ Turaine, A., (1999), "Retour au Travail". *Le Monde des Debats*, Octobre No.7, Paris, s:37.

²² Turaine'nin bu konudaki ayrıntılı görüşlerini: Alain Turaine, (1999), "Retour au Travail", *Le Monde des Debats*, Octobre numero 7, s:37 ve Alain Turaine, (1999), "Nous entrons dans une civilisation du travail", *Cahiers de Recherche Sociologique*, no.32, den incelenebilir.

²³ Alain Turaine, (1999), "Nous entrons dans une civilisation du travail". *Cahiers de Recherche Sociologique*, no.32, s:2.

tam bir başarısızlık ve yıkım olmaktadır. Bu çocukların çerçevesi diğerlerince tanımlanmış bir toplumsal yaşamla uyuşmaları ve bu yaşantıyı benimsemeleri mümkün müdür?

Dünya kentlerinde çalışma ortamı artık işkoliklerin tekelindedir. Bu çağdaş hastalığın mekansal görüntüsü mekansızlaşma mekandan kopma mekanı algılamama olarak tanımlanabilir. Bu kentlerde çalışanlar git gide çok daha iyi koşullarda organize edilmiş mekanlarda çalışırken bu mekanlara kayıtsız kalabilmektedirler. "Diğerleri"nin ise çalışmak için nitelikli mekana gereksinimleri yoktur. Onlarda artık iletişim teknolojilerinin nimetlerinden sonuna kadar faydalanıp informal sektörleri içinde hiç bir mekana gereksinim duymadan üretim yapabilmektedirler.

Profesyonel elitler genellikle çalışma dışı zamanlarını kent dışında başka mekanlarda tüketmekte ve kentten ayrı bir yaşam şeklini benimsemektedir. En kısa tatillerde bile kentin boşalması bunun açık göstergesidir. Boşalan mekanların bu kez hemen kentin çeperlerinde yaşayan grupların kente inmesiyle doldurulduğunu görmektedir. Benzer bir durumun deniz kıyılarında yaşandığını gözlemekteyiz. Deniz kıyısındaki sayfiye yerleşmelerinde konutu bulunanlar sıklıkla hafta sonları denize girmemekte denizi "diğerleri"ne bırakmaktadırlar. Bu durumun bir aşama ötesi dünyanın her noktasında kamusal bir alan olarak tanımlanan denizin, deniz kıyısındaki konutların bahçesine havuzlar yapılarak özelleştirilmesi olmaktadır.

Bu anlamda kentin farklı gruplar tarafından aynı nitelikte ve nicelikte kullanılmadığını anlamı çizmekte fayda vardır. Burada kentsel mekânın farklı gruplar tarafından yatayda ve düşeyde farklı boyutlarda ve zamanlarda kullanıldığı, kullanılan mekânın aynı olmasına karşın kullanımın niteliğinin bir paylaşma veya birliktelik getirmediğini belirtmek gerekmektedir. Bu anlamda ayrışma sadece toplumsal yapıda değil mekân kullanımında da gerçekleşmektedir. Kentleşme, bir kentsel yaşamı aynı anda ve aynı niteliklerde yaşamak veya paylaşmak hatta üretmek yerine kentsel mekânı paylaşarak bu departmanlar içindeki yaşama diğer grupların karışmaması gibi bir nitelik kazanmıştır. Bu durum aklıma dilenci ve banka fikrasını getiriyor.

Küreselleşmenin dinamiği eşitlik ve demokrasi ekseninde oluşmaktadır. Bütün insanlar eşit haklara sahiptir ve öyle oldukları kabul edilmelidir -her ne kadar bazıları daha eşitse de- Bu evrensel söylem toplumsal sistem ile sosyal aktörlerin daha bütünleşmiş ve daha tutarlı bir ilişki içinde olmalarını gerektirmektedir. Turaine'in dediği gibi bu durumun ayrılmış ve duygularını kaybetme aşamasına gelmiş toplumlar için geçerli olmadığı şüphesizdir.²⁴

Eşitlik ve demokrasi eksenindeki savaşım ise yerel ile küreselden çok özel ile kamusal yani yerel ile devlet arasında gelişmektedir. Bu çatışmanın sonucunu küreselleşmenin devletin büyük ekonomi politikalarının üzerindeki etkisini yok ederek onun daha fazla sosyalleşmeye itme gücü belirleyecektir.

²⁴ Turaine, A.. (1999). "Reflexion Sur le Travail Social", Paris. s:2

SONUÇ

Turaine'in planlama açısından da önemli ipuçları içeren bir deyişi ile bitirmek istiyorum: "...burada yalnızca düşüncelerimiz ve eylemlerimiz üretime ve çalışmaya yeniden yönlentmemizden bahsetmiyoruz. Ancak daha da önemlisi düşünsel dünya ile ilgili yorumlarımızı, gerçek dünyanın gözlenmesi ve analizi ile değiştirmemiz gerektiğidir. Bir gelişmenin sürdürülebilir olması için gerekli en önemli koşul onun gerekliliğine ve olanaklarına inanmaktan geçer. Böylece toplumumuzun kötümser bir vizyonundan çıkıp içine girmiş olduğumuz üretim toplumunun problemlerinin yoğun ve eleştirel bir analizi yapabiliriz."²⁵

²⁵ Turaine, A., (1999), "Retour au Travail", *Le Monde des Debats*, Octobre numero 7, s:37

**KÜRESEL EKONOMİYE EKLEMLENMENİN ARACI OLARAK
YENİ MERKEZİLEŞME**

Yrd. Doç. Dr. Güzin KAYA

**Yrd. Doç. Dr. Güzin KAYA'nın bildirisi elimize ulaşmadığı için
yayınlanamamaktadır.**

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKVYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10.Kasım.1999, İstanbul

KÜRESELLEŞME OLGUSU ve KENT MEKANI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI

Öğ.Gör.Dr. Oya AKIN

Yıldız Teknik Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yıldız-İSTANBUL

E mail: oakın@yildiz.edu.tr

GİRİŞ

1973 petrol krizi sonrasında kendini yeniden üreten kapitalist sistem, teknoloji ve ona dayalı iletişim sektöründe meydana gelen gelişmelerle dünyanın büyük bir bölümünün etkisi altına alarak; üretim biçiminden sosyal - kültürel davranış ve yaşam alışkanlıklarına değin benzerliklerin doğmasına neden olmuştur.

1980'li yıllarla birlikte etkinliğini gösteren bir diğer olgu da sistemin bünyesinde barındırdığı “değişim” anlayışının hız kazanarak benimsenmesi ve bunun dışında kalan sistemlerin atıl / geri kalmış olduğu üzerinde yaygın bir kanının oluşmasıdır. Ulaşım, iletişim sistemlerindeki hızlı değişme paralelinde tüm yaşam alışkanlıkları, değerler, ihtiyaçlar modasal akımlarla son derece hızlı ve adeta algılanamayacak bir şekilde değişmekte ya da yerlerine başkaları konmaktadır. Toplumsal yaşam alanında yaşanan bu hız ve değişim olgusu, mekan kavramında da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Şöyle ki; teknolojik değişimler öncelikle sanayi kuruluşlarının ölçeklerini, mekansal alan kullanım boyutlarını, yer seçim tercihlerini, mekanda dağılma ve yığılma eğilimlerini farklılaştırmaktadır. Bu durum çalışanların ödeme gücü, tüketim harcamaları kompozisyonu ve işyeri-konut ilişkilerinde kısaca çalışanların sosyal statülerinde önemli değişmelere neden olmaktadır. Öte yandan üretim yapısı ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen değişimler ve nüfusun farklılaşan satın alma gücü; hizmet sektörünün bünyesinde de önemli değişmelere neden olmaktadır. Bu olgu kentsel merkezlerde fonksiyonel uzmanlaşma, yığılma ve dağılma eğilimleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç aynı zamanda nüfus hareketleri ve farklılaşmış konut alanları ile desteklenerek, farklılaşmış yerleşme tipolojilerini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle kentsel mekanlar kendi dinamikleri ve dış dünya ile ilişki kurabilme yetenekleri doğrultusunda yeniden organize olmaktadır. Yukarıda teknolojik değişme bazı olarak açıkladığımız kentsel mekanda meydana gelen yapısal ve mekansal değişme; kimi zaman artarda eklenen ve birbiri üzerinde çarpan etkisi yapan zincirler, kimi zamanda eş anlı gerçekleşen olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta kentin birbirinden soyutlanmış, başka kurallar / dinamiklerle işleyen ve birbirine yabancılaşan bağımsız parçaları, planlama ilke ve politikalarını bir anda atıl bırakarak, süreci geriden takip etmelerine neden olacak bir hızla değişmektedir.

Bu doğrultuda kentlerin mekansal organizasyonlarında meydana gelen değişimleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

1. Büyük ölçekli üretim kent dışına ve hatta ülke dışına çıkma eğilimi gösterirken küçük ölçekli üretimin örgütlenerek geliştiği, özellikle tekstil, otomotiv gibi sektörlerde taşeron ilişkiler üzerine temellendiği görülmektedir. Üretim ve yönetim biçimindeki değişiklikler bina kalitesi, donatı standartları, mimari çözümleri ve cephe özelliklerine değin yansiyarak farklılaşmalara neden olmaktadır. Bir dönemin kirli ve istenmeyen komşuları olarak tanımlanan sanayi sektörünün yerini daha şık bir kentsel fonksiyona dönüşmüş bir sanayi anlayışı almıştır.
2. Öte yandan kentler finansal sermaye akışları ile karşı karşıya kalmaktadır. Dünya yüzeyinde sürekli hareket halinde olan (akışkan) sermaye, kar beklentileriyle belirli mekanlarda belirli sürelerde kalarak; kentin mekansal, sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişimlere neden olmaktadır. Bu nedenle kentler, finansal sermayeye uygun koşullar oluşturma çabası içinde sürekli rekabet ile karşı karşıyadırlar.
3. Bir diğer önemli nokta da işgücünün sektörel yapısı ve istihdam olanaklarında farklılıkların yaşanmasıdır. 1980'li yıllar ile birlikte hizmetler sektörü payının arttığı, sektörün yeniden organize olarak yeni iş alanları yarattığı ve giderek ekonominin lokomotif sektörü haline geldiği gözlenmektedir. Hizmetler sektöründe meydana gelen bu yapısal değişim; gelir grupları, tüketim talepleri ve bütünü ile yaşam alışkanlıklarında değişimi beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle hizmetler sektörü ve işgücü talep yaratmak yolu ile kentsel mekandaki dönüşümleri motive etmektedir.

Sonuç olarak kentsel mekan giderek heterojenleşmekte; yaşayanı, kullananı, alt yapı olanakları ve mekan organizasyonu açısından birbirinden tamamen farklılaşan, adeta soyutlanan mekanları yan yana ya da çakışık olarak barındırmaktadır. O halde kentlerin dış dünya ile kontak kurdukları mekanlarla diğerleri arasında ikili hatta çoklu yapılar ya da sosyal ve mekansal kutuplaşmalar meydana gelmektedir.

1. İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI'NDA MEYDANA GELEN FARKLILAŞMIŞ MEKANLAR

Hemen hemen tüm dünyayı bir şekilde etkileyen bu sürecin, ülkemiz, özellikle İstanbul kenti üzerindeki etkileri de kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Bu etkileri ve mekansal yansımalarını küçük-orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşları, hizmetler sektörü kuruluşları ile 1990'lı yıllarda kentsel mekana eklenen plazalar, alış-veriş merkezleri, yeni konut alanları yer seçimi eğilimleri doğrultusunda ele almak mümkündür.

1.1. Sanayi Sektörü Kuruluşları

Küçük-orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşları İstanbul Sanayi Odası (İSO) kayıtları doğrultusunda beş ana grupta ve firma sayısı itibarıyla yığılma gösterdikleri bölgeler doğrultusunda ele alınmıştır.

1. Grup: Tekstil ve Yan Sanayi
2. Grup: Mekanik, Elektronik Sanayi
3. Grup: Kimya, Plastik, Kauçuk Ssnayi

4. Grup: Metal, Yedek Parça, Kara ve Deniz Taşıtları ile Yan Sanayi
5. Grup: Gıda ve Yan Sanayi

a) Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları:

1990-1996 dönemi itibariyle değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

1. Toplam küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının, 1990-91 dönemindeki artış yüzdesi 0.93 iken, 1995-96 döneminde bu oranın yüzde 6.83'e ulaşarak, ciddi bir artış kaydettiği gözlenmiştir.1990-96 dönemi incelendiğinde ise bu oranın yüzde 16.44'e vardığı görülmüştür. Bu oranlar küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının, yeniden organize olarak, büyüme eğilimi içinde olduğunu göstermektedir (Tablo 1).
2. Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının alt sektörel özelliklerine baktığımızda; 1. grup olarak tanımlanan, tekstil ve yan sanayi kuruluşlarının bütünden ayrılarak farklılaştığını ve adeta lokomotif sektör olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Tekstil ve yan sanayi kuruluşlarında 1990-96 döneminde%34.16'lık bir artış görülmektedir. Bu artış özellikle 1994 döneminden sonra hız kazanmıştır. Ülkenin İstanbul kenti aracılığı ile dünya ekonomisine eklenme sürecinde, özellikle fason ilişkilerin egemen olduğu tekstil ve yan sanayi sektörü son derece önemli hale gelmektedir. Bunun dışında toplam firma sayısı içindeki payının düşük olduğu (%4.36) gıda sanayinde görülen %26.71'lik artış oranı ise, ağırlıklı olarak tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerin ve nüfus artışının bir sonucu olduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan metal, yedek parça, mekanik ve elektronik sektöründe 1994 sonrasında ciddi bir azalma görülmektedir. Bu tür kuruluşların ekonomik kriz dönemlerinde ayakta kalmaları mümkün olmadığı gibi, toprak değerlerinin son derece yüksek olduğu, kent merkezlerinden dışarıya çıkma eğilimi içinde oldukları gözlenmektedir.
3. Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim tercihleri değerlendirildiğinde ise aşağıda tanımlanan "yığılma" bölgelerine ulaşılmıştır.
 - Tekstil ve yan sanayi grubunda (1. grup) sektörel özellikleri ve gelişme potansiyeli doğrultusunda çok merkezli (bir çok noktada yığılma) gelişme gözlenmektedir. Merter, Yenibosna, Güngören bölgeleri son derece organize olmuş yığılma bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında ise geleneksel MİA olarak tanımlanan bölge ve ilk 15 km.'lik yay içinde kalan bölgeler diğer yığılma bölgeleri olarak dikkati çekmektedir. Sonuç olarak Merter, Yenibosna, Güngören bölgeleri fason ilişkilerin egemen olduğu ve küçük sanayi siteleri olarak gelişme gösteren yığılma bölgeleridir.
 - Mekanik ve elektronik sanayi (2. Grup), tek odaklı bir yığılma göstermektedir. Bu sektör tarihsel kökenine bağlı olarak Karaköy bölgesinde konumlanmaktadır.
 - Kimya, Plastik, Kauçuk (3. grup) ise, Levent, Topkapı bölgesinde yığılma göstermektedir (büyük sanayi ile ilişki halinde).
 - Metal, yedek parça, kara ve deniz taşıtları ve yan sanayi (4. grup), Karaköy ve Topkapı'da yığılmaktadır (büyük sanayi ilişki halinde).
 - Gıda (5. grup) sektöründe ise kentin hiç bir noktasında yığılma görülmemektedir.

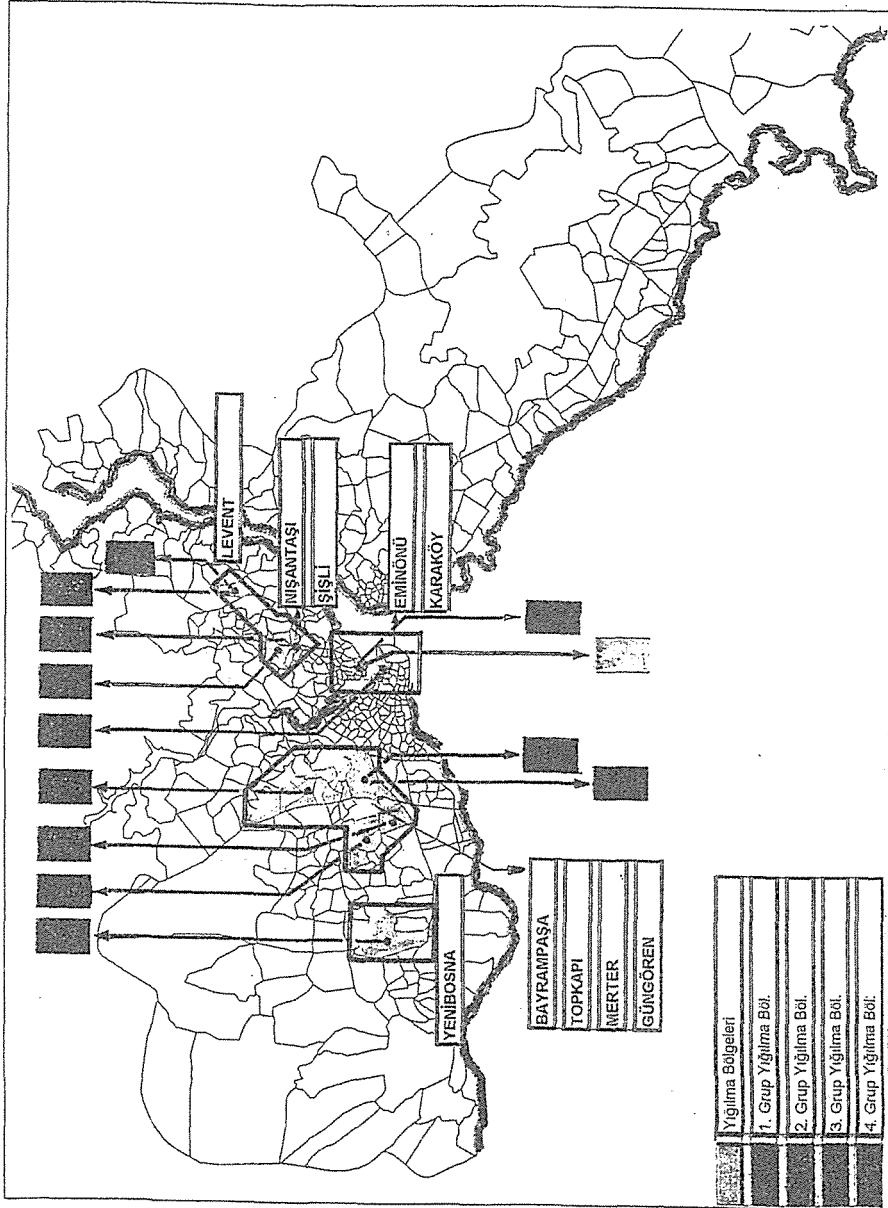
Sonuç olarak, kentin küçük ve orta ölçekli üretimi on alt bölgede yığılma göstermektedir (yukarıda sıralanan). Bu bölgeler, Merter, Güngören, Yenibosna (tekstil) hariç, merkez ve merkez komşuluğundaki ilk 15 km. lik yay içinde yer alan bölgelerdir (Şema 1).

Tablo 1: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları 1990-96 Dönemi Artış Yüzdeleri

FİRMA SEKTÖR	Firma Sayısı	Toplam İçindeki Payı
GRUP 1	317	42.04
GRUP 2	122	16.18
GRUP 3	91	12.07
GRUP 4	68	9.02
GRUP 5	52	6.9
TOPLAM	650	86.21
DIĞER	104	13.79
TOPLAM	754	100

Tablo 2: Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşlarının Toplam Firma Sayısı İçindeki Payları

YIL	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1990-96
SEKTÖR	Artış %'si						
1. GRUP	4.53	4.26	3.87	2.02	4.46	11.23	34.16
2. GRUP	(2.12)	(2.08)	0.43	(1.44)	7.91	0.48	2.85
3. GRUP	(1.19)	(0.80)	(2.59)	(0.41)	6.92	4.44	6.18
4. GRUP	(1.24)	(2.35)	1.38	0.76	(2.53)	4.66	0.50
5. GRUP	-	4.45	3.28	8.25	2.05	6.32	26.71
TOPLAM	0.93	0.98	1.61	1.06	4.14	6.83	16.44
YIL	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
SEKTÖR							
1. GRUP	35.36	36.71	38.01	38.92	39.25	39.53	40.86
2. GRUP	16.77	16.30	15.85	15.70	15.29	15.91	14.86
3. GRUP	17.26	16.94	16.69	16.03	15.78	16.27	15.79
4. GRUP	16.50	16.18	15.69	15.68	15.62	14.68	14.28
5. GRUP	3.99	3.97	4.12	4.19	4.48	4.41	4.36
GRUP TOP	89.88	90.10	90.37	90.52	90.42	90.80	90.14
DIĞER	10.12	9.90	9.63	9.48	9.58	9.20	9.86
ANA TOP	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Şema 1: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları Yığılma Bölgeleri

b) Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları:

alt sektörleri ve toplam içindeki payları incelendiğinde, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarına benzer bir yapılanma içinde olduğu görülmektedir. Yine tekstil ve yan sanayi grubunun, toplam büyük ölçekli sanayi kuruluşları içinde %42.04'lük bir pay ile ağırlıklı bir yapı sergilediği görülmektedir (Tablo 2).

Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının mekansal yer seçim tercihleri incelendiğinde ise aşağıda tanımlanan "yığılma" bölgelerine ulaşılmıştır.

- Büyük ölçekli sanayi kuruluşları açısından "yığılma" yalnızca tekstil ve yan sanayi (1.grup) grubunda ve Topkapı, Yenibosna, Merter bölgelerinde gerçekleşmektedir (Şema 2).

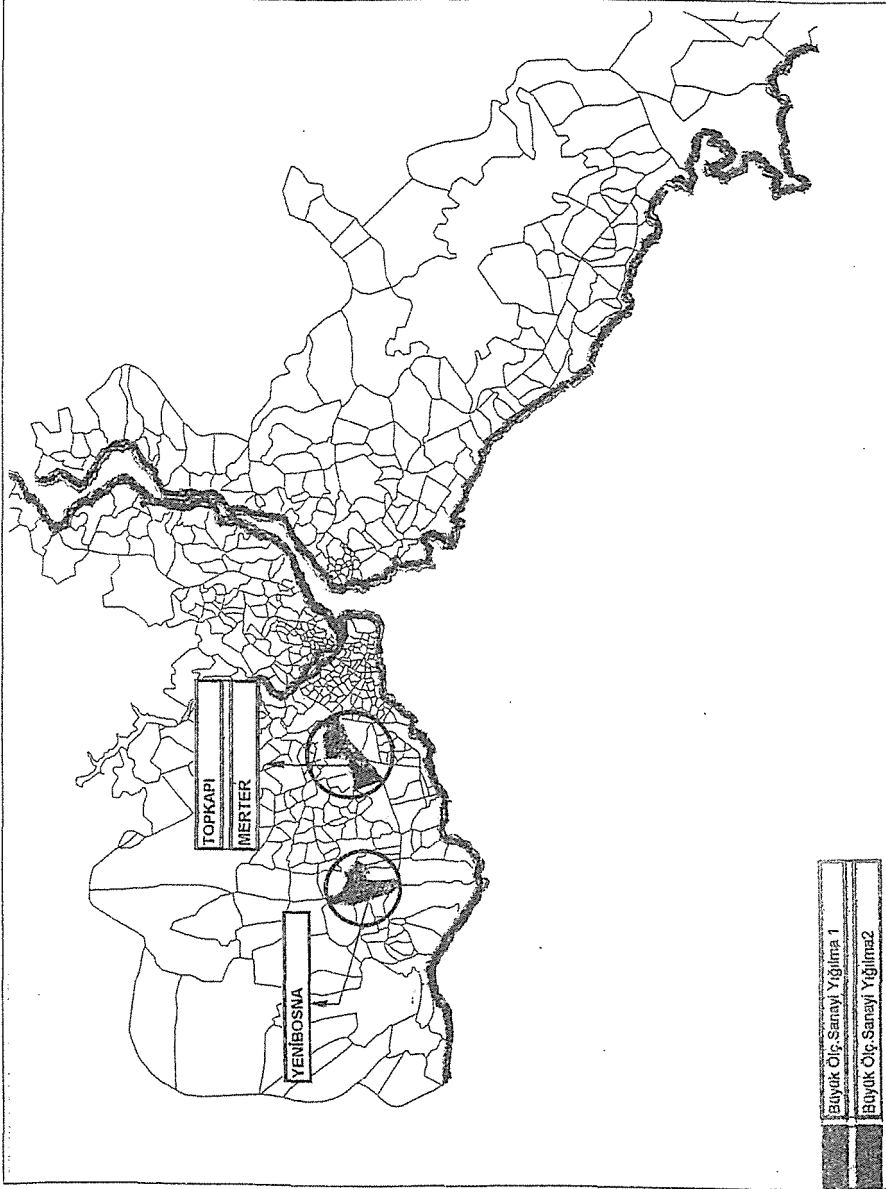
Büyük ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları kent bütününde birlikte değerlendirildiğinde ise **3 temel zona / yığılma bölgesine ulaşılmıştır** (Şema 3).

- Küçük ve orta ölçekli üretim zonu: Noktasal bir yığılmayı işaret eden ve ticaret fonksiyonu ile birlikte gelişen bu zon Şişli, Levent, Eminönü bölgelerinden oluşmaktadır,
- Küçük ve büyük ölçekli üretim zonu: Bayrampaşa, Topkapı, Merter, Güngören bölgelerinde ağırlık kazanmaktadır,
- Büyük ölçekli üretim zonu: Mahmutbey, Yenibosna'da ağırlık kazanmaktadır.

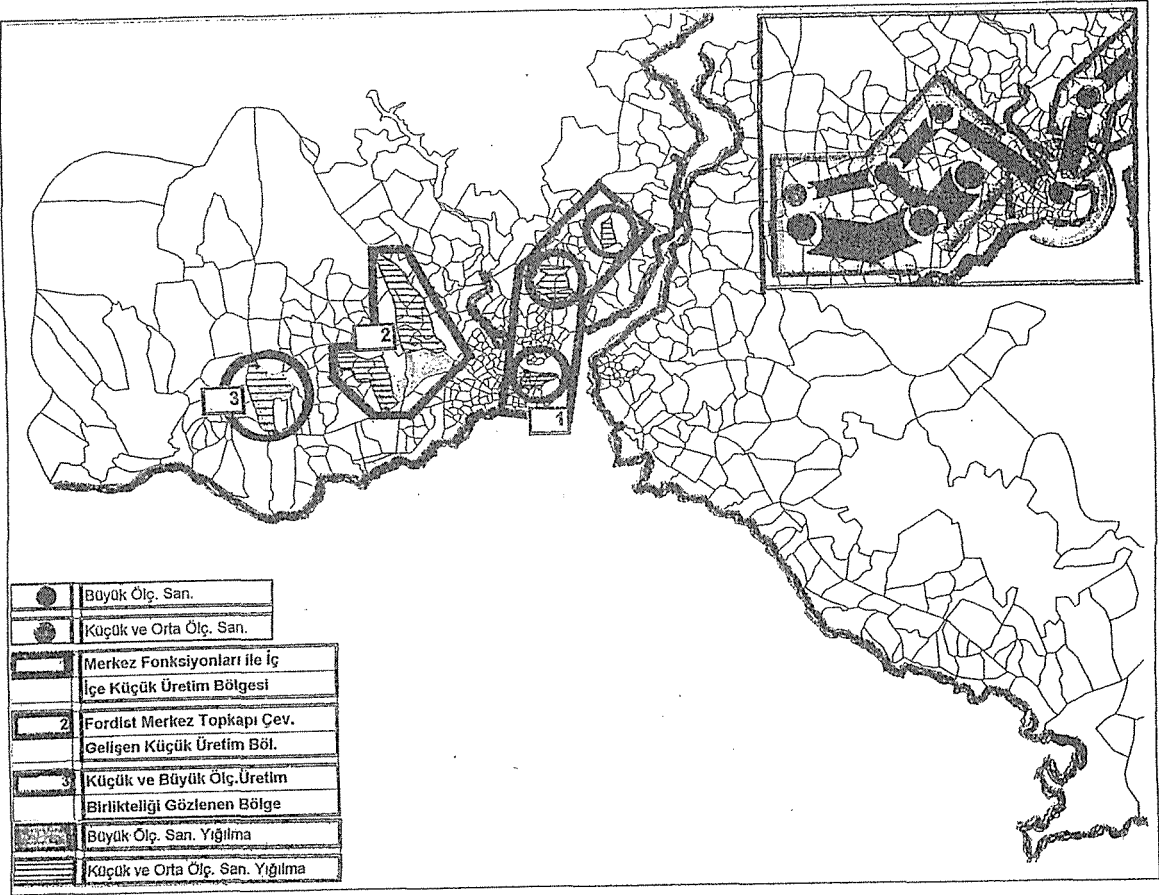
Sonuç olarak; Küçük ve orta ölçekli üretiminin kentin merkez bölgelerinden uzaklaşmak istemediği (max.20 km.), ticaret ve konut fonksiyonu ile iç içe bir mekansal gelişme gösterdiği, buna karşın belirli sermaye birikimini sağlayan büyük üretim firmalarının satış ofislerinin kent merkezinde kalmaları koşulu ile kentin çeperinde yer seçme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir.

Kentin merkez zonu içinde kalan büyük ölçekli sanayi kuruluşları ile yapılan anketler sonucunda da aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (Şema 4).

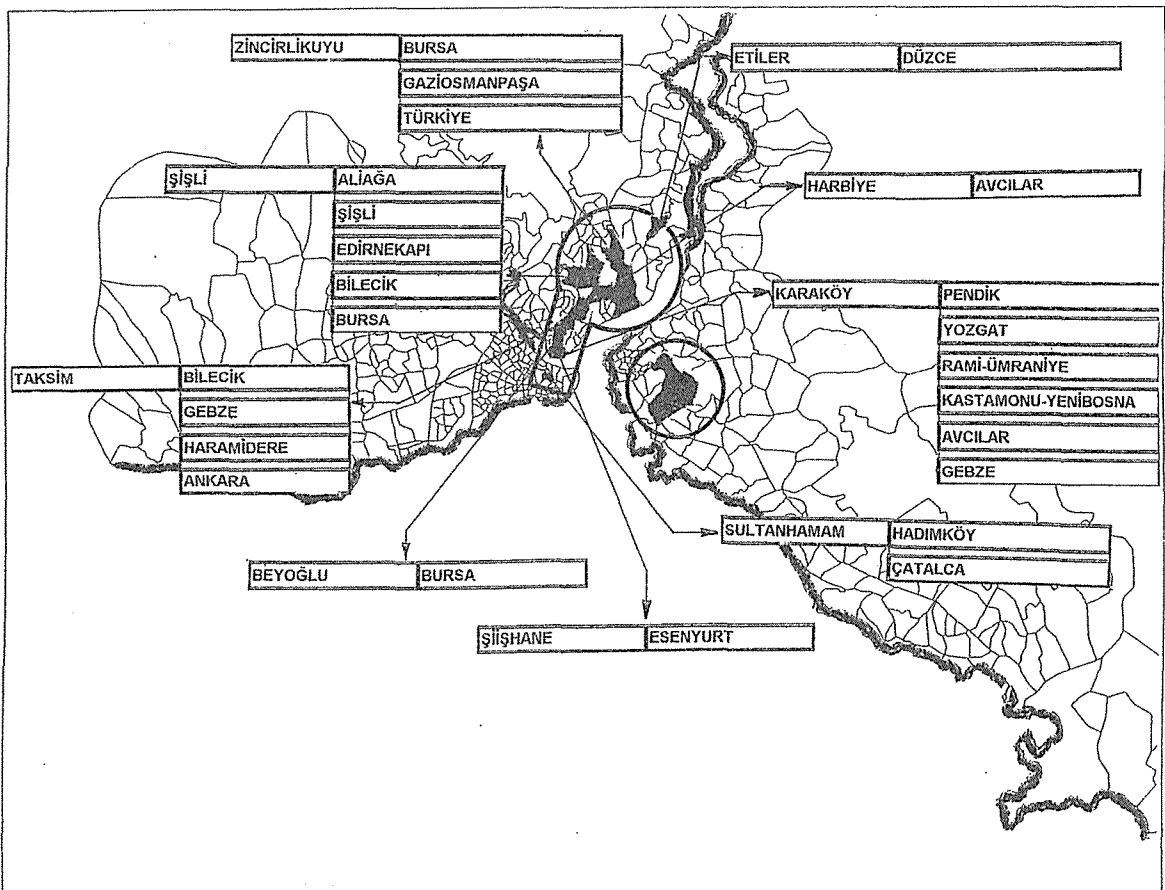
- Üretim ve büro fonksiyonları farklı mekanlarda organize edilmektedir (ancak bir bölüm yönetime ilişkin ofisler fabrika mekanlarında yer almaktadır). Üretim kent çeperinde ve dışında yer seçme eğilimi içindeyken, büro fonksiyonları kentin yeni merkez alanlarında yer seçmektedir.
- Holding düzeyindeki kuruluşlar yan sanayi ile ilişkilerini, şirket bünyesi içinde kurarken, diğerleri şirket bünyesi dışında ve maliyet faktörünün belirlediği bir yakınlık-uzaklık ilişkisi içinde kurmaktadır.
- Muhasebe ve pazarlama dışındaki büro fonksiyonları, şirket bünyesi dışında uzmanlaşmış firmalar aracılığı ile karşılanmaktadır. Bu durum hizmetler sektörü içinde yeni organizasyonları, uzmanlaşma ve meslek alanlarını beraberinde getirmektedir.

Şema 2: Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları Yığılma Bölgeleri

Şema 3: Küçük-Orta ve Büyük Ölçekli Tekstil ve Yan Sanayi Kuruluşları Mekansal Yığılma Bölgeleri

Şema 4: Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları Üretim ve Büro Mekanı Yer Seçim Farklılaşmaları

1.2. Hizmetler Sektörü Kuruluşları

Hizmetler sektörü kuruluşları İstanbul Ticaret Odası (İTO) üye kayıtları içinde 1990-96 döneminde ortalama artış %62'nin üzerinde artış kaydeden, seçilmiş 10 adet alt sektör bazında ele alınmıştır.

1. Gümrük komisyoncuları (% 123.88 artış)
2. Emlak komisyoncuları (% 78.79)
3. Otel, lokanta, eğlence (% 101.20)
4. Özel eğitim ve sağlık kuruluşları (% 378.71)
5. Kara nakliyat, nakliye komisyoncuları, seyahat ve turizm acentaları (%80.34)
6. Banka, banker, sigortacılar (% 90.11)
7. Makine, rulman, bilgisayar (% 105.12)
8. Film, reklam, sinema, yerli film ihracatçıları (% 76.30)
9. Sanayi mamulleri ihracatçıları (% 120.93)
10. Mensucat / tekstil (% 95.45)

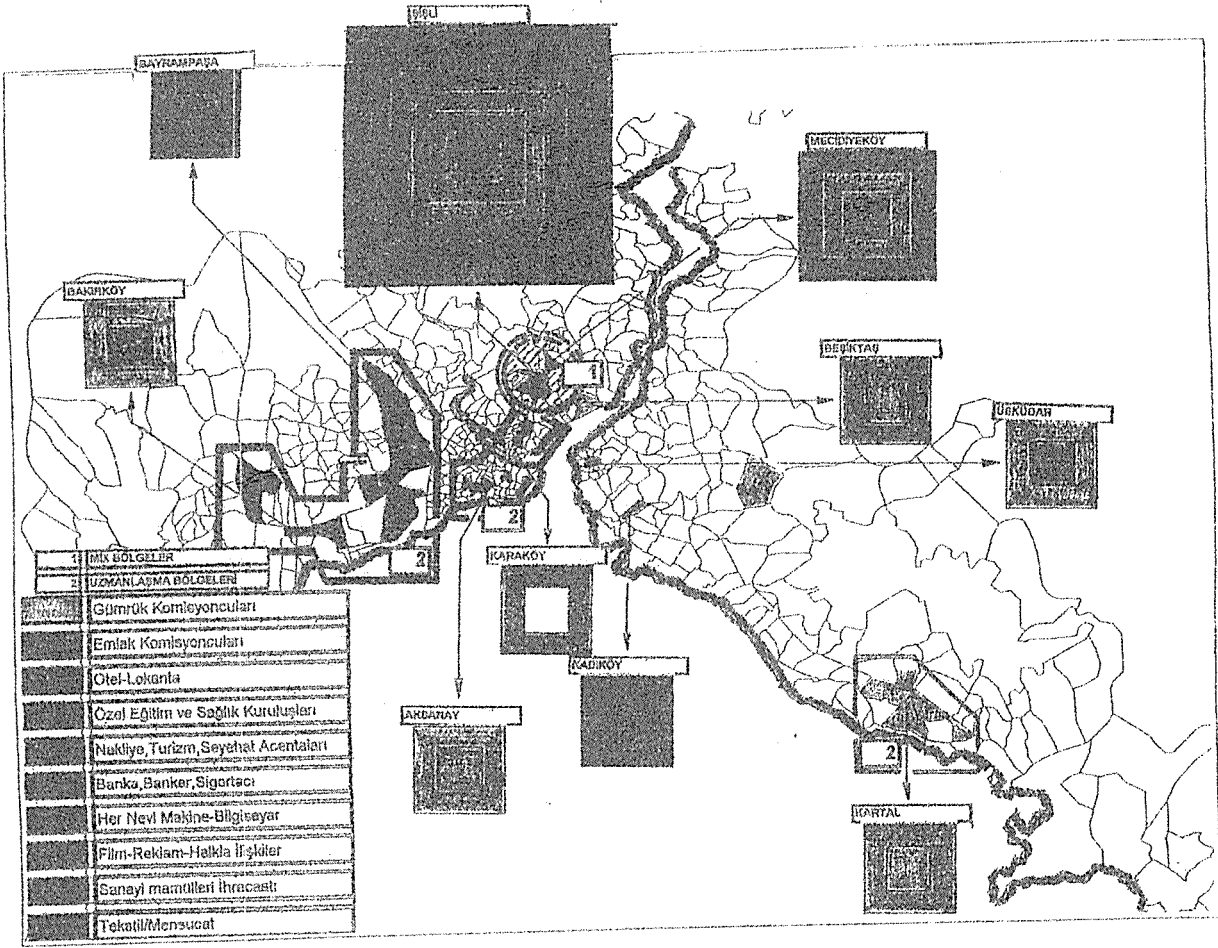
İstanbul Metropolen Alanı içinde yer alan hizmetler sektörünün yeniden organize olarak, belirli alt sektörlerde çok daha dinamik gelişmeler içerisine girdiği ve mekansal tercihlerinde belirli farklılıkların gözlenmektedir.

Toplam 10 adet seçilmiş sektörün 1990-1996 yılları arasındaki gelişme eğilimleri değerlendirildiğinde; 1990'lı yıllar ile beraber dünya ile iletişim olanaklarının gelişmesi doğrultusunda, nüfusun yaşam ve tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerin direk olarak yansıdığı sektörler olduğunu görmek mümkündür. Ayrıca üretim alanında meydana gelen artışların ve gelişmelerin de hizmetler sektörünün organizasyonunda etkili olduğu bir gerçektir. Örneğin tekstil sektöründeki üretim artışları ve uluslararası ilişkiler; finans, reklam, nakliye ve bu ürünlerin satış satışının gerçekleştiği mensucat alt sektöründe ciddi artışların yaşanmasını getirmiştir. Özellikle görsel iletişim olanaklarındaki gelişmeler dünyada adeta "küresel tüketim" olarak tanımlanabilecek bir takım yaşam ve tüketim alışkanlıklarının oluşmasına neden olmuştur. Öte yandan paranın dünya yüzeyindeki dolaşım hızının artması ile banka ve sigortacılık alanlarında da hızlı artışlar gözlenmiştir. Tabii ki tüm artışların teknolojik değişim bazlı olması makine ve bilgisayar alt sektörlerinde de artışlara neden olmuştur.

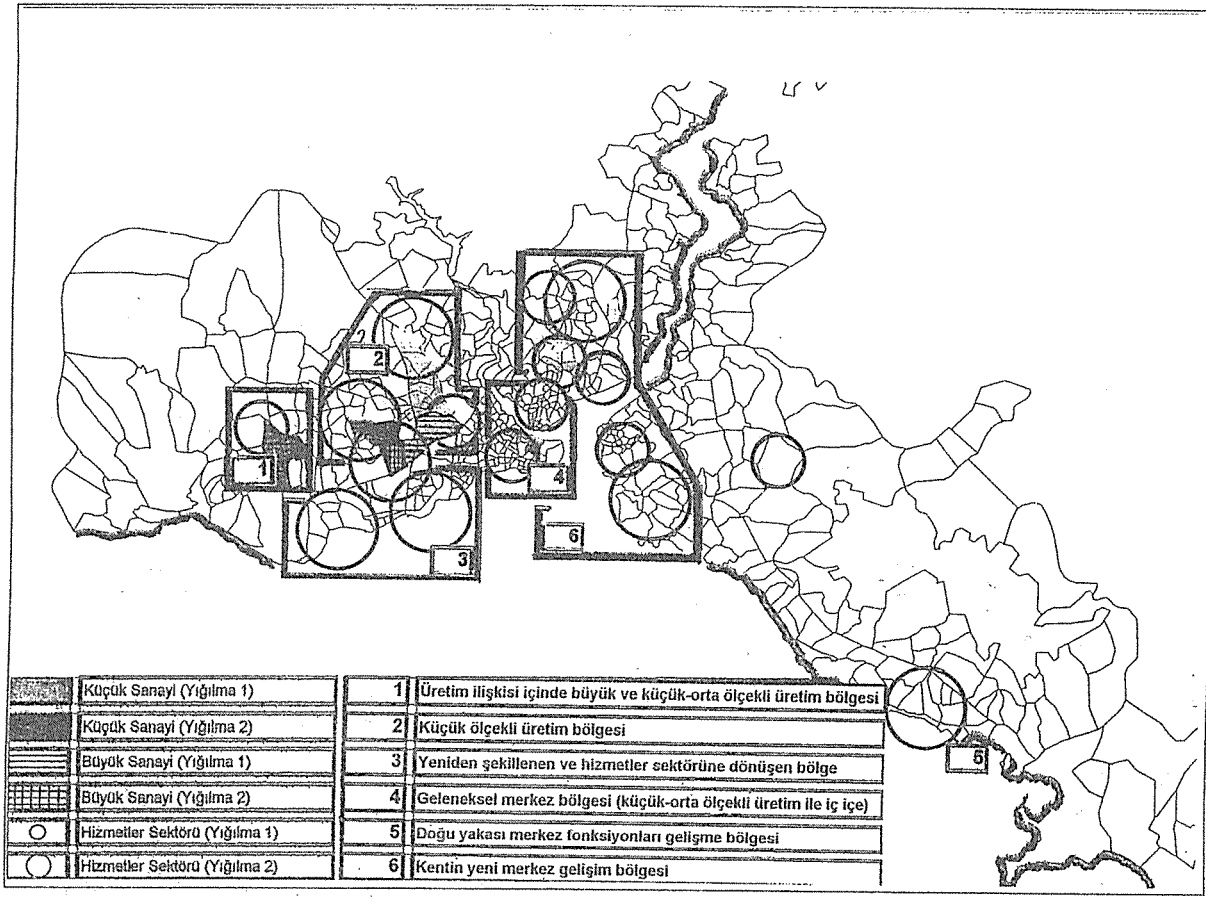
Hizmetler sektörünün mekansal yığılma bölgeleri ise aşağıda sıralanmaktadır (Şema 5, 6)*

- Beyoğlu yakasında Beşiktaş, Şişli, Mecidiyeköy pek çok alt sektörde uzmanlaşan ve kent bütününe hizmet veren bir merkez zonudur. Sahip olduğu teknik ve işgücü donanımları ile kentin dünya ile kontak kurma noktalarındadır.
- Doğu yakasında Kadıköy uzmanlaşmış bir merkezdir. Yine doğu yakasında yer alan bir diğer merkez olan Kartal ise yakın çevresine hizmet eden ve büyük - küçük ölçekli üretim kuruluşlarına dayalı olarak gelişme göstermektedir.

* Yığılma bölgeleri iki kademede ele alınmıştır. Yığılma 1: 100-200 firma, Yığılma 2: 200-400 firma yer seçimini ifade etmektedir.

Şema 6: Hizmet Sektörü Kuruluşları Yığılma 1 Bölgeleri

Şema 7: Sanayi ve Hizmetler Sektörü Kuruluşları Yığılma Bölgeleri

- Batı yakasında ise bölgesel olarak hizmet veren Bakırköy ve Bayrampaşa merkezleri gözlenmektedir. Bu merkezlerden Bakırköy, diğerlerinden farklı bir kimlik taşımaktadır. Bakırköy metropole hizmet veren bir merkez olarak dikkati çekerken, Bayrampaşa büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli üretime dayalı merkez fonksiyonlarının yer aldığı bir bölge özelliği göstermektedir.

Sanayi ve hizmetler sektörü kuruluşları birlikte değerlendirildiğinde ise Yenibosna-Merter-Topkapı aksı kentim büyük ve küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının üretim ilişkisi içinde buldukları bir aks olarak dikkati çekmektedir. Bu aksın kuzeyi alt gelir grubu konut alanları ile iç içe küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının yer aldığı bölge olarak tanımlanırken; aksın güneyi sanayi fonksiyonlarından merkez ve rekreasyon (kıyı dolgu alanları ile) alanlarına dönüşmüş bir bölge olarak tanımlanabilir. Bu noktada Eminönü ve Karaköy bölgelerini içeren kentim “geleneksel merkezi” ise yine farklılaşmış bir bölge olarak dikkati çekmektedir. Batı Yakası’nda Beşiktaş, Şişli, Mecidiyeköy, Balmumcu, Levent Doğu Yakası’nda Üsküdar ve Kadıköy’ü içine alan merkez bölgesi ise kentim yeni merkez fonksiyonlarının yer aldığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Şema 7).

2. KENTE 1990 SONRASI EKLENEN FONKSİYON ALANLARI

Yeni üretim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeniden organizasyonu ile birlikte gelir gruplarında ve bu gelir gruplarının yaşam alanlarında (konut, çalışma, eğlenme, dinlenme) önemli farklılıklar görülmektedir.

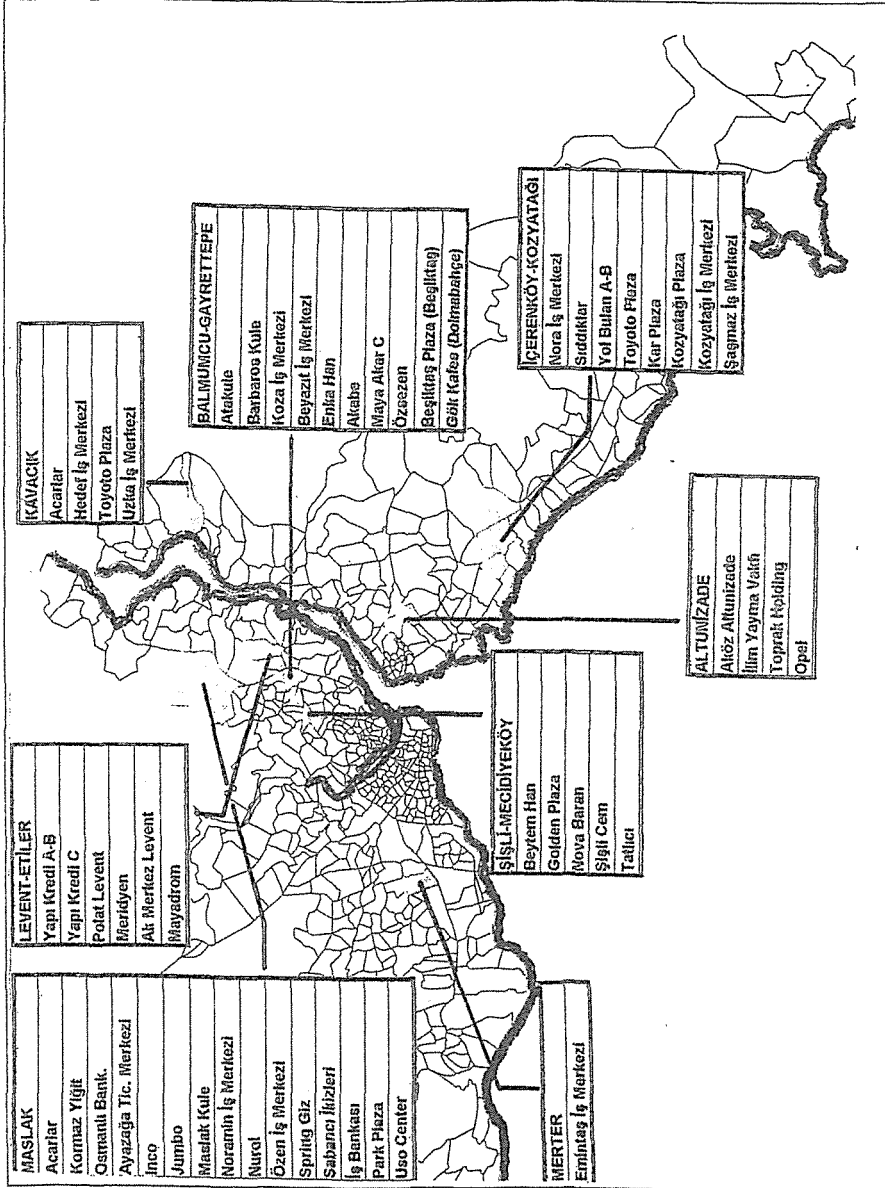
Özellikle 1990 sonrasında kente eklenen plazalar, alış-veriş merkezleri, yeni kentler ve özel üniversiteler ile kent bütününden farklılaşan ayrıştirilmiş bölgeler / zonlar oluşmuştur. Bu zonları açıklamaya yönelik genellemelere varmadan önce, yukarıda sıralanan noktasal kararların mekansal yansımalarına değinilecektir.

Plazalar; beyoğlu yakasında Şişli-Mecidiyeköy, Balmumcu-Gayrettepe, Levent-Etiler ve Maslak aksı, doğu yakasında ise Altunizade, Kozyatağı aksı üzerinde yoğunluk kazanarak, içerdikleri fonksiyonlar ve mekansal özellikleri ile farklılaşmış bir yoğunluk adası olarak dikkat çekmektedir (Şema 8).

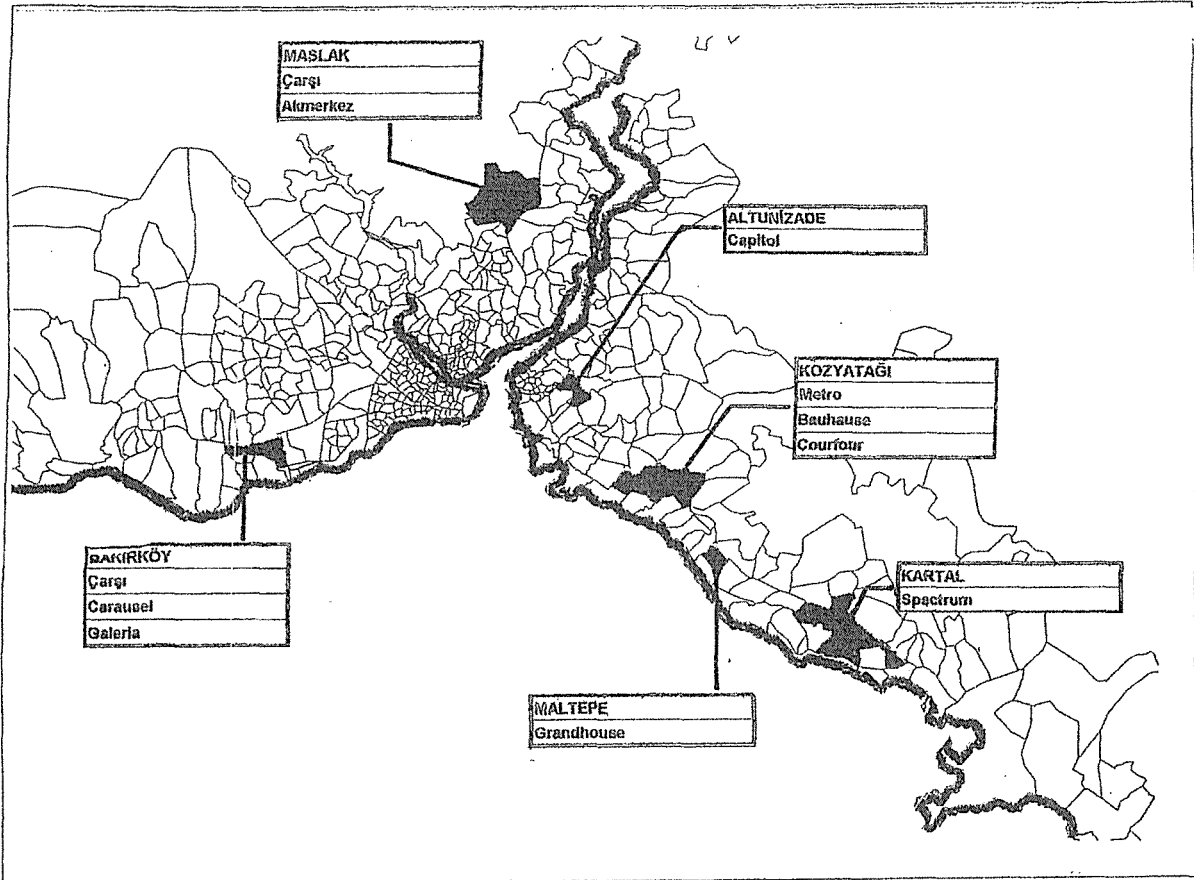
Alış-veriş merkezleri; Bakırköy, Etiler, Maslak, Altunizade, Kozyatağı, Maltepe bölgelerinde yer almakta ve kent bütününe hizmet eden eğlence - rekreasyon fonksiyonlarını üstlenmektedir (Şema 9).

Yeni kentler; üst gelir grubunun kendi yaşam alanını oluşturduğu, kentten ayrıştirilmiş / soyutlanmış konut alanları olarak dikkati çekmektedir (Şema 10). Ulaşım ilişkilerinin kurulması kaydı ile kent dışında ve kentim boğaza bakan kuzey kıyılarında yer seçen bu yeni prestij alanları, çevrelerindeki fonksiyonlarında uyararak yeni oluşumları başlatmaktadır.

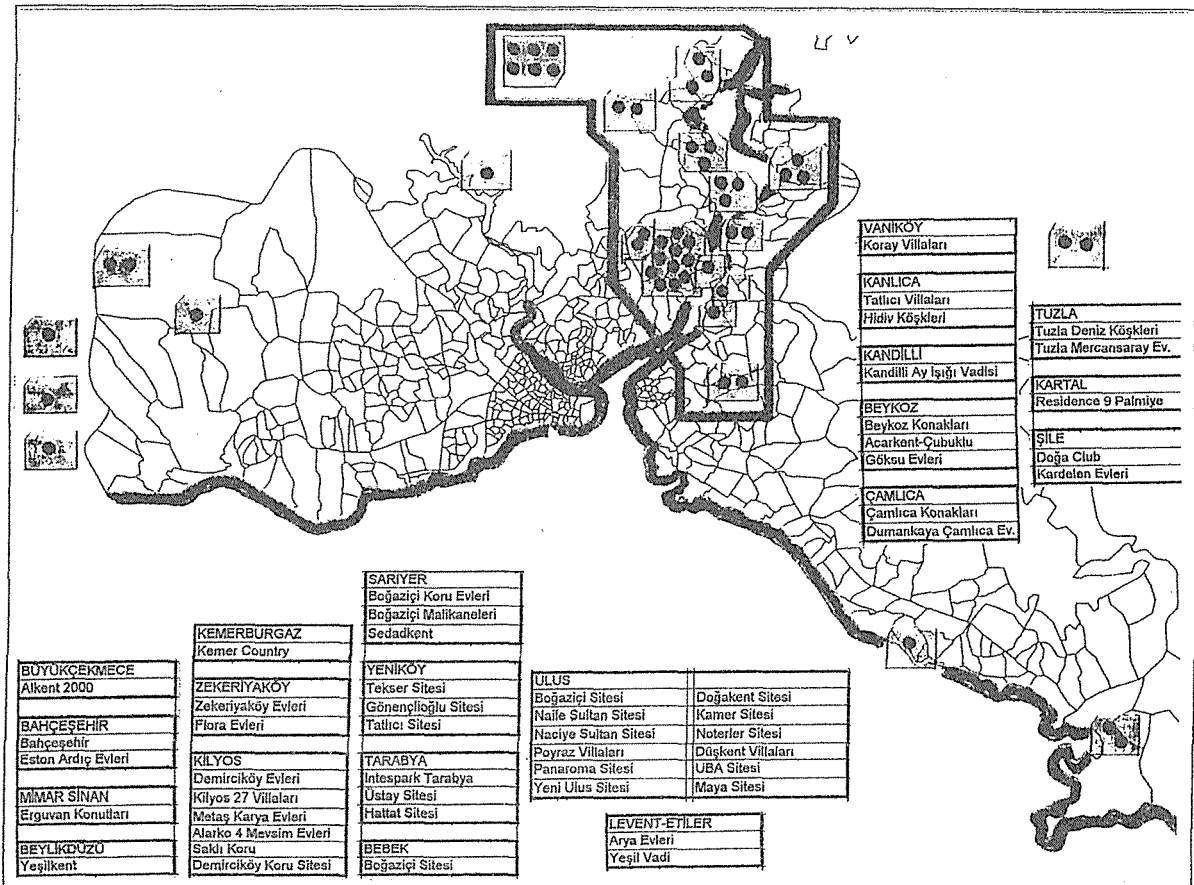
Özel Üniversiteler; büyük bir bölümü kent içinde olmasına karşın, büyük alan gereksinimlerinin olması, kent dışına çıkmalarını bir gereklilik haline getirmiştir. Yasal koşulların sağlanması paralelinde, kent dışında kampüs oluşturma eğilimi içerisine girmişlerdir (Şema 11).

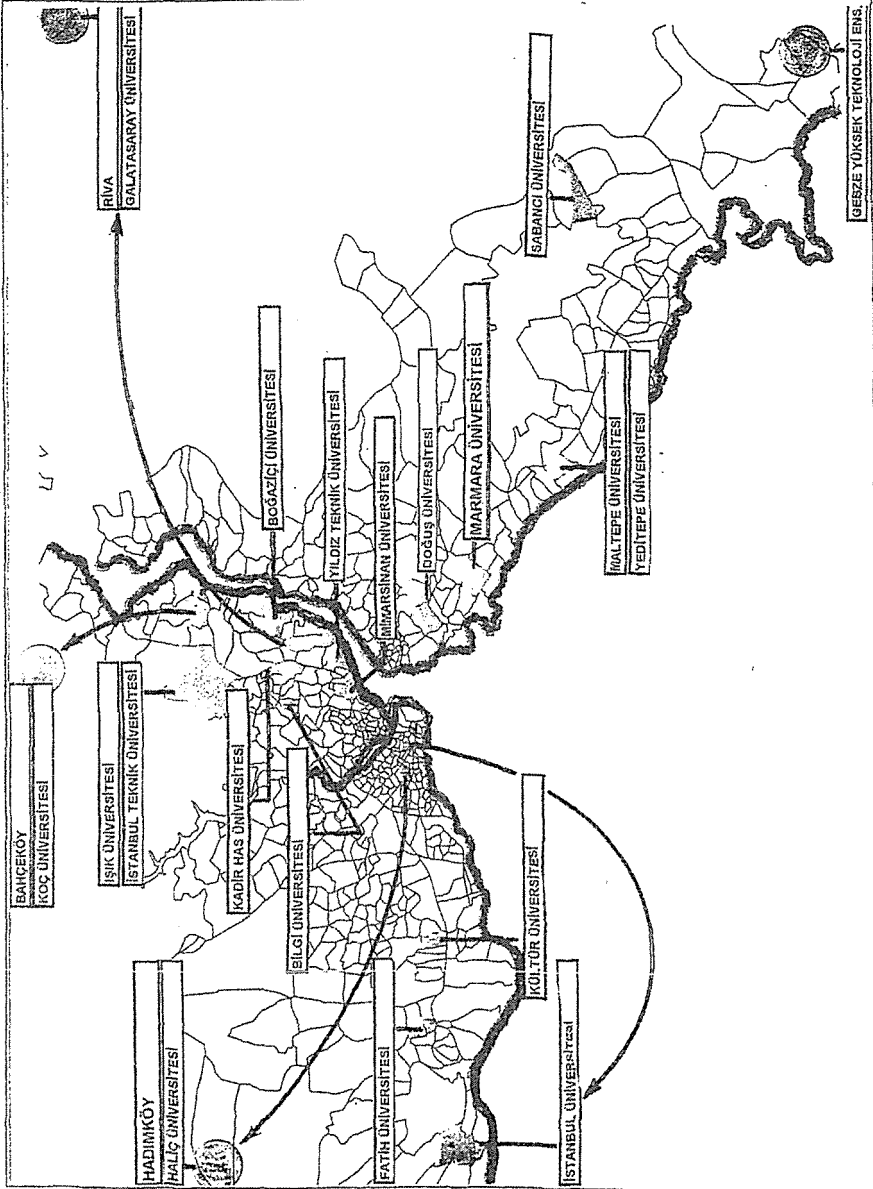
Şema 8: Plazaların Mekansal Yer Seçim Bölgeleri

Sema 9: Alış-Veriş Merkezleri Mekansal Yer Seçim Bölgeleri

Sema 10: Yeni Kentlerin Mekansal Yer Seçim Bölgeleri

Şema 11: Özel Üniversitelerin Mekansal Yer Seçim Bölgeleri

4. KENT MAKRO FORMU VE KENTİN FARKLI DİNAMİKLERİN ETKİSİYLE BİÇİMLENEN ALT BÖLGELERİ

Buraya kadar yapılan tüm değerlendirmeler ışığında kentin birbirinden farklılaşan alt bölgeleri 11 temel bölge / zonda karakterize edilmeye çalışılmıştır (Şema 12,13).

1 No'lu Zon: "İstanbul'un farklılaşmış prestij kuşağı" olarak tanımlanmakta ve bünyesinde 3 alt zon barındırmaktadır.

(1) no'lu alt zon. * **Kath alış-veriş, eğlence, büro ve üst gelir grubu konut alanları**

Büro ve finans hizmetlerinin yeniden organize edildiği plazaları; sunulan yaşam biçimi ve mekansal özellikleri ile kent bütününden ayrıışmış çalışma, eğlence, alış - veriş mekanları; güçlü ulaşım arterlerinin (E-5 ve Tem otoyolu bağlantıları) kesişme noktaları gibi özellikleri dolayısı ile "boğazın görsel estetik nitelikleri ile etkileşim halindeki prestijli çalışma, eğlenme-konaklama ve konut yaşam alanı olarak tanımlanabilen mix bir bölgedir. Bu temel özellikleri ile kent bütününden ayrıışmış bir zondur.

(2) no'lu alt zon. * **Ticaret ve Büro Hizmetleri,**

Ticaret ve büro hizmetlerinin yoğunlaştığı geleneksel merkezin atlama noktası ya da birbaşka deyişle; geleneksel mülkiyet dokusunun, plaza tipi yapılaşmaya izin vermemesi nedeni ile birinci. alt zon kadar prestijli / modasal olmayan, hizmetler sektörünün uzmanlaştığı ve sahip olduğu sivil mimari örnekleri ile kent bütününden farklılaşmış bir alt bölge.

(3). no'lu alt zon ***Soyutlanmış ve farklılaşmış konut alt bölgeleri,**

Teknik ve sosyal alt yapı olanakları, mekansal özellikleri, sunulan yaşam kalitesi ve standartları ile kent yaşamı ve sorunlarından soyutlanmış / farklılaşmış, üst gelir grubu konut alanı.

Sonuç olarak bu zon; post-modernizim akımlarının yansıdığı mekanlar ile (1 ve 3. alt zon ile) ve geçiş mekanlarını (2. alt zon) bünyesinde barındıran, kent bütününi karakterize etmeyen ve adeta başka bir dünyayı tanımlayan ayrıışmış bir çevredir.

2 No'lu Zon: "Kenti ulusal ve uluslararası platforma taşıyan geleneksel merkez kuşağı" olarak tanımlanan bu zon bünyesinde 3 alt zon barındırmaktadır.

(1). no'lu alt zon * **Beyoğlu bölgesi:** elektronik, mekanik ve tekstil ağırlıklı küçük ölçekli üretim ve finans sektörünün yer seçtiği bölge,

- Sahip olduğu sivil ve anıtsal mimari özellikleri ile simgesel olma özelliğini koruyan bölge,
- Konut fonksiyonundan arınmış olması nedeni ile belirli akslar dışında (Özellikle Beyoğlu) çöküntü bölgesi özelliklerini taşıyan bölge,
- Pek çok fonksiyonun yer seçmesi nedeni ile yaşayan, yüksek potansiyele sahip mix bir bölge,

(2). no'lu alt zon * **Eminönü, Fatih bölgesi:** küçük imalat ve el sanatları - zanaat üretimin ve ona dayalı ticari faaliyetlerin belirleyici olduğu bölge,

- Kültür, eğitim ve eğlence fonksiyonlarının ağırlık kazandığı bölge,
- Sahip olduğu sivil ve anıtsal mimari örnekler ile çok kültürlü, çok fonksiyonlu bölge,
- Üretim, ticaret, eğlence, kültür, eğitim ve kamusal hizmet fonksiyonlarının yer aldığı

mix bölge,

- Fonksiyonel ve mekansal açıdan geleneksel ve güncelin iç içe, yan yana olduğu bölge,
- Kendi içinde farklılaşmış alt bölgeleri ile ulusal e uluslararası buluşma noktası,

(3).no'lu alt zon * **Üsküdar bölgesi:** doğu yakasına hizmet eden bir geleneksel merkez.

Üsküdar bölgesini ayrı tutar isek, bu zonu; eski ile yeninin, popülerlik ile çöküntünün yan yana olduğu çok kültürlü ve mix fonksiyonlu, “çelişkilerin” tanımladığı özgün bir kimliğe sahip, kentin farklılaşmış bir bölgesi olarak değerlendirilebilir.

3 No'lu Zon: "Küçük ölçekli üretim ve alt gelir grubu konut alanlarının yer aldığı kuşak" olarak tanımlanan bölge 2 alt zonda değerlendirilmiştir.

(1) no'lu alt zon. * **Topkapı Bölgesi:** Otogar ve fordizmin ağır ve kirlenici sanayinin, artan toprak değeri ve ulaşım problemleri dolayısı ile Çerkezköy, Çorlu, Hadımköy, İkitelli bölgelerinde yer seçmeleri sonucu, boşalan yerlerin makine, tekstil ve nakliye konusunda uzmanlaşmış ticaret merkezine dönüşüm eğiliminin yaşandığı bölge.

(2).no'lu alt zon * **Merter, Güngören, Bağcılar Bölgesi:** Tekstil ve yan sanayi ile metal sanayinin yoğunlaştığı küçük üretim ve fason ilişkiler bölgesi, Bu zon; Topkapı'da önemli dönüşümlerin yaşandığı, konut ile iç içe ağırlıklı tekstil sanayine dayalı küçük ölçekli üretim bölgesi olarak tanımlanabilir.

4 No'lu Zon: "Büyük ölçekli ve teknoloji donanımlı sanayi kuşağı" olarak tanımlanmaktadır.

- Tem otoyolunun etkisi paralelinde ağırlıklı olarak tekstil sektöründe gelişme gösteren sanayi bölgesi,
- Pazarlama birimlerinin merkezde konumlanması dolayısı ile merkez bölgelerle sıkı ilişki içerisindeki bölge,
- 3 no'lu küçük üretim zonu ile ilişki halindeki bölge,

Hadımköy ve Çerkezköy doğrultusunda gelişen büyük ölçekli sanayi gelişme bölgesi ancak Tem otoyolunun ulaşılabilirlik etkisi paralelinde yakın çevresinde organize sanayi bölgeleri ile orta-üst ve üst gelir grubu konut alanları oluşmaktadır. Dolayısı ile çeşitli fonksiyonların birbirinden bağımsız olarak geliştiği ve her birinin kendi bağımsız alanını tanımladığı bir zon olarak tanımlanabilir.

5 No'lu Zon: "Yeniden şekillenen ticaret, rekreasyon ve eğlence kuşağı"

- Deri ve tekstil sektöründen uzmanlaşan fordist sanayi kuruluşlarının bölgeden uzaklaşması ile metropoliten alanın ticaret, rekreasyon ve eğlence merkezi olarak yeniden şekillenen bölge,
- Kıyı bandında (Ataköy, Yeşilköy) üst gelir, iç kesimlerde ise orta ve orta-üst gelir grubu konut alanı,
- Ticaret ve hizmet fonksiyonları açısındanat yığılma noktası,

Bakırköy ve K.Çekmece arasında E-5 karayoluna paralel olarak show-room gelişme bölgesi, Metropoliten alana hizmet veren merkez fonksiyonları ve konut alanı olarak karakterize edilebilecek bir zondur

6 No'lu Zon: "Doğu yakası küçük ölçekli üretim kuşağı"

- Düşük gelir gruplarının şekillendirdiği konut alanları ile beslenen, güçlü ulaşım olanaklarına sahip, küçük ve orta ölçekli üretim bölgesi,
- Bu özelliği ile 3 no'lu zon ile benzer karakterler gösteriyor. Ancak etki alanı ve ulaşılan uzmanlık derecesi açısından daha az gelişmiş olan bir bölge,

7 No'lu zon: "Doğu yakası büyük ölçekli üretim kuşağı"

- Tuzla-Gebze-Adapazarı sanayi bölgesi ile bütünleşen ve kuzeyinde yaşayan nüfus ile beslenen, makine alt sektöründe uzmanlaşan büyük ölçekli sanayi bölgesi,
- Yakın çevresindeki küçük sanayi ile ilişki halindeki bir bölge,
- Batı yakasında yer alan 4 no'lu zon ile benzer karakter göstermekten çok ölçeği, sektörel uzmanlaşması ve mekansal özellikleri ile fordizmi simgeleyen bir karakter sergilemektedir.

8 No'lu zon: "Doğu yakası kıyı kuşağı"

- Doğu yakası rekreasyon, eğlence ve alış-veriş merkezlerinin yer aldığı bir dönüşüm bölgesi,
- Orta-üst gelir grubu konut alanlarının yer aldığı bölge,
- Bu özellikleri batı yakasında yer alan 5 no'lu zon ile benzer karakter göstermesine rağmen süreci bir etap geriden takip etmektedir.

9 No'lu zon: "Gebze - Adapazarı sanayi kuşağı"

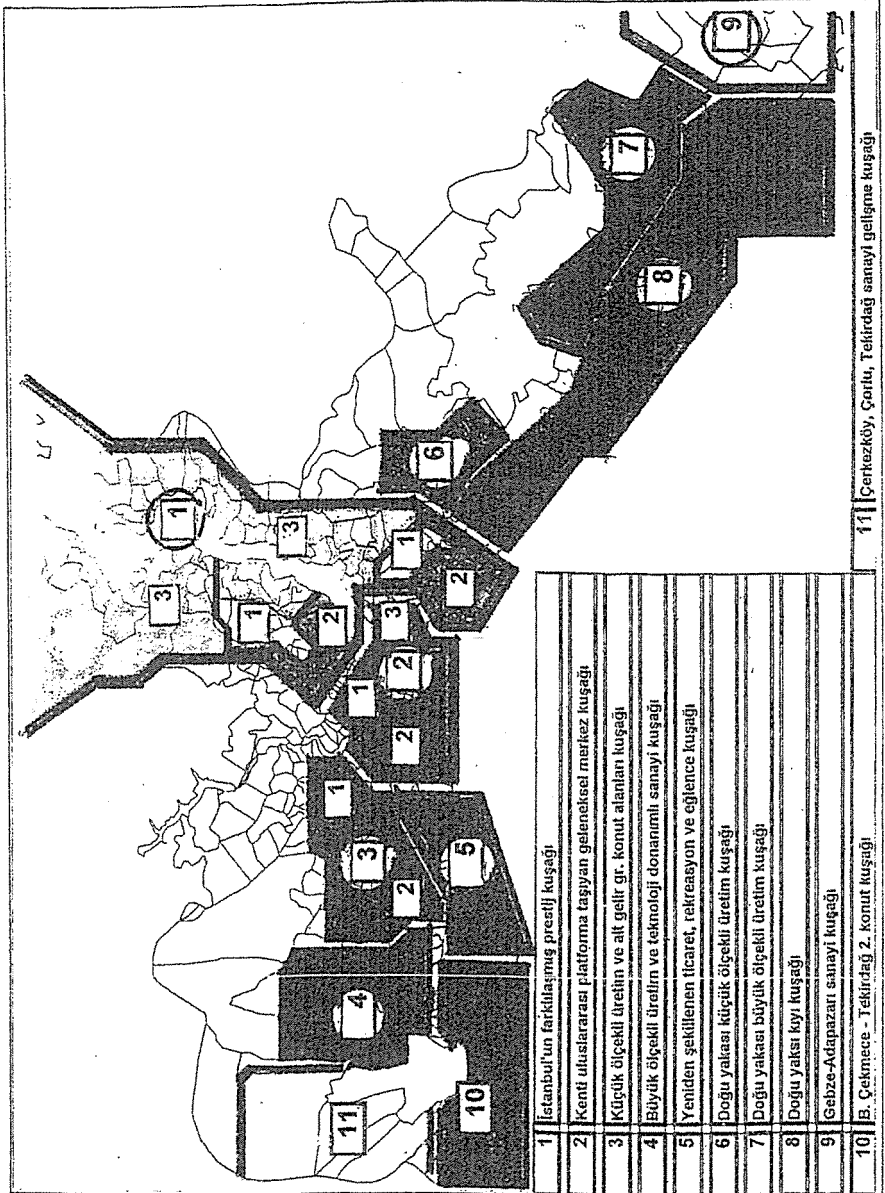
İstanbul metropoliten alanı komşuluğunda gelişen büyük sanayi bölgesi (tampon bölge),

10 No'lu zon: "B.Çekmece - Tekirdağ ikinci konut kuşağı"

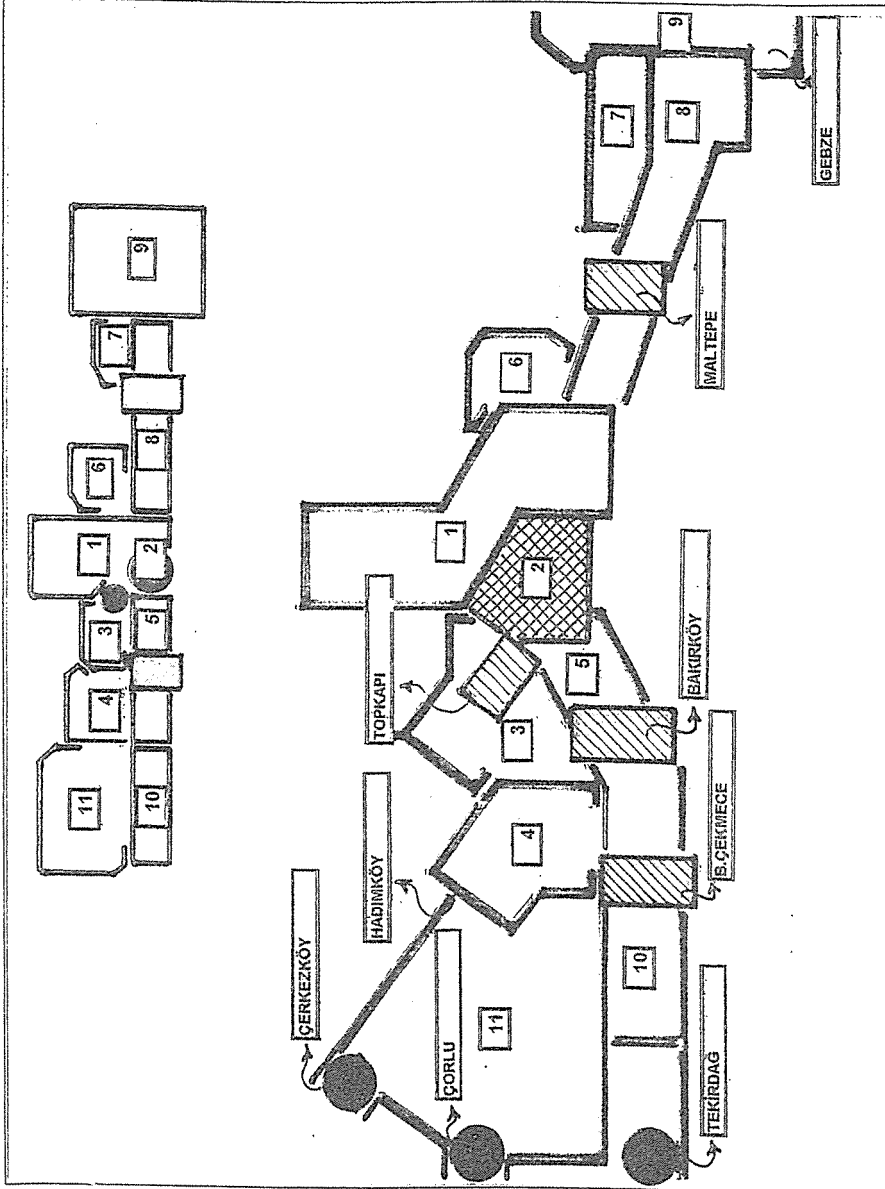
- Tem otoyolu ile İstanbul'la sıkı ulaşım ilişkisi içine giren ikinci konut bölgesinin, süreç içinde birinci konuta dönüşüm eğilimi son derece güçlüdür.

11 No'lu zon: "Çerkezköy-Çorlu-Tekirdağ sanayi gelişme kuşağı"

- Bölge İstanbul'da yer alan sanayi kuruluşlarının; sahip oldukları alt yapı özellikleri ve ulaşım olanakları ile en önemli desantralizasyon noktalarıdır.

Şema 12: İstanbul Kenti Makro-Formu

Şema 13: İstanbul Kenti ve Yakın Çevresi Şemalaştırma Çabası

SONUÇ

Sonuç olarak aşağıdaki değerlendirmelere varmak mümkündür:

1. Kentin sektörel dağılımında hizmet fonksiyonları hızlı bir artış sergilemektedir.
2. Merkez fonksiyonlarının ulaşım arterleri boyunca konut alanlarını kemirerek büyüme modelinin dışına çıkılarak; merkez dışında sıçrayarak büyüyen, ofis ve alış-veriş, eğlence, rekreasyon fonksiyonlarının bir arada çözüldüğü, yüksek yoğunluklu, yeni bir mekan konsepti aracılığı ile büyüme modelinin benimsenmektedir.,
3. Bu doğrultuda geleneksel merkez dışında yeniden şekillenen bir ve iki no'lu zonlar, kentin farklılaşmış ve ayrılmış bölgeleridir. Bu bölgeler kentin dış dünya ile kontak noktalarıdır.
4. Kentin üst gelir grubu konut alanlarının yerleşik alan dışına çıkararak; kentten soyutlanan, yeni bir yaşam anlayışına uygun, lüks, donatı standartlarının yüksek olduğu, bağımsız konut modelinin benimsendiği, yeni kentleri oluşturmaları ve onların boşalttığı alanların, orta-üst gelir grubunun konut alanı ve kısmen ticaret, ofis yapılarına dönüşmektedir.
5. İstanbul metropoliten alanının doğu ve batı uçlarında yer alan sanayi bölgeleri; kentte yer alan büyük ölçekli sanayi kuruluşları için en önemli desantralizasyon noktalarıdır. Ya da bir başka deyişle büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının üretim mekanı kent dışında, büro merkezleri ise İstanbul'da yer alma eğilimi içerisinde. Öte yandan doğu yakasında Kurtköy bölgesinde oluşturulmaya çalışılan "teknokent" projesi ve yakın çevresinde yer alacak Üniversite (Sabancı Üniversitesi) aracılığı ile kentte yer alan sanayi kuruluşlarına yeni bir konsept kazandırma çabaları söz konusudur.
6. Küçük ve orta ölçekli üretimin ise bir bölümünün kent merkezinde, ticaret fonksiyonu ile birlikte şekillenirken; bir bölümünün ise, merkez komşuluğundaki alanlarda ve küçük sanayi siteleri aracılığı ile şekillenmektedir.,
7. Bir önceki dönemde sanayi alanlarının belirleyici olduğu mekansal konseptte, bu kez büro ve ofis yapıları, alış-veriş merkezleri, üst gelir grubunun kente eklenen yeni konut alanları (yeni kentleri) ve sanayi siteleri, belirleyici - yönlendirici olmaktadır.
8. Kent, içten dışa doğru sanayi alanlarıyla eklenerek büyüme konsepti yerine; bir yandan kentin yerleşik alanının yeniden yapılaşması, diğer yandan da sıçrayarak oluşturulan yoğunluk bölgelerinin, düşük gelir grubu konut alanları aracılığıyla kente eklenmesi süreci içinde büyüme eğilimi içine girmiştir.
9. Kent mekanı birbirinden farklı karakterler sergileyen birimlerin yan yana yer seçtiği heterojenliğin arttığı bir yapı sergilemektedir. Bir başka deyişle, hiper mekanlar olarak tanımlanan mekanların yarattığı sosyal-teknik donatı alanları (özellikle ulaşım) ve değer artışından yararlanmak üzere, bu mekanların çevrelerini kuşatan sağlıklı mekanlar ile bir kentsel çatışma ortamı yaratılmaktadır. Konunun bir diğer boyutu da ulaşım ilişkileri doğrultusunda (TEM), bu oluşumların giderek kentin kuzeyine kaydığı ve kentin orman alanları ile su kaynaklarını hızla tahrip etmesidir.
10. Böylesi bir devinim ve sonucunda her düzeyde çatışmalarla karşı karşıya olan kentsel mekanlarda ciddi planlama sorunları gözlenmektedir. Planlamanın üstlenmesi gereken rol; yaşayarı, fonksiyon alanları ve alt yapı koşullarıyla ayrılan "hiper mekanlar"la diğer mekanlar arasında denge kurabilecek kararları oluşturmak ve yaşam kalitesini yükseltebilecek organizasyonları üstlenmek olacaktır. Planlama sürecinin sosyal ve mekansal çatışma ortamını minimize edecek, mekanlar arasında uyum oluşturabilecek organizasyonları üstlenmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akın, O.**, (1999), Küreselleşme ve Kentsel Mekan Üzerindeki Etkileri, YTÜ, İstanbul (Basılmamış Doktora Tezi).
- Arslan, R.**, (1982), Kent Toplumu ve Kent Mekanı Üzerine, C.O. Tütengil'e Armağan, İ.Ü. Yayınları, İstanbul.
- Arslan, R.**, (1997), Arazi Kullanış Ekonomisi, YTÜ, ISBN. 975-461-0030-4, İstanbul.
- Erkut, G., Ertekin, Ö., Gezici, F.**, (1996), "Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon ile Etkileşimi ve İstanbul Örneği", Habitata Doğru İstanbul 2020, İTÜ, İstanbul.
- İstanbul Sanayi Odası** Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Kuruluşları Kayıtları
- İstanbul Sanayi Odası** Büyük Ölçekli Sanayi Kuruluşları Kayıtları
- İstanbul Ticaret Odası** Hizmet Sektörü Kuruluşları Kayıtları
- Yıldız Teknik Üniversitesi**, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1994-1996 Dönemi Planlama Stüdyosu IV Çalışmaları.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 13. KOLOKİYUMU: 3. EİN YILDA ŞEHİRCİLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-19.Kasım.1999, İstisabul

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANINDA SERMAYE BİRİKİM BİÇİMLERİNİN ALIŞVERİŞ MEKANLARINA ETKİLERİ

Öğr.Gör.Dr. Hülya BERKMEN YAKAR

Yıldız Teknik Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yıldız-İSTANBUL

GİRİŞ

Bu çalışma sermaye birikim biçimi ve düzeyine göre kent mekansal yapısı ve bu mekansal yapı ile alışveriş mekanları arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Buna göre her birikim biçimi düzeyine göre kent makro formu değişmekte ve gelişmekte ve buna bağlı olarak da alışveriş mekanları da değişmekte ve çeşitlenmektedir.

Çalışma özellikle 1990 sonrası İstanbul Metropolis Alanı'nda sayıları giderek artan sadece alışveriş mekanı olarak değil, aynı zamanda rekreasyon, boş zamanı değerlendirme, toplanma noktası olma ve kent içinde, mimari özellikleri, konumları, silüete etkileri anlamında odak noktası oluşturan, prestij mekanlar yaratan ve kent formunu etkileyen, yeni çok katlı alışveriş merkezlerinin hangi dinamiklerin etkisi ile ortaya çıktığının irdelenmesi üzerine kurgulanmıştır.

Çalışma konusu olarak saptanan ve sayıları 1990 yılından sonra artan bu çok katlı alışveriş merkezlerinden önce, 1990 yılına dek İstanbul Metropolis Alanı'nda pek çok farklı nitelikte, nicelikte, farklı sosyo-ekonomik, kültürel yapıya hizmet eden alışveriş mekanları bulunmaktaydı. Ancak bu mekanların giderek değişime uğraması kendi içlerinde kademelenmesi, çeşitlilik göstermesi ve alt sektörler bazında, hizmet ettikleri sosyal gruplar arasında değişiklikler oluşmaya başlaması da bu çalışma kapsamında saptanmıştır.

Bu bağlamda çalışma İstanbul Metropolis Alanı'nda alışveriş mekanlarındaki bu değişimi ve ortaya çıkan yeni alışveriş merkezlerinin sermaye yapısındaki değişikliklerle bağlantısını kurmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada dünyada sermaye birikim süreçlerinin değişim süreci ve mekansal yapılanması ile İstanbul'un mekansal yapısı ve bu yapı içinde alışveriş mekanlarının farklılaşması üzerinde durulmaktadır. Çünkü her birikim düzeyi ve biçimi yeni bir ekonomik, sosyal, kurumsal, örgütsel yapılanmayı, yeni bir kentleşme biçimini doğurmaktadır. Buna göre kent formu da farklılaşmaktadır. Her birikim biçiminde kent formu belirli noktalardan değişime uğrasa da kentin tüm fonksiyon alanlarına göre bu değişimin ilk göstergesi kent merkezlerinde olmaktadır. Çünkü kentin en hareketli noktası, odak noktası, kalbi bu merkezdir. Bu nedenle kent merkezi ve alışveriş mekanları sermaye birikim biçimini veya düzeyinin değişmesi ile farklılaşmaktadır.

SERMAYE BİRİKİM BİÇİMLERİ MEKANSAL YAPI ve İSTANBUL

Bu çalışma; ticari sermaye, sanayi sermayesi, fordist birikim(seri üretim) ve post fordist birikim (esnek üretim) dönemi olarak dört evreyi ve bu evredeki ekonomik, sosyal, örgütsel, yapılanmayı ve bu yapılanmanın getirdiği kent formunu ve bu kent formu içindeki alışveriş mekanlarının değişimini irdelerken, İstanbul Metropolitan Alanı'nın makro form gelişiminin hangi sermaye birikim dönemlerinde ne gibi değişimler geçirmiş ya da geçirmemiş olduğunu, bu değişimleri dünya ile aynı paralellikte mi yaşadığını, ya da niye yaşamadığını irdelemektedir.

Her ne kadar birikim süreçlerinin teorik olarak bir izlenme süresi, sırası var ise de; bir birikim sürecinin bitip, diğerinin ortaya çıkması ve dünyanın her yerinde aynı zaman da ortaya çıkmadığı bilinmektedir. Bu oluşumlar her ülkenin hatta her kentin kendi iç ve dış dinamiklerinin etkisine ve bu dinamiklerden etkilenme sürecine göre farklılaşmaktadır.

Bu nedenle İstanbul Metropolitan Alanı'nda sermaye birikim biçimleri, kent mekansal yapısının değişimi, alışveriş mekanlarının çeşitlenmesi ve gelişimi irdelenirken belirli kırılma noktaları dikkate alınmıştır. Bu kırılma noktaları; genellikle ekonomik, toplumsal veya politik gelişmelerden birinin ya da her üçünün de ortaya çıktığı belirli tarihler olmaktadır. Buna göre; 1839 Tanzimat'ın ilanı ve batılılaşma hareketlerinin başlaması ile 1923 Cumhuriyetin ilanı arası ilk evre, 1923 ve çok partili hayata geçiş ve kentleşme sürecinin başladığı yıllar olarak kabul edilen 1950 arası ikinci evre, 1950 - 1980 yılları arası üçüncü evre ve 1980 sonrası dördüncü evre olarak periyotlara ayrılmıştır.

TİCARİ SERMAYE BİRİKİM EVRESİ ve İSTANBUL

Dünya da 15. ve 18. Yüzyıllarda gözlemlenen ticari sermaye birikim evresinde, birikim herhangi bir üretime dayalı olmayıp, malların alınıp, satın alınmasından, dolaşımından kaynaklanmaktadır. Kent çevresindeki tarımsal alanlarda üretilen malların el değiştirdiği ya da başka yerlere satıldığı, mal değişim merkezleridir.

Bu dönemlerdeki kent mekanlarını irdelediğimizde; kentlerin su kenarlarında, önemli yolların kesişme noktalarında, geçitlerde, konumlandıklarını görmekteyiz. Kent içinde fonksiyon alanları birbirinden ayrı değil, iç içe olup, yönetim, dini merkez, liman, liman arkasında depo, pazar yeri meydan gibi işlev alanları bulunmaktadır.

Bu kent formunu 19. Yüzyıl İstanbul'u ile karşılaştırdığımızda; aynı özelliklere rastlamaktayız. Bu dönem çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisi ile özellikle 1838 İngiliz Osmanlı ticaret anlaşması, Tanzimat'ın ilanı, Kırım savaşı, Anadolu isyanları ile çok büyük sosyal ve ekonomik olayları kapsamaktadır. Bu dış etkiler, özellikle yabancı sermayeli kuruluşlar tarafından yapılan tünel, tramvay, telgraf, demiryolu gibi alt yapı yatırımları ile kentin hem dış dünya ile ilişkileri kuvvetlenmiş hem de ulaşım ilişkileri ve yeni teknolojilerle mekansal formu gelişmiştir.

Bu anlam da 1839- 1923 arası İstanbul'a baktığımızda iki farklı yapıda kent ve alışveriş mekanı görmekteyiz. 'Tarihi Yarımada' da ticari sermaye birikim evresindeki kent şemasına benzer bir yapılanma; liman ,liman arkasında yönetim- Topkapı Sarayı, dini yapı, bedesten ve etrafında pazar yerleri, malların depolandığı depolar, her malın ayrı olarak gelip gittiği kapanları görmekteyiz. Yine Tarihi Yarımada'da Müslüman Türklerin çarşılarda; bedestende, - Mısır çarşısı, gibi arastalarda yaptıkları geleneksel ticaret, örgütsel yapıda da; esnaf birlikleri, usta, kalfa, çırak ilişkisine dayanan uzmanlaşma, üretimin ve satışın yapıldığı dükkanlar olarak devam etmektedir. Karşı yaka da, yani Galata-Pera'da batı tarzı yaşam biçiminin hüküm sürdüğü, gayri müslümlerin ,daha büyük sermayeye dayalı nakliye, banka- finans kurumları ile ilgilendikleri bugünkü İstiklal Caddesi, Cadde-i Kebir'de ise eğlence ve alışveriş birimleri ile batı tarzı yaşam biçiminin sergilendiği bir mekan görülmektedir. Batı ile aynı zamanda, Avrupa'da açılmış olan Bonmarşe olarak adlandırılan çok katlı mağazaların şubeleri bu caddede bulunmaktadır (Harita: 1).

19.Yüzyıl başında değişen ticari yapı, modern anlamdaki uzmanlaşma, daha çok dış dünya ile ilişkilerin yoğunlaştığı Galata - Pera bölgesinde olup, ticarethaneler, büyük mağazalar ve bankalar bu bölgede gelişmiştir. 1919'da bu bölgede 14 büyük mağaza bulunmaktaydı, Macy's, Baker, Bon Marche vb.

Yine bu dönemde ,1910'larda Avrupa'da görülmeye başlanan pasajların İlk örneklerini görmek mümkündür. Örneğin; Çiçek Pasajı (1875), Suriye Pasajı (1908) gibi. İçinde birden fazla mağazanın yer aldığı, üst katlarının sigorta, acenta, konut olduğu bu mekanlar alışveriş mekanlarına yeni bir renk getirmiştir. Özellikle olumsuz hava koşullarında dolaşma rahatlığı sağlayan, içinde bir ya da iki büfe, kafeteryaların bulunduğu bu mekanlar alışveriş mekanlarında yeni prestij alanları yaratmışlardır. Bu pasajlar Tarihi Yarımada'da yer alan Kapalıçarşı gibi olmasa da üzeri kapalı, alışverişin rahat yapıldığı mekanlar olarak benzerlikler göstermektedirler.

Dünya da 15. 18. Yüzyıllarda izlenen ticari sermaye birikim evresi ve kent formu 19. Yüzyılda Tarihi Yarımada da izlenebilmektedir.

SANAYİ SERMAYESİ BİRİKİM EVRESİ ve İSTANBUL

Sanayi sermayesi birikim dönemi önceleri küçük meta, ev tipi üretime dayanmakta henüz gelişmiş teknoloji kullanılmamakta birlikte (motorlu araç-makineler vb.) el yapımı basit teknolojik yöntemlerin kullanıldığı bir üretim dönemidir.

Daha çok hafif sanayi birikim evresi olarak tanımlayabileceğimiz bu evredeki kentlerde, öncelikle, ticari sermaye birikim evresinde de yerleşmek için tercih edilen alanlar; şehir kenarlarındaki enerji üretim bölgeleri, su kaynaklarının bulunduğu bölgeler kanal, nehir taşımacılığı yapılan alanlar ve liman kentleri tercih edilmekteydi.

Sanayinin 19.Yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmesi ve özellikle tekstil sanayinin gelişmesi ile tüketim malları üretimi önem kazanmaya başlamıştır. Sanayinin gelişmesi, demiryolu ile ulaşımın kuvvetlenmesi sonucu kent mekansal biçimi değişmiştir. Özellikle demiryolu ağının yaygın kullanımı, buharlı gemilerin icadı ile kentim dışarıya

İstanbul Metropoliten Alanı'nın mekansal değişimi ve alışveriş mekanlarının etkilendiği 1923-1950 dönemi irdelendiğinde;

1923-1950 Dönemi Türkiye'nin ekonomik, politik, toplumsal hayatında bir çok 'ilk'lerin bulunduğu bir dönemdir. 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ve, Ankara'nın başkent olması, İzmir İktisat Kongresi ile devletçilik ilkelerinin benimsenmesi, 1930'larda dünyanın ekonomik krize girmesi, 1942 varlık vergisi, 1946'da çok partili döneme geçiş ve kentleşme hareketleri ile İstanbul, ekonomik ve toplumsal yaşantı yönünden sönük ve sessiz bir döneme girerek, yüzyıllar boyu sahip olduğu prestijini kaybetme sürecine girmiştir. Yaklaşık olarak bu durgun yapı 1930'ların ortalarına kadar sürmüş, daha sonra İstanbul tekrar eski sosyo-ekonomik canlılığına kavuşmuştur.

1923-50 Döneminde dünyada sanayileşme hız kazanırken, Türkiye halen tarım ülkesi olarak gelişimini sürdürmekte, gıda başta olmak üzere gibi tüketim sanayi ve montaj sanayi ile ilgilenmekteydi. Cumhuriyetin kuruluş yıllarının sermaye birikimi konusundaki gelişmeleri, daha çok kararlı bir ortam yaratma ve bunun gerektirdiği kurumsal düzenlemeleri sağlama biçiminde özetlenebilir. Yine yabancı sermayenin bu dönemde giderek artan biçimde ülkeyi terk ettiği düşünülürse, 1923-33 yılları durağan geçmiştir. İlk sermaye birikimi 1940'lar da oluşturulmuş ve sanayi kesimine aktarılmıştır. Bir yandan tüketim malları sanayi gelişirken, diğer yandan özel kesime minimum maliyetle dışsal yararlar sağlayan alt yapı yatırımları gerçekleştirilmiştir. Devlet yatırımlarını sürdürürken bir yandan da, yeni yeni oluşan özel sektör elindeki ilkel olanaklarla sermaye birikimi, bankaların küçük tasarruflardan yarattığı ucuz kredi kaynaklarıyla desteklenmekteydi.

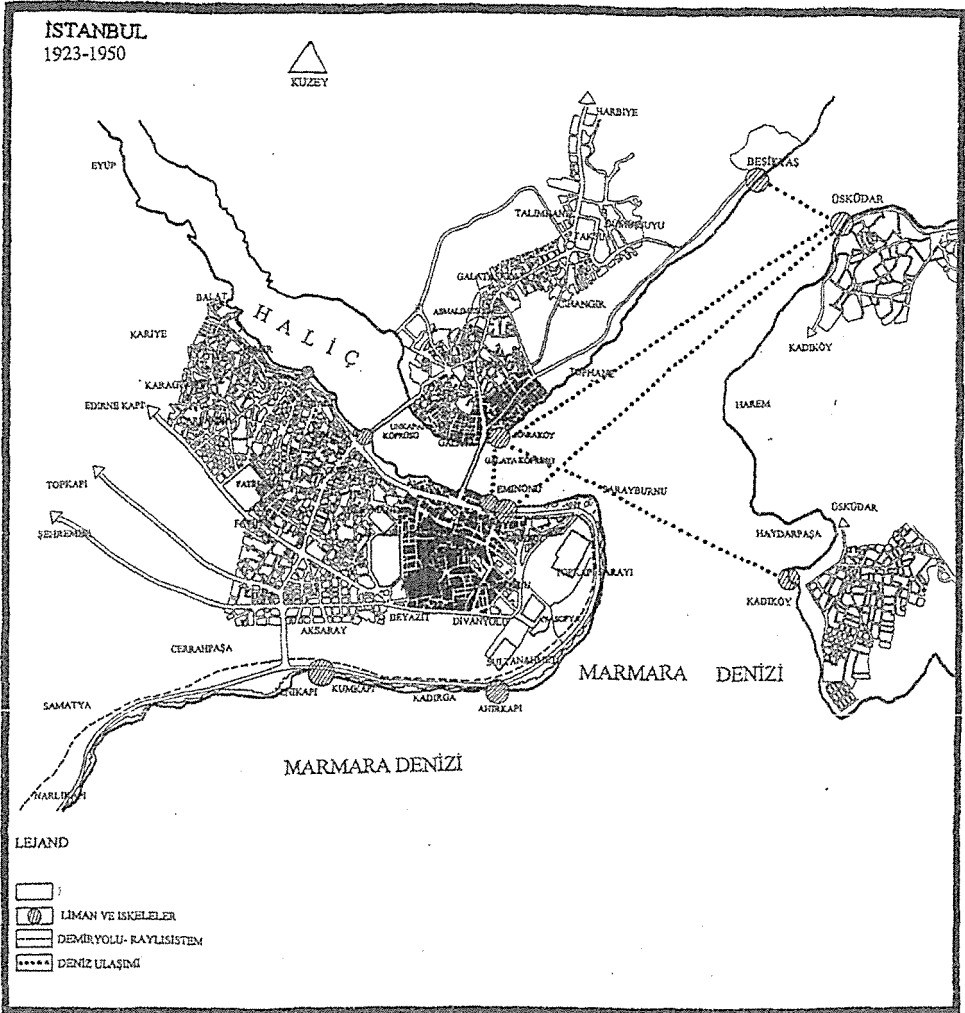
Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'da Avrupa sermayesinin ülkedeki uzantısı olarak, komisyon ve aracı karlarıyla beslenen dışa bağımlı bir ticaret sermayesi varlığını korumaktaydı. Sermaye sahibi tüccarların büyük bölümü gayri müslümlerdi. Ancak daha sonraları, yerli sermayenin desteklenerek yabancı sermayenin tasfiye edilmesi ile özellikle gıda, dokuma, konfeksiyon gibi tüketim malları ticareti, yerli sermayenin elinde olup, ihracat, deniz nakliyatı, bankacılık gibi konularda yabancı sermaye ağırlık kazanmaktaydı.

İstanbul halen ticari sermaye birikim evresindeki kent mekansal yapısına sahip olmakla birlikte, sanayi kentlerinin ortak özelliği olarak, demiryollarının yoğun kullanımı ve kentin dışa doğru büyümesi, İstanbul içinde geçerliydi. Kent doğu, batı, ve kuzey-güney yönlerine doğru genişlemekteydi. Yaygın bir demiryolu politikasının izlenmesi, yurtiçi ve yurt dışından gelen mal ve insan taşımacılığının yapıldığı önemli bir kavşak konumundaydı.

1950'li yıllara dek İstanbul alışveriş mekanlarındaki gelişim ve değişim diğer (konut, sanayi, vb.) fonksiyon alanlarının gelişimine göre daha yavaş olmuştur. İstanbul'da alışveriş mekanları, ticaret alanları 1950'lere dek iki farklı alanda, farklı nitelikte gelişmekteydi.

Birinci bölge, geleneksel yaşamın sürdüğü Tarihi Yarımada'da Kapalıçarşı, Mısır çarşısı, Tahtakale ve Mahmutpaşa'da, Cumhuriyetin ilanından sonra ise Sirkeci Garı ve çevresi ile bütünleşen alışveriş mekanlarıdır. Diğer bölge ise Tanzimat'ın ilanından sonra batılılaşma hareketleri ve gelişmeler sonucu, uzmanlaşmış bir iş bölümünün

sergilendiği, Galata- Pera bölgesi ile kültür, eğlence ve batı tarzı alışverişin olduğu Beyoğlu bölgesidir. Ancak bir önceki dönemin prestij bölgesi olan Beyoğlu, Ankara'nın başkent olması, elçiliklerin Ankara'ya taşınması, varlık vergisi ile gayri müslümlerin işyerlerinden ayrılması gibi nedenlerden ötürü, bölgeye kişilik kazandıran, kimlik veren nüfusunu süreç içinde kaybetmiştir. Böylece Beyoğlu'ndaki otel, lokanta, pastaneler mağazalar ve dükkanlar en önemli müşterilerini de kaybetmiş ve giderek bölgede müslüman olmayan yabancıların çalıştığı işyerleri el değiştirmeye başlamıştır. 1923-50 yılları arası Galata Beyoğlu bölgesi en sessiz dönemini yaşamıştır. Bu dönemden itibaren İstanbul bölgesinde prestij, konut ve alışveriş mekanları Şişli bölgesinde gelişmeye başlarken bir önceki dönemin odak noktası olan Tünel'in yerini Taksim meydanı ve çevresi almıştır (Harita:2).

Harita 2: 1923-1950 Dönemi İstanbul Alışveriş Mekanları

FORDİST BİRİKİM EVRESİ ve İSTANBUL

Bu birikim sürecinde, üreticiler yerine hareket eden üretim bantları, özelleşmiş makineler ve standartlaştırılmış ürünler, üretim sürecinin temel unsurları olmuşlardır. Otomatik makineler sistemin bir parçası haline gelmiş, üreticinin yapması gereken işlemi ve bunun için ayrılan zamanı üretim bantının hızı belirlemeye başlamıştır. Kitlesel üretim ve kitlesel tüketimi hedefleyen fordizm, aynı tür standart malı üretmeye programlanmış fabrikalar, aynı tür malı tüketmeye hedeflenen kitleleri yaratmıştır. Dayanıklı tüketim malları üreten ve bu malları almanın prestij kazandırdığını düşünen tüketici kitlelerinin oluşmasına neden olmuştur.

Fordist birikim evresinde sadece kitlesel üretim ve tüketim veya yeni ekonomik politikalar değil, toplumsal yapıda da yeni bir psikoloji, yeni değer yargıları oluşmuştur. Önceki dönemlere göre aile yapısı değişerek, yavaş yavaş toplum yapısı değişirken, alışveriş alışkanlıkları, tüketim normları da değişmeye başlamıştır.

Fordist birikim evresinin kent mekansal formuna etkilerini irdelediğimizde; eski kent merkezi/tarihi alışveriş mekanı niceliksel olarak aynı kalırken, kendi içinde niteliksel olarak değişmiş, kent içinde birden fazla merkezin farklı sosyo-ekonomik gruplara hizmet vermek üzere oluştuğu görülmektedir.

İstanbul Metropolitan Alanı'nın bu yaklaşımlar doğrultusunda 1950-80 dönemi arasında irdelediğimizde, Bu süreç kendi içinde onar yıllık dönemlere ayrılabilir.

1950-60 yılları Türkiye'nin liberal ekonomik politikaları uygulamaya koyduğu, çok partili döneme girdiği, dış dünya ile göreceli olarak bütünleşmeye başladığı süreç olarak tanımlanabilir. Bu dönemde yabancı sermayeye veya dışarıya sadece ekonomik anlamda değil, yaşam biçimi olarak da kapılar açılmıştır. İthal malların ülkeye girmesiyle, tüketim malları pazarı genişlemiş, pazardaki bu mallara hem kentliler hem de kırdan kente gelenler tarafından talep gösterilmektedir.

1960 askeri müdahalesi ve beraberinde getirdiği sonuçlar dönüştürücü olmuştur. 1960'lı yıllar tüm Dünyada pek çok yeniliği kapsayan hayatı tüm yönleriyle değiştiren, değer yargılarını sorgulayan, yeni bir sürecin başlangıcıdır. Türkiye planlı kalkınma, planlı ekonomi dönemine girmiştir. Bu tarihten itibaren devlet ağırlıklı olmak üzere özel sektör işbirliği ile karma ekonomik düzen ve ithal ikameci sanayileşmeye önce pazarı geniş ve teknolojisi kolay mallardan, yani tüketim mallarından başlamıştır. 1960-70 döneminde tüketim hız kazanarak, iç pazar tüketimi ancak üretim sadece ülke içinde tüketilerek ihracatın yapılamadığı bir dönem başlamıştır. Bunun sonucu olarak tekelleşme artmış, köylü ve tarım sektörü destek görmemiş, ithalat sınırlı olmuş, enflasyon giderek artarken, üretim yapılamaz hale gelmiştir.

1970'li yılların ortalarından itibaren pek çok iç ve dış etmen ekonominin dar boğaza girmesine neden olmuştur. Bunlardan biri 1974 yılında Kıbrıs'a yapılan müdahaledir. Aynı tarihlerde dünya ekonomik krizinin etkileri de eklenince kriz büyümüştür. Yine bu dönemde Avrupa'nın teknoloji ağırlıklı çalışmaya başlaması, Avrupa'nın artık Türkiye'den işçi kabul etmemesi, çalışan işçileri çıkarması ve sınır dışı etmesiyle, yurt

dışından gelen döviz miktarı azalmış, işsizlik başlamış, böylece ekonomik kriz, sosyal yapıyı da etkileyerek toplumun tüm kesimlerine sıçrayan, çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. Bu sürecin sonunda hiçbir dönemde olmadığı kadar radikal ve uzun süre gündem de kalan ve uygulanan 24 Ocak kararları açıklanmıştır. Yeni ekonomi politikalarını açıklayan bu paket program kısa vadede beklenen etkiyi yapamamış ve bu süreç 1980'de üçüncü askeri müdahale ile kapanmıştır.1980 askeri müdahalesi Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişmesinde bir aşamanın sonuna ve bir yenisinin başlangıcına işaret etmekteydi.

1950-80 dönemi sermaye birikimi ve alışveriş mekanlarına yansımaları anlamında değerlendirildiğinde; 1950-60 dönemi ülkenin liberal ekonomi dönemine geçildiği ve halen ticari sermaye birikim evresinin hakim olduğu dönemdir. Bu dönemde, İstanbul'un alışveriş mekanlarında önemli bir değişiklik olmayıp, Tarihi Yarımada, liman, demiryolu ve konumu nedeniyle bu dönemde de kentin birinci derece merkezi durumundadır. Yine Karaköy-Galata para piyasalarının hakim olduğu bölge olup, Beyoğlu-Şişli ise perakende ticaretin yapıldığı alışveriş mekanlarıdır.

1960'lı yılların başlarında, İstanbul Metropoliten Alanı'nda ticari sermaye birikim sürecinin hakim olduğu ancak, 60'lı yılların ortalarından itibaren sanayi sermaye birikim evresine geçildiği, ancak teknoloji ve üretimi kolay olan dayanaksız tüketim malları üretiminin ve montaj sanayinin hakim olduğu bir dönemdir. Bu evrede İstanbul Metropoliten Alanı'nda sanayinin yer seçtiği alanlar ticari sermaye birikim evresinde yerleşilen bölgeler ile aynı olup, Tarihi Yarımada ağırlıklı olmak üzere Haliç'in her iki Yakası'dır.

Sanayi sermayesi birikim evresinde kentleri irdelediğimizde ulaşım alanında olan gelişmeler demiryolunun yaygın kullanımı, buharlı gemilerin icadı ile kentin dışı doğru gelişmesinin hız kazandığı görülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda yavaş yavaş kent merkezinden uzakta banliyöler ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda İstanbul Metropoliten Alanı'nda da gelişmeler aynı paralellikte olmaktadır. Önceleri kent merkezi ve yakınında konumlanan imalathaneler ve fabrikalar daha sonra kentin dışında, çeperlerinde yer seçmekteydiler. Özellikle dayanıklı tüketim malları üreten kuruluşlar kent merkezi dışında ancak demiryolu ve karayolu ile ulaşımın sağlanabildiği ve işgücünün kolaylıkla bulunabildiği bölgelerde; Tuzla, Gebze Pendik gibi ilçelerde yerleşmişlerdir.

Bu nedenle sanayi sermayesi birikim evresinde, tüm dünyada ve İstanbul Metropoliten Alanı'nda fonksiyon alanları kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamakla birlikte bu sürecin ileri dönemlerinde sanayinin kent merkezinden desantralize edilmesi, kent dışında sanayi bölgeleri oluşturulması ile konut, sanayi, ticaret alanları birbirinden ayrılabilirlerdir.

Sanayi sermayesi birikim evresinde, İstanbul Metropoliten Alanı alışveriş mekanlarında başta gıda, tekstil, ürünleri olmak üzere çok çeşitli yerli tüketim mallarını ve az miktarda dayanıklı tüketim malları vitrinlerde görülmektedir. Ayrıca sermayenin büyümeye başlaması ile özellikle pasajların ve pasaj içlerinde yeni eğlence mekanları (kafe, sinema salonu, vb.) ortaya çıkmaktadır.

Batı Yakası'nda Eminönü, Beyoğlu, Taksim, Karaköy, Galata, Şişli, Beşiktaş, Bakırköy bulunurken, Doğu Yakası'nda Kadıköy, Üsküdar'ın ikinci ve üçüncü derece merkezler olarak geliştiği görülmektedir

1970-80 döneminde, fordist birikim evresinin kent formu İstanbul Metropoliten Alanı mekansal yapısında izlenmektedir. Üretilen standart mallar, pek çok farklı iş kolunun, yeni sektörlerin oluşmasına ve bunların mekansal form içinde yer almasına neden olmaktadır. Örneğin, pazarlama, dağıtım, reklamcılık gibi sektörler, alışveriş mekanları içinde yer seçmektedirler. Yine standart ürün üretimi ambalaj sanayi gelişmiş ve bu ürünler ile birlikte süper marketler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde sanayi alanları ve çevreye olumsuz etkileri olan kuruluşlar kent dışına ve çeperlerine doğru yaklaşırken, küçük sanayi/ imalathaneler kent içinde kalmaktadırlar. Konut alanları ise sanayi alanlarına bağlı olarak farklı niteliklerde olmak üzere yine kent çeperlerine kadar yayılmaktadır.

1950-80 döneminde İstanbul Metropoliten Alanı'nda meydana gelen yenilikler şu şekilde sıralanabilir,

- 19.Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan pasajların, 1970'lerin sonlarına doğru özellikle Batı Yakası'ndaki Şişli bölgesinde uygulanmaya başlaması,.
- Bir başka oluşum 19.Yüzyıl alışveriş mekanlarının simgesi olan Bonmarche tipi çok katlı mağazacılığın yeniden gündeme gelmesidir. Bu uygulamanın ilk örneği, memur ve dar gelirliilere taksitle satış yapan, pek çok ürünü bünyesinde barındıran 19 Mayıs Mağazaları, daha sonra 1960'ların sonlarında ise Yeni Karamürsel mağazalarıdır. Aynı amaca hizmet eden bir başka kuruluş, 1950'li yıllardan itibaren ordu pazarı, Orko diye bilinen ve ordu mensuplarına satış yapan kurumlardır. 1970'li yıllarda özel kesim girişimcileri tarafından da benzer uygulamalar yapılmak istenmiştir. Yine çok katlı mağazacılık anlayışında pek çok çeşitli ürünün az bir karla satıldığı UKİ, UFI gibi mağazalar özellikle İstanbul'un Batı Yakası'nda (Aksaray, Fatih gibi) yer almışlardır.
- 1950- 80 Döneminde ilk süper market zinciri olan MİGROS kurulmuştur. (1954) Bu yeni süper marketlere Ankara'da GİMA, katılmıştır.
- 1970'li yılların sonlarında (1978) belediyelerin halka ucuz mal satmak amacıyla kurdukları tüketici kooperatifleri Tanzim Satış Mağazaları adı altında kurulmuştur. Bu mağazalar genellikle belediye arsasında, alışveriş mekanlarında, ulaşım odağı gibi halkın kolay ulaşabileceği noktalarda kurulmuştur. Bu uygulamalar 1980'li yılların başına dek devam etmiştir.
- Bu dönemde Migros, Gima ,Tanzim Satış Mağazaları ile birlikte alışveriş yapma biçimi de değişmiş ve bu değişimler tüketici tarafından benimsenmiştir. Süper marketler, müşteri ile satıcının yüz yüze ilişkilerini ortadan kaldırırken, tüketici alternatifini çok olan bu mekanları tercih etmeye başlamıştır. Süper market anlayışı ile pek çok yenilik gündelik hayata girmiştir

Bu anlamda İstanbul Metropoliten Alanı Batı Yakası'na baktığımızda Tarihi Yarımada'da Eminönü- Beyazıt önceki dönemlerdeki rollerini devam ettirmekte, Eminönü toptan ve perakende ticarete önemini korumaktadır. Eminönü, Beyazıt, Aksaray, Fatih gelişirken, Galat-Beyoğlu giderek prestij kaybetmektedir. Bunun nedenleri, öncelikle hızlı nüfus artışı, göç bu bölgede yozlaşmanın başlaması, 1942

varlık vergisi, 1955 6-7 Eylül olayları ile azınlıkların İstanbul'dan gitmeleridir. Bu nedenlerle Beyoğlu, Tariabaşı, Dolapdere, Asmalımescid gibi semtlerin ekonomik ve mekansal yapıları değişmiştir. Ekonomiyi ellerinde bulunduran gayrimüslümlerin gitmesi ile el değiştiren Beyoğlu aynı zamanda kültürel bir değişime de uğramıştır. Sinemalar, tiyatrolar ve yeni zenginlerin işletmeciliğini yaptığı pastane, kafe, tiyatro, lokantalar bu bölgede yer almaktadır. 1960'lı yılların başlarından itibaren Taksim meydanının kuzeye doğru uzantısı olan Şişli, hem konut hem alışveriş mekanı olarak gelişerek önem kazanmaktadır. Şişli'nin farklı yapıda gelişmesinin bir nedeni de hem gayrimüslüm ve levanten nüfusun bu bölgede oturması, hem de yeni zengin müslümanların apartmanlaşan bu bölgede ikamet etmeye başlamalarıdır. Ayrıca Avrupa'ya gidip gelen işçi akımları ile yeni moda malların bu yeni alışveriş mekanlarında satılmaya başlaması, 1970'lerde yeni bir sosyal sınıfın, yeni tüketici yapısının ve tüketim kalıplarının oluşmasına neden olmaktadır. Radyo, TV, elektronik eşya gibi dayanıklı tüketim malları kullanan ve yeni moda konfeksiyon ürünleri satın alan tüketici topluluğu da bu semtin gelişmesinde destekleyici olmaktadır. 1970'lerde Şişli çevre semtlerle birlikte, daha çok lüks çarşıların, pasajların, seçkin butiklerin, ithal malların satıldığı, dükkanların, işyerlerinin, bankaların yer aldığı, iş ve eğlence hayatının ağır bastığı bir yapı kazanmıştır. 1970'li yıllarda Şişli- Halasgargazi caddesi üzerindeki büyük pasajlar, içlerinde yer alan sinema salonu, kafe vb. eğlence mekanları semte bu yönde de kimlik kazandırmaktaydı. Bu dönemde Nişantaşı, Valikonağı, Rumeli caddesi, Maçka semtleri üst gelir grubuna hizmet eden mekanlar olarak gelişmeye başlamışlardır. Şişli önemini 1980'li yıllara dek korumuştur.

Batı Yakası'nın bir diğer alışveriş mekanı olan Beşiktaş, 1970'lere kadar kendi içinde büyüyen bir alt merkez iken, 1970'lerden sonra özellikle Boğaz Köprüsü ,çevre yolları ve deniz ulaşımı ile desteklenen ulaşım ağı ile yeni bir alışveriş mekanı olmaya başlamıştır.

Doğu Yakası'nın bir ticaret ve alışveriş mekanı olarak gelişmesi 1960'lı yıllara rastlamaktadır. 1950'lerde başlayan göç ve nüfus artışı, Batı Yakası'nda suriçi ve surdışından sonra belli bir yoğunluğa ulaştıktan sonra özellikle 1955-60 sanayi planları ile nüfusun sanayi alanları etrafında yoğunlaşması ile Doğu Yakası'nın gelişmesine neden olmuştur.

Doğu Yakası'nda alışveriş mekanı olarak öne çıkan ilk ilçe Kadıköy'dür. Kadıköy, Altyol, Bahariye caddesi özellikle konfeksiyon (giyim eşyası) olmak üzere alışveriş mekanı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca 1980 yılına kadar Kadıköy merkezi lokanta, kafe, pastane, sinema, tiyatro, vb. eğlence sektöründe de Doğu Yakası'nın 1. Derece merkezidir. Bu dönemde bir diğer alışveriş mekanı ise Üsküdar'dır. Üsküdar'ın alışveriş mekanı olarak gelişmesi Kadıköy'den daha geç bir döneme rastlamaktadır. Üsküdar 1973 yılında Boğaz köprüsünün ve çevre yollarının etkisiyle gelişmiş, doğusunda yer alan Ümraniye ve Dudullu yerleşmelerine, kuzeyindeki Boğaz köylerine hizmet eden bir merkez konumuna gelmiştir. I.Boğaz Köprüsü'nün açılmasıyla, Üsküdar'ın doğusunda Boğaz Köprüsü'nün ilk çıkışında Bağlarbaşı hem bir ulaşım odağı olmuş hem de yeni bir alışveriş mekanı olarak 80'li yılların başından itibaren önem kazanmıştır. Bu mekan ağırlıklı olarak Bağlarbaşı meydanı alt bölgesine hizmet edecek biçimde herhangi bir sektörün ağırlıklı olarak yer almadığı bir alışveriş mekanı (küçük bir çarşı gibi) olarak gelişmektedir.

POST FORDİST BİRİKİM EVRESİ ve İSTANBUL

1970'li yılların sonlarından itibaren, fordist birikim sürecinin bir bunalıma girdiği görülerek, bu bunalımı aşmak için çeşitli çıkış yolları aranmaya başlanmıştır. Bu girişimlerin tümünü kapsayan yeni oluşum ve girişimler araştırmacılar tarafından fordizme karşılık post fordizm olarak adlandırılmıştır.

Seri üretim demek olan fordizme karşı gelişen post fordizm kısaca esnek üretim süreci olarak tanımlanabilir. Fordizmin standart tek tip, tür, çeşitte olan üretimine, tek bir amaca yönelik makinalarına karşı çok sayıda, farklı türde ürün üretebilen, birden çok işlevi üstlenebilen, esnek makinalar ile esnek üretim biçimi benimsenmiştir.

Bu sürecin bir başka özelliği ürün miktarından çok çeşit, tip ve model farklılığının öne çıkması, sürekli yeniliklere pazardaki değişikliklere, taleplere kısa sürede cevap verebilen, tasarım aşaması ile öne çıkan bir süreç olmasıdır.

Bu sürecin diğer özelliği toplumsal iş bölümünün genişlemesi, özelleşmiş, uzmanlaşmış üretim birimleri, uzmanlaşmış sektörlerin öne çıkmasıdır. Süreç içinde tüketim normları da değişmeye başlamış, tüketim bir gereksinmeyi karşılamanın ötesinde anlamlar üstlenmiştir.

1980'li yıllardan sonra bu esnek üretim, esnek tüketim olgusu, reklam, ambalaj, medya ile bütünleşerek toplumları yönlendirmeye başlamıştır. Tüketim sadece madde/ meta üretmenin ötesinde sembollerini simgeleri ve hatta 90'ların deyimiyle imaj tüketme anlamına gelmiştir.

Bu dönem üretimde tüketim de meydana gelen farklılaşmalar, iş bölümü ve uzmanlaşmalar, kent mekansal yapısına da yansımaktadır. Bu süreç de kent çeperlere kadar dayanmıştır. Örneğin; konut alanları, kent merkezinde, merkez dışında kamu alanlarında, gecekondular, hisseli, toplu konut alanlarında, kullanıcısının üretim sürecindeki rolüne göre kent içinde konumlanmaktadır.

Bu anlamda alışveriş mekanları da kent içinde farklı sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik gruplara hizmet eden farklı nitelik ve nicelikte alışveriş mekanları olarak gelişmektedir. Kentler bu süreç içinde üretim değil daha çok hizmetler kenti olmaya ve ticaret ön plana çıkmaktadır. Büyük kentlerde yeni alışveriş mekanları eğlence mekanları, merkezleri ortaya çıkmaktadır. Büyük kentler giderek tüketim kentleri olmaya, tüketim biçimleri normları kenti etkilemekte ve gelecekte alacağı biçimi belirlemektedir.

Kente kimlik kazandıran bu yeni çok katlı alışveriş merkezleri toplumsal yapıyı da aynı anlamda etkilemektedir. Bu merkezler kullanıcıya da bir prestij kazandırmakta, statü sağlamaktadır.

İstanbul Metropolitan Alanı'nda 1980 sonrası dönem, çalışmanın kuramsal yapısı içinde tanımlanan post- fordist sürecin özelliklerini sergilemektedir. Kent, çeperlerine kadar karayolu, demiryolu güzergahlarına bağlı olarak yayılmış/saçaklanmış bir görünüm sergilemektedir. Birbirinden çok farklı sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel değerlere, farklı

1990'lı yılların ortalarından itibaren kişinin kendini tanımladığı, kişiliğini ortaya koymak istediği, kullanmak istediği özel her şey moda olabildi. Modanın sınırları çok esnek çizildi. Bu zıtlıkların kabul görmesi, kişileri, toplumu ve daha sonraları mekanları tek düze olmaktan kurtararak, hareketlendirdi. Bu dönemde İstanbul Metropolitan Alanı'nda alışveriş mekanlarında, belirli prestij mekanlar statü kazanmak için kullanılsa da mutlaka alışveriş yapılabilen veya tercih edilen kent içinde çok farklı nitelikte, nicelikte, çok farklı gelir gruplarına hitap eden orijinal-(ithal) mallardan yerli ürünlere, ikinci, üçüncü el pazarlara kadar pek çok alışveriş mekanı yer almaktaydı.

Bu dönemde bir tek ortak fikir ya da eylemde tüm toplumsal sınıflar birleşmektedir. Tüketmek nasıl olursa olsun herkes kendi gelir düzeyine göre tüketim yapmaktadır. Bu tüketim olgusu ise giderek kenti yönlendirmektedir.

Kent içinde veya dışında yeni açılan bir alışveriş merkezi veya yeni düzenlemenin yapıldığı alışveriş mekanları bu alışveriş mekanlarında yeni açılan bir mağaza, cafe ya da bir eğlence mekanı hemen gidilmesi görülmesi gezilmesi gereken bir mekan olmakta daha önce aynı anlamda kullanılan bir mekan eski muamelesi görmekte ve daha alt gelir grubuna terk edilmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, İstanbul'da özellikle hafta sonları ve hafta arasında kentin hangi akslarda trafiğin yoğunlaşacağı, nerelerde otopark sorununun olduğu bilinmektedir. Yine bu tüketim mekanları olan alışveriş merkezleri nedeniyle kentin hangi yöne doğru nasıl gelişeceği, nerelerde rantın artacağı, hangi semtlerin popüler, prestij mekanları olacağı belirlenmektedir.

Sonuç olarak tüketim, tüketmek ve bu bağlamda alışveriş mekanları/ merkezleri 1980 sonrası kent mekanını, makro formunun alacağı biçimi belirlemektedir.

İstanbul Metropolitan Alanı'nda alışveriş ve tüketim olgusu ile sürekli yeni alışveriş merkezlerinin ortaya çıkmalarına pek çok ekonomik, toplumsal gelişme neden olmaktadır.

1990 SONRASI OLUŞAN ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ

1980 yılından sonra ortaya çıkan yeni alışveriş merkezlerinin oluşum nedenleri Türkiye'nin kendi içindeki yapısal değişimleri ile birlikte dünyanın globalleşme süreci içine girmesi ile de ilişkilidir.1990'lı yıllarda toplum içinde kişilerin kimliklerini, tüketim güçleri belirlemede ve tüketim güçleri düşük olanların söz sahibi olmaları güçleşmekte ve hatta tüketime bağlı olmayan kimliklerde pek fazla kabul görmemektedir. Tüketmenin amaç olduğu bu dönemde değişen değer yargılarına, teknolojik gelişmelerde eklenince, alışveriş merkezlerinin yaygınlık kazanması şaşırtıcı olmamaktadır.

İstanbul Metropolitan Alanı'nda alışveriş mekanlarının oluşumunu etkileyen değişen toplumsal yapı aşağıdaki başlıklarda toplanabilir.

- Hızlı kentleşme ve Türkiye'deki üst gelir grubunun İstanbul'da ikamet etmesi,
- Kadının ve çocuğun değişen statüsü,

- Araç sahipliği,
- Kitle iletişim araçlarının etkisi,
- Teknolojik gelişmeler,
- Türkiye'nin yabancı sermayeye kapılarını açmasıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Sermaye birikim biçimleri, mekansal yapı ve İstanbul Metropoliten Alanı karşılaştırıldığında, İstanbul Metropoliten Alanı alışveriş mekanlarının gelişimi, sermaye birikim biçimleri ile ilişkilendirildiğinde, İstanbul'un dünyada yaşananlarla belirli dönemlerde paralellikler yaşadığı, belirli dönemlerde de farklı yapılanmalara sahne olduğu görülmektedir.

- İstanbul'un ticari sermaye birikim evresi ile post fordist birikim dönemlerini, küçük ayrımlar ile olsa da dünya ile aynı paralellikte yaşadığı görülmektedir.
- Dünya 15. 18. yüzyıllarda yaşanan ticari sermaye birikim evresi İstanbul'da 19. Yüzyılın ikinci yarısında aynı özellikleri ile yaşanmıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısında dünya sanayi devrimi ve gelişimini yaşarken, İstanbul'da ticari sermaye birikim süreci hüküm sürmektedir.
- Cumhuriyetin ilanı ile yerli sermaye ve devletçilik ilkesi benimsenirken, sanayi birikim sürecine geçilememiştir. Ancak dünyanın hızla sanayileştiği ve sonunda fordizmi yaşadığı dönemlerde 1950-80 yıllarında Türkiye hem sanayileşmeyi hem de fordizmi birlikte yaşamaktadır.

Türkiye ve dolayısı ile İstanbul ticari sermaye birikim evresinden sonraki sanayi sermaye ve fordist birikim sürecini, 1950-80 döneminde iç-içe karmaşık ancak dünyadaki gelişiminden farklı bir biçimde yaşamıştır. 1980 Yılından sonra dünyanın küreselleşme sürecine girmesi ve Türkiye'nin liberal ekonomik politikaları benimsemesi ile ülke ve İstanbul Metropoliten Alanı yeniden dünyada olan gelişme ve değişimleri kendi sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapısı ile de bütünleştirerek yaşamaktadır. Dünyada 1970'lerde çıkmaza giren, fordizme karşılık geliştirilen post-fordist yaklaşımlar Türkiye ve İstanbul Metropoliten Alanı'nda da 1980'li yılların sonlarından itibaren görülmektedir.

Bu evrede tüm dünyada ekonomik siyasal, toplumsal yapılarda katı kurallar, yaptırımlar sınırlar ortadan kalkarken, daha rahat daha esnek, bir yaşam biçimi benimsenmeye başlamaktadır. Bu esneklik, kuralsızlık, sınırların ortadan kalkması, kent mekansal yapısını ve alışveriş mekanlarında da kendini göstermektedir.

İstanbul Metropoliten Alanı, ticari sermaye ve post fordist birikim evrelerini dünya ile aynı paralellikte yaşamıştır. Ticari sermaye birikim evresinin yaşandığı süreç 1839 Tanzimat Fermanı ile batılılaşmanın başladığı, ülkenin dışa ve yabancı sermayeye açıldığı dönem iken, 1980 ve özellikle 1990 sonrası da yine Türkiye'nin liberal ekonomi politikalarını benimsediği ve yabancı sermayeye açıldığı dönemdir. Ülkenin dışarıya açıldığı her iki dönemde de dünya ile paralellikler sağlanmıştır. Ancak 1923-80 dönemi Türkiye'nin içe kapalı geliştiği devletçilik olgusu ile yerli sermayenin kalkındırılmaya çalışıldığı, tüketim yerine, tasarruf ve yatırım olgusunun benimsendiği bir dönemdir. Bu

süreç alışveriş mekanları açısından da durağan geçmiş ancak bu mekanlarda iç dinamiklerin etkisi ile niteliksel değişiklikler olmuştur.

İstanbul Metropolitan Alanı'nda alışveriş merkezlerinin 1990 yılından sonra hız kazanmasının nedenleri;

1. Ülkenin en zenginlerinden oluşan % 3'lük grubun İstanbul'da ikamet etmesi,
2. Tüketim normlarının değişmesi, tüketim potansiyelinin yüksek olduğunun bilinmesi,
3. Ekonomi politikalarının etkisiyle 1990 yılından sonra önce yabancı sermaye, daha sonra da yerli büyük sermayenin alışveriş merkezlerine yatırım yapmaları bu gelişmelere ivme kazandırmaktadır.

İstanbul Metropolitan Alanı'nda çok katlı mağazaların ilk olarak ortaya çıktıkları ve geliştiği dönem 1839-1923 yıllarıdır. Cumhuriyetin ilanı olan 1923 yılından sonra yerli sermayeye önem verilmesi ile yerli sermaye geliştirilmiş, ekonomik ve siyasi olaylarla yabancı sermaye ülkeden ve İstanbul'dan gidince batı tarzı bu gelişmeler durmuştur. Ancak 1980 yılından sonra yeni ekonomi politikalarıyla yabancı sermayenin ülkeye girmeye başlaması kent mekansal yapısında hareketlenmelere neden olmuş ve bu gelişmenin de ilk göstergeleri alışveriş mekanlarında izlenmiştir.

Bu nedenle 1839-1923 dönemi ile 1980 sonrası dönem bu anlamda benzerlik göstermektedir. 1839-1923 yıllarında İstanbul ticari sermaye birikim evresini yaşamakta ve yabancı sermaye ülkede hüküm sürmekteyken bu dönem Avrupa'da moda olan Bon Marche tipi mağazacılık anlayışı İstanbul'un Batı Yakası'nda gelişmektedir.

Bu dönemde Tarihi Yarımada'da alışveriş Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı gibi geleneksel mekanlarda yapılmakta ve statü sağlamaktaydı. Aynı anlamda gayrimüslümlerin yoğunluk kazandığı Beyoğlu'nda, Bon Marche türü mağazalardan alışveriş yapmak da statü kazandırmaktaydı. 1980 sonrası döneme gelindiğinde ve özellikle 1990 sonrasında İstanbul Metropolitan Alanı'nda yeni alışveriş merkezlerinden alışveriş yapmak, bu merkezleri herhangi bir biçimde (eğlenmek, gezmek, yeme- içme, vb.) kullanmak, da prestij kazandırmaktadır.

1839-1923 dönemi ve 1980 sonrası dönemi İstanbul alışveriş mekanları bağlamında karşılaştırıldığında,

- Kapalıçarşı ve yeni alışveriş merkezleri ait oldukları dönemde kent içinde önemli odak noktaları olmakta,
- Bu mekanlar sadece alışveriş amacıyla değil ailece gezmek, eğlenmek, boş zaman geçirmek içinde tercih edilmekte,
- Mimari özellikleri bakımından kapalı, tek bir çatı altında, birden çok mağazanın yer alması, dinlenme mekanlarının bulunması, kent içinde simge yapılar olmalarıyla da benzer özellikler göstermektedirler.

Bu nedenle; İstanbul Metropolitan Alanı'nda üzeri kapalı alışveriş mekanlarında ve çarşılarda alışveriş yapmak, eğlenmek sadece 1980 sonrası döneme özgü, yeni ve orijinal bir yapılanma olmamaktadır. Kapalıçarşı, arasta, bedesten ve daha sonraki dönemlerde pasaj gibi üzeri kapalı çarşılar İstanbul'un tarihsel geçmişi içinde hem

mekansal, hem mimari özellikleri, hem de toplumsal yaşantı yönünden önemlerini korumuşlardır. Bu nedenle yeni alışveriş merkezleri ile İstanbul'un tarihsel süreci içindeki roller benzerlikler göstermektedir

İstanbul Metropoliten Alanı'nda 1980'lerden sonra ağırlıklı olarak 1990 yılından sonra hizmetler sektöründe hızlı bir dönüşüm başlamıştır. Bu hızlı dönüşüm de sermaye birikiminin el değiştirmesi, büyük sermayenin konut, sanayi iş merkezi yatırımlarına ağırlık vermesi yeni çok katlı alışveriş merkezlerinin yapımına hız kazandırmıştır. Ayrıca özellikle yabancı sermayenin alışveriş merkezlerine yönelmesi, yapılan her alışveriş merkezinin kent mekanında prestij alanlar haline gelmesi, bu mekanlara olan talebin yerli büyük sermaye gruplarını da alışveriş merkezi yatırımlarına yöneltmiştir. İstanbul Metropoliten Alanı'nda alışveriş merkezleri ya da çok katlı mağazaların ortaya çıkması, 1839- 1923 ile 1980 sonrası dönemlere rastlamaktadır. Her iki dönemde yabancı sermayenin ülkeye girdiği, batıya açılma-liberal politikaların benimsendiği dönemlerdir.

1923 yılında yerli sermayeye önem verilip geliştirilmesi, ekonomik ve siyasi olaylarla yabancı sermayenin ülkeden ve İstanbul'dan gitmesi ile batı tarzı bu gelişmeler durmuştur. Ancak 1980 yılından sonra yeni ekonomi politikalarıyla yabancı sermaye yeniden ülkeye girmeye başladığından kent mekansal yapısında ilk hareketlenmeler alışveriş mekanlarında yaşanmıştır.

1990 sonrası sayıları artan yeni alışveriş merkezleri metropolün mekansal gelişimini etkilemekte, yönlendirmekte ve gelecekte alacağı makro formu belirlemektedir.

Yeni yapılan bir merkez ve çevresi kısa bir süreç de değer artışı sağlamakta farklı bir dönüşüm sürecine girmektedir. İstanbul Metropoliten Alanı'nda yapılan bir alışveriş merkezi sonrası, kentin hangi yöne doğru gelişeceği, hangi noktalarda ulaşımın yetersiz kalacağı, trafiğin hangi noktalarda, ne zaman sorun olacağı, emlak fiyatlarının, ne oranda nerelerde artacağı önceden bilinmektedir.

Bu noktada planlama kurumu mekansal dönüşüm sürecinin en son noktasında oluşmuş-bitmiş bir süreç sonunda sorunlar nasıl çözülür aşamasında gündeme gelmektedir.

Bu çalışmanın sonunda mevcut alışveriş merkezlerinin nerelerde, nasıl konumlanacağı, kent makro formunda ne gibi gereksinimler doğuracağı, kentin mekansal sosyal, ekonomik gelişimini hangi boyutlarda etkileyeceği düşülmeksizin, girişimci, yatırımcıların öncülüğünde ve sermayenin kendisi için uygun gördüğü konumlarda (ulaşılabilirlik, uygun arsayı kolaylıkla elde etme, vb.) tasarlanmışlardır.

Bir diğer saptama ise; bu alışveriş merkezlerinin sayıları giderek artmaktadır ve artacaktır, çünkü;

- Bu merkezlerin ülkemiz için yeni bir olgu olması,
 - Yeterli nüfus ve genç nüfusun bulunması,
 - Uzun yıllar tasarruf olgusu ile yaşamış nüfusun tüketim ile yeni tanışması, tüketici potansiyelinin, olması
 - Girişimci-yatırımcı potansiyelinin, olması
 - Küreselleşmenin tüm boyutları ile yaşanabilmesi,
- nedeniyle İstanbul çok daha fazla merkezi kaldıracabilecektir.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 1. DİN YILPA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10.Kasım.1998, İstanbul

DÖRDÜNCÜ OTURUM

MEKANLAR ARASI BİRLİKTELİK VE ÇATIŞMA

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım.1999, İstanbul

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE MEKAN

Doç. Dr. Gülden ERKUT
İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
89191, Taksim İSTANBUL
e-posta: gerkut@itu.edu.tr

ÖZET: Bu bildiri küreselleşme sürecinde sosyo-ekonomik farklılaşma, kentsel mekan ile ilişkisi bağlamında değerlendirilecektir. Bu amaçla, ilkin küreselleşme yerelleşme ikilemi tartışılmıştır. İzleyen bölümde, toplumsal farklılaşma alanındaki kuramsal gelişmeler incelenmiş ve toplumsal farklılaşmanın ölçümü ve küreselleşmenin kentsel mekandaki etkileri irdelenmiştir. Son bölümde ise görgül araştırmalardan yola çıkarak İstanbul için değerlendirmeler yapılmıştır.

1. KÜRESELLEŞME

Eşgüdümleyen parçalara da ayıran bir eşitsiz gelişme süreci olarak tanımlanan küreselleşme, dünya üzerinde, içinde artık başkalarının olmadığı yeni karşılıklı bağımlılık biçimlerini ortaya çıkarır. Küreselleşme sürecinde, uzak yerleşimlerdeki farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri bir bütün olarak yer küreye yüzeyinde şebekeleşir. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanır. Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemesinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır (Giddens,1994).

Yerel kavramının, coğrafi açıdan sınırlanmış belirli bir alanla, özel toplumsal ilişkiler biçimi üreten, toplumsal ve mekansal süreçler olmak üzere birbirine bağlı iki süreç grubuna gönderme yaptığı ifade edilmiştir (Urry,1995). Bu tür yerel toplumsal ilişkileri açıklamak için, toplumsal ile mekan (ve zaman) arasındaki ilişki; toplumsal ilişkilerin ve bunların mekansal /zamansal olarak oluşturulma tarzlarının doğası ve çeşitli biçimlerde toplum ve mekânın çözümlemeleriyle ilişkili olan “yerellik”in farklı anlamlarının tartışılması gereklidir.

Küreselleşme kavramı uluslararası ilişkiler literatürü ve dünya sistemi kuramı olmak üzere birbirinden çok ayrı iki literatür kümesi içinde tartışılmaktadır. Uluslararası ilişkiler kuramcıları, ulus-devlet sisteminin gelişimi üzerinde odaklanırken, Wallerstein ‘a göre toplumsal oluşumları incelemek için en uygun analiz birimi dünya sistemidir ve kapitalizm başlangıçtan beri ulus devletlerle değil, dünya ekonomisi ile ilgili bir şeydir. Küreselleşmenin sosyal ve kültürel boyutları, ulus-devletler arasındaki farklılıkların, küresel düşün, bilgi, sermaye ve işgücü akımlarına bağlı olarak ne denli azaldığı veya

yok olduğu ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda, aşağıdaki sorgulamalar yapılmıştır (Eade,1997).

- Küreselleşme devam ettikçe bugünkü toplumlar nasıl değişmektedir?
- Sınıf, etnik, ırk veya cinsiyet oluşumları üzerinde odaklanan geleneksel sosyolojik yorumların sonuçları nelerdir?
- Sermaye, bilgi, imaj ve insan akımlarına yanıt olarak ne tür yeni siyasal, sosyal ve ekonomik süreçler yaşama geçirilmelidir?
- Güç, direniş, ve eşitsizlik'e ilişkin geleneksel tartışmalar küreselleşme ışığında yeniden nasıl yorumlanmalıdır?

Şehir sosyolojisi bilim dalında, Amerika'nın görgül kentbilimcileri ırk, sınıf ve aile'yi analiz birimi olarak ele alıp incelerken Marxist kuramcılar üretim, tüketim ve değişim ilişkileri üzerinde odaklanırlar. Aşağıda, şehir sosyolojisi, coğrafya ve ekonomi bilim dallarındaki gelişmeler kapsamında toplumsal farklılaşma, şehir mekanı ile ilişkisi bağlamında incelenmektedir.

2.TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE MEKANIN ÜRETİMİ

1910-1930 döneminde Şikago okulu ile kurumsallaşan şehir sosyolojisi bilim dalı kapsamında başlangıçta şehirlerin tarihçesi ve basit gözlemler yapılır iken, bu akımı izleyerek sistematik kent etnografyası, saha çalışmaları, mahalle ölçeğinde araştırmalar ve istatistiksel yöntemlerin gelişmesiyle örnekleme dayalı araştırmalar yapılmıştır. Bu teknikler gelişerek ve yeniden düzenlenerek kentsel eşitsizlik ile ilintili siyasal süreçler ve sosyal veya kültürel organizasyon eksikliğini incelemek üzere yeniden derlenmiştir. Şikago okulu'nun eksikliği, politik-ekonomiyi, devletin rolünü ve kapitalist üretim sisteminin mantığını ihmal etmesi olarak değerlendirilmiştir.

Şehirlerin geneldeki ekonomik gelişme çizgisinde gelişeceğini öngören evrimsel bakış açısı, ilk kent ekonomistlerinin tipik bakış açısıdır, ancak evrimci kuramın genel mantığına uygun olarak, herhangi bir kültürdeki bir şehir için sadece bir çeşit kentsel gelişme olacağı öngörülmüştür. Bu yaklaşım kent coğrafyacılarının, kentsel farklılaşmanın analizi üzerine olan çalışmalarına yol açmıştır. Eşitsiz gelişmenin mekan odaklı Marksist kuramcılara göre, kapitalist dünya ekonomisi içinde şehirler belirgin bir yer işgal ederler. Simmel ve Şikago okulu, sanayi kapitalizminin ürettiği ve yeni ve modern'i temsil eden şehirlerin ekonomik ve sosyal düzenini incelemiş ve evrimsel ekonomik gelişme modelini benimsemişlerdir. Şikago şehri modern sanayi şehri temsil etmiştir ve modern sanayi toplumunun işbölümü özelliklerinin bir sonucudur.

Kentsel eşitsizliğe geleneksel yaklaşım, mekanda sosyal ayrışma (segregasyon) ve eşitsizliğin mekansal gösterimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Eşitsizliğin mekansal ayrışma açısından irdelenmesi; enformel yapılaşma, altkentleşme ve üst gelir gruplarının şehir merkezine yeniden yerleşim süreci olarak açıklanabilecek "gentrification" olmak üzere belirli kentsel alanlardaki gelişmelerin analizi çerçevesinde yapılmaktadır.. Bu tür alanlardaki, sosyal grupların gündelik yaşamlarında ayırt edici kültürel özellikleri vardır ve bu da sosyal kimliğin yeniden üretimine bir dereceye kadar da sosyal dayanışmaya yol açmaktadır (Savage&Warde,1993).

1960'lerden itibaren konut ile işgücü arasındaki ilişkiler araştırılmış ve yeni-Weberci yaklaşım insanların yaşadığı konutun mülkiyeti, tipi ve bölgesinin kullanıcıların işlerine bağlı olmadığını diğer faktörlere bağlı olduğunu belirtilmiştir. Rex ve Moore (1967), konut erişiminin göçmenler açısından dezavantajlı durumunu ve şehir merkez alanlarındaki "geçiş bölgelerine" itilmelerini araştırmıştır. Konut'un kısmen gelir, bu nedenle işgücü pazarındaki pozisyona bağlı olduğunu; fakat işgücünde aynı statüde olan insanların konuta farklılaşan erişim dereceleri olabileceğini, bu sürecin de şehirdeki sınıfsal çatışmalara yol açabileceğini belirtmişlerdir. Konut alanları ve kullanımı erişimindeki çeşitlilik kadar potansiyel konut sınıflaşması olacaktır. Erişim türü, konut durumu ve hane halkı bileşimi ile belirlenmiştir.

Saunders (1984) Rex ve Moore'm konut sınıfları kavramının yararlı olmadığını tartışmıştır. Zira insanlar i) işgücündeki durumu, ii) konut durumuna göre paralel iki sosyal sınıfa tahsis edilirler. Saunders'e göre sosyal sınıf kavramının üretim ve istihdam ilişkileriyle sınırlandırılması yararlıdır. Konut durumundaki bölünme, sosyal sınıftakinden ayrıdır. Sosyal tabakalaşma, hem sosyal sınıf bölünmesini hem de bundan türeyen tüketim süreçlerini incelemelidir.

Badcock, şehri; sosyal gruplar arasında gerçek geliri yeniden dağıtan bir mekanizma olarak görür. Konut talebi esasta, istihdamın yapısına bağlıdır, işgücündeki pozisyon ise hane halkı finansal kaynaklarının esas belirleyicisidir ki bu da sonuçta konuta erişimdeki esas sınırlayıcı faktördür. Şehrin kurumları- ulaşım sistemi, eğitim sunumu, kamu donatıları- kaynak dağıtımındaki ikincil mekanizmalardır. "İyi bir bölgede yaşamak", coğrafi olarak eşitsiz dağıtılmış olan yüksek kaliteli donatı ve hizmetlere kolay erişim anlamına gelir.

Savage&Warde (1993)'a göre; kentsel yapılaşmış alanların biçimleri sadece ekonomik üretim süreçleri tarafından oluşturulmaz, fakat daha geniş anlamdaki sosyal eşitsizliklerin (sınıf, cinsiyet ve etnik yapı) operasyonu ile bağlantılıdır. Kentsel form, sadece belirli sosyal grupların konut tercihlerine bağlı olarak şekillenmez. Aynı kültürel değerleri paylaşan insanlar bir araya getirir. Sosyal-mekansal eşitsizliğin analizinde popüler olan bir diğer yaklaşım sosyal kutuplaşma yaklaşımıdır. İngiltere ve ABD'de yeni sağ politikaları sosyal eşitsizliği arttırmıştır. Azalan sosyal güvenlik harcamaları, daha sınırlı devlet müdahalesi ve diğer refah hizmetlerinde sınırlamalar, zenginler için daha düşük vergi seviyesi; gelir ve refah dağılımını fakirin aleyhine değiştirmiştir.

William ve Smith (1986) gentrification'ı "şehrin coğrafi kutuplaşması" olarak görmektedir. Zira, iç şehir'deki yeni imtiyazlı orta-sınıf kullanıcı ile diğer işçi-sınıfı kullanıcıları arasındaki ayrımı netleştirir. Bir kutuplaşma sürecinde; sosyal gruplar iki ayrı kutup'a hareket eder ve iki sosyal grup arasında bir gerilim veya çatışma ortaya çıkar. Gentrification; yeni gelenler ve yerinden edilenler arasındaki güç ve refah eşitsizliklerini içeren bir süreçtir. Başarılı gentrification durumlarında, sadece yeni gelenler bağlılık geliştirirler, zira yerinden olanlar hemen daima mekansal olarak şehrin diğer bölümlerine dağılırlar.

"Sosyo-mülkiyet kutuplaşması" Hamnett (1984); sınırlı maddi kaynakları olan insanların giderek artık kamu sektörü konutlarında yoğunlaşması, ya iç şehirde ya da şehir-dışı toplu konutlarda yaşama eğilimleridir. II. Dünya Savaşı sonundan 1960

ortalarına kadar kamu konutları her sınıftan insanı barındırıyordu. 1960'lardan itibaren kiralık konut yerine mülk konut yaygınlaştı. Kamu konutlarında oturanlar; yaşlılar, işsizler, sosyal güvenlik yardımı alanlardır.

Sassen (1977), "tüketim yapısında kutuplaşma" eğilimi olduğunu ifade etmiştir. Zira, gentrification düşük-ücretli işçi mevcudiyetine bağlı bu da kayıt dışı ekonominin genişlemesiyle ilgilidir. Gentrification, diğer ayrışma biçimleri gibi eşitsizliğin ve sosyal kapalılığın bir ifadesidir. Sonuçta, orta sınıf sosyal grupların yeni biçimde ortaya çıkmasıdır. Bir görüşe göre, merkeze insanın geri dönmesi değil (insan zaten oradaydı) sermayenin geri dönüşüdür.

3. İSTANBUL'DA SOSYO-MEKANSAL OLUŞUM ARAŞTIRMALARI

İnsan ekolojisi yaklaşımları, modern şehirde sosyo-mekansal ayrışma'nın genel modelidir. Son yıllarda sosyo-ekonomik farklılaşma ve ayrışmanın ölçülme ve haritalanarak görselleştirilmesinde bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak çeşitli teknikler geliştirildi. Bu alanda yapılan araştırmalardan dikkati çeken bir çalışma kapsamında (Güvenç&Işık,1996), İstanbul Metropoliten Alanında ilçe ve mahalle düzeyinde konut mülkiyeti, statü ve etnik köken açılarından toplumsal farklılaşma, 360.000 kayıt içeren 1990 nüfus sayımı %5 örnekleme sonuçlarının ilişiksel görgül çözümleme yaklaşımı ile analiz edilerek betimlenmiştir.

İlçeyi analiz birimi olarak ele alan bir başka çalışmada ise (Erder, 1997) sosyal ve etnik köken açılarından farklılaşma, "derinlemesine-görüşme" tekniği ile incelenmiş ve Pendik ilçesinde formel ve enformel konut alanlarının E-5'in altı ve E-5'in üstü ayrımı çerçevesinde yer seçtiği ve konut sınıfları, etnik-dinsel farklılık, gönüllü-zorunlu göç ve kuşak çatışması eksenlerinde bir kentsel gerilim oluştuğu saptanmıştır.

İstanbul'un iki semtinden seçilen 3498 kişiyi ve 19 Anadolu köyünü kapsayan örnekleme dayalı bir araştırmada (Boratav,1995), sosyal açıdan farklılaşmış gruplar belirlenmiş ve sosyal sınıf analizi yapılmıştır. Kentsel rantlara ulaşmanın apartman türü konutlar için fazla olmadığı saptanmıştır. Öte yandan, hizmetliler, beyaz yakalılar, işsizler ve emekliler en handikaplı gruplar olarak saptanmıştır.

İstanbul'un üst ve orta sınıflarının sosyal ve kültürel coğrafyasındaki değişiminin irdelendiği bir araştırmada (Öncü, 1995), uluslararası iş ortamına entegre olan üst-düzyer yöneticiler ve yüksek meslek sahiplerinin merkezden kaçarak şehir dışında korunmalı alanlara çekilirken, orta boy şirket yöneticileri, hizmet sektöründe küçük firma sahipleri ve çeşitli kamu ve yarı-kamu kuruluşunun personelinden oluşan orta sınıfların şehir dışında türdeş blok apartmanlardan oluşan yeni yerleşim alanlarına taşındığı ve sonuçta da kendi içinde türdeş ama birbirinden keskin farklarla ayrılan parçalanmış sosyal ve kültürel mekanların oluştuğu ifade edilmiştir.

Işık&Pınarcıoğlu (1999)'nun tanımlamasıyla, enformel kesimin cemaat oluşturma ve yarattığı zenginlik ile cemaati bir arada tutabilme gücünün ya da enformel kesimin yaratıcı gücünün açıkça gözlenebildiği bir kaçak yapılaşma, Sultanbeyli ilçesinde; 1996'da düzenlenen Habitat II'de sunulmak üzere yapılan bir araştırmada (Bölen ve

diğerleri,1996) örneklem kapsamında görüşülen ailelerin yarıdan çoğunun doğrudan kırsal alanlardan değil de İstanbul'un bir başka ilçesinden buraya gelerek yerleştiği ve ilçe genelinde farklılaşmış sosyo-ekonomik grupların var olduğu saptanmıştır.

İstanbul'da farklı sosyo-ekonomik düzeydeki kullanıcıları barındıran üç mahalle'de yapılan bir çalışmada (Erkut&Ürküt, 1999) görel olarak alt- sosyo ekonomik grubu temsil eden ve geçekodu alanında yaşayan kullanıcıların kendi içlerine kapalı, akraba ve hemşehrilik ilişkilerini yoğun biçimde sürdüren, bir anlamda cemaat türü bir sosyal yapılanma içinde iken; planlı yerleşim alanında yaşayan ve üst sosyo-ekonomik grubu temsil eden kullanıcıların sosyal ağlarının kente yayılmış olmasıyla birlikte, yine kendi içinde seçici ve ayrılmış bir grup oluşturduğu; öte yandan kent merkez alanında gentrification sürecinin yaşandığı ve görel olarak orta sosyo-ekonomik düzeydeki kullanıcıların diğer iki gruba göre daha karmaşık ve kendi içinde farklılaşmış alt-kümeleri temsil ettikleri saptanmıştır.

Biri diğerinden değişen amaç, örneklem ve bakış açısı ile gerçekleştirilen burada değinilmiş olan ve diğer benzer araştırmaların tümü de İstanbul'un genel anlamda sosyal ve ekonomik değişiminin ve değişen kentsel kültürün kent mekanında oluşturduğu yeni değerlerin ve yaşam tarzının ipuçlarını sunmaktadır.

SONUÇ

Kentsel alanlar sosyo-ekonomik değişimin, farklılaşmanın ve kültürel devingenliğin odaklandığı yerlerdir. Kentte yaşayan her bir bireyin sadece yaşamak için gerekenin üzerinde bir çevreye sahip olma hakkı kadar; genel anlamda tüm kentsel değerleri koruma sorumluluğu da vardır. Yerel düzeydeki örgütlenmeler ile toplumun farklı aktörlerinin katıldığı "uzlaşım platformları"nın oluşturularak yeni yönetim ve sağlıklı katılım biçimlerinin oluşturulması ve sağlıklı mekanların üretimi için sosyal bilimcilerin ve plancıların yeni modelleri yaşama geçirmeleri gereklidir.

KAYNAKÇA

- AKSOY A., K. ROBINS, Modernizm ve Binyıl: İstanbul'da Mekanla İmtihan, Birikim no 123, Temmuz 1999
BADCOCK B., Unfairly Structured Cities, Blackwell, Oxford:1989
BORATAV K., İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul:1995
BÖLENF.,A.ÖZSOY,G.ERKUT,H.TÜRKOĞLU,A.TEZER,T.BAYCAN,C.PILL, Shelter for All versus Sustainable Development, Habitat II, İstanbul Workshops
CRANG M., Cultural Geography, Routledge, Londra:1998
EADE J.(Ed), Living the Global City, Routledge, Londra:1997
ERDER S, Kentsel Gerilim, *Um-Ag yay.*,1997
ERKUT G.,S.ÜRKÜT, The Existence of Social Networks: İstanbul as a Case, Open House International, Aralık 1999
GIDDENS A.,Modernliğin Sonuçları, Ayrintı Yayınları, İstanbul:1994
GÜVENÇ M., O.İŞİK, İstanbul'u Okumak:Statü-Konut Mülkiyeti Tartışmasına İlişkin bir Çözümleme Denemesi,Toplum ve Bilim,71, 1996
HARVEY D., Justice, Nature and Geography of Difference, Blackwell, Oxford:1997
KANTOR P., The Dependent City Revisited, Westview Press, San Francisco:1995
KELEŞ R., İzmir Mahalleleri: Bir Tipleştirme Örneği, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay, Ankara:1972

- ÖNCÜ A., "İdeal Ev" Mitolojisi Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı, Birikim no 123, Temmuz 1999
- REX J.,R. MOORE, Race, Community and Conflict: A Study of Sparkbrook Harmondsworth, Penguin,1967, Savage&Warde,1993
- SASSEN S., The Mobility of Labor and Capital,Cambridge University Press, New York:1977
- SAUNDERS P., "Beyond Housing Classes: The Sociological Significance of Private Property Rights in the Means of Consumption, International Journal of Urban and Regional Research, 1984,8,2
- SAVAGE M.,A. WARDE, Urban Sociology, Capitalism and Modernity, Mcmillan, Londra:1993
- WALLERSTEIN I. Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth-Century Paradigmes, Polity Press, Cambridge:1995
- WILLIAM P.,N. SMITH, From Renaissance to Restructuring:the Dynamics of Contemporary Urban Development, N Smith, P.Williams(eds), Gentrification of the City Allen Unwin, Boston:1986
- URRY J.,Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul:1999

SOSYAL MEKAN PLANLANABİLİR Mİ ?

Nuran YAVUZ
Sibel DEMİRTAŞ
Mimar Sinan Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Fındıklı, İSTANBUL

Sınırları yönetim sorumlularının haritalarında, dosyalarında, kütüklerinde kalsın.
Bize gerekli olan, ölçüleri değil, kendi.
Milyonlarca insan ölçüsünde gür akan, çamurlu, pırlıtlı seli (.....)
Bu akıntının ortasında, bu sellenişte hangi tek noktanın önemi olabilir?
Adı olabilir?
BİLGE KARASU, Beyoğlu Üzerine Metin (*)

Kolokyum duyurusunda katılacağımız bu oturumda, “küreselleşme kavramının ortaya çıkardığı sosyal mekanlar, bu mekanların birbiri ile çatışmaları, fiziksel mekanı biçimlendirmeleri ve bunun küresel ve yerel düzlemdeki yansımalarının tartışılması” beklendiği belirtiliyor. Aynı kolokyum duyurusunda ayrıca, “Kolokyum hazırlıklarının sürdüğü tarihte gerçekleşen 17 Ağustos Depremi”nin küreselleşme kavramının değerlendirilmesine yeni boyutlar kattığı ve planlama disiplininin önemini tartışılmaz biçimde öne çıkarttığı” öngörülmüştür.

Böyle bir çerçevenin belirlenmiş olması, yani mekânın fiziksel mekân ve sosyal mekân olarak ikiye bölünmüş olması ve planlamanın öneminin deprem bağlamında vurgulanması, bizi mekân kavramı ile son kertede mekâna müdahale üzerine kurulu bir disiplin ve pratik olan planlamanın ilişkisini tartışmaya yönlendirdi. Deprem de aynı yaklaşım içinden okunduğunda, fiziksel deprem ve sosyal deprem arasında benzer bir ayırım yapılabildi. Çünkü deprem, yine bu yaklaşım içinden okunduğunda, “doğal olarak” önce fiziksel mekânı etkilemişti. Fiziksel mekânda meydana gelen maddi hasar ise sosyal mekânda sosyal bir depreme yol açmıştı, açıyordu.

Yaşanan depreme ilişkin çeşitli çalışmalar arasında yer alan, medyada geniş yer verilip, verileri kamuoyuna yansımış olan bir araştırmanın¹ giriş sorusu, bu kuşkuymuzu pekiştirince, bildiri çerçevemiz kendiliğinden ortaya çıktı.

Söz konusu çalışmada, giriş sorusu şöyle sorulmuştu : “Deprem öncesi, devamlı (olarak) şu anda içinde bulunduğunuz ilde mi ikamet ediyordunuz?” Sorunun cevabı “evet” ise anketörden ankete devam etmesi istenmişti. Sorunun cevabı “hayır” ise, yani denek deprem öncesi devamlı “şu an içinde bulunduğu ilde oturmadığını söylemişse, anketöre not düşülmüştü: “(Dikkat !!! Ankete Son Veriniz)”.

“Demek ki,” dedik, “depremzede yerleşiklik bağlamında tanımlanıyor”. Çünkü deprem sırasında “orada” bulunan herkesin “fiziksel bir deprem” yaşadığı teslim ediliyordu, ama yalnızca “orada” devamlı olarak oturanlar, yani yerleşikler, “sosyal depremzede” kimliğini hak ediyordu. Anketin geri kalan bölümünde onlara ve yalnızca onlara, yani sosyal depremzedelere, bu kimlikleri içinden mülkiyet durumları, (gıda, giyim, ev eşyası, sağlık malzemesi, eğitim, konut malzemesi, enerji, haberleşme ve ulaşım gibi) tüketim ihtiyaçları ve talepleri soruluyordu. Anket kuşkusuz depremin yerle bir ettiği buralarda oluşturulacak yeni sosyal mekanın planlanmasına yardımcı olmak amacıyla yapılmış bir tespit çalışmasıydı ve çalışmanın daha başında örneklemini yerleşiklik olan üzerinden tanımlamakta haklıydı. Sürekli bir devinim, sonsuz bir değişkenlik demek olan toplumsal’ın planlanabilmesi için onu önce bir yerlere yerleştirmek, sabitlemek gerekecekti. Bu yerin adı da “sosyal mekan”dı.

Bu açıdan bakıldığında aşağıdaki soruları bir kez daha gündeme getirmeyi gerekli gördük:

• Bir:

Fiziksel mekan / sosyal mekan gibi kavramsal bir ayrım hangi öncüllerden yola çıkılarak, hangi çerçeve içinden yapılmaktaydı?

• İki:

Bu ayrım, yani mekanı bölmek, sonra onu yeniden bütünlüştürmek adına mı yapılmaktaydı?

• Ve üç:

Eğer öyleyse, bu bölme ve sonra yeniden bütünlüştürülme girişimi sırasında mekanın dışında kalan bırakılan oluyorsa kimdi - ya da neydi?

Peter Saunders, kent sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt disiplini olmak sıfatıyla kentsel mekanı kendisine araştırma nesnesi olarak seçen dört somut akım inceler ve bu akımlar örneğinde kent gibi belirli mekansal biçimler üzerine kurulu bir sosyolojiden söz edilemeyeceğini söyler.²

Seçtiği ilk örnek, Robert Park ve Chicago Okulu’nun insan ekolojisi ile kentsel yerleşimi ilintilendirme girişimidir. “İnsanın hayatta kalma ve bu uğurda çevreye uyum sağlama çabalarını kentsel mekan ile sınırlamanın imkansızlığı gerçeği karşısında bu girişimden 2. Dünya Savaşı’nın ortaya çıktığı sıralarda vazgeçildi,” der Saunders.

İkinci girişim, Simmel ve Wirth örneğinde, insan ilişkilerinin anonim, yüzeysel, geçici, parçalı olmasını, kentsel mekanın boyutları, kentsel nüfusun yoğun ve heterojen oluşu ile açıklama girişimidir. Kapitalist üretim sisteminin tümüne özgü işbölümü, para ekonomisi gibi kavramlarla açıklanabilecek bu gibi özelliklerin kent mekanı bağlamında temellendirilmesi de böylece bir yere varmamıştır.

Mekanı, kent üzere bir sosyal kuram oluşturma çabasının orta yerine yerleştirmeye ilişkin üçüncü girişim olarak , Pahl’un ve Rex’in çalışmaları örnek gösterir Saunders. Bu, kente bir kaynak tahsis sistemi olarak yaklaşma denemesidir. Pahl çalışmalarının sonunda , yerel yöneticilerin keat topraklarının dağıtımına ilişkin kararlarda kapitalist sistemle, ve dolayısıyla merkezi hükümetle, göbek bağlarını koparamamış olduğunu teslim eder. Rex de, benzer bir biçimde, çalışmalarını üzerine kurduğu “konutsal

sınıflar” kavramının, kente özgü konutsal sınıf eşitsizliği içinden değil, kent sınırlarını aşan ırksal ve etnik çatışma içinden açıklanabileceğini teslim eder.

Saunders’ in, kenti verili bir mekan olarak ele alıp varoluşunu bu açıdan irdelemeye ilişkin dördüncü ve son örneği Castells’in bir toplu tüketim birimi olarak kent tanımındır. Bu deneme de tüketim sürecinin üretim sürecinden ayrıştırılarak ele alınamayacağından, siyasetin, ideolojinin ve üretim sürecinin sürecinin mekan-bağımlı olarak tanımlanamayacağına kadar uzanan çeşitli eleştiriler alıyor.

Bu dört örneği verdikten sonra özetle şunu diyor Saunders : Araştırmacı toplumun tümüne özgü belli bir süreci araştırmaya soyunmuşsa, (Castells örneğinde tüketim ve yeniden üretim) ve araştırma alanı olarak kendini kentle sınırlamışsa, ele aldığı sorunla daha geniş bir çerçevede (Castells örneğinde tüketimin yanı sıra üretim süreciyle) ilgilenmek zorunda kalacaktır ve bu da onu ulus-devlet sınırlarına taşıyacaktır. Çünkü gelişmiş endüstriyel kapitalist sistemler bağlamında kent bir mekan olarak artık ekonomik, sosyal ya da politik yapılanmayı belirleyen bir araştırma nesnesi olmaktan çıkmıştır (Saunders, s.76).

Saunders kentsel mekanın bir araştırma nesnesi olarak yerini ulus-devletsel mekana bıraktığına, artık kentin değil, ulus-devletin toplumun “iktidar çanağı” olduğuna dair savını pekiştirmek için Giddens’e başvuruyor: “Ulus-devletlerin sınırları çizilirken gösterilen dikkat ve hassasiyet, (orta çağlarda) kentlerin surlarla çevrenmesinin modern (çağdaki) tekabülüdür” (Saunders, s.80).

Buradan kaçınılmaz olarak kent=toplum denkleminden ulus-devlet=toplum denklemine geliyoruz. Bir başka deyişle, ister kent diyelim, ister ulus devlet, sınırları ister taştan örülmüş olsun, isterse kağıt üzerinde çizilmiş hayali çizgiler olsun, öncelikli olarak fiziksel mekanı belirlemek ve tanımlamak, o çanağın içinde sürdürülecek olan yaşamı bir düzene sokma çabasının ilk adımı olarak beliriyor. “Yaşıyor olmak mekanın toplumsal olarak yeniden üretimine katılmaktır”³ (Soja) ifadesinden bile biz bunu anlıyoruz. Çünkü, kanımızca, burada kastedilen mekan, içinde toplumsal’ın yeniden üretileceği, ontolojik olarak verili, fiziksel bir mekan. Çünkü , “toplumsal olanla mekansal olanın kuramsallaştırılmak üzere ayrıştırılması kapitalist evrimin kaçınılmaz bir parçası. Nedenini bilmesek de bunun hangi yolla gerçekleştirdiğini biliyoruz: mekanı işgal ederek, bir mekan üreterek.”⁴ (Lefebvre)

“Toplum, mekanını geçmişte oluşturulmuş ‘her zaman ve orada’ olan bir mekan üzerinde yeniden yaratır ve bu mekan, zaman-mekan-toplumsal eylem tarafından birlikte oluşturulmuştur”⁵ denildiğinde bile, kanımızca, sözü edilen mekandan kasıt yine, durağan, statik, hakim olunabilir koşulların yaratılabilmesine elverişli bir ortam.

Fiziksel mekanın sınırlarını çizmek, bir benzetmeyle, önce laboratuvar binasını inşa etmek , ardından toplumsal olanı toplum olarak tanımlamak ve oraya, o fiziksel mekana yerleştirmek gibi bir şey. Kim yapıyor bütün bunları? İktidar, dolayısıyla da söz konusu fiziksel mekana egemen olan ideoloji.

Burada fiziksel olana, doğal olana hakim olmak iktidarın bir kanıtı mıdır gibi sorulara girmek istemiyoruz. Bir başka deyişle , iktidarın fiziksel mekanda somutlanmasının

sembolik ya da söylemsel göndermelerine girmek istemiyoruz. Bizim vurgulamak istediğimiz fiziksel / toplumsal mekan ayrımının nereden, nerelerden kaynaklandığı ve bizleri nerelere götürdüğü.

Mekanı zihinsel olarak fiziksel / toplumsal diye ikiye bölmek insanın yaşamı, içinde bulunduğu durumu anlamak, anlamlandırmak, onu bir düzene sokmak adına giriştiği bir uğraş. Masum diyemesek bile iyi niyetli bir uğraş. Bilinmeyeni tanımlamak ve onu ertelenmiş bir zamana taşımak, belki de delirmemek adına atılan adımlardır.⁶ Peki, nedir bu adimler ve nasıl atılıyor?

Mekanı temellük eden iktidar, öncelikli olarak bir bütünselliğin varlığına inanıyor. Ardından, varlığına inandığı bu bütünü anlayabilmek, onu tanımlayabilmek için bölüyor; bu böldükleri arasında daha kolay hakim olabileceğini düşündüğünün, yani fiziksel mekanın sınırlarını belirliyor ve nihayet, toplumsal olanı toplum adı altında sınırlayıp tanımlıyor. Böylece de o toplumu bu mekanın içine yerleştirme meşruiyetini kazanıyor.

Oysa, toplum olarak tanımlanan ve tıpkı sabit olduğu varsayılan fiziksel mekan gibi tespit edilmeye çalışılan toplumsallık tıpkı yaşam gibi, bir türü sabit kalmıyor. Devingen ve istikrarsız olan toplumsallığın bütünlüştürülmesi, kurulması ya da somutlanması, zor bir işlem. "Toplumsal, her zaman toplumu kurma çabalarının sınırlarını aşar," diyor Laclau.

İdeolojik olan, farklılığın sonsuz oyununu yok sayar. Ya da kaleidoskopik bir görüntüyü mozaik olarak algılar. İdeolojik olan anlamı kurmuş olduğu toplumun kurumlaştırdığı söylemsel biçimler içinden sabitleştirir; farklılıkları, bilinmeyeni ertelenmiş bir zamanda oluşması hedeflenen bir yere taşır, toplumu kendi tanımının sınırları içine kapar. İdeolojik olan, bütünlüştürücü her söylemin "bütünlük" ölemidir. Ve eğer toplumsal, anlamın tespit edilmesi olmaksızın mümkün değilse, ideolojik olan toplumun kurucusudur. Toplumsal yalnızca toplumu, o imkansız hedefi, oluşturmak için boş bir çaba olarak varolur. Her toplumsal pratiğin özü ütopyadır.⁷

Böyle diyor Laclau, 1983'de yazdığı "Toplumun İmkansızlığı" adlı denemesinde.

Mekanın (coğrafyanın) durağanlığı ile zamanın (tarihin) devingenliği karşıtlığı içinden okunduğunda bile, coğrafyayı tarihin bağımlı değişkeni olma durumundan kurtarıp bağımsız bir değişken durumuna geçirme çabası, ya da, farklı bir biçimde söylesek, durağan mekanı devingen zamanın boyunduruğundan kurtarıp coğrafyayı da belirleyen konumuna getirme çabası, yine dönüp dolaşıp aynı yere götürüyor bizi: Bu kez de coğrafya, toplumsalın geri kalanına, müteharrik olana, toplum olarak adlandırılıp sabitlenenin dışında kalana (da) hakim olmaya, onunla baş etmeye sıvanıyor.

İşte belki de fiziksel mekan / sosyal mekan ayrımı buralardan çıkıyor. Aynı paradigma içinde kalınarak, modelden ve modelin temelini oluşturan karşıtlıkların birliği esasında vazgeçmeksizin, bu kez mekan ikiye bölünüyor. Durağan, hakim olunabilir, sınırları önceden belirlenmiş olan fiziksel mekanın içinde farklı sosyal mekanlar oluşturuluyor. Kendi kendine yeterli ve kendi içinde utarlı bir rasyoneli olan, ama mevcut bütünlüştürücü ütopyik toplum söyleminin içeremediği toplumsallıklar, yine mekan

içinden okunuyor ve toplumsallık, sosyal mekan tanımı altına alınıyor. Belki de böylece şimdilik kaydıyla ulus-devlet sınırları içine yerleştirilen bu sosyal mekanlar, kapitalizmin küreselleşme olarak adlandırılan gelişme aşamasına ilerde bu tanım altında, yani sosyal mekanlar olarak eklemenecekler. Ve belki deprem dolayımında gündeme gelen ulus-devlet sınırları ötesi dayanışmaların vurgulanmasına bu açıdan da bakılabilir.

Bu noktada, depreme ve sosyal / fiziksel deprem ayrımına geri dönelim. Deprem, bir taraftan en kolay yapılabilecek fiziksel mekan tanımlarından birini öne çıkarıyor. Falanca fay hattının şu kadar kuzeyi ya da güneyi gibi, sınırları nicel olarak okunmaya elverişli bir etkinin fiziksel olarak hissedildiği bir mekan burası.

Ama, öte yandan deprem, fiziksel mekana pek o kadar da kolay hakim olunamayacağına işaret ediyor. Doğaya; fiziksel olana hakimiyet inancını sarsıyor ve bu noktada fiziksel mekan yerine, öteki mekanın; yani mekansallaştırılmış olan sosyalın ihyası üzerinde yoğunlaşıyor: Sosyal mekanın yeniden üretimi ve "sosyal depremzede"nin ihtiyaçları...

Bildirinin başında sözünü ettiğimiz deprem araştırmasının büyük bir bölümü sosyal depremzedenin ihtiyaçları ve bunların yüzdeler halinde anlatılmasına dayanıyor. Aynı araştırma da bu soruların yanı sıra yine sosyal depremzede sorulmuş olan sorulardan birinin yorumuna değinmeden geçemeyeceğiz. Çünkü, bizce, bu sorunun araştırmacılar tarafından yapılan yorumu depremzedenin sosyal depremzede olarak tanımlanmasına, yani onun toplumun üyesi kılınma koşullarına dair önemli bir kanıt. Soru şöyle: "Deprem sözcüğü size neyi çağırıyor?" Cevaplar, yüzdelenmiş oranlarına göre, "Korku, Ölüm, Felaket, Kıyamet" olarak sıralanıyor. Yorum ise şöyle:

Depremi çağırıldığı en önemli iki şey "Korku" (%65) ve "Ölüm"dür (%43). Depremi çağırıldığı diğer olgular ise "Felaket" (%15) ve "Kıyamet" (%13) olarak ortaya çıkmaktadır. Sırasıyla bu olguları soyut ve somut kavramlar olarak ikiye ayırırsak, ilk önce bilinen yani insan hayatında var olan bir soyut kavram olan "Korku" olgusu gelmektedir. İkinci sırada ise insanların ne olduğunu bilmediği "Ölüm" kavramı gelmektedir. Felakette doğa var olan bir şeydir, ama kıyamet doğa üstü bir olaydır. Bundan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Deprem insanlara ilk önce o anı yani "korku"yu çağırır, daha sonrasında ise "Ölüm"ü.⁸

Bu yorumun içinde yer aldığı söylem, bu söylemin ardında yatan ayrıştırma ve sıralama zihniyetini yeniden yorumlamak yerine, Poulantzas'ın totaliterliğin kökenlerini ilişkin tanımından bir alıntı yapmakla yetiniyoruz:

Birleştirmek üzere ayırmak; yapılandırmak üzere parçalamak; içine alabilmek için ayrıştırmak; bütünleştirmek için bölmek; homojenleştirebilmek adına sınırlamak; farklılığı ve başkalığı yok etmek için bireyleştirmek.⁹

O halde şöyle diyoruz : Eğer planlamacı, kendi konumunu *toplumu bir bütün olarak tasarlama girişiminin devlet aracılığıyla gerçekleştirilmesini hedefleyen*¹⁰ bir ulus-devlet sistemi içinden okuyor ve onaylıyorsa, evet , sosyal mekan planlanabilir.

Yok eğer, planlamacı Laclau ile birlikte “toplumun imkansızlığı”na dair bir kuşku taşıyorsa, ve eğer kendi konumuna, toplumu, o imkansız hedefi , yeniden oluşturma olasılığı içinden yaklaşmayı düşünüyorsa, o’na sözünü ettiğimiz deprem araştırmasının dışarıda bıraktığı kişiyi, sosyal mekana dahil edilmeyip dışarıda bırakılan, “yabancı” yı işaret etmek istiyoruz. Çünkü;

Siz ya da biz diye ifade ettiğimiz kolektivite ben’ in çoğulu değildir. Ben ve sen genel bir kavramın tikelleri değildirler. Ne temellük etme, ne sayıların birliği , ne de kavramların birliği ben’i kendi kendinden hoşnutluğu rahatsız edici olan Yabancı ile bağlantılandırır. Yabancı özgür bir ötekidir. Onun üzerinde iktidarım yoktur.¹¹

DİPNOTLAR

(*) Metis Yayınları, 1999

¹ IBS Marketing Research Services; Sosyo Ekonomik Ölçeğe Göre Deprem: 17 Ağustos Sonrası Sayısal Görüntüler, Eylül 1999, İstanbul. Bu araştırma sonucu derlenen bilginin haber olarak medyada yerleşti için bkn. Ek 1.

² P. Saunders; “Space, the City and Urban Sociology”, Gregory, D. & Urry, J., *Social Relations and Spatial Structures*, MacMillan, Hong Kong 1994 içinde, ss. 67-89.

³ Soja, bunu Lefebvre’den el alarak söylüyor. Bkn. E. Soja; “The Spatiality of Social Life: Towards a Transformative Rethorisation”, Gregory, D. & Urry, J., *Social Relations and Spatial Structures*, MacMillan, Hong Kong 1994 içinde, s. 90.

⁴ H. Lefebvre; *The Survival of Capitalism*, 1976; zikreden E. Soja; a.g.m., 1994 , s. 109.

⁵ E. Soja; a.g.m., 1994, s. 98.

⁶ Laclau’nun ifadesiyle; “Anlamı tespit etmenin imkansız olduğu bir söylem, olsa olsa psikotiğin söylemidir.” E. Laclau [1983]; “Toplumun İmkansızlığı”, *Akıntıya Karşı*, Tartışma Dizisi 1, Akıntıya Karşı Yayınları, İstanbul 1985, s. 30.

⁷ E. Laclau, a.g.m., 1985, s. 32.

⁸ IBS Marketing Research Services; a.g.a., Eylül 1999, s.25.

⁹ N. Poulantzas; *State, Power and Socialism*, 1978, s. 107.

¹⁰ K. Gümüş; “Akıl İkiye Bölünüyor”, *Roll*, Sayı 35, Eylül-Ekim 1999, İstanbul, ss. 51-55.

¹¹ E. Levinas [1961]; *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*, The Hauge, Martinus Nijhoff 1979, s.39. Çeviri benim : NY)

İŞBU BİLDİRİ METNİNİN OKUNMASINA DAİR KILAVUZDUR :

1. Kolokyumda,
 - a) küreselleşme kavramının ortaya çıkardığı sosyal mekanlar,
 - b) bu mekanların birbiri çatışmaları,
 - c) bu mekanların sosyal mekanı biçimleadirmeleri,
- tartışılacaktır, ve

- d) 17 Ağustos Depremi planlama disiplininin önemini vurgulamıştır,deniliyor.
2. Mekan, küreselleşme içinden fiziksel ve sosyal olarak ikiye bölünerek tanımlanıyorsa, deprem de aynı yaklaşım içinden ikiye bölünerek tanımlanıyor olabilir. Nitekim öyle : Örnek: Sözü edilen deprem araştırmasının giriş sorusu : depremdede olmanın önkoşulu = yerleşik olmak.
3. Sorduk : Mekan neden ikiye bölünerek tanımlanıyor? Bu bölme ve yeniden yapıdırma işlemi sırasında mekanın dışında kalan oluyor mu? Oluyorsa, o kim ya da ne?
4. Dört somut çalışma örneğinde kentın bir mekan olarak sosyal teorinin araştırma nesnesi olamayacağı gösterilmiş, toplumun iktidar çanağı artık ulus-devlettir, denilmiş (Saunders). Burada duruyoruz, zira, her ne kadar sosyal bilimlerde ulus-devlet aşaması ötesi oluşum ve gelişimlere ilişkin tartışmalar sürmekteyse de kanımızca bizim bir diğer "gelişmekte olan ülke" olarak sisteme eklenme aşamamız ulus-devlet düzleminde tartışmaya açılıyor ve belirleniyor.
5. Mekan tanımı - toplum tanımı ve iktidar (yani egemen ideoloji) ilişkisi: Mekanı bölen egemen ideoloji. İktidar önce mekana el koymakla fiziksel iktidarını kanıtıyor, ardından orada halihazırda bulunan toplumsallığı toplum olarak tanımlayıp, örgütüyor, bu mekanın, bu iktidar çanağının içine yerleştiriyor, sabit kılıyor. Böylece de iktidarını meşrulaştırıyor.
6. Toplumsal olanla mekansal olanı kuramsallaştırmak üzere ayırştırmak kapitalist evrimin kaçınılmaz bir parçası. Nedenini bilmemek de hangi yoldan gerçekleştirildiğini biliyoruz ,diyor Lefebvre: mekanı işgal ederek, bir mekan üreterek
7. Oysa, toplumsal olan, üzerinde yaşanan fiziksel mekan kadar kolay sabitlenemiyor, hakim olunamıyor. Toplumsal her zaman ideolojinin toplumu kurma çabalarını aşiyor. (Laclau).
8. Burada coğrafya devreye giriyor. Mekan oldum olası durağan, zaman ise devingen kabul edilmiş. Bu yüzden de coğrafya toplumu belirleme önceliğini tarihe (tarihsel materyalizmin diyalektiğine) kaptırmış. Ve şimdi tarih bitti, ideoloji bitti tezlerini vesile bilip "ben de, ben de, " diyor coğrafya : mekanı, zaman-mekan-toplumsal pratik üçlüsünün diyalektik ilişkisi tanımlar diyor. Böylece de tarihin toplum tanımının dışında bıraktığı toplumsallıkları mekanda sabitlemeye, yerleştirmeye soyunuyor.
9. Coğrafyadan el alan kapitalist sistem o güne dek ulus-devletin mekanı olarak okunan mekanların içine sosyal mekanlar yerleştiriyor. Kendi içinde bir rasyoneli olan, ama mevcut toplum söyleminin içermemediği toplumsallıklar yine mekan içinden okunuyor ve sosyal mekanlar olarak adlandırılıyor.
10. Belki de, şimdilik kaydıyla ulus-devlet sınırları içine yerleştirilen bu mekanların ileride bir by-pass işlemiyle kapitalizmin küreselleşme olarak adlandırılan gelişme aşamasına eklenmelerini hedefleniyor. Belki deprem dolayımında vurgulanan ulus-devlet sınırları ötesi dayanışmanın olumlu olarak vurgulanmasına bu açıdan (da) bakmak gerekir: Deprem, buralarda yeni sosyal mekanların oluşturulmasına elverişli bir zemin ya da ortam.
11. Deprem araştırmasına dönüyoruz. Bir sorunun yorumuna bakıyoruz. Deprem, deneklerde sırasıyla korku, ölüml, felaket ve kıyamet kavramlarını çağırıştırıyor. Yorum şöyle: insanlar deprem anında korkar, sonra da ölümlü düşünür. Felaket ve kıyamet ilk sıraları tutturamadıkları için güme gidiyor. Ne yapılmış? Yerleşik depremdeden toplumun bir bireyi olarak yaşadığı olguyu yani depremi, anlamlandırması istenmiş. Sonra ne olmuş? Araştırmacılar depremin bu insanlar için anlamını parçalamışlar, onu çoğunluğun yanıtına göre sıralamışlar, alt sıralardakileri depreme verdikleri anlamı ya da anlamları ise yok saymışlar. Bu zihniyet Poulantzas'ın totaliterlik tanımını hatırlatıyor : farklılığı ve başkallığı yok etmek için toplumun üyesini birey adı altında homojenleştirmek.
12. Kapitalist üretim ilişkileri sistemi açısından kentsel mekandan gelip ulus-devlet sınırlarına dayanan bir mekan tanımını özetlemeye çalıştık. Bu sistem içinden toplumu bir bütün olarak tasarlamak işini ulus-devlet üstlenmiştir, dedik. Şimdi de diyoruz ki, ey planlamacı, toplumun bir bütün olarak ulus-devlet sınırları içinde ve ulus-devlet aracılığıyla tasarlanabileceğini onaylıyorsan, evet, sosyal mekanı (da)

planlayabilirsin. Dikkat ! Yukarıdaki önermeler doğrultusunda, sosyal mekan kavramı ancak küreselleşme söylemi içinden okunabilir.

13. Yok eğer, Lacan ile birlikte toplumun imkansızlığına dair bir kuşku taşıyorsan, seni, ey planlamacı, muhalefete davet ediyoruz. Sözlünü ettiğimiz deprem araştırmasında ne mevcut toplum tanımına ne de oluşturulacak sosyal mekana dahil edilen yerleşik olmayan “depremzede”nin yanında dur ve hem kendini hem de etrafta olup biteni bir de buradan gözlemleme.

**KÜRESELLEŞME (YAŞANILAS) KENTSEL MEKAN ÜRETİMİ
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER**

Prof. Dr. Güven BİLSEL

Prof. Dr. Güven BİLSEL Kolokyuma katılmamıştır.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİR YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım, 1999, İstanbul

İSTANBUL'UN KÜLTÜREL PEYZAJI: UZLAŞMA VE ÇATIŞMA MEKANLARI

Yrd. Doç. Dr. Zeynep MEREY ENLİL

Yrd. Doç. Dr. İcral DİNÇER

Yıldız Teknik Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yıldız-İSTANBUL

İstanbul gibi, tarihi boyunca farklı kültürlerden gelen insanları barındıran bir kent hakkında yapılan yorumlar, o kente hangi pencereden bakıldığına bağlı olduğu gibi göçün yarattığı dinamik ortamın değişen koşullarına bağlı olarak da çeşitlenir. İstanbul tarihi boyunca farklı pencerelerden bakılan dinamik bir göçmenler kenti olagelmıştır. Bir göçmenler kenti olan Şehr-i İstanbul'da her dönemde gerçek ya da varsayılan bir *İstanbul* kavramı olagelmış; diğer bir deyişle, bir *İstanbul* miti oluşmuştur. *İstanbul*lular ya da eski göçmenler, yeni gelenleri *öteki* ya da *dışarıklı* olarak algılamışlardır. *Öteki'nin* kentteki serüveni Türkiye'nin son elli yıldaki değişken sosyoekonomik ve kültürel dinamikleriyle biçimlenmiştir. *Öteki* ile İstanbul'un *yerlisi* arasındaki ilişkiler de bu dinamikler içinde yeni biçimler almıştır. Bu serüven içinde *öteki* ile *İstanbul* kent mekanının üretiminde kimi zaman *uzlaşmış*, kimi zaman ise *çatışmışlardır*.

Bu bildiri de mekandaki *uzlaşma* ve *çatışmaları* anlamlandırabilmek için *ötekinin* ötekiliğinin nasıl kurgulandığını, Türkiye'deki kentleşme sürecinin iki temel evresi içinde ele alacağız. Birinci evre olarak tanımladığımız 1950'lerden başlayarak 1980'lere kadar uzanan ve *umutların planlamada* olduğu "ulusal kalkınma projesi"¹ dönemidir. İkinci evre ise *planlamada giderek umutların çöktüğü ve küresel ilişki ağlarına entegrasyon projesi'nin* etkin olduğu dönemdir. Her iki dönem boyunca bu göçmenler kentinin yerlisi ile *öteki* addedilen dışarıklısı arasında kimi zaman örtülü, kimi zaman ise açıktan yaşanan *uzlaşmalar* ve *çatışmalar* nitelik değiştirerek süregelmiştir

Bir Göçmenler Kenti: Şehr-i İstanbul

İki dünya imparatorluğuna başkentlik etmiş olan kozmopolit İstanbul, iki dünya savaşı arası dönemde siyasal ve ekonomik merkez olma özelliğini yitirmiş, nüfusu görece duraganlaşmış, homojenleşmiş olmasına rağmen, tarihinin her döneminde göçlerle beslenmiş bir kentti. 1950'li yıllar, savaş sonrasında dünyadaki siyasal ve ekonomik yeniden yapılanma dinamikleriyle, Türkiye için olduğu kadar İstanbul için de yeni bir

dönemin başlangıcı oldu. Ülkede çok partili parlamenter sisteme geçiş ile toplumun yeniden biçimlenişi, tarım ve altyapı politikalarına ağırlık veren kalkınma anlayışı ile şekillenen sosyoekonomik politikalar kırdan kente nüfus hareketlerini ateşledi. Yerli ve yabancı sermayenin sanayi yatırımları için ağırlıklı olarak İstanbul'u tercih etmesi de buna eklenince İstanbul'un nüfusu giderek artan bir hızla büyümeye başladı. Bu hızlı kentleşme ve metropolitenleşme süreci içinde İstanbul *taşı toprağı altın* bir kent oldu. 1950'ler sonrasında, İstanbul iki savaş arası dönemde kaybettiği hayatın merkezi olma özelliğini yeniden kazandı. Bunun da ötesinde, kırsal kökenli vasıfı işgücü için olduğu kadar, toplumun tüm kesimleri için de bir *umut şehri* haline geldi.

Değişik toplumsal katmanlardan ve kökenlerden gelen göçmenler bu *umut şehrine* kendi yerel kültürlerini taşıdılar ve giderek çeşitlenen bir kültürel coğrafya yarattılar. Kentsel mekanı ürettiler ve yeniden ürettiler. Mevcut kentli nüfus ya da eski göçmenler ile yeni göçmenler kimi zaman çakışan, kimi zaman ise çatışan talepleri, beklentileri, değer yargıları doğrultusunda kentsel mekânın üretim ve yeniden üretim sürecinde bazen uzlaştılar, bazen de çatıştılar. 1990'ların sonlarına gelindiğinde, yaklaşık iki on yıldır süregelen küreselleşme dinamiklerinin kutuplaştırıcı etkileriyle, İstanbul *çatışma mekân/arı* mozayığına dönüşmekte, belki de *umutların tükendiği* bir mega kent haline gelmekte.

Umut Planlamadaydı ...

1940'lı yıllarda ve özellikle savaş sonrasında doruğa çıkan "mesken buhranı"na çözüm arayışları henüz sürmekteyken, 1950'li yılların ilke genelinde yarattığı yeni dinamiklerle kente akın akın gelmeye başlayan göçmenlerin barınma sorununa yanıt verecek politikalar doğal olarak yoktu. Konut politikalarının yokluğu karşısında göçmenler barınma sorunlarına kendi çözümlerini ürettiler². Böylelikle "mesken buhranı"nın yanı sıra kamunun gündemine "gecekondu sorunu" da girdi.

Kente göç eden ötekinin misyonu, ulusal burjuvazi yaratma hedefi ile başlayıp, giderek popülistleşen bir söylem içinde "her mahalleye bir milyon", "her kente bir fabrika" sloganlarıyla devam eden ulusal kalkınma projesi çerçevesinde belirlendi. Göçle gelen nüfus, bir yandan, yarattığı ucuz emek pazarı ve sağladığı hareketli işgücü nedeniyle "hür teşebbüsün" sermaye birikimine ortam yaratmayı amaçlayan politikalar ile örtüşüyor, diğer yandan da geleceğe ilişkin taşıdığı umutlarla azımsanmayacak bir tüketici kesim oluşturuyordu³. Böylelikle, göçle gelene ekonomik mekanda biçilen bu roller "ulusal kalkınma projesine" dayalı bir toplumsal uzlaşma sürecinin önünü açıyordu. Kamu toprağının işgaline dayalı olmasına rağmen, ekonomik mekandaki bu uzlaşma gecekonduya kararlı politikalarla yaklaşılmasını engelliyordu. Dolayısıyla kentin gecekonduyla üretiminde fizik mekanda da -örtülü de olsa- bir uzlaşma zemininin koşulları kendiliğinden doğuyordu.

Bu bağlamda kentsel mekânın gecekonduyla üretilmesine "geçici bir bozulma" olarak

bakılıyor, sorun sadece *mekansal* olarak algılanıyor ve bu konut alanları “çirkin manzaralı gecekondular”⁴ olarak adlandırılıyordu. Sorun salt mekansal düzlemde tanımlanınca da, önerilen çözüm kentsel mekanın fiziksel olarak düzenlenmesi ile sınırlı kalıyordu⁵. Nitekim, 1966 yılında yürürlüğe giren 775 sayılı Gecekondu Kanunu gecekondu ıslah, tasfiye ve önleme bölgeleri ilan edilmesini öngörüyor, böylelikle bu bölgelerde *modern kent planlaması* yoluyla *kaliteli yaşam çevreleri* oluşturulmasını amaçlıyordu. Diğer bir deyişle “çirkin manzaralı gecekondu” alanlarının kentin formel kesimlerindeki konut alanlarına benzer mekanlar haline getirilmesi hedefleniyor; bir anlamda göçmenin kentle mekansal entegrasyonunda *modern kent planlaması* bir araç olarak görülüyordu. Diğer bir deyişle, göçle gelenin kentle bütünleşmesine ilişkin sorunların çözümü, salt fiziksel mekanın düzenlenmesi yaklaşımına indirgeniyor, göçmenin kentle sosyokültürel açıdan entegrasyonuna ilişkin bir kaygı taşınmıyor ve bu yönde kayda değer hiçbir proje üretilmiyordu. “Kente geldiler kentlileşeceklerdir” kabulü ile mekansal çözüm arayışları yeterli görülüyor, kültürel farklılıkların zaman içinde ortadan kalkacağı varsayılıyordu.

Umutların Çöküşü

50’li yıllarda geçici bozulma olarak addedilen sorunun 90’lı yıllara gelindiğinde fiziksel planlama olarak kavranan modern kent planlamasının çözebileceğinin çok üstünde boyutlara ulaştığı ve düzeltilme umudunun kalmadığı görüldü. 50’li yıllardan bu yana, merkezi ve yerel otoritelerin gecekondulaşma ve gecekondu nüfusu karşısında izlediği tutum ise siyasetin gündemine bağlı olarak değişti. Seçim dönemleri dışında bir yandan yıkımlar sürerken, bir yandan da dönemin popülist politikaları gereği gecekondu nüfusu bir oy deposu olarak görülüyor, gecekondu yapımına göz yumuluyordu. Seçim dönemlerinde göz yummanın da ötesinde çıkarılan af yasaları⁶ ile gecekondulaşma adeta teşvik ediliyordu. Siyasal rant kaygısının yarattığı bu belirsizlik ortamı, kentin “çirkin gecekondular”la yeniden ve yeniden üretilmesinin dinamiğini canlı tutuyordu.

İstanbul’un son 20-25 yıldaki gelişimini belirleyen bu dinamikler, bir yandan yeni af yasalarını gündeme getirirken, bir yandan da soruna salt mekansal çözüm boyutunda bakmanın yetersiz olduğunu ve sorunu çözemediğini gösterdi. 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren artarak gelen göçmenler, yıkımlarla aflar arasında gidip gelen belirsizlik ortamında temel sorun olarak gördükleri mülkiyet sorununa da kendi çözümlerini bulacak, kent mekanlarının üretimine “hisseli ifraz”⁷ kavramını katacaklardı. Mülkiyet sorununun *öncü göçmenlerin* yarattığı gecekondu ağahğı ve hemşehrilik ilişkileri içerisinde görece olarak rahatladığı ortamlara ulaşan göçmenler, daha korkusuzca kent mekanını üretme ve hatta önceki yıllarda kendi ürettiklerini de dönüştürerek yeniden üretme sürecine girdiler. Giderek “gecekondu mafyası” olarak adlandırılacak olan eski gecekondu ağaları kısa erimli rantlar yaratarak, kentin çevre mekanlarına adeta *ipotek* koydular.

Öte yandan, 80’li yıllarda çıkartılan af yasaları⁸ ile mülkiyetin yanı sıra kaçak yapılar da

yasallaştırılıyor, bununla da kalmıyor, getirilen yeni imar hakları ile spekülatif kazançların önü iyice açılıyordu. Nitekim 2981 sayılı ve takiben 3290 sayılı yasada yer alan "imar ıslah planı" kavramı modern kent planlamasından umulanlara vurulan son darbeydi. Böylelikle, başlangıçta modern kent planlaması ve ülke düzeyindeki planlama politikaları ile çözümlenebileceği umulan gecekonduların sorunu, rant ekonomisinin yönlendirdiği bu sistemde giderek yerini "yasadışı kent", "kaçak kent" gibi tanımlarla anılan umutsuzluk ortamına bıraktı. Artık informel sistemin göçle gelen yoksul kesimin barınma gereksinimini karşılamak üzere ürettiği ve "tampon mekanizma"⁹ olarak yorumlanan "masum" gecekondular -ya da bugünden bakıldığında "masum"muş gibi görünen- gecekondular bu niteliğini hızla kaybetti ve giderek ranttan pay kapma yarışının bir aracı haline dönüştü¹⁰.

Öte yandan başlangıçta varsayılan aksine, göçmenin kente sosyokültürel açıdan entegrasyonu da kendiliğinden gerçekleşmemişti. Üstelik göçle gelenler niceliksel olarak artmış, kenti kuşatmışlardı. Bununla da kalmamış, siyasal olarak örgütlenmiş, yerel politikada güçlerini artırmış, kentsel hizmetlerden pay almış, daha da önemlisi, *siyasal erk ile ittifak* içerisinde toprak üzerinde yaratılan kentsel rantta da ortak olmuşlardı. Artık *İstanbul* için bu "çirkin çevreleri" yaratan *öteki* ile yüz yüze gelmek kaçınılmazdı. Böylece 1990'lı yıllara göç olgusunu mekansal bozulma ve barınma sorunu olarak algılamamızın da ötesinde olgunun sosyokültürel boyutları içerdiğinin farkına varıldığı bir tartışma ortamı oluştu.

Bir Çatışma Mekanı Olarak İstanbul

1980'lerin serbest piyasa koşulları içinde yeniden örgütlenen ekonomik mekan kent toprakları üzerindeki örtülü uzlaşmayı açık çatışmaya dönüştürdü. "Ulusal kalkınma projesi" döneminde yatırımları sanayiye yönelten üretken sermayenin, 80'lerin enflasyonist ortamında, içine girdiği kriz nedeniyle, yatırımları kentsel toprağa kanalize etmesi; kentin hızla büyümesiyle birlikte kent içinde kalan eski gecekondular alanlarındaki toprak değerlerinin artması; merkezde yükselen rantlar karşısında kent dışına kaçan sermayenin bu bölgelerdeki toprak rantını yükseltmesi gibi faktörlerle, gayrimenkul en yüksek kar getiren sektörlerden biri oldu ve İstanbul merkezde ve çevrede, kaçınılmaz bir biçimde, çatışma mekanları mozayığına dönüştü.

Kent toprağı üzerinde giderek keskinleşen bu çatışma ortamı, göçle gelenin kültürel farklılığını da görünür kıldı. Artık onlar kentin *öteki ucunda* yaşayan *birileri* değillerdi. Hemen oracıktaydılar ve aynı topraklar üzerinde talepte bulunuyorlardı. Sayıları artmış, rekabet güçleri artmış, bu kente, kentin yaşam alanlarına ve rantına ortak olmuşlardı.

Öte yandan küreselleşme dinamiklerinin gelir dağılımında yarattığı uçurumlar sosyal mekanda da yeniden yapılanmayı, çatışma ortamını körükleyen parçalamışlığı ve mekansal ayrışmayı beraberinde getirdi. Toplumda içe kapanma, cemaatleşme olarak belirginleşen bu eğilimler ise çatışma olgusunun kültürel boyutunu yansıtıyordu. 60'lı,

70'li yıllarda "kentileşemeyen köylüler"¹¹ ya da "bütünleşemeyen kentliler"¹² olsalar da sermayenin işine gelen göçmenler, 80'li yıllarla gelen "cılalı imaj"¹³ devrine yakışmıyorlardı artık Çünkü, "kente geldiler, önünde sonunda kentileşeceklerdir" varsayımı gerçekleşmemiş, göçmenler kentle bütünleşip, modernleşeceklerine "arabeskleşmişlerdi". Bu ise göçmenlerin ötekiliklerini pekiştirmekle kalmıyor, "varos" olarak tanımlanmalarını getiriyor, kentin diğer parçalarıyla aralarında adeta sembolik bir duvar örülüyordu¹⁴.

Zekeriye köyü ile Sultanbeyli'nin Beraberliği Sancısız mı Olacak?

Öte yandan, göçmenler her ne kadar kentileşememişlerse de, kente "materyal kültür"¹⁵ yoluyla eklenmiş, özellikle 80'li yıllarla birlikte serpilen tüketim kültürünün bir parçası haline gelmiş, hatta orta sınıfların "sembolik sermayesi"¹⁶ de ortak olmuşlardı. Öteki de artık blue-jean giyiyor, cep telefonu kullanıyor, apartmanda yaşıyor, böylece kente sızıyor, kentliyi kuşatıyordu. Sosyal mekanı kirlenen, öteki tarafından kuşatılanlar farklılıklarını korumaya çalışıyor, ayrışıyor, yeni, temiz, kendi gibi insanlardan oluşan güvenli, korunaklı yeni yaşam çevrelerine kapanıyor ve yeni sembolik sermayeler üretmeye çalışıyorlardı.

Diğer yandan, kültürel kimlikleri ön plana çıkaran, aykırılıkları, farklılıkları, kutuplaşmaları çeşitlilik olarak gören küreselleşme söylemi, bunu bir "kültürel zenginlik" ve "çoğulculuk" olarak sunuyordu

Bugün artık eski kentliler ile yeni kentliler kentsel toprağın tüketilmesi, kültürlerin meta haline getirilerek alınıp satılması konusunda örtülü bir uzlaşma içindedirler. Ancak sembolik sermayenin akışkan hale geldiği ve yeni sembollerin üretilmeye çalışıldığı ortamda, üstelik de aynı kentsel topraklar üzerinde talepte bulunuluyorsa kaçınılmaz olarak bir çatışma ortamı doğmaktadır. Yan yana mekanlar, yan yana kültürlerden oluşan İstanbul peyzajı bir beraberliğin izlerini taşımadığı gibi, bu beraberliğin sancılarını da her geçen gün büyütmektedir. İşte bu nedenledir ki; küresel kültür iklimine eklenmiş İstanbul'da Zekeriye köyü ile Sultanbeyli'nin; Bahçeşehir ile Altınşehir'in; Kemer Country ile Gazi Mahallesi'nin ya da Esenkent ile Esenyurt'un "sancısız beraberliği"nden söz etmek mümkün gözükmemektedir¹⁷.

Notlar

1. "Ulusal kalkınmacı bir söylemin hakim olduğu bu dönemin temel özelliği, devletin geliri yeniden dağıtıcı rolü sayesinde, sınıflar arasında büyüme temelinde bir uzlaşmanın olmasıdır" saptamasını yapan Işık bu dönemi "...bütünleştirici ya da yumuşak kentleşme..." olarak adlandırmanın yanlış olmayacağını belirtmektedir. Bkz: Oğuz Işık, "1980'lerden 2000'lere Türkiye'de Kentsel Gelişme", Sivil Toplum İçin "Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi" Seminerleri, İstanbul: WALD, 1999, s: 282 ve 284.

2. 1940'li yıllarda ilk örnekleri görülmeye başlayan, ancak sayıları 1947 itibarıyla henüz 5000'i geçmemiş bulunan gecekondu, 1954'e gelindiğinde 18 000'e ulaşmıştı. Bkz: Rıfık Arslan, "Gecekondulaşmanın Evrimi", Mimarlık, 1989/6, s:34.
3. Bu konuda Şenyapılı şu değerlendirmeyi yapıyor: "Amaç tecimden yerli sanayiye dönüşen sermayeye iç pazar açma gereği ile de çıkmaktadır. Sanayi sermayesi tüketim toplumu yaratmaya yönelik bir iç pazar oluşturacaktır. Tüm toplulukların tüketici olarak bu pazara katılması, hem iç pazar için talep yaratma hem de sınıflar arası sosyal mesafeyi daraltma işlevlerini görecektir. Pazarın ilk tüketicileri orta sınıflar sonra da alt gelir topluluklarıdır". Bkz: Tansı Şenyapılı, Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1978, s: 24.
4. "...blok apartman inşası suretiyle çirkin manzaralı gecekonduların kaldırılması için girişilen teşebbüse şimdilik maddi imkansızlıklar yüzünden ara verilmiştir." Hürriyet, 19 Nisan 1959'dan aktaran Tansı Şenyapılı, age, s:174.
5. Mekansal çözüm arayışlarında ise iki farklı yaklaşım söz konusuydu. İlki bu hastalıklı kent parçalarının sistemden kesilip atılmasını yani gecekonduların yıkımını içeriyordu. Ancak yıkımların ardından, göçmen gene kendi çözümünü kendi üretmek üzere kaderi ile baş başa kalıyordu. İkinci yaklaşımda ise iki farklı düzeyde tutum söz konusu idi. Bunlardan biri kente "dışardan", diğeri ise "içerden" bakıyordu. 1960'lı yıllarda başlayan planlı kalkınma dönemi kentleşme ve göç olgularına makro ölçekte ve "dışardan" bakan yeni bir dönemi başlattı. 1. ve 2. Beş Yıllık Planlar bölgeler arası dengeli kalkınma ilkesine ağırlık vererek göçün kontrol altına alınmasını hedefliyordu. Kente "içerden" bakan yaklaşım ise 1 Beş Yıllık Plan'da gecekondu islah, tasfiye ve önleme kavramları ile ifade ediliyordu.
6. 14.6.1948 tarih ve 5218 sayılı Kanun, gecekondu gelişiminin olduğu hazine arazilerinin devrini Ankara Belediyesi'ne yaparken, gecekonducuya bu arsaların satışını öngören ilk af yasasıdır. 6.6.1949 tarih ve 5431 sayılı Kanun, 1948 Yasası ile Ankara özelinde getirilen af koşullarını ülke geneli için geçerli kılmıştır. Sorunun çözümünün belediyelerce ucuz arsa üretmek olduğunun anlaşılması 1953 yılında 6188 sayılı "Bina Yapımın Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında Kanun"un çıkarılmasını getirmiştir. Ancak R.Arslan'ın da belirttiği gibi, bu yasa ile belediyelere devredilen hazine arazileri bu amaca uygun olarak kullanılmamış, belediyeler bu arsalarla ya gereğince sahip çıkmamış ya da mali kaynak yaratmak amacıyla satmışlardır. Bkz: Rıfık Arslan, age, s: 35. Böylece sorunun çözümü için yasalar ile kurumsal altyapı oluşturulmaya çalışılmış ise de siyasal rant kaygısı bu olanakların gereğince kullanılmasını engellemiştir.
7. "...temel sorununun arsada çözüldüğünün farkına varan 'tecim kapitali' uygun alanlarda ucuz ve büyük arsalar kapatarak, çok sayıda küçük parsellere ayırmak yoluyla gecekondu gereksinimi için arsa üretmişler, böylece yasa boşluğundan da yararlanarak 'hisseli parsel' olarak bilinen ucuz arsa üretimini gerçekleştirerek kazançlarını maksimuma çıkarmış, yasal temeli olan [mülkiyet], sadece imar açısından yasal olmayan alanların oluşmasını sağlamışlardır. Böylelikle devletin yapamadığını gerçekleştirmişlerdir" Bkz: Rıfık Arslan, age, s:35.

8. Tüm af yasalarının içeriklerini değerlendiren iki çalışma için bkz: Binali Tercan, "Günümüze Değin İmar Afı", Planlama,96/1-4, ss:5-8; Cengiz Türksöy, "İmar Afı mı?!", Planlama, 96/1-4, ss:9-14.
9. Marjinal iş kolları ve gecekondular, konut ve istihdam sorununa cevap veremeyen formal sistem karşısında, göçmenlerin kendi kendine ürettiği çözümlerdi. Bu çözümleri, bozulan dengelerin yaratacağı patlamayı önleyen "tampon mekanizma" olarak değerlendirmesi açısından bkz:Tansı Şenyapılı, age, s:18.
10. 1978'lerde gecekonduyu kapitalistleşme süreci içerisinde değerlendiren ve sermaye birikimi, kar, rant, spekülasyon, piyasa ekonomisi, çıkar grupları kavramları çerçevesinde açıklayıp, gecekondulaşmayı kapitalist düzenden pay kapma yarışı olarak ele alan görüşler çok sınırlı sayıda iken (Erhan Acar, Mehmet Adam, "Kapitalistleşme Sürecinde Gecekondular", Mimarlık, 1978/3, ss: 32-34), bu görüş 1990'larda daha geniş kabul gördü. Ancak gecekondulaşmayı ve kaçak yapılaşmayı yönlendiren faktörlerin homojen olmadığı da bir gerçek olarak bugün karşımızdadır. Günümüzde barınma gereksinimini karşılamak amacıyla yapılan "masum gecekondular" hala olduğu gibi, kentsel rantlardan pay kapma yarışı da her geçen gün sistemdeki hakimiyetini güçlendirmektedir. Bugünün "masum gecekonduları" da yakın bir gelecekte bu sistem içerisinde yer almaya adaydır.
11. "Kırdan Kente Göçen İnsanın "Kentleşme Süresinde 'Sosyal Mekan'ın Kapsamındaki Değişmeler"i beş alt süreçte değerlendiren Kartal, kırdan tam kopuşun ancak ikinci kuşak döneminde gerçekleştiğini tespit etmektedir. Bkz: Kemal Kartal, "Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara", Kentsel Bütünleşme (ed: Türköz Erder), Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı-4, 1982, ss: 135-142.
12. Bu deyim literatüre kazandıran Tansı Şenyapılı age'inde "geri kalmış ekonomilerde kentleşme sürecinin tamamında en hakim görüş olan ikili yapı (dualite) yaklaşımı"na ve eleştirisine geniş yer vererek, "...batı kaynaklı ele alış biçimlerinde marjinal sektör, kentsel yapının 'bütünleşmemiş' parçası olarak tanımlanır" demekte ve Türkiye örneğinde kente göçenlerin belirleyici özelliğinin devingenlik olduğunu vurgulayarak, "...sistemin bir patlamayı önlemek için ara (tampon) kesim ürettiğini..." ve bu kesimin de kentle bütünleşme biçiminin farklılaştığını tartışmaktadır. Bkz: Tansı Şenyapılı, age, ss: 5-45.
13. 80'li yılların ortalarından 90 küsurlara uzanan süreçte Türkiye'nin gerçekten çok değiştiğini, ancak "...değişimin gerçek, ilan edilen sonuçlarının ise bir imaj olduğu..."nu, "...her şeyin imajının üretilerek tüketime sunulduğu..."nu vurgulayan Kozanoğlu " 'cılız imaj devri' yeni toplumsal eğilimlerin omzunda yükselen bir sürü yıldız yarattı" diyerek bu dönemin özlü bir değerlendirmesini yapmaktadır Bkz: Can Kozanoğlu, Cılız İmaj Devri, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, ss: 7-8.
14. "gecekondular bölgesi", "göçmenler" ve benzeri tanımların yerine, önce "yasadışı kent", "kaçak yapılaşma" ve giderek sonunda "varoş" tanımının yaygınlaşması, hepsini kapsar hale gelmesi ve hepsine tercih edilir olması, bu kesimlere ve bölgelere bakışın dönemsel olarak nasıl değiştiğinin önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkıyor.
15. Bu konuda Şenyapılı, göçmenin "kendini ... orta sınıflarla materyal kültür açısından karşılaştırma bile,

... kendisini çok fazla yoksun hissetmeyeceği..." yorumunu yaparak, "Bu boyut sosyal bütünleşme yoksunluğunun önemini göçenin gözünde azaltarak, sistemi patlatmaktan korumaktadır" demektedir. Bkz: Tansı Şenyapılı, age, ss 34.

16. Bu konuda Öncü şu değerlendirmeyi yapıyor: "Bourdieu (1984) 'sembolik sermaye' [kavramını] ilk 1970'lerde gerçekleştirdiği Fransız toplumunun sembolik hiyerarşilerini resmeden ayrıntılı amprik çalışmaları sırasında ortaya atmıştı... bir başka Fransız sosyologu Boudrillard'ın (1981) ifadesiyle küreselleşme yerleşik sembolik hiyerarşileri patlattı, yerleşik semiyotik haritaları altüst etti". Bkz: Ayşe Öncü, "İdealinizdeki Ev" Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı, Birikim, 123, Temmuz, 1999, s:28
17. Bkz: Ayşe Öncü, "Zekeriya Köyü ve Sultanbeyli'nin Sancısız Beraberliği-İstanbul'u Nasıl Anlamalı?", İstanbul Dergisi, S.2, 1992, ss: 71-73.

KÜRESEL AKIŞLAR, ÇATIŞMA KÜLTÜRÜ VE ALTERNATİFSİZLİK

Ar.Gör. Murat Cemal YALÇINTAN
Mimar Sinan Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Fındıklı, İSTANBUL

BİLDİRİ ÖZETİ

Küresel akışlar küreselleşme kavramının yerel bazda ne denli olgulaşacağını belirleyen faktörler olmalarının yanı sıra, dikte edici güçleriyle yerel üzerindeki küresel etkiyi arttıran mitler olarak da dikkat çekiyorlar. Küresel, yerel üzerinde yarattığı etkilerle, yereli yapısal dönüşümlere zorluyor. Yerelin yanıtı zaman zaman lokalitelerde çatışmalara neden olabiliyor. Küresel ile yerel arasındaki çatışmaların yarattığı pazarlık süreci de, küresel akışların gücü çerçevesinde belirleniyor.

Birikim rejimlerinde yaşanan kriz, sosyal yapıları da dönüşüme zorluyor. Ancak sosyal yapıların ekonomik yapılara göre daha durağan olması, sosyal ile ekonomik arasında gözlenen çatışmalara neden oluyor. Dönüşüm süreci politik krizlere de gebe ki, Türkiye son on yıldır radikal İslam ve milliyetçilik akımlarına sahne oluyor.

Üzerinde önemle durulması gereken nokta, söz konusu radikalleşmenin bile küresel akışlar karşısında zaman içinde yumuşaması ve merkeze yaklaşması. Küresel akışlar söz konusu olduğunda, alternatifsiz politika dönemine girmekteyiz. MHP, Tahkim'i Türkiye'ye kabul ettirmeye çalışan, RP İsrail'le ilk görüşmeleri başlatan koalisyonların ortakları!

Merkezi yönetimlerde görülen bu alternatifsizlik, yerel yönetimlerde de kendisini gösteriyor. Küresel kent olmaya aday olduğu söylenen İstanbul da, yerel ölçekte bu alternatifsiz politikalarından nasibini alıyor. Üç farklı politik parti döneminde hazırlanan son üç nazım plânın ilk hedefleri kenti küresel hale getirmek. Küresel akışların geçici cazibelerinin tuzağına düşüyor, kalıcı olabilecek çatışmalara gözlerimizi yumuyoruz. Yaşam dünyalarımızı dış dinamiklerin belirleyiciliğine bırakıyoruz.

Bu makalede özetle, küresel akışlar hedefli alternatifsiz kentsel politika üretiminde, merkezi ve yerel yönetimlerin neden olduğu sosyal çatışmaların oluşum süreci, eklektik bir kuram oluşturmak suretiyle açıklanmaya çalışılacak ve söz konusu kuram İstanbul üzerinde prova edilecektir.

GİRİŞ: YÖNTEME DAİR

İnsan, para, mal, bilgi ve sembollerin, bir kısım dünya nüfusunu dışarıda bırakarak artan hareketliliğinin, yaşam dünyalarımızdaki sosyo-ekonomik ve politik alışkanlık ve ilişkileri hızla değiştirmekte olduğu miti [Harvey, 1996], 1990'lı yıllarda "küreselleşme" diye adlandırılarak, bir yandan her sorunun nedeni, diğer yandan her sorunun reçetesi olarak sunulmaya başlandı. Böylesine geniş kapsamlı, her şeyi içine aldığı ve etkilediği iddia edilen bir kavramın, bilim adamları "post" kavramı ile tanışana ve meşgul olmaya başlayana kadar bilimsel tartışmalara konu olabileceği olası değildi. Küreselleşmeye ilişkin bir çalışmanın bünyesinde yer alan savların birçoğunun dayanaksız iddia edilip

sonra başka çalışmalara havale ediliyor oluşu, bir yandan formaliteleri rahatsız edici olsa bile, eski tarz -modernist- bilimsel çalışmaların önemini, olmazsa olmazlığını ortaya yeniden çıkartırken, "post" ön isimli bilimsel yöntem sonuçlarının çoğunlukla birbirini taklit ya da tekrar eden bir retoriğe esir düştüğünü gözliyoruz.

Küreselleşme kavramının bilimsel tartışmaları soktuğu söz konusu bu çıkmaza ilaveten kavramın gerçekliğinin hala tartışılıyor olması da üzerinde durulması gereken bir nokta. Kendilerine "sceptics - kuşkucular" denilen bir grup bilim adamı küreselleşme kavramıyla sunulanların yeni olmadığını ve tarihin analizi sonucu günümüze paralel tarihsel bulgulara ulaşabileceğini -ulaşabildiğini- iddia ederek, kavramın yaşam dünyalarımız üzerindeki etkilerinin öncesiz olmadığını dikkat çekiyor ve kavrama ilişkin iddia edilenlerin çoğunluğunun dünya bütünü için geçerli genel gerçekleri yansıtmadığını söylüyorlar. Bu noktada Türkiye için ilginç bir saptama kuşkucuların sanılabileceği gibi tamamen Marksistlerden oluşmadığı. Grup Marksistlerin yanı sıra liberal ve muhafazakar tanınan bilim adamlarını da bünyesinde barındırıyor. Aynı şekilde aşırı küreselciler - hyperglobalisers- diye gruplanan bilim adamlarının arasında da liberallerin yanı sıra daha az sayıda olsalar da muhafazakar ve Marksistlerin de olması, ülkemizdeki sözde bilimsel tartışmaların taraflılığını gözler önüne seriyor olduğundan önemli. Diğer yandan liberal ekonomistlerden çok sert küreselleşme eleştirileri gelebiliyor. Örneğin David Kolten'in bu yıl içerisinde bir seminerde küreselleşme ile birlikte dünya insanının "*yaşamı para kazanmak için bir mekânizma olarak görüp, bu yaşamın yıkıcılığını hiçbir şekilde düşünememe noktasına ulaştığı*" yönündeki aslı geleneksel kapitalizm karşısı sol söylemini, Türkiye'deki liberal ekonomistlerden duymak neredeyse olanaksız. Aynı şekilde Thatcher'ın partisine yıllarca danışmanlık yapmış olan John Grey'in de geçen yıl küreselleşmenin yıkıcılığı üzerine "*Yanlış Şafak – False Dawn*" isimli bir kitap hazırlaması da örneklenebilir. Biz de benzer isim ve içerikli kitapların sürekli Marksist yazarlardan çıkıyor olması araştırmacılığın da çıkar çevreleriyle eklemlenmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir mi? Bu anlamda postmodernizmin Türkiye'de bilimi yok edip borazancılığa yönelttiği biraz sert de olsa yanlış bir tespit olmasa gerek. Bu saptama bugüne kadar modernist bilimi ne kadar becerebildiğimiz de yakından ilişkilidir. Postmodernizm becerebileceğimiz bir bilim türü, bilimsel yöntemler mi sundu bizlere? Dünyada öne çıkan bilim adamları küreselleşmenin varolup olmadığını ve sonuçlarını araştırıyorlar, bizdeki genel görünüm ise taraf olmak yönünde. Araştırmaların tutulan tarafı doğrularak üzerine kurgulandığı kuşkusu da küreselleşmeye ilişkin Türkçe'de okuduğum her makale ve kitapta saptadığım soruları açıklamaya yetiyor doğrusu. Cansever bir kitabında İstanbul nasıl olmalıdır sorusunu yanıtlarken dört farklı bakış açısı veriyor [Cansever, 1998]. Bu bakış açılarına göre "*nasıl arzularız*" ve "*nasıl olmasından korkarız*" yaklaşımları Cansever'e göre "*değerlerle yüklü yüce yaklaşımlarken*", "*nasıl olması mümkün ve muhtemeldir*" yaklaşımları "*gözlemci ve pasif*" yaklaşımlar olarak yorumlanıyor. Bilim değil ideoloji ön plana çıkartılarak sözde bilimsel eser hazırlanıyor. Üzerinde ısrarla duyuyorum, İstanbul'u iyileştirememiz en önemli nedenlerinden bir tanesini değer yargılarımıza uygun bir kent isteyip bunun olabilirliğini test etmememiz oluşturuyor.

Her ne kadar böyle bir giriş yaparak söz konusu eylemi eleştiriyor olsam da, bu geleneğin içinden yetişmekte olan bir araştırmacı olduğumdan aşağıdaki maddelerde de benzer ikilemlere neden olmuş olmam kuvvetle olası. Küreselleşmenin Türkiye'deki kutupları içinde günümüzdeki varoluş şekliyle küreselleşmeye karşı saftayım. Ve bu karşılığı

istemeden de olsa çalışmalarım için seçtiğim örnek alanlar ve konular çerçevesinde doğrulamak telaşında olabilirim. Dünya genelindeki saflaşmada ise kuşkuçulara daha yakın duruyorum. Sınırlı sayıda yerleşim alanında küreselleşmenin gerçek olduğunu kabul etmekle birlikte, kavramın küresel boyutta gerçekliğini kabul etmiyorum. Ve etkilerinin böylesine abartılmasına, tren yakalama telaşına düşülmesine karşı çıkıyorum. Şehircilik biliminin bugüne kadar oluşturduğu genel ilkelerinin, küreselleşme kavramını içermeden de kentleri olası küresel yatırımlara hazırlayabileceği düşüncesindeyim. Bu bilgilerin giriş bölümünde verilmesinin değer yargularıyla kısıtlanmış sosyal bilimlerde yanlış yönlendirmelere neden olmaması için gerekli olduğunu düşünüyorum.

Makalede sunulmak istenen kısır bir döngüye dönüşen küreselleşme tartışmalarına planlama açısından yaklaşılabilir, araştırılabilir bir şema hazırlığı olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda küresel güçler mitini isimlendirme gerekliliğini kendi seçimim çerçevesinde küresel akışların özneleriyle sağladıktan sonra, söz konusu güçlerin yaşam dünyalarımıza girmelerini kolaylaştıran planlı programlı ya da spontane düzenlemelere değinip, bunların karar alma süreciyle ilişkisini kurmaya çalışacak ve ortaya çıkan ürünün yarattığı fiziki ve sosyo-ekonomik çatışmaları İstanbul özelinde belirlemeye çalışacağım.

KÜRESEL AKIŞLAR

Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan devrim niteliğindeki dönüşümler sonucu daha önce yerel bazda değerlendirilen birçok şey küresel ölçekte değerlendirilmeye başlandı. Bu da bir yerden diğerine yoğun akışların gözlenmesine neden oldu. Küresel akışlar bir anlamda küreselleşme kavramının yerel bazda ne denli olgulaşacağını belirleyen faktörler haline geldi. Bilim adamları bu akışları farklı şekillerde kategorilendiriyorlar. Örneğin aşırı küreselleşmecilerden Ohmae 4 F'ın akışını ön plana çıkartıyor: İngilizce'de "Investment, industry, information ve individuals"a karşılık gelen yatırım, sanayi, bilgi ve bireylerin akışı [Ohmae, 1995].

Küresel akışlar için kanımca en iyi açıklama Appadurai'den geliyor. Söz konusu akışların beş boyutunu değerlendiriyor ki bunlar: ethnoscapes, technoscapes, finanscapes, mediascapes ve ideoscapes [Appadurai, 1990]. Daha sonraki yıllarda Knox bu beş akışa bir altınıcısını ekliyor: commodiscapes [Knox, 1995].

Ethnoscapes insan akışlarına karşılık geliyor. Sınır kontrollerinin ulus-devletlerce gevşetilmesi ve çok sık söylendiği gibi ulaşım olanaklarının hızlanarak çeşitlenmesi insan akışlarını yoğunlaştırıyor. Söz konusu insanların yer değiştirme nedenleri başta turizm olmak üzere, iş olanaklarından siyasi nedenlere ve daha iyi yaşam şartlarına kadar değişebiliyor. Bu anlamda turistler, göçmenler, siyasi sığınmacılar, sürgünler, misafir işçiler ve işadamları bu kapsamdaki akışları gerçekleştiriyor [Appadurai, 1990]. Küreselleşmeden kendisine fayda sağlamaya çalışan görece az gelişmiş ülkeler özelinde Türkiye, bu akış kapsamında turist ve işadamlarını çekmeye çalışıyor. Bu ikili dışında kalan gruplar ülkeye faydadan çok zarar getirir şeklinde yorumlanıyor. Gelişmiş dünyada oldukça önemli bir grubu oluşturan misafir işçiler aslında özellikle İstanbul'a sürekli artarak Romanya ve diğer eski Doğu Bloğu ülkeleri ile Irak gibi Ortadoğu ülkelerinden yasadışı yollarla gelmeye devam ediyor. Ancak İstanbul'un gelişmiş dünya kentlerinden

farklı olarak yaşadığı iç göç, bu akışlardan kentin faydalanmasını engelliyor ve az gelirli için daha büyük bir rekabet piyasası oluşuyor. Çeşitli ülkelerden son yıllarda gelen çoğunluğunu Türk asıllıların oluşturduğu göçmen gruplarının durumu da misafir işçilerden farklı değil. İş piyasasında ucuz rekabet yarattıkları için az gelirli grupların göçmenlere karşı da tepkisi oluşmuş durumda. Ancak göçmenlerin ve kaçak misafir işçilerin ülkeye gelmesi üretim maliyetlerini düşürdüğünden üreticiler tarafından memnuniyetle karşılanıyor denilebilir [Özdi, H., 1999]. Ancak İstanbul'a yönelik akışların hala çok önemli kesimini yurt içi göçlerin oluşturuyor olması İstanbul'u gelişmiş dünya kentlerinden ayıran başlıca faktör.

Genel olarak teknoloji transferine karşılık gelen technoscapes akışların ikinci boyutunu oluşturuyor. Ülkesel kalkınmanın son yıllarda bel bağladığı bu tip akışların gerçekleştirilmesi için bazı ön koşullar gerekiyor. Bunlar arasında öncelikle para akışlarının artması, siyasi istikrar, hem vasıflı hem de vasıfsız işgücünün varlığı [Appadurai, 1990] ile üretim için önemli pazar oluşturması sayılabilir. Ülke özelinde İstanbul'da para akışları duygusal borsamız verilerine göre her geçen gün artmaktadır. Ülkede siyasi istikrar son on yılda sağlanamamıştır ve bundan sonra da sağlanabileceği yönünde her hangi bir gelişme gözlenmemektedir. Bu anlamda yurttaşlarla birlikte İstanbul'u hedefleyen küresel aktörlerin de söz konusu siyasi istikrarsızlığın sürekliliğini bir istikrar gibi görmeye başladığı söylenebilir. İşgücü açısından iç ve dış göçler sonucu oluşmuş büyük bir vasıfsız işgücü fazlalığı söz konusu akışlar için bir avantajdır ve vasıflı işgücü pek çok örneğinde de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerden de transfer edilebilir. İstanbul ve Marmara Bölgesi'nin çok önemli bir yükselen pazar olduğu da yalnızca yurt içi değil, çeşitli yurt dışı dergilerce de sürekli gündemde tutulmaktadır. Ancak İstanbul ve Türkiye'nin bu tip akışlar içindeki en büyük dezavantajı modernite bünyesindeki geleneksel üretim teknolojilerine son dönemde küreselleşme ile eklenmiş olan 'telematics' eksikliğidir. Telematik "*iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmiş bir bileşimidir*" [Toefler & Toefler, 1991: 56]. Bu anlamda yapılan yeni buluşlar üretim sürecinde zamanı daha önemli hale getirmiştir. "*Vakit nakitti*" özdeyişi bugün her zamankinden daha gerçektir. "*Artık tasarruf edilmiş bir birim zaman son üretim zaman biriminden daha değerlidir.*" [Toefler & Toefler, 1991: 56]. Bu akıştan görece az gelişmiş ülkelerin özelinde Türkiye'nin rasyonel anlamda fayda sağlaması elinde olmayan teknolojilerin ülkeye girmesi ve teknolojilerinin yenilenmesi hedeflerine yönelik politikalar oluşturmasıyla olasıdır. Yeni teknoloji eğer kapitülasyon benzeri şartlarla transfer edilmemiş ve sosyal yapıya çok aykırı sonuçlar doğurmayacaksa bir ülkenin kalkınmasında çok önemli rol oynar. Ancak küreselleşme süreci Türkiye'de bu iki şartı göz ardı ederek dikte edilmeye çalışıldığından sorunlara neden olmaktadır.

Finanscapes para akışlarını ifade eder. Bu da içeriği itibariyle techno ve ethnoscapes'in durumuyla yakından ilişkilidir. Bir döviz piyasası, güçlü bir ulusal borsa, mal piyasaları [Appadurai, 1990] ve finans kurumlarının varlığı paranın bir ülkeye akışı için gerekli ön koşullardır. İstanbul özelinde Tahtakale piyasası ülke döviz piyasasını denetlemekte, borsa verilerine göre hisse senedi işlem hacmi gün geçtikçe artmakta, mal piyasaları finans kurumlarının artmasına paralel olarak buldukları yeni işlem olanaklarıyla önemli artışlar göstermektedir. Bu anlamda İstanbul'un rant ekonomisine hizmet emek ve belli bir bölgeyi kontrol etmek yönündeki adaylığı küresel güçlerce değerlendirilmeye alınacaktır. Görece az gelişmiş bir ülke rasyonel olarak dışarıdan gelen parayı çeşitli yatırımlarına yönlendirmek ister. Ancak borç batağına saplanmış Türkiye deprem için

toplanan paraları bütçe açığını gidermek için kullanmıştır. Bu anlamda gelecek dış kaynaklı paraların ülke kasasına girecek bölümünün de iç ve dış borçların ödenmesine aktarılacağı açıktır. Rakamlara göre para girişlerine ve alınan kredilere karşın faiz borçları her geçen gün artmaktadır ve dışarıdan gelen paralar da, bu anlamda devletten faiz alan iç ve dış güçlerin cebine aktarılmaktadır. Kısaca yeni yatırımlar söz konusu güçlerin inisiyatifine kalmıştır ki genellikle bu inisiyatif yine spekülasyon kazançlarına yönelik kullanılmaktadır. Öyleyse ülkeye girecek dış paranın ülkeyi kalkındıracağı miti çürümüş olur. Diğer yandan dış kaynaklı para girişi literatürde "*buharlaşan yatırımlar*" olarak da adlandırılmaktadır. Bu kavram söz konusu para akışlarının sürekli olmadığı ve yatırımcıların ülkeye girmek için istedikleri ön koşulların yok olduğu ya da kötüye gittiği durumlarda beklemeksizin ülkeyi terk edeceklerini ifade eder. Bu anlamda gelen parayı ülkede tutmak için gerekli politikalar hükümetlerin günümüzde en çok eleştirildiği politikalarıdır. Çok yoğun eleştiriler alan IMF'nin dayattığı yapısal uyum politikaları öncelikle dış kaynaklı paranın sürekli akışını sağlamak amaçlıdır.

Appadurai tarafından mediascapes olarak kategorilendirilen bilgi ve imaj akışları da küresel akışların bir diğer boyutu. Buna göre gelişen iletişim olanakları, gazeteler, dergiler, televizyon kanalları, filmler, radyo kanalları ve internet aracılığıyla ulaşılabilir bilginin hacmini olağanüstü oranda arttırdı. Söz konusu araçların etkilediği izleyici kitle bugün yerelden uluslararasına değişebildiği gibi, temsil ettikleri çıkar grupları da devletten devlet karşıtı gruplara ve üreticilere kadar çeşitlenebilmekte [Appadurai, 1990]. Bunlara paralel olarak bilgi ve imaj akışlarının toplum üzerindeki etkileri de çeşitlilik ve yaygınlıklarına göre değişebilmekte. Oluşan karşılıklı ilişki Londra, New York gibi kentlerde gözlediğimiz tarzda bir kozmopolit küresel kültürün oluşmasıyla sonuçlanabildiği gibi, küreselden etkilenip yerel karakteristiklerini bu etkilenme ile tadil eden özlenen tarz kültürlerine, ya da kendisini dış dünyaya tamamen kapatmayı tercih eden izole kültürlerine neden olabiliyor. Yine de genel eğilimin bu anlamda küresel bir tüketim kültürü oluşturmaya yönelik olduğu iddia edilebilir. Üretim kültürünü oturtmamış görece az gelişmiş ülkelerin rasyonel olarak böyle bir kültürün oluşmasına destek vermeleri kendi kuyularını kazınlarıyla eşanlamlı sayılabilir. Çünkü bu anlamda oluşacak piyasadan aslan payını yine gelişmişler alacaktır.

Ideoscape düşünce akışlarını ifade eder. Genel olarak devlet ideolojisiyle yönlendirilmiş olan düşünce akışları ilk kez devlete yoğun saldırılar yöneltebilecek boyutta çeşitlenmenin ötesinde sertleşebilmiştir. Bilginin serbest akışı devletlerin vatandaşlarını yanlış ya da istediği gibi yönlendirmelerini zorlaştırmıştır [Soros, 1998]. Türkiye'de son yıllarda yaşadığımız gelişmeler bu boyutu çok iyi örnekleyebilmektedir. Deprem felaketinin boyutlarının örtbas edilmeye çalışıldığı bir ortamda üç aşağı beş yukarı vatandaşların tamamı hükümetin doğruları aktarmadığında hemfikiridir. Diğer anlamda egemen doktrin olarak devlet tarafından sahiplenilerek bir koruyucu güç olarak kullanılan Kemalizm günümüzde İkinci Cumhuriyetçiler, Kürtler ve İslamcılar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilebilmektedir. Söz konusu gelişmelerin olası sonuçları ya da oluşum biçimleri hakkında olumsuz düşünsem de, demokratikleşme açısından önemli gelişmeler oldukları söylenebilir.

Appadurai'nin küresel akışlar için geliştirdiği bu beşli kategorilendirmeye Knox daha sonra bir diğer akış tipini eklemiştir: commodityscape. Materyal kültür tarafından üretilen söz konusu akış, mimarlıktan dekorasyona, giyeceklerimizden yiyeceklerimize kadar çok

geniş anlamda yaşam dünyalarımızda kullandığımız maddelere karşılık gelmektedir [Knox, 1995]. İnşa edilmiş çevremizde gözlediğimiz postmodern yapılar, gökdelenler, eğlence merkezleri bu kapsamda sayılabilir. Bu tip akışlar özellikle küresel tüketici kültürün geliştigi bölgelerde daha yoğun olarak gözlenebilmektedir.

Küresel akışlar devlet ve kent ölçeğindeki yeniden yapılandırma süreçlerinin yalnızca neden ve hızlandırıcıları değil, aynı zamanda asıl hedefleridir de. Bir anlamda bunların sürekli söz ettiğimiz ancak ismini koyamadığımız küresel güçler olduğunu da söyleyebiliriz. Bir ülkeye her hangi bir akışın ya da akış kombinasyonunun girmesi diğer akışlar için de itici birer güç haline gelebilmektedir [Krugman, 1996]. Üzerinde ısrarla durulması gereken, ortak karakteristiklerinin değer yaratan ya da değer kazanan her şeyi değerlendirmeye alırken, değer kaybeden ya da önemsizleşen her şeyi dışlayabilen yanlarıdır. [Borja - Castells et al., 1996].

KÜRESEL AKIŞLARA UYUM YA DA ÇATIŞMA KÜLTÜRÜ

Küreselleşmeye ilişkin yazının büyük bir çoğunluğu küresel akışlar sonucu yaşanan dönüşümlerle başlamakta ya da bunları analiz etmektedir. Söz konusu dönüşümler ölçek olarak birbirlerinden farklı olabildikleri gibi ayrı lokalitelerde farklı biçimlere de bürünebilmektedirler. Bu dönüşümlerin genel olarak öncesiz olduğu ve küreselleşme süreci içinde oluştuğu ya da hızlandığı iddia edilir. Bu iddialara göre küreselleşme daha bir çok dönüşüme de gebe dir. Bu durum doğal olarak toplumların sosyal, ekonomik ve siyasi organizasyonlarında, bir başka deyişle sosyal düzenleme biçiminde (social regulation mode) radikal değişimler gerektirir.

Diğer yandan küreselleşme literatürünün çoğunlukla küreselleşmenin çeşitli sorunlarıyla bittiği görülür ve bu sorunlar genellikle yeni araştırma konuları olarak sunulur. Söz konusu yeni araştırma konuları genellikle toplumların daha durağan yönleriyle ilişkili ya da bu yönlerinden kaynaklanan sorunlardır. Bunlar eğitimden altyapıya, eşitsizlikten doğal kaynaklara kısa dönemli müdahalenin güç olduğu konulardır. İşsizlik, düşük ücretli istihdam, radikal milliyetçilik, dini gericilik, yoksulluk, ayrımcılık, kutuplaşma, nükleer patlamalar gibi ekonomik, sosyal, politik ve çevresel yıkımlara neden olabilecek bu sorunlar bir kısım literatürde küreselleşmenin önündeki engeller olarak sunulurken, bir kısmında küreselleşmenin olumsuzlukları olarak sunulur. Üzerinde durulması gereken çeşitlenen ve şiddetleri artan sorunların belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar bütün dünya için tehdit edici hale gelmiş olduğudur. *“Teknik olanakların kapasitelerindeki artışa paralel olarak bunların sonuçları hesaplanamaz hale gelmektedir”* [Beck, 1986: 22]. İşte sorunların çeşit ve şiddetindeki bu artış, var olan sosyal düzenleme biçiminin de tükenmekte olduğuna işaret eder.

Genel eğilim, büyük bir kısmı toplumsal hedeflerden ziyade *“görünmez el”*in marifetiyle kendiliğinden oluşmuş, ama yine de gelişmenin işaretleri olarak algılanan dönüşümleri desteklemek yönündedir. Doğal olarak bu durum yeni birikim rejiminin ve kurallarının da kabulünü beraberinde getirir. Örneğin yeni birikim rejimine göre bir ulusal ekonomi içerisinde verimlilik büyümeden hızlı artar ve her hangi bir koruma politikası uygulanmazsa söz konusu ekonomi çok yakında işsizlik sorunuyla karşılaşacaktır [Krugman, 1998]. Bu kural çerçevesinde belirlenecek ülkesel ekonomi-politik verimliliği

düşük tutmak için yeni teknolojilerden ziyade rant ekonomisine yatırımı teşvik edecektir. Son onyılıda sürekli şikayet ettiğimiz rant ekonomisi bu basit ekonomik kabilden kaynaklanmaktadır. Bu sorunun yalnız görece az gelişmişlere özgü olması da gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının zaten çok daha düşük seviyelerde kalmasıdır.

Diğer yandan görece durağan yapıdaki özellikler gelişme karşısı, süreç içerisinde çözülmesi gereken sorunlar olarak değerlendirilir. Bunlar görece durağan olduklarından yeniden yapılanmaları da uzun dönemli plan ve programlara, belki daha önemlisi uzun dönemli politik kararlılığa bağlıdır. Ancak küreselleşen dünyada uzun bir süre aynı politikaları izleyebilme yetisi ulus devletin bilinçli olarak zayıflatılmasıyla yok olmuştur. Dönüşümlerin sürekli ve hızlanarak yaşam dünyalarımıza müdahalesi ile genellikle sermayeye yönelik olduğundan hiçbir kararlılığı ve belirgin yönü olmayan politikalar oluşturulması gereği, uzun dönemli düşünme kabiliyetini zedelemiştir. Bu anlamda dinamik dönüşümler ile durağan sosyal düzenleme biçimi arasında kurulması gereken anlaşma, yerel ve küresel ölçeklerde sosyal ve ekonomik aktörlerin karşılıklı ilişkisi sonucu, etkin gruplar belirlemeyecekse, kendiliğinden oluşacaktır. Söz konusu anlaşmanın oluşum sürecinde de doğal olarak küresel akış mekanının aktörleri ile yerel mekanın küresel akışlardan dışlanmış aktörleri arasında, yerelin özelliklerine bağlı olarak çatışmalar yaşanacaktır. Ancak bu pazarlık süreci yaratılan alternatifsizlik söylemi ile tek taraflı kılınmaktadır. Söz konusu söylem dönüşümleri desteklerken, toplumsal özellikleri yok saymakta ve kendiliğinden uyum beklemektedir. Sonuç olarak çatışmalar şiddetlenecektir.

Bunlar gerçekte modernite tarihi boyunca görece az gelişmiş ülkelerin tamamında hep sahnede kalan bir çatışmanın daha yoğun halidir [Beck, 1986]. Zaten küreselleşmenin dikte ettiği yeni birikim rejimi de kapitalizmin yeni bir versiyonundan başka bir şey değildir. Ve “*kapitalizmin ürettiği çözümler her zaman yeni sorunlara gebedir*” [Harvey, 1996: 408]. 1970’lerdeki ekonomik bunalım sonrası tıkanan kapitalizm küreselleşme ile bu tıkanıklığı aşmış ve bizleri de daha yoğun sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Küreselleşmenin modernitenin yarattığı etkilerden farkı, dönüşümlerin yalnızca oluşum süreçlerinin değil, toplumları etkileme süreçlerinin de daha önce olmadığı kadar hızlı gerçekleşmesidir ki, bu durum geçmişe nazaran çok daha fazla sosyo-ekonomik probleme karşılık gelmektedir. Kısaca söylemek istediğim yukarıda açıklanan çatışmanın kapitalizmin olduğu gibi küreselleşmenin de bünyesinde varolduğudur. Kimi kaynaklar bu çatışmaları küreselleşmenin itici güçleri olarak bile tanımlamaktan çekinmezler. Ancak bu kaynaklar şu uyarıyı da yapmadan edemezler: Çatışmaların artması halinde söz konusu zaman mekan dilimine yönelik küresel akışlar durabilirler! İşte sürekli şikayet ettiğimiz IMF müdahaleleri ile bu müdahalelere yönelik hükümet desteklerinin hemen ardından gelebilen popülist uygulamaların açıklaması da burada yatar.

Kentler ve özellikle dünya kentleri yukarıda açıklanan küresel dönüşümler ile toplumların görece durağan özellikleri arasında oluşan çatışmaların en önemli sahneleridir. Bir yandan kentler, küreselleşmenin kendilerine biçtiği yeni roller çerçevesinde çok yönlü ve hızlı bir dönüşüm süreci geçirmektedir. Küresel akışlar da kentlerdeki yaşanan dönüşümlere neden olan ve bunları hızlandıran faktörler olarak öne çıkmaktadır. Daha önce açıklandığı gibi sermaye, insan, bilgi, imaj, düşünce, mal ve teknoloji akışlarının yoğunlaşmasıyla oluşan bu süreçte söz konusu akışların tamamının ya da özel kombinasyonlarının bir kente akması farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Ancak yoğun

akış alan kentlerde yeni birikim rejimi çerçevesinde öncelikle ekonomik ve yönetim alanlarında yeniden yapılanma gereksinimi kendisini hissettirmektedir. Diğer yandan, çoğunlukla sosyal ve politik yapılardan oluşan ve kendilerini bunların etkilerine gerekli hızda uyarlayamayan görece durağan toplumsal özellikler yeniden yapılanma sürecinin, dolayısıyla yeni birikim rejiminin önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliklerin yeni birikim rejimine uyum sağlayabilmesi, daha doğrusu kendilerini kullanan ancak dışlayan yeni birikim rejiminden kendilerine fayda sağlamaya başlayabilmeleri, Thatcher ve Reagan ile birlikte neoliberalizmin dünya çapında yükselmesiyle başlayan son yirmi yıllık dönemde demode hale gelen uzun dönemli plan ve programlarla olasıdır. Görece az gelişmiş ülkelerde bu çatışmaların daha sert ve yoğun yaşanıyor olması da, kapitalizmin sorunların sürdürülebilirliğünden çıkar sağlayabilen yapısına uygun olarak, daha düşük seviyeli eğitim, daha düşük gelir standartları, daha büyük eşitsizlikler, daha kötü sosyal güvence, altyapısızlık, bireyleşememe vb. kemikleşmiş sorunlara sahip olmalarından ileri gelir. Böyle bir durumda söz konusu toplumsal yapının uyumlu hale gelebilmesi, bir anlamda iyileştirilmesi ya da düzeltilmesi, daha uzun zaman ve daha ısrarlı niyet gerektirir.

Bu çatışmaların metropoliten kentlerde yaşanan en iyi örneğinin istihdam yapısındaki dönüşüme uyum sağlayamayan işgücü olduğu söylenebilir. Schumpeterian kapitalizmde, bitmeyen ve rekabetle teşvik edilen yapıcı yıkım süreci sonucu eski ve verimsiz sanayinin düşüşe geçtiği zamanları yükselen teknoloji dalgaları ile yeni üretim modelleri takip eder [Storper and Walker, 1989]. Bu bağlamda sanayiden üçüncül sektöre yönelen kent ekonomik yapısı beraberinde kaçınılmaz bir uyum sürecini getirir. En basit anlamda sanayi işçileri hizmet sektörüne uygun değildir. Kent ekonomisinin bir sektörden diğerine geçiş hızı, çalışanların özelliklerini dönüştürme hızından çok daha hızlıdır. Bu özellik de yine kapitalizmin doğasında var olan, kar eden sektörler ödüllendirilirken, zarar edenlerin cezalandırılması ilkesinden kaynaklanır. Bu şekilde zarar eden sektörlerin zaman kaybetmeden yeni birikim sürecine uygun üretim yapacak şekilde dönüşümleri sağlanmış olur. Ancak dönüşümlerin çok keskin olduğu zamanlarda, bugün sık sık duyduğumuz ve yaşadığımız yapısal krizler ortaya çıkar.

Kanımcı sorunun kaynağı her tür küresel akış sonucu oluşan dönüşümlerin kalkımmaya hizmet ettiği yönündeki mitleşirme retoriğidir. Kalkınma, bütünleştirme, daha iyileştirme ve çağdaştırma yönünde bir ilerleme ve gelişmeye işaret eder. Ancak bir toplumun ilerlemesi toplumunda ele alınmalı ve küçük bir grubun iyileştirilmesi, daha büyük grupların görece daha kötü şartlara sürekli mahkum edilmesiyle sağlanmamalıdır¹. Günümüzde yaşadığımız yapısal krizler küreselleşme aracılığıyla gelişen yeni birikim rejiminin çeşitli lokalitelerde dışlananların farklı tür ve şiddetteki dirençleriyle karşılaşmasından kaynaklanmaktadır. Küresel dönüşümlerin itici güçleri kısa dönemli kazanımları için toplumların görece durağan özelliklerini dikkate almadıkları sürece bu dirençler ve dolayısıyla krizler de devam edecektir.

KURAMSAL AÇILIM OLANAKLARI

Küresel dönüşümlere ilişkin ciddi ve saygın birçok eser okuyabilmiş olmama karşın, bu eserlerin birçoğunda toplumların bu görece durağan yönleri daha sonraki araştırmalarda

¹ - Görelî fakirlik kavramı kanımcı kentleşmeden sonra ikinci kez, küreselleşme sürecinde yeniden değerlendirilmesi gereken anahtar bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

incelenmek üzere kaderlerine bırakılır. En iyi olasılıkla yapılan analizler çözüm için bir şey söylenmeden sunulur. Genel eğilim bu sorunları içselleştirmiş kapitalizmden şikayet etmek yönündedir ve kapitalizm içerisinde bulunacak çözümlerin karşı devrimcilikle bağdaşacağı ve bu şekilde kapitalizmin sorunların sürdürülürlüğü üzerine kurulmuş temellerinin kuvvetlendirilebileceği kaygısı gözler önüne serilir. Sonuç itibariyle benim gibi toy araştırmacıların varacağı nokta bu sorunlarla yaşamayı öğrenme gerekliliği üzerine bir retorik kurmak ve bu retorikğin sonuç vermemesine alışmak olacaktır.

Yazındaki bu egemen yapıya karşın iki aktif kuram söz konusu çatışmaların toplumsal yapı analizleri bağlamında açıklanmasına ilişkin önemli açılımlar sağlamaktadır: Ulrich Beck ve Anthony Giddens tarafından ortaya atılan ve daha çok liberal bir görüntü veren “Yansımali Modernite (*Reflexive Modernity*)” kuramı [Beck, 1986; Giddens, 1992] ile “günümüzde Marksist ekonomi-politik çerçevesinde sürdürülen araştırma programı için bir şemsiye terim” [Tickell & Peck, 1992: 192] olarak kabul edilen “Düzenleme Kuramı (*Regulation Theory*)”.

Risk, “varolan teknolojik ve diğer süreçlerin neden olabileceği fiziki zararlar” [Lash, 1992: 4] olarak tanımlandığında, yukarıda bahsedilen çatışmaları da içerir düşüncesindeyim. Beck kitabı Risk Toplumu’nda (Risk Society) [Beck, 1986] genellikle çevresel riskler üzerinde durmuşsa da söz konusu çatışmalara da yer yer değinmiştir. Beck’e göre ulus devletlerin en önemli görevlerinden biri olan refahın dağıtılması, günümüzde yerini risklerin dağıtılmasına bırakmıştır. Günlük olarak dönuşen dünyada toplumlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için hükümetler sürekli bir “ *Kabul (tolere) edilebilir risk dağılımı ya da standartları*” arayışına girmiştir. Son dönemlerde ürettikleri politikalar sürekli olarak bu yaklaşıma hizmet eğilimindedir. Ancak bu politikaların başarılı olabilmesi için yansımali modernite ortamı sağlanmış olmalıdır [Beck, 1986]. Yansımali modernite ile söylenmek istenen bireyin ya da her hangi bir yapının verili düzenle karşılıklı olarak etkileşime girebilmesi ve bu etkileşimin sonucunda da karşılıklı bir dönüşümün yaşanması olasılığıdır [Giddens, 1991]. Beck kitabında kanımca kapitalizmin sürdürülebilmesi için zamanımızın en önemli sorularını sormaktadır: “*Modernizasyon sürecinin bir sonucu ya da parçası olarak sistemik halde üretilen risk ve yıkımlardan nasıl korunulur, bunlar nasıl en aza indirilir? Bu risk ve yıkımlar hem modernizasyon sürecine zarar vermeyecek hem de toplumların tolerans sınırlarını aşmayacak şekilde nasıl sınırlandırılır ve dağıtılır?*” [Beck, 1986: 19] Burada tolerans sınırları Beck’e göre “*ekolojik, tıbbi, psikolojik ve sosyal sınırlar*” ancak bunlara yukarıda açıkladığımız çatışmalar kapsamında ekonomik, geleneksel ve politik sınırları da ekleyebileceğim düşüncesindeyim. Bu anlamda kuramı çerçevesinde yer alan çevresel sorunların herkese eşit dağılımıyla oluştuğunu iddia ettiği sınıfsız toplum tezine karşı tezde kendiliğinden gelişmiş olur. Zaten son deprem felaketi sonrası ortada kalanların sosyal statüsü de göstermiştir ki, üst sınıflar her zaman kendilerini diğerlerinden ayırabilecek mekanizmaları yaratmak açısından daha şanslılardır. Bu saptamayı kitabında Beck’de tartışır: “*Çeşitli risklere karşı önlem almanın, onlardan kaçınmanın ya da onları telafi etmenin yollarını bulmak açısından gelir ve eğitim durumunun belirleyici olduğu büyük bir eşitsizlik söz konusudur.*”² [Beck, 1986: 35]. Risk toplumu kapsamına

² - Beck argues that environmental risks have a boomerang effect in their diffusion. Sooner or later all the classes in a society will be caught by risks. He reduces it to a formula “poverty is hierarchic, smog is democratic.” So, risks have an equalising effect when they become disasters. However, we are not dealing

ekonomik, politik ve geleneğe bağlı çatışmaları da soktuğunuzda kanımca ortaya çıkan sınıfsız toplum değil daha radikal sınıflara sahip bir toplum yapısıdır.

Diğer yandan “*kapitalist yeniden yapılanma sürecinin kuramsallaştırılmasına yönelik bir yaklaşım*” [Tickell & Peck, 1992: 191] olan düzenleme kuramı günümüzde yaşanan çatışmalardan doğan sorunları Fordist sistemin yaşadığı yapısal krizin sonuçları olarak görür. Bu tür krizler varolan sosyal düzenleme rejiminin, birikim rejimine uygun olmadığı ve çözümlerin varolan sosyal düzenleme rejimi bünyesinde bulunmadığı zamanlarda yaşanır [Tickell & Peck, 1992].

Henüz söz konusu çatışmalar için sistemik bir açılım gerçekleştirilememiştir. Yine de iki kuramın yaklaşımları ve sundukları alternatif sistemler tıkanıldığımız noktaları aşmak açısından olduğu kadar Marksist geleneğin sürdürülmesi ve kapitalizmin insancillaştırılması projeleri için ümit vericidir.

ULUSLARÜSTÜ BİR SİSTEMİN VARLIĞI

Diğer yandan Düzenleme Okulu'nun bağımlılık ve dünya sistemi kuramlarına karşıtlığının göstergesi de sayılabilecek ulus devlet ve içeriklerinin analizi tavrı, yakın zamanda gereksindikleri daha geniş ölçekli yaklaşımlar nedeniyle tehlikeye girmiş görünüyor. Bu anlamda Tickell ve Peck [1992: 209] gelecekteki düzenleme kuramı çalışmaları için “*egemen uluslararası birikim rejimi*” kavramını öneriyor. Bağımlılık ve dünya sistemi kuramlarının kalkınma kuramına en büyük katkılarından biri olarak görülen “*dünya kapitalizminin sürekliliğinin eşitsizliklere dayandığı*” bulgusu bu anlamda yeniden önem kazanıyor. Buna göre küreselleşmenin görece az gelişmiş ülkelere tanıdığı kalkınma şansı miti, gelişmişlerin kontrol ve komuta güçlerini ellerinden bırakmayacakları gerçeğiyle tamamen yok oluyor. Hatta dünya üzerinde kontrol ve kumanda mekanizmalarının sürekli artıyor olması da eşitsizlikleri arttıracak izlenimi yaratıyor³. Bağımlılık ve dünya sistemi kuramlarının günümüzde yoğun eleştirilere karşın ayakta kalması kanımca bilimsel gerçekliklerinden çok, eşitsiz dünya kapitalizmi ve emperyalizmin herkesçe bilinmesine karşın üzerine gidilemeyen utanç öyküsünü açıklama çabaları olmalarındandır. Ve buradan hareketle görece az gelişmiş dünya aydınına bir alternatif sunarlar. Günümüzde birçok aydını kamuoylarına ve hükümetlerine, hatta halklarına rağmen küreselleşmeye kuşkuyla yaklaşan ya da karşı çıkaran alternatifidir bu. Tabii bu alternatifi doğrulayan görece az gelişmişlerin sürekli artan borçları [Corbridge, 1989; Healey, 1990; Chossudovsky, 1997; Amin, 1999] gibi veriler her yerden, küreselleşmenin de yardımıyla, akarken. Risk Toplumu kuramı da uluslar arası eşitsizliklerin risk tarafından sürekli olarak üretildiğini kabul eder ancak bu eşitsizliklerin gelişmiş ülkeleri kendi aralarında da etkilediğini ekler.

with the global environmental risks in this study. And he also posits that without realisation, “there is a systematic attraction between extreme poverty and extreme risk” [Beck, 1986].

³ - Giddens, after giving the risk profile of the globalised world, explains this process such as that since resources and services of a locality are not under control of local governments, necessary arrangements and interventions cannot be made in time in the local scale [Giddens, 1992].

ALTERNATİFSİZLİK, GERİ DÖNÜLEMEZLİK VE KAÇINILMAZLIK RETORİĞİ

Liberaler, Marksizme yönelik süre giden eleştirilerinde Marksizm'in determinist yaklaşımını gündemde tutmaya devam ederlerken, küreselleşme ile birlikte daha determinist bir yaklaşımı öneriyorlar bizlere: "*TINA sendromu (There Is No Alternative)*" [Amin, 1996] diye yerleşen "*alternatifsizlik sendromu*". Literatürde çok sık olarak küreselleşme sürecinin kaçınılmaz [Ohmae, 1995; Soros, 1998; Giddens, 1998], geri dönülemez [Grey, 1997] ve alternatifsiz [Giddens, 1998] olduğu dile getirilir. Sonuçları açısından karamsar olan Grey [1997] bile küreselleşmenin insanlık için geri dönülemez bir süreç olduğunu yazar. Bunların günümüzdeki şekliyle küreselleşme karşıtı politik oluşumlar için tehlikeli kabuller olduğunu düşünüyorum. Basit olarak iddia edilen artık "*tarihi inşa*" [Marx] edemeyeceğimiz çünkü aslında "*tarihin sonunun geldiği*" [Fukuyama] yönünde. Castells'in [1997] süreç için kullandığı kavram çok önemli: "*politikanın tekillleştirilmesi*". Bu yaklaşıma karşı duranlar da yok değil tabii; "*tarih boyunca her zaman alternatifler varolmuştur ve bu insan özgürlüğünün asıl anlamıdır*" diyor Samir Amin [1996].

Ancak dünya çapında söz konusu alternatifsizleşme savını destekleyen gelişmeler gözlüyoruz. Bunun öncelikle gelişmiş ülkeler ve ulusötesi şirketlerin etkisi altındaki IMF ve çeşitli kredi kuruluşları gibi uluslararası kurumların baskı ve yaptırımlarından kaynaklandığı söylenmelidir. Dünyanın en iyi refah devleti sayılan İsveç'te yakın geçmişte yaşananlar en çarpıcı örnek olarak sunulabilir: İsveç bile Moody's'in kredi notlarını düşürme baskısıyla 1995'te sosyal yardım fonlarını kesmek zorunda kalmıştır [Chossudovsky, 1997]. Kredi ve fonlara sürekli gereksinim duyan görece az gelişmiş bir ülke hükümetinin söz konusu baskı ve yaptırımlar karşısındaki acizliği İsveç örneğinden sonra daha açık. Küba, Kuzey Kore ve İran küresel kapitalizme alternatif rejimler denedikleri için yıllardır çok sert ambargolarla karşı karşıya bırakılmışlardır. ABD'nin Küba'ya uyguladığı ilaç ambargosu olayın insani boyutlardan çıktığına da delildir. Üzerimizde oluşturulan bir nevi birikim rejimi diktatörlüğüdür. Harvey [1996] bu süreci "*Piyasa Stalinizmi (Market Stalinism)*", iş dünyasının hocası kabul edilen Soros ise, "*Piyasa Köktenciligi - Gericiliği (Market Fundamentalism)*" olarak adlandırıyorlar. Soros'a göre "*piyasa köktençiliği kolektif karar verme mekanizmalarını yok eden ve piyasa değerlerini bütün politik ve sosyal değerlerin önüne koyan*" bir sisteme işaret ediyor [Soros, 1998: 127-128].

Bu alternatifsizlik söylemi içerisinde küresel kapitalizme, dolayısıyla egemen ekonomi politığe karşı bütün politik akımlar radikal kabul ediliyor. Bu anlamda küresel kapitalizmin karşıtının kapalı ulusal bir ekonomi yerine, Hirst ve Thompson'ın [1996] belirttiği gibi devletler ile uluslararası kurumlar tarafından düzenlenen uluslararası ticarete dayanan açık bir dünya sistemi olabileceği kimsenin aklına gelmiyor.

Liberalerin çok genel bir Marksizm eleştirisi de Marksizmin demokrasiyle bağdaşmamasıdır. Ancak hiçbir zaman Marksizm'in demokrasiyi sağlama alabilme için önce eşitliği gerekli gördüğü, liberalizmde eşitliği verili düzen içerisinde varsaydığından bahsedilmez. Marksizm teoride de olsa demokrasiyi garantiye alabilme uğraşındayken, aslında liberalizm demokrasiyi varsaymaktadır. Bu garantiye alma sürecinin anti-demokratik olduğu sıkça söylenir ama bugün artık küresel kapitalizmin de

bir anlamda totaliter olduğunu saptamış bulunuyoruz [Soros, 1997; Harvey, 1996]. Asya kaplanları diye bilinen küresel ekonomik mucize kahramanı ülkelerin totaliter yapıları sayesinde bu duruma geldikleri iyi biliniyor [Hirst & Thompson, 1996; Amin, 1996; Martin & Schumann, 1997; Grey, 1998; Soros, 1998]. Uluslar arası kurumların baskı ve yaptırımlarına ilaveten, ulusötesi şirketlerin de bu gücü ele geçirmiş olmaları yerel demokrasiyle açık çelişkiler sergiliyor. Bu anlamda demokrasi tartışmasının merkezi ve yerel hükümetlerimiz tarafından alınan kararların değerlendirilmesi sürecinde anahtar rolde olduğunu düşünüyorum.

Alternatifsizlik etkisini günümüzde politika üretiminde gösteriyor. Öyle ki son İstanbul Büyükşehir Başkanlığı seçimleri öncesi adayların bildirimlerindeki benzerlik çok çarpıcı. Seçmenlere hiçbir politika alternatifi sunulmuyor. Diğer yandan da devlet küresel kapitalizm koşulları altında gün geçtikçe daha otoriter bir yapıya bürünme zorunluluğunu [Chossudovsky, 1997] yüzüne gözüne bulaştırıyor. T.C. hükümetlerinin son onyılda yaşanan ideolojik çeşitliliğine karşın, küresel kapitalizme karşı hiçbir alternatif politika üretememiş olmaları ve hatta birbirlerinin takipçisi durumuna düşmeleri, yazında artık gerek kalmadığı iddia edilse de [Giddens, 1998], siyasi çeşitlilik açısından endişe verici görünüyor.

Küreselleşmenin öncesiz bir süreç olabileceği tezi kabul edilebilir olsa da ölümsüz olacağı, dolayısıyla alternatifsiz kalması gerektiği tezi tartışılmalıdır. Kondratieff halkalarına ilişkin ciddi makale ve çalışmalar yeni gelişmeler çerçevesinde küreselleşme döneminin de yakın gelecekte bitme olasılığı karşısında ısrarcılar [Howard, 1989; Healey, 1990; Hirst & Thompson, 1996; Short, 1996].

KURAMA İSTANBUL PROVASI

Şu ana kadar açıklananlar çerçevesinde sunulan kuramın eklektik olduğu gerçektir. Bu anlamda zaman zaman birbiriyile çelişen farklı kuramları zorlamayla yan yana da getirmiş olabilir. Ancak birleştiricisi kuramı “küreselleşmenin Türkiye şubesi İstanbul”a [Çavuşoğlu, 1996] giydirilebilmek amacıyla yerel sonuç ve özelliklerden de faydalanmaya yönelik postmodern kaygıyı da taşıma çelişkisini göze alarak eklektizmi tercih etmiştir. Buna göre uluslarüstü bir ekonomik sistemin varlığı kabul edilir; ki bu dünya kapitalizmidir ve emperyalizmin bir devamıdır. Kendi içerisinde organik bir yapıyı yaşatan bu sistem kendini tekrarlamaya yönelik, var olan status quo taraftarı, yıkarak yapma yoluyla kendini yenileyebilen bir sistemdir (Bağımlılık ve dünya sistemi teorileri). Her ulus-devletin yönetici ve elit kesiminden temsilcileri olan bu sistem en çok ulus-devletin kendi düzenleyiciliği çerçevesinde yaşam bulur. Söz konusu sistemin belirleyici olduğu küresel akışlar lokalitelere farklı kombinasyonlar halinde gelir ve farklı dönüşümlere neden olurlar. Üst sistem nedeniyle dönüşümler alternatifsiz görülür. Yıkarak yapma sürecine uyum çalışmaları merkezi ve yerel yönetim ölçeklerinde gerçekleştirilir. Uyum sürecinde toplumun sosyal düzenleme rejimi ile yeni birikim rejimi arasında çatışmalar kaçınılmazdır ve bu çatışmalar tolerans sınırında tutulmaya çalışılır (Risk toplumu).

Bu özetleme çabasının ardından şimdi kuramı – ya da kuramlar toplamını – İstanbul üzerinde prova etmeye çalışacağım. Provanın detaylı giydirme işleminin yer

almayacağına işaretler; kesin giydirme çalışmaları henüz sürmektedir. Ancak söz konusu prova yol göstericiliği açısından kanımca önemlidir. Sınırları açısından da söz konusu prova uzmanlık alanımıza uygun olarak yalnızca fiziki mekana ilişkin yapılacaktır. Bu anlamda yerel ve merkezi yönetimlerin İstanbul için geliştirdiği kararların verilme ve uygulanma süreci ile İstanbul kent bütününde söz konusu kararların yarattığı çatışmalar örneklenecektir.

Ulus-devlet küreselleşme sürecinde güç kaybetmektedir. Ulusötesi şirketlerin ve uluslar arası kurumların yaptırım ve baskı güçleri artmıştır nidaları her yerden duyulmaktadır. Bu oluşumun gerekliliğine ilişkin tartışmayı, kısaca karşı olduğumu söyleyerek, geçiştirdikten sonra, oluşumun Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki en yakın iki örneğine dikkat çekmek isterim. Bunlardan birincisi Tahkim anlaşması, diğeri de IMF'nin stand-by anlaşması ile dayattığı yapısal uyum politikalarıdır. Yurt içindeki olağanüstü karşıtlığa karşın bu anlaşmaların yapıyor olması, ulus-devletimizin popülist politikalarına alıştığımız hükümetlerinin uluslarüstü ekonomik sistemi kabul etmek durumunda kaldığı ve politikalarını bu sisteme yönlendirmek alternatifsizliğine düştüğünü kanıtlar düşüncesindeyim. Merkezi hükümetin küreselleşmeye yönelik olarak İstanbul fiziki yapısı üzerindeki en belirgin etkilerinin da bu anlaşmalar öncesinden başlasalar da, özelleştirme uygulamaları, Turizmi Teşvik Yasası, son yıllarda vakıf üniversitelerine arsa tahsisi ile şekillendiği kanaatindeyim. Özellikle Turizmi Teşvik Yasası İstanbul fiziki yapısına gökdelenleri sokarak, turizm adı altında ticaret ve ofis binaları inşa ederek küresel akışlara hizmet etmenin ötesinde, kentte yaratılmak istenen rant ekonomisinin⁴ aslan payını oluşturmuşlardır⁵. Söz konusu bu yapılar için ilan edilen alanlar, nazım plana uygunsuzluğu bünyelerinde eritebilecek yasal düzenlemelere de sahiptir. Bunlara karşı açılan davalarda günümüze kadar ki tek kazanım Park Otel'in traşlanması olmuştur. Yasalara karşın yasal düzenlemelere sahip bu oluşumlardan örneğin Koç Üniversitesi projesi kapsamındaki plaza ve villalar ile yasal durdurma kararları çeşitli mahkemelerden çıksa da inşası sürdürülen ve geçenlerde bizzat cumhurbaşkanımız tarafından açılışı yapılan bir yapı kompleksidir. Bu yapılaşmaların toplumda gün geçtikçe artan kutuplaşma, ayrımcılık, korumacılık gibi gerilim yaratan oluşumlara altlık oluşturduğu; duvarlarla çevrili villa siteleri, kapısında müşteri seçilen ticaret merkezleri ve kamuya mal olmuş ya da olması gereken alanların yalnızca belli gruplarca kullanılıyor olması ve daha çeşitlenebilecek oluşumlarla sabittir. Toplumdaki siyasi radikalleşme eğilimi ile bu sürecin ilişkilendirilmesi gerçekçi olacaktır. Yukarıdakiler gibi doğrudan etkilerin yanı sıra bu alanlarda yaratılan istihdam olanaklarının işgücünün özellikleriyle bağdaşmıyor olması sonucu dönüşen fonksiyonların yarattığı işsizlik oran artışları, ya da gelir ve sosyal güvence kayıpları gibi dolaylı etkilerle de, sosyal çatışmalara hazırlayıcı faktörler eklediği bilinmektedir. Bu tip uygulamaların nazım plan bütünselliğinden ayrı ele alınmasının şehircilik ilkeleri çerçevesinde yarattığı sorunların da söz konusu çatışmaları hazırlayıcı sonuçlar doğurduğu düşüncesindeyim. Örneğin Maslak hattında gelişen küresel fonksiyonların yerlerinden ettiği alt gelirli büyük bir grup söz konusudur. Bir anlamda ev sahipleri açısından küresel yatırımlardan faydalanma anlamına gelebilecek bu devir süreci, genellikle kiracıardan oluşan sonradan yasallaştırılmış yerleşim alanlarında

⁴ - Aslen rant ekonomisinin İstanbul'da oluşmuş olduğu yönündeki düşünceye Londra, New York vb örnekler karşısında katılmıyorum. İstanbul'da halen egemen kent ekonomisi üretim ekonomisidir ancak rant ekonomisi yeni birikim rejimi çerçevesinde hazırlanan politikalarla egemen kılınmaya çalışılmaktadır.

⁵ - Detaylı bilgi için bakınız Oktay Ekinci (1994) İstanbul'un sarsan on yılı: 1983-1993, Anahtar kitaplar, İstanbul.

kiracıları daha büyük ekonomik sıkıntılar içerisine sokabilmektedir. Ayrıca plan bütünlüğünden çıkan bu tip yatırımlar plan asıl amaç ve hedeflerini zedeleyici etkilerde bulunarak da kentsel sürdürülebilirliği tehdit eden oluşumlara neden olabilmektedir. Yine Maslak hattının kuzeydeki yeşil alanlar üzerindeki baskısı, bu hat üzerindeki altyapı ve ulaşım olanaklarının söz konusu yatırımlara yetmemesi sonucu değiştirilmek durumunda kalman yatırım öncelikleri, lüks villa enflasyonunun yine yeşil alanlar ve Boğaziçi üzerindeki tahripkar baskıları plan amaç ve hedeflerinden sapmalara neden olmaktadır. 1994 nazım planında Maslak hattının gelişmesi durdurulacak bölge olarak ilan edildiği, kuzey ormanlarının ve Boğaziçi'nin mutlak korunmasının hedeflendiği ve altyapısı yetersiz düşük gelir gruplarının yerleşik olduğu alanlarda altyapı ve ulaşım çalışmalarına öncelik verileceğine ilişkin hedefleri düşünüldüğünde, küresel akışların belirleyici olduğu merkezi idarenin noktasal kararlarının yerel idareyi önemli şekilde etkilediği daha iyi anlaşılır.

Yerel yönetim merkezi yönetimin kararları çerçevesinde zaten alternatifsizliğe itilmiştir ama merkezi yönetimlerin hissettiği baskı ve yaptırımları kendileri de bir ölçüde hissettiklerinden zaten alternatifsizliği kabul de etmiş durumdadırlar. Bunun en açık göstergesi İstanbul'un son üç dönem yerel yönetimlerinin liberal, sosyal demokrat ve İslami gibi farklı ideolojilerden gelseler de, dünya kenti İstanbul ve küreselleşme hedeflerinde birleşiyor olmalarıdır. Kapitalizmin yıkım ilkesini uygulamada farklılaşmalar da, yeniden yapılanma sürecinde birbirlerinin takipçisi konumuna girdikleri söylenebilir. Noktasal uygulamaların yer ve işlev seçimlerinde belirginleşebilen bu tercihin son dönemdeki çok önemli bir diğer göstergesi nazım plan üzerindeki tadilatların çokluğu, yönü ve sürekliliğidir. 1994 öncesinde zaten yasadışı bir şekilde tanınmayan 1980 nazım planının delinmesi süreci, 1994 sonrasında tadilat planlarıyla sürdürülmektedir. Var olan bir oluşuma uygun düzenlemeler ya da istenen bir oluşum için yapılan söz konusu tadilat planlarının büyük bir çoğunluğunun yukarıda açıklanan çatışmaları hazırlayıcı nedenleri doğurduğu söylenebilir. Küreselleşmenin yerel yönetimlere dikte ettiği bir diğer önemli eğilim, küreselleşme için gerekli ya da süreci kolaylaştıran yatırımların sürekli olarak İstanbul'un asıl kentsel sorunlarının çözümüne yönelik yatırımların öncesine alınmasıdır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi İstanbul özelinde gözlenen küresel akışların -ki bunlardan egemen olanlar imaj, bilgi ve mal akışlarıdır- fiziki çevre üzerindeki etkileri noktasal kararlar çerçevesinde oluşmakta, gökdelenler, ofis ve ticaret yapıları, lüks villa siteleri ve bunlara hizmet veren ulaşım ve altyapı yatırımları olarak gerçekleşmektedir. Bu oluşumlar için geliştirilen uyum politikaları da merkezi yönetimin özelleştirme, turizmi ve vakıf üniversitelerini teşvik yasa örneklerinde ya da yerel yönetimlerin hazırladığı nazım plan, yatırım programı ve özellikle tadilat planları ile hayata geçirilmektedir. Küresel dönüşümler ve toplumun görece durağan yapıları arasında yaşanan toplumsal çatışmalar fiziki mekandaki bu oluşumların etkisiyle şiddetlenmekte ve sosyal düzenleme rejimi, yeni birikim rejimine göre yeniden biçimlenmektedir. Bu yeniden yapılanmadaki en önemli pazarlık mekanizması da geliştirilmeye çalışılan rant ekonomisi olarak gözlenmektedir. Rant ekonomisini geliştirmenin en kolay yolu günümüzde gözlediğimiz ve bu makalede örneklenen deregülasyon sürecinin artırılması ve çeşitlenmesinden geçer. Küreselleşme ile artan çatışmalardaki tolerans payı da küreselleşme ile donanımı

artan rant ekonomisinden faydalanan kesimlerin toplam nüfus içindeki payları üzerinde yapılacak oynamalarla belirlenecek gibi gözükmektedir. İstanbul'un bir dünya kenti olabilme şansı da bu ayarlama sonucu rant ekonomisinden faydalananlar kapsamına alınacak nüfusun çokluğu ile doğru orantılıdır. İstanbul özelinde Türkiye'de henüz bu gerçeğin farkına varılmamış olması sonucu rant ekonomisinden oluşan fayda küçük bir çıkar grubuna dağıtılmaktadır. Bu durum ülke ve kent ölçeğinde belirlenen küreselleşme hedeflerinin de gecikmesini beraberinde getirecek bir çelişkiye işaret eder.

KAYNAKÇA

- Amin, A. and S. Graham (1997). "The ordinary city." *TIBG* 22: 411-429.
- Amin, S. (1996). *Küreselleşme çağında kapitalizm*. İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Appadurai, A. (1990). Disjuncture and Difference in the Global Economy. *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 295-310.
- Ashworth, G. J. and H. Voogd (1990). *Selling the city: Marketing approaches in public sector urban planning*. London, Belhaven Press.
- Beck, U. (1986). *Risk Society: towards a new modernity*. London, Sage Pub.
- Berner, E. (1997). The metropolitan dilemma: Global society, localities and the struggle for urban land in Manila. *Space, culture and power: New identities in globalizing cities*. A. W. Oncu, P. London, Zed Books: 98-116.
- Berner, E. and R. Korff (1995). "Globalization and local resistance: the creation of localities in Manila and Bangkok." : 208-222.
- Borja, J. (1999). *Urban strategies: centres and peripheries*. Globalisation and world cities: Reflections from Sao Paolo, London, AA.
- Borja, J., M. Castells, et al. (1996). *Local & global: Management of cities in the information age*. London, Earthscan Pub.
- Brotchie, J., M. Batty, et al. (1995). Editorial Introduction: Global expansion of markets. *Cities in competition: Productive and sustainable cities for the 21st century*. J.-B. Brotchie, M. - Blakely, E. - Hall, P. - Newton, P. Melbourne, Longman Australia: 32-35.
- Castells, M. (1997). *The power of identity*. Massachusetts, Blackwell.
- Chossudovsky, M. (1997). *The Globalization of Poverty*, Third World Network.
- Clark, D. (1996). *Urban world / Global city*. London, Routledge.
- Cox, K. R. and A. Mair (1990). "From localised social structures to localities as agents." *Environment and Planning A* 22.
- Dicken, P. (1992). *The Global Shift: Internationalisation of economic activity*. London, Paul Chapman Pub.
- Dieleman, F. M. and C. Hamnett (1994). "Globalisation, regulation and the urban system: editors' introduction to the special issue." *Urban Studies* 31(3): 357-364.
- Ekinci, O. (1994) İstanbul'u sarsan on yıl: 1983 - 1993, Anahtar Kitaplar, İstanbul
- Erkan, H. (1993). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelisme*. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Featherstone, M. (1990). *Global Culture: An Introduction*. *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 1-14.
- Featherstone, M. (1993). Global and local cultures. *Mapping the futures*. J. e. a. Bird. London, Routledge: 169-187.
- Friedmann, J. (1986). "The world city hypothesis." *Development and Change* 17: 69-83.
- Friedmann, J. (1995). Where we stand: a decade of world city research. *World Cities in a World System*. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 21-47.
- Gappert, G. (1989). Global thinking and urban planning. *Cities in a Global Society*. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 305-311.
- Gappert, G. (1989). A management perspective on cities in a changing global environment. *Cities in a Global Society*. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 312-325.
- Garau, P. (1989). Third world cities in a global society viewed from a developing nation. *Cities in a Global Society*. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 69-78.
- Ghannam, F. (1997). Re-imagining the global: relocation and local identities in Cairo. *Space, culture and power: New identities in globalizing cities*. A. W. Oncu, P. London, Zed Books: 119-139.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. London, Blackwell.

- Giddens, A. (1998). Third Way. London, Polity Press.
- Gilbert, A. and J. Gugler (1992). Cities, poverty and development: Urbanisation in the third world. New York, Oxford University Press Inc.
- Gottmann, J. (1989). What are cities becoming the centres of? Sorting out the possibilities. Cities in a Global Society. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 58-67.
- Grey, J. (1998). The false dawn. London, Granta Pub.
- Hall, P. (1966). The world cities. Verona, Officine Grafiche Arnoldo Mondadori.
- Hall, P. (1993). "Forces shaping urban Europe." Urban Studies 30(6): 883-898.
- Hall, P. (1995). Towards a general urban theory. Cities in competition: Productive and sustainable cities for the 21st century. J.-B. Brotchie, M. - Blakely, E. - Hall, P. - Newton, P. Melbourne, Longman Australia: 3-31.
- Hamnett, C. (1994). "Social polarisation in global cities: Theory and evidence." Urban Studies 31(3): 401-424.
- Harris, N. (1996). Introduction. Cities and Structural Adjustments. N. F. Harris, I. London, UCL Press Ltd.: 1-12.
- Harris, N. (1999). What is city economic restructuring? Implications for policy. Globalisation and world cities: Reflections from Sao Paolo, London, AA.
- Harvey, D. (1973). Social justice and the city. London, Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Harvey, D. (1989). The condition of postmodernity. Massachusetts, Blackwell.
- Harvey, D. (1989). "From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism." Geografiska Annaler 71 B(1): 3-17.
- Harvey, D. (1996). Justice, nature & the geography of difference. Oxford, UK, Blackwell.
- Harvey, D. (1997). Contested cities: Social process and spatial form. Transforming cities: Contested governance and new spatial divisions. N. Jewson and S. MacGregor. London, Routledge: 19-27.
- Healey, M. J. and B. W. Ilbery (1990). Location and change: Perspectives on economic geography. New York, Oxford University Press.
- Held, D. (1998). "Globalization: The timid tendency." Marxism Today (November/December): 24-27.
- Held, D., A. McGrew, et al. (1999). Global Transformations. London, Polity Press.
- Hirst, P. (1999). Cities and the myth of the global economy. Globalisation and world cities: Reflections from Sao Paolo, London, AA.
- Hirst, P. and G. Thompson (1996). Globalization in Question. London, Blackwell.
- Hobsbawm, E. (1998). "The big picture: The death of neo-liberalism." Marxism Today (November/December): 4-8.
- Howard, J. (1989). Long wave cycles and cities in a global society. Cities in a Global Society. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 169-180.
- Isik, O. (1996). 1990 sonrası Türkiye'de kent ve kentleşme. Cumhuriyet Donemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul, İletişim Yayınları: 782-801.
- Jessop, B. "The future of the national state: erosion or reorganisation? General reflections on the west European case."
- Jessop, B. (1997). The entrepreneurial city: Re-imagining localities, redesigning economic governance, or restructuring capital. Transforming cities: Contested governance and new spatial divisions. N. Jewson and S. MacGregor. London, Routledge: 28-41.
- Jewson, N. and S. MacGregor (1997). Transforming cities: Social exclusion and the reinvention of partnership. Transforming cities: Contested governance and new spatial divisions. N. Jewson and S. MacGregor. London, Routledge: 1-15.
- Kassab, S. (1997). On two conceptions of globalization: The debate around the reconstruction of Beirut. Space, culture and power: New identities in globalizing cities. A. W. Oncu, P. London, Zed Books: 42-56.
- Kenny, J. (1992). Portland's comprehensive plan as text: The Fred Meyer case and the politics of reading. Writing Worlds: Discourse, text and metaphor in the representation of the landscape. T. J.-D. Barnes, James S. London, Routledge: 176-192.
- Keyder, C. (1999). "Konut piyasası: Informalden küresel." Değer 12(35): 73-93.
- Keyder, C. and A. Oncu (1993). İstanbul and the concept of world cities. İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı.
- Kılcıbay, M. A. (1997). "Devletin yeniden yapılanması." Doğu Batı 1(1): 11-15.
- King, A. (1990). Architecture, Capital and the Globalization of Culture. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 397-411.
- King, A. (1990). Global cities: Post imperialism and the internationalisation of London. London, Routledge.

- King, A. D. (1995). Re-presenting world cities: cultural theory/social practice. World Cities in a World System. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 215-231.
- Knight, V. R. (1989). City building in a global society. Cities in a Global Society. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 326-334.
- Knight, V. R. (1989). City development and urbanisation: Building the knowledge-based city. Cities in a Global Society. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 223-242.
- Knox, P. L. (1995). World Cities in a World System. World Cities in a World System. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 3-20.
- Krugman, P. R. (1996). Pop internationalism. Cambridge, MIT Press.
- Kumar, K. (1995). From postindustrial to postmodern society: New theories of the contemporary world. Oxford, Blackwell.
- Lash, S. and B. Wynne (1992). Introduction. Risk Society: towards a new modernity. U. Beck. London, Sage Pub.
- Lathrop Gilb, C. (1989). Third world cities: Their role in the global economy. Cities in a Global Society. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 96-107.
- Lever, W. F. (1996). Summing up. Cities and Structural Adjustments. N.-F. Harris, Ida. London, UCL Press Ltd.: 93-101.
- Mahcupyan, E. (1997). "Kapitalizm, liberalizm ve devlet." Doğu Batı 1(1): 17-23.
- Martin, H.-P. and H. Schumann (1997). Globalleşme Tuzagi: Demokrasiye ve refaga saldırı. Ankara, Umit Yayıncılık.
- Massey, D. and R. Meegan (1989). Spatial divisions of labour in Britain. Horizons in Human Geography. D. Gregory and R. Walford. London, Macmillan Press Ltd.: 244-257.
- Murray, R. (1990). Fordizm ve postfordizm (Fordism and postfordism). Yeni Zamanlar (New Times: The changing face of politics in the 1990s). S. Hall and M. Jacques. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Ohmae, K. (1995). End of the nation-state: The rise of regional economies. London, Harper Collins Pub.
- Oncu, A. and P. Weyland (1997). Introduction: Struggles over lebensraum and social identity in globalizing cities. Space, culture and power: New identities in globalizing cities. A. W. Oncu, P. London, Zed Books: 1-20.
- Ortaylı, I. (1997). "Devlete nasıl bakmalı?" Doğu Batı 1(1): 7-9.
- Özdil, H. (1999) kişisel mülakat
- Prud'homme, R. (1989). New trends in the cities of the world. Cities in a Global Society. R.-G. Knight, G. London, Sage Publications. 35: 44-57.
- Robertson, R. (1990). Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 15-30.
- Robins, K. and A. Asu (1996). "İstanbul between civilisation and discontent." City(5-6): 6-34.
- Samuelson, R. J. (1998). "Global capitalism, R.I.P.?" Newsweek CXXXII(11 (Sept. 14)): 20-22.
- Sassen, S. (1991). The global city: New York, London, Tokyo. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Sassen, S. (1994). Cities in a world economy. California, Pine Forge Press.
- Sassen, S. (1995). On concentration and centrality in the global city. World Cities in a World System. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 63-75.
- Sassen, S. (1995). Urban impacts of economic globalization. Cities in competition: Productive and sustainable cities for the 21st century. J.-B. Brotchie, M. - Blakely, E. - Hall, P. - Newton, P. Melbourne, Longman Australia: 36-57.
- Sassen, S. (1996). Losing control: The decline of sovereignty in an age of globalization.
- Sennett, R. (1999). "Yeni kapitalizm." Değer 12(35): 31-45.
- Short, J. R. (1996). The urban order: An introduction to cities, culture, and power. Oxford, Blackwell Publishers Ltd.
- Simon, D. (1995). The world city hypothesis: reflections from the periphery. World Cities in a World System. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 132-155.
- Smith, A. D. (1990). Towards a global culture. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 172-191.
- Smith, M. P. (1995). The disappearance of world cities and the globalization of local politics. World Cities in a World System. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 249-266.
- Soja, E. W. (1993). Postmodern geographies and the critique of historicism. Postmodern contentions: Epochs, politics, space. J. P.-N. Jones III, Wolfgang - Schatzki, Theodore R. New York, The Guilford Press: 113-133.
- Sonmez, M. (1996). İstanbul'un iki yuzu (Two face of İstanbul). Ankara, Arkadas Yayınları.

- Soros, G. (1998). The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered. London, Little, Brown and Company.
- Spybey, T. (1996). Globalization and world society. Cambridge, Polity Press.
- Storper, M. (1997). The regional world: Territorial development in a global economy. New York, The Guilford Press.
- Tabak, F. (1999). "dünya ekonomisi ve informellesme sureci." Defer 12(35): 11-30.
- The Greater Istanbul Municipality, City Planning Directorate (1995). Istanbul Metropolitan Area Sub-region Master Plan Report. Istanbul, The Greater Istanbul Municipality.
- Thornley, A. (1999). "Urban planning and competitive advantage: London, Sydney and Singapoure." LSE London Discussion Paper(2).
- Thrift, N. and M. Taylor (1989). Battleships and cruisers: The new geography of multinational corporations. Horizons in Human Geography. D. Gregory and R. Walford. London, Macmillan Press Ltd.: 279-297.
- Tickell, A. and J. A. Peck (1992). "Accumulation, regulation, and the geographies of post-Fordism: missing links in regulationist research." Progress in Human Geography 16(2): 190-218.
- Toefler and Toefler (1991). "Economic time zones." New Perspectives Quarterly(8): 56-58.
- Townroe, P. M. (1996). The changing structure of the city economy. Cities and Structural Adjustments. N.-F. Harris, I. London, UCL Press Ltd.: 13-29.
- Wallerstein, I. (1974). The modern world system. London, Academic Press London.
- Wallerstein, I. (1990). Culture as the Ideological Battleground of the Modern World System. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 31-55.
- Wallerstein, I. (1990). Culture is the World System: A Reply to Boyne. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. M. Featherstone. London, SAGE Pub. Ltd.: 63-65.
- Ward, P. M. (1995). The successful management and administration of world cities: mission impossible. In World Cities in a World System. P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge, Cambridge University Press: 298-314.

BEŞİNCİ OTURUM

PLANLAMA KAVRAMININ YENİ ROLÜ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Sümer GÜREL

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9.Kasım.1999, İstanbul

**CITY COMPETITION AND STRATEGIC PLANS:
A COMPARISON OF LONDON-SYDNEY AND SINGAPORE**

Dr.Andrew THORNL

Dr.Andrew THORNL'nin bildirisi elimize ulaşmadığı için yayınlanamamaktadır.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLARA
8-9-10.Kasım.1999, İstanbul

KENT PLANLAMA SİSTEMİMİZİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Melih ERSOY
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
06530 ANKARA

Kuramsal çalışmaların ağırlık kazandığı ilk gün oturumlarından yola çıkarak ülkemiz kentsel planlama pratiğinde yaşadığımız sorunların ve çözüm önerilerinin tartışıldığı oturumlara geçmek yerinde bir yaklaşım. Eylemsiz kuramcılığın skolastiğe, kuramsız eylemciliğin ise pragmatizme dönüşme riskini azaltması açısından da, kanımca izlenmesi gereken doğru bir süreç. Düzenleme Komitesini bu dengeyi koruyan bir program hazırladıkları için kutluyorum.

Ben bildirimde, iki yıl önce, imar sistemimizin doğal afetlere karşı dayanıklılığını sağlayacak önlemleri içermek üzere revize edilmesine ilişkin proje ihalesini kazanan ODTÜ grubunun bir üyesi olarak (1), bu süre içinde geliştirdiğimiz modeli sizlerle paylaşmak istiyorum. Bu proje kapsamında Cumhuriyet tarihimizde ilk kez bir imar yasası ve ilgili yönetmelik taslakları, iki yıl gibi uzun bir sürede, tüm ilgili meslekleri kapsayan bir uzman kesim tarafından hazırlanmış, B.İ.B TAU Dairesi ve TOKİ tarafından her aşamasında denetlenmiş ve yine ilk kez imar ve planlama ile ilgili ülkemizdeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, meslek odalarının ve üniversitelerin yer aldığı bir çeşit Ulusal İmar Kurultayı niteliğindeki Danışma Kurulu'nda iki gün süre ile enine boyuna tartışılmıştır. Danışma Kurulu tartışmalarında ileri sürülen ve uygulamanın hassas süzgecinden geçmiş değerli katkılar, ekibimiz tarafından en ince noktalarına kadar incelenmiş, değerlendirilmiş ve Danışma Kurulu'na sunduğumuz taslaklarda bu çerçevede önemli değişiklikler yapılmıştır. Proje kesin raporu 20 Eylül 1999 tarihinde tamamlanarak ilgili kurumlara teslim edilmiştir.

Burada sizlerle bu çalışma grubun hazırladığı ve kapsamı yürürlükteki imar sistemimizin doğal afet zararlarını azaltmak amacıyla revize edilmesi istemi ile başlayıp, Türkiye'de Yeni Bir İmar ve Denetleme Sistemi önerisine dönüşen taslaklarda geliştirilen ana temaları tartışacağız. Kuşkusuz bu sunuş, 3 cilt halinde hazırlanan çalışma sonuçlarının çok kısa bir özeti olacak ve doğal afetlere ilişkin olarak geliştirilen modelden çok önerilen planlama sistemi üzerinde duracaktır.

Çalışma grubumuz, en genelde kent planlamasını, kent mekanlarının sermaye tarafından, sermayenin dar çıkarları çerçevesinde koşulsuz, biçimlendirilmesine boyun eğen yaklaşımlara karşı, kente kullanım değerleri açısından bakan kesimlerin bu mekanların oluşturulmasındaki etkinliğini artırmanın bir aracı olarak görmektedir.

Bildiri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yürürlükteki imar mevzuatımızın yetersiz kaldığı noktalar ve neden olduğu sorunlara değinilecek, ikinci bölümde ise bu sorunların aşılması için geliştirdiğimiz modelde önerilen çıkış yolları tartışılacaktır.

Yürürlükteki İmar Sisteminin Sorunları

Yürürlükteki imar mevzuatımızın sorunları şöyle özetlenebilir:

- Çok sıkça değinildiği gibi, son 15 yılda oluşan mevzuatla ülkemizdeki mekansal planlama işlevi çok sayıda, 25 adet kamu kurum ve kuruluşunun yetki alanına girmektedir (Ersoy, 1989; B.İ.B, 1999a). Bu yetkilerin tek bir kurum altında toplanmasının farklı uzmanlık gerektiren özel planlama alanlarının farklı planlama yaklaşımları gerektireceği gerekçesi ile eleştirilmesi anlaşılır bir yaklaşımdır. Ancak, temel sorun bu farklı birimler arasında ciddi bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulmamış olmasıdır. Hangi kurumun hangi alanlarda, hangi ölçeklerde yetkili olduğu, yetkilerin çakışması durumunda nasıl bir uygulamaya gidileceği gibi en temel konular dahi ancak uygulamada çözülmeye çalışılmaktadır. Diğer bir deyişle, "Yürütme sorumluluğu taşıyan, uygulayan ve bu uygulamaları denetleyen taraflar birbirinden bağımsız bırakılmış, ilişkileri ayrıca düzenlenmemiştir" (Balamir, 1999).
- Planlamanın en temel unsurlarından birisini, birbirini yönlendiren ve denetleyen farklı ölçeklerdeki planlar arasındaki "kademeli birliktelik" ilkesi oluşturur. Yürürlükteki yasa, en üst ölçek olarak DPT tarafından yapılması öngörülen bölge planları kademesinden söz etmektedir. Ancak, içeriği, yapım, onama, uygulama süreçleri ve sorumlu mercii belirsiz bırakılan bu planların uygulanmaları bir yana, hazırlanmaları yönünde bir girişim de bile bulunulmamıştır. Bu kademeyi izleyen Çevre Düzeni Planlarının, hangi koşullarda, hangi yetkili mercilerce, ne içerik ve biçimde hazırlanacağı konusu 15 yıldır tartışılmaktadır. Son olarak geriye 6785'den devir aldığımız nazım ve uygulama planları kalmaktadır. Nitekim, planlama mesleğini uygulayanlar için iki temel plan ölçeğini bunlar oluşturmakta, daha alt ölçekteki çalışmaların ise planlama mesleğinin dışında kaldığı düşünülmektedir. Özetle, yürürlükteki modelde planlama dizgesi, üst ve alt kademeleri eksik kalan, yani başlangıcı ve sonu olmayan bir ara kademe planlamasına dönüştürülmüştür.
- Yürürlükteki mevzuatımız kent planlamayı dar anlamlı bir imar sorununa yani hoyratça yapılaşmanın öne çıktığı bir "gelişme" anlayışına indirgemektedir. Diğer bir deyişle, mevzuatın adından başlayarak planlama ile imar büyük ölçüde özdeş tutulmaktadır. Hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin egemen olduğu dönemlerde, neden olduğu tüm sorunlara karşın, anlaşılabilir olan bu yaklaşımın özellikle 1990'lı yıllarda ortaya çıkan gelişmelerle birlikte en kısa sürede terk edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu dönemde nüfus artış hızında beklenildiği gibi belirgin bir düşüş eğilimine girilmiş, kentlere olan akın da bu eğilimden nasibini almıştır. Kendi başına bu dönüşüm bile, sadece yeni alanları kontrollü biçimde iskana açmayı kent planlaması ile özdeş tutan mevcut imar anlayışının, 2000'li yıllarda kökten değiştirilmesi için yeterli bir veri olarak görülebilir.

Bu bağlamda yürürlükteki imar anlayışı kentlerimizde fiziksel planlamaya bazı ciddi kısıtlar getirmektedir. Kentsel gelişme, küçük üreticiliğe uygun biçimde, tek tek parsel düzeyinde birbirine eklenen yapılaşma bütünü olarak algılanmakta, kentte koruma-kullanma dengesini sağlamaya yönelik olarak farklı yapılaşma rejimlerine sahip bölgeler oluşturulması mümkün olamamaktadır. Yürürlükteki yasada 6785 sayılı yasaya göre bir ilerleme sayılabilecek olan, tek parselde birden çok yapıya izin verilmesi yaklaşımı beraberinde bu alanların yapılaşmasında örgütlenme ve işletmeye ilişkin kuralları eksik bırakılması nedeniyle, arzu edilen nitelikteki düzenlemeler yapılmasını engellemiştir.

Kenti yekpare ve tekdüze bir bütün olarak gören imarcılık yaklaşımı, kentin özellikli alanlarına ilişkin olarak farklı planlama tutumları geliştirilmesine engel olmuştur. Koruma, afet, çevre vb özellik gösteren alanlar bir yana, kent bütününde sanayi, ticaret, kent merkezi, konut, rekreasyon vb sektörel düzeyde gözetilmesi gereken farklılıklar bile göz ardı edilerek, farklılaşma tek bir parametreye, yoğunluk farklılığına indirgenmiştir. Özetle, yürürlükteki mevzuat kent kimliğini yok etmek için yasal düzeyde gereken tüm araçları cömertçe sunmaktadır.

- Yürürlükteki planlama sistemimizin en temel sorunlarından birisi de plan yapım sürecinde denetim ve katılım mekanizmalarına hemen hiç yer verilmemiş olmasıdır. Hazırlanan planların teknik denetimini yapan bir kuruluş yoktur. Özellikle İller Bankası bünyesi dışında yapılan imar planları teknik açıdan hiç bir denetimden geçmeden Belediye Meclislerine onaya gönderilmektedir. Yaşamlarında çoğu kez bir imar planı belgesini bu aşamada gören Meclis üyeleri plan "inceleyerek politik denetim"den geçmesini sağlarlar. Gerçekte yapılan ise, genellikle parsel bazında çıkar denetimidir. Plan değişikliklerinde durum daha da vahimdir. Özellikle büyük kentlerde, plan değişikliğinin yapıldığı yeri bilen Meclis üyesi bir kaç geçmez. Her gün yapılan değişikliklerle plan bütününden geriye ne kaldığını izlemek dahi olanaksızdır. Bu modelde tek bir denetim mekanizması kalmaktadır. O da, yapılan idari işlemden parsel düzeyinde mağdur olan kişilerin idare mahkemelerine açtıkları davalar aracılığı ile yapılan yargı denetimidir. Bu denetim ise, yeterlilikleri herhangi bir biçimde sınanmamış olan bilirkişilerin hazırladıkları raporlar genellikle esas alındığı için, her zaman gerçek bir denetim işlevini görememektedir.

Planların hazırlanması aşamasında katılım mekanizmasına hiç bir biçimde yer verilmemektedir. Kentin az okunan gazetelerinden birisinde bir kaç satırlık bir ilanla Belediyede nerede belli olmayan bir köşede kısa bir süre için yapılan askı işlemleri ile bilgilendirme ve katılımın sağlandığı varsayılmaktadır. Uygulamada ise halk planlardan ancak parselasyon aşamasında, kendi parseli ile ilgili işlem tamamlandığında bilgi sahibi olabilmektedir. Onanlı planlara bile ulaşmak ciddi bir uğraş vermeyi göze alanlar için olanaklıdır.

- Diğer yandan, yürürlükteki mevzuat belediyelerin de elini kolunu bağlamaktadır. İmar planlarının uygulanabilmesi için gerekli planlama araçları son derece sınırlıdır. Bu bağlamda, borç batağı içindeki belediyeler için kamulaştırma aracının bir seçenek olmaktan çıktığı göz önüne alındığında, geriye sadece imar düzenlemelerinden elde edilecek düzenleme ortaklık payı kalmaktadır. Bu araç ise, salt yeni gelişme alanlarında bir kez uygulanabilmekte, özellikle yerleşik alanlarda

yapılan yeni kamusal yatırımlarda piyasa değerleri kat kat artan mevcut taşınmazlardan hiç bir katkı almamaktadır. Yeni planlama araçları geliştirilmedikçe güçsüz belediye modeli varlığını sürdürecektir.

- Anayasamızda ifadesini bulan sosyal adalet ilkesine uyulmasını yürürlükteki mevzuatın engellediği ileri sürülebilir. Kamusal yatırımlardan doğrudan yararlanan taşınmaz sahiplerinin bunun karşılığını ödemedikleri örneğine ek olarak özellikle 18.madde uygulamasında karşılaşılan durumlar da bu savımızı doğrulamaktadır. Arazi yüzölçümü esas alınarak kesilen DOP karşılığında salt plancının bireysel kararına bağlı olarak kimi taşınmaz sahipleri 10-15 katlı yapılaşmaya izin verilen parsellerin sahibi olurken diğerleri 3-4 katlı inşaat izinleri ile yetinmektedirler. Diğer bir deyişle, nimet-külfet dengesi, taşınmaz sahipleri arasında eşitsiz olarak dağıtılmaktadır. Bu bağlamda yürürlükteki mevzuatın, taşınmazların ve giderek sermayenin küçük mülk sahiplerinden büyüklere aktarılacak temerküzünde bir araç olarak kullanıldığı ileri sürülebilir. Özellikle büyük imar parsellerinde küçük hisse sahiplerinin payları, ortaklığın giderilmesi zorlaması ile ellerinden alınmakta ve kamusal yatırımların neden olduğu değer artışlarından salt büyük mülk sahiplerinin yararlanması yolu açılmaktadır. Koruma alanlarında yer alan taşınmaz sahiplerinin imar hakları, öngörülen araçların yetersizliği sonucunda fiilen ellerinde alınmış olmaktadır. Böylece bir yandan taşınmaz sahipleri arasında büyük bir haksızlık ve eşitsizlik kaynağı yaratıldığı gibi diğer yandan da “koruma” hedefine ulaşmak şöyle dursun, koruma konusunda kuşkucu ve muhalif bir tavrın gelişmesine katkıda bulunmaktadır.
- Son olarak değinilmesi gereken nokta, yürürlükteki mevzuatın yaptırımlar açısından son derece yetersiz kalması ve bu niteliği ile adeta imar yolsuzluklarını teşvik etmesidir. “Yerel yönetimler tüm imar yetkilerine karşın, denetimden uzak ve yaptıkları hatalara ve *ihmallerden ötürü sorumluluk üstlenmezler*. Bu konularda işledikleri suçlardan ve ceza görmekten büyük ölçüde kaçabilmektedirler. İmar suçlarının neleri kapsadığı ve bunların her birinin ceza karşılıklarının neler olduğu muğlaktır” (Balamir, 1999).

Özetle, yürürlükteki imar mevzuatı ömrünü doldurmuş olup artık kentlerin planlı gelişmesi önünde bir engel olma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin 2000'li yıllara yeni bir kent planlama mevzuatı ile girmesi ertelenemez bir olgudur. Bu çerçevede yukarıda gelişimine değindiğimiz önerinin yürürlükteki mevzuatın eksikliklerini giderme yönünde ne tür yeni yaklaşım ve araçlar geliştirdiğini özetlemek istiyorum.

- Yürürlükteki imar sistemimizin sorunlarından birincisi olarak, aralarında herhangi bir eşgüdüm mekanizması olmayan çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunun mekansal planlamada yetki sahibi olması gösterilmiştir. Farklı uzmanlık alanlarına sahip kurumların kendi öngörülerini doğrultusunda mekansal planlamada söz sahibi olmaları yerinde bir yaklaşım olarak görülebilir. Nitekim önerdiğimiz model planlamada çok başlılık temel sorunun bu kurumlar arasındaki eşgüdüm eksikliğinden kaynaklandığı saptamasından yola çıkmıştır. Buna göre, en üst ölçekte, Ülke ve Bölge Mekansal Strateji Planlarının hazırlanması görevini yükümlenmiş bir üst kurul olarak önerilen İmar Yüksek Kurulu, mekansal planlama işlevi üstlenen tüm kurum ve kuruluşların üst düzey yetkililerinden oluşmaktadır.

Bir eşgüdüm ve strateji belirleme birimi olarak İYK, bu kurum ve kuruluşların ülke ve bölge ölçeğinde önerecekleri özel planlama alanlarının sınırlarının ve temel planlama kararlarının birlikte tartışılarak belirleneceği bir organ olarak işlev görecektir. İYK bu niteliği ile, tüm alt ölçekteki planlar için bağlayıcı olan, en üst ölçekteki mekansal plan kararlarının, gerçek bir eşgüdüm ve uzlaşma içinde birlikte alındığı bir platform olma işlevini üstlenecektir. Bu Kurulun üniversiteler, meslek odaları ve TÜBİTAK gibi kurumların temsilcilerinden oluşan bir danışman kurula sahip olması önerilerek, konulara Danışma Kurulu marifetiyle daha geniş bir perspektiften bakma ve uzun vadeli programlar izleme olasılığının artırılması öngörülmektedir.

- Yeni öneri ile mevcut planlama sistemimizin yetersiz ve eksik bıraktığı planların kademeli birlikteliği ilkesi yaşama geçirilmiştir. Üst ölçekte yer alan Mekansal Strateji Planları kapsamında Ülkesel ve Bölgesel Mekansal Strateji Planları kapsamında Alt Bölge ve İl Mekansal Strateji Planları ile Metropolitan Bölge Strateji Planları bütünselliği önerilmektedir. İmar Planları başlıklı ikinci kademe nazım ve uygulama planlarından oluşmaktadır. En alt ölçekte ise imar planlarında sınırları belirlenen Kentsel Eylem Program alanları ile kentte farklı nitelik ve özellikteki alanlar (koruma, afet, sanayi, rekreasyon vb) belirlenerek bu alanlar için birden çok sayıda projenin yer aldığı eylem programları hazırlanması öngörülmektedir. Böylelikle post modern söylemden farklı olarak, planlama sistemini bütünsellikten kopartmak bir yana, daha da geliştiren, ancak bu bütünsellik içinde ayrımlılıkları gözetererek farklı yaklaşımlara olanak tanıyacak biçimde yeniden yapılanma öngörülmektedir.
- Yürürlükteki 3194 sayılı yasanın, 6785 sayılı daha önceki imar yasasına getirdiği önemli olumlu değişikliklerden birisi tek parselde bir tek konut yapılmasına ilişkin sınırlamayı kaldırması olmuştu. Ancak, bu düzenleme büyük parsellerde yapılacak yapı komplekslerinin örgütlenme, finansman, yönetim ve işletme gibi sorunları nasıl çözeceklerine ilişkin ek düzenlemeleri eksik bıraktığı için, uygulamada istenilen sonuç alınmamış ve imar planlama sistemimiz yine tek tek parsellerin yan yana gelmesi ile oluşan ve büyüyen bir modelle sınırlı kalmıştır. Toplu Konut alanları düzenlemesiyle bu yetersizlikler aşılmaya çalışılmakta ise de yukarıda saydığımız ana konulardaki mevzuat eksikliği uygulamada önemli sorunlara yol açmaktadır.

Bu sorunlu yaklaşımı aşmak için önerilen modelde öncelikle yerel yönetimlere kentsel alanlarda sektörel bir mekansal içerik kazanılmasına olanak tanımak amacıyla kentsel bölgeleme yetkisi tanınmaktadır. Böylelikle ilgili İdarelere, en az bir imar adasını kapsamak üzere, "imar planları ve eylem programlarında; genel imar düzeni, yapılaşma koşulları, örgütlenme, kullanım, işletme ve taşınmaz kira denetimi açılarından rejim bütünlükleri sağlayacak kentsel bölgeler" (Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi, 1999) oluşturması olanağı verilmektedir. Böylece, imar planlarında, Kentsel Yenileme Alanları, Afet Riskli Alanlar, Özel Yapılaşma ve Kullanım Alanları, İmar Hakkı Aktarımı Koruma ve Kullanım Alanları gibi yapılaşma, mülkiyet, örgütlenme, kullanım, vergi ve kira konularında farklı rejimlere sahip bölgeler belirlenebilecektir. Yine ilgili İdareler, belirli asgari büyüklüklerdeki mevcut kentsel alanlarda ya da yeni yerleşme alanlarında özel ya da kamu Proje Uygulama Alanları belirleyebilirler. Bu tür alanların bütünü için tek

bir ortak proje hazırlanır. “Ortak Projede işlevsel tamamlayıcılık, fiziki bütünlük ve bir ortak yapılaşma programı aranır. Ayrıca, finansman kaynağı bulunması, taşınmaz geliştirme ve işletme amaçlı ortaklıklar kurulması veya başka bir kamu yararı görülmesi durumunda, bu alanlarda özel kullanımlara, farklı yoğunluklara ve kentse tasarıma dayalı özel yapılaşma koşullarına, ortak ve koşullu ruhsatla” (Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi, 1999) izin verilebilecektir. Kamu Proje Alanları, “kamu yararına altyapı geliştirme, afet zararlarını azaltma, tarihi, kültürel ve doğal çevre değerlerini koruma, arsa ve arazi düzenleme, toplu yenileme, özel kullanımları ayırıştırma veya entegre kullanımlar geliştirme gibi projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla” (ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi, 1999) tanımlanmaktadır. Taslakla kamu proje uygulamaları olarak Yeni Yerleşme Alanları oluşturulmasına da olanak tanınmaktadır. Üst ölçekli planlarda sınırları tespit edilen bu alanlarda, öncelikle, örgütlenme, kamulaştırma, finansman, planların hazırlanması işlemlerini yönetecek, kooperatif birliklerine, sanayi kuruluşlarına, özel ortaklıklara arsa tahsisleri yapacak, ilgili İdarelerle ortaklık kuracak v.b. yetkileri kullanacak Yeni Yerleşme Alanı İdareleri kurulması öngörülmektedir. Bu İdarelere önemli yetkiler verilirken, bu İdare tüm tasarrufları konusunda Başbakanlık Denetim Kurulu’na karşı sorumlu tutulmaktadır. Özetle taslak, kentlerimizde örgütlü ve kapsamlı bir yapılaşma modelinin yaşama geçirilmesine olanak tanımayacak tüm araçları sunmaktadır.

- Taslakta yerel yönetimlerin imar planlarının onama ve uygulamalarına ilişkin olarak sahip oldukları yetkileri sınırlamak yerine, bu süreçlerin her aşamasında denetim ve katılıma özel önem verilmiştir. Öneri modelde çok sayıda denetim ve katılım organı ve mekanizması geliştirilmiştir. Denetim değişik araçlarla sağlanmaktadır. Planlar arasında eksiksiz kademeli birliktelik, planların hazırlanması aşamalarında katılım mekanizmaları oluşturulması, belirli büyüklükteki kentlerde belirli nitelik ve sayıda teknik eleman istihdam etme zorunluluğu, plan belgelerinin eksiksiz saklanması, planların ilgilenen herkesin kolaylıkla erişebilmesine olanak sağlanması ve fabri imar denetçileri gibi denetim araçları önerilmektedir. Bu dolaylı denetim araçları yanı sıra, imar planlarının doğrudan teknik denetimini sağlamak üzere, mesleki sorumluluk sigortası olan, yüksek karne sahibi elemanlardan oluşan ve plan yapım ve uygulamalarının denetiminde yerel yönetimlere rapor sunacak olan özel veya kamu İmar Teknik Denetim Kuruluşları oluşturulmaktadır. İmar Teknik Denetim Kuruluşları aracılığı ile yapılan kontrollerle plan yapımının ciddi ve kapsamlı bir denetimden geçeceği kanısındayız. Bu denetim kuruluşlarının sicilleri ise B.İ.B başkanlığında Meslek Odaları ve Üniversite temsilcilerinin de yer aldığı İmar Denetim Üst Kurulu tarafından tutulacaktır. Müellif planların, planını yapıkları yerleşmelerde planın uygulandığı süre içinde danışman olarak çalıştırılma zorunluluğu ile özellikle teknik eleman eksikliği çeken yerleşmelerde uygulamaların plan hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Bu bağlamda, plan değişiklikleri de, belirli bir süre yasaklanma yanı sıra, müellif ve denetçi kuruluşların görüşleri alınarak ve yüksek karar oy sayısı gibi yollarla sıkı disiplin altına alınmaktadır.

Taslakla plan hazırlama sürecinde katılım mekanizmaları önerilmektedir. “Farklı kademelerdeki planlama hazırlıklarında, söz konusu plan kapsamı ile ilgili tarafların katılmasının sağlanması, Türkiye’de planlamanın yalnızca daha

demokratik bir süreç kimliği kazanması değil, kararların alınmasında başlı başına yeni ve güçlü bir denetim ortamının da oluşturulması demektir. Bunun, şeffaflığın yaygınlaştırılması ve yerel siyasal ilişkilerde rantı dayalı gruplaşmalarının bir gizil etken olmaktan çıkıp tartışılabilir konuma çekilmesine yol açması ve planları birer toplumsal uzlaşma belgesine dönüştürülmesi, Türkiye’de önemli bir kazanım olacaktır” (B.İ.B. ,1999) Bu çerçevede öneri modelde, her aşamada plan hazırlama sürecine, yerel yönetim meclislerinde temsil edilen parti grupları, meslek odaları, üniversiteler, ilgili sivil toplum kuruluşları ve basın organlarının katılımının sağlandığı konseyler oluşturulmaktadır. Kuşkusuz, bu süreç plan hazırlama süresini görece uzatacaktır. Ancak, uzun erimde karşılaşılabilecek daha ciddi sorunları baştan önlemesi ve değişik kesimler arasında bir tartışma ve uzlaşma platformu sağlaması gibi önemli katkılar göz önüne alındığında, süre kaybının sağlanacak kazançlarla karşılaştırılmayacak denli ihmal edilebilir bir kayıp olduğu anlaşılacaktır.

- Yeni düzenleme yerel yönetimlere imar planlarını gerçekleştirmek için çok sayıda yeni planlama aracı vermektedir. Öncelikle, 18.madde uygulaması ile yalnızca bir kez alınabilen DOP’un, yeni yapılaşma hakkı tanınan durumlarda, tekrar alınabilmesi ve aşırı yoğun yapılaşmanın yer aldığı alanlarla, afete maruz ve afet riskli alanlar, koruma alanları, İmar Hakkı Kullanma Alanı gibi özel uygulama niteliklerine sahip alanlarda bu oranın %50’ye kadar yükseltilebilmesine olanak tanınmaktadır.

Ancak, taslakla getirilen ve imar sistemimizde yer almasının uygulamada karşılaşılan sorunların çözümünde büyük katkısı olacağına inandığımız yeni planlama aracı İmar Haklarının Aktarımıdır (Balamir, 1993). A.B.D. de uzun yıllardır uygulanan bu aracın ülkemiz planlama sistemine sokulmasının zamanının geldiği kanısındayız. Bu planlama aracı ile nitelikleri yasada sayılan özel koşullu alanlar (yeşil alanlar, tarihi ve doğal koruma alanları, özel çevre koruma alanları, milli parklar, kıyı alanları, afete maruz ve afet riskli alanlar vb.) koruma alanı olarak belirlenmekte ve bu alanlardaki taşınmaz sahiplerinin imar hakları, Belediye veya Valilikçe 1/1000 uygulama planı hazırlanmış, altyapısı yoğun yapılaşmaya uygun duruma getirilmiş, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı’nda çevresi ile olan ilişkileri belirlenmiş ve her türlü bölgelemeye uygun olarak yoğunluk artışına elverişli bir şekilde planlanmış Kullanma Alanlarına aktarılması sağlanmaktadır. Bu amaçla taşınmaz sahiplerine sertifika verilmektedir. Kullanma Alanlarında yapı ruhsatı için ise İmar Hakkı Sertifikalarının ibrazı esas tutulmaktadır. Bu araç sayesinde kentte büyük ölçekli koruma alanları oluşturulabileceği gibi bu alanlardaki taşınmaz sahiplerinin hakları korunarak başka alanlara taşınabilmektedir.

Yukarıda sayılan araçlar yanı sıra yerel yönetimlere çok sayıda düzenleme yetkisi ya da planlama aracı verilmektedir. Bunlar, özel yapılaşma ve kullanım alanları belirleme, yapıya zorlama, öncelikli alım, kira denetimi, kamu yatırım maliyetlerine katkı alma, emlak vergilerinde istisna uygulama, kamu proje alanları oluşturma, taşınmaz ortaklıklarına katılma yetkileridir. Ayrıca taslakla Hazineye ait taşınmazların belediyelere devri de sağlanmaktadır. Kuşkusuz bu denli zengin bir planlama araçları ve yetkileri mөнüsü sunulan yerel yönetimlerin bu yetkilerini ancak sıkı koşullar ve denetim mekanizmaları bağlamında deneyimli plancılar

aracılığıyla kullanmalarına imkan tanındığını da açıklamamıza eklememiz gerekecek.

- Öneri taslakta herhangi bir *alan ve yapının*, her ölçekteki plan esasları yanı sıra, *sosyal adalete, kamu yararına ve şehircilik ilkelerine* aykırı *amaçlar* için kullanılmayacağı hüküm altına alınmaktadır. Böylece ilk kez sosyal adalet ilkesi planlama esasları arasında sayılmaktadır. Bu ilkenin yasa bağlamında getirdiği iki somut değişiklik, dağıtımda büyük adaletsizlere neden olan 18.madde uygulaması ile ortaklığın giderilmesine ilişkin düzenlemelerdir. Taslakta imar düzenlemesi ile yapılan dağıtımda, düzenleme alanı içinde kalan parsel sahiplerinin düzenleme öncesi ve sonrasında yerleri ve taşınmaz değerlerinin görelî olarak aynı kalması esası getirilmektedir. Düzenleme sonrasında oluşturulan parsellerde yapılaşma yüzölçümü ve değer farklılıkları doğmuş ise, İlgili İdarelere bu farklılıkların düzenleme öncesi ve sonrasındaki eşdeğerliğini sağlamak üzere gereken şüylendirmeyi yapma görevi verilmektedir. Ortaklığın giderilmesi sürecinde öncelik hissedarlar arasında anlaşma sağlanarak kat mülkiyeti esasına göre ortaklık kurulmasına verilmektedir. Koruma alanlarında taşınmazları olan mülk sahiplerinin karşılaştığı sorunlar ise İmar Haklarının Aktarımı mekanizması ile önemli ölçüde aşılabilecektir.
- Yaptırımlar açısından son derece yetersiz olan yürürlükteki mevzuat büyük ölçüde yeniden tasarlanmış ve bu bağlamda sorumluluklar netleştirilmiş ve cezalar ağırlaştırılmıştır. Çalışmada imar affi niteliğinde yasa çıkartılmaması için Anayasal bir düzenlemenin gerekliliğine de değinilmektedir.

Oldukça uzun süren bir konuşma olduğunun farkındayım ancak üç ciltlik bir çalışmanın yarım saatlik süre içinde özetlenmesinin ne denli güç olduğu da ortada. Bu nedenle, planlama boyutunu öne aldığım için projede doğal afetlere ve yapı denetimine ilişkin olarak geliştirdiğimiz modele değinme şansım olamadı. Taslakta getirilen çok sayıda yeni kurum ve kavramın içeriklerini de ayrıntılı olarak tartışamadık ancak vurgulanması gereken nokta sanırım bunların ötesinde: Körfez depreminde yaşadığımız manzaraları bir daha görmek istemiyor ve kullanım değerinin öne çıktığı, çevresel değerleri yüksek yaşanabilir kentler yaratmayı gerçekten istiyorsak Ülkemiz 21. Yüzyıla yürürlükteki imar mevzuatının getirdiği zincirlerden kurtularak girmek zorundadır. Bunun öncülüğünü yapacak olanlar da sizler gibi sorunun farkında olan plancılar olacaktır. Hepinize teşekkür ederim.

(1) Kesin Raporu sunan araştırma grubu Raci Bademli, Murat Balamir, Bengü Duygu, Melih Ersoy, Polat Gülkan, Haluk Sucuoğlu ve Gönül Tankut'dan oluşmuştur.

KAYNAKLAR

Balamir, M. (1993) "Aktarılabılır İmar Hakkı Kavramı ve Türkiye'de Uygulanması", Planlama Kavram ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar, İller Bankası 60. Kuruluş Yılı Kutlama Yayını, İstanbul, 177-189.

Balamir, M. (1999) "Afet Zararlarının Azaltılması Amacıyla Planlama ve Yapılanma Süreçlerinin Yeniden Örgütlenmesi ve ODTÜ Önerisi", Mimarlık (288), 12-16.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, TAU (1998) *3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin Yeni Bir Kontrol Sistemi ve Afetlere Karşı Dayanıklılığı Sağlayacak Önlemleri İçermek Üzere Revizyonu Tasarısı-Cilt 1*. Ankara.

Ersoy, M. (1989) Türkiye'de Merkezi Yönetim- Yerel Yönetim İlişkileri, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, c.9, s.1, ss. 45-66.

ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi, (1999) *3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin Yeni Bir Kontrol Sistemi ve Afetlere Karşı Dayanıklılığı Sağlayacak Önlemleri İçermek Üzere Revizyonu Araştırması Müşavirlik Hizmetleri- Kesin Rapor*, Ankara.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKİYUMU: 3. DİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLARINA
2-9-13 Kasım 1997, İstanbul

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME BİLEŞENLERİNİ DENGELEMEDE PLANCININ ROLÜ

Prof. Dr. Hale ÇIRACI

İstanbul Teknik Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Taşkışla-İSTANBUL

Son kırk yılda, arazi kullanış planlamasının ilgilendiği süreçlerin değişim dinamiklerini anlamak ve değiştirmek yerine iyi planlamanın nasıl yapılacağı, karar verme süreçlerinin nasıl düzenleneceği ile uğraşmak planlama kuramlarının başlıca ilgi alanı olmuştur. Planlama kuramında bu yüzyıl içinde, “öz”den çok “işlem”le ilgilenmeye doğru bir eğilim, plancılar, özellikle akademik plancılar arasında yaygınlaşan bir ayrımla birlikte yoğunlaşmıştır. Bu ayrım, “Planlamada kuram” ile “Planlamanın kuramı”arasındadır. Başka bir deyişle, “öz”e ilişkin olan; planlamanın ilgilendiği olgularla ilgili kuramlar ile planlama sürecinin kuramları, işlemlere ait kuramlar arasındadır. Bu eğilime göre, iyi planlamanın özellikleri ideal süreçle çakışmaktadır. Vurgu gerçeği değiştirmekten, gerçeği, belli ölçütlere göre yönetmeye kaymıştır. Gerçek süreçleri anlamak ve açıklamak çabası yerine denetleme ve taklit süreçlerine ağırlık verilmesi, soyut düzeyde işlem ve yöneme aşırı saplantı, gerçek sorunları bir kenara itme eğilimine yol açmıştır.

Planlamanın bu tutumu yanlış yapmaktan korunmak, bilimin ilgilendiği konuların geri planda kalması, toplumda yeniden üretimi temin etmenin daha etkin yollarını arayarak, örgütlenme, yöntem ve denetim üstünde odaklanmak olarak yorumlanabilir. Oysa Planlamanın kuramı, ancak planlamadaki kuramdan yani yaşamın maddi koşullarının çözümlenmesinden varıldığında geçerlik kazanmaktadır.

“Öz”e ilişkin kuramlar 1950’lerde master plan yaklaşımından 1990’larda “sürdürülebilirlik” kavramına dayalı çevre duyarlı arazi kullanış planlamasına doğru geçirenken, “süreçe” ilişkin kuramlar, master plan yapımında kullanılan geniş kapsamlı çok yönlü rasyonel planlama yaklaşımından, plancıya, artan bir politik yönelimle apolitik, teknik rolü yansıtır, çatışmaları çözmek ve yönetmek görevi veren kuramlara doğru bir değişim geçirmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMINA DAYALI KENTSEL PLANLAMA

Arazi kullanım planlamasının özüne ilişkin, “iyi bir arazi kullanımı nasıl olmalıdır?” sorusuna vermek üzere geliştirilen kuramlarda 1960’lardan sonra bir çeşitlenme görülmektedir. 1990’larda, çevresel kaynaklar korumaya yönelik düşüncenin giderek artışıyla “sürdürülebilirlik” kavramına dayalı arazi kullanım planlaması üzerinde ilginin

odaklandığı görülmektedir. Son yıllarda plancılar yeşil şehri koruma, ekonomik olarak şehri geliştirme ve adil bir şehri savunma konusunda zor kararlar vermek zorunda kalmaktadır. Bu amaçlar arasındaki çelişkiler, planlamanın temeline kadar dayanmaktadır. Sürdürülebilir gelişme bu çelişkilerden kaçınmak için bütüncül bir yaklaşımı arzu etmektedir.

Plancılar, bunlar ekonomik büyüme, çevresel koruma ve ekonomik büyümenin herkese adilce dağıtılması gibi aralarında karşıtlıklar olan üç çelişkili amacı birleştirmek zorundadırlar. Ekonomik gelişim plancısı şehri üretim tüketim ve yenileşmenin merkezi olarak görürken, çevreci plancılar kenti doğal kaynak kullanıcısı ve atık üreticisi olarak görmekte, şehir az bulunan kaynaklar için yarışarak doğayı tehdit etmektedir. Adil plancı ise şehri kaynakların dağılımı, hizmet ve fırsatların dağılımı arasında bir çelişki yeri olarak görmektedir. Yarışma şehrin kendi içinde ve farklı sosyal gruplar arasındadır.

Üçgenin üç farklı köşesinden şehir olgusuna farklı anlayışlarla bakılmaktadır. Üçgende farklı noktalar çelişen olguları göstermektedir. Ekonomik gelişme ile eşitlik arasındaki karşıtlık mülkiyetin kullanımından ve yarışan taleplerden doğmaktadır. Bu iki olgu karşıtlık ilişkileri içinde olmalarına rağmen varlıklarını sürdürmeleri yönünde birbirine ihtiyaç da duymaktadırlar.

Özel sektör bir yandan ekonomiyi işletmek için doğal kaynakları kullanmak, fakat aynı zamanda gelecek talepleri karşılayabilmesi için korumak zorundadır. Doğal kaynakların endüstride kullanımı ve ekolojik birimlerin korunması arasında bulunan ve kaynak çelişkisi olarak adlandırılan bu karşıtlık, gelişmiş şehir ile gelişmemiş doğallık arasındaki sınırı belirlemektedir.

Ekonomik-ekolojik çelişki ile büyüme-eşitlik çelişkisi arasında bir paralellik vardır. Mülkiyet çelişkisinde endüstriciler kar eğilimlerini kontrol altına aldıkları takdirde emeğin ücretini koruyabilir ya da tekrar üretebilirler.

Sosyal adalet ve çevresel koruma arasında gelişme çelişkisi bulunmaktadır. Hem çevresel korumayı sağlamak, aynı zamanda sosyal eşitliği arttırmak, en kritik konu olarak görülmektedir. Eğer çevresel koruma yavaş ekonomik gelişmeye yol açıyorsa, düşük gelir grubunun daha iyi ekonomik koşullara erişmesi nasıl sağlanacaktır? Global ölçekte çevresel koruma, ekonomik gelişmeyi yavaşlatmakta, zengin ile fakir arasındaki eşitsizliği şiddetlendirmektedir.

Plancıların Üçgen Modele Etkisi

Yukarıda açıklanan üçgen modelde sürdürülebilirliğin üç parametresi arasında bir karşıtlık olsa da bir ilişki ve beraberlik de söz konusudur. S. Camphell, gelişme çelişkisinin çözümünü mülkiyet çelişkisinin çözümüne bağlamaktadır.

Sürdürülebilir Arazi Kullanımı Planlaması bu haliyle operasyonel olmak için çok bütüncül ve uzak görünebilir. Henüz daha küçük süreçlere ve basamaklara bölünmemiş durumdadır. Sürdürülebilirliğe nasıl ulaşılacağı ve bunun negatif sonuçlarının ne olacağı, hala plancılar tarafından bilinmemektedir. Plancılar henüz sürdürülebilir kalkınma için

strateji belirliememişlerdir ve buna karşı gelen politikalarla nasıl baş edeceklerini açıkça ortaya koyamamışlardır. Bu yoldaki basamaklar henüz çok belirsizdir. Plancının bu üçgenin merkezinde bulunması, toplumun isteyebileceği bir şey olmakla birlikte, bir takım toplumsal ve ekolojik bilgilere gerek olduğu açıktır.

Eğer bir sistemin kendisini yenileyememesi bir kriz olarak görülüyorsa, sürdürülebilirlik bunun tam tersidir. Bu kriter sadece ekolojik sistemlere değil ekonomik ve politik sistemlere de uyarlanabilir. S.Campbell, batı toplumunun kendini sürdürebilmek için ekonomik politikalar, şirketleşme stratejilerini, mikro ve makro ekonomiler üretmek gibi elinden gelen her çözümü ürettiğini ifade etmektedir. Hükümetler, partiler, emek birlikleri ve diğer politik kuruluşlar kendi kurumlarını ve menfaatlerini yeniden üretmek için çalışmaktadırlar.

Plancıya burada düşen görev, toplum ekonomik ve politik sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışırken çevre ihmalinin engellenmesi ile üç parametreyi dengede tutmaya çalışmak olmalıdır.

ÇEVRE DUYARLI PLANLAMADA PLANCININ ROLÜ

Sürdürülebilir gelişme temeline dayalı arazi kullanımı planlamasının yapılması ve uygulanmasında plancının rolü,

1. Çatışmaları çözmek ve yönetmek,
2. Yaratıcı teknik mimari ve kurumsal çözümleri ortaya koymak olarak belirlenebilir.

Tartışmada ve çatışmanın çözümünde yapılması gereken, diğer dışsal konuların değerlendirilmesinden çok, ortak nokta ekonomik sosyal ve çevresel faydaların çatışacağı tartışma masasında bu konuların bir araya getirilip sonuca bağlanmasıdır.

İkinci strateji farklı disiplinlerin terminolojileri arasındaki bağlantıyı kurmaktır. Her dal kendi sözcükleriyle tartışmakta, ekonomistler marjinal kazançtan, ekolojistler, taşıma kapasitesi ve biyolojik yoğunluktan, savunucu plancılar konut hakkı ve yetkilendirmeden söz etmektedir. Plancıya düşen grupların dillerini diğerine tercüme ederek grupların birbirini anlamasını sağlamaya çalışmaktır.

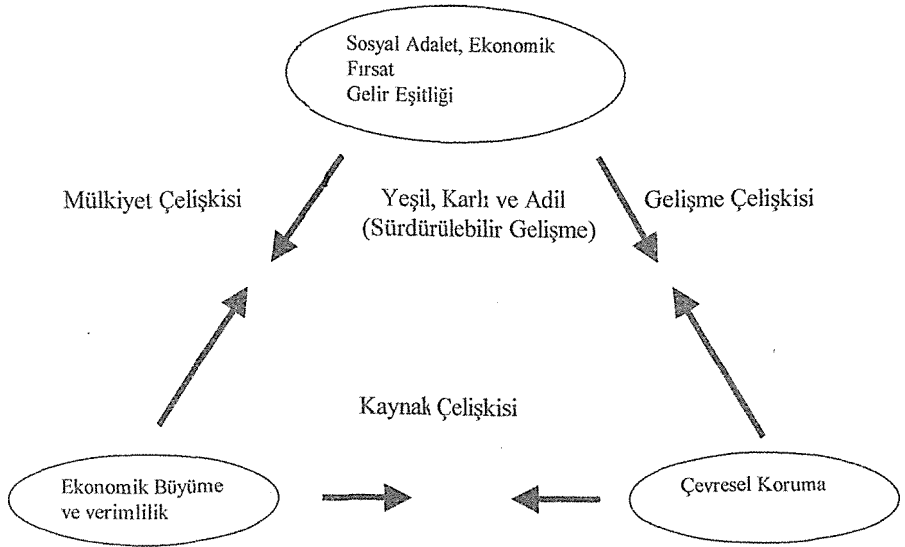
Plancıların üçgenin merkezinde bulunması sürdürülebilirliği içi boş bir kavram olarak bırakılabilir mi? Plancıların kendi spesifik yerlerini çatışmada alacakları rolü belirlemeleri gerekmektedir. Plancılar, çatışmanın dışında kalıp arabulucu görevini mi üstleneceklerini, yoksa kavganın tam ortasına atlayıp sürdürülebilir ya da başka kendi ekolojik ekonomik görüşlerini mi savunacaklarını belirlemelidirler.

Planlama mesleği diğer sosyal bilim uygulayıcıları gibi "tek görüşlü" değildir. Bu gün disiplin içinde muhteva, amaç ve yönetim üzerinde uzlaşma yok gibi görünüyor. Bunun yerine beklenen plancıların kendi normatif duruşlarına göre tavır almalarıdır. Planlamanın özüne ve sürece ilişkin kuramların zaman içinde gelişme trendi, disiplinindeki büyüyen politazyona rağmen, hala belirli teknik ve apolitik yönlenmenin korunduğunu

göstermektedir. Kuram ve uygulama arasındaki karşılıklı ilişkidendir. Şehir planlama kuramlarının gelecekte teknik işler ve ideolojik amaçlar arasında bölüneceği beklenmektedir. Diğer bir deyişle, son yıllardaki planlama kuramlarının çoğunun artan politik yönetimleri, planlı davranışlarını etkileyecektir.

Bu nedenle disiplin muhtemelen, en azından kısmen, politize olacaktır. Bu durum yalnızca doğal bir süreç olarak algılanmamakta, keza planıcının karar verme sürecinin ilgili kalmasını sağlamak üzere gerekli ve istenen bir eylem biçimi olarak görülebilmektedir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Planlamanın Çatışan Amaçları :

KAYNAKLAR :

- E.R.Alexander "Doing the Impossible: Notes for a general theory of planning" Environment and Planning B, 1998 V.25.
- M.Camhis Planning Theory and Philosophy, 1979.
- S.Campbell Green Cities, Growing Cities, Just Cities? APA Journal Summer 1996.
- H.Çıracı "Planlamada Yeni Eğilimler ve Şehir Planıcısının Değişen Rolt ve Konumu Üzerine, Planlama 93/1-4.
- O.Yıftachel Towards a new typology of Urban Planning Theories, Environment and Planning B: 1989 vol 16.

**TOWN PLANNERS ROLES. TOOLS AND METHODS.
 FROM DESIGN TO MANAGEMENT AND MEDIATION**

Prof. Manuel da COSTA LOBO
 Institute Superior Tecnico
 Decivil – Secção de Urbanização e Sistemas
 Av. Rovisco Pais, 1049-001
 Lisboa - PORTGOAL

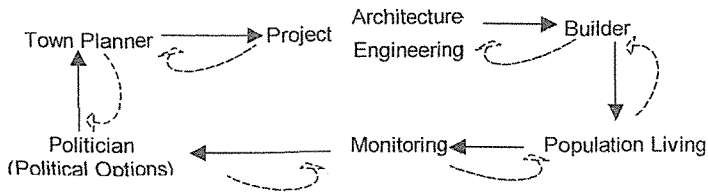
1. Introduction

Definition - Town planners are professionals trained to range, to place and organise human settlements and their activities on the territory through short, medium, long and very long term planning.

Like a sailor, they must observe conditions around them and conceive a way to attain the objectives. But this is not enough. Having to face uncertainties (changing external conditions, changing internal conditions and even having to change objectives in the long run) town planners cannot leave the sailing-boat, they must be there all the time.

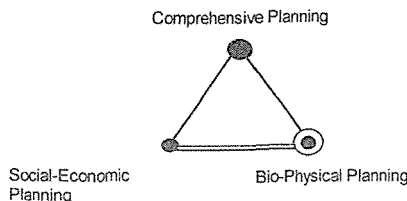
Like in a football team, town planners play their role with other partners and all of them must be present during all the game. What would you think if, after 50 minutes of play, the goal-keeper of Turkey football-team would go out of the field?

Then - the urbanists must be city organisers, team members and permanent advisers, mediators and actors.

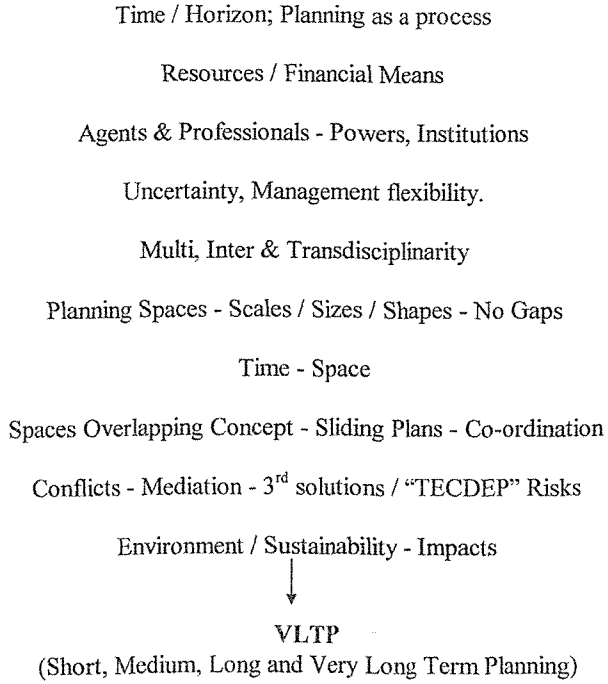

Territorial Development | Territory
 Development

Public Administration - Democracy & Planning

ONE PROCESS BUT TWO WORKING SYSTEMS.

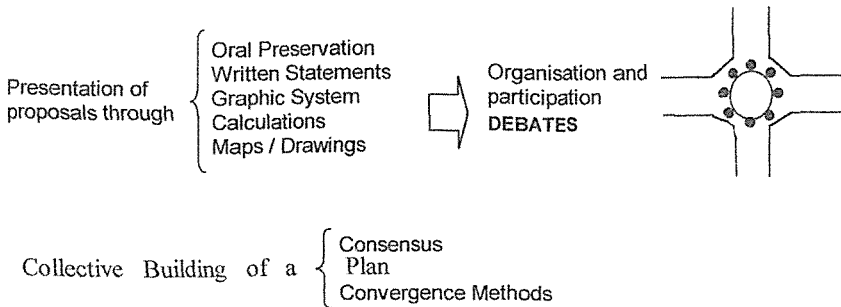

2. Steps to climb to perform as town-planner

General knowledge - specific research over the planning-space.

Identification with community feelings and culture.

Inspiration - creativity - { Models - Concepts
Pragmatic Alternatives Generation

3rd Solution
Facing a conflict between

● or ○

Possibilities:
a) ● black
b) ○ white
c) ⊙ compromise
d) ▲ 3rd solution (it is a completely new idea
for a debate within a learning process)

3. A systemic approach to get a 3rd solution

- Compensations
- Incentives / Penalties
- Changing some given parameters
- Playing with time
- Innovation

STRATEGY avoiding TECDEP RISKS (Technological dependence)
Strategic devices - Tools, Resources...

Over a basic strategy, planners must add more imagination & patience to talk.

4. Town-Planners Role

The planner serves as a visionary and imaginative innovator, with the responsibility to look beyond present conditions and short-term projections and invent and visualise possibilities. The planner also advocates on behalf of future citizens, firms and organisations, as well as current residents. That otherwise have little voice in the land use game, plus a comprehensive perspective required for co-ordinating multiple interests, objectives, policies and programs of action. Also a consensus builder who facilitates group planning, problem solving and decision-making, emphasising the more comprehensive and shared public interests.

Besides their place at public services, town planners can help investors and promoters and, as “bare-foot planners”, they can work to help marginal quarters to be reconverted.

It is important to accept the right of having a public defender for citizens and communities having planning problems (as any person has the right of a lawyer to assist him on court...).

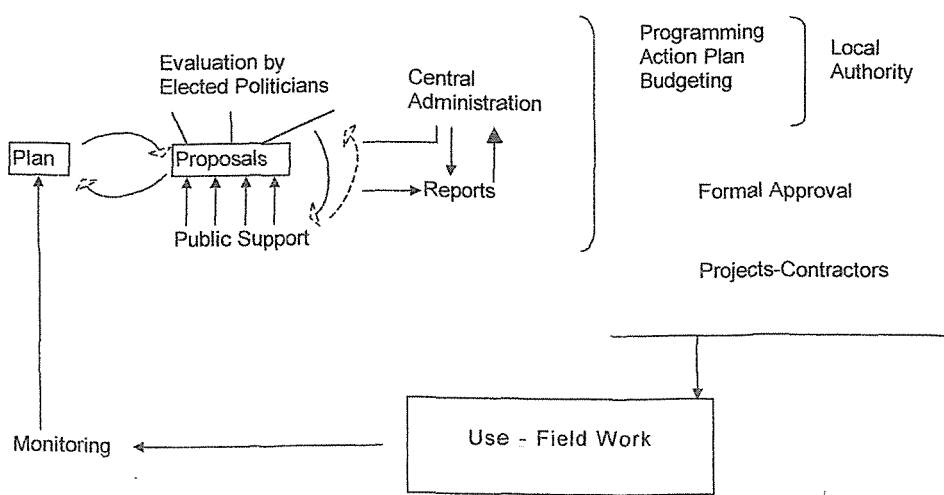
Town-planners “bridge” or town-planners “interpreters” are acting as mediators.

It is also the case of the experience that I am having for 8 years at the municipality of Lisbon (first 4 years, as the first ombudsman of Lisbon for environment and quality of life, and 2nd mandate of another 4 years, elected & re-elected by the municipal council, representative of the Lisbon population - including elected members for that purpose and leaders of Lisbon communities).

May be it is now worthwhile to see the consequences of having a town-planner as ombudsman of Lisbon, instead of a jurist.

I would say that the main difference is of attitude. While the jurist starts to check if the citizen complaint is legally sound, the town-planner tend to start the research on the base of human and urban values.

Planning can be seen in the following scheme:

5. Town-Planners work, Methods

Basic studies / analysis - METHODS AND SYNTHESIS for diagnosing - to clarify the issues and possible answers. Then...

The **JUMP** Big to imaginative proposals } → solutions

Alternatives generation

Multi- criteria evaluation

Decision making aid

Programming Projects: | Stages, budgets, financial values.
Plans: Protocols, resources, timing, alternatives.

Ever-Ready: All the time.

At every moment.

Always patient.

Never tired.

Prepared to observe, to feel.

Aiming at identifying himself with people and place.

Methods

1st - Like cement and water in the concrete, planning has to fill all the gaps. From the point of view of land, time, technologies, authority and participation.

2nd - Planning space definition and delimitation is one of the most important and delicate matters for planning. They could be natural boundaries like a coast or a water-shed (but it could be a river!...), could be the urban continuity (but also the community links), could be the size and the shape (but could be the administrative boundaries or historic frontiers). It could be the use of land (or the organic units with a balanced use). In any case, it must be a synthesis, comprehensive and useful for the objectives. Behind it, there is a will and a forecast or an idea/simulation, the consideration of the future. Normally, town-planners have to work simultaneously with different planning-spaces to look for the best model.

Very Long Term Planning (planning for sustainable development)

Sometimes one has to work through overlapping space models or even trans-boundary spaces (or trans-frontier/trans-border plans). One can get indicators to test the delimitations, but it is always necessary to try alternatives and to use our imagination and will. The idea of sustainability could also help to get a sound territorial unit. Planners must explain to politicians that administrative borders cannot be always used for plan boundaries, but this does not imply a change of administrative limits. It can only recommend a kind of dialogue and protocol between the two sides. It is obvious that planners are not cutting a space of a polarised urban/ecologic unit. Flows are always deeply considered. Scale of the plan will show the scale of the spaces to apply.

3rd - Another tool is a data-base for the plan. It must be built progressively, but its format must facilitate its use, the treatment of data, (ordering, selection, cluster analysis, correlations, elaboration of algorithms, changing of sub-units, chronological series, forecast functions, thresholds, introduction, percentage and *per capita* or *per sq.km/sq.m*, automatic quick geographic representation - mapping, scanning, collared or white and black, maps format connected with lettering size, layers method for their *ad-hoc* combination, etc.).

4th - Ranging data through alternative descriptive models - ordering, clustering algorithms - functions adaptation, mapping (to ease understanding and synthesising and to incentivate ideas, imagination), using different scales and graphics.

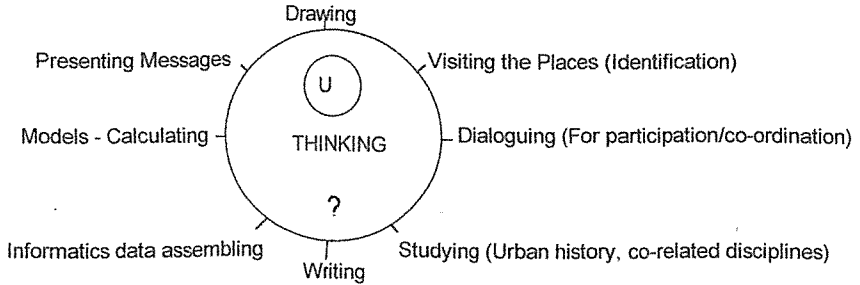
5th - Threshold analysis, offer and demand, capacities, standard settlement models, *ad-hoc* review of standards.

6th - In-put/out-put models and eco-system planning methods. Standard sheets for interdisciplinary teamwork.

7th - Testing urban functioning on urban public space design alternatives through simulation (costs, time of operation, risks, capacities, comfort/urban quality), from traffic flow to climate conditions, from resting/civic places to aesthetic/cultural enhancing.

8th - Progress towards architecture, engineering, landscaping and organising urban public space, over-lapping these professional works in order that no gap would be kept and in order to better explain the objectives or the plan about public space quality, also depending on landscape, architecture of buildings, networks of technical infrastructure. The big difference is that those schemes, sketches, and ideas about urban aesthetics are just dreams and starting points for dialogue with the other professionals, that have a word to say - the last word, the project, may be rather different at the end, but always having a kind of reference with guide-lines to base the convergence of criteria.

6. Town-Planners applied basic capacities

7. Ethics

Before being a science and an art, before being a professional activity, territorial planning is a question of ethics, where mankind is facing the need for co-operation through understanding not only of himself but also as to what is going around him, in order to draw objectives taking into account all the human dimensions and all natural laws, grasping the unknown.

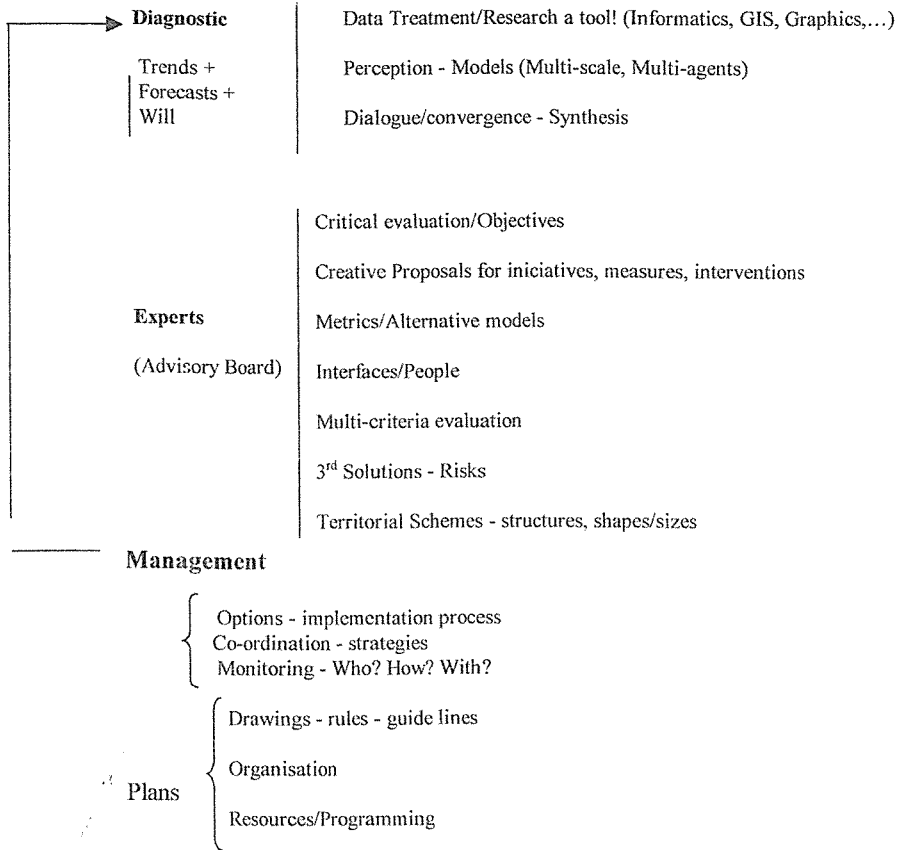

8. Town-Planners education

Professional Practice:

Teaching, Civil servant / Central services, Civil servants / Local & Regional services, Private offices, Consultants / Advisers, Mediators, ...

Town-Planners Teams and Capacities:

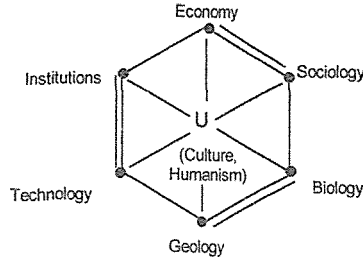

Starting from scientific advisors based on scientific and technical knowledge it is possible to obtain sectorial synthesis about:

- geology, geotechnics, hydrogeology, morphology, stratification, stability (seisms);
- climate, comfort, hydraulics/drainage, cycle of water, natural risks;
- biodiversity, ecosystem balance, sustainability, pollution;
- demography, social conditions, ethnography, migration, conflicts, social exclusion;
- economy, credit, financial means, budgets, values, dynamics;
- administration powers, institutions, legislation, partners,
- technology, infrastructures (social and technological);
- cultural heritage, urban fabric, humanism, identities;
- SYNTHESIS

9. Interdisciplinarity. Town-Planning Teams

Town-Planners, as synthesisers, cannot be afraid of contacting the other elements belonging to the city builders family, including scientists and other professionals and experts to tackle all the main disciplines.

Town planners have however to understand that their action cannot be like in antiquity, designing a city for citizens and leaving outside servants and slaves, because, now-a-days, we believe in democracy for all, not for some.

If marginalization happens...town-planners must be there, to function as “bridges” and “interpreters” between marginal or pathologic situations and settled planning authorities.

Sometimes they have to fill sectorial gaps in order that all development factors could be taken in consideration.

Contemporary Architecture, Avant-garde

Many projects stress an attitude that put as a major objective to produce an avant-garde architecture, as a kind of obsession, feeling the obligation of bringing something new, original, underline the personality of the author, putting the image show-off as a priority, more important than the function, the economy, the ad-hoc fitting to the site. **THIS IS NOT AVANT-GARDE**, this is a big mistake.

AVANT-GARDE is:

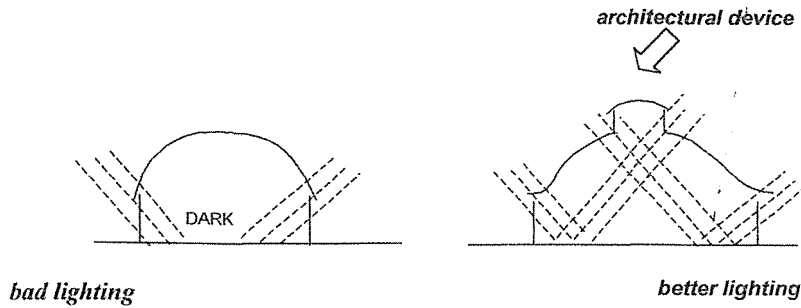
Reflecting an ad-hoc solution to answer the issues while;

- Choosing the best materials and components to attain the aims;
- Choosing the best sizes and shape and also the best colours
- Having in mind economic circumstances
- Showing a long last assistance and less cost conservation

- Anthropomorphic atmosphere or otherwise meaningful for social balance
- Harmony within urban space and landscape, near and far away
- Integration with urban fabric design, networks, technologies
- Assimilation of all new modern technological components and devices in an architectural shaping of the objects and urban images.

Following the last concept

Pipes, cables, openings, chimneys, air conditioning devices, lift cases, signs, lighting, security devices, etc, must become integrated parts of the architectural design, not a foreign” addition. This objective brings the need of wise assimilation and some new devices.

New devices are not conceived at every moment, but only when need asks for them. It is disgusting to make a nice building design or design a nice street and afterwards to add a lot of non-integrated pieces, components and elements of new technologies without an effort of assimilating them to the general atmosphere of the city or of one of its components (industrially designed for a standard situation, but not ad-hoc for the very place). Wise architects (like Sinan for instance) learn from the past concepts and shapes, adding new devices only where and when they enhance solutions, while maintaining everything that is still valid and correct, product of years and centuries of experience.

We can say that mass-production (sold by industry) and, at the other extreme, the introduction of original shapes without any meaning, any reason, ... - a kind of trap for professionals, where they cannot feel or understand the limits of compromises between public culture and eruditism (or “pseudo-eruditism”).

Avant-garde is do right things for today and for the future (as much as possible) - EVEN if they did not bring any new image, new device. Avant-garde is never bringing new concepts, images and devices if they are not fitting to the place, not solving the problems, not being reasonable from the social and economic point of view.

Let us bring the simple example of a single step through a threshold.

everlasting avant-garde; the SIMPLICITY

shape pretending to be avant-garde...only stupid show-off

Urbanists' Attitude

Town-planners as professionals are placed between architects (plus engineers, urban designers, urban artists, urban organisers) and decision making politicians and they have to try to get the synthesis and to assume an evaluation within the scope of trans-disciplines (disciplines, multi-disciplines, inter-disciplines,...). This is why it is very important for planners to understand what is going on and to intervene, to clarify issues and to suggest the best ways.

CONSERVATION and ENHANCING CULTURAL HERITAGE is one of the more important and demanding issues for study and decision making. THRESHOLD and capacity are other fields for deep study and clarification, cities limits and CONDITIONS to respect within RISKS...

Town-Planners - Architects

An architect or an engineer is in charge of projects, while a planner is in charge of plans, which needs a different attitude and a different training. Professionals cannot be trained for everything and practice shows that those who are working on both planning and projects are not good professionals in one or another... or in both, at least as the prime co-ordinator of those respective team-works. Besides, there is an ethic problem to work on both sides, as town-planners have to evaluate projects through an integrated point of view, through time and space, and to make their links to society (different sectors and levels).

To have both roles could distort the views of the planner or the architect/engineer. What is necessary is a good combination and a safe exercise of passing messages from one side to another.

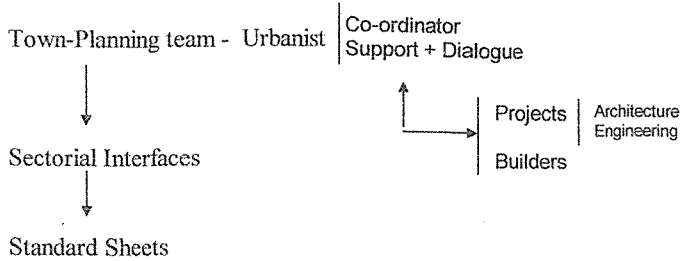
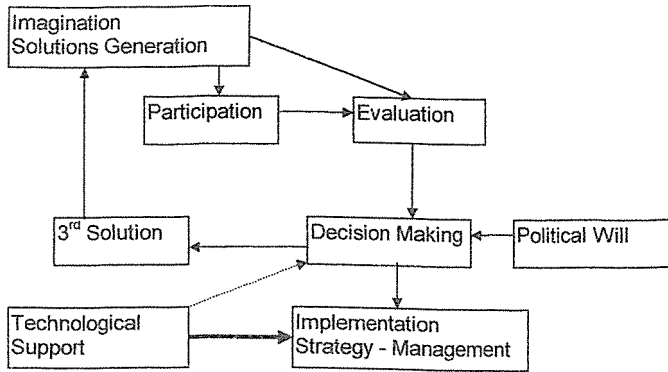

On the other hand, some architects are tempted to present a commercial project that will be pointed out, to give him a name within the professional market. It could be aggressive, out of scale, unrespectful to the neighbours or to the cultural atmosphere or to the cultural heritage, but it must be noticed, even if it is only by lacking of harmony. Planners have to see it from another perspective. It is the planners task to watch and advise.

Fashions in Architecture

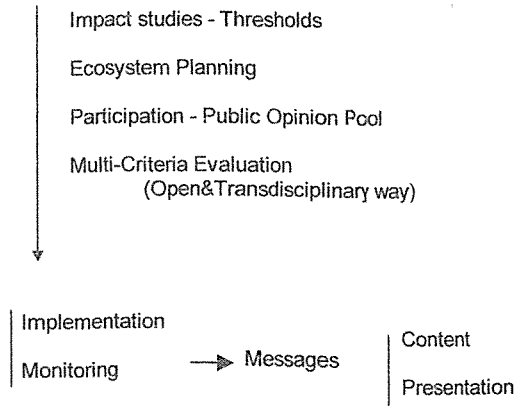
Urbanscape - to get the messages through to the people. There is a need of a symbolic language. The school is the main source, together with tradition. Time and place can be important factors to consider. To get a general understanding one has to admit that also fashion can play an important role on the use of one or another component in the urban landscape and in architecture. This brings the issue of globalisation versus identity and of cultural heritage conservation and enhancing. Wisdom and respect could be the key criteria.

11. Town-Planners brain-storming method

Public Relations, "Bare-Foot" Town-Planners

Conflict - Mediation - 3rd Solution Models
 -- Decision Making Aid

12. Evaluation of Alternative Solutions

If you are choosing the best apple don't mix some bananas with the apples you offer for the choice:

It means that one must never accept an evaluation among proposals if you mix some solutions with proposals that are not solutions! Be careful.

Town-planners must start by two great postulates for their professional work:

I - Respect Nature

II - Solidarity among Human Beings

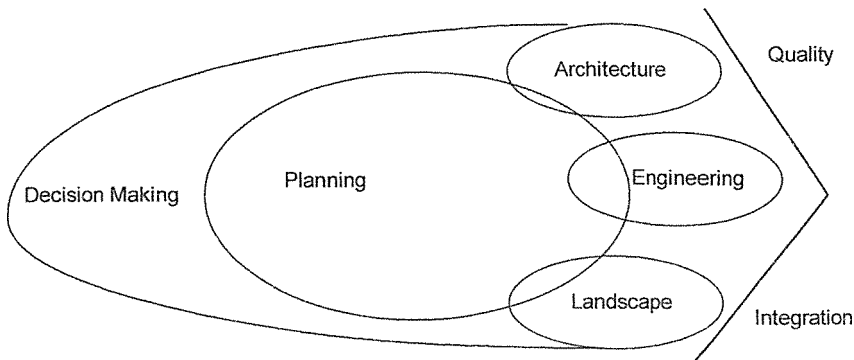
Crossing the postulate I with the definition of town-planner you come to the concept of sustainable development, and combining postulate II its meaning will be broader, comprising not only future generations but also neighbours and the world population.

Town-planners can ask themselves:

- What thresholds to consider?
- What quality to offer?
- Is it sustainable?
- Can we regenerate the centre of big towns?
Centrifugation?
Marginalization?

To cope with increasing needs of space and social infrastructure these questions can be considered:

- Mixed development
- Social infrastructures *per capite*
- Housing types
- Technical infrastructures standards
Densities?
Social balance?
Vitalisation?

- Pushing for quality:

INTEGRATED QUALITY

- Planning is at the core of decision making in what concerns territorial development.
- Identity of planning units does not mean disintegration/fragmentation. With coordination and sound links one can achieve social cohesion & quality.

13. Needs

A frame of legal instruments or its improvement to fit urban planning

A frame of legal devices, namely to define a policy, to fit the activities of urban management.

14. Legitimacy

Planners blocked by political/economic forces can fight through mediation but have no clear planning methods to help.

Planners fight through ethical principles: to point out consequences of inaction or inappropriate action.

Role of planners in helping immigrants is to accommodate their needs, making optional choices, enhancing diversity.

Those aims bring legitimacy to planners work.

PLANLAMANIN İŞLEVSİZLEŞMESİ VE AFETLER

Doç. Dr. Betül ŞENGEZER
Öğr. Gör. Dr. Hatice KANSU
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yıldız-İSTANBUL

GİRİŞ

Yaşadığımız 17.Ağustos 1999 depremi, deprem öncesinde de karşı karşıya olduğumuz pek çok sorunun su yüzüne çıkmasına neden oldu. 17.Ağustos 1999 depremi yedi ili etkilemekle birlikte, büyük can ve mal kaybı Kocaeli, Sakarya ve Yalova'da yaşandı. Binlerce can kaybı oldu, binlerce yapı yıkıldı. Kentlerin yaşam merkezi, ticaret merkezleri, sanayi yapıları yok oldu. Depremden Türkiye'nin beşte biri psikolojik olarak etkilendi ve uzun bir süre üretim aksamasına neden oldu. Görünen faturası 5-10 milyar \$, olan depremin maliyeti ülke GSYİMH'nın % 5'ini oluştururken, resmi kayıtlara göre yaklaşık 18 000 can kaybı bildirilmekle birlikte, tahminlere göre 40-50 000 kişi hayatını kaybetti.

Depremi ağırlıklı olarak etkilediği, üç ilimiz, ülke sanayisinden elde edilen GSYİMH'nın % 12'sini, ülke hizmetler sektöründe elde edilen GSYİMH'nın %3.3'ünü, tarım sektöründe elde edilen GSYİMH'nın 1.3'ünü, toplam GSYİMH'nın %5.7'sini oluştururken (1996), ülkedeki sanayi işgücünün %4'ü, hizmetler işgücünün %3.2'si, tarımsal işgücünün % 2.5'i, toplam işgücünün %2.9'u (1990) bu illerde çalışmaktadır. Bu illerde bulunup, depremden doğrudan etkilenen kentsel merkezler ülke nüfusunun % 2.1'ini barındırmaktadır. Bu illere kısmen etkilenen İstanbul ilini de eklediğimiz de bu oranlar, sırasıyla GSYİMH bakımından %40, %32, %2.2, 27, işgücü açısından %26, %21, % 3.5, %11, nüfus açısından % 16' dır.

Tüm bu sıkıntı ve yıkıntıların sorumlusu veya sorumluları kimdi? İlk akla gelen mimar, mühendis ve müteahhitlerdi. Binaları projelendirenler, mimarlar ve mühendisler, yaptırımlarda, mülk sahibi veya müteahhitlerdi. Sorunun boyutu bu kadar dar kapsamlı mı idi?

Aynı bölgede, 30 yılda bir depreme maruz kalmasına ve her deprem sonrasında nasıl yapılaşacağı konusunda uzmanlar görüş belirtmiş olmasına rağmen, sunulan bu görüşler için uygulamaya geçirilememişti? Deprem sorunu yalnızca teknik bir sorun mudur? Yoksa bu sorunun temeli sosyal ve ekonomik etkenlere mi dayanmaktadır? Mekan sosyal ve ekonomik yapının bir yansıması olarak oluşmaktadır. Bu bakış açısı ile, deprem sorununun, dar kapsamlı bir bakış açısından çıkarılarak, daha geniş kapsamda

sosyal ve ekonomik boyutlarıyla da ele alınması gerekli bir konu olduğu ortadadır. Bu nedenlerle, deprem sorunun çözümü, planlamanın çok boyutlu kapsamı içerisinde ele alınıp, değerlendirilmesi, gerçekçi ve uygulanabilir çözümlerin üretilmesi için gereklidir. Bu bildiri de, planlamanın deprem konusundaki sorumluluğunun ortaya konabilmesi amacıyla öncelikle planlama ve deprem afeti arasındaki ilişki açıklanarak, planlamaya getirilen eleştirilere değinilecek, globalleşme sürecinin planlama üzerindeki etkileri, ülkemizde bütün bu olguların planlamayı ve kurumsal yapıyı nasıl etkilediği üzerinde durularak, saptanan sorunlar ve yeni planlama yaklaşımları bağlamında planlama kavramının nasıl olması gerektiği üzerinde bir model önerisi tartışmaya açılacaktır.

DEPREM AFETİ VE PLANLAMA İLİŞKİSİ

Tarihten günümüze deprem afetleri, birçok yerleşmeyi, dolayısıyla insanın esenlik, sağlık ve güvenliliğini zaman zaman tehdit altında bırakmaktadır. 1939 Erzincan depreminde 32 372, 1923 Kanto-Japonya depreminde 143 000, 1976 Tangshan-Çin depreminde 650 000' den fazla kişi hayatını kaybetmiştir (Halacy, D. 1974 sf 192-201). 1970 Gediz depremi sonucu eski kent terk edilerek, yeni bir kentin kurulma zorunluluğu doğmuştur. Bütün dünyada artan ekonomik değerler, deprem zararlarının ekonomik boyutunu da artırmıştır. 1994 yılında ABD'nin California eyaletinde meydana gelen Northridge depreminin sonucunda ortaya çıkan ekonomik kayıp yaklaşık 50 milyar \$ iken, bu rakam 1995 Kobe depreminde 200 milyar \$'a ulaşmıştır. Depremler, can ve mal kayıplarına yol açması yanında, kent hayatını da bozmakta, yaşanmaz hale getirebilmektedir. Dünya da, 1980-1985 yılları arasında meydana gelen 56 önemli depremde, 2 345 575 kişi evsiz kalmış, 36.5 milyar \$ hasar meydana gelmiştir (Tablo 1). Yukarıdaki örneklerin benzeri pek çok olayla karşılaşılmakta, doğal olaylar şehirlerin ölümü ile bile noktalanabilmektedir. İnsanlar var oluşlarından bu yana kendilerini tehdit eden doğa ile mücadele etmişler, diğer canlılardan farklı olan düşünme yeteneği sayesinde doğayla baş edebilmenin yollarını aramışlardır.

Tablo 1: 1980-85 yılları arası dünyada olan önemli depremlerdeki ekonomik kayıplar

yıl	olay sayısı	ölü	yaralı	etki lenen	evsiz kalan	hasar milyon \$
Toplam	56	28 404	74 010	3 887 587	2 342 575	36 439
ort.yıl	9	4 734	12 335	647 931	390 429	6 073

Afet olayları aşağıda belirtilen iki faktörün bir araya gelmesi ile oluşmaktadır.

- Afeti meydana getiren fiziksel olayın kendisi,
- Bu olayın meydana geldiği toplum yapısı (yerleşmeler)

Doğal olayların yerleşme veya onların çeşitli parçalarına, toplum yapısına zararlı etkileri dokunduğu zaman afet söz konusudur. Dolayısıyla afetlerin etkisi, afet unsurunun şiddetine ve bu unsura karşı koymak için yapılmış insan yapısı yapay çevreye bağlıdır (Göçer, O.1983, sf 2). Afet olaylarının bir bileşenini de yerleşmelerin oluşturması şehircilik bilimini bu konuyla doğrudan ilgilendirmektedir.

Günümüzde yerleşmelerin çok büyümesi, sayılarının çok artması, afetin etkilerinin yalnızca yerleşmelerle sınırlı kalmaması, tüm ülkede sosyo-ekonomik etkilerinin hissedilmesi, afetin etkilerinin önlenmesinde şehircilik biliminin rolünü artırmıştır. Şehircilik fiziksel, sosyal, ekonomik ve teknik yönleri ile çok boyutlu bir bilim dalıdır. Günümüzde afete ilişkin sorunlar büyük oranda teknolojik olarak çözülebilmekte, ancak bu çözüm sosyal ve ekonomik yapıya bağlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Deprem olayı sonucunda, toplumun sosyal ekonomik ve psikolojik yaşamında, kısa sürede onarılması olanaksız etkiler meydana gelmekte, depremden sonra genellikle göçler başlamakta, bölgesel özellik ve gelenekler, ekonomik yapı, altyapı tahrip olmakta, yatırımlar aksamaktadır. Kısaca bu etkiler mikro ölçekte bireyin, makro ölçekte toplumun ve ülkenin gelecekle ilgili planlarının bozulması şeklinde özetlenebilmektedir (Anıl, Ü. 1979, sf 8).

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda, doğal afetlerin sebep olduğu kayıpların, milli gelire oranı bakımından değerlendirilmesi sonucu, afetlerin gerçek ekonomik büyümeyi engellediği görülmektedir. Örneğin UNDRO'nun Latin Amerika şubesinin yaptığı bir tahmine göre, Latin Amerika Ortak Pazarına dahil 5 Ülkede 1960 ve 1974 yılları arasında kapsayan 15 yılda afet hasarının ortalama olarak yurt içi milli hasılasının % 2.3' ünü oluşturduğu belirtilmektedir (UNDRO, 1976, sf 7). İzmit körfez depreminde de ortaya çıkan kayıplar GSYİMH'nın % 5'ini oluşturmuştur. Bu sonuçlar afetin dolaylı etkilerini kapsamamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile karşılaşılan hasarlar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Değişik Ulusal Gelir düzeyine sahip ülkelerde, uğranan can kaybı ile kişi başına düşen yıllık ulusal gelir arasındaki ilişki, ülkelerin GSMH'sı arttıkça can kaybının azaldığını ortaya koymaktadır (Aytun, A. 1983, sf 1).

Günümüzde afetlere ilişkin bilgilerin ve teknolojik düzeyin artmasına rağmen, ekonomik kaynakların azlığı ve olanaksızlıklar nedeniyle afetlerin önlenmesinde henüz tam bir başarıdan söz edilememektedir. Afetlerden korunmanın en kolay ve en ekonomik biçimde çözümü, fiziksel planlamalara getirilecek önlemlerle olabileceği genel kabul görmektedir.

Geçmiş depremlerden ve diğer doğal olaylardan elde edilen deneyimlerden, UNDRO tarafından üç bulgu tanımlanmıştır (UNDRO, 1976, sf 2).

- Gelişmekte olan birçok ülkede, afetler gelişmeye engel olmaktadır.
- Doğal afetlerin vereceği zararın pek çoğu önlenilecek niteliktedir.
- Önemli önlemlerin pek çoğu ise düşük maliyetlidir.

Yukarıdaki bulgular doğal afetten korunmanın en ekonomik ve kolay çözümünün fiziksel planlama ile mümkün olacağını ortaya çıkarmıştır.

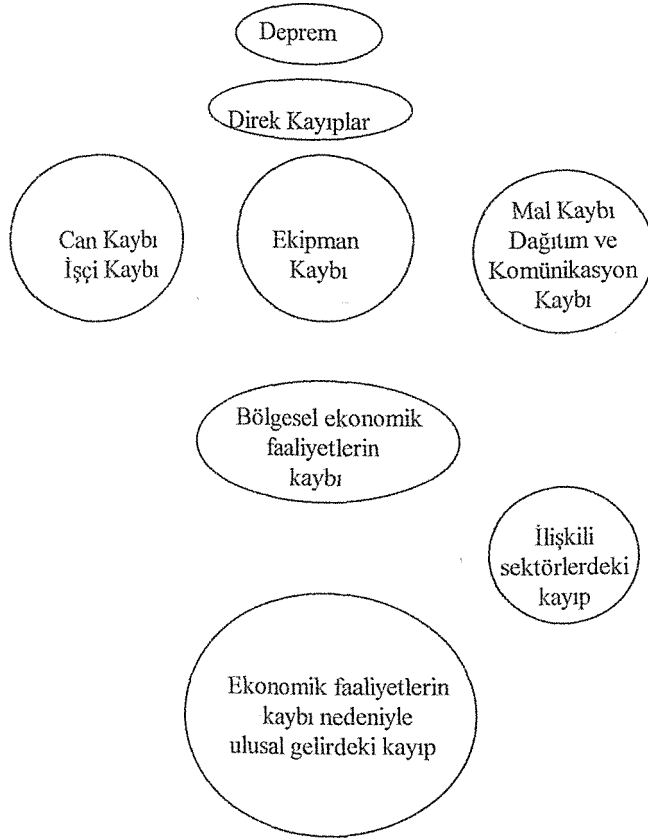
Depremler yalnızca hasar, can kaybı ve yaralanmalara sebep olmakla kalmamakta, ekonomik potansiyel üretimin kaybına ve aksamasına da yol açmaktadır. Depremden sonra ekonomik faaliyetlerin kaybindan doğan ulusal kayıp Şekil 1'de ifade edilebilmektedir.

Sismik risk, genelde sismik tehlikenin derecesine bağlı olarak her türlü yapısal değerlerin kayıp olasılığı olarak tanımlanmaktadır. Sismik risk temel olarak üç bileşenden

oluşmaktadır (Seismed Exercices, Workshop II; 1990). Bunlar; Sismik Tehlike, Toplam Değerler, Hasar Görebilirlik bileşenleridir.

Sismik tehlike doğa tarafından ortaya konmaktadır. Hasar görebilirlik, yapıların ve alt-yapının bir özelliğidir. Doğa, alt ve üst yapı birlikte mevcuttur ve etkileşim halindedir. Bu etkileşim sismik risk kavramını doğurmaktadır. Sismik riskin diğer bir belirleyici faktörü de toplam değerler olmaktadır. Yerleşme ya da bir bölgede yer alan yapısal, kültürel değerler ve söz konusu bölgede yaşayan kişiler toplam değerleri oluşturmaktadır.

Şekil 1: Depremden sonra ekonomik faaliyetlerin kaybindan doğan ulusal kayıp

Kaynak: Pate, M. E. (1990); sf. 302.

Yerleşmelerde ya da bölgede sismik tehlike yüksek olabildiği halde, yapıların hasar görebilirliği alanda sıfır ise, sismik riskte sıfır olmaktadır. Ya da tersine yapıların hasar

görebilirliği yüksek iken yerleşmedeki sismik tehlike sıfır ise, alandaki sismik risk yine sıfır olacaktır. Kısaca, sismik risk, sismik tehlike ve hasar görebilirliğin bir fonksiyonu olmaktadır (Sandi, 1982).

İnsan kontrolünün ötesinde olan tehlikeyi değiştirmek mümkün olmadığı için, alınacak önlemler;

- hasar görebilirliğin değiştirilmesi,
- toplam değerlerin zamana bağlı olarak değiştirilmesi yönünde olabilecektir. Anılan son iki bileşenin kontrolü;
- Ülke ve bölge düzeyinde;
 - .yerleşim politikaları,
 - .Ülke ve bölge fiziki planları,
- Kent ölçeğinde;
 - .arazi kullanım planları
 - .depreme dayanıklı yapıım sistemlerinin teşviki ile ilgili stratejilerin geliştirilmesi,
 - .eski yapıların ve köhneleşmiş bölgelerin yenilenmesi ve sağlamlaştırılması,
- Bina ölçeğinde;
 - .uygun mühendislik teknikleri ile sağlanabilecektir.

Bu sistem içerisinde, makrodan mikroya alınacak her önlem bir maliyeti sergilemektedir. Önlemlerin maliyetlerinin üst kademeden alt kademeye doğru gidildikçe, genelde artacağını söylemek mümkündür.

Sismik risk azaltımına yönelik bir politika, bazı faydalar sunması yanı sıra bazı maliyetleri de içerecektir. “Toplum, ya gelecekteki faydalar için bugünün sınırlı kaynaklarının bir kısmını bu yönde kullanacaktır, ya da kullanmayacaktır” cevabı oldukça güç olan bir sorudur. Bu soru, başka soruları gündeme getirmektedir. Sismik riskin derecesi, toplumun karşı karşıya olduğu diğer riskler, diğer gereksinmelerin göreceli önemi, toplumun istekleri ve hedefleri değerlendirilmesi gereken diğer sorular olmaktadır.

Deprem afeti ülkesel boyutta önemli ekonomik sorunlar ortaya çıkarabilmekte, dolayısıyla tüm ülke fertlerinin yaşam standartlarının azalmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bu etkinin minimuma indirilmesi ülkesel boyutta bir sorun olarak tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu boyutta riskin azaltılması için politikalar önem taşımakta olup, etkilerinin vurucu olmaması için riskin ulusal veya uluslararası ölçekte dağıtılması veya paylaşılması önem taşıyan konulardan biri olmaktadır.

Yerel ölçekte depremde hasara yol açan parametreleri genelde üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, depremin şiddeti, özellikleri, yerel zemin-jeolojik koşulları ve yapısal özelliklerdir.

Sismik yer hareketi çok karmaşık bir doğal olaydır. Pek çok sayıda parametre ile karakterize edilmektedir. Bunlar hız, ivme, en büyük ivme, peak hız, sıklık içeriği, yön ve hareketin sürekliliği gibi parametrelerdir (Akbar, 1990). Yer hareket parametresinin özellikleri, kaynağın doğasına, kaynak ve alan arasındaki jeolojik özelliklere, alanın jeolojisine bağlıdır ve her biri bağımsız olarak değişebilmekte, dolayısıyla hasarı etkileyebilmektedir.

Hasarı etkileyen bu özellikler çok farklılaşabilmekte ve çeşitlenebilmektedir. Yapım sistemi (taşıyıcı sistemin tipi), malzeme, ve işçilik kalitesi, yapının inşaat kalitesi, yapının mühendislik yapısı olup olmadığı, yapının yaşı, kat adetleri, yapı düzeni, plan tipi, daha önce gördüğü hasarlar, yapıların eskimesi, geçmiş depremlerde olmuş hasarların derecesi, ilave yüklemeler, korozyon, yapılan tadilatlar vs, gibi çok farklı meslek dallarını içeren farklı parametreler hasarı etkileyebilmektedir. Yapı sistemlerinin özellikleri ve bunların zemin nitelikleri ile kombinasyonları da hasarın artmasına sebep olmaktadır (Büyükbaşoğlu, 1970; Stojkoviç, 1975). Zemin niteliğine bağlı olarak, deprem hasarını etkileyen söz konusu kombinasyonlar;

.Zemin hakim periyodu ile yapı hakim periyodunun çakışması-resonans olayı,

.Zemin büyütmesi,

olarak tanımlanabilir.

Hasarı etkileyen parametrelerin pek çoğunun kararı planlama aşamasında oluşmaktadır. Dolayısıyla, en güvenli ve en ekonomik çözümlerin planlama aşamasında farklı disiplinlerden alınan görüş ve veriler doğrultusunda oluşturulması gerektiği çok açıktır.

Yapıların hasar görülebilirliğinin azaltılması, depreme dayanıklı, sağlam yapıların yapılmasını gerektirmektedir. Bu ise ek maliyetlerin karşılanması anlamını taşımaktadır. Planlamada bilimsel verilere dayanmadan getirilen kararlar ile bu maliyetler çok arttırılabilmektedir. Oysaki burada önem taşıyan önemli nokta kullanıcıların bu maliyetlerin üstesinden gelip gelemeyeceğidir. Yerleşmenin sosyo-ekonomik yapısı ile ilgilenen plancının ilgili disiplinlerin desteği ile bu sorunun cevabını alternatifler çerçevesinde değerlendirmesi mümkün iken, yapım aşamasında bir mühendisin böyle bir seçim yapma olanağı bulunmamaktadır.

Planlama eyleminin deprem öncesinde getirilen bir takım kararlar ile afet etkilerinin azaltılmasında önemli bir rolünün bulunması yanı sıra, deprem afeti sonrasında ortaya çıkan pek sorunun azaltılmasında da önemli bir rolü bulunmaktadır. Deprem sonrasında öncelik sırasına göre önem taşıyan konular; kurtarma çalışmaları, insanların tahliye edilmesi, tahliye alanlarının bulunması, çadırların kurulması, geçici konutların kurulmasıdır. Bu eylemlerin gerçekleştirilebilme hızı ise yerleşme mekanının bulunduğu olanaklara bağlı olmaktadır. Dolayısıyla kent planlamasının bu tür tehlike olasılığının olduğu yerleşmelerde bu eylemleri kolaylaştırıcı mekansal düzenlemelerin oluşturulmasını bir kamu yararı ilkesi olarak benimsemek zorundadır. Genel çerçevede düşünüldüğünde ise bu eylemlerin gerektirdiği mekanlar, planlama ilkesi olarak ayrılması gereken, günlük yaşamımızda zaten gereksinim duyulan açık alanların dışında ilave alanlar olmadığını da belirtmek gerekmektedir.

Çok boyutlu ve kamu yararı amacına yönelik olan planlama eylemi, kuramsal içeriğine uygun olarak uygulanabilmiş olsa idi, bu sorunların büyük bir kısmı yaşanmayacaktı. Planlamanın bu kuramsal içeriğinin ve ilkelerinin, süreç içerisinde pek çok engel ve sorunla karşılaştığı ya da hızlı gelişimlere dinamiklere cevap vermede yetersiz kaldığı ve işlevini yitirdiği görülmektedir.

PLANLAMAYA GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Planlamanın işlevsizleşmesi kuşkusuz deprem sonrası sorunların ortaya çıkmasındaki ana nedenlerden birini oluşturmaktadır. Planların uygulanamaması konusunda getirilen eleştiriler aşağıdaki başlıklar altında toplanmaktadır.

- Teknik bilgilere dayalı planlar kentten uzakta yapılmaktadır. (Tekeli, İ., 1990.).
- Toplumun gerçekleri plana yansımamaktadır (Tekeli, İ., 1990).
- Planlar sınırlayıcı ve kısıtlayıcıdır.
- Planlar rantı artırmaktadır. Bu nedenle gelişim plan dışı alanlara kaymaktadır.
- Sanayici çoğu kez planı kendi gelişimine engel olarak nitelendirmektedir (Önür, R.,1994).
- Plancı, bir plan hiyerarşi içerisinde kendi başına şehri kurguladığı, bu nedenle de planın topluma kapatıldığı iddia edilmektedir.
- Kamu yararı adı altında toplumda güçlü sınıfların çıkarları korunmaktadır. Plancılar kendi sınıflarının değer yargılarını topluma kamu yararı adı altında empoze edebilmektedir ve plancılar siyaset dışı kalmaya çalışarak, gerçekte kendi sınıflarının siyasetini yapmaktadırlar. (Tekeli İ.,1990).
- Zaman zaman bu eleştiriler planlamanın reddi anlamına gelebilecek boyutlara ulaşmaktadır.

Gelinen bu noktada, planlamanın işlevinin ne olması gerektiğini algılayabilmek için, planlamaya neden gerek duyulduğuna, tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiğine, planlamayı etkileyen dinamiklere ve uygulamada karşılaşılan sorun ve engellerin neler olduğuna kısaca göz atmak gerekmektedir.

PLANLAMA

Planlama kavramsal olarak belirlenen bir hedefe ulaşabilmek amacıyla, harekete geçmeden önce yapılan hazırlıklar, karar verme ve seçim yapma sürecidir. Planlama genel anlamda, gelecek için geleceğe yönelik bir kestirimdir. Planlama aralarında karşılıklı ilişkilerin olduğu bir sistemde, belirlenen amaca ulaşabilmek için, saptanmış olan hedeflere varabilmek üzere geliştirilecek kararların alınmasıdır. Amaç, sorunları teknik boyuta getirmek değildir; bu teknik boyutlar amacımıza yönelik hedeflere ulaşmak için seçilmiş araçlardır (Suher, H., 1996).

Doğa ve insan arasında düzenin kurulması olarak başlayan şehircilik zamanla yerleşmelerin büyümesi ve karmaşıklaşması sonucunda, sosyo-ekonomik faktörleri de içermiştir. Doğal olarak yerleşmeler büyüdükçe, şehircilik biliminin kapsamı ve hedefleri genişlemektedir.

Bilinçli planlama eylemi ilk kentlerde ve onların gelişme süreci içinde ortaya çıkmıştır. Nüfus belirli mekanlarda yığılmakta ve insanların gereksinimleri ile karşılıklı etkileşimleri ekonomik ve toplumsal eylemlerin oluşmasına neden olmaktadır. Eylemlerin toprağa duydukları gereksinme, sınırlı toprağın bölüşümünü gündeme getirmektedir. Bu paylaşma yarışına müdahalenin zorunluluğu kurumları ortaya çıkarmıştır. Böylece kamu yararı

kavramı ve planlama düşüncesi ortaya çıkmıştır.(Arslan, R., 1993).

18. y.y. sanayi devrimi ile gelen sosyo-ekonomik değişim sonucunda ve giderek büyüyen sorunlar karşısında şehircilik yönünden konuya disiplinli yaklaşım da 19.y.y. sonlarını bulmuştur. 20.y.y. çağdaş anlayışı içinde planlama, kentsel-kırsal-insan yerleşmeleri ilişkisi içinde değerlendirilmeye başlamış ve teknik alanda çözümlenecek biçimde, sorunların sosyo-ekonomik boyutu da dikkate alınarak, analiz ve sentez denemelerine geçilmiştir. Kentin geleceğinin plan ve düzen altına alınmasının, kentin kırsal, metropoliten çevresi, bölgesi ve ülkesi içindeki yerinin, rolünün ve karşılıklı ilişki ve etkileşimlerin tanınması, tanımlanması ve belirlenmesinin gereği ortaya konulmuş böylece ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan bir planlama hiyerarşisi kavramı ortaya çıkmıştır.

20.yüzyılda ortaya çıkan olgulardan biri de, sosyal adalet ve sosyal devlet kavramıdır. Birinci Dünya savaşından sonra ülkelerin anayasalarına ekonomik ve sosyal haklar eklenmiştir. Yeni metinler sosyal insanla ilgilenmektedir. İkinci Dünya savaşından sonra ise siyasal demokrasinin ancak ekonomik demokrasinin gerçekleşmesiyle mümkün olacağı görülmüştür. Bu da demokratik devletin, sosyal devlete, hukukunda sosyal hukuka dönüşmesi ile sağlanacaktır (Gürkan, Ü. 1994 sf 80-81). Sosyal devlet kişiyi ekonomik hayatta yalnız bırakmayan devlettir. Plancıdır. (Tunaya ,T. Z. 1969, sf 674). Devlet, ekonomik eşitsizliklerin toplum yaşamını dengesiz, birey yaşamını yaşanılmaz duruma sokmasına engel olacaktır. Bunun için gereğinde ekonomik alana girecektir. Tekelleri, haksız rekabeti önleyecek gerektiğinde kredi, vergi ve yatırım mekanizmaları ile müdahale edecek ve tüm vatandaşların eşitsizliğini mümkün olduğunca giderecektir (Gürkan, Ü, 1994, sf 81). Sosyal devletin bu müdahalesi ise planlamayı zorunlu kılmaktadır. Hukukun sosyal hukuka dönüşmesi ise ekonomik sosyal hakların kullanılması ve korunmasında, üretici, tüketici ya da kullanıcı olan vatandaşların planlı ekonomiye dayalı demokratik rejimde yönetime ve planlamaya katılması ile gerçekleşecektir (Gürkan, Ü. 1994, sf 82)

21.y.y.girerken teknolojinin ilerlemesi, üretim biçimlerinin değişmesi, sermayenin transnasyonal olması, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş gibi pek çok değişim yaşanmaktadır. Bu ekonomik ve toplumsal dönüşümler globalleşme süreci olarak adlandırılmaktadır. Buna paralel süreçte, yerelleşme ve bölgeselleşme kavramları gündeme gelmektedir. Tüm bu olgular mekânın oluşumunu, dolayısıyla ile planlamayı etkilemektedir.

GLOBALLEŞME-PLANLAMA

Planlamanın işlevsizleşmesi yönünde globalleşmenin etkilerini anlayabilmek için, öncelikle globalleşmenin özelliklerine göz atmak gerekmektedir. Bunlar;

- Coğrafi sınırlar artık devletleri ayıran bir öge olmaktan çıkmıştır.
- İletişim ve üretim teknolojisindeki ilerleme, ulaşım sektöründeki gelişme üretim faktörüne akışkanlık kazandırmış ve üretim faktörü ulus devlet ölçeğinden çıkmıştır.
- Küresel toplumları kuşayan tek ekonomik sistem serbest piyasa ekonomisidir.
- Dünya ekonomisinin kalbini oluşturan güç, ulus devletlerden, çok uluslu şirketlere (ÇUŞ) kaymıştır.

Bütün bu gelişimler sonucunda devletin küçülmesi ve özelleştirme ile ekonomik yaşamdan çekilmesi gerektiği ve planlamayı etkileyebilecek pek çok sav ileri sürülmektedir. Bunlar;

- Yeni dünya düzeninde kalkınmanın ölçütü, dışa açılma, dünya pazarı ile bütünleşme, onun bir parçası haline gelme, uluslararası piyasada rekabet edebilme gücüdür. Bunu gerçekleştirebilen ülkeler ayakta kalacak, diğerleri yok olacaktır (Sezen, S.1999, sf 61).
- Küreselleşme, “güçlü olanın baskın olduğu, güçsüz olanın da bu güce bağımlı olduğu” kuramını daha da egemen kılmaktadır.
- Teknolojik alandaki değişim zaten bilim ve teknolojiye egemen olan ülkelere büyük bir üstünlük vermektedir. Bu değişimi en iyi yakalayan ülkeler bu değişim sürecinde bütün dünyadaki bilim ve teknolojiadaki tartışmasız üstünlüklerini perçinleyerek sürdürmektedirler.
- Serbest piyasa ekonomisinin evrenselliği gerekçesi ile sermayenin önündeki engeller kaldırılırken, aynı gerekçe emeğin serbest dolaşımı için yeterli olamamaktadır.
- Küreselleşme çerçevesinde, ulusal stratejilerin politikaların, ulusal değerlere dayalı kalkınmanın sonun geldiği ileri sürülen diğer bir savdır. Küreselleşme ile dış dünyadan gelen isteklerin kendi değerlendirme süzgecinden geçirdikten sonra kabul ya da red edebilen bir ulus yerine, değerlendirme ve red etme kanalı kapatılarak, kendisine dışardan empoze edilenleri, olduğu gibi kabul eden bir toplum ve devlet yaratma çabası güdülmektedir.
- Küreselleşme sermaye için daha çok kar anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda daha çok işsizlik, daha çok yoksulluk daha çok evsizlik, daha çok sefalet, daha büyük ekolojik tahribat anlamına da gelmektedir.

Bu özellikleri ile küreselleşme, devleti ve kamusal olan her şeyin içini boşaltma çabasıdadır. Dünyayı hızla saran gelişimler karşısında planlama modası geçmiş bir kavram ve uygulama olarak nitelendirilerek, karşılaşılabilecek engeller aşılmaya çalışılmaktadır.

Globalleşmenin yanı sıra, günümüzde yaşanan bir süreçte bölgeselleşme ve yerelleşmedir. Bölgeselleşme, ulusal çıkarların bölgesel düzlemde yeniden çözümlenmesi ve yeni bir ifade biçimine bürünmesidir.

Küreselleşme eğilimleri içinde artık kentler ülke bütünü içinde gelişmeye katkı sağlayan bir birim olarak algılanmamaktadır. Kent kendi çevresi ve diğer kentlerle yarışmakta ve yeni dünya düzeni içinde rekabet koşullarını yakalayabilme olanakları aramaktadır. Yerelleşme, yerel kimliklerin yeniden keşfedilmesi ve yerel potansiyellerin kullanılması, (Eke, F. Erol, D. 1998, sf 147). yurttaşlara daha söz ve eylem hakkı, daha çok demokrasi vadi gibi (Sezen, S. 1999, sf 61) olanakları sunabilmektedir. Ancak, yerel potansiyellerin güçlenmesi, yerel yönetimlerin gelir elde etmedeki alabildiğine özerkliğe sahip olduğu durumlarda zengin veya potansiyelli beldeler için avantaj olan bu durum, fakir beldeler için dezavantaja dönüşeceğinden ülke genelinde dengesizlikler ve farklılıklar, yığılmalar artmaktadır.

Yukarıda sıraladığımız tüm bu olgular, ülkemizdeki planlama sürecine nasıl yansımıştır?

TÜRKİYE'DE PLANLAMA

Kalkınma ve Bölge Planlarında Kurumsal Sorunlar

Ülkemizde Cumhuriyetten 1980'lere kadar, ideolojik düzeyde liberal düşünce savunulsa da kısmen de uygulanırsa da, ekonomik ve sosyal yaşamın belirleyici gücü devlet iken, 80'lerde devletin öncülüğü ve korumacılığına dayalı kalkınma stratejisinden vazgeçmeye devleti sınırlandırmaya ve küçültmeye ekonomik işleyişi piyasa güçlerine bırakmaya dayalı bir değişme süreci devletin planlama işlevini de etkilemiştir. Bu etkileyişin planlamanın kurumsal yapısına da yansıtıldığı görülmektedir (Sezen, S., 1998, sf 240). Ülkemizde planlı kalkınma anlayışı 1960 döneminde başlamış, bölgesel dengesizliklerden çıkan sorunların çözülmesi hedef alınarak, ülkenin her türlü kaynak, ve olanaklarını tespit ederek, uygulanacak ekonomik ve sosyal politikayı tayinde hükümete yardımcı olmak, Bakanlıklar arası koordinasyonu sağlayıcı önerilerde bulunmak, hedefleri gerçekleştirecek planları yapmak, planın uygulanmasını izlemek, özel sektör faaliyetlerini plan hedeflerine uygun bir şekilde teşvik edecek tedbirleri önermek gibi görevleri üstlenmek üzere DPT kurulmuştur. Ekonomik plan yapma anlayışının gelişmesi sonucu bölge planlama çalışmaları da olumlu yola girme olanağını bulmuştur (Taneri, E. 1986). 1960-1970 yılları arasında sekiz adet Bölge Planlama çalışması yürütülmüştür. Bu süreçte kurumsal anlamdaki sorunlardan biri Kalkınma planı ile Bölge Planlarının ilişkilerinin kurulamaması, diğeri de iki plan yapıcısı (İmar ve İskan Bakanlığı ve DPT) arasındaki kopukluk olarak belirtilmiştir (Taneri, E. 1986). Bu sorunlara rağmen, bölge planlama çalışmaları konusunda önemli deneyimler kazanılmış, bu çalışmalar sonucunda önemli gelişme merkezlerinin ortaya çıkması sağlanmıştır.

1960-80 sürecinde, bölge planlama kavramı giderek önemini yitirmiştir. 1980 dönemi öncesi ve sonrasında, Türkiye'de ekonominin planlı yönetimi ile 1980 sonrası planlı ekonomik yönetimin çöküşünü ve bunun mekandaki yansımalarını anlayabilmek için öncelikle kurumsal yapının değişimin içeriğine de bakmak gerekmektedir. 1980 öncesinde DPT, Sanayi Bakanlığı, TOBB'dan oluşan büyük üçgen kaynak tahsisini yönlendirmektedir. DPT ve büyük üçgenin diğer iki kuruluşu arasında hiyerarşik ilişkiler bulunmadığından, söz konusu üçlü arasındaki ilişkiler ağ tipi örgütlenmelere benzeyen ilişkilerdir. Bu ilişkilerin yürütülebilmesi, bir yandan siyasal organın uyumlu çalışabilmesi ve ekonomi bürokrasisini siyasal amaç, hedef ve kısıtlarına uyum sağlayacak biçimde yönetebilmesine, öte yandan büyük üçgende üst düzey yöneticilerin karşılıklı güven dayanışma ve hatta ortak çıkar duygusu ile hareket ederek ortak başarımın kazandıracağı güç ve itibardan tatmin olmalarına bağlıdır. 1980 sonrasında planlı dönemin kaynak tahsisi mekanizmasını yansıtan büyük üçgen işlevini yitirmiş ve çözülmüştür. Her ne kadar DPT 1980 öncesindeki kalıplara az çok uyan plan ve programlar üretmekte ve kurum olarak Sanayi Bakanlığı ve TOBB yaşamakta ise de, plan ve programların üretici birimleri zorlayıcı ya da onlara yol gösterici niteliği ortadan kalkmıştır. Yönetim ve Siyasal arakesitinde yer alan ve yarı siyasal, yarı teknik kimlik taşıyan kuruluşlar, örgüt yapısı ve/veya işlev olarak Siyasal alana kaymış, TOBB'ne ek olarak özel sermayenin çeşitli baskı grupları merkezi hükümeti ve TBMM'ni daha çok etkiler duruma gelmiştir (Türel, O. 1994, sf 10). Bu süreçte Yönetim ve Siyasal arakesitinde yer alan YPK'nın oluşumu, 1960'larda siyasilerden ve ağırlıklı olarak DPT birim başkanlarından oluşurken, 1994'deki KHK ile Başbakan ve Başbakanın belirleyeceği sayıda bakan ve yalnızca DPT

Müsteşarından oluşmaktadır (Sezen, S. 1998, sf 124). Bu olgu, planlı dönemde kit üretim kaynağı tahsisleri ile konumdan kaynaklanan ve ayrıntılı dağılım merkezi bürokrasi eliyle biçimlendirilirken, günümüzde rantların artık hemen tümüyle siyasi alandaki kararlar sonucunda paylaşılmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, altyapı, pazar, nitelikli işgücü gibi özelliklerin bulunduğu alanlarda yer seçme eğiliminde olan yerli ve yabancı sermaye baskı gruplarının eğilimleri doğrultusunda gelişmiş bölgelerde gelişimi daha hızlandırırken, bölgesel dengesizliklerin daha da artmasına yol açmıştır.

Bu süreçte, DPT'nin kaynak kullanımı yönlendirici işlevi zaafa uğramıştır. DPT ve özel kesimdeki üreticiler arasında çoğunlukla teşvik politikaları yoluyla kurulan iletişim bağı da giderek anlamını yitirmiş; sorumluluğu bir süre DPT ile Hazine arasında gidip gelen teşvik uygulama birimleri sonunda Hazinesin yönetimine bırakılmıştır. Bu durum Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının siyasallaşmasını hızlandırdığı gibi, Maliye Bakanlığının parçalanıp güçsüzleşmesi sonucunda Başbakanlık çerçevesinde karar odakları daha da etkili konuma gelmişlerdir (Türel, O.1994). Bu durumda merkezden müdahale imkanları olabildiğince siyasallaşmış, bürokrasi güçsüzleşmiştir.

Yukarıdaki kurumsal yapıdaki değişiklik yanı sıra, "Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Yüksek Planlama Kurulunun 20/2/1998 tarihli raporu" üzerine Bakanlar Kurulu Kararı yayımlanarak, (25 Mart 1998 tarihli 2329754 sayılı Resmî Gazete) plan ilke ve hedeflerine dayanmayan yatırım programları ile bölgesel dengesizliği ve aşırı yığılmaları arttırabilecek bir gelişme yolu seçilmiştir.

Bu karar gereğince yatırımlarda devletçe sağlanabilecek destek unsurlarının uygulanması açısından bölgesel ayırma gidilmiştir. Gelişmiş Yörelere, İstanbul ve Kocaeli il sınırları ile Ankara, İzmir, Bursa Adana ve Antalya Büyükşehir belediye sınırları dahilî olarak belirtilmiştir. Normal Yörelere, Gelişmiş Yörelere ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere dışında kalan illerdir. Destek unsurlarından yararlanmada bu bölgesel ayırım önem kazanmaktadır.

Gelişmiş yörelerde, organize sanayi bölgelerindeki yatırımlar ile yüksek teknoloji gerektiren katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden bir veya birden fazlasını içeren ve sabit yatırım tutarı 50 milyon dolar karşılığı Türk Lirası üzerindeki komple yeni yatırımlar gibi Hazine Müsteşarlığı'nca uygun görülecek yatırımlar destek unsurlarından yararlanabilecektir. Normal yörelerde, Kalkınmada Öncelikli Yöreleredeki yatırımlar ve KOBİ kapsamına giren işletmelerce gerçekleştirilecek yatırımlarda destek unsurlarından yararlanılabilecektir.

Teşvik verilme kriterleri koşutunda, 1990-1996 döneminde verilen teşviklerin ve kamu yatırımlarının illere göre dağılımı incelendiğinde aşağıdaki sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Teşvik verilen belgelerin %48'i (istihdam yaratma kapasitesine göre % 43'ü) gelişmiş bölge olarak tanımlanan 7 İle verilmiştir. Gelişmiş bölgelere verilen bu teşviklerin % 91'i ise (istihdam yaratma kapasitesine göre % 92'si) birinci ve ikinci deprem bölgesinde yer alan 6 ili kapsamaktadır. Gelişmiş illerde teşviklerin yaratacağı istihdam 420 652 olup, yalnızca İstanbul ilinde yaratacağı istihdam kapasitesi 180 759'dur (DPT).

Aynı dönemde, kamu yatırımları açısından durum değerlendirildiğinde, Gelişmiş yörelere yapılan (7 il) kamu yatırımı tüm yatırımların % 42'sini kapsamaktadır. Bunun % 74'ünü birinci ve ikinci deprem bölgesinde yer alan 6 İl oluşturmaktadır. Gelişmiş yörelere yapılan kamu yatırımlarının dörde biri ise İstanbul ilinde yer almıştır.

Yabancı Sermayeyi çekmeye yönelik politikalar sonucunda, diğer karşılaşılan önemli bir sorunda yasa ve yönetmeliklerin değiştirilmesidir. Bunlardan biri de, "Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye İle Kullanılmasına Dair Yönetmeliği"dir. En son değişiklik 26. Ağustos 1998 tarihinde yapılarak, sınıf tefriki yapılmaksızın ihtiyaca cevap verebilecek miktardaki yağışa bağlı tarım arazilerinin, tarımsal faaliyetlere zarar vermeyecek tedbirleri alınması koşulu ile, yabancı sermayeyle desteklenen ihracat ağırlıklı ileri teknoloji yatırımları ve tarımsal ürünleri işleyen, teşvik belgeli en az 15 Trilyon yatırım tutarı olan işletmelere tahsis edilebileceği şeklinde değiştirilmiştir.

Globalleşme süreci içerisinde gerçekleşen, TOYOTA otomotiv fabrikası, SEKA fidanlığının otomotiv fabrikasına tahsisi, TAYSAD Organize Sanayi Bölgesi, Sakarya'da 7 adet OSB' nin kurulma kararı, Sakarya Serbest Bölgesi, kalkınma planı yatırım programlarında yer alan baskı gruplarının eğilimlerinin yansıdığı birkaç somut örnek olarak sayılabilir.

Dayanağını Anayasanın sosyal devlet ilkesinden alan, yasalarla somutlaştırılan planlama ilkelerinin bozulması sonucunda, mevcut planlarda da değişiklik yolları açılarak, planların bütünlüğü bozulabilmekte, çevresel değerler ihlal edilebilmektedir.

Ayrıca 3194 sayılı İmar Kanununun 9. maddesinde yer alan İmar Planlarında Bakanlığın idari vesayete dayanan yetkisi de planlama hiyerarşisine uygun plan kararları oluşturulmadan kullanılmaktadır. Bu ise kent kimliği, yerel ölçeklerde planlarda bütünlüğü bozucu sonuçlara dengesizliklere yığılmalara neden olmaktadır.

Aynı şekilde 3194 sayılı İmar Kanununun 4. maddesindeki istisnalar arasında yer alan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası uygulamaları da kent kimliğini yok edebilmekte, yerel ölçekteki planların delinmesine yol açarken, imar ayrıcalıkları ve aşırı rant artışları ile adaletsizlik ve kentsel gerilimlere neden olmaktadır.

Popülist politikalar sonucunda çıkarılan imar affi yasaları da, planlı oluşum sürecini etkileyen önemli bir olgudur. İmar affi meşru olmayı meşrulaştırma, yasal olmayı yasallaştırma ya da hukuka aykırı fiili durumun hukukileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aybay, A. 1988, sf. 70). İmar afflarında yasaya aykırı yapılaşmanın yaptırımını olan yasaya aykırı olanı ortadan kaldırma yerine, tam tersine bir uygulama ile yasaya aykırı oluşmuş maddi olgu kabul edilerek bu sürece devamlılık kazandırılmıştır.

3194 sayılı İmar Yasasının 8a maddesinde, "... bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde DPT yapar ya da yaptırır" denilmektedir. Yasa hükmünde, bölge planlarını gerekli gördüğü hallerde DPT yapar ya da yaptırır demek suretiyle, konuyu devletin ihtiyarına bırakmasının, Anayasanın 56. ve 57. maddelerine aykırılığı iddiası ile açılan davada Anayasa Mahkemesi Kararında "Anayasanın 56. ve 57. maddelerinin birlikte incelenmesinden, Anayasa koyucunun yapılarla bütünleşen çevrenin belli bir program ve

plan dahilinde düzenlenmesini istediği, yerleşimde dengeye önem verdiği anlaşılmaktadır. Sözü edilen 8. maddenin birinci fıkrasının "a" bendinde belirtildiği üzere, yazılı koşulların varlığı halinde, Devlet Planlama Teşkilatı aracılığı ile girişimde bulunulacaktır denmektedir". (A.Y.M. E.85/11K86/29 sayılı 11/12/86 günlü kararı) Devletin fiziki çevreyi sağlıklı yapıya kavuşturma konusundaki ödevi, afet riskine duyarlı alanları belirlemeyi ve Anayasanın 166. maddesi gereği devlet görevi olarak alınan Kalkınma Planı kararlarına mekansal boyut getiren bölge planları kararlarının da alınmasını zorunlu kıldığı halde bölge planları ülkemizde yapılmamaktadır.

Bu durum şehrsel yoğunluk bölgelerinde sorunları ve riskleri arttırırken, az gelişmiş bölgelerin daha da gerilemesine neden olabilmektedir.

Yerel Ölçekli Planlarda Kurumsal Sorunlar

Planlar sıralamasında, sosyo ekonomik planlar olan Kalkınma Planı ve Bölge Planından sonra gelen üst düzey fiziki planlardan biri Metropolitan Nazım İmar Planı, diğeri Çevre Düzeni planıdır. 3194 sayılı yasanın 9. maddesinde "birden fazla belediyeyi ilgilendiren metropolitan imar planlarında, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının" yetkili olduğu belirtilir. Metropolitan imar planlarının, ülkesel kalkınma planları ve bölgesel plan kararlarına uygun olarak hazırlanacağı yasada belirtilemekle birlikte, bölge planlarının olmaması nedeniyle, yukarıda da istatistiksel verilerden de görüldüğü gibi, sistem hiyerarşik düzene uygun olarak işletilememektedir. Bu nedenle, metropoliten ölçeğinde sorunların üstesinden gelmek güçleşmekte, hatta mümkün olamamaktadır.

Sınır dışında oluşan belde belediyelerinde bütünden kopuk, Büyükşehir denetiminin dışında gelişmeler yaşanmaktadır. Bu durum afet etkileri açısından da kontrol edilemeyen, denetlenemeyen sorunlar yaratmaktadır. Yasada, metropoliten planların Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca yapılması gereğinden bahsedilmekle birlikte, kurumun bu çerçevede yeterli düzeyde örgütlenememesi, planlama sürecinin bu kademe de işletilememesine yol açmaktadır.

Böylesi bir süreçte planlama yönlendirici olmaktan çok mevcut yapılaşmaların sağlıklılaştırılması adı altında İslah İmar Planları veya hızlı kentleşme gerekçesi ile Revizyon Planları şeklinde veya kentsel dinamiklere cevap vermek üzere Eylem Planları olarak yapılmaktadır.

Bu planlardan İslah İmar Planlarına, üst ölçekli planlara ve sosyal teknik donatı standartlarına uyma zorunluluğunun bulunmaması gibi nedenlerle sıklıkla başvurulmaktadır. Bu eylem fiziki çevrelerin sağlıksız olarak oluşmasına süreklilik kazandırmaktadır.

Yasal boşluklardan yararlanılması nedeniyle, afet etkilerinin artmasına neden olabilen planlama türlerinden biri de revizyon planlarıdır. Ülkemizde artan kentsel rantlar ve kentsel ittifaklar sonucu, sık sık imar plan değişiklikleri yapılarak kat artırımlarına gidilmesi, mevcutta yetersiz olan kentsel donatı standartlarının düşmesinin yanı sıra, mevcut yapılar üzerine ilave edilen katlar ile olası bir depremde hasarların artmasına etken olmaktadır.

Genelde revizyon imar planları ile ortaya çıkan kat ilaveleri, yapıların depreme dayanıklılığını azaltırken, deprem sonrası kurtarma ve tahliye çalışmalarında çok önem taşıyan, yeşil alanların azalmasına, ulaşım akslarının yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Yasal açıdan, yargı aracılığıyla bir denetim mekanizması işletilebilmekle birlikte, pek çok olumsuz durum yargıya intikal ettirilmediği için denetim tam olarak çalıştırılmamaktadır. Düzensiz ve sağlıklı biçimde oluşmuş yapı topluluklarının bulunduğu alanlarda dengeli, düzenli ve sağlıklı gelişmenin yönlendirilmesini amaçlayan İslah İmar Planları ile yapı güvenliği ihmal edilmiştir. Söz konusu yasada tanımlanan maddeler doğrultusunda yapılan uygulamalarda amacının tersine düzensiz ve sağlıklı yerleşmeler ortaya çıkmaktadır. Af yasalarının tekrar tekrar yenilenmesi ile kaçak yapılar teşvik edilirken, Büyükşehir denetiminden uzak, üst ölçekli planlar ile bağdaşmayacak şekilde yoğunluklar arttırılmakta, yoğunlukların zirve noktaya çıkması ile de sağlıklı ve güvenli gelişmenin önü tamamen tıkanmaktadır. Bu tür uygulamaların hasarı artırıcı bir etki yarattığı veya yaratacağı deprem sonrası gözlenen hasarlardan da anlaşılmaktadır.

Ana Plan Türü Olan Fiziki Planlarda Afetler Açısından Karşılaşılan Sorunlar

Üst ölçekli planlarda olduğu gibi, ana plan türü olan fiziki planlarda da afet açısından en önemli sorunlar, planlar arasındaki ilişkinin kurulamaması, planlama aşamasında afetlere ilişkin önlemler alma alışkanlığının bulunmaması ve bu planlarda sorunun çözümünün gerektirdiği araştırmaların yapılma zorunluluğunun ya da yapılmaması koşutunda uygulanacak müeyyidelerin belirtilmemiş olması ve denetim sorunudur.

Ülkemizde ana plan türü olan fiziki planlama aşamasındaki en büyük zayıflık, zemin koşulları hakkında yeterince araştırma yapılmadan planların hazırlanmasıdır.

Planlama disiplinler arası çalışmayı gerektiren bir bilim dalıdır. İlgili yönetmelikte, karne derecelemesi dışında, bir planlama eyleminde hangi disiplinlerin yer almasının zorunlu olduğu tanımlanmamış olması nedeniyle, ilgili disiplinler planlama sürecinde yer alamamaktadır.

Ülkemizdeki yukarıda değindiğimiz örnek uygulamalardan da anlaşılacağı üzere, mekan, popülist bir siyasetin varlığını sürdürdüğü, ayrıcalıklar sağlayan himayeciliğin yaygın olduğu, yönetilenlerin pasif ve himayecilik peşinde koşabildikleri bir ortamda oluşmaktadır. Halkın pasif ve himayecilik peşinde koşması da, temelde eğitimsizlik ve ekonomik güçsüzlükten kaynaklanabilmektedir.

DEĞERLENDİRME

Tüm bu gelişmelerden ülkemizdeki planlama sorunlarını dört ana başlık altında toplayabiliriz.

1. Globalleşme sürecinden kaçınmanın mümkün olmadığını, ancak bu sürecin kendiliğinden akışına bırakılması koşulunda sürdürülebilir bir kalkınma ve sağlıklı çevre yaratmada olumsuz etkilerinin olabileceği anlaşılmaktadır.
2. Planlamanın amacı olan kamu yararının sağlanmasında, temel engel rant olgusudur.

3. Diğer önemli bir sorun ülkemizde planlamanın kurumsal yapısının yetersiz kaldığı yeniden yapılanması gerektiğidir.
4. Diğer taraftan da hızlı dinamikler karşısında ve çarpık olarak oluşmuş mekanların yeniden üretiminde planlama yaklaşımları yetersiz kalabilmektedir.

Globalleşme-Planlama

Dünyayı yakalamamanın önkoşulu olarak öne sürülen bütünleşme ve küreselleşme yönündeki eğilimlerin, gerekli ekonomik ve toplumsal savunma mekanizmalarının geliştirilememesi durumunda gelişmekte olan ülkeleri bir kenarda bırakması olasıdır. (Eser, U. 1994)

Gerek globalleşme gerekse bölgeselleşme içerisinde ülkenin konumunu kendi çıkarlarına uygun tanımlayabilmesi önem taşımaktadır. Bu da devletin düzenleyiciliğini gerekli kılmaktadır (Göker, A.1994, sf.33). Planlama, yönetim biçimi, ekonomik sistem gibi özgün koşulları ne olursa olsun her ülkenin kendi gereksinimleri doğrultusunda kullandığı, aynı zamanda özgül koşulların belirlendiği farklılıkları içeren bir araçtır.

Globalleşme, avantajları yanı sıra pek çok dezavantajı da içeren bir süreçtir. Bu avantajlardan maksimum düzeyde yararlanmak, dezavantajları minimuma indirmek için yerel potansiyellerin ve sınırlılıkların ortaya konabilmesi açısından, bölge planlama aracı bulunduğumuz süreçte geçmişte olduğundan daha fazla önem taşımaktadır.

21. yüzyıla girerken, ülkemizde, kent planlama anlayışının, sürdürülebilir bir kalkınma ve gelişmeye yardımcı, çevre duyarlı planlama anlayışını esas alan, bu davranış biçimi içinde de doğal çevre, beşeri çevre ve insan eliyle yapılaşmış çevre verileri ve değerlerini bütüncül bir planlama anlayışı içinde değerlendiren ve böylece, mekanın uyumlu ve anlamlı bir organizasyonunu amaçlayan bir anlayış içinde geliştirilmesi gereklidir (Suer, H. 1996).

Rant ve Planlama

Mekanın potansiyellerinin ortaya çıkardığı yığılmalar sonucu oluşan rant olgusu planlamanın kamu yararı amacına yönelmesine ve planların kamu yararı amacına yönelik işlerlik kazanmasına çoğu kez engel oluşturmaktadır. Globalleşme olgusu da bu süreci daha belirgin hale getirmektedir. Toprağın sunduğu olanaklar ve konum özellikleri global yatırımları çeken bir unsur olabilmekte, belirli alanlarda yığılmalar artmaktadır.

Kentleşmenin hızlanması ile bu rantın artışında yerel yönetimlerin ve özellikle de belediyelerin rolü öne çıkmaktadır. Bir kent yönetiminin aldığı her karar gerçekleştirdiği her altyapı, sunduğu her hizmet doğrudan ya da dolaylı olarak bir rant oluşumuna ve rantın belirli bir biçimde dağıtılmasına neden olmaktadır. (Tekeli İ,1998, sf.197). Bu dağılım ise öncelikle toplumdaki mülkiyet dağılımına bağlı olmuştur. Diğer yandan, emrivakilerle oluşan gecekonduların aflare yasallaşması yoluyla, ya da mafyalaşmış güç ilişkileri ile yaratılan rant, özel kişilere aktarılabilir (Tekeli, İ.1990, sf.56.). Böyle büyük miktarlarda rantın, kamu yararı için gerekli olan kaynak yaratılması yerine, özel kesime aktarılması, planlamayı amacı olan kamu yararından uzaklaştırarak giderek rant

yaratmanın bir aracı haline dönüştürebilmektedir. Bu nedenlerle rant olgusunun çözümü planlamada büyük önem taşımaktadır. Planlamanın bu çözüme gerçekçi olarak varabilmesinde, rantın kamuya aktarını sağlayacak hukuki düzenlemelerinde yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Devletin Yapısı-Planlama Anlayışı Kamu Yararı Kavramı

Planlama anlayışı devletin ve toplumun yapısıyla doğrudan ilgilidir. Türk hukukunda planların ekonomik sosyal ve siyasal nitelikte olduğu kabul edilmektedir (Tan, T., 1976, sf.7-9).

Planlama ise bir idare hukuku hadisesidir. Planlama devletin, yürütmenin yürütme yetki ve görevinden doğar. Kaynağını, bu yetkinin dayanağı Anayasanın 8. maddesinden alır. Yasal temelini ise doğrudan ve dolaylı ilgili kanunlarda bulan adı Anayasa'da anılmayan idarenin adsız düzenleyici işlemidir. İdare ise "devletin amacını yani kamunun ihtiyaçlarını karşılamak, kamu için gerekli ve faydalı neticeleri elde etmek üzere uygulanabilir, sürekli faaliyetleri içine alan bir fonksiyondur. (Onar, S.S., 1996,sf.4). Bu nedenle tüm idari işlemlerde olduğu gibi imar planlarında da elde edilen neticelerin doğruluğu kıymeti yalnız hukuk düzenine uygunluğu ile değil faydası, iyiliği, ihtiyaca uygunluğu ile de ölçülür (Onar, S.S. 1966, sf..7..). Çünkü kişilerde idarede hukuk düzeni çerçevesinde maddi ve yararlı sonuçlar elde etmeye çalışan müteşebbis durumundadırlar (Onar. S.S.1966-sf.7). Bu nedenle tüm idari işlemlerde olduğu gibi planlarında amacı kamu yararadır. Planlamada kamu yararının ne olduğu, nerede olduğuna karar vermek önem kazanmaktadır.

Kamu yararı iktidarın amacını gösterdiği kadar eylemleri içinde bir ölçüdür (Tunaya T, 1969,sf.333.). Dar ve teknik anlamı ile idare hukukunun içindedir ve idare organınca saptanır (Tunaya T. 1969,sf.333). Geniş anlamı toplumun Anayasanın dayandığı siyasal, sosyal, prensiplerle ilgilidir. İnsanların bir arada yaşamasını sağlayan ortak değerleri formüleştirir (Tunaya T. 1969,sf.334). Kamu yararı hakların ve hürriyetlerin düzenlenmesi ve sınırlanmasında ölçüdür. Planlamada da mülkiyet hakkının sınırlanmasındaki ölçüdür.

1982 Anayasasının "Mülkiyet Hakkı" başlığını taşıyan 35. maddesinde herkesin mülkiyet hakkına sahip olduğu, bu hakkın ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabileceği mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağını belirtirken, sınırlamada toplum yararı terimini de kullanmıştır. Kamu yararı malik bakımından ele alınmış, büyük grubun, toplumun yararı tercih edilmiştir. Kamu yararını tespitinde yetki ve sorumluluk siyasi iktidardadır. Kamu yararını yönü ve ilkeleri Anayasadadır. (Örücü, E. 1976, sf.68.)

Dar anlamda kamu yararı kararını, kanunun tayin ettiği yetkili organ alır. Yargı organları da bu konudaki anlaşmazlıkları çözümlerken kamu yararını tayin ederler. Fakat geniş anlamda kamu yararı tayininde en geniş yetki ve sorumluluk siyasi iktidardadır (Tunaya T. 1969,sf.338). Uzmanlaşmaya teknik bilgiye dayandığı kabul edilen idareden ayrılan siyasi iktidar gücü temsili demokrasilerde seçime dayanır. Devletin genel politikasını toplumun gerçekleştirmek istediği hukuk düzenine göre saptarlar. Demokratik rejimlerde

Anayasal düzenin sağladığı kamu hürriyetleri içinde vatandaşın istek ve eğilimlerini belirleyen siyasi iktidarlar, bu istekleri gerçekleştirmekle yükümlüdürler.

Vatandaşlık Bilinci, Planlamada Katılım

Siyasi iktidarın vatandaşın istek ve eğilimlerini belirleyebilmesinde, yönetilenlerin yönetimde söz sahibi olması olarak anlaşılan katılım ve öncelikle bu katılım olgusu içerisinde istek ve eğilimleri taşıyan vatandaşın bilincinin oluşması gerekmektedir.

Katılım belli bir davranış türüdür. Bu davranışın hangi toplumsal koşullarda ortaya çıkacağı incelenmelidir (Eroğlu, C. 1990, sf 34). Bu katılım ortamının oluşmasında toplumda yaşayan kişilerin can güvenliğinin sağlanması da gerektirir. Bunun yanı sıra, kişilerin hukuk devletinin asgari güvencelerine sahip olmaları ve ekonomik haklarını kullanabilir olmaları da gerekir. Katılım ancak belli bir bilinç eşiği aşıldıktan sonra başlayabileceğinden toplumda bu bilinci sağlayan eğitim ne ölçüde ileri ise siyasal katılım olanakları da o ölçüde gelişecektir. Ayrıca katılım ortamı bakımından katılıma asgari dayanak sağlayacak bir hukuki çerçevenin ve de katılmayı meşru, ilginç sayan bir anlayışın varlığı da gereklidir. Katılım ortamının son boyutu ise asgari bir iletişim düzeni ve düzeyidir (Eroğlu, C. 1990.sf 54, 55, 69). Bu toplumun kamu işleri ve hakları konusunda bilgilenmesi ve bilinçlenmesi olanağı sağlar.

İşte, bu katılım ortamının yaratılmasında ve bilincin oluşmasında rol oynayan toplumsal kurumlardan biri de devlettir. Kaldı ki katılımdan söz etmek yönetimine katılınacak bir devletin varlığını da ifade eder. Devlette diğer toplumsal kurumlar gibi belli işlevleri yerine getirmektedir. Toplumun yapısı ve dinamiği bu işlevlerin kapsam ve içeriğini belirlemektedir. Devlet kurumu ve işlevleri de toplumun dinamizmine ve değişimine etki etmektedir. Bu karşılıklı etkileşimde, devlet kurumu ve işlevleri konusunda ne oluyor, ya da ne olmalı sorusunu yanıtlayabilecek şekilde bilgi edinilmesi önem taşımaktadır (Şeylan, G. 1995). Bu çerçevede de kamu yararı amacı dışındaki baskı ve eğilimlerin üstesinden gelebilmek için, devletin tüm işlevlerinde olması gerektiği gibi planlamada katılım alanları içinde yer alır ve planlamada da demokratik katılım biçimleri ve şeffaflık anlayışı önem kazanmaktadır.

Planlamada katılımda vatandaşın kendi mülkiyet hakkının korunması ve yaşam şartlarının iyileşmesinde kendinin de bazı sınırlamalara ve fedakarlıklara katılma zorunda olduğu yolunda bilinçlenmesi de önemlidir. Bu durum plana karşı vatandaşın tepkisini azaltır. Plan vatandaşa daha kolay anlatılır. Planın vatandaşa anlatılması ve böyle tek yönlü bilgi akımıyla halkın desteğinin sağlanmasında ya da halkın sorunlarını aktarmasına olanak veren ilişkilerinde kurulması ile plancı ile doğrudan ilişkiye giren halkın isteklerinin planıcıyı ve plan kararlarını etkilemesi de mümkündür. Ancak burada halkın planlamada karar sürecine katılımı söz konusudur (Tekeli, İ ŞPO Dergisi Sayı ...sf. 9-10) . Planlama sürecine katılımdan söz edilmesinde yukarıda anlattığımız katılım ortamının planlama alanında da sağlanması ile mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra plan kararlarını oluşturan erk olan merkezi ve yerel yönetim ilişkisi ve rantın paylaşımı dolayısıyla mülkiyet düzeni planlama süreçlerinin başarısı ile doğrudan ilişkilidir.

YENİ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

Hızlı kentleşme olgusunun yaşandığı ülkemizde, rantın paylaşımı konusunda gerek merkezi yönetim kademesinde, gerekse yerel yönetim kademesinde görev yapanlardan, sade vatandaşa kadar her kesim kentsel ittifak içinde bulunabilmektedir. Bu ittifakın odak noktasının kentsel rant olgusundan, kamu sağlığı ve güvenliğinin zedelememesi amacına yönlendirilebilmesi; planın bilimsel tabanının gücünün artırılmasına, halkın katılımının sağlanmasına, şeffaflık ilkesinin benimsenmesine, bilimsellik tabanına oturan esnek ve stratejik planlama anlayışına ve bu çerçevede oluşturulan denetim mekanizmalarının kurulabilmesine bağlıdır. Planlamanın bütüncül olması, esnek olması, planlamaya katılımın sağlanması gerekmektedir. Yeni yaklaşımlardan birisi de planlamanın negatif hedeflere oturtulması gerektiğidir.

Bütüncüllük bitmiş bir son olmayıp, hedeflerin konulduğu, çerçevenin çizildiği, alt parçalar için rehber olan bir bütünlüktür. Böylesi bir yaklaşımın mastır planlardan en önemli farkı, uzun dönemli perspektiflere dayalı olarak, kısa dönemli hemen sonuca ulaşılabilecek çözümlere ulaşılabilmesidir (Jensen, R. 1997).

Esneklik, tehdit ve riskleri azaltmak için sistemde hız kazanan değişimlere adaptasyonun sağlanabilmesi için bir yoldur. Bütüncüllük ise sistemler arası ilişkileri ve karmaşaya odaklanabilmeyi sağlamaktadır.

Katılımın olması, halkın istek ve eğilimlerinin belirlenmesi, kamu yararının doğru belirlenmesi, denetlenmesi ve gereken hizmetlere kaynak aktarımının veya katılımının sağlanması gibi dört farklı amacı gerçekleştirmek için gereklidir.

Yeni görüşlerinden bir diğeri ise, planlamanın negatif hedeflere de yönelmesi fikridir (Bronx, O. 1997): Bu görüşte altı çizilen nokta, planlama sürecinde ilk adım olarak, kaçınmamız gereken en önemli gelişmeler veya gelecekte istemediğimiz durumlar üzerinde anlaşmaya varacağımız hedeflerin seçilmesidir (Şengezer, B. Kansu, H).

Gelecek için ortak vizyonun oluşturulabilmesi, bu vizyona doğru birlikte hareket edebilmek ve ortak zeminin hazırlanabilmesi için forum diyaloglarının yaratılması, ortak sorumluluk bilincinin oluşturulması gerekmektedir. En temel ortak vizyon insanlığın yaşam hakkıdır. Bu yaşam hakkının sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı olarak algılanması da negatif hedeflerle belirlenebilir. Buna göre negatif hedeflerden birisi afet etkilerini önlemek, diğeri ise ekolojik değerlerin korunmasıdır. Bugün toplumları oluşturan insanlığın birinci ihtiyacının insanlığı bir araya getirebilecek genel insan çıkarımı yaratmak olduğudur. Buna ancak ekolojik değerlerle varılabilecektir. Bu değerlerle çevre bilinci ulusal sınırları aşır insanlık bilinci haline gelmelidir.

Planlama sistematiğimizde üst ölçekli planlarda, ilke ve hedefler tanımlanması önem taşımaktadır. Ancak bu ilkelerin mekanda uygulanabilirliğinin sağlanabilmesi için bilimsel veri tabanına ve disiplinler arası çalışmalara gereksinim bulunmaktadır.

Alt ölçeklerde, fiziki imar plan yaklaşımlarında, gelişme alanları ve yerleşik alanlar farklı planlama teknikleri ile ele alınmalıdır. Böylece katılımı uzlaşma zeminlerinin

sağlanabileceği büyüklüklerde sorunlar ele alınabilecek ve çözümlenebilecektir.

KURUMSAL YAPILANMA

Planlamanın işlerlik kazanabilmesi için, planlamanın kurumsal yapısı yeniden ele alınarak, planlama sürecinde planı yapan veya yaptıran yerel yönetimlerin veya yerel yönetimlerle bağlantıları olan merkezi yönetimlerin ve toplumun karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu bir kurumsal yapının sağlanması gerekmektedir.

Yukarıdaki incelemeler sonucunda, mevcut kurumsal yapıya temellendirilen, afet etkilerinin azaltılmasında, fiziki çevrenin sağlıklı yapıya kavuşturulmasında etkili olabilecek bir düzenleme geliştirilmiş olup, Şema 1’de sunulmaktadır.

Bu sistemin işleme ve denetiminin sağlanmasına yönelik olarak bazı mevcut ve yeni oluşturulacak kurumların gerek denetim aşamasında gerekse plan aşamasında, planlama sürecine katılımının sağlanması amaçlanmıştır.

Çevre Düzeni, Metropolitan Alan ve Nazım ve İmar uygulama planlarında, katılım ve denetimin sağlanabilmesi amacıyla teknik ve sivil olmak üzere iki farklı katılım grubu oluşturulmaktadır. Bunlardan **sivil katılım grubu** planlama alanı içerisinde yer alan parti örgütleri temsilcileri, sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri, varsa üniversite temsilcileri ve basın yayın organlarının temsilcilerinden oluşan bir kuruldandır. **Teknik katılım grubu** ise, iki farklı kurul şeklinde oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Koruma Kurulu olup, diğeri yeni oluşturulması düşünülen Afet Güvenlik Kuruludur. Afet Güvenlik Kurulu, afetle ilgili her türlü güvenliğin sağlanmasıyla görevli olup, bu konuda ilke, öneri ve strateji geliştirmeye yetkilidir. Planlama sürecinde, Afet Güvenlik Kurulu afetle ilgili konuda, Koruma kurulu ise koruma ile ilgili konuda görüş bildirirler. Görevleri ile ilgili konularda gerekli tavsiyede bulunurlar. Ancak, kurulların oluşumunda, bu yapılanmaya uygun olarak gerekli teşkilatlanmanın sağlanması gerekmektedir. Kurumlar, konu ile ilgili Bakanlıklardan seçilecek belirli sayıda üye, üniversitelerden seçilecek konu ile ilgili bilim adamlarından, sivil toplum örgütleri temsilcilerinden, yerel yönetim üyelerinden oluşabilecek, üst düzey karar ve politikaları belirleyen bir komisyon ile, çalışmalarını yürütecek alt komisyonlardan oluşabilecektir.

Her iki kurulun ilke, öneri ve stratejileri planlama kararlarında doğrudan etkilidir. Plan kararlarının oluşmasından sonrada, plan her iki katılım grubuna, şemada görülen Bakanlıklara, belirli süre dahilinde incelemek üzere sunulur. Görüşlere aykırı plan kararları konusunda yargı denetimi söz konusudur.

Nazım ve İmar Uygulama Planlarında şemada görüldüğü gibi benzer süreç geçerli olup, ancak burada planların yürürlüğe girebilmesi idari vesayet gereği Koruma ve Afet Güvenlik Kurulunun olumlu görüşü ile mümkün olabilecektir.

Bu kurumlar ‘Koruma Kurulları’ gibi bölge ölçeğinde oluşturulabilecektir. Sistemin bir bütün olarak çalışması için bölge planlarının hazırlanması ve uygulanmasından sorumlu kurumlar ile burada sözü edilen denetim kurullarının sorumluluk alanları çakışmalıdır.

Böylece planlar arasındaki hiyerarşik düzen işleyişinin denetimi ve de sağlıklı, güvenli fiziksel çevrenin yaratılması da sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akbar, 1990 "Urban Housing in Seismic Areas: A Computerised Methodology for Evaluating Planning Strategies for Risk Mitigation", Doktora tezi., The Martin Centre for Architectural and Urban Studies University of Cambridge United Kingdom., Cambridge.
- Anıl, Ü. (1979), Deprem Olgusu ve Depreme Dayanıklı Yapının Genel İlkeleri, Türkiye’de Deprem Sorunun Analizi ve Depreme Dayanıklı Kırsal Konut Üretim Olanaklarının Ülke Koşullarında Değerlendirilmesi, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü, Doktora Tezi, İstanbul
- Arslan, R. (1993); Kent Planlamasında Değerlendirme Teknikleri, YTÜ. Mim. Fak. İstanbul.
- Aybay, A. (1988); “İmar Affı”, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kologyumu, 16,17,18 Kasım 1988, Ankara .
- Aytun, A. (1986) “Depremlerdeki Can Kaybının Ulusal Gelir İle İlişkisi”, Deprem, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Bronx, O. (1997);”Planning Towards Negative Goals”, Risk Assesment and Management: Planning for Uncertain Future, 33rd World Planning Congress, Ogaki, Japan.
- Büyükbaoğlu, (1971); “Deprem Hasarı ile Zeminin Özellikleri Arasındaki İlişki”. Y.T.Ü. Dergisi, Cilt 29., Sayı 4.
- Eser, U. (1994); “Sanayi Politikaları”, Değişim Sürecinde Türkiye Sanayi Sempozyumu, , TMMOB, MKE. Vakıf Matbaası, Ankara.
- Eke, F. Erol, D. (1998); “Türkiye’de Bir Küreselleşme Örneği Denizi”, 8. Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresi , İstanbul.
- Eroğlu, C. (1990); Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, 1990, Ankara.
- Göçer, O.(1983); “Afet Bölgeleri ve Uygulanacak Önlemler” İ.T.Ü. Mim. Fak. Yapı Araştırma Kurumu Yayını” Sayı 143, İstanbul.
- Göker, A.(1994); “Sanayi Politikaları”,Değişim Sürecinde Türkiye Sanayi Sempozyumu , TMMOB, MKE. Vakıf Matbaası, Ankara.
- Gürkan, Ü.(1994); “Sosyal Adalet, Türk Felsefe Kurumu, Adalet Kavramı”,Ankara.
- Halacy, D. 1974, Earthquakes, A Natural History” Published by Bobbs-Meril Company Inc., Indianapolis-Newyork ,
- Jensen, R. (1997); Planning Under uncertainties and Scepticism in The Economic Liberal World”, Risk Assesment and Mangement: Planning for Uncertain Future, 33rd World Planning Congress, Ogaki, Japan.
- Onar. S.S.(1966); İdari Hukukunun Umumi Esasları 3. Basım İstanbul.
- Öntür, R.,1994); “Sanayi Politikaları”, Değişim Sürecinde Türkiye Sanayi Sempozyumu, , TMMOB, MKE. Vakıf Matbaası, Ankara.
- Örücü, E. (1976); Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını No. 473, İstanbul.
- Pate, M. E. (1980); "Assessment and Mitigation of Earthquake Effects on Economic Production", "Proceeding of the Seventh World Conference on Earthquake Engineering; Sosyo-Economic Aspects", İstanbul.
- Sandi (1982); “Seismic Vulnerability and Seismic Intensity”, 7th European Conference on Earthquake Engineering, Athens.
- Seismed Exercices. (1990);; “Vulnerability, Loss and Risk Assesment”, Workshop II Trieste.
- Sezen, S. (1999), Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye ‘de Planlama, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, İlsan Matbaası, Ankara.
- Stojkoviç, 1975 çev. Tabban, A. (1975); "Banjaluka Şehrinin Sismik Mikrobölgeleme Etüdü ve Mühendislik Sismolojisi Araştırma Çalışma Projesi", Deprem Araştırma Bülteni, Sayı 9.,Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araş. ve Uyg. Genel Md., Ankara.
- Suher, H. (1996); Şehircilik, İTÜ Mim. Fak. Baskı Atölyesi, İstanbul.Ş

- Şengezer, B. Kansu (1999); Afet Zararlıklarını Azaltmak Amacına Yönelik Olarak İmar Mevzuatının İncelenmesi ve Kurumsal Yapının Düzeltilmesine İlişkin Bir Model Önerisi, YTÜ.Basım Yayın Merkezi, İstanbul.
- Şeylan, G.(1995); Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşleyişi, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tan, T., (1976); Planlamanın Hukuki Düzeni, TODAİ, Ankara.
- Taneri, E.(1986);Bölge Planlama, YÜ Yayınları, Sayı 186, İstanbul.
- Tekeli İ, (1999); “Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum”, Sivil Toplum İçin Kent Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri , WALD yayını, İstanbul.
- Tekeli İ (Eylül 1990); “Kent Planlaması ve Katılma Üzerine Düşünceler”, TMMOB Şehir Plancıları Odası Dergisi Sayı 8, Ankara.
- Tekeli, İ. (Kasım1990); “Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl”, Uluslar arası Sempozyum, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol İmar A.Ş. İULA-EMME, Ankara.
- Tunaya ,T. Z. (1969); Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul.
- Türel, O. 1994, “Planlama Startajleri”, Değişim Sürecinde Türkiye Sanayi Sempozyumu, TMMOB, MKE. Vakıf Matbaası, Ankara.
- Uğur E. (1994); “Yeniden Sanayileşme Sürecinde Sanayi Politikaları Yeni Dünya Düzeni”, Değişim Sürecinde Türkiye Sanayi Sempozyumu, , TMMOB, MKE. Vakıf Matbaası, Ankara.
- UNDRO (1976), "Guidelines for Disaster Prevention", Volume 1, s. 7.
- United Nations, (1978), "Disaster Prevention and Mitigation, Land Use Aspects", Volume 5., New York.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KÖLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
3-9-10 Kasım 1999, İstanbul

BUGÜNKÜ KENT YÖNETİMİ ve PLANLAMA SİSTEMİ TÜRKİYE KENTLERİNİ ÜÇÜNCÜ BİN YILA TAŞIYABİLECEK Mİ ?

Ar.Gör. Sırma TURGUT
Ar.Gör. Nilgün Ç. ERKAN BİÇER
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yıldız-İSTANBUL

Bilgi Toplumunun Küresel Kentleri ve İstanbul

Dünya üzerinde yaşayan nüfusun günümüzde, yaklaşık % 70'i kentsel alanlarda yaşamaktadır. Giderek artan ve endişe verici yoğunluklara ulaşan bu rakamın öntümüzdeki yüzyılda da hızla artacağı beklenmektedir. Hiç şüphesiz ki; çok bileşenli kavram ve girdileri ile metropoliten alanların ve bu bölgelerde yaşayan nüfusun sorunları milenyumda tartışılacak ve ivedilikle çözüm aranacak en hassas konulardan biridir.

Ülüs-devlet kurumunun varlığından söz edilebilen sanayi toplumları için kentleşme kavramı gelişmişlik bağlamında, önemli bir gösterge ve çoğu toplumsal hareketin nedeni sayılabilmektedir. Ancak aynı kavramın ağ toplumları için geçerli olduğu söylenemez. "Alansal denetimin toplumsal denetim aracı olmaktan çıktığı, alansal kimliklerin yerini de ilişki ağlarından kaynaklanan kimliklerin aldığı ağ toplumları için elbette söz konusu olması gereken yepyeni kavramsal dönüşümler ve sistem ilişkileridir."¹

Söz konusu yeni kavramsal çerçeve bilgi toplumuna geçmede önemli derecede yol almış toplumların yerleşme sistemini açıklamaya uygun olsa bile Türkiye'nin günümüzde yaşadığı süreci açıklamakta uygun olup olmadığı sorulabilir. Bu soruya iki bakımdan olumlu yanıt vermek olanaklıdır. Bunlardan birincisi 1980 sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmelerin bu yöndeki oluşumu işaret etmekte olmasıdır. İkincisi ise böyle yeni bir kavramsal çerçeveden yoksun olduğunda başlangıç aşamasındaki bu oluşumları algılamamın zorluğudur. (Tekeli 1995, Tekeli, 1998) 1980 sonrasında Türkiye'nin stratejik tercihi küreselleşen dünyaya eklenmek bakımından önem taşınmıştır. Ancak bu itici harekete son derece olumlu bir gözlemlerle bakarken, Türkiye kentlerinin özellikle metropoliten alanların, bu hareketle eş zamanlı olarak yaşamaya başladığı sorunlar demedi de inkar edilemez. Ülkemizde İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve ağırlıklı 1970'lerden beri sürmekte olan kentleşmenin yarattığı

¹ Tekeli, İ; 1980'lerde Yetersiz Kalan Kentleşme Kavramı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi - Yüzyıl Biterken, 1996, İstanbul, s:804-805

sorunlar 1970'leri izleyen yıllarda nitelik değiştirmiş, aynı süreçte kentlerin yapıları da dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Bilindiği gibi 1980'ler ise önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ancak dünyada başlamış olan dönüşüm ve yeniden yapılanma hareketleri bu yıllarda hız kazanırken, Türkiye özelinde gerek 24 Ocak kararları ve 12 Eylül gerçeği gerekse hukuksal ve kurumsal bazı yaşanan dönüşümler ve yenilikler kentleşme / metropolitenleşme süreçleri için belirleyici olmuştur. Türkiye bir yanda kentleşme olgusu sonucunda yaşadığı toplumsal ve fiziki boyutlu sorunlara çözüm üretmemişken, bir yanda da yine 1980'leri takib eden yıllarda dünya üzerinde esen küreselleşme rüzgarlarından da etkilenmeye başlamış, metropoller ve özellikle İstanbul Metropolü küreselleşme konjonktüründe yer alma isteği duymaya başlamıştır.

Kent; "Dünya Kenti İstanbul", "Kıtaların Buluştuğu Kent", "Dinlerin Buluştuğu Kent", "Kültürlerin Kaynaştığı Kent", "Hoşgörü Kenti" gibi sloganlarla uluslararası arenada özellikle jeopolitik - tarihi - coğrafi - kültürel altyapısıyla pazara sürülmeye çalışılmıştır. Ancak gerek ülke genelinde gerekse İstanbul Metropolü üzerinde gerçekleştirilen ve çoğu palyatif önlemler veya bir kısım olumlu girişimler² şeklinde olan ve sistemi bütünüyle kavrayamayan iyileştirme hareketleri bu kent in küreselleşen kentler arasında öne çıkmasına engel olmuştur. Dar çerçeveli ve uygulanabilirliği olmayan, örgütleri tanımlanmamış düzenlemeler, köhnemiş yönetim ve planlama yapılarıyla çağı yakalayamayan, yaşayanına ve kullanıcılarına kalite sunamayan, sağlıklı, çağdaş, ekonomik, güvenli ve en önemlisi kullanılabilirliği olan mekanlar yaratmaktan uzak bu iyileştirme hareketleri İstanbul'u rehabilite etmeye yetememiştir. Özellikle de planlama hiyerarşisinin tamamlanamaması, bugün hala altını çizmek zorunda kaldığımız planlamanın hukuksal ve kurumsal yapısının örgütlenemeyişi ve çağdaş kent yönetimi kavramının kentler ve kent yöneticileri tarafından özümselememiş olması bugünün sorunlu, çarpık, kural dışı gelişen ve sermayenin dilediğince stratejiyi kendilerinin saptadığı, "Altyapısız Dünya Kenti İstanbul"u doğurmuştur.

Uzun erimli ilkelerini bilmeden, öz kimliğini koruma-geliştirme ilkelerini ya da bu ilkeleri yaşama geçirme araçlarını tanımlama hakkına kavuşamayan kent; küresel konjonktürde rol üstlenebilmek adına uluslar arası sermayenin yaptırımlarına kent ve kentli hak ve çıkarlarına rağmen teslim olmuştur. Evet İstanbul gerek toplumsal ve gerekse bu yapının fiziki yansımaları bağlamında önemli değişimler yüklenmiştir. Dünya kapitalizmine entegre olma sürecinde uluslararası ölçekte yaratılan imajlar kısa sürede benimsenmiştir. (Ercan, 1996) Örneğin; bir yanda hızla tüketim kalıpları değişirken bir yanda da hizmet sektörünün artan trafiğini çekecek bir dizi otel ve ticaret merkezinin açılmıştır. (Swiss Hotel, Kempinski Palace, Conrad International, Klassis, Hyatt vb.), (Ercan, 1996; Keyder, Öncü, 1993). Şüphesiz ki bu tesisler gibi uluslar arası sermayenin döngüsü sürecinde duyacağı ihtiyaçları karşılayan hizmetlerin varlığı da kentin kontrol gücünü elinde tutması anlamına gelmektedir.

² İç piyasaya dönük ithal ikamesi kalkınma modeli yerine, dış piyasa hedefli ihracata dönük bir kalkınma modeli benimsenmesi, sermaye piyasası, mali kurumlar vb. Kurumların kazanılması, yoğunlaşması, Avrupa Kentsel Şartı vb. Uluslar arası anlaşmalara ortak olunması yerel yönetimler, metropoliten alanlar gibi konularda hukuki ve örgütsel düzenleme girişimleri vb.

Sonuçta İstanbul; aktif olarak kendi kurallarını ve kimliğini tanımlayan ve bu doğrultuda üreten ve kontrol eden bir kent olmaktan çok, kendisi için biçilen rolü, kendi öz kimliğine rağmen, uzun erimde tüm doğal kaynaklarını yitirme ve Dünya Kenti olma yolunda en önemli potansiyel verilerini eritme pahasına üstlenen ve uygun görülen güçlü halka rağmen taşıyan ve gücün akmasına araç olan bir kanal mekan haline gelmiştir. Peki İstanbul, küreselleşme rüzgarlarının yerini kasırgalara bırakacağı milenyumda bu yapılanma içinde ayakta durabilecek mi? Bu soruya olumlu yanıt vermek oldukça güç. Çünkü İstanbul ve İstanbullu küresel ölçekte yaşadığı bunalımın yanı sıra küresel hareketliliğin vazgeçilmez bir parçası olan yerel ölçekte de bir dizi (sosyal – ekonomik ve fizik mekan) yönetim, organizasyon sorunu yaşamaktadır.

Bu nedenle milenyumda İstanbul'u tartışırken;

- 1984'den beri tek bir sınıra kavuşamayan ve denetlenemeyen alanlarla boğuşan İstanbul Metropoliten Alanı'nı,
- Kentin %75'ini oluşturan yasadışı yapılaşmayı,
- Doğal kaynakları (orman –su havzaları, 1. sınıf tarım toprakları) üzerindeki yapılaşmaları, toplu konutları, sanayi tesislerini ve bu gelişmeye onay veren merkezi – yerel idare ve inisiyatif gruplarını,
- Taşkın alanlarında, fay hatlarında, heyelan bölgelerinde, yüksek gerilim hatlarının altında, tehlikeli madde üreten sanayiler ile iç içe gelişen yerleşmeleri, organize sanayileri, toplu konut alanlarının, çalışma alanlarını, iş merkezlerini,
- Devletin çözemediği sorunlara karşı geliştirdiği yasadışı çözümlerin, yüce devlet tarafından yasal hale getirilmesini ve "affedilmesini" en doğal kazanç sağlama yolu sayanları,
- Altyapısız, donatısız gelişen konut alanlarını,
- Islah planları gibi kavramlarla 21. Yüzyılın eşliğinde "planlanan" alanlar yaratanları,
- Turizm Amaçlı Plan, Koruma Amaçlı Plan gibi planlamanın özünü ve bütünlüğünü red eden yaklaşımları,
- Bakanlar kurulu kararı ile; hiçbir ulaşım bütünlüğü sağlanmayan, altyapıya getireceği yük düşünülmeden, çalışma, konut alanları gibi diğer fonksiyon alanlarıyla ilişkileri analiz edilmemiş bütünden kopuk üretilen turizm merkezlerini. Ve bu alanları; Dünya Kenti İstanbul'u küreselleşme sahnesinde temsil edecek alanlar, yapılar olarak ilan etme paradoksunu,
- Sanal bir yasallık yaşayan belde belediyeleri kavramı sayesinde hayat bulan, kentin bütününden kopuk yerleşimleri,
- Ortalama her gün 1.7 saatini işyeri-konut arasında ulaşımaya ayırmak zorunda kalam ve bunun için azımsanmayacak bir bedel ödemek zorunda kalanları,
- Nefes almak için çok sınırlı yeşil alanla yetinmek zorunda kalanları,
- Kirli hava, gürültü, çamurlu sokaklar ve görüntü kirliliğini bir öğle arasında olsun unutturabilecek spor tesisleri, parklar bulamayanları,
- Bakımsız, çöplük haline gelmiş, sahipsiz, kriminal rekreasyon alanlarından başka seçeneği kalmayan yaşlılar ve çocukları,
- Değil bir noktadan bir noktaya toplu taşıma araçlarıyla, kaldırımdan kaldırıma bile gitmesi oldukça büyük sorun olan, kamusal mekanlardan adeta soyutlanmaya zorlanmış bedensel engellileri,
- Otoparksız iş merkezleri, ulaşım olmayan ticaret merkezlerini,
- Yaya ulaşımının ya da toplu taşıma ulaşımının son derece sınırlı olduğu ticaret merkezlerini kentsel tasarım ve yapı ölçeğinde yaşanan kaos ve görsel kirliliği,

- Geleneksel ve özgün kimliğini hatırlamayan mekanları,
- Korunamayan doğal, kültürel, tarihi mirasları,
- Kentsel tasarım çalışmalarını sadece yayalaştırma ve anıt dikmekle sınırlayan anlayışı,
- Kimliğini kaybetmiş mekanları,
- Rehabilite olamayan kent merkezlerini,
- Tüm bu organizasyonsuzluğa – kaosa karşın, yönetsel sistemin yasal ve örgütsel boşlukları, planlamanın parçalanmışlığı, çok başlılığı ve kurumsallaşmamış olmasını,
- Çözüm üretenlerin anlık, parçacıl, sıg ve yapay önerilerini,
- Bütün bu olan bitene ve çevresine kayıtsız kalan kentli olma bilincini sadece belediye başkanı seçmekle sınırlamış kentliyi ve daha pek çok olguyu unutmamak gerek.

Planlama geleneğinden gelen bütünlüğü yitiren, denetim, organizasyon ve kontrolü sağlayamayan sermayecinin yönlendirdiği ve yönettiği kent. Bir yanda bu ölçeklerdeki sorunların ağır izlerini taşımak zorunda kalan kent, diğer yanda da özellikle kentsel tasarım boyutunda ciddi bir boş vermişlik, tekdüzeleşme ile anlamını yitirmekte, işlerlik, hız ve kalite kaybına uğramaktadır.

Sermayenin Sembol Kuleleri – Turizm Merkezleri: Dünya Kenti İstanbul’da Bir Planlama ve Kentsel Tasarım İronisi

Amaç pesimist bir yaklaşımla konuyu ele almak veya sorunu karmaşıklığına ve sinmişliğine sığınarak çözümsüzlüğü söz konusu etmek tabii ki değildir. Ancak, kamuoyunda tartışılan savlar veya kısır yaklaşımların biraz olsun ayaklarını yere basturmaktır. Bu bağlamda İstanbul’u küresel arenada temsil edecek en önemli aktörlerden biri olarak öne sürülen turizm ve ticaret merkezlerinden dolayısıyla akıllı kulelerden söz etmek istiyoruz. Planlama aşamasındaki çok başlıktan tasarım ölçeğine, yönetsel hiyerarsiden mevzuatın yıpranmışlığına kadar pek çok farklı boyuttaki köhnemişliğin sonucu yükselen bu akıllı kuleler, bir yanda küreselleşmeye sırtını dayarken planlama ve tasarım adına da savunulamaz.

“İstanbul’da gerçekleştirilen yoğun ve yüksek yapılaşmış çalışma alanları kentimizi yeni bir yüzyıla taşıyacak olan projeler midir?” sorusu; karar aşamasından uygulama ve kullanım aşamasına kadar pek çok alanda değerlendirilmesi gerekli bir olgunun altını çizmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılda kentsel nüfusun hızlı artışı ve buna bağlı olarak kentsel topraklardaki aşırı değer artışları tasarımcı ve düşünürleri ütöpik kentler ve yapılar konusunda araştırmalara yöneltmiştir. 1922 yılında, Le Corbusier 20. yüzyılın kentini kuramsal olarak ortaya koyarken; “Çağdaş Kent”te, yeşili yok ederek toprağa yayılan çok sayıda bina yerine, içinde çok sayıda insanın yaşadığı, yerden koparılmış yüksek binaların yer almasını önerir (Kortan, 1990). Suda, uzayda veya devingen kentler gibi bugün için ütöpik çözümlerin yanı sıra günümüzde en kabul görmüş çözüm olan modern insanın yaşam biçimini de yansıttığı savunulan gökdelenler geride bırakacağımız yüzyılın kentlerinin ve gelişmişliğin sembolü haline gelmiştir (Süer, 1999).

20. yüzyılda, artan nüfus baskısı ve kapitalizmin de etkisi ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok yüksek yapılaşmanın bir gereklilik olarak görülmesinin yanı sıra yatırımcılar için prestij unsuru olarak da kabul edilmektedir. İnsan ölçeğini, bireyin doğa ile yaşama gereksinimini hiçe sayarak akıllı yapılar olarak da adlandırılan teknolojinin harikaları, suni ışıklar, havalandırmalar ve güvenlik önlemleri ile mekansal çözümlerden çok teknolojik çözümlerle üretilen bu kent parçaları ve yapıların 21. yüzyıl kentini / yapısını simgelemeyeceği aşikardır.

Söz konusu alanlar; gelişmiş ülkelerde çoğunlukla kente entegrasyonu, altyapısıyla, yaya ve araçlı ulaşım sistemlerine bağlantılarıyla tek yapı – yapı gurubu ve yer aldığı kentsel alt bölge bazında sahip olduğu kentsel tasarım ilkeleriyle bir bütün olarak planlanan ve hizmete sunulan yapı ve alanlar olmaktadır. Oysa İstanbul'da ki örneklerle dönecek olursak durumun tamamen farklı olduğu açıktır. Öncelikle turizm alanı ve merkezi ilan edilerek yerel yönetimlerin devre dışı bırakıldığı ve merkezi kararlarla üretilen alanlar bu örneklerin ilk nüvelerini oluşturmuştur.

Günümüzde kentlerin gelişim yönlerini belirleyen ve mekansal biçimlenmeyi etkileyen büyük kentsel projeler, ulaşım yatırımları hariç, genellikle yüksek yapılardan ya da yapı gruplarından oluşan yatırımlardır. Ve bu tür kent mekanını biçimlendiren ve silüete etki eden yatırımlar genellikle Turizm Teşvik Yasası³ bağlamında, veya parsel ölçeğinde rant amaçlı tadilatlarla turizm merkezi ilan edilmiş veya alanlardır. Conrad, Akmerkez, Park Otel, Gökkafe ve benzeri bir çok örnek çevre ile ilişkisi gözlemlenmeden kent mekanına kondurulmuş büyük ölçekli yapılarıdır. Boyutları ile kentsel mekana, silüete damgalarını vuran bu yapılar uygulama sürecinde ve sonrasında bile kente entegre olamadıkları gibi en kötüsü projelendirme aşamasında da bu tür bir kaygının olmamasıdır.

Öncelikle benzeri büyük yatırımlarda karı maksimize etmek adına otopark, ulaşım ve yakın çevre ilişkileri ve açık alan düzenleme olguları tamamen tasarım dışı bırakılmıştır. Dikkat çeken unsur bunların yanısıra gerçekleştirilen bu tür projelerde hiçbir şekilde kamu yararı gözletilmemesidir. Kentle gerçekleştirilen bu tür projelerde elde edilen

³ Değişiklik, 3194 sayılı imar Yasasının 9. Maddesine dayandırılmıştır. Madde de "bakanlık gerekli görülen hallerde birden fazla belediyeyi ilgilendiren metropoliten imar planlarının veya içerisinden veya civarından demiryolu veya karayolu geçen, hava meydanı bulunan veya hava yolu veya denizyolu bağlantısı bulunan yerlerdeki imar ve yerleşim planlarının tamamıveya bir kısmını ilgili belediyelere veya diğer idarelere bilgi vererek ve gerektiğinde işbirliği sağlayarak, yapmaya, yaptırmaya, değiştirmeye ve re'sen onaylamaya yetkilidir." demektedir.

Bu maddeye 30.6.1987 tarih ve 3394 sayılı yasayla bir fıkra eklenmesi ile bu yetkilerin "Başkanın onayı ile ve geçici olarak" doğrudan bakana verilmesini sağlamıştır.

Ayrıca 2634 sayılı yasanın 8. maddesi ile ilgili yönetmelikte de "Belediye ve mücavir alan sınırları içinde ilgili belediyeye verilen planlar, belediye meclisince incelenerek görüşleri ve gerçekleri ile birlikte en geç 30 gün içinde Turizm Bakanlığı'na bildirilir. Bu süre sonunda cevap alınmadığı takdirde uygun görüş verilmiş sayılır" değişikliği de getirilmiştir.

rantın bir kısmının kamuya aktarılmaması, gerek altyapı yatırımları gerekse kamusal alan düzenlemeleriyle kentliyi faydalandırılmıyor olması kabul edilemez.

Ayazağa'da birbiriyle kentsel tasarım ölçeğinde hiç ilişki kurulmadan sadece parsel bazındaki düzenlemelerle çevresinden kopuk, donatı anlamında kendi ihtiyaçlarının bile karşılayamayan buna ek olarak bölgede yoğun olan otopark talebinin artmasına neden olan, kaldırımı park eden araçlar nedeniyle yaya ulaşımını da imkansız kılan, zirve saatlerde trafik sıkışıklığı ile tam anlamıyla içinden çıkılmaz hale gelen bu kent parçaları tam anlamıyla "kentsel sorunlar yumağı"dır.

• Uygun büyüklükte ve fiyatta arsa, prestijli alanlar, gibi sermayenin kar amaçlı taleplerinin dışında bir sorgulamaya girmeyen turizm merkezleri kuşbakışı İstanbul'u 21. Yüzyıla yaklaştırırken!, zeminde hareket etmek zorunda olan kullanıcıyı bir dizi sorunla baş başa bırakmıştır.

Kent bütünü içinde irdelenmeden parçacıl ve tepeden inme kararlarla üretilen bu alanlar,

- mevcut plan kararlarıyla bağdaşmayan,
- altyapısız,
- otoparksız,
- yayanın – toplu taşımın ulaşamadığı,
- yaratılan yeni yoğunluklara metroyu bile daha hizmete girmeden yetersiz bırakan,
- zemin şartlarına uymayan,
- kentin genel silüetini ve kimliğini hiçe sayan "akıllı binalar"la donatıldılar.

Küreselleşme senaryosunda kentin show roomu olarak sunulan turizm ve ticaret merkezleri şüphesiz ki bir takım fizibilite çalışmalarıyla sürece başladılar. Kendi sermaye gruplarının maksimum kar elde edebilmesi amacıyla. Ve fizibl buldular ki kentte, kentin gerçek kullanıcılarına rağmen kendi hedefleri doğrultusunda yapıldılar ve birer birer akıllı yapılar inşa ettiler.

Ancak zaman içinde kendi ulaşımını tıkayacağını, hatta ulaşamaz hale gelinebileceğini, altyapısız olduğunu, atığını deşarj edemeyeceğini, anı sorunu taşıyan benzer parçaların biraraya gelmesiyle sorunlar yumağı bir kent akıllı yapıları olacaklarının sanıyoruz hesaba katacak kadar akıllı değildi bu akıllı kuleler.

Kentlinin hiçbir şekilde rantından pay alamadığı, bu yatırımlar ile oluşturulan olanaklardan da faydalanamadığı gibi ölçek ve kentsel estetik olarak da bu dev yapılara kent yaşamı boyunca katlanmak zorunda kalacağı ortadadır. Uygulamacı şirketler, şirket prestijleri, birarada bulunma hedefleri, gösterişli olma amaçları açısından genellikle istediklerini aldıkları bu mekanlar kullanıcılar açısından aynı olumlulukta değerlendirilememektedir. Öğle tatillerinde gidebilecekleri bir açık alan ya da yakınında bir parkı olmayan, ulaşımı sıkıntılı, üstelik belli bir saatten sonra korkutucu ve kriminal olacak kadar ıssız olan, kullanıcı olarak kimsenin benimseyemeyeceği bu planlı alanlar sizce kullanıcı açısından başarılı tasarımlar olabilir mi?

Tabii ki ulusal yapım sistemi ve bina tipolojilerinden tamamen bağımsız olarak üretilen bu yapıların estetik sorunları da ayrı bir tartışma konusudur. İstanbul'un sahip olduğu coğrafya ve makroform bağlamında bu sorunu düşünersek konunun önemi iyice vurgulanabilir. Örneğin bir Park Otel ya da Gökkafes algılanabildiği noktaları düşünersek, Ahmet Haşım'ı hatırlamamak olanaksız,

“Mimari eserler, fazla çirkinliğe, fazla garabete gelmez. Gülünç bir resme bakmamak fena bir şiiri veya ahenksiz bir müziği dinlememek suretiyle bunun zararlı tesirlerinden ruhumuzu koruyabiliriz. Fakat fena mimarın etkisinden sakınmak kolay bir iş değildir. Aciz bir muhayyile, fakir bir ruh, yol ortasında dikilmiş koca bir şekil halini almca, bütün şehrin manevi sıhhatini, nesillerce bozmak kudretinde bir tehlike olur.” (Tümer, 1999)

Yeni milenyumda kentsel mekanlarda üst düzey teknolojik imkanlar ve gelişmiş işletme imkanları ile ideal ve başarılı mekanlar üretmek zor değildir. Ancak bu imkanların kullanılmasında özellikle dikkat edilmesi gereken nokta gerçekleştirilen mekanların sermaye birimlerinin istemlerinden çok kamu yararı faktörünün gözetilmesidir.

İstanbul’da gerçekleşen büyük proje örneklerinde izlenen; kamu yararı kavramının tamamıyla tasarım dışı bırakılmasıdır. Bunların yanı sıra özellikle küreselleşen kentlerde mekan denetimsiz bir şekilde sistemin yani kapitalin öngördüğü doğrultuda tasarlanarak oluşturulmaktadır. Dolayısıyla tasarım çalışmalarında bireyin mekan kalitesi gözetilmemekte büyük yatırım sahiplerinin öngördüğü şekilde çevreden bağımsız projeler uygulanmaktadır. Başarılı kentsel mekanlar, kentin bütünlüğü içinde kentin imajını, kent mekanındaki yaşam ve mekan kalitesini doğrudan etkileyen unsurlar olduklarından tüm kent için büyük önem taşımaktadırlar. Bir kentin başarılı ve yaşanabilir ve kaliteli olmasında mekansal tasarım kadar işletme, yönetim ve mekansal yapıdır de etkilidir. Dolayısıyla parçalardan oluşan kent mekanının parça parça başarısının yanı sıra bir bütün oluşturması, parçaların her birinin bir sistemin ögesi olarak var olması gerekmektedir. Yani parçaların lokal başarısı kentin bütünü için aynı olumlu sonuçları doğurmayabilir – doğuramaz. Özellikle küreselleşme ile gelişen iletişim teknolojisi sonucunda hızlanan yaşam ile mekanın anlamını yitireceği endişeleri, kamusal alanın erimesi ve ölçeklerin değişmesi sorunlarına karşılık yeni bir yüzle girerken kentlerin yaşanabilir olması için kentsel tasarım çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Ancak bu kentsel tasarım çalışmaları meydanlara anıtlar dikmek, otobüs duraklarını değiştirmek, açık alanların üç boyutlu tasarımları yapmak ile sınırlı kalmamalıdır. Bireylerin en önemli toplumsal aktivitelerini yaşadıkları kamusal mekanların tasarımı geliştirilmeli, bu mekanların uygulanabilirliği, fizibilitesi, kamuya sağladığı verimlilik, çevre ilişkileri, üst ölçekli plan ile paralelligi, sürdürülebilirliği, işletmesi gibi unsurlar da düşünülmelidir. Buna bağlı olarak kentsel tasarım sadece mekansal düzenlemeler yapmak, fizik mekana yönelik fikirler üretmek olmanın çok ötesinde algılanmalıdır.

Küreselleşme ile giderek birbirine benzemeye başlayan kentler için kimlik ve anlam geliştirmeye yönelik çalışmalar ağırlık kazanmaya başlamalıdır. Bu bağlamda amaç mekansal boyutta küreselleşmeyi red etmek olmamalı, küreselleşmenin sağladığı avantajları yerel niteliklerle birleştirerek mekansal özgünlükleri koruyarak kullanıcıya yansıtmak olmalıdır. Örneğin, İstanbul’da “Manhattan Projesi” yaklaşımıyla taklit ve yapay kimlikli politik projelerin hem de yerel yöneticiler tarafından gündeme getirilmesi çok acıdır.

Yeni yüzyılın küresel kentinde yaşanan hız mekanın algılanmasını, yorumlanması ve kullanılmasını da doğrudan etkilemektedir. Adı üzerinde fast food (hızlı yemek) lokantaları, hızlı ulaşım olanakları, servis elemanı olmayan hızlı dijital banka şubeleri,

evden inter-net aracılığı ile ulaşılabilen bankacılık ve alışveriş hizmetleri, özgürleşme ve hız adına bireylerin daha da bireyselleşmesine neden olurken, kalitesiz mekanların da etkisiyle, kamusal mekandan kopuk bireylerin artmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak özellikle düşük kaliteli kentsel mekanlar kullanıcı için daha da antipatik olmakta kamusal mekanların çöküşünü hızlandırmaktadır. Yeni yüzyıl kentinin küreselleşirken değerlerini kaybetmemesi açısından tasarım kavramını ve olgusunu yerinde ve yeterince değerlendirmek gerekmektedir. Mekan kalitesini arttırmak için altyapı, ölçek, malzeme gibi fiziksel özellikler yanı sıra güvenlik, esneklik, ulaşılabilirlik, okunabilirlik, estetik, anlam, kimlik, gerçekleştirilebilirlik, sürdürülebilirlik, yönetim, işletme gibi olgular da tasarım kavramı içinde ele alınmalıdır.

Güntümüzde küresellenen kentlerde özellikle İstanbul'da gerçekleşen büyük projelerin bir kısmının merkezi yönetim kararı ile Turizm Alanı ilan edilerek gerçekleştirilen, ana plana aykırı olan, üst ölçekli plan ile kente entegre edilmemiş, tasarımlarında kentli ve kullanıcı faktörü düşünülmemiş, estetik kavramına da sermayenin prestiji olarak dar açıdan bakılan, yüksek yapılaşmış başarısız kentsel mekanlar oldukları bilinmektedir.

Son söz olarak...

Bu manzaralar milenyumun eşisindeki bir dünya kentine ait olabilir mi?

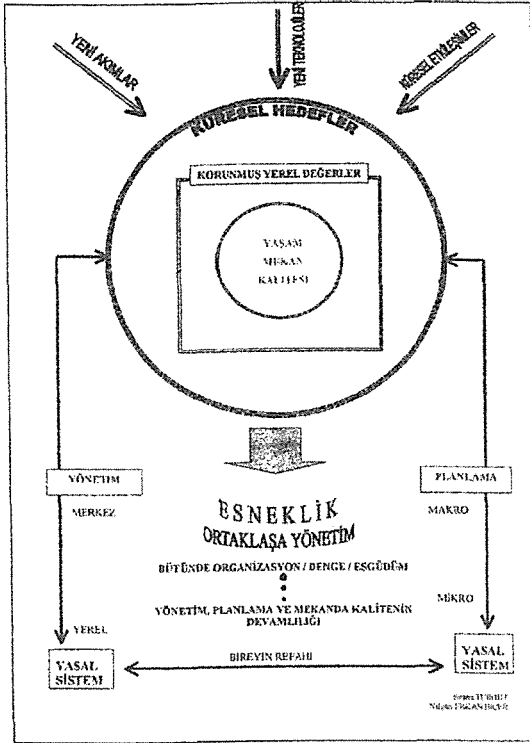
Özetle sıralanan pek çok farklı boyutta yansıma bulan bu sorunların orijininde planlamayı görmek son derece kolaycı ve haksız bir yaklaşımdır. Sorun çok bileşenli bir yapı sergilemektedir. Bugünkü tabloyu ve tüm bu çağdışı sonuçları;

- ülke yönetim sistemindeki köhnemeye,
- siyasi yozlaşmışlığa,
- kent işletmeciliği kavramının pratikte yaşam bulmamasına
- planlama kurumunun halen kurumsallaşamaması,
- mimarlık disiplini giderek yozlaşmasına,
- kentsel tasarımın bir disiplin altına alınmayışına,
- hukuk sisteminin adeta çökmesine,
- kent ve kentli olma etiğindeki yozlaşmaya,
- kontrol ve denetleme ve organizasyon mekanizmalarının son derece hantal ve atıl kalmalarına bağlamak mümkündür.

Başta sorumuzu yineleyecek olursak."Bugünkü Kent Yönetimi ve Planlama Sistemi Türkiye Kentlerini Üçüncü Bin Yıla Taşıyabilecek mi?" Bugünkü yapılanmanın bu hedefi geliştirmede yetersiz kalacağı açıktır. Özellikle de küreselleşme yarışında Dünya Kenti Kimliği ile rol almak isteyen İstanbul için durum çok daha kritiktir. Kendi sistemini dengede tutamayan İstanbul'un küreselleşme akımları ve sermayenin egoist çalımları karşısında ilkeli ve tutarlı davranması olanaklı değildir.

Belki çok karamsar bir tablo çiziliyor gibi gözükülebilir. Ancak ülkenin küreselleşme yarışında en önemli kozlarından biri ve kültürler arası bir sembol olan İstanbul küçümsenemeyecek darbeler almıştır. Sorun salt saptamalar yapıp bırakılmayacak ya da akademik ortamdaki dışarı çıkmayan tartışmalarla sınırlanamayacak kadar önemli ve acildir. Bu sorunlara çözüm üretmek, kaybedilen değerleri onarmak, kentin yitirdiklerini yenilemek ne kadar olanaklıdır bunu kestirmek son derece güçtür.

Bu nedenle sistem yasal – yönetsel – örgütsel yapılarıyla bir bütün olarak tanımlanmalı. Bu çerçevede bağlamında yerine oturtulması gereken planlama süreci bütünselliği yakalayacak şekilde (makrodan-mikroya) yenilenmelidir. Bu yeniden yapılanma hareketinde ana ilke de; değişen dış ve iç koşullar bağlamında esneme yapabilen, koordinasyonu mutlak tanıyan, denetleme ve kontrol mekanizmaları gerçekçi ve bütünüyle hızlı ve yeni teknolojilerle çalışan ve ortaklaşa yönetimi olanaklı kılan (governance) bir sistem olmasıdır. Ancak böyle bir sistem İstanbul Metropoliten Alanı'nı milenyumda yaşatabilir.

Açıktır ki genelinde, bütünü organizasyonu son derece önemlidir. Ancak sistemin başarısının sürekli kılınması ve etkinliği ise parçaların ve tasarımın koordinasyonu, verimliliği, çok boyutluluğu ve kalitesiyle anlam kazanmaktadır.

Bu nedendir ki yeni sistemi yapılandırırken planlamayı bütünü organizasyonunu / dengeleri sağlayabilecek şekilde ele alırken, çağdaş kentsel tasarımın uygulanabilirliğini sağlayacak yasal ve örgütsel sistemler de asla ihmal edilmemelidir. Ancak bu yöntemle mekan ve yaşam kalitesi sağlanabilir.

Tabii ki bu sistem içinde planıcının ve planlama eğitimi veren kurumların da aktif rolleri ivedilikle yeniden yapılandırılmalıdır.

Ancak böylesi sistemi bütünüyle kavrayan hız çağına uyum sağlayan bir yenilenme kentlerimizi milenyumda söz sahibi yapabilir. Bu bağlamda hantallıktan sıyrılmış, ortaklaşa yönetim (governance) modeliyle örtüşen bir planlama sistemi, örgütsel yapısıyla, mevzuatıyla ve akılcı işleyiş süreçleriyle milenyum kentini planlayabilir.

KAYNAKLAR

- Aslanoğlu, R. (1996), Globalleşme ve Dünya Kenti Toplum ve Bilim, S:69, İstanbul
Ercan, F. (1996), Kriz ve Yeniden Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul, Toplum ve Bilim Dergisi, S:71, İstanbul
Gökgür, P., L. Yazar, İ. Altay, (1999), 'Kentsel Tasarım Disiplini Çerçevesinde Küreselleşmenin Kodlarının İrdelenmesi', 1. Ulusal Tasarım Kongresi,26-28 Mayıs 1999, MSÜ, İstanbul
Keyder, Ç., A. Öncü (1993), İstanbul and The Concept of World Cities, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul
Kortan, E. (1990), Le Corbusier ve Çağdaş Kent, Arredamento Dekorasyon, S:83
Sönmez, M. (1993), Küreselleşmenin İstanbul'a Etkileri, İstanbul Dergisi, S:7, İstanbul
Süer, D. (1999), '20. Yüzyılın Ütopik Kule Binaları – Kentleri', Mimarlık Dergisi, S:86, Sayfa:24-25, Mimarlar Odası Yayını, İstanbul
Tekeli, İ. (1995), 1980'lerde Yetersiz Kalan Kentleşme Kavramı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim yayınları, İstanbul
Tekeli, İ. (1998), Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası / Tarih Vakfı Yayını, İstanbul
Tümer, G. (1999), Kuleler ve Dosyalar Üzerine, Mimarlık Dergisi, S:86, Mimarlar Odası Yayını, İstanbul

ALTINCI OTURUM

**PLANLAMA VE KENT YÖNETİMİNDE
BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI**

Oturum Başkanı
Prof. Dr. İsmet KILINÇASLAN

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKİYUMU: 3. DİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10 Kasım 1999, İstanbul

KENT PLANLAMA SÜRECİNDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIM OLANAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ *

Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY

Yard. Doç. Dr. Reyhan YİĞİTER

İstanbul Teknik Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Taşköy - İSTANBUL

Doğal kaynakların hızla tükendiği, ekolojik dengenin bozulduğu, kültürel ve tarihsel değerlerin bilinçsizce yitirildiği dünyamızda, global ölçekten bina ölçeğine kadar uzanan zincirde, dengeli kaynak kullanımının sağlanması ve sürdürülebilmesinde dengelerin bozulmasına neden olarak gösterilen yüksek teknolojiler, aynı zamanda bu olumsuz gelişmeleri denetim altına alabilecek bir güç olarak da kullanılabilir.

Çok hızlı bir değişim - bazen de gelişim - içinde olan kentlerimizin planlanmasında, karar üreticiler ve yöneticiler, kente ait verileri elde etme ve değerlendirme konusunda, kentin değişim hızına yetişememekte, bu nedenle de yapılan planlar uygulamaya geçilemeden güncelliğini ve kullanılabilirliğini yitirmektedir

Günümüzde kentlerimiz bir başka büyük değişimin eşliğinde bulunmaktadır. Bu değişimin nedeni teknolojik gelişmelerdir. Kentlerimizde, bir yandan bilinen karmaşık sorunlar yaşanırken, öte yandan teknolojik gelişmeler büyük bir hızla devam etmektedir. Bu teknolojiler arasında insan yaşam kalitesini ve çevre kalitesini koruma ve yükseltmede kullanılan en önemli teknoloji, bilişim teknolojisi.

Bilişim teknolojisine bağlı olarak şekillenmeye başlayan toplum yapısı "Bilgi Toplumu" olarak adlandırılırken, tarım ve sanayi toplumlarında olduğu gibi bilgi toplumuna geçişte de kendine özgü bir süreç yaşanmaktadır. Bilgi toplumuna geçiş sürecinde kullanılan teknolojinin en önemli ögesi "bilgi"dir. Bilgi toplumunda esas; sürekli bilgi üretilmesi ve kurulan iletişim ağları ile bu bilgilerin taşınabilmesi ve çoğaltılabilmesi ile emek, sermaye ve zaman kazancının sağlanabilmesidir

* Bu bildiri, Y.Doç. Dr.Reyhan Yiğiter'in Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy danışmanlığında yaptığı "Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Şehir Planlama Sürecinde Kullanımı: Burgazada Örnek Alanında Koruma Amaçlı İmar Planı Bilgi Sistemi Tasarımı" adlı doktora tezinin bir bölümüne dayanmaktadır.

Kentler, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini yaşarken, bilgi toplumuna geçişin temelini bilgi teknolojisi ile birlikte gelişen bilgisayarlar oluşturmaktadır. Gücü ve kapasitesi hızla artan bilgisayar ve elektronik haberleşme-iletişim olanaklarındaki gelişmeler hem kentsel toplum yapısında, hem de kentlerin mekansal organizasyonunda çeşitli değişimlere neden olmaktadır.

“Bilgi Çağı” olarak tanımlanan süreçte, bilişim teknolojisi ile tanışılan ve yeni bir yaşam biçimine geçilen dönemin getirdiği değişimleri anlamaya ve uyum göstermeye çalışırken aynı zamanda dünyadaki hızlı nüfus artışı, doğal kaynak kayıplarının engellenmesi, ekolojik dengenin korunması, doğal, tarihsel, kültürel ve kentsel değerlerin korunarak çağdaş yaşam koşullarının sağlanması özellikle kentlerin geleceğini planlayan kent plancılarının ve yöneticilerinin karşısında çok değişkenli, dinamik ve büyük bir sorun olarak durmaktadır. Böylesi karmaşık değerler sistemini bir arada kullanmak durumunda olan ve kentlerin gelişiminde söz sahibi olan tüm kurumların ilgili birimleri ile kent plancıları ve yöneticilerinin bir sistem içinde bir arada çalışmalarını kaçınılmaz olmaktadır. Bilgi toplumuna doğru yaşanan değişimde, bilgi teknolojisi kent planlama sürecinde plancılara ve kent yöneticilerine yardımcı olabilecek mekansal bilgi sistemleri sunmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS-CBS), Bilgisayar Destekli Haritalama Sistemleri (CAM), Arazi Kullanımı Bilgi Sistemleri (LIS), Otomatik Haritalama/Tesis İşletimi (AM/AF), Mekansal Tasarım Sistemleri (CAD) sayılabilir. Bu sistemler içinde kent planlama alanında “Coğrafi Bilgi Sistemleri-CBS” önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. CBS, sistem kullanıcılarına sağladığı olanakların kullanılması ile hem bir bütün içerisinde aynı bilgileri değişik şekilde ve detayda yorumlayan ve kullanan farklı meslek gruplarının hem de bu bilgileri kullanarak karar vermek ve hizmet üretmek konumunda olan karar vericilerin işini kolaylaştırmaktadır.

Son on yılda bilgi teknolojisinin gelişimi ve iletişim ağlarının da kurulması ile birlikte, her tür bilginin dünya üzerinde yer değişimi ve kullanımını çok büyük bir hızla yapılmaya başlanmıştır. Türkiye de gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen, bu hızlı teknolojik gelişmeleri biraz geriden izleyerek de olsa, her geçen gün daha yaygın biçimde kullanmaktadır. Her alandaki bilgisayar teknolojisi altyapısı kuruluşu hızla devam ederken, bu teknolojinin sağladığı olanakların sınırları da zorlanmaya başlamıştır. Bu gelişmeye paralel olarak, bilginin öneminin anlaşılması ile bilgi sistemlerine olan ilgi ve kullanım isteği de hızla artmaktadır.

Bilgisayar teknolojisinin Türkiye’de kullanımındaki en etkin ve yaygın çalışmalar bankacılık alanında görülmektedir. Ayrıca çeşitli kamu kuruluşları, bakanlıklar, PTT, üniversiteler belirli iletişim ağlarını kurmakta ve hızla bağlantılarını sağlamaktadırlar (Erkut, 1993).

Son yıllarda Türkiye’de planlama alanında bilgi sistemlerinden, özellikle Coğrafi Bilgi Sistemleri’nden sıkça söz edilmekte ancak kullanıcılarca somut olarak bu sistemin hangi alanlarda nasıl kullanılacağı tam olarak bilinmemektedir. CBS kullanıcılarının İstanbul ve Ankara’da yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak, ürün sağlayan firmaların ve

ayrıca potansiyel kullanıcı olarak kamu kuruluşları, eğitim kurumları ve özel büroların da bu illerde bulunmasının olduğu söylenebilir.

1980'li yılların başından itibaren bilgi teknolojisinin Türkiye'ye çok büyük bir hızla giriş yaptığı ve aynı oranda hızlı gelişimine devam ettiği görülmektedir. Bu gelişim, hem bilgi teknolojisinin gelişimi, hem de donanımların niceliksel artışına bağlı bir gelişimdir. Türkiye'deki bilgisayar teknolojisinin gelişimi ve yerleşimi zamanlama olarak dünyadaki gelişimin arkasında kalmakla birlikte, gelişme süreci olarak aynı eğilimleri göstermektedir. 1980'li yılların başından itibaren görülen bilgi teknolojisinin gelişimi nedenlerinin başında, Türkiye'deki ekonomik değişimin etkilerinin önemli olduğu söylenebilir.

TÜRKİYE'DE KENT PLANLAMA ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN İLK CBS UYGULAMALARI

Türkiye'de CBS'nin kullanılmaya başlanması ve gelişimi değerlendirildiğinde ilk uygulamanın 1987'de İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'nin İstanbul Metropoliten alanının 875 km²'lik alanı kapsayan sayısal haritalarının ihale edilmesi ile başladığı görülmektedir. MNG firmasına ihale edilen projede baz olan ölçek 1/1000'dir ve 43km²'lik bir alanda ise 1/500 ölçekli haritalar hazırlanmıştır. Elde edilen sonuç ürün, uluslararası standartlarda ve doğruluk düzeyi yüksek sayısal haritalardır. Sayısal haritalar, hem sayısal arazi modelleri biçiminde manyetik ortamda, hem de polyester bazlı altlıklar üzerine çizilerek İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne teslim edilmiştir. Projede üretilen toplam pafta sayısı yaklaşık 3400 adettir (MNG, 1996). 1989-1990 yıllarında donanım genişletilerek, Kent Bilgi Sistemi için uygun görülen Adabas ve Natural Geographic yazılımları ile çalışmalara başlanmıştır.

Başta kamu kuruluşları ve eğitim kurumlarında olmak üzere CBS yazılımlarının yaygın kullanımına 1990-1993 döneminde başlanmış, 1994 yılından itibaren de hızlı bir gelişim sürecine girilmiş olduğu belirlenmiştir. CBS kullanımına, büyük ve karmaşık bir sistem olması nedeni ile başta üniversiteler ve araştırma kurumlarında ve kamu kuruluşlarında başlanmış olması, sistemin tanınması ve gelişmesi için gerekli bir süreçtir (Arslan,O.,1993, Alkış, Z.,1994, Batuk, F.G., 1995, Akay, O.,1997). Bu gelişimin daha da artarak özel sektöre yayılabilmesi; sistemin daha yaygın biçimde tanınmaya başlaması, donanım ve yazılım maliyetlerindeki azalma, uzman kadronun yetişmesi, farklı amaçlara hizmet edebilen farklı CBS yazılımlarının ortaya çıkması ve niteliklerinin artmasına bağlıdır.

Üniversitelerde gerçekleştirilen ilk CBS uygulamalarına örnek olarak İ.T.Ü.'de gerçekleştirilen "Ekolojik Dengenin Korunması ve Sürdürülmesi Açısından Kentsel Sistemlerin Planlanması" isimli araştırmadan söz edilebilir. İ.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve Çevre Mühendisliği Bölümü çalışma grubunun ortak çalışmasında, İstanbul Metropoliten alanı içinde, ekolojik sorunların gözlenebildiği Küçükçekmece Gölü havzasında, alana ilişkin mevcut sosyo-ekonomik, fiziksel ve çevresel veriler ile alansal verilerin bir arada ele alındığı analizler yapılmıştır (Atalık ve diğ., 1991).

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından Haziran 1995 tarihinde başlatılan "İstanbul Tarihi Yarımada Projesi"nin amacı ise tarihi özelliği olan bölgelerde yapılacak planlama, kentsel tasarım ve mimari tasarım projelerine girdi sağlayacak Kent Bilgi Sistemi Modeli oluşturmaktır. Model ilk olarak Tarihi Yarımada Kumkapı alt bölgesinde denenmiş ve projenin devamı için Süleymaniye bölgesi seçilmiştir.

Modelin uygulamaya yönelik hedefleri ise; İstanbul Metropoliten Alanı ve Tarihi Yarımada gibi bir çok özelliği bir arada bulunduran bölgelerde; kentsel tasarım, koruma, yenileme gibi planlama eylemlerinde, ya da sadece tek yapının restorasyonunda gerek plancının, gerekse mimarın gereksinim duyabileceği her türlü veri ve bilginin belli bir sistem dahilinde sunulması, yerel yönetimlerin ve kent ile ilgili diğer kurumların da bu bilgi sisteminden yararlanabilmesi, ayrıca halkın kentle ilgili kararlarda katılımının sağlanması olarak belirlenmiştir (Aysu ve diğ., 1996).

Üniversitelerde gerçekleştirilen ilk CBS uygulamalarına bir başka örnek ise Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünce yürütülen "Sürdürülebilir Peyzaj Planlama" projesidir. Bu projenin temel amacı etkin bir çevre yönetimi ile doğal kaynakları ve çevreyi korumak, koruma-kullanım dengesi gözetilerek yapılan rasyonel bir planlama ile yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve gelecek kuşaklara sağlıklı çevre ve kaynakların aktarılmasıdır. Araştırma alanı olarak seçilen 135 km²'lik yüzölçümü ile Belek Özel Çevre Koruma Bölgesi'nde yörenin doğal ve kültürel değerleri ile alan kullanım dokusu ortaya çıkarılarak haritalanması, ortaya çıkan verilere ve alanın turizm potansiyeline bağlı olarak sürdürülebilir yerleşmeler bağlamında peyzaj planlama önerisi geliştirilmesi hedeflenmiştir.

CBS'yi etkin biçimde çalışmalarında kullanmakta olan kurumlar ve yaptıkları çalışmalar değerlendirildiğinde, İSKİ'nin yaptığı çalışmaların dikkat çektiği söylenebilir. İSKİ öncelikle, CBS'nin şebeke idaresinde sağladığı olanakları değerlendirerek, sayısal haritaların hazırlanması, şebeke haritalarının ve çizimlerinin hazırlanması, altyapı yönetimi ve abone verilerinin değerlendirilmesi konularında sistemi kullanmaktadır. İSKİ'nin yaptırdığı Ömerli ve Elmalı Çevre Koruma Projesi'nde CBS, Ömerli ve Elmalı'daki rezervuarların kirliliğe karşı korunması amacı ile kullanılmıştır. Söz konusu havzaların şehirleşmiş bölümleri için su dağıtım, kanalizasyon ve yağmur suyu drenaj sistemleri ve ayrıca bir atık su arıtma tesisi planlanarak, projelendirilerek ve inşa edilerek sonuca gidilmek üzere bir CBS geliştirilmektedir (İSKİ, 1995).

Türkiye'de yapılan CBS uygulamalarında ilk kullanılan yazılımlar değerlendirildiğinde ARC/INFO yazılımının kullanılmakta olduğu ve pazarın önemli bir kısmına hakim olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, ARC/INFO yazılımının dünyadaki CBS uygulamalarında da kullanılmakta olan ve ESRI tarafından yazılan ve geliştirilen ilk CBS yazılımlarından biri olmasıdır.

Türkiye'de de CBS uygulamalarına ilk adımı atan İşlem GIS firması da pazarda ARC/INFO yazılımı başta olmak üzere diğer CBS ve CBS'yi destekleyen yazılımlarıyla yer almaktadır.

Uygulamalarda en çok kullanılan bir diğer yazılım ise MICROSTATION yazılımıdır. Onu da ARCVIEW yazılımı izlemektedir ki, bu yazılım da İşlem GIS firmasının pazarladığı ESRI'nin bir diğer yazılımıdır.

CBS'nin Türkiye'de kullanıldığı uygulama alanlarına bakıldığında 1997 yılında yapılan bir araştırmaya göre, birinci sırada Arazi Kullanışı tespitlerinin yer aldığı görülmektedir (Yığıter, 1998). Bunu planlama konusunda yapılan uygulamalar ve altyapı çalışmalarındaki uygulamalar, doğal kaynak yönetimi, jeodezi ve fotogrametri, ulaşım, güvenlik ve ormancılık izlemektedir. Bu sonuçlar da göre CBS'nin şehir planlama çalışmalarında ve yerel yönetimlerde büyük kullanım potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Sürdürülmekte olan bir araştırmada, bugün planlama ile ilgili kurum ve kuruluşların pek çoğunda birden fazla yazılım bulunduğu görülmektedir. Bunun nedeni de uygulamaların pek çoğunun deneme ve pilot çalışmalar aşamasında olması ve piyasada yer alan yazılımların çeşitli çalışmalarda kullanılarak denenmesi ile kurumların karar verme sürecinde politik etkiler altında olmalarıdır. Aynı araştırmada İstanbul, Ankara, Bursa İllerindeki Büyükşehir ve İlçe Belediyelerindeki uygulamalar değerlendirildiğinde sistem seçimine ilişkin yaşanan sorunların yanı sıra halihazır ve kadastral harita uyumsuzluğu,, hava fotoğrafları ile elde edilen haritalarda 1-2 metre, hatta 2-3 metrelik hata paylarının olduğu, grafik ve grafik olmayan verilerin elde edilmesinde ve bilgisayar ortamına aktarılmasında çeşitli güçlük yaşandığını, bilgi toplanması, güncellenmesi işlemlerinin düzenli olarak yapılmadığı, teknik uzman eksikliği sorunlarının sürdüğü saptanmıştır.

Türkiye'de bulunan çeşitli yazılımların kullanımı ile gerçekleştirilen uygulamaların, gelecekteki CBS sisteminin kullanılabilmesi potansiyel uygulama alanlarını da görebilmek bakımından değerlendirilmesi gereklidir.

TÜRKİYE'DE CBS KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Coğrafi Bilgi Sistemleri gibi karmaşık bir sistemin, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede bilişim teknolojisinin de henüz gelişiminin başında bulunduğu süreç içinde beklenen ve istenen performansta kullanılması biraz iyimser bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Çeşitli araştırmalar, bunu açıkça ortaya koymaktadır. 1997 yılında yapılan araştırmada, CBS kuruluşunu yapmış ve çeşitli konularda çalışmalar yapmakta olan kurum ve kuruluşların mevcut sistem kapasitelerinin ne kadarını kullandıkları değerlendirildiğinde sadece sistem kullanıcılarının %18'inin tam kapasite ile çalışma yapabildiği görülmektedir. Kullanıcıların %18'i sistemi tanıma ve araştırma çalışmaları, %4'ü ise henüz test çalışmaları yapmaktadır. Türkiye'de CBS ile uygulama yapan kurum ve kuruluşlar ve uygulama alanlarına bakıldığında, üniversitelerde, kamu kuruluşlarında ve belediyelerde CBS kullanımının planlama ve haritacılık konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak bu değerler aktif kullanımın yanı sıra sistemin kuruluş amacını da gösterdiği için, elde edilen sonuçlar CBS'nin yakın gelecekteki aktif kullanımını olarak yorumlanabilir.

CBS'nin verimli kullanılmamasının nedeni sorgulandığında ortaya çıkan en önemli sorunun, bu konuda yetişmiş uzman kadronun bulunmaması olduğu görülmektedir. CBS kullanıcılarının eğitimi büyük oranda CBS yazılımını satan firma tarafından ve firma içi eğitim ile sağlanmaktadır. 1997 yılında yapılan araştırmaya göre sadece %10 oranında kullanıcı yurtdışı eğitim olanağı bulabilmiştir. Özellikle uzman kadronun yetiştirilmesi aşamasında görülen eksiklik nedeni ile CBS'nin kurulması ve geliştirilmesi uzun zaman almaktadır. Ancak sisteme duyulan ilgiden dolayı, ve sistemi daha çabuk işler duruma getirmek istek ve arzusundaki kullanıcıların (%18) kendi çabaları ile sistemi öğrenmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Sistem kullanıcıları niceliksel olarak değerlendirildiğinde, henüz çok az kullanıcının sistem içinde görev aldığı görülmektedir. Araştırma yapılan kurumlardan %54'ünde CBS kullanıcı sayısı 1-5 kişi olarak belirlenmiştir. Sadece %6'sında sistem içinde bulunan kişi sayısı 20'den fazladır. Bu sonuç da şunu ortaya koymaktadır ki, CBS'yi kullanacak uzman kadro hem nitelik açısından hem de niceliksel olarak henüz sistemin gerektirdiği düzeyde değildir.

Türkiye'de CBS'nin kullanımında halen, hem yeterli donanımın sağlanması ve hem de amaca uygun yazılımın kullanılması konularında yetersizlikler görülmektedir. Özellikle sistem ve yazılım ile ilgili olduğu belirtilen sorunların aslında uzman kullanıcı ile doğrudan ilgili olduğu; bu kadronun yetiştirilmesi ile problemin büyük ölçüde çözümlenebileceği görülmektedir. Sistemin tam kapasite ile verimli olarak kullanılmama nedenlerinin altında yatan esas faktörün, CBS'nin gerçek anlamda ve yeterince tanınmadan, ve kullanıcıların gerçek ihtiyaçlarını ortaya koymadan, ve sadece Türkiye piyasasında yer alan yazılımları pazarlayan firmaların verdiği bilgiler doğrultusunda yapılan yazılım ve donanım seçiminin olduğu söylenebilir. Ayrıca kurumlar/kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği nedeni ile, CBS'nin sağladığı en büyük olanaklardan biri olan veri paylaşımı ve dolaşımı gerçekleştirilememektedir.

Türkiye'de CBS'nin kullanımında ortaya çıkan bir başka temel eksiklik ise sistemde altlık olarak kullanılması gereken sayısal haritaların olmamasıdır. Türkiye'de CBS kavramı "sayısal harita üretimi" konusu ile sık sık karıştırılmaktadır. Sistem, grafik ve grafik olmayan verilerin birlikte kullanılmalarına dayandığı için öncelikle sayısal harita üretimi sorununun çözümlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'deki sayısal harita üretimi konusunda da, CBS'nin kullanımında olduğu gibi henüz yolun başında bulunmaktadır. Henüz İstanbul'un bile sayısal haritalarının tamamlanmadığı göz önüne alınırsa, bu konuda çok hızlı ve yoğun çalışmaların yapılması gerektiği görülmektedir. Zaman içinde sayısal harita üretiminin hızlanması ve tamamlanması CBS kullanımının artışı da sağlayacaktır.

CBS kullanıcılarının sorunları arasında yer alan bir diğer konu ise yazılımı sağlayan firmadan yeterli destek alamamaları olarak belirtilmiştir. Bölümün başında ARC/INFO ve MICROSTATION yazılımlarının en yaygın olarak kullanılan CBS yazılımları olduğu belirtilmişti. Bu yazılımları pazarlayan İşlem GIS ve Intergraph firmaları ile yapılan görüşmede ise; firmalarının, yazılım satışından sonra teknik destek, mühendislik hizmetleri, coğrafi veri tabanı tasarımı ve veri tabanı oluşturma ve gerekli her türlü

yazılım bakım ve güncelleme konularında destek hizmetleri sağladıklarını vurgulamışlardır (İşlem GIS, 1996)

CBS'nin kullanılmasında karşılaşılan sorunlar, sadece Türkiye'deki uygulamalarda değil, dünyadaki diğer uygulamalarda da görülmektedir. Bu ülkelerde de firmalar, genellikle CBS ve uygulamaları ile ilgili özel eğitim vermektedir.

Çok azı akademik düzeyde CBS'yi tanıtıcı seminerler ve kurslar düzenlemektedirler. Bazı organizasyonlar CBS ile ilgili dergi, bülten, piyasa ile ilgili raporlar, araştırma raporları ve benzeri yayınlar yapmaktadır; ancak bu yayınlar daha çok reklamları ve tanıtımları içermektedir (Dangermond, 1991). Türkiye'de yapılmakta olan tanıtım seminerleri ve kurslar CBS'nin yaygın kullanımını sağlayacak düzeye ulaşmamıştır. İşlem GIS firmasının 1993'den beri düzenlenmesine yardımcı olduğu ARC/INFO kullanıcılarına yönelik seminer programı bu konudaki ciddi ve organize bir çalışma olarak gerçekleştirilmekte ve sistemin yaygınlaştırılması konusunda öncülük etmektedir. Yine çeşitli üniversitelerde akademik düzeyde yapılan tez çalışmaları, konferanslar, sempozyumlar ve uygulamaların gerçekleştirilmesi CBS'nin tanıtılmasına ve geliştirilmesine büyük katkılar sağlayacaktır.

Yukarıda sıralanan tüm bu sorunlardan başka bir diğer önemli sorun, CBS'de kullanılacak verilerin toplanması ve uygun formatta kullanılmasının sağlanabilmesidir. Henüz bir veri standardı oluşturulmadığı için, sistemin gerektirdiği veri paylaşımı ve akışı sağlanamamaktadır. Özellikle veri elde etme, değerlendirme ve kullanma konularındaki problemlere çözüm getirecek olan "Türkiye Coğrafi Bilgi Bankası" kurulması ile ilgili çalışmalar Mart 1994 tarihinden bu yana DPT Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü'nce sürdürülmektedir. Ancak bu bilgi bankasının, ülkesel düzeyde elde edilmesi düşünülen tüm verilerin toplanması ve kullanılabilir hale getirilmesinin yanı sıra; veri standardının belirlenmesi, belirlenen standartlarda verinin toplanması ve depolanması, kurumlar arası ilişkilerin düzenlenmesi ve bilginin ve ilişkilerin yönetimi görevini yürütecek bir merkez olarak işlev kazandırılması, yapılacak çalışmaları daha rasyonel hale getirebilir (Karadeniz, Dilek, 1994).

CBS'nin kullanılmasında ve geliştirilmesinde karşılaşılan sorunların şehir planlama konusu özelinde de aynı paralelde olduğu, hatta ülkeler arasında da ortak problemler yaşandığı görülmektedir.

1989 yılında Kaliforniya'da CBS'nin ve otomatik haritalamanın şehir planlama bürolarında kullanımı ile ilgili yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, bu büroların sistemi kurarken ve yönetirken karşılaştıkları sorunlar, personel eksikliği ve eğitimi, işletim desteğinin eksikliği, işbirliğinin eksikliği, veri girişi ve dönüşümündeki problemler, veri tabanının oluşturulması, sistemin yürütülmesindeki güçlükler, uygun yazılımın eksikliği, yazılımın karmaşıklığı ve zaman maliyeti olarak belirtilmiştir (French ve diğ., 1989).

CBS'nin Türkiye'de kullanımının mevcut durumu değerlendirildiğinde, dünyadaki diğer CBS kullanıcılarının karşılaştıkları benzer sorunlarla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Aradaki fark sadece zaman olarak diğer kullanıcılardan yaklaşık 10 yıl

kadar geride olmamızdır. Ancak iyimser bir yaklaşım ile bizden önceki kullanıcıların deneyimlerinden yararlanılarak ve sorunları çözmeye kullandıkları yöntemler izlenerek aradaki zaman farkının kapatılabileceği düşünülebilir. Bunun yapılabilmesi için de öncelikle, sistemin doğru olarak tanınması, kavramın önemini ortaya konarak yöneticilere kabul ettirilmesi ve sistemin kurulması için gerekli finansmanın sağlanması gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Coğrafya ile insan arasındaki ilişkileri fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla değerlendirmek durumunda olan Şehircilik disiplini içinde, CBS'nin pek çok biçimde kullanımının olanaklı ve gerekli olduğu bilinmektedir. CBS, sahip olduğu olanaklar ile şehir yönetiminden sorumlu olan Belediye Başkanları'ndan en alt kademede teknik elemana kadar büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Hızlı bir şehirleşmenin içinde bulunan ülkemizin bu teknolojiye etkin biçimde hem planlama sürecinde hem de bu sistem kullanılarak alınan plan kararlarının uygulanmasında ve planların mekana yansımalarının değerlendirilmesinde tüm planıcı, yönetici ve uygulamacılara sağlıklı bir şehirleşme sağlanmasında büyük katkılar sağlayacaktır. Burada üzerinde durulması gereken en önemli konu, Şehircilik disiplini içinde, plan yapma, alınan kararları yürütme ve denetleme, zaman içinde ortaya çıkacak ihtiyaçlara bağlı talepleri değerlendirme vb. konularda hem şehir planlılarına hem de şehir yönetimi ile ilgili tüm karar verici ve uygulayıcılara, CBS'nin hangi aşamada nasıl yardımcı olacağını tanımlanmasıdır. Başka bir deyişle şehir planlama ve şehir yönetimi ile ilgili tüm problemler tanımlanarak CBS'nin sağladığı olanaklar çerçevesinde değerlendirilmeli ve sistemin gerekliliği ortaya konmalıdır.

Türkiye'de CBS, şehir planlama ve yönetiminde İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyük şehirlerimizin Büyükşehir Belediyelerinde ve bazı ilçe belediyelerinde 1990'lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmış ancak problemler ve ihtiyaçlar açıkça tanımlanmadığından ve yazılım ve donanım seçiminde ihtiyaçlara bağlı karar verilmediğinden halihazırda kurulmuş olan sistemler aktif olarak sürekli kullanılamamakta ve sürekli sistem ve program değişimi yapılmaktadır.

Sistemlerin etkin olarak kullanılmamasının bir diğer nedeni de sayısal coğrafi verilerin eksikliğidir. Ülkemizde sayısal topoğrafik, halihazır ve kadastral haritaların yerel yönetimler, Harita Genel Komutanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nce ve özel sektöre, oluşturulacak bir koordinasyon ile ülke koordinat sisteminde aynı standartlarda üretilmesi ile sayısal grafik verilerin elde edilmesi kullanılabilir sağlanabilir. Buna bağlı olarak doğrudan grafik veri ile çalışan CBS'nin kullanımı ve yaygınlaşması da, sayısal grafik verilerin üretilmesine bağlı olarak hızlanacaktır.

Kaynak işletmecileri, bilim adamları, şehir planlıları ve diğer CBS kullanıcılarının kendi ilgi alanları içinde her geçen gün sayısal veri ihtiyacının artmasına paralel olarak ulaşılabilir veri sayısı da artmaktadır.

Sayısal formatlı veri ihtiyacının artması da dünyada "standart veri formatları" kavramını gündeme getirmektedir. CBS'nin istenilen düzeyde etkin ve verimli kullanılabilmesi,

sistemin temel taşı olan "sayısal veri"nin elde edilmesi ve yönetimi olduğundan ortak veri formatı oluşturulması ve yönetimi için kurumsallaşmaya gidilmesi, sistemin gelişebilmesinin ön şartı olarak görülmektedir.

Türkiye'de de hangi uygulama alanı olursa olsun CBS'lerde temel veri olan halihazır harita, kadastral harita, mülkiyet bilgileri, demografik ve diğer verilerin belirlenecek bir veri formatında toplanması ile ilgili veriye ihtiyacı olan kişi ve/veya kurumlar istediği zaman bu verilere ulaşabilmeli ve kullanabilmelidir. Oluşturulacak ortak veri formatı ile verinin kullanımı, dolayımı, depolanması ve belirli aralıklarla güncelleştirilmesi ile sistemden maksimum yarar sağlanabilir. Ancak bunun için öncelikle temel coğrafi verileri üreten kurumların organize olması ile ülke düzeyinde, yasal kimliği tanımlanan bir "Coğrafi Bilgi Bankası" oluşturularak kurumsallaşma gerçekleştirilebilir. Bunun sağlanması ile gereksiz veri üretimi önlenir, standart, güncel veriler üretilebilir ve veri akışı sağlanabilir.

Türkiye'deki CBS uygulamalarında donanım ve yazılım seçiminde yanlışlıklar yapılmaktadır. Öncelikle sistem analizi ve olabilirlik etüdü yapılarak gereksinilen yazılım ve donanım ve veri özellikleri belirlenmeli ve daha sonra sistem kuruluşu gerçekleştirilmelidir.

CBS kuruluşuna karar veren kuruluşların sistemi en verimli biçimde kullanılabilmesi için özellikle kullanıcıların seçimi yaparken;

- İhtiyaçlara cevap verebilecek kolay kullanımlı bir CBS'nin seçilmesi;
 - İhtiyaçları tespit edebilmek için güvenilir bir danışman seçilmesi;
 - Etkili destek organizasyonu olan bir sistem seçilmesi;
 - CBS'yi destekleyen firma danışmanın, sistem teslim alınmadan önce yeterli olup olmadığından emin olunması;
 - İhtiyacı karşılayacak CBS'yi seçmeden önce mevcut bilgisayar sisteminin değerlendirilmesi
 - Tek kullanıcı çözümlerden kaçınılması;
 - Seçilen sistemin önceki referanslarının öğrenilmesi ve etkili olarak kullanılması
- konularını dikkate almaları gerekmektedir.

Türkiye'de özellikle Şehir Planlama ve yerel yönetim konularında CBS uygulamalarının istenen hızda gelişmesi henüz sağlanamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, diğer uygulama alanlarında olduğu gibi yetişmiş uzman kadro eksikliğidir. Yerel yönetimler için sistem tasarımı ve sistem kuruluşu gerçekleştiren firmalar, sistemin kullanımını ve devamlılığını sağlamak üzere eğitim verdiklerini belirtse de, bu çabalar CBS'nin gelişimini sağlayacak düzeye ulaşamamıştır. Sistemden beklenen verimin alınabilmesi için uzman kullanıcı, sistem tasarımcısı ve sistem kurucuları arasındaki ilişkiler, işbölümü ve görev tanımları belirlenmelidir.

Her konuda olduğu gibi yeni bir olgunun tanınması ve gelişmesi eğitime bağlıdır. CBS uygulamalarında ve tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de bu sistemin gelişmesindeki en büyük eksiklik "uzman", "yetişmiş insan gücü" eksikliğidir. Üniversiteler başta olmak üzere, sistem geliştiriciler ve sistem satıcılarının hepsi bir arada bu görevi üstlenmelidir.

Ancak sistemi kullanacak ve kuracak uzman kadronun yetiştirilmesi ile bilgi sisteminin kurulması, verimli kullanılması ve geliştirilmesi sağlanabilir.

Türkiye'deki CBS uygulamalarının tüm yerel yönetimler ve plancılar tarafından kullanımını sağlamak iyimser bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Çünkü CBS Türkiye'de henüz başlangıç dönemindedir. Üniversitelerin Şehir ve Bölge Planlama, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği ve Bilgisayar/Sistem Mühendisliği, Coğrafya vb. bölümlerinde çok amaçlı olarak ortak kullanılan laboratuvarlarında uygulama-geliştirme çalışmalarının yaygınlaştırılması ve lisans düzeyinde eğitime dahil edilmesiyle sistemin kullanımının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması daha kolay ve hızlı olabilir.

CBS'nin hem Şehir Planlama çalışmaları özelinde hem de tüm kullanım alanlarında sağladığı olanaklar, sistemden beklentiler, sistemin kurulmasında ve kullanımında karşılaşılan sorunlar, sistemin organizasyonu ve yürütülmesi ile ilgili tüm değerlendirmeler ayrıntılı olarak irdelenmelidir

CBS'nin kuruluşunun gerçekleştirilmesi ve kullanılması için atılması gereken adımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- CBS'nin kurulması istenilen uygulama alanında mevcut durumun irdelenmesi, sorunların, beklentilerin ve ihtiyaçların belirlenmesi;
- Sistemin olabilirlik etüdünün yapılması;
- Ortaya konan ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte teknik alt yapının hazırlanması, yazılım ve donanımın seçilmesi;
- Ulusal ölçekte ortak veri bankası kurulması ve buradan veri kullanan ve veri üreten çok amaçlı uygulamaların yapılmasına olanak sağlayan CBS'lerin kurulması;
- Ortak veri standardı belirlenmesi ve bu formatta veri toplanması, sisteme girilmesi, depolanması ve işlenmesi;
- Planlama çalışmalarına veri sağlayan ilgili tüm kurum ve kuruluşlardaki mevcut verilerin değerlendirilmesi, ortak veri formatında olmak üzere veri tabanı oluşturulması
- Ortak veri kullanımı ve akışını sağlamak üzere planlama ile ilgili tüm kurumlarda yeniden yapılanma ile görev ve sorumlulukların belirlenmesi, otomasyona geçilmesi ve kurumlar arası koordinasyonun sağlanması;
- Her konudaki çalışmalarda kullanılan temel haritaların üretilmesinde yüksek doğruluk ve hız sağlayacak olan sayısal fotogrametrinin kullanılması ve uydu görüntülerinin değerlendirilmesi;
- CBS kuruluşunda ve kullanımında nitelikli ve sürekli ürün elde edebilmek amacıyla "uzman" kadro yetiştirilmesi.
- Yukarıda belirtilen adımların doğru zamanda ve biçimde atılmasına bağlı olarak CBS'nin yaygın ve etkin kullanımı ile tüm uygulama alanlarındaki kullanıcılara sağlayacağı yararlar da genel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:
- Çok değerli bir varlık olarak "bilgi"nin elde edilmesi, bir araya getirilmesi, değerlendirilmesi ve paylaşımın sağlanması,
- Bilgi fazlalığı, karmaşası ve tutarsızlığının önlenmesi,
- Doğru ve güncel bilgiye hızlı ulaşılabilmesi,

- Emek ve zaman kazancına bağlı olarak maliyetten tasarruf edilmesi,
- Hizmet üretiminin hızlanması ve niteliğinin yükselmesi ile verimin artması
- CBS kullanılarak yapılan çalışmalarda sağlanan kazançlar ve verime bağlı olarak işin sağladığı manevi rahatlık ve tatmin.

Kent insanına çağdaş yaşam koşullarına sahip, insan-doğa dengesini koruyarak kentsel hizmetleri sunmak ve sürekliliğini sağlamak için CBS'nin planlılar, karar vericilerin ve yöneticilerin kullanabileceği önemli bir "araç"tır. Ancak bu yüksek niteliğe ve kapasiteye sahip bilişim teknolojisinin bir aracı olarak CBS'den beklenen verimin alınabilmesi için öncelikle kent planlama ve yönetimindeki etkisi göz ardı edilemeyecek olan siyasi ve maddi çıkarlar bir yana bırakılmalıdır. Eğer bu sağlanabilirse CBS'nin kullanılmasında önemli etkenler olan birimler arası koordinasyonsuzluk, eleman eksikliği, teknik araç ve donanım eksikliği vb. sorunlar çok daha kolay ve çabuk aşılabilir.

Türkiye'de iletişim ve bilişim teknolojilerinin hızlı gelişiminden söz edilirken, bu gelişimin hangi alanlarda yoğunluk kazandığını da irdelemek gerekmektedir. Bilgisayardan yararlanan kullanım alanlarının teknik ve mühendislik alanlarında yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. CBS sisteminin gelecekte kullanılması ve yaygınlaşması bağlamında gerekli potansiyel teknik donanım ve personel sağlanması açısından durum umut verici olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- AKAY, O., (1997),** Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Veri Yapıları ve Uygulamaları, Y. Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ARSLAN, O., (1993),** Çevresel Etki Değerlendirme Bilgi Sistemi Tasarımı ve Gerçekleştirilmesi Pilot Projesi (ÇEDBİS), Y. Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ATALIK, G., İ.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, İ.T.Ü. Çevre Mühendisliği Çalışma Grubu, (1994),** "Ekolojik Dengenin Korunması ve Sürdürülmesi Açısından Kentsel Sistemlerin Planlanması", Proje No:DEBAG/127-C, TÜBİTAK - Deniz Bilimleri ve Balıkçılık Araştırma Grubu, İstanbul.
- ANTENNUCCI, J. C., BROWN, K., CROSWELL P. L., KEVONY, M. J., ARCHER, H., (1991),** GIS - A Guide to the Technology, Chapman and Hall, New York.
- AYSU, E., DİKÇINAR, B., ÇETİNER, O., KILIÇ, A., TONG, A., (1996),** "Tarihsel Bölgelerde Planlama ve Tasarıma Yönelik Kent Bilgi Sistemi - İstanbul Örneği", İstanbul 2020 Sempozyumu, İ.T.Ü., İstanbul.
- BATUK, F.G., (1995),** İmar Faaliyetlerine Yönelik Kent Bilgi Sistemi Tasarımı ve Uygulaması, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- DANGERMOND, J., (1990),** "A Classification of Software Components Used in GIS", Introductory Readings in Geographic Information Systems, Edited by Peuquet D. J. ve Marble D. F., Taylor and Francis, UK.
- DANGERMOND, J., (1991),** "The Commercial Setting of GIS", Geographic Information Systems, Principles and Applications Volume 1 - Edited by Maguire D. J., Goodchild M. F. ve Rhind D. W., Longman Scientific and Technical, New York.
- ERKUT, G., (1993),** Bilgi Ağları, Bilgi Şehiri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri, 3. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- FRENCH, S. P., WIGGINS, L. L., HEFFERNON, K. M., (1989),** "Planning Agency Experiences with Automated Mapping and Geographic Information Systems", International Conference on Computers in Urban Planning and Management, Proceedings, Center of Urban Studies and Urban Management, Hong-Kong.

- GÜLERSOY ZEREN, N., YİĞİTER R., YİĞİTER U., (1993), "Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Planlamada Kullanımı", 3. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi, İTÜ, İstanbul.
- GÜLERSOY ZEREN, N., YİĞİTER R., (1994), "Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Uygulama Alanları - Planlama ve Şehircilikte Kullanımı-", 4. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi, KTÜ, Trabzon.
- İSKİ, (1995), "Ömerli ve Elmalı Çevre Koruma Projesi - Kesin Proje Coğrafi Bilgi Sistemi Pilot Proje Değerlendirme Raporu", TC İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı - İSKİ Ömerli And Elmalı Joint Venture, COWI Consult, SWEKO, ACS, Sistem Planlama.
- İŞLEM GIS, (1996), İşlem Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Mühendislik Ltd. Şti. Firma Profili, Ankara.
- KARADENİZ, N., DİLEK, F., (1994), "Kentsel ve Kırsal Arazi Kullanım Hataları ve Bir Çözüm Önerisi : CBS", 4. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, K.T.Ü., Trabzon.
- MAGUIRE, D. J., (1992), "An Overview and Definition of GIS", Geographic Information Systems, Principles and Applications Volume 1 - Edited by Maguire D. J., Goodchild M. F. ve Rhind D. W., Longman Scientific and Technical, New York.
- MNG, (1996), MNG Bilgisayar Programlama, Mühendislik, Danışmanlık A.Ş. Tanıtım Broşürü, Ankara.
- YİĞİTER, R., (1998), Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Şehir Planlama Sürecinde Kullanımı: Burgazada Örnek Alanında Koruma Amaçlı İmar Planı Bilgi Sistemi Tasarımı, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KENT PLANLAMADA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI VE PLANLAMA DESTEK SİSTEMİ MODELİ

Uzm. Berna DİKÇINAR
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yıldız-İSTANBUL

GİRİŞ

Kent planlamada bilgisayarlar, hesaplamadaki yetenekleri ve sistem analizine yardımcı aletleri ile birlikte 1950'lerin sonlarında kullanılmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise kent modellerinin geliştirilmesinde ve yerel yönetimler için bütünsel bilgi sistemleri oluşturulması çalışmalarında oldukça yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde özellikle kent modelleri geliştirilmesinde bilgisayarların fazla miktardaki verilerin işlenmesindeki hız, güvenilirlik ve doğruluk yeteneklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu dönemde matematiksel programlama teknikleri ise hedef ve amaç belirlemede, kamu politikalarının alternatiflerini değerlendirmede ve çözüm tanımlamada kullanılmıştır. 1960'lı yıllar bilgisayar ortamında kullanılan analitik aletlerin benimsendiği ve bilgisayar modellerinin, analitik tekniklerin politik olarak tarafsız analiz aletleri olarak kabul edildiği yıllar olmuştur. Bu dönemde bilgisayar teknolojisinin yapısı ve nitelikleri nedeniyle yoğun olarak kullanılan bilgi teknolojisi sadece veri işlemeye yönelik Elektronik Veri İşleme (EVİ) teknolojisidir.

1970'li yıllarda, 1960'larda bilgisayar ortamında yürütülen modelleme çalışmalarının ancak çok küçük bir bölümü tamamlanabilmiştir ve matematiksel programlama tekniklerinin bütünüyle tanımlanması imkansız olan planlama problemleri yeterince uygun olmadığı ortaya konmuştur.

1970'li yıllarda bilgi teknolojisinin ağırlığı ise veriden enformasyona doğru değişmiş, temel ilgi operasyonel gereksinimler için yüksek randımanlı veri işlemeyen Yönetim Bilgi Sistemleri'ne (YBS) yönelmiştir. Bu yönde mikro bilgisayar teknolojisinin gelişmesi de önemli katkılar sağlamıştır. Yönetim Bilgi Teknolojisi ruhsat işlemleri, altyapı yönetimi vb. yönetsel işlemler için ilişkisel bilgi sağlayan bir sistemdir.

1980'lerde mikro bilgisayar teknolojisindeki hızlı ve büyük ilerlemeler bu güne kadar sadece araştırmacıların ve büyük kamu kuruluşlarının kullanabildiği bilgi teknolojilerinin kullanım alanını genişletmiştir.

Kent planlamada bilgisayar kullanımı, genel amaçlı kelime işlem, elektronik tablolama, veri tabanı yönetimi yazılımları ile kayıt tutmak amacıyla yaygın fakat yüzeysel bir hale

gelmiştir. Bu dönemde akademisyenler tarafından geliştirilmiş bir çok model olmakla birlikte hiçbirini uygulamaya geçirememiştir.

1980'li yılların sonunda planlama analizine yardımcı olarak mikro bilgisayarların potansiyelleri keşfedilmiş ve bilgisayar teknolojisinin ticarileşmesi ile birlikte çeşitli alanlarda uygulama yazılımları geliştirilmiştir. Ancak kent planlama disiplininin farklılığı nedeniyle bu alanda yaygın olarak kullanılan uygulama yazılımı geliştirilememiştir.

Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzman Sistemler bu dönemde kent planlama alanında kullanılmaya başlayan genel amaçlı yazılımların başında gelmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri; depolama, analiz, görüntülme ve coğrafi olarak referanslanmış bilgi arasındaki ilişkileri tanımlamadaki yetenekleri ile kent planlamada büyük bir güç sağlamaktadır. Bu özellikleri ile CBS'ler kent planlamada 1980'li yıllarda çok popüler hale gelmiş ve hak ettiği üzerinde bir ilgi görmüştür.

Uzman Sistemler ise gerçek dünya problemlerinin çözümünde muhakeme süreci ve modelleme yönetimi kullanmaları açısından planlarcı tarafından karşılaştırmalı problemler söz konusu olduğunda tercih edilen sistemler olmuştur. Bu durum 1980'lerde bilgi teknolojilerinin ağırlık noktasının enformasyondan bilgiye doğru kayması ve Karar Destek Sistemleri'nin gelişmesi ile paralellik göstermektedir. Karar Destek sistemleri tam veya yarı-yapılanmış (tanımlanmış) problemlerle ilgili olarak tasarlanmış ve bu da kent planlama problemlerinin doğrusal olmayan ve bütünüyle tanımlanamayan yapısıyla paralellik göstermiştir. Karar Destek Sistemleri kent planlama problemlerinin bilgisayar ortamına aktarılmasına ve karar sürecinde yardımcı olarak önemli katkılar sağlamış bu durum günümüzde de devam etmektedir.

1990'lı yıllar ise bilgi teknolojisi devrimine şahit olmaktadır. Planlamada kullanılan varolan ve gelecek bütün teknolojiler olabildiğince sınırsız şekilde Planlama Destek Sistemleri başlığı altında toplanmaktadır. PDS varolan bütün yazılım aletlerinin yerine geçecek yepyeni bir teknoloji olarak değil bilgi teknolojilerinin bütün alanlarıyla ilişkili bir altyapı sistemi şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu bildiriye planlamada kullanılan bilgi teknolojileri ve Planlama Destek Sistemi modeli irdelenmeye çalışılacaktır.

1. KENT PLANLAMADA KULLANILAN BİLGİ TEKNOLOJİLERİ

1.1. Uzman Sistemler

Uzman Sistemler Yapay Zeka'nın bir dalı olarak gelişmiştir. Temelde, problem çözümünde muhakeme, deneyim, pratik iş görme şekli ve bir uzmanın sezgilerini bir araya getirmeye çalışmaktadırlar (Han ve Kim;1990).

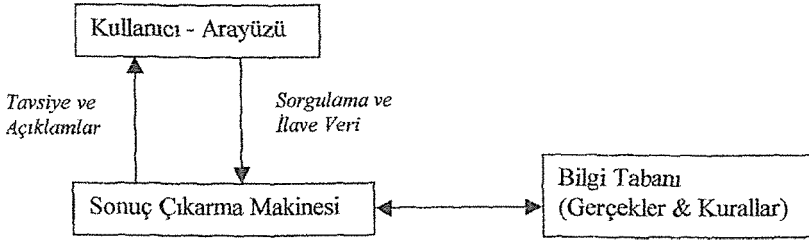
Uzman Sistemler'de problem çözümüne yardımcı olarak sezgisel yöntemler kullanılmaktadır ve çok yüksek miktardaki verilerle çalışabilmektedirler. Böylelikle bu sistemlerin ürettiği çözüm en çok kabul gören çözüm olmaktadır. US'ler, sistemle

kullanıcının iletişimini sağlayan kullanıcı ara yüzü, kullanıcıdan gelen verileri girdi olarak kullanarak kendi yöntemleriyle problemi çözen sonuç çıkarma makinesi ve uzmanlık alanına ait bilgi, gerçekler, inanç ve pratiklerle uzman insanın muhakemesiyle ilgili faktörlerden gelen bilgileri içeren bilgi tabanından oluşmaktadır (Şekil 1).

Uzman Sistemlerin özelliklerini;

- problem net şekilde tarif edilmiş ve iyi sınırlanmış olmalıdır,
- gerçek uzmanlar vardır ve uzmanlar kendi çözüm önerlerini ifade edebilirler
- uzmanlar çözüm üzerinde hemfikirlerdir,
- problem tipik olarak çözüm süresi içinde birkaç dakika yer tutar,
- problemin çözümü nümerik değil muhakemeye dayalı olmalıdır

şeklinde özetleyebiliriz.

Şekil 1; Uzman Sistemler'in Temel Bileşenleri

Kaynak: Han ve Kim -1990

Kent planlama problemleri Uzman Sistemler'in kurallarının bir çoğuna uymamaktadır. Örneğin kent planlamada uzmanların her birinin problemin çözümü ve çözüm yöntemi üzerinde aynı düşüncede olmaları çoğu zaman imkânsızdır. Bu gibi nedenlerden dolayı kent planlama problemlerine yönelik uzman sistemler aşağıdaki varsayımlara dayanılarak gerçekleştirilebilmektedirler:

- Kent planlama problemlerinin yapısı nedeniyle, kent planlamada kendine özgü uzman sistemler oluşturulur.
- Kent planlamada uzman sistemlerin uygulanmasındaki sınırlamalar temel olarak gereklidir.
- Kent planlama problemlerin çoğu birçok alt problem alanının bileşimidir. Bu alanlar kendi uygun teknolojilerine sahiptirler.

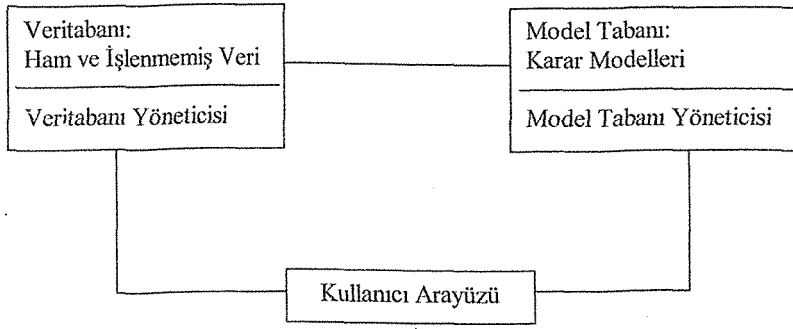
1.2. Karar Destek Sistemleri

Karar destek sistemleri, özel yapısı ve ilgilendiği problemlerin farklılığı nedeniyle kent planlamada kullanılan bilgi teknolojilerinin farklı bir tipidir. KDS kullanıcıya, karar modellerine ve veriye erişimde kolaylık sağlayan yarı-yapılanmış ve yapılanmamış karar verme işlemlerini destekleyen etkileşimli sistemlerdir. Yarı-yapılanmış ve yapılanmamış karar verme işlemleri ya da problemleri; programlanmamış problemler olarak tanımlayabiliriz. Bu tür problemleri ele alan hazır yöntemler yoktur. Çünkü bu tür problemler kendine özgü çözüm üretilmesini gerektirecek kadar önemlidir.

KDS, ham ve işlenmemiş veriyi içeren veri tabanı, yöneylem araştırmalarını, simülasyon ve optimizasyon modellerini içeren, çeşitli modelleri kapsayan model tabanı ve kullanıcı ile sistem arasındaki etkileşimi sağlayan ve kolaylaştıran kullanıcı arayüzünden oluşmaktadır (Şekil 2).

KDS'nin özellikleri;

- Yapılanmamış veya yarı-yapılanmış problemleri çözmek için tasarlanır. Burada karar vericinin hedefleri ve problemin kendisi tam veya kesin olarak tanımlanamaz.
- Hem güçlü hem de kullanımı kolay kullanıcı arayüzüne sahiptir.
- Kullanıcıya analitik modelleri ve veriyi esnek olarak birleştirme olanağı sağlar.
- Kullanıcıya, sistemde seçenekleri oluşturan modeller uygun seçim için yardımcı olurlar.
- Etkileşimli ve içe dönük problemlerin her ikisinin de çözümü sağlar.

Şekil 2; Karar Destek Sistemlerinin Temel Bileşenleri
Kaynak; Han ve Kim - 1990

Buraya kadar aktarılan bilgi teknolojileri kent planlama sürecini kolaylaştırmak plancıya destek olmak üzere kullanılmaktadırlar. Günümüzde teknolojinin ve paralelinde sunduğu olanakların gelişmesiyle birlikte planlamanın farklı sorulara yönelik olarak kullanılan bilgi teknolojilerinin Planlama Destek Sistemleri başlığı altında toplanarak birbirleriyle koordineli bütünsel sistemler altında geliştirilmesi ve kullanılması söz konusudur.

2. PLANLAMA DESTEK SİSTEMLERİ

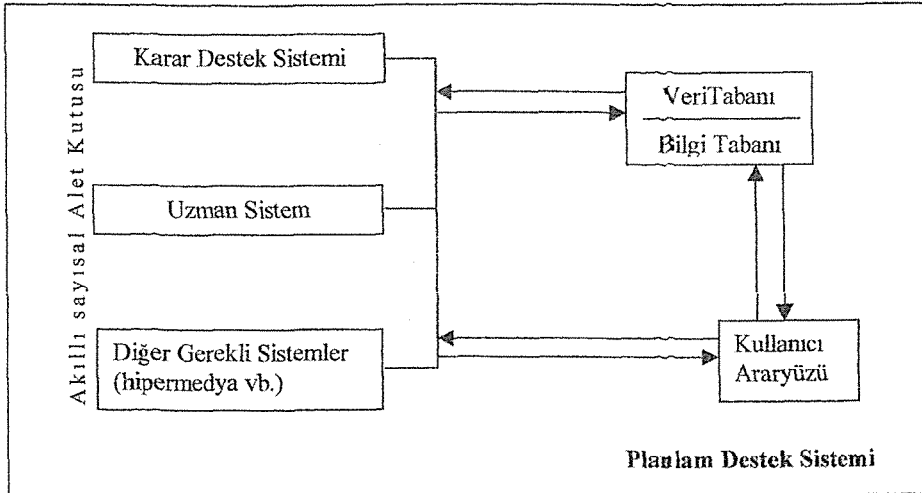
Planlama Destek Sistemleri; gerçek dünyaya ilişkin tahmin ve karar vermeye yönelik olarak gerekli yazılım ve aletlerin tamamını içermektedir. Ayrıca devamlı ve etkileşimli analiz sürecini, tasarımı, geri besleme ve karşılıklı diyalog halinde açık şekilde değerlendirme yapabilen bir süreci bir araya getirmektedir (Klosterman;1994).

Planlama Destek Sistemleri birbirleriyle ilişkili bir çok alt sistemden oluşmaktadır. Bu alt sistemlerden en önemlisi Coğrafi Bilgi sistemleridir. CBS; görüntüleme, haberleşme, harita, geçmiş ve geleceğe ilişkin alternatifleri sunan model çıktıları sağlamaktadır. CBS'lerin mekansal analiz yetenekleri, sistemin hesaplama bileşenleri ile mekansal bilgilerin üretiminde etkin rol oynamaktadır. Bununla birlikte Planlama Destek Sistemleri, planlıların ekonomik ve demografik analizleri, tahmin, ulaşım planlaması ve geleceğe yönelik gelişmeler ve gelecekteki arazi kullanışı tahmin eden bütün geleneksel aletleri ve uzman sistemler, hipermedya sistemler ve karar destek sistemleri gibi karar vermeye yardımcı olabilecek sistemleri de kapsamaktadır.

Planlama Destek Sistemlerinin tasarımında en önemli nokta gerekli analitik ve görüntüleme modüllerinin, planlıların gereksinimlerine hizmet eden tutarlı bir sistem içinde kaynaştırılmasıdır.

Planlama Destek Sistemleri şu özelliklere sahip olmalıdır;

- Sayısal ortamda, akıllı araçların bulunduğu "akıllı sayısal alet kutusu"ndan uygun analizi veya tahmin aleti seçilebilmelidir.
- Uygun analitik ve tahmin modelleri gerekli yerel, bölgesel veya ulusal bilgi ile bağlanmalıdır.
- Alternatifleri değerlendirmek, günümüz ve gelecekle ilgili farklılıklara karar vermek için uygun modelleri içermelidir.
- Sonuçlar anında, grafik harita ve etkileşimli (video/ses) ekranlarda görüntülenmelidir.

Şekil 3; Planlama Destek Sistemi Öneri İşleyiş Şeması

Şekil 3'de önerilen Planlama Destek Sistemi'nde Akıllı Sayısal Alet Kutusu'nu oluşturan KDS, US ve diğer sistemlerin önceden belirlenen problemlere yönelik olarak (örneğin fonksiyon yer seçimi) yapılanması öngörülmektedir. Kullanıcı Coğrafi Bilgi Sistemi tabanlı kullanıcı arayüzü aracılığıyla Akıllı sayısal Alet Kutusu'na ulaşmaktadır. Veritabanı ve Bilgi tabanı yerel, bölgesel ve ulusal bilgi ağına bağlı genel bir sistem olduğu için diğer sistemlerden ayrı tutulmuştur. Akıllı Sayısal Alet Kutusu'nu oluşturan sistemler ve kullanıcı gerekli veri ve bilgiyi buradan elde etmektedir. Veri ve bilgi tabanı da bir veritabanı yönetim sistemi tarafından işletilmektedir.

SONUÇ

Bilgisayarların geniş olanaklı yazılımlar sayesinde daha esnek ve uzmanlaşmış planlama uygulamalarının gelişimi için daha güçlü platformlar olacağı açıktır. Ancak, söz konusu yazılımlar tek başına planlama problemlerinin çözülmesi için yeterli değildir. Bu yazılımların bilgi teknolojileri mantığı çerçevesinde bütünlük bir Planlama Destek Sistemi olarak çalıştırılması gerekli çözümlerin üretilmesi için daha uygun bir ortam sağlayacaktır. Böyle bir Planlama Destek Sistemi geliştirilirken;

- Bilgisayar ortamında çok miktardaki verinin hızlı işlenebilmesi ve kolay organize edilebilmesi özelliklerinden yararlanılarak yerel, bölgesel ve ulusal bilgi ağı sistemleri geliştirilmelidir. Bu bilgi ağı planlama destek sistemini besleyecek veritabanı ve bilgi tabanının temelidir.
- Söz konusu sistemleri kullanacak olan politik ve organizasyonel ortamın yapısı dikkate alınmalıdır.
- Sistemin yapısının iyi tanımlanmış özel amaçlara yönelik tasarlanmış modüllerden oluşmasına dikkat edilmelidir.

Planlama destek Sistemleri yukarıda da belirtildiği gibi planlama problemlerinin çözümünde yardımcı olabilecek önemli araçlardır. Ancak bu araçların kurallarına uygun geliştirilmesi ve yerinde kullanılması gerekmekte ve özellikle planlama eğitiminde bilgi teknolojilerinin yeni yaklaşımlar, planlama ve kamu politikaları yaratmadaki rolü dikkate alınmalı ve planlama eğitiminde öğrencilere sadece bilgisayar nasıl kullanılır, yazılım paketi nasıl çalıştırılır değil ayrıca modellerin yöntemlerin varsayımları, sınırlamaları alternatif yaklaşımlarla birlikte aktarılmalıdır. Ancak bu şekilde kent planlama alanında söz konusu bilgi teknolojilerinden yardımcı araçlar olarak yüksek düzeyde faydalanılması mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

Batty, M., Densham, J. (1996), "Decision Support, GIS, and Urban Planning", Centre for Advanced Spatial Analysis.

Batty, M., (1996), "Urban Change", Environment and Planning B: Planning and Design 1996 23 (5).

Densham, P.J., (1993). "Spatial Decision Support Systems", In: Maguire, D.J., Goodchild, M.F., Rhind, D.W. (Editör), Geographic Information Systems Principles and Applications, 403-12, Longman Scientific & Technical New York, ISBN 0-582-05661-6.

Findikaki, I.; (1990), "TSES: An Expert System for Site Selection", Expert Systems: Applications to Urban Planning, Editors: Kim, Wiggins, Wright, Springer – Verlag, ISBN: 0-387-97171-8, NewYork.

Han, S.Y., Kim, T.J.; (1990), "EXCOTRA: An Expert System for Global Coal Trade", Expert Systems: Applications to Urban Planning, Editors: Kim, Wiggins, Wright, Springer – Verlag, ISBN: 0-387-97171-8, NewYork.

Han, S.Y., Kim, T.J.; (1990), "Intelligent Urban Information Systems: Review and Prospects", Expert Systems: Applications to Urban Planning, Editors: Kim, Wiggins, Wright, Springer – Verlag, ISBN: 0-387-97171-8, NewYork.

Han, S.Y., Kim, T.J., (1990), "ESSAS: Expert System for Site Analysis and Selection", Expert Systems: Applications to Urban Planning, Editors: Kim, Wiggins, Wright, Springer – Verlag, ISBN: 0-387-97171-8, NewYork.

Klosterman, Richard E., (1992), "Evolving Views of Computer _ Aided Planning", Journal of Planning Literature, Vol.6 No.3.

Klosterman, Richard E., (1994). "Planning Support Systems", Department of Geography and Planning, University of Akron.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10.Kasım.1999, İstanbul

KENTLERİ YENİDEN KURGULAMAK: AKILLI KENTLER

M. Rifat AKBULUT

Y. Şehir Plancısı, Araştırma Görevlisi

Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlüğü, Enformatik Bölümü

80040 Fındıklı/İSTANBUL

rifat@msu.edu.tr

ÖZET

Gelecek yüzyılın kentleri mutlaka bu yüzyılın biçimlendirdiklerine göre önemli farklılıklara sahip olacaklar. Ancak, bu basit görünen değerlendirmenin ne tür değişim ya da değişikliklere işaret etmekte olduğu ise, şimdilik daha çok spekülasyon olarak tanımlanabilecek yanıtlar içeriyor.

Bu bildiride gelecek yüzyılda kentleri biçimlendirebilecek gelişme ya da potansiyel güçlerden biri olan bilgi teknolojileri ile bunun özel türdeki uygulamalarını içerecek "akıllı kentler" ve planlama ile olası ilişkileri irdelenmeye çalışılacaktır.

YENİ KENTLER İÇİN YENİ KAVRAMLAR

Bu bildirinin amacı, ülkemizde son yıllarda söz edilmeye başlanılan "akıllı kent" kavramını yeniden tanımlamak, dünyada da henüz çok yeni olan bu kavramın nasıl bir kent modeline işaret etmekte olduğu üzerine öneriler geliştirmek ve nihayet buradan hareketle, gelecek yüzyılda kentleri etkin biçimde biçimlendirmesi beklenen potansiyel güçlerden biri olarak bilgi teknolojileri ile bunun özel türdeki uygulamalarını içerecek "akıllı kentler" ve kent planlaması ile olası ilişkiler üzerine tartışmaktır. Bu bir gelecekbilim (fütüroloji) denemesi değildir. Burada ifade edilen görüşler de tartışılmaz bir gerçeklik şeklinde ortaya konmamıştır. Bununla birlikte geleceğe ilişkin görüşlerin gerçekleşme ihtimallerinin oldukça yüksek olduğunun da gözden uzak tutulmaması gerekir. Burada sözü edilen teknolojilerden bir kısmı halihazırda geliştirilme aşamasında bulunurken, diğer bir kısmı da bir süredir ticari ürün olarak satılmaktadır.

Geçmişin ve günümüzün kentlerini ayıran ya da birleştiren bir çok farklı veya ortak özellik tanımlanabilir. Fiziksel açıdan, çeşitli bileşenlerden (şeylerden) oluşmuş edilgen bir nesne ya da nesnelere yığılma özelliklerini geçmişin ve bugünün kentlerini birleştirebilecek büyük bir ortak payda olarak tanımlamak mümkündür. Kent ve insan ilişkisi de bu çerçevede, insanların çevrelerinde yer alan bir çok nesne ile olan kullanım ilişkisine indirgenebilir.

Gelecek yüzyılın kentleri mutlaka bu yüzyılın biçimlendirdiklerine göre önemli farklılıklara sahip olacaklardır. Ancak, bu basit görünen değerlendirmenin ne tür değişim

ya da değişikliklere işaret etmekte olduğu ise, şimdilik daha çok spekülâtif olarak tanımlanabilecek yanıtlar içermektedir. Geleceğin kentleri için geliştirilmiş çok çeşitli tasarım ve öngörüler vardır. Bu tasarım ve öngörüler çoğunlukla kentin fiziksel yapısı ve biçimi üzerine çeşitlemeler içerirken, kentin işleyişiyle ilgili önerilerin daha sınırlı kaldığı görülür. Bilişimin, kent planlama ve kent yönetiminde doğrudan ya da dolaylı bir biçimlendirici unsur olarak ele alındığı tasarım ve öngörüler ise, çok daha yenidir. Otomasyon ve gelişkin bilgi-işlem/iletişim teknolojilerinin geleceğin kentlerini de kentsel yaşamını da derinden etkileyeceği ve çok farklı şekilde biçimlendireceği açıktır. Bu etkileme ve biçimlendirme olasılıkla bugünden öngörülebilir sınırların ötesinde, hem de pek çok ötesinde olabilir. Geleceğin kentlerini düşlerken -ki, burada geleceğin ne zaman geleceği ve önerinin kapsayabileceği zaman boyutunun hep bir soru işareti taşıdığı unutulmamalıdır- bu kentlerin bugünküler gibi bir yapı ve nesnel yığını değil ancak, bağımsız, "zeki", otonom teknolojik ürünlerden meydana geleceğinin öncelikle göz önünde bulundurulması gerekir. Sorunun özü de burada yatmaktadır.

Bu kapsamda, öteden beri uygarlığın en gelişmiş hali ve ürünü olarak değerlendirilen "şehir" "zeka" ile bir araya gelerek, "zeka"nın belki de en uygun birlikteliklerinden biri olarak, "akıllı kent" şeklinde karşımıza çıkar. "Akıllı kent" kavramının, iki temel bileşeni olduğu görülmektedir: "akıl" ve "kent". Her iki bileşen de bize, biri bilişim, diğeri ise, kentbilim alanında olmak üzere, kavramın başlıca iki kökeni olduğunu belirtiyor. Hiç şüphesiz, "kent" in kentbilim ya da kent planlama ile ilişkisi uzun ve kapsamlı açıklamalar gerektirmeyecek kadar açık ve dolaysızdır. Bu konuda ayrıca herhangi bir açıklama çabasına girişilmeyecektir. Ancak, konunun "akıl" ile ilgili kısmı ve "akıl", "bilişim" ilişkisi, özel bir ilgiyi gerektirecek kadar önemlidir. "Akıl" burada, felsefi ya da psikolojik boyutlarıyla değil ancak, Bilişim Kuram'ından hareketle "yapay zeka" çerçevesinde ele alınacaktır. "Akıllı kent", sonuç olarak soyut bir kavram ya da kurgu değildir. Şu anda henüz geleceğe ait bir tasarı düzeyinde olsa da, somut, nesnel bir gerçekliktir. Bu açıdan, "akıllı kent" i salt kavramsal düzeyde tartışmak yanlış olmasa bile eksik bir yaklaşım olacaktır. Buradan hareketle, "akıllı kent" in nasıl bir "şey" ve "yer" olacağı, olabileceği, olması gerektiği, kısacası olası "akıllı kent" senaryolarına, daha moda deyimle "akıllı kent" vizyonlarına da yer verilecektir.

Henüz toplumsal anlamda yaygın bir kullanım ve kabule ulaşmamış olan "akıllı kent" kavramının, ülkemizde son yıllarda daha çok politik kampanya ve propaganda çalışmalarını kapsamında gündeme geldiği ve kimi teknik bilgi yanlışlarıyla birlikte çoğu kez politik bir mesaj ya da slogan şeklinde ele alındığı görülür¹. Burada, adı her zaman böyle konmasa

¹ "...Belediye Başkan Ali Talip Özdemir, "akıllı kent bilgi sistemi" ve "coğrafi bilgi sistemi" ile taksici cinayetlerinin önlenebileceğini ileri sürdü. Özdemir, kendisinin Bakırköy Belediye Başkanlığı sırasında çöp araçlarını takip etmek için bu sistemi uyguladığını söyledi: "Sistemle taksicilerin nereye gittiği ekrandan ışıklı olarak takip edilebilecek. Tehlike halinde taksicilerin sinyal vermesiyle nerede bulunduğu hemen tespit edilebilecek ve emniyet güçleri uyarılıp müdahale edilebilecek. Bu sistemde tüm sokaklar bir karta yüklenerek modem ile ticari taksiye yerleştirilecek. Merkezdeki ekranlarda taksiler ışıklı olarak izlenebilecek. Tehlike anında şoförün sinyal vermesiyle olaya müdahale edilebilecek." ("Özdemir'den Uydulu Taksi"; Hürriyet İstanbul Eki; 27-1-1999). "Özdemir'in en çok üzerinde durduğu proje ise, tüm İstanbul'u bilgisayarla kontrol etmek ve yapılan kaçak binayı da, sintine boşaltan gemiyi de bu yöntemle belirlemek." ("İstanbul O'nun"; Hürriyet; 19-2-1999). Burada asıl kastedilmek istenenler uydular aracılığıyla küresel konumlandırma sistemleri (GPS) ve uzaktan algılama teknolojileridir: "...Madde 5.Yönetim:...Yönetimde uydu teknolojilerine geçilecek. İstanbul

da, “akıllı kent”in ne yazık ki, berrak ve açık bir tanımdan yoksun, çoğunlukla niteliği ve kapsamı belirsiz, kaçınılmaz bir teknolojik yazgı ya da geleceğe yönelik bir teknolojik özlem ve nihayet politik bir proje şeklinde ele alındığını söylemek mümkündür. Ancak, Türkiye’de “akıllı kent” söylemini ilk geliştirenler politikacılar değil, ağırlıklı olarak bilişim çevreleri ve profesyonelleri olmuştur². Son birkaç yıldır çeşitli etkinlik ve yayınlarla özellikle yerel yönetimlere duyurulmaya çalışılan ve yerel politikacıların da ilgisini cezbetmeyi başaran bu “akıllı kent” tasarımlarının aslında bir yönetim bilgi teknolojileri koleksiyonu şeklinde ele alındığı, kentlerin fiziksel yapısı ve işleyiş biçimleri konusunda varolanlardan farklı bir kent modeli öngörmediği görülmektedir. Bu “akıllı kent” önerileri genel olarak üç temel bilişim teknolojisi içermektedir: 1) Coğrafi/kent bilgi sistemleri; 2) Uzaktan algılama/yerküresel konumlandırma sistemleri (*Global Positioning System-GPS*); 3) İnternet ve bilgisayar ağları ile her türden sayısal iletişim şebekeleri. Buna göre, herhangi bir kent bu teknolojilerin tümüne birden sahip olup bunları etkin bir şekilde kullanabilirse, “akıllı kent” olur. Oysa konu bu kadar basit değildir. Sözü edilen teknolojiler bir kenti “akıllı” kılmaktan çok, eğer niyet varsa, “akılcı” bir yönetim oluşturmaya ve doğru kararları vermeye yönelik araçları sunmaktadır. Bu teknolojilerin varlığı ya da yokluğu tek başına bir yönetimin kararlarını “akılcı” yapmaya yetmeyeceği gibi elbette bir kenti “akıllı” yapmak için de yeterli değildir. Kısacası bu teknolojiler “akılcı yönetim” araçlarıdır; “akıllı kent”in ise, ikincil öğeleri şeklinde değerlendirilmeleri gerekir.

“Akıllı kent”lerden söz ediliyor olması, ister istemez bizleri geçmişte ve günümüzde ortaya atılmış farklı kent modellerini de tekrar gözden geçirmeye teşvik etmektedir. Bu kent modellerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İktidar odağı olarak kent
- Makine olarak kent (*mekanik kent*)
- Organizasyon olarak kent
- Organizma olarak kent
- Sistem olarak kent
- Ağ olarak kent
- Akıllı kent

Burada, bu kent modellerinin tümü tartışılmayacaktır. Ancak, yeri geldikçe tüm bu yaklaşımlar tartışma içinde irdelenecektir. Gelecek için kentler tasarlamak her zaman ilginç ve ilgi çeken üstelik de bereketli sayılabilecek bir zihinsel uğraş alanı olagelmıştır. Geleceğin çoğu kez ütopya ve fantezilere karıştığı ya da karıştırıldığı bu tasarımlarda, gelecek vizyonlarının kendilerini, genellikle kentin fiziksel yapısıyla sınırlandırdıkları görülür. Kısacası bir çok geleceğin kenti projesi üretilmiş ancak, bu projelerin çoğu kentin fiziksel yapısının yeniden tasarımı düzeyinde kalmıştır. XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren makineleşme kültürünün artan etkisiyle geleceğin kenti projelerine yoğun bir teknoloji boyutunun eklendiği de görülür. 1980’lerden itibaren küresel bir fenomen haline

uydusuna kavuşacak. Kent bilgi sistemi oluşturulacak. İnternet aracılığıyla belediye yönetimi şeffaf hale getirilecek. Akıllı kart uygulamasına geçilecek.” (“Özdemir’in İstanbul Sözleşmesi”; Hürriyet İstanbul Eki; 18-3-1999).

² Bkz.: “Çağdaş Toplum için Çağdaş Kent” (Türkiye Bilişim Derneği’nin Mart 1998’de Ankara ve İstanbul’da düzenlediği “21. Yüzyıl’ın Kenti: Akıllı Kent” toplantılarında ifade edilen görüşler. (TBD Bilişim, No: 69. Haziran 1998. s. 14-15.)

dönüşen Bilişim Devrimi ise, bilgi işlem ve iletişim teknolojilerini geleceğin kenti projelerine taşır ya da daha doğru bir ifadeyle geleceğin kentleri bilişim vizyonlarının birer parçası haline gelmeye başlar.

Günümüzde, geleceğin kentleriyle ilgili olarak, bilişim teknolojileri çerçevesinde başlıca iki yaklaşımın olgunlaşmakta olduğundan söz edilebilir: İnternet gibi gelişen iletişim/bilgi işlem teknolojileri etkisinde kentin işlevsel ve fiziksel olarak uğrayacağı değişimler üzerine yoğunlaşan bir yaklaşım ki, halihazırda bu türdeki çalışmalar oldukça ilgi çekmekte ve ağırlığı oluşturmaktadır; bir diğer yaklaşım ise, geleceğin dünyasının birer otonom varlık olarak hangi fiziksel/teknolojik özelliklere sahip olabileceğine ilişkin çalışmalardır ki, bu konuyla ilgili literatürün daha sınırlı kaldığı gözükmemektedir. İlk yaklaşımın kenti bir ağ olarak görüp algıladığı, toplumsal yaşamın ise, bilgisayar ve iletişim cihazlarından oluşan bu fiziksel ağ üzerinde bir tür matris şeklinde biçimleneceği iddiasında olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım en genel anlamda, "siberkent", "siberuzay", türü tanımlamalarla ifade edilmeye çalışılan "sanal mekan" olgusu şeklinde de özetlemek mümkündür. Akıllı kent-adı her zaman bu şekilde konulmamış olmakla birlikte-yaklaşımın teknolojik temelleri ise çoğunlukla bilişimin "zeki" cihazlar geliştirmeyi hedefleyen yapay zeka alanındaki çalışmalarına yakın durmaktadır. Bununla birlikte her iki yaklaşımın da farklılıklarına rağmen, birbirlerinden tamamen ayrı durduklarını düşünmek yanıltıcı olacaktır. Aynı ya da benzeri teknolojiler üzerine temellenen her iki kent yaklaşımı da doğal olarak bir diğerini içermektedir. Kısacası "siberkent" her zaman bir parça da "akıllı kent" iken, her "akıllı kent" de bir şekilde "siberkent" olacaktır.

KENT, ZEKA VE TEKNOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

İnsanlığın uygarlık serüvenindeki en değerli ürünlerinden biri ve şüphesiz, kolayca bir başyapıt olarak değerlendirilebilecek olan "kent", kendi fiziksel varlığı ve çok yönlü etkileri yanı sıra hemen her zaman iyi veya kötü bir çok başka "şey" ya da "şeylerin" sembolleştirildiği bir referans noktası da olagelmıştır. Kentin, sahip olduğu bu zengin semboller koleksiyonu içinde en uzun ve verimli birlikteliğini "akıl" ile yaptığı söylenebilir. Başka bir çok nesne ya da soyut kavram arasında, hemen tüm zaman ve uygarlıklarda kent ile akıl arasında çeşitli ilişkiler arandığı ve giderek kentin, aklın bir ürünü olan maddi uygarlığın bir toplamı olarak algılandığı görülür: "Kent", "akıl" somutlaşması, cismani bir varlığa dönüşmesidir. Bu anlayışta kent, bir anlamda coğrafi ve mekansal özelliklerinden soyutlanarak, zaman ve mekan boyutundan bağımsız bir varlık, bir insan yapısı nesnelere koleksiyonu haline gelir. Kendi başına bir varlık olarak kent, aynı zamanda hemen her türlü toplumsal, kültürel ve doğal değer ve özelliklerinden bağımsızlaştırılarak, "evrensel aklın" bir uzantısı olarak tek bir "evrensel kent" modeli şeklinde biçimlenir. Eğer, evrensel bir akıl varsa ki, bu kabulün geçerliliği çok önceleri her türlü tartışmadan muaf tutulmuştur, o halde, bunun doğal bir uzantısında evrensel kentin yer alacağı ve alması gerektiği de aynı evrensel akıl ölçülerinde doğal bir ilişkidir.

Evrensel kentin ortak bir anlayış ve hedef olarak belirmesi Modern zamanlara özgü bir olgudur. Aydınlanma ve eş zamanlı olarak gelişen Endüstri Devrimi'nin "ilerlemeci", pozitivist anlayışının tüm kültürler ve insan toplulukları için geçerli olduğuna inanılan "ideal" özelliklere sahip bir kent modelinin oluşturulmasında başlıca etken olduğunu

söylemek mümkündür. Endüstri Devrimi'nin makineleşme kültürünün, giderek fiziksel çevreye ait öğelerin de benzer bir mekanik anlayış içinde algılandığı ve modelleştirildiği bir dünya görüşünün temellerini hazırladığı görülür. Doğa bilimlerindeki yöntemsel gelişmeler yanı sıra bilgi sıçraması ve bunun mekanik gibi uygulamalı bilimlerdeki etkileri dünyanın da giderek bir mühendislik eseri gibi algılanabileceğinin anlayışını destekler ve yaygınlaştırır. Doğada mekanik bir düzen olduğu düşüncesinin yanı sıra "mühendislik" toplumsal yapı ve organizasyonlarda da aynı mekanik düzenleri arar ve modellerini de buna göre oluşturur. Doğal ya da insan ürünü elemanlarıyla evrenin mekanik bir düzen içinde algılanmasında iki etkenin önemli olduğu söylenebilir: Evrenin, tıpkı bir makine gibi mükemmel olması, uyumlu çalışması ve bütünü oluşturan her parçanın önceden belirlenmiş bir işlevinin bulunması. Evreni oluşturan eleman ve süreçlerin tıpkı bir makine gibi anlaşılabilir ve kavranabilir olması.

XX. Yüzyıl başlarındaki inanç doğrultusunda, metropol, matematiğin oluşturduğu ve mühendislerin yarattığı, inorganik ve imal edilmiş bir çevredir³. İnsan organizasyonlarına bu mekanik yaklaşımda, daha önceki Merkantilist Dönem'de gelişip Endüstri Devrimi ile birlikte olgunlaşan anamalcı dünya görüşünün "ekonomik etkinlik" ilkesinin izlerini bulmak olasıdır. Endüstri Devrimi'nin yarattığı Makine Çağı ve değerlerine duyulan hayranlığın ölçüsüz bir ifadesi olarak XX. Yüzyıl başlarında ABD'li politikacı Calvin Coolidge'in sözlerini hatırlamakta fayda vardır: "*Bir fabrika yapmak, bir tapınak inşa etmektir. Burada çalışmak da ibadettir*" (Boyer; 1996; s. 16). Ekonomik etkinlik temelinde sorunun, en az maliyetle en fazla yararın elde edilmesi şeklinde tanımlanmasıyla, hemen her konunun bir "mühendislik problemi" olarak formüle edilebilmesi de bir yerde meşrulaştırılmış olur. Böylelikle, kent de gerek bütün, gerekse bileşenleri açısından işlevleri tanımlanmış, girdileri ve çıktuları belli bir makine olarak tasarlanabilir hale gelir.

Newton'un Mekanik Evren Kuramı'nın da etkisi sezilen bu dünya görüşü, kent planlaması alanında özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren genel bir kabul görmeye başlar. Denilebilir ki, XIX. Yüzyıl sonlarından 1960'lara kadar kent planlamasıyla ilgili geliştirilen bir çok ütopya, yeni kavram, proje, kuram ve uygulamada bir şekilde aynı ortak "mekanik kent" anlayışının zayıf ya da güçlü izlerini bulmak mümkündür. Doruk noktasına özellikle 1920 ve 1930'larda, Modernizmin altın yıllarında ulaşan bu anlayış CIAM ile bir anlamda da ortak bir kuramsal çerçeveye oturur. CIAM'ın temsil ettiği modernist kuram, makine kentin dört temel bileşenini ya da parçasını, dört temel kentsel işlev olarak belirler. Bunlar: a) Çalışma, b) yaşama, c) eğlence-dinlenme d) ulaşım, olarak tanımlanır. Kentsel işlevlerin zengin çeşitliliği böylece dört temel işleve

³ Bauhaus ekolünden şehir plancısı, tasarımcı ve mimar László Moholy-Nagy'nin "Metropolis'in Dinamikleri" (*Dynamics of Metropolis*) (1921-1922) filminin 14 sayfalık senaryosunda belirttiği gibi, metropolün dinamiklerini yakalayabilmek için kentin şantiyeleri hem yerden, hem yukarıdan hem de dönen kameralarla görüntülenmeli, kentin dinamik temposunu yakalamak için yarış otomobilleri, hareket halindeki trenler, yanıp sönen yazılar ve elektrikli ilanlar filme çekilmelidir (Boyer; 1996; s. 16). Öte yandan, 1926'da Alman film yönetmeni Fritz Lang, başyapıtı "Metropolis"de, yoğun makineleşme, kitlesel üretim ve otomatikleşmenin robotlaştırdığı insanların yaşadığı geleceğin kentini, şiirsel bir siyah/beyaz anlatımla yüksek teknoloji bir karabasan olarak sunar ve teknolojiye duyulan sonsuz güven konusunda ciddi kuşkular ortaya koyar. Ne ilginçtir, bir yandan teknoloji hızla gelişirken, Fritz Lang'ın yüksek teknoloji gelecekle ilgili yarattığı kuşkular ve karabasan atmosferi de o günden bu yana hemen tüm bilimkurgu dünyasına egemen olur.

indirgenirken, bu işlevsel sınıflandırmanın her bir ögesi kendisi ile birebir örtüşen farklı ve uzmanlaşmış fiziksel mekanlara karşılık gelir.

Endüstri toplumunun bilgi toplumuna evrimleşmesi ve makine kültüründen siber uzay ortamına geçişle birlikte insani eylem-fiziksel mekan karşılığının da zaman içinde zayıflaması ve bazı eylem türleri için ortadan kalkması gözle görülebilir bir gelecekte beklenen gelişmelerdendir.

ZEKİ NESNELERİN KENTİ OLARAK AKILLI KENT

Kent gerek bütün, gerekse bütünü oluşturan bileşenler olarak insan karşısında, yaralanılan, kullanılan, biçimlendirilebilen, (yeniden) üretilebilen ya da yok edilebilen edilgen bir nesne, bir eşya konumuna sahiptir. Oysa gelişen bilgi teknolojileri pek çok alanda bizlere bugünkünden oldukça farklı ve hızla değişen bir gelecek perspektifi çizmektedir. Yakın zamanlara kadar sık sık tekrarlandığını duyduğumuz, “bilgisayar kullanımının yaygınlaşacağı” yönündeki inanç ve ifadelerin artık terk edilmeye başlandığını görüyoruz. 1990'lar sayısal olmanın ya da sayısallaşmanın sınır ve olanaklarının arandığı bir on yıl olurken, yine 1990'larda ortaya atılan yeni bir kavram ise, bizlere şimdiden önümüzdeki on yılların ipuçlarını sunmaktadır: “Eş uzamlı, eş zamanlı bilgisayar” (*ubiquitous chip*). Daha ileri giderek, “sayısal dünya” (*digital world*), eş uzamlı-eş zamanlı bilgisayar gibi yeni “yükselen” kavramların, eskilerin yerini almaya başladığını söyleyebiliriz. Peki, bu yeni ve pek de dostça çağrışımlar uyandırmayan kavramlar acaba neyi anlatmak istiyor? Kısaca şöyle: Bilginin üretimi, saklanması, değişimi, iletimi, yayımı, tamamen sayısal ortamlarda gerçekleştirilecek, bu işlemler için bugün kullanmakta olduğumuz basılı malzeme, film, bant, v.b. analog/fiziksel ortamlar bütünüyle ortadan kalkmasalar bile önemlerini yitireceklerdir. Öte yandan, gelecekte gündelik ev yaşamından, kamu hizmetlerine, sanayi üretiminden eğitim ve eğlence-dinlenme faaliyetlerine kadar her alanda bilgisayar ve iletişim teknolojileri bugünkünden çok daha yoğun bir şekilde kullanılacak, bilgisayarlar bugün insanlarca yapılan pek çok işi üstlenecek, hemen her türlü nesne birer bilgisayara dönüşecektir. Yani, bilgisayar “aynı anda her yerde” hazır ve nazır olacak daha doğrusu, “her şey” bir parça bilgisayar olacaktır. Eş uzamlı, eş zamanlı bilgisayar kavramı, her nesne ya da eşyanın bir parça bilgisayarlaştığı teknolojinin ve elbette yaşamın yeni bir aşamasını simgelemektedir. Değişik örnek ve yaratıcı uygulama alanlarının her geçen gün yaygınlaştığı bu yeni teknolojik aşama ile kimi uzmanlarca bugünkü anlamda bilgi işleyen makine olarak bilgisayarların önemli ölçüde ortadan kaybolacağı da iddia edilmektedir. Bilgisayarın her yerde ve her yerde olduğu günler, konunun uzmanlarına göre çok uzak değildir.

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve yaşadığımız dünyanın “sayısallaşması”, giderek insanları çevreleyen zengin, insan yapısı nesnelere dünyasının elemanlarına da “akıl”, “zeka” gibi insana özgü olduğu varsayılan nitelikler atfedilmesine yol açmakta ya da en azından böyle bir eğilimi hızlandırmaktadır. Bu teknolojik gelişme ve eğilimlerin bir sonucu olarak da on yılı aşkın bir süredir, sayıları gittikçe artan “akıllı” nesnelere haberlerini duyuyor ve giderek sessiz bir memnuniyetle, bu nesnelere gündelik yaşamlarımızda yerlerini almalarını izliyoruz: Dijital saatlerden, “zeki manyetik kart” ve “zeki biletlere”, otomatik bilet makinelerinden, “bankamatik”lere, bilgisayar kontrollü araçlardan, zeki binalara v.b. daha bir çok yerde ve alanda, çoğu kez pek de farkında

olmadan, bilgisayarlarla daha sık ve yoğun şekilde karşılaşmaktayız⁴. Aslında, bu tür gelişmelerin iki yönü bulunmaktadır. İnsanlar arasındaki yüz yüze ilişkilerin makineleşmesi ki, bunu "gündelik yaşamın enstrümanlaşması" olarak adlandırmak oldukça uygun düşmektedir. Makine ve nesnelerin bilgisayarlaşması yani "zeki" hale dönüşmesi ise, yukarıda da bahsedildiği gibi eş uzamlı-eş zamanlı bilgisayarlar olarak adlandırılabilir. Burada kent planlaması açısından asıl soru ve sorun:

- 1) Eş uzamlı, eş zamanlı bilgisayarlar ile gündelik yaşamın enstrümanlaşmasının kente nasıl yansıtılacağı ?;
- 2) Aynı teknolojik gelişmelerin kentsel yapıları ne şekilde biçimlendireceği ?; şeklinde belirmektedir.

Günümüzde akıllı binalardan, akıllı eşyalardan, akıllı sistemlerden söz ediliyor olması, bunlarla ilgili uygulamaların yavaş yavaş hayata geçmesi, bir nesnenin otonom bir teknolojik ürüne dönüşmesi, insanlar açısından bu ürünle ilişki kurma biçimlerini de önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkarır. Arayüz işte bu noktada önem ve değer kazanmaktadır. "Arayüz", çeşitli anlamları dışında herhalde en çok teknoloji alanında, özellikle de bilgisayar ve bilişimdeki sık kullanımıyla tanınan bir kavramdır. Kısaca, arayüz, insanın makine ile ilişki kurduğu bir iletişim ortamıdır.

Farklı kent modellerine göre farklı otomasyon biçimleri, akıllı cihaz ve arayüzlerin geliştirilmesi gerekebilir. Ancak buradaki arayüzlerin halihazırda bilgisayarlarda kullandıklarımızdan daha farklı olacağını belirtmekte fayda vardır. Günümüzde bunun için önerilen kavram ve teknolojiyi "arayüz yardımcısı" (*interface agents*) şeklinde ifade edebiliriz. (*Negroponte; 1995; s.154 vd.*). Daha uzak bir gelecekte, arayüz yardımcılarının okuyabilecekleri, dinleyebilecekleri ve içinde buldukları ortam ile çevrelerinde olan bitenler konusunda bilgi toplayıp araştırma yapabilecekleri öngörülmektedir. Daha doğrusu, araştırmalar bu tür arayüz yardımcılarının geliştirilmesi konusuna yönelmiş bulunmaktadır. Aslında, bir yere kadar deneyimlerimizden öğrenen ve karar veren otonom ve zeki yazılım ajanları geliştirilmesi fikri 1960'lı yıllardaki yapay zeka araştırmalarına kadar da uzanmaktadır.

Bir an için kullandığımız tüm haberleşme, bilgi-işlem v.b. elektronik cihazların bizi tanıyan "zeki" makinelerden oluştuğunu düşünelim: Tele-sekreter yardımcısı, haber toplama yardımcısı, elektronik posta yönetim yardımcısı v.b. tümünün ortak noktası, hepsinin kişisel özellikleri modelleyebilme yeteneği olacaktır. Sayısal yardımcılar, kullanıcılarının davranış ve alışkanlıkları konusunda gerekli bilgileri zamanla kazanacaklardır. Burada kaçınılmaz bir biçimde yapay zeka söz konusu olmaktadır. Ancak, bilgisayarların insan yeteneği ve davranışlarından öğrenebilme yeteneği konusundaki araştırma ve bulgular oldukça yenidir. Ancak, geçmiş deneyimler yapay

⁴ Bu konuda verilebilecek örnekler şimdi bile çoktur. Örneğin, ineğin midesine yerleştirilen bir işlemci, pil ve sensör yardımıyla, inek hasta olduğunda sahibi uyarılmaktadır. ABD, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde geliştirilen deneysel bir projede ise, ayakkabı topuğuna işlemci ve entegre devre yerleştirilmekte, işlemci belleğine de kullanıcının kişisel bilgileri kaydedilmektedir. Aynı ayakkabıdan giyen iki kişi karşılaştıklarında sadece basit bir tokalaşma ile birbirlerine deri üzerinden zayıf bir akımla kişisel bilgilerini aktarabilmektedirler. Tokalaşılan kişinin bilgileri ayakkabı topusundaki belleğe kendiliğinden kaydedilmekte, kartvizit gibi basılı bilgi aktarımına gerek kalmamaktadır. ("The Ubiquitous Chip", TIME, Dec.29,1997-Jan.5,1998, s.52-55.)

zekanın yöntemleri ve yetenekleri konusunda da kimi kuşkular yaratmıştır⁵. Günümüzün insan yapısı "zeki ortamlar"ından bir çoğu insanın varlığını sezebilme yeteneğinden bile yoksundur. Burada sorun, "zeki cihaz"ın, çoğu kez, yetenekleri arttırmış ve farklı boyuta taşınmış bir kişisel bilgisayar şeklinde tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır (Negroponte; 1995). Örneğin, bu çerçevede değerlendirilebilecek otomatik veznelere (ATM-Automated Teller Machine) baktığımızda, bu cihazlar olası etkileşim kanallarının bütünüyle önceden belirlenmiş kurallarla sınırlandığı görülür (Mitchell; 1995, s.112). Mevcut teknolojiler çerçevesinde bu alanda da şimdilik "zeki" bir davranıştan söz etmek mümkün değildir.

Oysa yeteri kadar zeka ile donatılmış otonom bir sistemin tasarımı çok daha farklı olmak zorundadır. Otonom bir sistem birden çok amaca, buna karşılık, sınırlı zaman, emek ve bilgi kaynağına sahiptir ve seçenekler arasından karşılaştırmalar yapıp en uygununu seçebilmek için de stratejilere ihtiyaç duyar (Boden; 1990). Kentin fiziksel yapısını oluşturan nesnelere otonom birimler olarak tasarlanması bu açıdan önem taşımaktadır. Tıpkı zeki nesnelere gibi, bir an kentin fiziksel bileşenlerinin "zeki nesnelere" oluştuğunu düşünelim. Şehirdeki yollara, sokaklara ve araçlara yerleştirilmiş işlemciler, barkodlar v.b. sayesinde yollar ve sokaklar üzerlerinden geçen araçları tanıyabiliyor ve buradan giderek araç sahiplerinin kimliklerini belirleyebiliyor; bir kaza durumunda yolu otomatik olarak trafige kapatabiliyor ve sürücülerini alternatif güzergahlar konusunda uyarabiliyor. Konutunuz, gideceğiniz güzergahtaki yollarla ya da uydularla ilişki kurarak trafik durumunu öğreniyor ve bununla da kalmayıp alternatif güzergah önerilerinde bulunuyor; hatta uçak için gerekli bilet kontrol işlemlerini siz evden çıkmadan ya da yoldayken yapıyor, alışkanlıklarınıza göre yerinizi ayarlıyor. Yine yapılar, içerdeki ısıyı şimdi olduğu gibi önceden belirlenmiş değerlere göre değil, içerde yaşayanların üşüdüklerini ya da terlediklerini anlayarak, onların alışkanlıklarına göre ayarlıyorlar ve doğal afetlerde hem içindekileri uyarıyor hem de onların ve yapı çevresinin güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde tepki veriyorlar. Kentin çevresindeki boş arsalar çevrelerini dedektörlerle sürekli denetleyerek, bir işgal hareketinde hem yetkilileri uyarıyor, hem de çeşitli rahatsız edici yöntemlerle işgalcileri caydırmaya çalışıyor. Ormanlar ve doğal alanlar çeşitli olası tehlikelere karşı kendilerini koruyabiliyorlar v.b. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada verilen örneklerin hiçbirine uzak ve spekülatif fütürist hayaller şeklinde de yaklaşılmalıdır. Üstelik bu tür "akıllı nesnelere" geliştirmek için gerekli teknolojilerin bir kısmı da halihazırda mevcuttur⁶.

Ancak, akıllı nesnelere tanımı ve tasarımında da bazı tartışmalı noktalar bulunmaktadır. İnsanlar zaman zaman benzetmeler yaparak çeşitli makinelerin gösterdiği otomatik tepki

⁵ 1970'lerde bilgi-işlem teknolojileri ve yapay zeka teknikleri sezgisel problemleri çözebilecek hale gelince bu, yapay zeka için pek de şanslı olmayan bir dönemin başlangıcı olur. Zira, robotik ve uzman sistemler gibi pazarlanabilir, ticari değeri olan teknolojilere (uçak rezervasyon sistemleri, borsa alım-satım sistemleri v.b.) yönelirken, yapay öğrenme gibi en temel ve derin yapay zeka alanlarına pek dokunulmaz.

⁶ "...Akıllı nesnelere çağın bir bilimkurgu senaryosu gibi, ileri tarihte gerçekleşme olasılığı yüksek bir olgu olarak algılamak, bugünkü teknolojik düzeyi küçümsemek anlamına gelir. Bugün sensorlar, dedektörler ve elektronik konusundaki son gelişmeler akıllı nesnelere yavaş yavaş günlük yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası haline getiriyor." ("İletişimde Üçüncü Dalga". Cumhuriyet Bilim Teknik. 24-1-1998. s. 11.)

ve davranışları, yanlış bir biçimde, insana özgü bir takım davranış nitelendirmeleriyle zeki davranışlar olarak tanımlanmaktadır ki, bu yanlıştır. Örneğin, otomatik kapının ne zaman açılıp, ne zaman kapanacağını “anlaması” bir fotosel hücrenin işidir. Buradaki “anlama” bir insanın örneğin herhangi bir dildeki ifadeyi “anlamasıyla” bir değildir (Searle; 1980; s. 71, 72). Klima cihazının ısıyı ayarlaması da termostata bağlı bir mekanizmadır. Bunlar elbette “zeki” davranışlar değildir. Kimi bilim adamlarınca “anladığı” iddia edilen bilgisayar sistemleri üzerinde benzer nedenlerle tartışmalar yapay zeka alanında devam etmektedir. Zeki ve zeki olmayan nesnelere arasındaki farkı vurgulayabilmek için başlıca iki tür denetimden söz edilebilir: Mevcut insan denetimli tam ya da yarı otomatik sistemler ile insan denetiminin en alt düzeyde olduğu, kendi karar verip uygulayabilen, iletişim kurabilen, kendi kendini denetleyebilen otonom sistemler.

SİBERKENT

Siberuzay, bütünüyle günümüze ait bir kavramdır. Veri bankaları, finansal sistemler, İnternet⁷ ve bilgisayar ağları, benzetim (simülasyon) sistemleri, otomatik vezneler v.b. bir 20. Yüzyıl sonu metaforu olarak siberuzayı günümüzde en iyi örnekleyen teknoloji ve uygulamalar olarak sayılabilir. Güzel bir ifadeyle, “*siberuzay, kartınızı otomatik vezneye soktuğunuzda paranızın durduğu yerdir*” (Stone; 1996; s.34, 35). Her şeyin bir parça ya da tamamen bilgisayarlaştığı bu kentte bilginin üretimi, saklanması, değişimi, iletimi, yayımı da elbette sayısal ortamların sanal dünyasında yani siberuzayda gerçekleşecektir. Günümüzde bilgisayar ağları, kentsel yaşamın cadde ve sokaklar kadar vazgeçilmez temel öğeleri haline gelmektedir. Ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel faaliyetlerin gittikçe önemli bir bölümü siberuzaya doğru kaymaktadır. Siberuzayın yazılım ürünü sanal kentlerinde ekonominin motoru da 0 ve 1’lerle ilgili işlerde yani, sayısal malumat ve bilginin üretimi, dağıtımı, dönüştürülmesi ve tüketiminde yoğunlaşacaktır (Mitchell; 1995; s.113). Sonuç olarak bu değişimler kentsel tasarım ya da planlamanın bildik konularını da radikal bir değişime uğratmaya adaydır.

Genel olarak, bilgisayar ağlarından meydana gelen sanal mekanlar ile modern kent sonrasında (*post-urban*) düzensiz, çözülen ve çöken mekanları arasında paralellikler kurma yönünde bir tercih vardır. Gerek makine kenti oluşturan makineler, gerekse siberkentten bilgisayarları, modern ve post-modern kentleri temsil eden, onlarla bütünleşen metaforlardır. Siberuzay, (*Cyberspace*) hem merkezi olmayan devasa bir megalopol hem de sürekli yaygınlaşma eğilimindeki bir kent ve kentsel bir cangıl olarak tanımlanabilir. Sibermekanı oluşturan fiziksel altyapı bilgisayarların oluşturduğu bir matristir. Bu matris ise, gerçekliğin üzerine yerleştirilmiş bir metamekan ya da hipermekandır ki, bu mekanda gerçeklik, ekranlardan bilgisayar belleklerine, video disklere, hayali iletişim ağlarına aktarılır (Boyer; 1996).

Siberkent ile öncekiler arasındaki en temel fark, ilkinin gerçekte varlığı olmayan ama varolan sanal, bir ortam iken, diğerlerinin somut, fiziksel mekan ve öğelere sahip gerçek ‘yer’ler olmalarından kaynaklanmaktadır. “Yer”in fiziksel özelliklerine karşılık, bir

⁷ Dikkate değer ifadeye göre, “günümüzde İnternet bir zamanların Vahşi Batı günlerini yaşamaktadır ve bu, çok uzun sürmeyecektir. Bir gün, bu dönem de anılacak ve hatta bunun üzerine filmler bile yapılacaktır.” (Mitchell, Groc; 1997; s. 56).

“ortam” olan siberuzayda bilgisayarların oluşturduğu “ağ topolojisi önem kazanır (Mitchell, 1995, s.149). Denklem bir tarafındaki siberkentin hacmi ve kütlesi bulunmazken, diğer taraf hacme ve kütleyle sahip somut bir varlığı oluşturmaktadır. Analojinin bir yanı bilgi ağlarının oluşturulmasıyla ilgiliyken, diğer yanı mekanın inşası üzerinedir. Elektronik bir altyapı ile mükemmel biçim hayali, eksiksiz bilgi hayaline dönüşür. Bilgisayarların oluşturduğu matriste filtre edildikten sonra her türlü gerçeklik artık bir bilgi şeklini alır. Söylemleri, mimarileri, programları ve mekanizmaları bir araya getiren mekanlar ve sistemler de sanki fiziksel mekandan soyutlanıyor gibi görünmekte ve hem siberuzay, hem de gerçek dünyadaki tüm noktaları birbirine bağlayan ve yaşamlarımızı ağ üzerindeki diğer noktalardan yöneten küresel bilgisayar ağının elektronik matrisinin derinliklerine gizlenmektedir (Boyer; 1996).

Siberuzay ya da konumuza daha uygun şekilde siberkenti bir mekandan çok bir ortam olarak tanımlamak daha uygun düşmektedir. Burada sadece eylemin gerçekleştiği ortam değil, buna bağlı olarak eylemin gerçekleşme biçimi de somut fiziksel nesnel dünyasına göre önemli farklılıklar taşımaktadır. Gerçek dünyada iletişim genellikle anuyumlu (senkronik) iken, siberuzayda bu, çoğu kez zamanuyumsuz (asenkron) olarak gerçekleşir³ (Mitchell, 1995, s.15). Zaman kavramı da Siberuzayda, yeniden tanımlanacak gibi gözükmektedir. Şöyle ki, iki nokta arasında iletişim kurmak için artık coğrafi yakınlık yerine saat dilimleri daha güçlü bir ortak paydayı oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, aynı saat diliminde yer alan noktalar arasında uzaklık ne olursa olsun, iletişim sorunu daha az hissedilecektir. Bu da, şunu açıkça ortaya koymaktadır ki, zamansal konum, coğrafi konumun önüne geçmektedir.

Yeryüzündeki fiziksel konum ve bundan kaynaklanan olanak ya da sınırlamaların insan davranış ve etkinlikleri üzerindeki belirleyiciliğine ilişkin, değeri yabana atılmaması gereken bir ifade vardır: “Coğrafya kaderdir”. Yine güzel bir ifade ile “herkes yaşadığı yere benzer; yaşadığı yerin havasına, suyunu”. Oysa, sayısal elektronik iletişim ortamı fiziksel mekanın insan davranış ve etkinlikleri üzerindeki bu belirleyici etkisini önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır ya da en azından böyle bir potansiyele sahip gözükmektedir. Burada, “yer”in mekansallığına karşı, “sanal”ın fizik mekana bağlı olmama veya diğer bir ifade ile mekansızlaşma özelliği karşı karşıya gelmektedir. İnternet, anonim ve mekansız bir ortamdır ve burada insanların toplumsal statüleri ile bunları belirleyen coğrafi konumsal kodlar anlamını yitirir. Oysa geleneksel fiziksel mekan boyutunda insanların yaşadığı yerler genellikle toplumsal statülerini de belirler. Diğer bir deyişle, nerede bulunduğu, ne bulunduğu belirleyicisi olabileceği gibi, nerede yaşadığı da kim olduğunun ipuçlarını verir (Mitchell, 1995, s.10).

Mekansızlaşma, siber teknolojilerin en çok sözü edilen etkilerinden birini oluşturmaktadır. Bilgi teknolojilerinin gündelik yaşamın içine sızması bir yandan da geleneksel

³ Anuyumlu (senkronik) iletişim mesajların ve yanıtların anında ve aynı fiziksel ya da iletişim ortamında iletiildiği iletişim biçimidir. Yüzyüze görüşmeler, görüntülü ya da sesli telefon ve telsiz haberleşmesi v.b. senkronik iletişime örnek verilebilir. Zamanuyumsuz (asenkron) iletişimde mesaj gönderildiği uzak noktada tekrar edilir ve cevaplar hemen alınmaz. Elektronik posta, sesli posta, mektup, telgraf, faks, telesaetreter v.b. bu türden iletişim ortam ve teknolojileridir. Mutlak bir anuyumluluk iletişimde her zaman tercih edilmeyebilir. Bunun yerine, denetimli bir zamanuyumsuz iletişim kimi durumlarda daha avantajlı olabilir.

uzmanlaşmış mekan kavramını tehdit etmekte ve çözmektedir. Son on yılda bankacılık alanında izlenen yönetsel ve teknolojik evrim mekansızlaşma olgusunun iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Şubelerden otomatik vezneye (ATM) geçişle bankalar bir yandan şube örgütlenmesinden, ağ haline dönüşürken, bir yandan da sokaklar, alışveriş merkezleri, toplu taşıma yapıları gibi gündelik mekanlara sızmaya başlarlar. Ancak, önce telefon daha sonra da İnternet üzerinden ev bankacılığı yeni bir kavramı ve dönemi başlatır: Elektronik para. Böylelikle bankalar, beraberlerindeki bir dizi uzmanlaşmış insani beceri ve faaliyetlerle birlikte özelleşmiş fiziksel mekanların çözülmesine iyi bir örnek oluştururlar. (Mitchell ve Groc; 1997; s. 56). Mekansızlaşmanın olası etkilerini kavrayabilmek için bir diğer ilginç örnek de müzelerdir: Müze yapılarının zaman içinde sanal müzeler tarafından ikame edilmesinden söz edilmektedir. Şüphesiz bu tür bir gelişme müze yapılarının yok olması anlamına gelmemektedir. Müzeler, özgün yapıtları görmek için yine vazgeçilmez olmaya devam edeceklerdir. Elektronik ortamın ise, tüm bir sanatçı ya da dönem eserlerini bir arada sunma konusunda gerek müze yapıları gerekse basılı ortamlardan daha iyi ve etkin bir sergileme avantajına sahip olacakları beklenmektedir.

Siberteknolojiler, aynı anda hem mekansal desantralizasyon hem de merkezileşmeye bir arada yol açabileceklerdir. Batı toplumlarında siberteknolojilere bağlı olarak 1990'lı yıllarla belirginleşen eğilimlerden biri de "telecommuting" yani evden ya da uzaktan çalışmaktır. Uzaktan çalışma ve alışveriş ile kişilerin yer değiştirme gereksinimleri en aza indirgenmektedir. Bu, şimdilik daha çok Batının gelir düzeyi yüksek, teknolojik altyapısı gelişkin kentsel bölgelerinde izlenen bir eğilimdir. Uzaktan çalışma düzeninin özellikle hizmet sektörlerinde daha çok benimsendiği görülmektedir. Gelişkin iletişim altyapısı, ofis mekanlarının fiziksel boyutlarını küçültüp profesyonel mikro mekanlar, bu tür mekanların merkezi iş alanları yerine, daha küçük ofisler şeklinde konut bölgelerinde yer alabilmelerinin de yollarını açmaktadır. Ancak, evden çalışmanın fiziksel altyapısı, salt teknoloji ya da mimari tarafından çözülebilecek bir sorun olarak da görülmemelidir. Şüphesiz evler, yeni teknoloji ve yaşam biçimlerine uyum sağlayabilmek için temelden bazı değişiklikler geçirmeye adaydır. Bununla birlikte bunların, bilimkurgu yapıtlarında bahsedilen şekilde olmasını beklemek de gerçekçi görülmemektedir. Yapı, bir iskelet ve kabuk iken XIX. Yüzyılda su, kanalizasyon gibi altyapılarla mekanik bir fizyoloji kazanır. Günümüzde ise, bilişim sayesinde adeta bir sinir sistemiyle zenginleşmektedir (Mitchell ve Groc; 1997).

Öte yandan, gelişkin bir elektronik altyapının varlığı kurumları belirli odaklara çekerek mekansal merkezileşmeyi güçlendirici etki de yaratabilmektedir. Bu durum, gelişmiş bilgi işlem ve iletişim teknolojilerine en çok talep yaratan ve en yoğun kullanan sektörlerden, finans için özellikle geçerlidir. Manhattan, bu tür bir yoğunlaşmaya dünyadaki en iyi örneklerden bir olarak görülmektedir (Mitchell ve Groc; 1997).

Siberortamda, maddi varlık yerine cismani olmayan bir varoluş söz konusudur. Bilgisayarların kartezyen dünyasında insanın fiziksel varlığına hiçbir referans yoktur. Bilgisayarların kendi iç matrislerinde tüm bir yaşamın ve deneyimlerin ifadesi olarak bellek, boyutları ve derinliği olmayan bir dizi 0 ve 1'lere indirgenir (Boyer; 1996; s. 117). Aynı şekilde, herhangi bir gövde ve duyulara sahip olmaksızın bilgisayarlar "görme" ve "görselleştirme"yi de matematiksel bir konu haline getirmişlerdir. Burada, maddi varlığın tek, kendine özgü, devredilemez, yok edilemez ve tek bir varlıkla bütünleşen kimlik

özelliklerine karşın, parçalı, değişebilir ve maddi bir varlıkla her zaman doğrudan, birebir örtüşmesi gerekmeyen sanal bir temsil geçerlidir. Şurası kesindir ki, elektronik bir kimlik (elektronik posta adresi, www sitesi v.b.) her zaman gerçek bir fiziksel varlığa sahip olmayabilir. İnternet ortamındaki kişisel temsil, yüksek oranda biçimlendirilebilir ve yönlendirilebilir, fiziksel bir varoluştan bütünüyle soyutlanmış, zihinsel bir üretdir: “Elektronik kostümlerle donanmak kolay bir oyundur” (Mitchell, 1995, s.12). Bu da bize, sanal bir mekânın pekala temsili veya bütünüyle hayali kimlikler üzerinde oluşturulabileceğini göstermektedir. ?

İnsan hafızası, bilgisayar yazılımlarına aktarılabilir, kaydedilebilir ve saklanabilir hale geldiğçe⁹ ve insan duyuları ile organları elektronik cihazlar, yüksek hassasiyetli yapay duyular (*augmented sensors*) ve bilgisayar teknolojileri ile ikame edildikçe, insan bedeninin sanki yok olmaya başladığı hissedilmekte, bedensizleşme duygusu daha artmaktadır (Boyer; 1996; s. 117).

AKILLI KENTİN TEMEL İLKELERİ

Yeniden hatırlamak gerekirse, halihazırda akıllı kent, çoğunlukla gelişmiş teknolojik bilgi-işlem olanaklarından yararlanan, akılcı ve etkin bir kent yönetimini tanımlamak için kullanılan yönetsel araçlar olarak algılanmaktadır. Oysa, akıllı kent, kentin yönetim ve işletimi biçimiyle ilgili bir nitelik olmaktan çok, kentin nesnel fiziksel yapısıyla ilgili bir durumdur. Bu çerçevede akıllı kentin iki özelliğinin şu şekilde biçimlenmesi beklenmelidir: Gündelik yaşamın yüksek düzeyde enstrümanlaşması ve bu enstrümanlar ile kenti oluşturan yapay fiziksel elemanların bilişim ve özellikle yapay zeka teknolojileriyle “zeki” kılınması.

Bu çerçeveye kent yönetimini daha etkin kılacak, coğrafi bilgi sistemi, yerküresel konumlandırma sistemi (GPS), karar destek sistemleri, planlama destek sistemleri, İnternet/intranet v.b. çok çeşitli ve gelişkin bilişim/iletişim teknolojilerinin karar alma-uygulama aşamasında geniş şekilde kullanılması da eklenebilir; daha doğrusu eklenmelidir. Böylelikle sadece akıllı kent değil ancak, “akıllı kent yönetimi”nden de söz etmek olanaklı olabilir. Gündelik yaşamın enstrümanlaşması ve kenti oluşturan yapay fiziksel elemanların akıllı kılınması ancak yukarıda belirtilen teknolojik donanıma sahip ve bunu etkin bir şekilde kullanabilen akıllı bir kent yönetimi ile bütünleştiği zaman “akıllı kent”den söz etmek daha gerçekçi olacaktır.

Bununla birlikte, yukarıda belirtilen bilgi işlem teknolojileri, mevcut teknolojik düzey göz önüne alındığında en gelişkin örnekleriyle bile herhangi bir “zeka parıltısına” sahip olabilmekten henüz çok uzaktırlar. Bu teknolojiler, “nerede?”, “ne kadar?”, “ne zaman?” gibi sorulara yanıt üretebilmelerine karşın, “neden?”, sorusuna yanıt üretememekte, neden-sonuç ilişkilerini açıklayamamakta, daha ileriye gidiildiğinde, sorunların çözüm yollarını ortaya koyamamaktadırlar. Tüm bunların çözümü ancak, bilgi sistemlerinde yapay zekanın daha yoğun kullanımıyla gerçekleştirilebilecek olmasına karşın, bu alanda kat

⁹ 1957 yılında ABD’de yapılan bir bilişim toplantısında, Microsoft firmasının araştırma-geliştirme mühendislerinden biri, elinde tuttuğu disketi havaya kaldırarak, bir insanın tüm genetik kodlarının 3,5” diskete sığdırılabileceğini ifade eder.

edilmesi gereken daha çok yol vardır.

Akıllı kentin, bir bilişim teknolojileri projesi olarak gelişmekte olduğuna ve bu şekilde biçimleneceğine yukarıda değinilmişti. Bunun içinde de en büyük pay, yine hep belirtildiği gibi “yapay zeka”nın olacak gibi gözükmektedir.

Desantralizasyon, özellikle XX. Yüzyılın son çeyreğinde liberal ekonomi ve yönetim bilimlerinde bir tür sihirli reçete şeklinde çokça bahsedilen ve baş tacı edilen bir kavram şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Eş zamanlı olarak planlama alanında da kuramsal çerçeve ve uygulamada oldukça yoğun bir desantralizasyon etkisinden ve egemenliğinden söz etmek mümkündür. Günümüzde benzer bir durumun “zeka” ve “davranış” alanındaki bilimsel çalışmalarda da ortaya çıktığı görülmektedir. Tıpkı büyük metropollerin desantralizasyonu gibi, merkezi aklın da desantralizasyonu söz konusudur. Başka bir ifadeyle, akıllı bir sistem yaratabilmek için güçlü ve merkezi bir zeka ya da işlemci yerine sistemi oluşturan bileşenlerin aralarında bir bütün oluşturacak şekilde otonom zekalar ile donatılması daha uygun bir çözüm olarak gözükmektedir (*Negroponte; 1995; s.157*).

Şimdiye kadar geliştirilmiş olan, içinde yüksek teknoloji içeren geleceğin kenti tasarımlarına bakıldığında genellikle bunların üst düzeyde tek bir “zeki” merkezden yönetilen kentler ya da mekanlar şeklinde kurgulandığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır¹⁰. Bilim adamları da bilgisayarları kentle birleştirmenin yollarını ararken karar verici tek bir “akıllı” merkez tasarımları üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu tasarımların geliştirildiği dönemlerde bilgi-işlem teknolojilerinin çoğunlukla merkezi anabilgisayarlara dayanıyor olmasının hiç şüphesiz önemli etkisi olmuştur. Ancak, insan bedeninde olduğu gibi tüm bir sistemin tek bir “zeki” merkezden yönetilmesinin “akıllı” davranışın tek ve vazgeçilmez bir koşulu olmadığı anlaşılmıştır.

Yapay zeka konusundaki çalışmalarıyla tanınmış bir bilim adamı olan Marvin Minsky’e göre, yapay zeka ve akıllı davranış, tek bir merkezi işlemcinin fonksiyonları yerine, her biri belirli bir konuda uzmanlaşmış birbiriyle iletişim ve ilişki kurabilen daha geniş bir cihaz/makine topluluğunun kolektif davranışında aramak daha doğru ve “akılcı” bir yaklaşımdır (*Negroponte; 1995; s.157*). Bazı araştırmalar da grup davranışlarında merkezi bir karar mekanizmasının komutları yerine grup üyelerinin ortak bir amaç doğrultusunda ve merkezi bir uyarı olmaksızın kendiliklerinden birbiriyle uyumlu ve akıllı davranışlar geliştirdiklerini göstermektedir¹¹.

Akıllı kentler için de benzer, desantralize bir karar mekanizmasının olması, bilişim alanındaki teknolojik gelişmeler de göz önüne alındığında daha olası gözükmektedir.

¹⁰ Bilimkurgu alanından bazı örnekler bu konuda oldukça açıklayıcıdır: George Orwell’in ünlü başyapıtı “1984”de (1948) “The Big Brother” (*Büyük Birader*) adında, herkesi teknoloji ile gözetleyen, baskıcı merkezi bir “aklın” yönettiği bir toplumu tarif ederken; Jean-Luc Goddard’ın bilimkurgu filmi “Alphaville” (1965) algılama, değerlendirme ve karar verme yetenekleri yer yer bir insandan daha gelişmiş “akıllı” ve “merkezi” anabilgisayarın yönettiği bir kenti anlatır. “Zeki” ve “karar verici” konumdaki merkezi anabilgisayarlara belki de en iyi örnek, Stanley Kubrick’in 1968 tarihli ünlü yapıtı “2001 A Space Odyssey” (*2001 Uzay Macerası*) filmindeki adı kültleşmiş paranoyak bilgisayar “HAL”dur.

¹¹ Örneğin V şeklinde uçan kuş sürülerinde, kuşların merkezi bir uyarı olmaksızın, basit uyum kurallarına göre kendiliklerinden lideri izledikleri anlaşılmıştır (*Negroponte; 1995; s.157*).

Belki yönetim tarafında çeşitli veri toplama, bilgi ve değerlendirme sistemleri için hiyerarşik bir yapının en tepesinde, merkezi beyin işlevi görecektir bir anabilgisayar veya bilgisayarlar gelecekte de akılcı ve makul bir yöntem olabilir ancak, kentin nesne olarak fiziksel yapısı ile buna bağlı işlevlerinin tek bir merkezi işlemciden yönetilmesi, olasıdır bir yana doğru da değildir.

Güntümüzde “iletişimde üçüncü dalga” olarak adlandırılan “akıllı nesnelere çağrı”ndan söz edilmektedir. Bilim adamlarına göre, 21. Yüzyılda aklımıza gelebilecekten çok daha çeşitli gündelik eşya ve nesne bir tür yapay zeka ile donatılacaktır. Eşyanın ya da nesnenin içine gizlenmiş çeşitli işlemciler, bu nesne ve eşyaları kendi alanlarında belirli bazı kararları verebilecek ve uygulayabilecek kadar çevrelerini algılayan ve bunlardan doğru sonuçları çıkartabilen “zeki”, “otonom” varlıklar haline dönüşürecekler¹².

Nihayet, akıllı kentte iktidar, bilgi işlem ve iletişimin kontrolüyle yakından ilgili olacaktır. Nesnelerin otonom ve zeki olacağını varsayıldığı, gelişkin yönetim ve karar destek teknolojilerinin kullanılacağı bilgisayar ağlarının oluşturduğu “akıllı” siberkentlerde hemen her türlü insani eylemin en büyük ortak paydasının da bilişim teknolojileri olacaktır. Aynı ölçüde açık olan bir diğer husus da, “kod”ları kontrol eden yani, yazılımları üretenlerin gerçek gücü ellerinde bulunduracağıdır.

Bir kentin “akıllı” olabilmesi için gerekli asgari standartların ve temel kriterlerin belirlenmesi, bu konuda daha sonra atılacak adımlara da yol gösterecektir. Buna göre, akıllı kentin temel özellikleriyle ilgili olarak buraya kadar ele alınan konuları özetlediğimizde akıllı kentin temel ilke ve özelliklerinin aşağıda belirtildiği şekilde olacağını öngörmek yanlış olmayacaktır:

1. Akıllı kent, "sayısal kenttir": Veri üretim, veri işlem, iletişim bütünüyle sayısal ortamda gerçekleşir.
2. Akıllı kent tıpkı diğer kentsel mekanlar gibi gerçektir. Ancak, işlevlerinin bir kısmı sanal ortamda gerçekleşir.
3. Bugünkü anlamda mekan ve birebir/doğrudan/gerçek ilişkiler yerine gerçeklik, sanal ortamdaki ilişkinin gerçekleştiği zaman boyutunda önem kazanır.
4. Akıllı kent, yapay zeka içeren bilgi-işlem, iletişim teknolojilerine dayanan, bu teknolojilerin geniş şekilde kullanıldığı bir kenttir.

¹² "...bilim adamları 21. Yüzyıl'da bilgisayarların sandalyeden, kahve fincanına, pirzoladan, ekmeğe dilimine kadar pek çok nesnenin içine yerleştirileceğini bildiriyor. Bugün bilgisayar programcıları ve tasarımcıların hedefi, bilgisayarları kutusundan çıkartıp, gündelik yaşamın sıradan nesnelere içine yerleştirmek. Gerekli bilgilerle donanmış bu akıllı nesnelere, insan müdahalesi olmadan kendi başlarının çaresine bakacak ve insanları günlük yaşamın sıkıcı tekdüze angaryalarından kurtaracak. Örneğin etin içine gizlenmiş elektronik bir etiket fırın ısıtım istenilen dereceye getirecek ve et istenilen kıvama gelince fırını kapatacak. Ya da hastanelerin acil servislerinde çalışanlar hastanın boynundaki veya bileğindeki etiketten kan grubunu, hangi ilaçlara alerjisi olduğunu öğrenecek..."Geleceğin evi ile ilgili klasik öngörüşler değişmeli; uzay çağının evi düğmelerle yönetilmeyecek" diye konuşan Massachusetts Institute of Technology(MIT) Cambridge Medya Laboratuvarı şefi Neil Gershenfeld, "Bu evlerde eşyalar bir çeşit bilince sahip olacak. Girdiğimiz çağda muazzam bilgilerle donanmış bilgisayarlar mobilya ve kağıdın dokusuna sızacak" diyor ("İletişimde Üçüncü Dalga". Cumhuriyet Bilim Teknik. 24-1-1998. s. 11.)

5. Kentsel planlama, yönetim ve işletmede yapay zeka içeren bilişim teknolojileri kullanılır.
6. Ancak, asıl belirleyici olan kenti oluşturan nesnelere ve elemanların da yapay zeka ve kontrol teknolojileri ile donatılmış zeki nesnelere olmaları ve tıpkı insanlar gibi otonom karar verme/uygulama yeteneğine sahip bulunmalarıdır: Akıllı kentin yapı, yol v.b. gibi fiziksel öğeleri de tıpkı diğer nesnelere gibi otonom karar verme ve uygulama yeteneklerine sahip olacak şekilde işlemcilerle donatılmalı yani, zeki nesnelere olmalıdır.
7. Akıllı nesnelere insanlarla doğrudan iletişim kurabilmeli ve sürekli kullanıcılarını tanıyabilmelidir: İnsanlar arası iletişimin yanı sıra insan-nesne ve nesnelere arası iletişim de önem kazanır. Zeki nesnelere, birbirleriyle olduğu kadar yardımcı arayüzler vasıtasıyla insanlarla da doğrudan iletişim kurabilmeli ve kullanıcılarını tanıyabilmelidir.

AKILLI KENT VE PLANLAMA

Akıllı kentin özellikleri, hiç şüphesiz üç temel noktada mevcut planlama kuram ve pratiklerini bugünküne göre ciddi şekilde değiştirebilme ya da etkileyebilme yeteneğine sahip görünmektedir. Kent yönetimini daha etkin kılabilecek, uzaktan algılama/yerkürsel konumlandırma sistemleri, İnternet/intranet, bilgisayar ağları ile her türden sayısal iletişim şebekeleri ve coğrafi/kent bilgi sistemleri, karar destek sistemleri, planlama destek sistemleri v.b. gibi bilgi sistemleri ile çeşitli ve gelişkin bilişim/iletişim teknolojilerinin karar alma-uygulama aşamasında kullanılmasına bağlı olarak planlama kurgusunda ve anlayışında da değişiklikler beklenmelidir. Kaldı ki, aşağıda da belirtildiği gibi, bilgi teknolojilerinde günümüze kadar olan gelişmeler planlama paradigmasını da bu süreçte az ya da çok ama hep bir şekilde etkilemiştir.

Bilişim teknolojilerinden kent planlamasında yararlanılması 1960'lı yıllarda başlar. 1960'lardan itibaren planlamanın özellikle Batıda değişen paradigmasının bilgisayar ve bilgi-işlem teknolojilerindeki gelişmelerle oldukça güzel 'tesadüfler' sonucu kesişmesi ya da üst üste düşmesiyle, ilginç sayılabilecek bir planlama-bilişim ilişkisi biçimlenmiştir. 1960'larda planlamaya egemen olan paradigma, "*planlama bir uygulamalı bilimdir*" iken, aynı dönemde bilgi-işlem alanında "*veri/data*" ve "*elektronik veri işlem*" anlayışı hakimdir. 1970'lerde bilgi teknolojileri, veri analizinden hızla karar ve yönetim destek türü yeni uygulamaları kullanım alanına sokar. Bu yıllarda paradigma, "*planlama politikadır*" şeklinde değişirken, bilgi-işlem anlayışı da "*enformasyon/information*" ve "*yönetim bilgi sistemleri*"ne halini alır. 1980'ler ise, daha öncekilere nazaran çok daha radikal değişimleri ve yenilikleri getirir: Kişisel bilgisayarlar ve kişisel bilgi-işlem devrimi bilgi teknolojilerini çok daha geniş yığınlar için erişilebilir kılar. 1980'lerde, "*planlama bir iletişim aracıdır*" söylemi egemenken bilgi-işlem yöntemleri de "*bilgi/knowledge*" ve "*karar destek sistemleri*"ne doğru bir değişim geçirir. 1990'lara gelindiğinde paradigma, "*planlama kolektif bir tasarımdır*" olur; bilişim tarafında ise evrim, "*zeka/intelligence*" ve "*planlama destek sistemleri*" şeklinde biçimlenir (Klosterman; 1997; s. 45). 1990'lı yıllarda, bilişim gündemini belirleyen başlıca teknolojik gelişmeler ve kavramlar arasında İnternet ve multimedyanın çok önemli bir yer tuttuğu günümüzde hemen herkes tarafından paylaşılacak bir tespittir. Farklı bir ifade ile farklılığı yaratan yenilik geniş

banlı ve her tür verinin sayısal ve açık ortamda iletişimi ile çok çeşitli verilerin yine sayısal teknolojiler marifetiyle bir arada kullanıldığı yeni bir belge teknolojisinde ortaya çıkmıştır.

1960'lar	Veri / Data (data)	Toplanan veriler, bilgisayarların işleyebileceği şekilde ayıklanmakta, kodlanmakta ve depolanmaktadır. (Analog verinin sayısal ortama ilk aktarımı)	Operasyonel amaçlara erişimde etkinliğini gösteren elektronik veri işlem (EVI) yöntemi ve uygulama + ilgi alanı.
1970'ler	Enformasyon/ Bilgi (information)	Veriler anlamlı hale gelecek şekilde düzenlenmekte, analiz edilmekte ve özetlenmektedir.	İşletme/yönetim ihtiyaçlarına yönelik çok çeşitli veri gruplarını bütünleştiren yönetim bilgi sistemleri (YBS) yöntemi ve uygulama + ilgi alanı.
1980'ler	Bütünleşik Bilgi (knowledge)	Enformasyon/bilgi, deneyim ve incelemeye dayalı anlayış.	İdari/uygulamacı karar alma süreçlerini desteklemeye yönelik yarı-yapısal karar alma mekanizmalarını kolaylaştıran karar destek sistemleri (KDS) yöntemi ve uygulama + ilgi alanı.
1990'lar	Zeka (intelligence)	Yeni durum ve yeni sorunlarla baş edebilme, deneyimlerden edinilen bilgileri kullanabilme ve akılcılığın gücünü davranışlarda etkin bir rehber olarak kullanabilme yeteneği.	kolektif tasarımı kolaylaştırmaya yönelik bir etkileşim ve söylem ileri süren planlama destek sistemleri (PDS) muhtemel uygulama + ilgi alanı.

Kent planlamasında bilgi-işlem yöntem ve uygulamalarının evrimi
(Klosterman; 1997; s. 49).

Günümüzde şehircilik/kent planlaması bilişimin ve bilgisayar teknolojilerinin en yoğun kullanıldığı alanlardır. Denilebilir ki, hemen her türlü bilişim teknolojisi şehir planlamasında kendine uygulama alanı bulmuştur, bulmaktadır. Bunlar arasında coğrafi/kent bilgi sistemleri, kendisine bağlanan tüm umutlara rağmen, halihazırda "akıllı" bir kentin parçası olabilecek teknolojik gelişmişlik ve olgunluktan uzaktır. Coğrafi/kent bilgi sistemleri, kuram gelişmeden kendisi ortaya çıkan bir teknolojik uygulama olmuştur (Martin; 1996). Coğrafi/kent bilgi sistemleri alanındaki mevcut teknolojiler analitik bir yapıya sahiptir ve analizlerden sonuç çıkarma ve neden-sonuç ilişkileri kurabilme yeteneğinden yoksundurlar. Her ne kadar bu alanda uzman sistemler olarak bilinen daha farklı bir bilgi teknolojisi geliştirilmiş olmasına karşın, uzman sistemler de doğaları gereği dar kapsamlı konulara odaklanmış bulunmakta, kent yönetimi gibi geniş kapsamlı, bütüncül uygulamalarda kullanılabilirlikleri bulunmamaktadır¹³ (Akbulut; Özyayın; 1998).

¹³ "Uzman sistemler" (expert systems), karar destek sistemlerinin geliştirilme ve tasarımında yararlanılan bilgisayar sistemlerindedir. Uzman sistemler yapay zeka disiplininin karmaşık bir bölümünü oluşturan bilgi tabanlı yazılım sistemleridir. Daha genel bir ifadeyle, yapay zekanın uygulamaya aktarılmışlardır. Şehir ve bölge planlaması ile ilgili alanlarda, geliştirilmiş bulunan uzman sistemler de ağırlıklı olarak ulaşım ve teknik altyapı gibi konularda yoğunlaşmaktadır (Kim; Wiggins; Wright; 1990). Bu tür alanlarda, verilerin sistematik yapıda olmasından dolayı, uzman sistemler gibi benzer, sistematik veri ve kurallara ihtiyaç duyan bir bilgisayar uygulaması gelişebilmiştir.

Türkiye’de ise, ne yazık ki henüz bilişim teknolojileri şehircilik/kent yönetimi gibi kentle ilgili çeşitli alanlarda yeterince yaygın ve etkili bir kullanım oranına ulaşamamıştır. Örneğin otuz beş yıllık teknolojik geçmişine karşılık Türkiye’de hala tüm işlevleriyle oluşturulabilmiş bir kent bilgi sistemi bulunmamaktadır. Bununla birlikte ülkemizde, konuyla ilgili yabancı yayınlarda da yer bulabilmiş başarılı bazı sınırlı kent/coğrafi bilgi sistemi oluşturma girişimleri de bulunmaktadır. Yerel yönetimlerimiz yıllardan beri otomasyona geçme konusunda önemli aşamalar kaydetmiş olmalarına karşın, alınan mesafe hala tatmin edici olmaktan uzaktır. Üstelik hala ülkemizde şehircilik/kent yönetimi alanlarında kent/coğrafi bilgi sistemleri, uzaktan algılama, benzetim modelleri, yapay zeka v.b. gibi farklı teknolojilerden yaratıcı bir biçimde yararlandığı uygulamalar neredeyse hiç yoktur. Bundan da vahimi, ülkemizin kent planlama pratiğinde bilişim teknolojileri, basit ofis otomasyonu ya da bilgisayar destekli çizim şeklinde bile kendilerine henüz güçlü ve yaygın uygulama alanı yaratamamışlardır.

Öte yandan, İnternet teknolojisi ile buna bağlı olarak ortaya çıkan siberuzay kavramı, siberkent olarak adlandırılabilen yeni bir kentsel mekan türünü ortaya çıkarmak üzeredir. Daha önce de tartışıldığı gibi bu yeni siberuzay olgusunun en önemli özellikleri, gerçek bir yer değil, sanal bir ortam olması, etkinliklerin gerçek dünyada olduğu gibi uzmanlaşmış fizik mekan ve yapılarla örtüşmemesi, ağ ortamının ve dolayısıyla iletişimin gerçek dünyada geçerli olan toplumsal-kültürel kod ve statülerden daha soyutlanmış ve bağımsız olması şeklinde özetlenebilir. Bunlara ek olarak, çalışma, eğitim, eğlence ve alışveriş gibi çeşitli gündelik faaliyetlerin bu yeni sanal iletişim ortamında evlerden de gerçekleştirilebilecek olması, endüstriyel kent döneminde planlamanın her zaman uğraş alanı olmuş, ulaşım, büyüme, arazi kullanımı, bölgeleme, altyapı/donatı v.b. gibi geleneksel sorunlarına sürpriz yeni çözümler üretebilecek gibidir. Ofis mesaisi ile ticaret ve eğlence etkinliklerinin önemli ölçüde konutlarda gerçekleşmesi, merkezi iş alanlarında küçülme gibi radikal değişikliklere yol açarken, kentsel ulaşım taleplerindeki olası farklılıkların da bu konudaki mevcut sorun ve problem çözüme tekniklerinde beklenmeyen gelişmelere yol açması beklenmelidir. Örneğin, gelişkin, geniş banthı iletişim teknolojileriyle donanmış öyle bir yerleşme düşleyelim ki, burada insanlar yine en çok kendi evlerinde seyahat ediyor olsunlar (*Mitchell, Groc; 1997; s. 54*).

Burada yeniden düşünmeye ihtiyacımız vardır: Kent planlaması, bir zamanlar modern metropollerin etkin ve makinavari yönetimi için akılcı bir biçim geliştirmişti. Ancak, planlıların kentsel mekan üzerindeki uyumlu komuta-kontrol rolü ortadan kalkarken herhangi bir tasavvur edilebilir biçime sahip olmayan bu yeni metropoliten peyzaj nasıl düzenlenebilir ? (*Boyer; 1996; s. 139*). Kent planlamasında akıllı kent çerçevesinde gündeme gelen ve bilişim teknolojilerinin kentsel yaşamda ağırlığı arttıkça gündemde kendisini daha yoğun hissettirecek temel sorulardan birisi de budur.

Akıllı kentle ilgili ortaya çıkan sorular çerçevesinde akıllı kentin planlamada aşağıda belirtilen iki temel radikal değişime neden olacağı görülmektedir:

- Akıllı kentte nesne ve elemanların 3 boyutlu mekanda fiziksel düzenlemesi yerine, bu elemanların işlev ve otonom karar verme/uygulama yeteneklerinin tasarım ve düzenlemesi öne çıkar.
- Analiz/karar alma/uygulama şeklindeki geleneksel planlama yöntem ve yaklaşımları yerine izleme/karar destek eylemleri ağırlık kazanır.

Buraya kadar özetlenen konular, planlamanın mevcut kuram ve pratiklerinde değişimler yaratmaya aday olmakla birlikte, gerçekte bilgi birikimi ve ilgi alanlarında çok kökten değişikliklere işaret etmemektedir. Oysa “zeki nesnelere” ve bunun uzantısı olarak “zeki kentsel öğeler”, planlama için bütünüyle farklı bir uğraş ve bilgi alanı tanımlamaktadır. Yapı, yol, kent mobilyası, ağaç gibi yapay ya da doğal kentsel öğeleri “zeki” otonom bir varlık (belki de bir kişilik) ve sayısal bir teknolojik ürün olarak öngörmek, bu öğelerin birbirleriyle ve insanlarla nasıl iletişim kuracağı gibi planlama için bütünüyle yeni problem ve bilgi alanları tanımlamaktadır. Gerek kentin fiziksel öğelerinin otonom karar verme ve uygulama yetenekleri kazanması, gerekse siberkentin kentsel işlevlerin özdeşleştiği fiziksel mekandan koparması ile planlama için mevcut genel geçer problem çözme tekniklerinin önemini yitirmesi beklenmelidir. Bu çerçevede, fiziksel mekanın düzenlenmesini oluşturan temel planlama pratiğinin de bugünkü önemini yitirmesi sürpriz olmamalıdır.

SONUÇ

Günümüzde tüm insanlık bilgi-işlem ve iletişim teknolojilerinin ortaklaşa yarattığı gerçek bir "devrim" ile karşı karşıyadır. Oysa şöyle kabaca yarım yüzyılı biraz aşkın bir süre önce bilgisayarlar yoktu. Bundan on yıl kadar önce de bilgisayarlar bugünkü kadar yaygın ve kolay ulaşılabilir değildi. Herhalde XX. Yüzyılı hem geleceğe bağlayacak hem de insanlık tarihine yazılacak en önemli gelişmelerden biri de “sayısal çağ” yönünde atılan adımlar ve kararlı girişimler olacaktır. Sayısallaşmak, bilgisayar ve iletişim teknolojileri özellikle son on yılların en belirgin ve belirleyici gelişmelerinden biri olmuştur. Bir yanda yeni iletişim teknolojileriyle “küresel bir köye dönüşen” dünya, diğer yanda gelişen bilgisayar teknolojileriyle birer bilgisayara dönüşmeye başlayan gündelik nesnelere. Bunların yanı sıra, “sayısal kent, tekno kent, akıllı kent” gibi günümüzden çok geleceğe, bugünden çok yarına aitmiş gibi duran ifadeler, tanımlar. Oysa bu başlıklar altında ele alınabilecek teknolojik uygulama ve ürünlerin bir kısmı, kimi zaman pak farkında olmasak da şöyle böyle bir yirmi ya da otuz yıldır ve belki de daha uzun süredir bizlerle. Buna karşın hala bugünün bir parçasıymış gibi durmuyorlar.

Akıllı kentin gerçekleşmesi, beraberinde getirdiği bir çok soru ve soruna da yeterli ve doğru yanıtların bulunmasıyla mümkün olacaktır. Bazılarını özetlemek gerekirse;

- Bilgi teknolojileri çerçevesinde geleceğin bilgi toplumunun mekan organizasyonu nasıl olabilir?
- Akıllı kent nasıl gerçekleştirilebilir?
- Bilgi teknolojilerinin mekansal düzenleme/yönetim alanlarında mevcut ve potansiyel kullanım alanları nelerdir; bu teknolojilerin yaygınlaştırılmasında karşılaşılan sorunlar nasıl aşılabilir?
- Bilgi teknolojilerinin mekansal düzenleme/yönetim alanlarında yeni yaratıcı kullanım alanları neler olabilir?

Fiziksel planlama ile bilişim teknolojilerinin kesişen yolları, planlama pratiği için bugünkünden oldukça farklı bilgi ve uygulama alanları tanımlamaktadır. Güzel bir ifadeyle; “gittikçe cyborglara dönüşüyoruz yani, elektronik organlarımızdan ayrılamaz hale geliyoruz” (Mitchel; Groc; 1997; s. 56). Radikal dönüşümlere gebe tüm bu

gelişmelere karşın, kent planlama, kentsel tasarım gibi kentle ilgili disiplinlerde, bu disiplinlerden kaynaklanan en geniş ufuklu bakış açıları bile, fizik mekanın düzenlenmesinde bilişim teknolojilerinin yerini, geleneksel yöntemlerin sayısal ortama aktarılması ötesinde göremiyor. Oysaki, teknolojik gelişmeler, kentsel yapıları olduğu kadar, bununla ilgili disiplinler için de er geç kökten değişimlerin söz konusu olabileceğini göstermektedir.

Yeniden özetlemek gerekirse, bilgi sistemleri, siberuzay, zeki-otonom nesnelere gibi tümü bilişim teknolojileri temelli bu yeniliklerin kent planlama için farklı düzeyde yenilikler içerdiği görülür. Ancak, bunları arasında zeki-otonom nesnelere kenti olarak "akıllı kent" in gerçekten diğerlerinden daha değişik, yepyeni bir bilgi, ilgi ve uygulama alanları tanımladığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, geleneksel kent planlama yaklaşımları içerisinde tasarım eyleminin, çoğunlukla kentsel tasarım çerçevesinde ele alındığı görülür. Diğer bir deyişle, şimdiye kadar üç boyutlu tasarım ile kent planlamanın tek buluşma noktası kentsel tasarım olarak kabul edile gelmiştir. "Akıllı kent" in zeki ve otonom nesnelere kenti olması oranında bu nesnelere ile insanlar arasındaki ilişki de çok önem kazanacak, bu bağlamda arayüz tasarımı da kent planlama için yepyeni bir bilgi ve uygulama alanı olacak gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

AKBULUT, M. Rıfat; ÖZAYDIN, Levent; (1998) "Temel Eğitim Donatılarının Yer Seçiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Karar Destek Sistemleri", İlköğretim Sorunları Sempozyumu. Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi. İstanbul.

BODEN, Margaret A. (Ed.); (1990) "The Philosophy of Artificial Intelligence". Oxford University Press. Oxford.

BOYER, M. Christine; (1996) "CyberCities. Visual Perception in the Age of Electronic Communication". Princeton Architectural Press. New York.

KIM, T.J.; WIGGINS, L.L.; WRIGHT, J.R. (Ed.); (1990) "Expert Systems: Applications to Urban Planning". Springer-Verlag. New York.

KLOSTERMAN Richard E.; (1997) "Planning Support Systems: A New Perspective on Computer-Aided Planning", JOURNAL OF PLANNING EDUCATION AND RESEARCH. Vol.17. No: 1. Fall 1997. s. 45-54. Association of Collegiate Schools of Planning. A.B.D.

MARTIN, David; (1996) "Geographic Information Systems: Socioeconomic Applications". Routledge. Londra, New York.

MITCHELL, William J.; (1995) "City of Bits: Space Place and the Infobahn". MIT Press. Cambridge, Massachusetts.

MITCHELL, William J.; GROU, Isabelle; (1997) "Paris, New York et le World Wide Web" URBANISME No: 292; Janvier-Février 1997. s.54-57.

NEGROPONTE, Nicholas; (1995) "Being Digital". Vintage Books. NewYork.

SEARLE, John R.; (1980) "Minds, Brains and Programs", THE PHILOSOPHY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (1990; Ed. M. A. Boden). s. 67-88. Oxford University Press. Oxford.

STONE, Rosanne Allucquère; (1996) "The War of Desire and Technology at the Close of the Mechanical Age", MIT Press. Cambridge, Massachusetts; Londra.

SÜRELİ YAYINLAR

- Cumhuriyet Bilim Teknik; (24-1-1998) "İletişimde Üçüncü Dalga".s. 11.
Hürriyet İstanbul Eki; (27-1-1999) "Özdemir'den Uydulu Taksi".
Hürriyet; (19-2-1999) "İstanbul O'nun".
Hürriyet İstanbul Eki; (18-3-1999) "Özdemir'in İstanbul Sözleşmesi".
TBD Bilişim; (Haziran 1998) "Çağdaş Toplum için Çağdaş Kent". No: 69. s. 14-15.
TIME; (29-12-1997/5-1-1998) "The Ubiquitous Chip", s.52-55.

KENT PLANLAMA VE YÖNETİMİNDE TÜM İLGİLİ KURULUŞLARIN ENTEGRE BİLGİ SİSTEMİ KULLANIMININ ÖNEMİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Rahşan KIZILIRMAK
Mehmet TANKUT
İŞLEM-GIS

GİRİŞ

20. yüzyılın son günlerini yaşamakta olduğumuz zaman diliminde pek çok alanda değişimler yaşanmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmeler hayatın her alanını etkilemektedir. Bilgi teknolojilerinin gelişmesinde sağlanan yüksek ivmeli artış özellikle yönetim ve üretim biçimlerinde değişiklik yapılması gerekliliğini net olarak ortaya koymuştur. Planlama bilgi teknolojilerinin doğrudan etkilediği bir faaliyet alanını oluşturmaktadır.

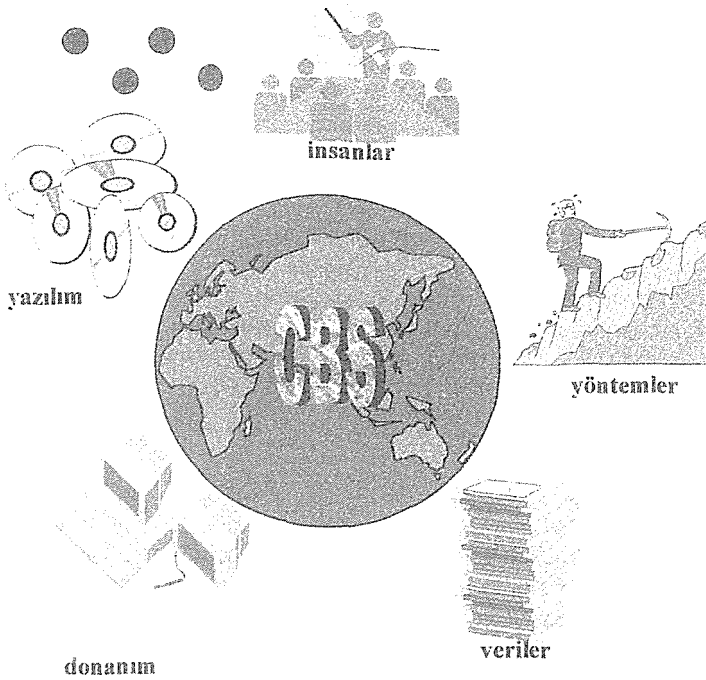
Nüfusun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı 21. yüzyılda, kent yönetimi çok kompleks bir yapı sergilemektedir. Kentli insanların, yaşam standardı yüksek bir ortamda yaşayabilmeleri için kent yönetiminde başarı sağlamak gerekmektedir. Yönetim ve Planlamada etkin olabilmek için üstün yöneticilik vasıflarının yansıra kullanılacak araçlar da önemlidir. Kent planlama ve yönetiminde bulunan özel ve tüzel kişiler için sağlıklı, etkin, ucuz ve verimli hizmetler sunabilmek temel amaç olmalıdır. Bu amaca ulaşmak için 21.yüzyıl teknolojisinin getirdiği yeniliklerden yararlanmak zorunludur.

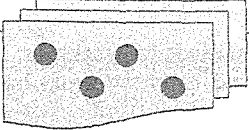
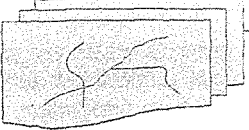
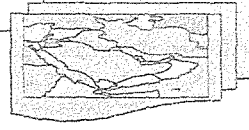
COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ

Çağımız bilgi teknolojileri çağıdır. Gelişmiş ülkeler doğru ve güncel bilgiye, kısa sürede ulaşmak için bilgi teknolojilerinden yararlanmaktadırlar. Bilginin mevcut yapıda olduğu gibi manual yöntemlerle üretilmesi, modellenmesi, işlenmesi ve kullanılması zaman ve işgücü kaybına neden olmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için kullanılacak temel araç bilgi teknolojisinin elemanlarından biri olan Coğrafi Bilgi Sistemleri'dir (CBS). Verileri coğrafi koordinatlarına bağlı olarak ilişkisel veri tabanı yönetim sisteminde saklayan coğrafi bilgi sistemleri, dünya üzerindeki verilerin ilişkilendirilmesinde büyük bir çığır açmıştır. CBS teknolojisi kamu ve özel kullanıcılara ait hizmetlerin dağıtımının optimizasyonu, istatistiksel verilerin değerlendirilmesi, toplumsal ve doğal kaynakların yönetimi konularında çok etkin çözümler sunmaktadır. Büyük bir hızla gelişme gösteren bir uğraşı alanı olan coğrafi bilgi sistemleri, bir çok disiplinin ara kesitinde yer almaktadır. Bu disiplinler arasında, kartoğrafya, planlama, coğrafya, fotogrametri, uzaktan algılama, istatistik, harita mühendisliği, jeoloji, hidrojeoloji ve mekanla ilişkili verileri işleyen diğer tüm disiplinler sayılabilir.

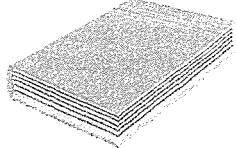
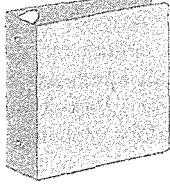
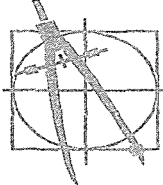
Coğrafi bilgi sistemi (Geographic Information System-GIS), “Karmaşık planlama ve yönetim sorunlarının çözülebilmesi için tasarlanan; mekandaki konumu belirlenmiş verilerin kapsanması, yönetimi, işlenmesi, analiz edilmesi, modellenmesi ve görüntülenebilmesi işlemlerini kapsayan donanım, yazılım ve yöntemler sistemidir”. Daha basit bir ifade ile, “dünya üzerindeki bölgeleri tarif eden verileri saklayan ve kullanan bilgisayar sistemi” olarak da tanımlanabilir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, coğrafi bilgi sisteminin kurulabilmesi için gerekli olan elemanlar; yazılım, donanım, veriler, yöntemler ve insanlardır.

COĞRAFI BİLGİ SİSTEMİ VE ULEMANLARI

 NOKTALAR	 ÇİZGİLER	 ALANLAR
<ul style="list-style-type: none">* Tek koordinat çiftio Uzunluğu ve Alanı yok.	<ul style="list-style-type: none">* Başlangıç ve bitiş noktaları bulunan koordinatlar dizisi* Uzunluğu var, Alanı yok.	<ul style="list-style-type: none">* Başlangıç ve bitiş noktası aynı olan koordinatlar dizisi* Uzunluğu ve alanı var
<ul style="list-style-type: none">* Ağaçlar* Elektrik direkleri* Rogar kapakları Anıtlar* Tüm sokak cadde elemanları	<ul style="list-style-type: none">* Yol orta hatları* Dereler* Çitler, duvarlar* Kanallar* Elektrik, telefon hatları	<ul style="list-style-type: none">* İmar adaları* Yapılar* Yollar* Parseller* Arazi kullanımı

MEKANSAL VERİLER

 FORM VE LİSTELER	 RAPORLA	 ÖLÇÜM VE SAYIMLAR
<ul style="list-style-type: none">* Beyannameler* İndeksler* Arazi kullanım sınıfları* Tüm öznel verileri* Tutanaklar	<ul style="list-style-type: none">* Planlar* Yönetmelikler* Yasal tanımlar	<ul style="list-style-type: none">* Trafik sayımı* Envanterler* Anket ve araştırma çalışmaları

TARİFSEL VERİLER

Donanım, yazılım ve veri elde etme ile ilgili teknolojiler batıda hızla gelişmekte ve yöntemler yaygın ve etkin kullanıma kurumsallaşmaktadır. Tüm bu teknolojileri transfer ederek uygulamak ve geliştirmek mümkündür. Ancak, sistemin başarısı bu teknolojileri kullanacak personel ve yöneticilerin eğitimine bağlıdır ve en önemli faktör bu konuda yetişmiş "insan"dır. Coğrafi veriler mekansal ve tarifsel olmak üzere iki tip veri grubunu kapsar. Mekansal veriler nokta, çizgi ve alan özelliğinde tutulan mekana

ait, harita bilgileridir. Tarifsel veriler ise form ve listeler, raporlar, ölçümler, sayımlar gibi sözel verilerdir.

Coğrafi bilgi sisteminde veriler, raster ve vektör veri yapısı içinde tutulmaktadır. Vektör veriler alan, çizgi ve nokta yapıda tutulabilecek her türlü harita ve kroki bilgisidir. Raster veriler ise uydu görüntüleri, hava fotoğrafları, resim vb. verilerdir. Coğrafi veri tabanı, çok sayıda kullanıcının birden çok amaç için kullandığı ve paylaştığı mekansal ve ilişkili tarifsel verilerin kolleksiyonudur. CBS, mekansal ve mekansal olmayan sözel bilgilerin ilişkilendirilmesi ve güçlü bir veri tabanı yapısı içinde kullanılması mantığına dayanmaktadır. CBS yazılımlarını diğer bilgi teknolojisi ürünü yazılımlardan ayıran en önemli özellik budur.

KENT PLANLAMA – YÖNETİM VE KENT BİLGİ SİSTEMLERİ

Kent yönetiminden sorumlu olan pek çok kuruluş bulunmaktadır. Bu kurumlar yatay ve düşey konumda karşılıklı etkileşim ve eşgüdüm içinde, ilişkiler ağına kavuşmaktır. Tüm kuruluşlar farklı işlevler, hizmetler yerine getirmektedirler. Gerek merkezi idareye bağlı yönetim birimleri, gerek yerinden yönetim birimleri gerekse de özel sektör kuruluşları hizmet sunarken farklı veriler üretmektedirler. Ancak bir kurumun ürettiği veri diğer kurumun sorumlu olduğu veri üretiminde, sunmuş olduğu hizmet içinde altlık olarak kullanılabilir. Bu nedenle verilerin ortak kullanımı ve uyumluluğu sağlanması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için veri üretim ve veri formatı standartları belirlenmelidir. Standardizasyon en az 3 düzeyde geliştirilmelidir. Bunlar ortak bir coğrafi referans, ortak bir coğrafi veri değişim standardı ve ortak bir sınıflama dizini olarak tanımlanmaktadır. Tüm kuruluşlar düzeyinde ciddi bir çalışma yapılarak, sağlam bir altyapı oluşturulmalıdır. Başbakanlık koordinasyonunda, 1998 yılında başlatılan KAMU-NET Projesi, Türkiye çapındaki tüm kamu kurumları arasında yüksek hızlı bir veri iletişim ağı tesis edilmesini ve uzman kuruluşlar tarafından kurulan ve güncel tutulan, standardize edilmiş ve coğrafi (CBS) ve sözel (Yönetim Bilgi Sistemi) veri tabanlarına; günlük planlama ve yönetim faaliyetlerin yanı sıra, özellikle ülkemizin karşılaşılabileceği olağanüstü durumlarda, coğrafi verilere gerçek zamanlı (on-line) erişimin sağlanmasını amaçlanmaktadır. 5 müsteşardan oluşan bir üst kurul ve Başbakanlığın koordinatörlüğünde teknik kurul oluşturularak çalışmalar proje kapsamında yürütülmektedir. Belirlenecek veri formatına ve üretim standardına göre, her kuruluş kendi verisini üretmeli, diğer kullanıcıların kullanımına, doğrudan kullanılacak formatta (online) sunmalıdır. 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanmış olduğumuz Büyük Marmara Depremi sonrasında yeterli analizlerin, kontrollerin yapılmaması, gerekli olan verilere zamanında ulaşılamaması, kurumlar arasındaki kopukluk çok büyük acılar ve maliyetler ile karşılaşmıştır. Yaşanmış olan bu doğal afet, Coğrafi Bilgi Sistemi teknikleri kullanılarak yapılacak olan şehir planlama çalışmalarının önemini ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde yaşanması muhtemel doğal afetler öncesinde kurulacak olan Coğrafi Bilgi Sistemleri afet sonrasında çok büyük faydalar sağlayacaktır. Küreselleşmenin yansımalarından biri olarak sınırların kalktığı, bilgi alışverişinde dünya ölçeğinde ortaklaşa kullanılan, her kurumun kendi sorumluluğunda güncel tutulan veri tabanlarının oluşturulduğu günümüzde ortak veri kullanımı zorunludur.

Kent yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında başlıca aşağıda tanımlanmış olanları yer almaktadır.

- Valilikler
- Tapu ve Kadastro Müdürlükleri
- Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri
- Su ve Kanalizasyon İdaresi
- Gaz İdaresi
- Toplu Taşımacılık İdaresi
- Elektrik Dağıtım Şirketleri
- Telefon İdaresi
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
- Emniyet
- Sağlık Müdürlüğü
- Eğitim Kurumları

Bu kuruluşlar arasında ilişkiler ağının kurulmasında bilgi teknolojisinin elemanlarından biri olan Coğrafi Bilgi Sistemleri esas alınmalıdır. CBS' nin kent ölçeğinde, kente ilişkin verilerin kullanılması sonucu ortaya çıkan model ise Kent Bilgi Sistemi olarak tanımlanmaktadır. Kent Bilgi Sisteminin kurulmasında tüm kuruluşların verileri sağlıklı bir şekilde sisteme aktarılmalı, her an değişiklikler işlenerek veri güncelleştirilmeli ve kuruluşların yerine getirdikleri hizmetleri çok hızlı olarak sayısal ortamda sağlayabilecek uygulama yazılımları geliştirilmelidir. Kent Bilgi Sisteminin oluşturulmasında kullanılan temel altlık haritalar arasında aşağıda yer alanlar bulunmaktadır.

- Halihazır haritalar
- İmar planları
- Kadastral haritalar
- Kamulaştırma haritaları
- Altyapı haritaları
 - Doğalgaz
 - Su ve kanalizasyon
 - Telefon hatları
 - Elektrik şebekesi
 - Kablo lu yayın
 - Petrol boru hatları

Verilerin sayısal ortama aktarılmasında farklı yöntemler bulunmaktadır. Kağıt ortamda bulunan veriler 3 şekilde sayısallaştırılmaktadır. Birincisi digitizer tablet üzerinden sayısallaştırma, ikincisi tarayıcı üzerinde tarandıktan sonra ekran üzerinden sayısallaştırma, üçüncüsü taranmış haritanın otomatik olarak sayısal hale dönüştürülmesi. Mekansal bilgi içeren uydu görüntüsü ve hava fotoğrafları üzerinden de sayısallaştırma yapılarak veri üretimi yapılmaktadır. Sayısal ortama aktarılan verilerin özelliğine göre veri tabanı tasarımı yapılmalıdır. Sözel olarak koordinatları bulunan verilerden de sayısal grafik veri oluşturulmaktadır. Veri tabanında o coğrafi varlık hakkında tüm sosyal, ekonomik, fiziksel vb bilgiler tutulabilmektedir. CBS ortamında veriler üzerinde her türlü mekansal ve mantıksal sorgulama yapılabilmektedir.

Kent Bilgi Sisteminde halihazır haritalar ve imar planları için yapılan veri tabanı tasarımında farklı katmanlarda farklı özellikte bilgiler depolanmıştır. Büyük ölçekli harita yapım yönetmeliği temel alınarak geliştirilen veri tasarımına uygun olarak tüm harita bilgileri sayısal ortama aktarılmıştır. Aktarılan veriler üzerinde ilişkisel veri tabanı uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

Halihazır harita veri tabanında kent ölçeğinde bulunan tüm coğrafi varlıklar yer almaktadır. Coğrafi varlıklar CBS mantığı içerisinde polygon, line, point olarak tutulmuştur. Veri tabanı yapısı oluşturulurken sınıflama yapılmıştır. Üst gruplardan, ara gruplara ve alt gruplara inen bir kodlama sistemi oluşturulmuştur. Mevcut kullanım ile ilgili olarak yapının veya bağımsız bölümün, malik, kullanım amacı, kat dağılımı, alan, çevre özellikleri, kaçak kat durumu vb. tüm bilgileri veri tabanında bulmak mümkündür. Veri tabanı tasarımında kent için önem taşıyan en alt ölçeğe kadar inilmiştir. Yapı içerisinde ağaç sayısı, türü, yaşı vb. detaylara kadar inmek mümkündür. Belediye bütününde bir otomasyona geçilmesi için bir halihazır GIS mantığı da oluşturulmalıdır. Oluşturulan veri tabanı yapısı içerisinde şu katmanlar yer almaktadır;

- Pafta sınırları
- Binalar
- Karayolları
- Demiryolları
- Denizyolları
- Havayolları
- Sokak cadde elemanları
- Kontrol noktaları
- Hidroğrafik elemanlar
- Toplu taşıma güzergahları
- Yol orta hatları

İmar planları için 3194 sayılı kanun temel alınmak üzere bir veri tabanı tasarımı yapılmıştır. Bu veri tabanı tasarımında dikkat edilen temel unsurlar CBS vektör veri yapısına göre özellik tiplerinin polygon, line ve point yapıda belli bir sınıflama içerisinde yapılmasıdır. Buna bağlı olarak oluşturulan katmanlar;

- Pafta sınırları
- Sınırlar
- Kanalizasyon-çöp alanları
- İmar enerji hatları
- Yapı adası içi hatları
- Cephe hattı
- Kentsel kullanım alanları
- Refüj ve kaldırım hatları
- Yol orta hatları
- Demiryolları
- Denizyolları
- Havayolları
- Toplu taşıma aksları

Şehir Planlama disiplini de CBS tekniklerine bağlı olarak kendini yenilemek zorundadır. Planlama süreçlerinin tamamında verilere hızlı erişim ve analizlerde kullanabilme özelliğinin etkin olarak sağlanabilmesi gerekmektedir. Planlamada topoğrafya, jeoloji, iklim özellikleri, halihazır harita bilgileri, kadastral yapı, toprak kabiliyeti, bitki örtüsü, arazi kullanım, hidrografik bilgiler, enerji nakil hatları, karayolları gibi genişletilebilecek veriler kullanılmaktadır. Bu verilerin CBS altyapısına uygun olarak, bahsedilen yöntemlerle sayısal hale getirilmesi ile bu veriler üzerinde hassas analizler yapılması ve sağlıklı planlama çalışmaları yapılarak kentin doğru bir biçimde yönlendirilmesi sağlanmaktadır. GIS ortamında veriler sadece görsel olarak bilgisayar ortamında saklanmakla kalmamakta, pek çok bilgi yüklenerek veri akıllı hale getirilmektedir. Planlamada altlık olarak kullanılan veriler üzerinde çakıştırma analizleri, değerlendirmeler yapılarak eşik haritaları, sentez haritaları, tematik haritalar hassas olarak üretilebilmektedir. Altlık haritalar, üretilmiş olan tematik haritalar ve mekana bağlanmış veya bağlanmamış olan tüm sosyo-ekonomik verilere göre planlama, tasarım çalışması yapılmaktadır. Üretilmiş olan plan üzerinde her türlü plan notu, bilgisi saklanmakta ve planın standartlara, yasalara, yönetmeliklere uygunluğu sorgulanarak karşılaştırma yapılabilmektedir. Plan üretilirken ortak veri paylaşımı sağlanarak katılım elde edilebilmektedir. Ayrıca üretilmiş olan planlar GIS teknolojileri kullanılarak internet üzerinden sunulabilmektedir. Bu yaklaşım ise şeffaf yönetim ve halk katılımının sağlanması konularında katkı sağlamaktadır. Halk yaşamakta olduğu kentin gelişimini güncel olarak izleyerek kendi görüşünü yansıtabilecektir.

Üretilen verilere ve yerine getirilen hizmetlere bağlı olarak her birim için uygulama yazılımları geliştirilmesi gerekliliğinden bahsedilmişti. Uygulama yazılımları geliştirilmeden önce kapsamlı bir sistem analizi yapılmalıdır. Örneğin belediyeler çok yoğun olarak hizmet sunan, vatandaşla doğrudan ilişki halinde bulunan yerel yönetim birimleridir. Kendi bünyesi içinde farklı birimlerde çeşitli görevler yerine getirilmektedir. Grafik veri içeren ve içermeyen tüm birimler, belediye dışı kuruluşların verilerine de online erişim sağlayarak entegrasyon içinde otomatik olarak tüm görevlerini yerine getirebilmektedirler. Kent bilgi sistemi içerisinde belediye ile ilişki halinde bulunan herkesin kimlik, adres ve özel ilgi bilgileri bir kez kaydedildikten sonra binlere kayıt içinden birkaç saniyede getirilmektedir.

Bu görevlerden birkaçını sıralayacak olursak;

- İmar durumu hazırlanması
- Yapı ruhsatları, iskan, proje kontrol, TUS işlemleri
- Teknik altyapı ve katılım bedelinin hazırlanması
- İştirak paylarının hesaplanması
- Belediye araçları ile ilgili tüm bilgilerin tutulması
- Emlak-Çevre ve İlan Reklam beyannameleri
- Emlak ve inşaat kaçaklarının tespit edilmesi
- Pazar yerleri takibi
- Evrak Takibi
- İfraz-tevhid işlemleri
- Muhasebe
- Stok .vb.

Bu işlemler çok kısa sürede, etkin, verimli olarak ve daha sağlıklı bir biçimde yerine getirilmektedir. Kaçakların tespit edilmesi ile kurum gelirlerinde ciddi artışlar sağlanarak sistemin kuruluş maliyeti kısa sürede kendini karşılayacaktır. Gereksiz evrak akışı önlenerek hem kurum çalışanı hem de vatandaş zaman kazancı sağlayacaktır. Bilgi teknolojileri çağında Türkiye olarak gelişmiş ülkelerin yakaladığı standardı yakalayarak çağa ayak uydurmamız gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abacıoğlu, Muhittin, İmar Kanunu ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1994
Aranoff, Stan, Geographic Information Systems: A Management Perspective, Canada, 1991
Batuk, Fatma Gül, İmar Faaliyetlerine Yönelik Kent Bilgi Sistemi Tasarımı ve Uygulaması
Dangermond, Jack, The Organizational Impact of GIS Technology, ARC News, Vol.11, No.1, Redlands, California
ESRI, Understanding GIS, Redlands, 1990
ESRI, Database and Custom Programming System Design Hong Kong LIS, Redlands, 1989
Pierre, Guy, National Remote Sensing and GIS Program for Turkey, Final Report (Version1) of Consultant to World Bank, 1994
Söğüt, Halil ve Tankut, Mehmet, Ulusal ve Uluslararası Entegrasyona Uygun Veri Tabanı Üzerine Öneriler, 1. Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu, Trabzon, 1994
Ünlü, Cengiz, İçtihatlı-Notlu Belediye Mevzuatı, Ankara 1991.

ÖĞRENCİ FORUMU

BAŞKAN

Yrd.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ
İstanbul Teknik Üniversitesi

KATILIMCILAR

Ozan HOVARDAOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Ulaş AKIN
İstanbul Teknik Üniversitesi

Gözde AKSOY
Mimar Sinan Üniversitesi

Gökhan İŞGÖR
Yıldız Teknik Üniversitesi

İbrahim GÜNDOĞDU
Gazi Üniversitesi

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKVİYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
3-9-10 Kasım, 1999, İstanbul

Yard.Doç.Dr. Ferhan GEZİCİ

Öğrenci panelleri, benim için her zaman Dünya Şehircilik Günlerinin en heyecan verici bölümü olmuştur. Çünkü bugüne kadarki her deneyim, çok önemli katkıları içermiştir. Bugün, bu paneli yönetmekten dolayı büyük mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. 23.Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu'nun başlığı, aslında konuşmacı arkadaşların konuşmalarını yönlendirmede yeterince açık ipuçlarını vermekte: *3.Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme, Mekan ve Planlama*. Ben yine de hem iki günün bir değerlendirmesini yapabilmek, hem de arkadaşların belirli konulara yaklaşımlarını anlayabilmek için bazı noktalara değinmek istiyorum.

Öncelikle, küreselleşme sürecini nasıl algıladığımız konusu önem kazanıyor. Başka bir deyişle, acaba buz dağının yalnızca görünür kısmı ile mi yetiniyoruz, yoksa görünenle yetinmeyip sorguluyor muyuz ?

Bu sürecin varlığını kabul ediyorsak ve bu süreçten soyutlanılmayacaksa, Türkiye gerçekleri ve öncelikleri açısından şehirlerin ya da insan yerleşimlerinin organizasyonu nasıl olmalı ? Daha açık bir ifadeyle, bu süreçte öncelik daima İstanbul'a verilmekte, ama Türkiye yalnızca İstanbul'dan mı ibaret ?

Planlı gelişme için gerekli tüm koşulların, kurumsal mekanizma ve altyapının hazır olduğunu varsayarsak, yeni bin yılda yaşanabilir kentleri üretecek plancının ne tür bilgi donanımlarına sahip olması gerektiğinin ve plancının rolü ne olmalıdır sorusunun cevaplarını ben arkadaşlarımdan almak istiyorum.

Son olarak, bir anlamda eğitim sürecimizi de sorgulayarak, "planlama eğitimi veren kurumların kapılarına *"küreselleşme nedeniyle kapalıyız"* yazısı yazdırmamak için ne yapmalıyız?" sorularına da, arkadaşların konuşmalarında bir şekilde yanıt bulmayı isterim.

Şimdi, daha fazla uzatmadan, ilk konuşmacı Dokuz Eylül Üniversitesinden Ozan Hovardaroğlu'na söz veriyorum.

Ozan HOVARDAROĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan,
Sayın Katılımcılar,

Biz, Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 4.sınıf öğrencileri olarak, ortak bir platformda küreselleşme ve değişen planlama anlayışları üzerine bir tartışmanın sonuç ürününü buraya çıkarttık. Analiz aşamaları her ne kadar birbirine çakışık ise de, sonuç olarak çözümler itibariyle farklılıklar ortaya çıktı.

Küreselleşme tanımı üzerinde burada fazla durmak istemiyoruz. Çünkü iki gün boyunca küreselleşmenin yeterli tanımı yapıldı bizce. Küreselleşmeye ilişkin tespitlere gidebilmek için öncelikle sürecin yakın zaman perspektifinde ikiye ayrılması gerektiğini düşünüyoruz. Birincisi 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak.

1980 öncesine de iki perspektiften bakmamız mümkün; gelişmiş ülke perspektifinden ve gelişmekte olan ülke perspektifinden. Ancak her ikisinin de gelişmesini etkileyen bir ortak kesit olarak öncelikle 1929 yılında ortaya çıkan krizi, ardından da II.Dünya Savaşı'nı gösterebiliriz. 1929 yılında çıkan kriz, devlet müdahalesi olmadan sistemin ayakta kalma şansının zayıf olduğuna dair bir anlayışın ortaya çıkmasına neden oluyor. II.Dünya Savaşı'ndan sonra da arz-talep dengesizliğini talep yönünden dengeleyen ve talebi istikrarlı bir düzeyde tutan politikalar üreten bir konuma geliyor devlet ve bu bağlamda da devletin önemi artıyor. Devlet sosyal amaçlı harcamalarını arttırmak için bir misyon ediniyor ve refah devleti modeli ortaya çıkıyor. Refah devleti modelinin Üçüncü Dünyadaki karşılığı da ulusal kalkınmacı devlet. Peki bu zaman süreci içinde Türkiye'de neler oluyor ? Oraya bakacak olursak; Türkiye de ulusal kalkınmacı modeli kendisine benimsiyor. Bu bağlamda öncelikle kendi kurumsal ve yasal yapılanmasını oluşturuyor. Bununla 6785 sayılı İmar Kanunu çıkartılıyor. 1960 yılında DPT kuruluyor ve beşer yıllık kalkınma planlaması yapılıyor ve 1965'de merkeze bağlı yerel nazım imar planı büroları kuruluyor. Bu dönemde Türkiye'de ulusal ölçekte bir planlama anlayışı var ve geniş kapsamlı, bölgesel, mekansal adalet arayışında olan bir anlayış göz önünde. Aynı zamanda planlamanın kaynak aktarıcı bir rolü de var. Ancak kaynak sınırlı olduğu için yatırım, altyapısı daha önceki dönemlerde hazırlanmış olan bölgelerde oluyor, bu da mekansal ve bölgesel adalet arayışını belli bir oranda sekteye uğrattıyor. Sanayileşme gibi bir çaba var ulusal kalkınmacı devlet modeli içerisinde. Ancak sanayileşme genel olarak tüketim mallarında yoğunlaşıyor, bunun sebebi yatırılan kapitalin en kısa zamanda geri döndürülmesi arzusu. Bu bağlamda üretimin yoğunlaştığını ve stokların ortaya çıktığını görüyoruz. Stokların eritilmesi amacıyla ulusal bir politika ortaya atılıyor, ithal ikameci bir model geliştiriliyor. Burada da kalkınmada merkez yönetimin gücünü anlamış oluyoruz. Gene bu dönemde sanayileşme, biraz önce söylediğimiz gibi, altyapısı hazır olan bölgeye akıyor. Bu bağlamda Marmara ve Ege Bölgesi öne çıkan bölgeler oluyor ve bu bölgelerdeki kentlerde nüfus yığılmaları ve bir gecekondu gerçeğinin ortaya çıktığını görüyoruz ve buna bağlı olarak düşen yaşam standartları var. Bu da ulusal kalkınmacı modelde belli teklemlerin ortaya çıktığını gösteriyor.

1980 sonrasında ne oluyor ? 1980 sonrasında da gene gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülke perspektifinden bakacak olursak, öncelikle 74-75 krizi sonunda kapitalizmi yeniden üretmek amacıyla bir çözüm arayışı var ve devletin yeni bir rolü ortaya çıkartılıyor. Devletin piyasaya müdahalesi meşruiyetini yitiriyor. 80 öncesinde devletin müdahalesinin az olduğu görüşü ortaya atılırken, 80 sonrasında sorunların aşırıya vardırılan devlet müdahalelerinden kaynaklandığı görüşü ön planda. Bu bağlamda gelişmiş olan ülkeler şöyle bir politika uyguluyorlar; sermaye mevcut karlılığını korumak amacıyla öncelikle işçi ücretlerini düşürüyor, daha sonra kapitali daha spekülatif anlamda kullanmaya başlıyor, kamu harcamalarını kısıyor, sanayiye parçalıyor, bir kısmını Üçüncü Dünyaya aktarıyor. Burada önemle belirtmek gereken bir şey var, parçalanmış sanayinin hala, teknoloji üreten kısmı gelişmiş ülkelerin elinde, Üçüncü Dünya sadece mal üreten bir konumda ve Üçüncü Dünyayı borçlandırıyor.

Üçüncü Dünyaya sanayinin bir kısmını aktarıırken de Üçüncü Dünyamdan bazı beklentileri var. Bu beklentiler içinde düşük işçi ücretleri, vergi kolaylıkları ve maliyetinin sağlanması, sermaye hareketinin kolaylaştırılan bir sermaye yapısının sağlanması, çevre koruma gibi duyarlılıkların olmaması gibi beklentileri var, gelişmiş ülkelerin. Bu bağlamda, Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerindeki kontrol mekanizmasını tam anlamda sağlamak amacıyla da kendi iletişim ve bilişim teknolojilerine büyük yatırımlar yapıyorlar. Bu sayede gelişmiş ülkeler öncelikle kendi ülkelerinde ortaya çıkan krizi telafi edecek bir yol yaratıyorlar ve bu telafiyi de esas anlamıyla Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde gerçekleştiriyorlar. Uluslararası antlaşmalarla da Üçüncü Dünyayı bu oluşuma bağlıyorlar, ortaya küreselleşme çıkıyor.

80 sonrasında gelişmekte olan ülkelerde neler oluyor ? Gelişmiş ülkelerin verdiği hediye alma konusunda gelişmekte olan ülkelerin belli tereddütleri var. Bu gelişmekte olan ülkeleri de üçe ayırabiliriz: hediye gönüllü olarak alan ülkeler var, almaya mecbur bırakılan ülkeler var, bir de direnenler var. Hediye her halükarda alanlar kendi kurumsal, siyasal ve toplumsal yapılarını uyum sağlamak amacıyla değişime uğrattırıyorlar. Bu da ulusal ölçekte her türlü politika üretimini zorlaştıran bir yol. Direnenler ise uluslararası politikadan dışlanan bir durumda. Türkiye'de neler oluyor ? Türkiye de hediye gönüllü alan bir devlet konumunda. Devlet sanayileşme çabasına katılırken, etkinleştirmeyi hedeflemiyor, ekonominin dışa açık serbest piyasa koşullarında işleyişini öngörüyor ve merkezi bürokrasi ülke coğrafyasında yeni bir işbölümü oluşturuyor. Yapısal değişiklikler ortaya çıkıyor, kanuni değişiklikler ortaya çıkıyor. Özellikle 3194 sayılı İmar Kanunu ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu çıkartılıyor. Bu bağlamda belediyelere de yeni bir işbölümü veriliyor. Metropol belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri ortaya çıkıyor. Metropol belediyeleri genellikle aktarılan kaynakla projelendirilmiş kent parçaları oluşturuyorlar, ilçe belediyeleri de imar uygulamalarını yürüten bir çalışma içerisinde. Burada önemle belirtilmesi gereken şey belediye başkanının girişimci kimliği ile öne çıkması. Bu dönemde de planlama anlayışı ulusal ölçekten yavaş yavaş yerel ölçüğe doğru bir kayış gösteriyor. İç göçe endeksli bir kentsel büyüme modeli ortaya çıkartılıyor ve yerel yönetime verilen güç yerel girişimciyi sistemle eklememesi bakımından cesaretlendirilecek bir olgu. Bunun yanında İstanbul merkezli bir model ile bir yatırım iklimi oluşturuluyor. Şöyle bir kabul var bu yatırım iklimi oluşturulurken, sorunların top yekun çözülemeyeceğine dair bir anlayış hakim. Bu bağlamda öncelikle İstanbul, bir projelendirilmiş İstanbul bir de kendi haline bırakılmış İstanbul olarak ikiye ayrılıyor. Projelendirilmiş İstanbul, Türkiye ölçeğinde küreselleşmeye eklememesi sağlayacak kontrol merkezi anlamında. Küreselleşme bağlamında kentlerin sermayeye vermesi gereken hizmetler var. Bunları da kısaca telekomünikasyon olanakları, bilgisayar ağları, global fon akımını sağlayan ve destekleyen finans kurumları, banka ve sigorta şirketleri gibi sıralayabiliriz. Bu gerçeklik altında İstanbul bir dünya kenti olmaktan biraz uzak görünüyor. Kontrol mekanizmasının sağlanması iletişim ve ulaşımındaki akışkanlığın artması sayesinde gerçekleşme durumunda. Bu açıdan baktığımızda Amerika sadece fiber optik kablo döşemek için 50 yıllık bir dönemde 100 milyar Dolar ayırıyor. Bu bağlamda da İstanbul'un kontrol yeteneğinin ne kadar olduğunu varın siz düşünün. Ayrıca İstanbul kentsel servislerin bir kısmını sağlayabiliyor, bu da ulusal ölçekte kontrol kaybı demek. Buna en güzel örnek de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın %80'ninin yabancı sermaye elinde olması.

Planlama etiğinde ne gibi değişimler var. Bunlara bakacak olursak, eski planlama etiğinde ulusal kalkınmacı dönemdeki planlama etiği genel olarak mekansal adaleti sağlayıcı, kamu yararını gözetici ve kamusal bir görev niteliği taşıyıcı bir rolde. Yeni ise, birazcık tabi enteresan, kentsel ölçekte yatırım ikliminin oluşmasını sağlayacak mekan organizasyonunu gerçekleştiren ve kamusal yönünü bir anlamda göz ardı eden bir planlama yaklaşımı. Ve artık kent hizmetleri genel olarak kamuyu değil, sermayenin isteklerine yönelik bir oluşum gösteriyor. Plancının rolü bu bağlamda, ulusal kalkınma paradigmasıyla bağlanmışken, yeniden yapılanmanın getirdiği değer sistemine göre plancı kendini yeniden tarif etmek zorunda kalıyor. Bu bağlamda ortaya dört plancı tipi çıkıyor. Ulus devlet görüşünün tekrar öne çıkacağını savunanlar, küreselleşmeye tümüyle uyum sağlayınlar, alternatif arayışı içerisinde olan plancılar ve henüz nerede duracağına karar verememiş olan plancılar . Bu bağlamda bizim smufta görüş farklılaşması da ortaya çıkıyor. Yani bugüne kadar gelen yer çakışık geliyor, bu bağlamda bir farklılaşma ortaya çıkıyor. Farklılaşmayı şöyle ayarabiliriz; bir görüş, ulus devlet görüşünün tekrar öne çıkacağını savunuyor, bu görüşe göre küreselleşme süreci ulus devletlerin başkaldırmasıyla sonlanıp, yerine toplumcu planlama anlayışını arkasına alan görüşün geleceğini savunuyor, bir anlamda olaya döngüsel olarak bakıyorlar. İkinci görüş toplumsal yeniden örgütlenmeyi sağlayacak, üretimin sosyalizasyonunu oluşturacak, siyasi yönü öne çıkmış bir planlama anlayışını savunuyor. Bir grup da alternatif bilgiye ulaşacak ve alternatif çözüm üretecek tek kurum olarak üniversitelerin öne çıktığı bir planlama anlayışının olacağını savunuyor.

Teşekkür ediyorum.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Ben teşekkür ediyorum. Üniversitelerin alfabetik sırasına göre Gazi Üniversitesi'nde sıra ama, sanıyorum Gazi Üniversitesi'nden şu anda katılımcı arkadaş yok. Bu nedenle İstanbul Teknik Üniversitesi'ne geçiyoruz. Ulaş Akın, buyurun.

Ulaş AKIN İstanbul Teknik Üniversitesi

"Bir kentin geçmişi ile ilgili öğrenilen, fark edilen ve hatırlanan her yeni ayrıntı, o kentin geleceğine ayna tutacaktır." Ulaş Akın

Kentlerin geçmiş yüzyıllardaki rollerine geri dönüyor olması garip. Aslında değil, tarihin gidişatının nasıl bir döngüsellikte şekillendiğini keşfetmek için ciltler dolusu kitap devirmeye gerek yok. Geçmişi okumak, dinlemek, hissetmek; o mekana, o zamana ve o insanlara ulaşabilmekle bağlantılı. Zamanlar arası bu yolculuğu üç noktada yapmak gerekiyor: geçmiş, gelecek ve bugün.

Bu noktada şunu belirtmekte fayda olabilir; işi her zaman *gelecek* ile olan planlamanın *geçmiş* ile *bugün* arasında kurduğu köprünün *geleceğe* uzanabilmesi için ayaklarımızın biraz sağlam olması gerekiyor. Küreselleşme kavramı sayesinde köprünün gelecek ayağı sabitlenmiş olup şu yaşadığımız zamanlar ideolojik ve psikolojik olarak boşlukta bırakılmıştır.

Bu toplantıya katılan insanlar için kabaca bu üç kavram şu şekilde örneklenebilir:

Küreselleşme: internet

Planlama: GIS

Mekan: PC

Küreselleşme, yeni olana işaret eder ve bize geleceği sunar: Daha fazlasını iste!

Ve bir kentten daha fazlasını ister. Hızlı ama çok hızlı bir hareketliliğin istekleri, konforlu ve güvenli mekanlardır. Küreselleşme; -karşıt açıdan bakıldığında-, çevresindeki ekonomik getirileri toplayan bir kentin akıllı bir şekilde kanımı emen bir yaşam formuna benzetilebilir.

Kabuller:

- 1- Kent yaşayan bir organizmadır.
- 2- Kentsel sorunlar fiziki ve sosyal planlama ile çözülebilir.
- 3- Plan, bir müdahale aracıdır.
- 4- Erken teşhis ve tedavi kavramları planlama açısından önem taşır.
- 5- Planlama, uygulanabilirlik noktasında güce ihtiyaç duyar.
- 6- Bu güç; ekonomik, politik, siyasi, bilimsel ve sanatsal güçlerdir.
- 7- Aşında ekonomik güç diğerlerini yönlendirir, şekillendirir.
- 8- Küreselleşme böyle bir gücün hareketidir.
- 9- Küreselleşmenin mekanı kenttir, kentlerdir.
- 10- Küreselleşme, hızlı hareket eden çabuk karar veren bir olgudur.
- 11- Kentler artık Metropoliten Alanlardır.
- 12- 21. yüzyılda kentler ülkelerin önüne geçmişlerdir.
- 13- Bilgi güç ile varolur, güç kentlerdedir. Bu anlamda kentler güçlüdür.
- 14- En fazla enerji tüketimi olan alanlar kentsel alanlardır.
- 15- (feedback-5) Planlama, uygulanabilirlik noktasında güce ihtiyaç duyar.
- 16- Çok disiplinli bir dal olan Planlama her geçen gün donanımını ve yöntemlerini arttırmak durumundadır.
- 17- Aksi takdirde diğer etkenler onun önüne geçecektir. Nitekim geçmiştir.
- 18- Kentsel Rahatsızlıklar adı altında yeni bir psikolojik tanımlamaya ihtiyaç vardır.
- 19- Küreselleşme ile karşı karşıya gelmek irade meselesidir, kararlılık gerektirir.
- 20- Bu kararlılık basit bir şekilde karşı duruş olamaz.
- 21- Kararlı bir atom içersinde zıt kutupları barındırır.
- 22- Küreselleşmenin mekanı ihtiyacı bilinçli ya da bilinçsiz insanlar karşılar.
- 23- Küreselleşme ulus devletlere doğrudan karşı çıkmaz. Devletler, yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler karar yetkisi olan insanlardan oluşur.
- 24- Boşluk insandadır, mesele psikolojiktir.
- 25- Kariyer ve Para Hırsı güç ile ilgili sorunlardır. Ciddi birer kentsel rahatsızlıklardır ve bulaşıcıdır.
- 26- Küreselleşmenin birey üzerine etkisi; korkunç rekabet hırsının yol açtığı psikosomatik rahatsızlıklar ve madde bağımlılığı gibi sonuçlardır.
- 27- Yeni Dünyanın istediği düzen daha fazlasını ister.
- 28- Küreselleşme, bir yanılsamadır.
- 29- Küreselleşmenin planlamaya ihtiyacı vardır.
- 30- Para evrensel değil küreseldir.
- 31- Türkiye Doğu ile Batı arasında bir köprüdür. Ankara kalbi, İstanbul gözüdür.
- 32- Planlılar, küreselleşmenin mekanı ihtiyacı karşılamak durumundadır.
- 33- Küreselleşme, savunucuları tarafından; kaçınılmaz, alternatifsiz ve geri dönlülmez bir karar anı, köprü olarak tarif edilebilir. Ve bu köprüden önce son

- çıkış yoktur.
- 34- Plancılar, başta mimarlar olmak üzere diğer meslek gruplarının baskısı altındadır ancak yeni yetişen kuşak bunu değiştirecektir.
- 35- Planlamaya şu disiplinlerin eklenmesi gerekir:
Felsefe, psikoloji, tarih, bilgi teknolojileri, sosyal psikoloji, siyaset bilimi.

Sonuç:

Yaratı ve keşif dürtüsü insanlığı ve toplumları daima ileri taşıyan dinamikleri hareketlendirmiştir.

Bu ülkenin bilim adamları ve bilim kadınları, insanüstü bir irade ve çabanın eseri olduklarını hatırlamaları gerekiyor.

Herhangi bir ülke değil Türkiye’de yaşıyoruz ve toplumu daha ileriye götürmek, en azından güvenli, huzurlu ve aydınlık bir gelecek hazırlamak biz şehir plancılarımızın görevidir.

Depremden sonra en önemli meselenin kent planlaması olduğunu fark ettik ama topluma da fark ettirmemiz gerekiyor. Bu noktada bizim mekanlarımız olan meslek kuruluşumuz Şehir Plancıları Odası ve Üniversiteleri daha fazla etkin ve üretken hale getirmek gerektiğini düşünüyorum.

Kent’ in kimyasını okumak ve anlatmak ve geleceği kurmak.

Bugün andığımız Atatürk’ten kalan ileri görüşlülüğü hayata geçirmek.

Tek yapmamız gereken bu.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Teşekkür ediyoruz. Üçüncü sırada Mimar Sinan Üniversitesi’nden Gözde Aksoy, buyurun.

Gözde AKSOY

Mimar Sinan Üniversitesi

Teşekkür ederim, Sayın Başkan,

Küreselliğin İki Yüzlü Yerefi:

Biz bu bildirimizde üç gündür tartışılan küreselleşmeyi detaylı ve uzun tanımlarla açıklamadan, tanıştığımız küreselleşmeye biraz daha eleştirel bir açı ile, öğrenci gözü ile, daha da ileri giderek kentte yaşayan birey gözüyle değerlendireceğiz. Buna bağlı olarak yerellik kavramıyla ilişkisini veya tezathımını ortaya koyup, Türkiye açısından bir değerlendirme yapacağız. Detayda koyacağım bir sonuç veya kesin bir saptamadan ziyade ikilemler, çarpıklıklar ve belki ileri zamanlarda farklı tartışma ortamları yaratacak soru işaretleri olacaktır.

Küreselleşme deyince akla gelebilecek sözcükler şunlardır; bütünleşme, tek dünya düzeni, dünya ile birlikte hareket, sınırların kalkması, uluslararası sermaye dolaşım,vs.

Elbette ki , küreselleşmeyi bu iyimser ve bütüncül tanımlar çerçevesinde incelemek bu olguyu anlamamızda bizi zorlayacaktır. Bu nedenle eleştirel bir bakış açısı yakalamak amacıyla, işe bu tanımları kabullenmekten değil, irdelemekten başlayarak genel çerçevenin biraz dışına çıkacağız. Küreselleşmeyi tanımlama aşamasında karşımıza şöyle bir betimleme çıktı; Erol Kutlu'nun Dünya Ekonomisi kitabından aldığımız şu alıntıda "...Küreselleşme özellikle iletişim teknolojisinde yaygınlaşma sonucu tüm ülke insanların aynı normlarda hizmeti, demokrasiyi, insan haklarını talep etmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır". Bu cümlelerin "aynı normlardaki hizmetler" kısmına kadar olan bölümü kabul edilse de demokrasi ve insan hakları gibi yanları kabul görmemektedir. Çünkü bu sözcükler küreselleşme süreci genelinde bireyleri daha doğrusu toplumları cezbetmek, sömürmek, merkezin çevre ülkelerinden biri haline getirmek amacıyla uydurulan en büyük palavradır. Küreselleşme denilen sıvı demokrasi, insan hakları gibi toplumsal değerlere susmuş toplumlara içirmek için kullanılmış en ucuz teşhir şeklidir. Toplantıların birinci gününde öğrendiğimiz küresel ortak sermayenin dolaşımını sağlayacak karı ve gücü tek elde toplamaya çalışmak gibi gözükmemektedir küreselleşme. Dünyanın büyük bir kısmına, çünkü kalan kesimi kendileri oluşturmaktadır, yutturulmaya çalışılan bu oyunda, bizleri figüran olarak almaya çalışan bu aktör ve senarist grubuna "yerküre babanızın çiftliği mi ?" diyesi geliyor insanın. Belki fazla duygusal ve muhalif bir tarz ama, birçok şeyi algılayabilen ve kavrayabilen henüz mezun olmamış planlama öğrencileri adına konuşuyorum. Böyle bir durumda demin değindiğimiz merkez ülkeler ortaya çıkıyor, kapitali ve otoriteyi elinde tutan ve bunlara bağlı çevre ülkeler. Bu hiyerarşi içerisinde merkezlerin ötesinde merkez üstü diyebileceğimiz bir otoritenin ortaya çıkmayacağı ne malum ? Düzene şöyle bir göz attığımızda; eşitlikçi toplum düzeni lakabının ardına gizlenen küresellik, yoksa ortaçağda bıraktığımız piramidal yapının bir modern versiyonu mu acaba ? İnsanın bu tarz paranoyalara kapılmaması mümkün değil. Çünkü, küreselleşme henüz sirkülasyonu tamamlanmamış bir süreç ve bizleri daha nelerin beklediğini tam olarak bilemiyoruz. Bu bağlamda kaçınılmaz olarak yerellik kavramı ile yüz yüze geliyoruz. Temelinde sermaye ve pazar olan bu ikilinin yereli, eğer kent ölçeğindeyse, özerkliğini, yerelliğini ön plana çıkaran kent kimliği ile küresel sermayeyi kendine çekmeye çalışacaktır. Merkez için ürettikleri artık merkezin birer parçası olmaya başlayacaktır, yavaş yavaş merkeze benzemeye başlayacaktır. Bu anlamda yerellik nerede kalacaktır ? Merkezin bir parçası, çevresi olan mekanda özerklik muhtemelen yok olacak eriyecektir. Yerel mekanların ya da başka bir deyişle, çevrenin merkez içinde bu denli çabuk çözülmesine sebep küreselleşme ile yaşamına gelen hızlı değişimdir. Bu da hızlı bir çöküşe neden olacaktır. Yani "hızlı yaşa genç öl" felsefesini doğrulamaktadır. Öte yandan, kendini küresel karşısında kaybetmemiş, başı dönmemiş bir yerel daha vardır. Daha doğrusu, bizlerin zihninde yerelin ikinci yüzüdür bu. Bu anlamda küreselle karşıtlık göstermektedir. Küreselleşme tufanına karşı kent kimliği ile ayakta duran, kendi gücüyle mücadele veren bir yerel. Elbette küresele karşı verilen mücadelede izlenen ortak siyasetin önemi büyüktür. Yani yerel yönetimler, çok aktörlü yönetimden kast edilen sivil toplum örgütleriyle halkın katılımı ve kendini koruyan bir hiyerarşi söz konusudur. Bu bağlamda iki farklı yerel anlayışı karşımıza çıkarmaktadır: "iki yüzlü olan yerel". Biri küreselleşmeye yanaşan, diğeri ise çekişen bir niteliktedir. Cevap bekleyen sorumuzsa şudur; "Hangi yerel ?". Yerel, eğer ilk bahsettiğimiz ise, bunun küreselleşme karşısında nakavt olmayacağını kim garanti edebilir ?

Bütün bu beklentilerden sonra, Türkiye üzerine şüpheleri ve yargıları kısaca konuşmak istiyorum. Daha doğrusu biz henüz çiçeği burnunda bile diyemiyorum, mezun olmamız planlama öğrencileri olarak, haddimizi aşmadan, Türkiye'yi masaya yatırmak değil sadece kendi görüşlerimizi belirteceğiz. Elbette bu bitiş oluşturacak nitelikte basit ve az söz söylenebilir bir konu değildir. Her şeyden önce Türkiye gerek coğrafi, gerek politik yönden çok stratejik bir noktada yer almaktadır. Dolayısıyla iyi ve yerinde kullanılmasını bildiği sürece, elinde bazı kozları bulunmaktadır. Bunların başında küreselleştikçe kuruyan dünyanın can damarları Fırat ve Dicle suları gelmektedir. Doğal kaynakların gitgide azalmasıyla, su gücünü elinde tutan ülkenin gücü artmakta gibidir. Ardından GAP önemli bir güç faktörü olarak karşımıza çıkmakta. Üçüncü olarak ise Bakü-Ceyhan petrol hattıdır. Bu noktada Türkiye bir düğüm noktası teşkil etmektedir. Eğer Türkiye küreselleşme sürecinin kaçınılmazlığını kabul ediyor ve en az zararla bu işten kurtulmayı düşünüyorsa, elindeki kozları doğru kullanmalıdır. Aksi takdirde, yıllardır yaşadığımız kabul görmezlik, merkez ülkelerin Türkiye'yi bu ortaklığa dahil etmeyeceği, yani bir çevre ülke konumundan ileri gidemeyeceği bir gerçektir. Son zamanlarda Rusya'dan doğal gaz almamıza ilişkin söylentiler bunu doğrular niteliktedir. Oysa ki büyük enerji krizlerinin eşliğinde bulunduğumuz şu günlerde %70 oranında enerji açısından Rusya'ya bağımlı olmamız kadar trajikomik bir şey olamaz. Özetle Türkiye için durum bundan ibarettir. Ya yerelindeki bu olanakları iyi değerlendirecek ya da hiç hazırlıklı olmadığı küreselleşme süreci içinde çevre ülke konumundan ileri gidemeyecektir. Kentleri bir de küresel sermaye dolaşımında dejenere olacaktır. Türkiye'nin kültürel başkenti İstanbul hesapsız kitapsız bir girdaba kapılmış gözükmektedir. Böyle bir durumda hem bireyler hem de geleceğin plancıları olarak "Allah kurtarsın" mı demeli yoksa "Bekle , geliyorum" mu demeli, bilemiyoruz. Ayrıca Ergin Yıldızoğlu'nun 21 Temmuz 1999 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir yazısından bahsetmek istiyorum. Ergin Yıldızoğlu "*Sizofreniden Kurtulmak İçin Küreselleşme*" başlıklı yazısında; "*...küreselleşme doğal ve kaçınılmaz bir süreçtir, uyum sağlayınız, rahatlırsınız*" biçiminde bir açıklama yapmaktadır. "*Bunu kabul ediniz, mücadeleyi buna göre belirleyiniz*" diye belirtmektedir. Ayrıca yine bugünkü Sabah gazetesinden çok taze, küçük bir anekdot yine; "*Küresel Dünya Nereye Gidiyor*" diye ekonomi sayfasında küçük bir haberdir. Bunu da buraya getirerek belki ilginizi çekebileceğimizi düşündüm. Osman Ulagay'ın bir kitabı. Bu kitapta küresel dünya nereye gidiyor konusu ve global hayatın yönü sorgulanmakta. Bizim Mimar Sinan Üniversitesi öğrencileri adına küreselleşme ile ilgili düşüncelerimiz bu kadar.

Teşekkür ederim.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Teşekkür ediyoruz. Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Gökhan İşgör, buyurun.

Gökhan İŞGÖR
Yıldız Teknik Üniversitesi

Şimdi, bundan yaklaşık üç hafta kadar önce, bu seneki kolokyumun temasını öğrendiğim günden beri, böyle bir öğrenci forumunda konunun hangi bakış açısıyla ele alınması gerektiği üzerinde düşünmeye başladım. Bu konu üzerinde okudukça, araştırdıkça, düşündükçe yavaş yavaş bir şeylerin farkına vardım ki; o da öğrenciler olarak yani bugünün öğrencileri, ancak 3.Bin Yılın plancıları olarak bizlerin pozisyonu,

bugünlerde süregelen tartışmaları yapan globalleşmeyi, mekanı, planlamayı tartışan akademisyenlerin pozisyonundan biraz daha farklı ve bu nedenle bizim yaklaşımımızın da biraz daha farklı olması gerektiğine inanıyorum. Peki bu farklılık nasıl bir farklılık dediğimiz zaman evet bugün biz de bu tartışmaların içindeyiz. Globalleşme kavramının, değişim kavramının, bunun ülkemize, bunun bize, bunun planlamaya getirdiği kavramları tartışıyoruz, konuşuyoruz, bu konular üzerinde düşünüyoruz, çözüm arayışları içindeyiz. Ancak, bizlerin bugün akademisyenlerden ayrıldığımız nokta, yani şu geçtiğimiz iki gün içinde konuşan insanlardan ayrıldığımız nokta bence, bizim yapmamız gereken şey tüm bu süregelen tartışmaların yanında, gözümüzü biraz daha geleceğe, yani bizim geleceğimize çevirerek, geleceğe kalan, bize kalan, sorumluluklar üzerinde, görevler üzerinde, ödevler üzerinde biraz daha odaklaşmamız, biraz daha yoğunlaşmamız gerektiğine inanıyorum. Şimdi kısa bir değerlendirme ile bu konuya gelmek istiyorum.

Cumhuriyetin kurulması ve devrimleri takiben Türkiye büyük bir değişim süreci içine giriyor. Bu yeniden yapılanma süreci toplum içinde oturtulmaya, sindirilmeye, buna göre örgütsel yapı, kurumsal yapı düzenlemeye çalışırken, bu sefer 1950'lere geliyoruz. İkinci bir değişim fırtınası Türkiye'yi değiştirmeye başlıyor. İşte sanayinin gelişmesi, buna bağlı ekonomik değişim, göç, hızlı kentleşme gibi sorunlar gelmeye başlıyor bu sefer Türkiye'nin üstüne. Ve başlı başına Türkiye'ye yeni sorunlar katan bu 1950'lerden sonra yaşadığımız dönüşüm dönemi içinde planlama ön plana çıkan bir kavram olarak toplumda beliriyor, ve daha henüz bu değişim, dönüşüm süreçleri içinde tam yerini alamamış, rolünü alamamış, toplumdaki yerini belirleyememiş bir kavram olan planlama, bu sefer 1980'lerde üçüncü bir değişim süreci, globalleşme dediğimiz ekonomik yapı, toplumsal yapı, kültürel yapı ve pek çok toplumun bütün geneli boyutunda pek çok değişimler yaratan üçüncü bir değişimle karşı karşıya kalmaya başlıyor ve bu pozisyonda planlama kavramımız bir yandan kendi yerini bulmaya çalışırken, bir yandan, toplum içinde yerini açmaya çalışırken, toplumsal anlamda, örgütsel anlamda, yasal anlamda yerini açmaya çalışırken, bir yandan da konusu olan, konusu olarak değişen bütün bu dünyadaki değişimleri çözmek için çözümler üretmeye başlıyor. Yani bizim bugün geldiğimiz noktada planlama kavramımız aslında bir ikili sorun içinde kalıyor.

İşte böylesine bir çerçeveye içinde 3.Bin Yılma girerken benim bu konferansta dile getirmek istediğim ve özellikle de genç arkadaşlar olarak, geleceğin planları olarak, tekrar ediyorum bunu, bize düşen üç büyük ödev var. Bu üç büyük ödevden birincisi; kendimize karşı vermemiz gereken bir savaş, ikincisi; topluma karşı vermemiz gereken bir savaş ve üçüncüsü de; planlamanın bütün sistemine, kurumsal, örgütsel ve yasal yapısına yönelik yapmamız gereken bir devrim. Şimdi bunları biraz açmak istiyorum ben. Kendimize karşı vermemiz gereken savaşı düşündüğümüz zaman; öncelikle bizlerin plancı olma fikrini, plançılık felsefesini kafamızdaki plancı imajına oturtmak zorunda olduğumuz, bence çok önemli bir sorun bugün. Çünkü, bugün özellikle planlama öğrencilerinin pozisyonunu değerlendirirsek, kafalarımızda plancı şudur, ve plancı budur diye tam olarak tanımlayabildikleri, kendilerini görebildikleri imaj yok ve bu noktada ben açıkçası bir tıp öğrencisine, bir mühendislik öğrencisine bir mimarlık öğrencisine imreniyorum. Çünkü daha üniversite sınavına girmeden önce kafalarında bir imaj var ve öyle kendilerini motive ettikleri bir bakış açısı var. Ve onunla mesleki anlamda kendilerini bütünleştiriyorlar, kendi karakterleriyle mesleklerini

bütünleştiriyorlar. Ama işte şehir planlama öğrencilerinin önümüzdeki bin yılda çözmesi gereken sorunlardan biri bence bu. Kendi kafamızda bu savaşı vermeli ve kendi kafamıza şehir plancılığının ne olduğunu, şehir planlama kavramının ne olduğunu oturtmalıyız. Öğrencileri bırakalım, bugün özellikle benim kişisel tecrübelerimle, dört yıllık öğrencilik hayatımda gördüğüm kişisel tecrübelerimle, kamu kurumlarında olsun, eğitim kurumlarında olsun karşılaştığım plancı tipi gerçekten çok motive edici değil, biraz heves kırıcı açıkçası, genç bir plancı adayı olarak ve belki önümüzdeki yılların plancısı olarak bunu söylemek istiyorum. Çünkü, benim gördüğüm tip toplumdaki yerini ve rolünü bilmeyen, kendisine mesleki anlamda güveni olmayan, plancı olma kavramını kendi kafasına yerleştirememiş ve hangi noktada inisiyatif alması gerektiğini bilmeyen, belki para için, belki istemeden bu plancılık mesleğini yürüten bir tiptir ve gerçekten bu tip beni çok üzdü. Ama ne olursa olsun, temelde değinmek istediğim birinci sorun, yani bize kalan birinci ödev, bu heyecansızlık, bu motivasyonsuzluk. Planlama kavramında kafalarımızdaki bu yaklaşımın bizleri heyecanlandırmaması, canlandıramaması konusunu kırmamız lazım bizim, 3.Bin Yılım plançıları olarak. Şimdi bu sorunu bir kenara bırakalım, ikinci bir sorun var bence çok önemli bizi bekleyen. Bu da şehir planlaması, şehir plancısı ve şehir planı kavramlarının toplumun bilincinde bir türlü yer edememiş olması. Bu, hepimizin yaşadığı bir sorundur, öğrenciler olarak. Üniversiteyi ilk kazandığımız zamanlarda "Hangi bölümü kazandım?" "Şehir ve Bölge Planlama Bölümü", "Mimarlık.", "Hayır, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü", "Çevre Mühendisliği" gibi bir ikilem içinde biz gidip geliyorduk, ben hatta anneme anlatamadım, en sonunda bir kağıda yazdım verdim ki, benim mesleğimin ne olduğunu anlasmı diye. İşte buna değinmek istiyorum; toplum bilincinde yerimizi alamadık, toplumsal yapıda etkin bir rol kazanamadık. Şuna inanıyorum ki, toplum içindeki bir rolü toplum içindeki etkin bir pozisyonu bize kimse vermez. O pozisyon için, gelecekte bu pozisyonu kazanmak için sorumluluk kesinlikle bizim üzerimize düşüyor. Çünkü, bidden önceki kuşaklar bu konu üzerine çalıştı, bu konu üzerinde bir savaş verdi, ama sanıyorum bu savaş daha bitmedi. Çünkü örneğin Adapazarı depremine baktığımız zaman, 17 Ağustos'ta yaşadığımız büyük deprem felaketine bakmak istiyorum bir örnek olarak. Bu deprem felaketi aylardan beri konuşula geliyor, tartışıla geliyor, ama şehir plancısı, şehir planı, şehir planlaması kavramlarını ben bu tartışmalar içinde çok az duydum. Aslında benim kişisel görüşüm bu Adapazarı Depreminde biraz paçayı sıyırdık. Çünkü bizi kimse suçlamadı bu konuda. Ama bizi suçlamamalarının belki de iki temel nedeni var; birinci nedeni şöyle olabilir, aslında buna pek inanmıyorum, işte efendim şehir plançıların, şehir planlamasının ve şehir planlarının Adapazarı'ndaki pozisyonu değerlendirilmiş, bütün planları gayet güzel, gayet kaliteli olduğu anlaşılmış ve bu yüzden şehir plançıları hiç suçlanmamış olabilir. Ama ben bizim toplumumuzda böyle bir şey olacağına inanmıyorum. Çünkü bizim toplumumuzda böyle ciddi bir sorun ortaya çıktığı zaman, sağ olsun medyamız o konuyla ilgili kim varsa infaz ediyor. Ama bizi kimse suçlamadı, hatta kimse bizim adımızı bile anmıyor. Tabii bu aslında güzel bir şey mi, kötü bir şey mi bunu düşünüyorum hala. Bizi suçlamamalarının ikinci bir nedeni olabilir, bence çok daha önemli bir neden. Bu neden ise; şehir plançıların toplumun bilmiyor olması. Bu olayda toplumun suçladığı, yani medya olsun özellikle, suçladığı odaklar, müteahhitler, kolon kesen işyeri sahipleri, kaçak yapılaşma yapan insanlar, tüm bunlara göz yuman yerel yönetimler gibi odaklar oldu. Çünkü, toplum şehri yapan, şehri şekillendiren, şehri etkin biçimde biçimlendiren odaklar olarak bunları görüyor. Demek ki, şehir plancısı diye bir kavramın bizim toplumumuzdaki yeri daha kazanılmamış. İşte ikinci sorun olarak da bunu görüyorum. Birinci sorun; kendi kafamızdaki bu imajı

kırmalı, kendi kafamızdaki bu imajı oturtmalı, bu motivasyonu sağlamalı, ikincisi ise toplumdaki bu olmayan yerimizi açmalı ve bu savaşı kazanmalıyız diye düşünüyorum.

Geleceğin planlıları olarak 3.Bin Yılda bize aktarılan üçüncü büyük sorun ise ülkemizdeki planlama sisteminin tüm kademeleriyle, örgütsel, kurumsal ve yasal boyutlarıyla tümüyle yeniden ele alınması ve çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırılması, en önemlisi de etkin bir hale geçirilmesidir. Bugün bu konu üzerinde pek çok tartışmalar sürüyor, planlama sürecinin etkin olmadığı, yeniden yapılması gerektiği, neler yapılması gerektiği konusunda tartışmalar sürüyor. Ancak bu tartışmalar süre dursun sorun hala çözülmedi ve geleceğin planlıları olarak bizlere üçüncü bir ödev olarak Türkiye'deki planlama sistemini baştan kurgulamamız ve yapılandırmamız kalıyor. Sonuç olarak, kısa bir özet yapmak gerekirse bugün ülkemizde ve tüm dünyada büyük ve hızlı bir değişimden söz ediliyor ve bu değişimin yarattığı etkilerden söz ediliyor. Bu etkiler toplumsal, ekonomik, fiziksel ortamlarda kendilerini gösteriyor ve yeniden yapılanmalar yaratıyor. İşte böyleleri değişim rüzgarlarının estiği bir dünyada daha henüz mevcut toplumsal yapı içinde dahi etkin bir rol alamamış bir kavram olan planlama kavramı, bir yandan yeni kurulan dünya düzeni içinde kendine etkin bir rol açmaya, etkin bir rol almaya çalışırken, bir yandan da konusu gereği bütün bu değişen ekonomik, sosyal, mekansal boyutlarda ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışıyor. Yani iki taraflı büyük bir sorun kütleli şehir planlama öğrencilerini gelecekte bekliyor. İşte geleceğin planlıları olarak bizlere, kendimizle ilgili, toplumla ilgili ve sistemle ilgili bu üç büyük ödev miras olarak kalıyor ve sanıyorum bizler bu üç büyük ödevi hakkıyla yerine getirdiğimiz zaman, o zaman gerçek anlamda etkin, gerçek anlamda anlamlı ve toplumun yararına olan planlar üreteceğimize inanıyorum.

Çok teşekkürler.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Gökhan'a teşekkür ediyoruz. Gazi Üniversitesi'nden İbrahim Gündoğdu, buyurun

İbrahim GÜNDOĞDU
Gazi Üniversitesi

Ben temsilcilik konusunda bir şey söylemek istiyorum. Ben kendimi bağlı olduğum üniversitenin temsilcisi olarak kabul etmiyorum, yani daha doğrusu aynı görüşleri Üniversite'ye de yansıtmak doğru değil. Ben Gazi Üniversitesinde okuyan bir öğrencinin kolokyumunda küreselleşme üzerine görüş bildiren birisi olarak tanımak isterim.

Ben suçlu aramayacağım veya herhangi spesifik bir konuda görüş bildirmeyeceğim. Sadece ve sadece kolokyumun bence ana teması olan küreselleşmeyle ilgili görüş bildireceğim. Belki tekrar ve teorik olarak kabul edilebilir ama, gerçek bence. Metnim küreselleşmeyi merkeze koyan bir metin olarak adlandırılabilir, algılanabilir. Metin üç başlıktan oluşuyor; küreselleşme olgusu, nasıl gelindi, ne değişiyor ve küreselleşme ne demek ? bu başlıkta toplanıyor. İkinci diğer başlık, sürecin yarattığı değişim fırtınası içerisinde, belki de en rahat olarak algılayabileceğim, üniversiteler ve üniversite gençliği üzerinde süreç neleri değiştirdi ? Son bir başlıkta ise, iki günlük tartışmada

bence çözüm odağı olarak gösterilen ulus devlet olgusuna ilişkin bir üniversite öğrencisinin görüşlerini bildireceğim.

Merkantilist Dönemi bir geçiş dönemi olarak değerlendirirsek, kapitalizmi kabaca üç aşamada irdleyebiliriz. 1800 ve 1900'lü yıllara tekabül eden rekabete ve küçük işletmelere dayanan ve kapitalizmlerin ulusal sınırlar içinde gerçekleştiği dönem. İkincisi 1900 ve 1980 aralığına denk düşen tekellerin ortaya çıkıp, uluslararası düzeyde ulusal kapitalizmlerin rekabet ettiği dönem ve üçüncü aşama ise bugün üzerinde konuştuğumuz 1980 sonrasının çok uluslu şirketlerinin varlığında gerçekleşen ve küreselleşme denen dönem.

Küreselleşme, değişen ne sorusuna cevap verme yolunda önceki dönemleri atlayıp, bence önemli olan, bu kısa metinde, 1945 sonrası dönemden itibaren genel hatlarıyla uygulanan iktisadi programların temel amaçlarını belirtmenin gerekli olduğuna inanıyorum. 1945 sonrası dönemde dünyada pratikte yaşanan sosyalizm deneyimi, faşizmin yenilmesi sonrası kendine güveni artan işçi sınıfının varlığı ve üçüncü dünya ülkelerindeki bağımsızlık talepleri ve 1929 Dünya Buhranı'nın , büyük buhranın yarattığı tecrübe sonucu kapitalist odaklar tarafından "kuşatma liberalizmi" olarak adlandırılan teori geliştirildi. Bu teoriye göre, gelişmiş ülkelerde refah devleti olgusu işçi sınıfı ve sermaye arasında dengeyi sağlayacak, talep artırıcı düzenlemelere gidecek, kamu otoritesinin ardında bir refah devleti geliştirilmeye çalışıldı veya geliştirildi de diyebiliriz. Az gelişmiş ülkelerde ise, oluşan gelişmişlik farkını, uçurumunu daha fazla açmamak amacıyla korumacı önlemlerin olduğu, içe dönlük sanayileşmeye dayalı sosyal devlet olgusu, ki bu Türkiye'de gerçekleşmiş bir modeldir. Ancak 74-75 devrevi krizi ile sarsılan Keynesçi politikalar 80 sonrasında terk edildi. Krizin nedenleri bir kenara bırakılırsa, dünyada Keynesçi politikaların reddi farklı yıllara denk düşse de, örneğin Şili'de 70'lerin sonu, Türkiye'de 80'lerin başı olarak adlandırılabilir, 80 yılı kabaca dünyada bir kırılma noktası. Bu noktada şu da belirtmeli ki, yaşanan bu kırılma anlarında askeri darbelerin kilit noktaları vardır. Şili ve Türkiye'de de çok net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Neoliberalizm olarak adlandırılan yeni dönem beraberinde üç temel politikayı getirdi. Bunlardan birincisi liberalizasyon, ikincisi deregülasyon ve özelleştirme. Sermaye hareketini kısıtlayan düzenleme ve korumaların tasfiyesi olarak tanımlanabilir liberalizasyon. Deregülasyon, devletin ekonomiden elini çekmesi ve regülatif rolünden vazgeçmesi olarak tanımlanabilir. Kısa bir parantez açabilirim bu noktada, bugün yaşanan kimlik bunalımı bu konuyla da doğrudan ilgilidir, yani devletin regülatif rolünden vazgeçmesi. Üçüncüsü ise özelleştirme olarak tanımlanabilir. Bu da hepimizin yaşadığı kamu hizmetlerinin özel işletmelere devri olarak tanımlanabilir. Öyleyse, neoliberal ideolojinin dilinden eksik etmediği küreselleşme ne demek ?

Bu noktada Chard'inin belirleyici olan nereye bakıldığı değil, nereden bakıldığı sözü, küreselleşme üzerine yapılan tüm konuşmalarda, tartışmalarda kendini bir kez daha yineliyor. Küreselleşme olgusunun tanımlanmasında nereden bakıldığı önem arz eden ve bakıldığı noktalardan farklı farklı değerlendirmeler yapılabilecek iki örnekten yola çıkacağım. Özellikleri ve sınıfsal konumları nedeniyle farklı noktalardan bakan kişilerin sürece yönelik tespitlerinin bir aşama olduğunu düşünüyorum. İki kişiden, birincisi Metin Çulhaoğlu. Diğeri ise çok yakın bir zamanda 12 Eylül Belgeseli'nde izlediğim

Halit Narin. İki de 80 dönemini kritik olarak algılıyorlar. 80 dönemine ilişkin Metin Çulhaoğlu'nun tespiti şu idi; 60-80 aralığı, Türk filmlerinde Ayhan Işık ya da diğer jönlere, filmin yıldızlarına, güzel bayanlara yaklaşımı olarak adlandırılabilir. Yani, şoförü ya da hizmetçisi olur, dolayımı olarak yavaş yavaş ona sokulur. Sermayenin emeğe yaklaşımı da böyle adlandırılabilir. 80 sonrasında sermayenin emeğe yaklaşımı ise, yine o yıllara denk düşen Türk filmlerinde tecavüzcü Coşkun'un filmin yıldızına yaklaşımı olarak tespit etmiştir. Bu tespit aslında, bence çok önemli bir tespit. 12 Eylül Belgeseli içinde Halit Narin'in tespiti ise şuydu: 80 öncesinde genelde tüm yasalar işçiler lehine çıkarılıyordu, fakat 80 sonrasında bu biraz dengelendi, bizim istediğimiz doğrultuda da bu denge yakalandı. Fakat onun denge anlayışı da tartışmalıdır. Bu noktada globalizasyon, neoliberalizm hangi temeller üzerine oturtuluyor. İki tane temeli var; artı değer oranını yükseltmek ve işçi sınıfının tüm kazanımlarına saldırarak. İkincisi ise sermayenin uluslararası dağılımını yeni bir işbölümü yaratarak sağlamak, yani sermayenin dolanım serbestliği. Bu iki temel stratejinin pragmatik çerçevesinde şu tezler ileri sürülüyor. Bir; dünya ekonomisinde ulus devletlerin etkinliği bitmiştir, bütünleşme, özel mülkiyet ve müdahaleden arınmış bir serbest piyasada olur bu kaçınılmazdır ve buna adapte olunması şarttır. Bu çok önemli bence, etkisi altında kaldığımız bir şey sanki ve dördüncüsü bu yeni modelin herkesin yararına olduğu, emperyalizmin kalmadığı ve emekçiler için de böyle bir gelişmenin yararlı olacaktır. Bu da ayrı bir ideolojik boyuttur. Halbuki kendi kendini düzenleyen pazar tezi ile ön plana çıkan neoliberalizmin bu tezi emekçi toplum kesimi lehine oluşmuş mekanizmaları, mevzuatı ve düzenlemeleri tasfiye etmenin bir gerekçesi olmaktan başka hiçbir mantığı, entelektüel, bilimsel bir tutarlılığa sahip değildir. Kendi kendini düzenleyen pazar hiçbir zaman mevcut olmamıştır ve olması da mümkün değildir. Pazarın işleyebilmesi için mutlaka kamunun, kamu otoritesinin müdahalesi şarttır. Küreselleşme sürecinde kamunun şeytanlaştırılıp, özel mülkiyetin serbest piyasanın kutsanması neoliberalizmin ideolojisidir. Belirli akademik çevrelerde geliştirilen bu tezler neoliberalizmin, küreselleşmenin temel dayanaklarıdır. Ancak aynı çevrelerce 80 öncesinde Keynesçi, kamu otoritesi yanlısı, özelleştirme karşıtı tezler üretilip, ödüllendirilirken, Nobel ödülleri bile verilirken, 80 sonrasında özelleştirmeci, serbest piyasa yanlısı tezlerin aynı çevreler tarafından üretilmesi dikkate değerdir.

Metnin ikinci başlığı 80 sonrasında, yani küreselleşme sürecinde yaşanan gelişimin, yaşadığımız, eğitim gördüğümüz yer olan üniversiteler ve üniversite öğrencileri üzerindeki etkisi. 80 öncesi ve sonrasında üniversitede ne değişti ? 80 yılının bir önemli tarafı 12Eylül'ün bu döneme rast gelmesi. Giriş olarak şu belirtilmeli ki bu noktada, hiçbir askeri darbe, asayiş sorununu, güvenlik sorununu çözmek amacıyla gelmez. Arkasında mutlaka onun ekonomik programı, iktisadi bir yaklaşımı vardır. Yaşadığımız deneyim de bunu göstermektedir. Serbest piyasaya geçişin kurumsal düzenlemelerini gerçekleştiren 12 Eylül ve 82 Anayasası ekonomik yaşamda olduğu kadar sosyal yaşamda da kendisini hissettirmiştir. Özellikle yaşadığımız üniversitelerde bu tahribat çok ciddi boyutlardadır. Sadece 12 Eylül'e bunu yüklemek doğru değil, bu bir dünya projesi olarak gelen bir şey. 80 öncesinde toplumsal muhalefetin öncüsü olan öğrencilerin dünyayı algılamada ve dönüştürmede düşünce üssü konumuna gelen üniversiteler diploma verilen bir kurum durumuna geçmektedir bu süreçte. Üniversiteler özelinde yaşanan bir diğer değişim, üniversite öğrenci profilinin değişimidir. 60-80 aralığında orta-alt veya alt sınıf olarak nitelendirilecek kesimlerin çocuklarının üniversitede okuyabilme oranı, 80 sonrasındaki oranla oldukça farklıdır ve bu oran

gittikçe düşmektedir. Bugün üniversite gençliği neoliberal ideolojinin yarattığı popüler kültürden kendini arındıramamış, birey fetişizminin etrafında şekillenen "her koyun kendi bacağından asılır" ilkesine sıkı sıkıya bağlı, iletişimde, internet, cep telefonu vs., yaşanan teknolojik gelişmelerin büyüğünden kurtulamamış, medya aracılığı ile yayılan ideolojik bombardımanın altında ezilmiş, dayanışma, beraberlik, toplumsallık kavramından uzak, alacağı diplomayla en kısa zamanda sınıf atlama hayalleri kuran, "yuka ve çık" diyen bir kimliğe sahiptir. Süreç bizi bu noktaya getirmiştir.

Son olarak, bence kolokyumda önemli bir noktaya tartışmalarda yaklaşıldı. Çağatay Hoca'yla, Sezai Hoca'nın arasındaki, bildirilerindeki tema üzerine konuşmak istiyorum. Küreselleşme sürecinin karşısında duran ve sürecin aşılmasından yana tavır takınan gruplar tarafından ulus devlet önerisi gündeme getiriliyor. Sürecin karşısına ulus devlet konuluyor. Tabii bu noktada ulus devlet gelecek, her sorun çözülecek demek kolaylaşıyor. Ulus devlet olgusunun orijini net bir şekilde ortaya koyarsak ve projenin gizemini yani milliyetçi kurtuluşçu hareketler, bağımsızlık söylemlerini kaldırırsak, bugün gelinen noktada temelde büyük bir farklılık olmadığını, yani küreselleşmenin çok yeni bir olgu olmadığını kapitalizmin içerisinde her zaman gerçekleşen bir olgu olduğunu görmek gerekir. Dolayısıyla belli bir periyotta bir dünya projesi olarak ortaya çıkan, çıkarılan ulus devlet ve ulusal kalkınma paradigması bugün küreselleşmenin karşısına alternatif olarak sunulmalı mı sorusu gündeme geliyor. Bu bence bu kolokyumdan benim kazandığım ya da bundan sonra geliştirilmesi gereken en önemli konu olarak görüyorum.

Teşekkürler.

Yrd.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Arkadaşlara teşekkür ediyoruz. Katılımcı olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Konya Selçuk Üniversitesi'nden de arkadaşların isimleri var elimizde ama şu ana kadar sanıyorum ulaşmış değil. Ben tüm konuşmacılara çok teşekkür ediyorum Özellikle başlangıçta vurguladığım, daha doğrusu merak ettiğim bir şey vardı, gerçekten bu dağın sadece görünen kısmını mı algılıyoruz, onunla mı ilgileniyoruz, yoksa bununla yetinmeyip sorguluyor muyuz diye. Ben hepsinin konuşmasından gerçekten sadece görünen yüzle ilgilenmediklerini anladım ve bundan çok büyük bir memnuniyet duyduğumu ifade etmek istiyorum. Ayrıca, zaman konusundaki titizlikleri için de hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Şimdiye kadar hiç bu kadar zamana uyarak konuşan bir ekip olmadı herhalde sempozyum boyunca, onun için bazı şeylerin kısa, öz, net olarak ifade edilebileceğini bize çok güzel gösterdiler. Hepsine çok teşekkür ediyorum. Ben aslında oturumu başlatırken birtakım sorular yöneltmişim ama, hepsinin konuşmasından da bir takım sorulara bir takım cevaplar buldum. Ama bunları not alıp, cevap vermek isteyen arkadaş var ise, önce öyle bir söz vereyim, sonra tartışmak için yarım saat zamanımız var sanıyorum. Soruları alabiliriz.

Prof.Dr. Sümer GÜREL **Mimar Sinan Üniversitesi**

Aslında soru sormayacağım, çünkü gençler soru sorulmayacak kadar net verdiler mesajlarımı. Ben müthiş gurur duydum doğrusu. Her birinin tekil olarak verdiği, belki hepsini kapsamayacak ama bir takım bize dönük mesajları var, belki onlara kısaca

değineceğim. Örneğin beni mutlu eden bir saptama, tek tek bilmiyorum üniversitelere atıfta bulunayım mı, bulunmamda yarar var, gururları okşanmış olur. İTÜ'ü genç dostumuz artık planlama eğitiminin içine felsefe, psikoloji, sosyo-psikoloji, siyaset bilimi soksak mı dedi. On senedir, on beş senedir ona çabalıyorum, paşam, henüz beceremedim. Bizim kuşak için, karamsar demeyeceğim, kendi bağlamında, kendi perspektifinde belki doğru bir saptama, yani kamuda olsun, akademik çevrelerde olsun motive edemeyen adaylar olduğumuz saptaması var. Yıldız Teknik Üniversitesinden genç arkadaşımızın. Bunun doğru yönleri vardır, ben özelde üstüne alınmayabilirim, böbürlenme de olmayabilir ama o bir şeyi kurtarmaz. Ancak bir gerçek var, bu benim yıllardır üzümlere saptadığım bir gerçek; son sekiz senedir birinci sınıflara gidiyorum ben, biraz da kastlı gidiyorum ve ilk gün gençlere sorduğumuz ilk soru kaçınıcı tercihleri olduğu. İki senedir ortalama yedimin üstüne çıkmadı. Acaba burada, senin de belirttiğin gibi, hem planlamanın tanınmamasından, bilinmemesinden doğan toplumsal başka bir boyut da var mı diye düşünüyorum. Zaten sen onu sonuçta öyle saptadın galiba. Sadece bizim kuşağa motivasyon bozukluğu olarak yüklem yapmayalım, hakkaniyet biraz sarsılabilir. İdeolojik konuda hepsi çok uyanık, keşke yabancı konuklarımız özellikle Andy Thornly burada olsaydı. Onlar, onun anlayacağı dilden de bu lafların bir kısmını tekrarlasalardı, ben bu ülkenin çocuğu olarak çok mutlu olurum. Çünkü getirilen kuşkuculuk, küreselleşme bağlamındaki kuşkuculuk bir paranoya değil, ama Anglosakson literatüründe bu tür kuşkuculuğa verilen yüklem adeta paranoya gibidir. Yani biraz kazısamız o "sceptic" kelimesini, eğer dili de iyi biliyorsanız, yani semantik analiz yapsanız, yavaş yavaş sökmeye başlarsınız. Yani bunlar paranoyaktır, dünya ile bütünleşme sürecini istemiyorlar gibi bir gazil suçlama var. Ona çok güzel cevaplar verildi. Çok teşekkür ediyorum.

Arslan TURGA-

Yıldız Teknik Üniversitesi 4.sınıf öğrencisi

Öncelikle böyle bir organizasyonun gerçekleştirilmesinde yetki sahibi olan insanlara teşekkür ediyorum. Gerçekten geçen seneki organizasyona göre iyi bir organizasyon olmuş. Burada küreselleşmenin uluslararası alanda adil olamayan bir ortam doğuracağına ilişkin yaygın bir görüş hakim. Gerek akademisyenler, gerek öğrencileri ben samimi bulmuyorum. Çünkü, küreselleşme öyle bir süreç ki, gerçekten herkes kendisine biçilen misyonu, görevi yerine getiriyor. Bunun içinde muhalifler de var, siyasi partiler de var, olsun olmasın herkes kendine biçilen görevi yerine getiriyor. Çünkü küreselleşmenin çıktığı yer, küreselleşmeyi ortaya atanlar herkese bir misyon biçmiş durumda zaten ve insanlar bu misyonu yerine getiriyorlar, gördüğüm kadarıyla. Şunu söylemek istiyorum küreselleşme bir film, bir senaryo ama biz bu filmi daha önceden görmüştük yani bu yeni bir şey değil. Bunu Alman faşizminde görmüştük. Bunu II.Dünya Savaşında, Osmanlı'nın paylaşılmasında görmüştük, yeni bir şey değil bu. Bu yeni bir isim. Bu filmin asıl adı emperyalizmdir ve bu noktada küreselleşmeye karşı mesela planlamanın sonu geldiğine ilişkin bir görüş vardır, ortaya atılmıştır. Gerçekten gelecekte bizi neler bekliyor ? Yani planlamayla serbest piyasa ekonomisi gerçekten muazzam bir çelişki halinde. Artık bizim görevimizin bittiğine ilişkin görüşler hakim olmaya başlıyor. Bu noktada, burada küreselleşmenin ne olduğuna dair çok konuşuldu ama, çözüm önerisi fazla gelmedi. Gerçekten öğrenci arkadaşlarımız, akademisyenler olsun en güzel biçimde ifade ettiler. Ciddi bir çözüm önerisi gelmedi, çünkü küreselleşmeye karşılık verilmesi gerekiyorsa bir siyasi hareketin olması lazım.

Bu, sivil toplum hareketi ile olacak bir şeye benzemiyor. Güçlü, uluslararası tekelci sermaye karşısında gerçekten sivil toplum örgütleriyle yerel kuruluşlarla fazla bir şey yapılamayacağına inanıyorum. Siyasi hareket lazım, öyle bir hareket de göremiyorum. Muhafif hareketler ulusal ve yeni akımlar şeklinde ortaya çıktılar. Zaten son sosyalist ülke Arnavutluk 1980'lere kadar dayanabildi, ciddi bir muhalif hareket de yok.

Arif Katar

Samsun Büyükşehir Belediyesi

Ben de tüm meslektaş adayı arkadaşlarımı dinlemekten kıvanç duydum. Şehir Plancısıyım. Özellikle Gökhan arkadaşıma bir iki cümle ile katkıda bulunmak istiyorum. Gökhan arkadaşımı çok karamsar buldum. Bu karamsarlıktan sıyrılmasını istiyorum. Benim şehircilik şahsen birinci tercihimdi. Sümer Hocamın bugünkü tespitine üzülmedim. Biz o zaman Türkiye'de tek öğrenim veren bir üniversitede 40 arkadaşlık. Anımsadığım kadarıyla da yarımızdan çoğunun ilk tercihiydi, şehir planlama. Şehircilik, planlama bir ekip işi ve kendisini iyi yetiştirmiş, inisiyatif sahibi bir plancı her zaman görevini yerine getirir. O karamsarlıktan sıyrılmasını diliyorum, sevgili kardeşimin. Bugün bir mimar, mühendis ne kadar üzerine düşen görevi yapıyorsa, varsın kavram olarak iyi tanımlansın, ama bizler görevimizi yapıyoruz ve yapabiliriz, endişemiz olmasın. Eğer bu mantıktan hareket edersek, üniversitelerimizde çok değişik disiplinlerde eğitim gören insanlar var, toplumda onlar da görevlerini üstleniyorlar, kendilerine şans tanındığı müddetçe de yerine getiriyorlar. Genel olarak gerçekten arkadaşlarımız kendilerini aşmışlar. Stüdyonun çok dışına çıkmışlar, kıvanç duydum. Teşekkür ederim

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Aslında ben Gökhan'ın konuşmasından da diğer arkadaşların konuşmasından da çok karamsarlık algılamadım, doğrusu. Ben daha karamsar bir tablo bekliyordum. Hepsinde birer umut hala var, bu da bizi çok sevindiriyor, hala var, çünkü üç gündür oldukça karamsar tablolar çizdik burada. Bunları da dinledikten sonra hala bu umudu taşımaları bence özellikle bir akademisyen olarak, planlama eğitim kurumunda yer alan bir eleman olarak beni sevindirdi doğrusu. Bütün salondaki öğrenci arkadaşların da aynı umudu taşıdıklarına inanmak istiyorum.

Gökhan İŞGÖR

Daha önce de böyle sınıfımızda olsun veya başka ortamlarda olsun bu konulara dikkat çektiğim zaman, ben mi kendimi ifade edemiyorum, böyle bir karamsarlık ifadesi veriyorum insanlara. Özür dilerim böyle bir hava verdimsem. Benim söylemeye çalıştığım, geleceğin planlıları olarak bizlere kalan bazı ödevler ve sorumluluklar var ve bunların farkına varmamız, bunlara göre kendimizi hazırlamamız gerektiği idi. İşte gelecekte daha da güzel, planlama kavramının toplumda daha iyi yer etmesi için, daha güzel bir ortamın hazırlanması için bu ödevleri yerine getirmemiz gerektiğine dikkat çekmeye çalıştım ben, yoksa bir karamsar tutum içinde şahsen değilim, planlamamın geleceği açısından veya bugün açısından.

Ulaş AKIN

Gökhan arkadaşımız konuşması esnasında şundan bahsetti. Toplumsal imaj ve şehircilik kimliği. Bu noktada ben bir güven vereyim herkese. Kimse merak etmesin, şehir plancılığı, benden duymuş olmayın ama, geleceğin mesleği. Hakikaten böyle ve yine merak etmeyin ki o çok beklediğimiz medya kapımıza çalacak, ya da biz bir kapı açacağız. Başka çaresi yok.

Özlem SANCAKLI

Mimar Sinan Üniversitesi 3.Sınıf Öğrencisi

Benim de konuşma sırasında aklıma takılan belki hepimizin, özellikle biz genç plançı adayları olarak sormamız gereken bir soru var, bunu söylemek istiyorum. Cevap vermek isteyen olursa sevinirim, özellikle konuşmacılardan. Gökhan arkadaşımızın bahsettiği kendimize, toplumumuza ve planlama sistemine karşı olan sorumluluklarımızın ve görevlerimizin bilincini tamamen oluşturmadan küreselleşme akımı ya da süreci içerisinde biz ne gibi zararlar görürüz ya da nasıl katılırız, ya da nasıl katılmayız, ülke olarak ve planlama sistemi olarak ? Teşekkürler.

Ulaş AKIN

Ülke olarak birkaç örnek vermek mümkün olabilir. Başta gazetelerden takip edilirse ekonomik olarak bir dalgalanma, hareketlenme ve özellikle kimi sınıflar üzerinde ciddi baskılar oluşabilir. İkinci; bizim açımızdan da, planlama açısından da kentsel koruma gündemdedir, korunacak alanlar tehlikededir. Gerekli planlama çalışmaları yapılmazsa ve uygulama çalışmaları yapılmazsa bu tarihi ve doğal değerlerimiz elimizden gidebilir. Plancılar açısından yine başka bir şeyden bahsetmek istiyorum. Bu GIS meselesi, Coğrafi Bilgi Sistemleri meselesi; çok güzel bir yöntem, hızlı bir yöntem, dün bir prezantasyonda 15 dakikada bir imar planı yapıldığını gördük. Bunu çok iyi bilmemiz gerekiyor. Herkesin çok iyi bilmesi gerekiyor hakikaten. İlgilenen insanların çok hakim olması gerekiyor ki, onun büyüklü havasına kapılmayıp, onu hakikaten faydalı bir araç haline dönüştürebilsin. Tehlikeler bu tarz tehlikeler, çok dikkatli olmamız gerekiyor birçok konuda ve çok donanımlı olmamız gerekiyor mesleğimizle ilgili her konuda. Hem çeşitli okullardaki müfredatlar olsun, özellikle yurt dışındaki şehircilik eğitimlerinin müfredatları olsun çok ilginç noktalar var, onları da incelememiz gerekiyor.

Gözde AKSOY

Ben de bir şeyler eklemek istiyorum. Bence planlama yapmak sadece pafta boyamak ya da 1/5000'lik 1/25000'lik planlar hazırlamak olmamalı. Yani stratejik olarak da birtakım şeylere karar vermeliyiz. Ayrıca küreselleşme Türkiye için nasıl bir boyut gibi bir şey söyledin. Küreselleşme Türkiye için; Türkiye'nin elinde çok büyük kozlar var, az önce bildiride de aynı şeyi söyledim, bunları kullanabildiği sürece, kendi yararına kullanabildiği sürece onaylayabiliyoruz. Ama bunları yanlış kullandığımız sürece, bunları gerektiği gibi doğru kullanmadığımızda, sadece çevre ülke olabiliyoruz. Hiç bir zaman merkez ülke konumuna gelemiyoruz. Burada bize, planlılara ne gibi görevler düşüyor diye bir soru sormuştun. Plancılar işte bu kozları kullanmanın yolunu, doğru

yolunu gösterdiği sürece, küreselleşme Türkiye için olumludur, ama kozları kullanmadığı sürece, Türkiye için olumlu olduğunu düşünmüyorum, sadece çevre ülke olarak kalacaktır.

İbrahim GÜNDOĞDU

Az önce imar planlarının 15 dakikada, 15 dakikanın da altında hazırlandığı söylendi. Bence imar planları hazır, yerden yere değiştiriliyor, farklı çizimlerle. Bir diğeri ise merkez ülke olsak bütün sorunlar çözülüyor mu ? Yani biz Amerikalı ya da İngiliz olsaydık, her şey, bütün sorunlar çözülür müydü ? Bence bu da konuşulmalı, bu önemli bence, her şeyden önemlisi bu.

Ulaş AKIN

Güçlü bir ülke olmazsak, hakikaten işimiz zor. O yüzden güçlü kentlere sahip olmamız gerekiyor ve yeni olan her şeye ihtiyacımız var. Bu, sakın yanlış anlaşılmasın, yeni çıkan bir model, yeni çıkan bir program, ya da yeni çıkan bir şey değil, piyasanın bize sunduğu "yeni" değil, yeni fikir. Bu orijinallik ve bu yeni fikrin her alanda olması gerekiyor. Dolayısıyla arkadaşımın bahsettiği ve bir ilk olarak, küreselleşme, evet çok hız getiriyor, sorunlarla birlikte, fakat bunu uygun şekilde algılayıp, hızlı hareket edip yansıtabildiğimiz sürece, dünya için de bir model oluşturulabilir, evren için de. Çok temel bir nokta var, o da kendimize güvenme meselesi. Ülke olarak, insan olarak, bu ülkenin insanları olarak çok köklü bir geçmişe sahibiz. Özellikle hem bu kent hem de bu ülke açısından köklü bir geçmişe, her alanda köklü bir geçmişe sahibiz ve bunu yapabiliriz, istersek yapabiliriz. Bugüne kadar tek sorunumuz bence gerçekten istememiş olmamız. Ben kişisel olarak şuna inanıyorum, burası İstanbul ve bu İstanbul'un garip bir havası var. Şu anlamda, tarihinden gelen bir havası, o da bir şekilde yolu buraya düşen insanları etkisi altında bırakıyor ve İstanbul'un isminde de çok ilginç bir şey var; üç nokta, İstanbul: " istediğin - an - bulursun ".

(ismi tespit edilemeyen bir katılımcı)

Ben toplum içindeki bazı değişikliklerin, hareketlenmelerin üniversite ortamda başladığını düşünüyorum ve bunu Türkiye'de de görüyoruz. Küreselleşmenin üniversite ortamındaki etkisini görüyoruz. Fakat biraz çelişkili bir şekilde oluyor. Çünkü özel üniversitelerin küreselleşme içinde daha çok yer aldığı görülürken, biz burada ancak tartışabiliyoruz bu konuyu diye düşünüyorum. Bir de Ozan arkadaşımız bir hediye'nin gönüllü kabul edilmesinden bahsetti Türkiye için, öncelikle bu hediye'yi kabul edenin Türk toplumu mu olduğunu yoksa kim olduğunu merak ediyorum. Çünkü genelde yabancı ülkelerde böyle bir karar verilirken toplum tarafından kabul edilmesi görüşü var ve toplumun katılımı söz konusu. Buradaki kabul edilmenin kim tarafından olduğunu merak ediyorum. Ve bu haliyle kabul edildiği takdirde küreselleşmenin bizim aslında tamamen farklı bir kulvarda yarışmayı kabul edip etmediğimizi merak ediyorum. Yani merkez ülkelerle aynı kulvarda değil de apayrı bir kulvarda yarışacak olup olmadığımızı merak ediyorum.

Ozan HOVARDAOĞLU

O zamanki döneme bakacak olursak, tabii ki hediye'nin kabul edilmesi toplumun kabul edeceği bir şey değil, tamamıyla yönetimin kabul edeceği bir şey. Bunun referandumu yapılmadı, küreselleşmeyi kabul edelim diye referandum yapılmadı. Yapılsaydı ne sonuçlar çıkardı, onun için bir şey söyleyemem, ama şuna da cevap vereyim. Türkiye'nin hiçbir zaman için bu şekilde merkezi bir devlet konumunda olacağını zannetmiyorum. Çünkü gelişim bakımından, Türkiye'nin tarihinde ve gelişmiş ülke olarak adlandırılmış ülkelerde çok büyük değişimler var. Sanayileşme yaşamadık gerçek anlamda bu dönemden gerçek anlamda bir şeyler almadık, bunları ithal ettik. Bir merkez ülke olacağımı ben zannetmiyorum. Ayrıca şunu da söylemek istiyorum, burada biz planlılar olarak kendimize biraz fazla yüklenmiş, biraz haksızlık ediyoruz. Bugün planlama yetkisi Türkiye'de planıcının elinde değil, bugün planlama yetkisi Türkiye'de büyük ölçüde belediye başkanlarının elinde, keşke burada birkaç tane belediye başkanı olsa idi.

Yard.Doç.Dr.Tarık ŞENGÜL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ben Gökhan'a, çok kısa bir katkıda bulunmak istiyorum. Bu planlıların konumunun biraz belirsizliği diğer disiplinlere göre, mühendislere göre ve diğer meslek gruplarına göre. Sanırım planlamanın, kapitalist toplumda, özellikle de liberalizmin bu kadar ön plana çıktığı dönemde, aslında temel temele çatışıyor olmasından kaynaklanıyor. Çünkü planlama düzenleme demek, kapitalizm ve liberal kapitalizm kaos demek bir anlamda. Zaman zaman planlamaya ihtiyaç duymakla birlikte, bu tür bir sistem aslında planlamayı bir türlü içine sindirebilmiş bir sistem değil. Dolayısıyla şimdi bu tür bir belirsizliğin aslında hoş bir tarafı da var. Çünkü eleştirel yönünüzü saklı tutabiliyorsunuz. Mühendislerin işi o kadar kolay değil. Bu anlamda söyleyebileceğimiz şeyler var. Burada çok kritik olan şey bu tür bir belirsiz konumdan rahatsız olmak yerine, o belirsizliği olabildiğince eleştirel bir konum olarak koruyup, muhalefet ve hatta değiştirme, yer yer sistemin içinde cepler yaratılmak için kullanmak. Şimdi onun yolu da sanırım planlamayı teknikleştirmek değil, o teknik yönünü de koruyarak, siyasal bir kurum olarak da tanımlayabilmek. Orada kullanmamız gereken kavramca temel kavramlardan bir tanesi de bu kamu yararı kavramı. Planlamanın bu kritik eleştirel yönünü koruyabilmesi için teknik yönünü, siyasal yönünü kamu yararı kavramı ile birlikte koruyabilmesi lazım. Dolayısıyla planlamanın sonu geldiği mantığının, sanırım planlamanın bu mühendislik mantığına yaklaşmasıyla çok yakından ilgisi var. Teşekkür ederim.

Ulaş AKIN

Kamu yararını gözeten bir planlama hepimizin arzusu bence, fakat şöyle bir şey var; küreselleşme planlamayı reddetmiyor ve ihtiyacı var. Küresel mekan plansız değil, olamaz zaten. Evet kamu yararını gözetmeyen bir plan, ama plan yapılıyor.

Aydın ÖZDEMİR
Peyzaj Mimarı

Şehir plancısı imajının iyileştirilmesinde tek meslek dalında uğraşmak yeterli midir? Eğer cevabımız hayır ise, diğer meslek disiplinleri ile olan ilişkiler neler olmalıdır diye bir sorum var.

Gökhan İŞGÖR

Aslında benim kişisel görüşüm bu noktada bahsettiğim gibi, dünyadaki değişim süreçleri içinde, bu yeniden yapılanma süreçleri içinde hem bir yandan yeni meslek dalları, uzmanlık dalları çıkıyor ortaya, hem bir yandan da mevcut meslek dalları, mevcut uzmanlık dallarının belki de çalışma alanları biraz değişiyor. Ben de katılıyorum, özellikle şehir plancılığı ile ilgili olduğu için, örneğin bir kentsel tasarım kavramı; kentsel tasarım konusunda bir uzmanlık dalı ortaya çıkmaya başlıyor. Yine aynı şekilde söylediğiniz gibi bir peyzaj tasarımı alanında bir uzmanlık dalı çıkmaya başlıyor. Aslında bizler yeniden yapılanan bir sistemin hem bu sisteme adapte olmaya çalışan, hem de bu yeniden yapılanmayı bir anlamda yönlendiren yeni meslek dallarıyız. Ben de katılıyorum bu anlamda bu yeni meslek dalları ve topluma girmeye çalışan yeni fikirler olarak bizlerin birleşmesi ve bu değişimi birlikte yönlendirmesi gerektiğine inanıyorum.

Gözde AKSOY

Ben de bir şey eklemek istiyorum bu konuda. Gökhan arkadaşına katılıyorum. Ayrıca bizim kendi okulumuzda 1.sınıftan beri süregelen bir şey vardır. Planlama bir ekip işidir, sürekli ama her dönemde, planlama bir ekip işi denir. Çok doğru, planlama gerçekten bir ekip işidir. Hiçbir zaman bireysel ve tek olarak sadece şehir plancıları değil, mimarlar, peyzaj mimarları, sosyologlar, antropologlar, bütün hepsini içine alan bir ekip işi olduğuna inanıyorum ben ve katılıyorum arkadaşına.

Yrd.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Başka sorular var mı, kaç kişi soru sormak istiyor, bir onu öğrenelim, zamanımız daralıyor galiba. Dört kişi, sadece soru olarak kısaca alalım.

Ar.Gör.Sırma TURGUT
Yıldız Teknik Üniversitesi

Benim çok kısa bir katkıydı, soru değil, özür dileyerek, tekrar bu karamsarlık işine dönmek istiyorum. Karamsar suçlamasını çok yersiz bulduğumu söylemek istiyorum. Bence az bile karamsarlar, karşılarında bizleri düşünürseniz. İki gündür küreselleşme üzerine tartışıyoruz, hepsi değil belki ama, planlamanın sonu geldiği, dolayısıyla plancının rolünün bittiği gibi çok ciddi şeyler söylendi. Her söylediğimiz şeyi çok dikkatli söylemek durumundayız, hele akademisyen isek, hele böylesi genç çok büyük potansiyelleri şekillendirmek gibi bir yüce görevi aldığımızı düşünüyorsak. Artı, bunun karşılığında sırça köşkümeze kapanıp, kendi mekanlarımızda bir takım şeyleri üretiyorsak, kamuoyunu ne kadar yönlendirdiğimizi, bu genç beyinlere ne kadar umut vermek gibi bir yükümlülüğümüz olduğunu düşünmemiz lazım. Dolayısıyla onları az

bile karamsar buluyorum. Ve söylemlerimizi daha dikkatli geliştirmemiz gerektiğine inanıyorum, teşekkürler.

Mine BORA

Biyolog

Ben iki konuya değinmek istiyorum. Kanadalıların bir sözü vardır ; "küresel düşün yerel hareketi" derler. Kent plancılarının zaman zaman semt, sokak, mahalle düzeyinde çalışmalarının, belki küçük ölçeklerdeki deneyimlemelerinin iyi olacağını görüyorum, yani küresel bir yönelim olarak bunu izliyorum. Bir de İbrahim arkadaşımızın verdiği listede, belki listeyi uzatmamak anlamında, birkaç çok önemli branşı inter disiplinler olan bu kent planlamasında, bence birkaç önemli dahı atladığımı gördüm. Belki listeyi uzatmamak içindi. Bunlar jeoloji, jeofizik ve sismoloji gibi birbirine çok bağlı olan alanlar, çevre, ekoloji alanları, bir de kent psikolojisi. Bütün bunların da bu tür oluşturulan komitelerde yer almasının çok sağlıklı olacağı ve kenti bir organizmaya benzetiyorsak, o organizmanın sağlıklı olması için olmazsa olmaz alanlar olduğunu vurgulamak istiyorum, teşekkür ediyorum.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Sarıyorum Ulaş idi listeyi veren, ama benim anladığım kadarıyla Ulaş'ın verdiği liste şu ana kadar içerilmeyen disiplinler idi.

ULAŞ AKIN

Şu anda çünkü jeoloji mevcut, kentsel psikolojiyi zaten söylemiştim, psikoloji olarak. Çevre sorunları diye zaten derslerimiz var. Mevcutta olanlar dışındakileri ben vermiştim.

Hüseyin KORKMAZ

Mimar Sinan Üniversitesi 4.Sınıf Öğrencisi

Küreselleşme içerisinde yerelin kendi özgünlüklerini ortaya koyma çabası ve bu yerelin kendi özgünlüklerinin kaybolması üzerine biraz konuşmak istiyorum. Türkiye'de 80 ihtilalden sonra gerek kişiler, gerekse kentler tek tipleşmeye başladı. Hangi kente giderseniz gidin, sizi bir yerde bıraksınlar, bütün mekanizma aynı. Hiçbir kentin hiçbir özelliği yok. Okul binalarına bakıyorsunuz, belediye binalarına bakıyorsunuz tek, dikdörtgen şeklinde dikilmiş binalar. Bu tek tipleşmeye biraz dikkat etmek gerekiyor. Ayrıca Özgür arkadaşımızın bahsettiği kozlar, bunları nasıl kullanabiliriz? Çamlıhemşin'den bahsetmek istiyorum. Turistik olarak çok büyük bir koz. Devlet, Güroluk Santral'i'nde şöyle bir şey yapıyor. Bu barajın 25 yıllık ömrü var. 25 yıl sonra bu baraj devlete verilecek ama 25 yıl sonra baraj kapasitesi bitiyor. Çamlıhemşin'i biliyorsunuz, endemik özellikleriyle turist çekebilecek bir bölge, Bergama, siyanürle altın arama, daha birçok örnek verebiliriz. Ayrıca bütün konuşmalarda, İbrahim arkadaşımıza gelinceye kadar, ben hep 80'den bahsedilecek mi diye bekledim, bahsetti, sağ olsun. ve unutulmuş bir konu var; ülkemizin güneydoğusunda yaşanan bir sorun var. On beş yıldır süren bir savaş var. 30 000 insan öldü, 3000 tane köy boşaltıldı ve bunun biz plancılara çok direkt etkisi var, bundan bahsedilmiyor. Ulaş arkadaşımız da şeyden

bahsetti "Biz güçlüyüz, çok güçlü kökenlerimiz var". Siyaset olarak kendimizi doğru tanımlayıp, öyle hareket etmemiz gerekiyor.

Ümit BAŞARAN

Mimar Sinan Üniversitesi Öğrencisi

Küreselleşme iki ya da üç yıllık bir olay değil. Bunun kökenleri kapitalizme kadar dayanıyor. Bu bağlamda küreselleşme bir kapı. Türkiye bu kapının arkasında ya da önünde olacak. Ya bu kapıdan içeri girecek, ya da bu kapının dışında kalacak. İstese de kalamayacak bu kapının dışında, bu yüzden içeri girmesi gerekiyor. Burada kozlardan bahsedildi. Bu kozları kullanan ülke, küreselleşmede kozlarımızı kullandığımız zaman iyi, o zaman küreselleşmeyi kabul edebiliriz, tamam güzel bir şey. Ama bu kozları olmayan ülkeler de var. İnsanların direnişi tek olursa, dağılık olursa, orada bir direnişe karşı koymak kolay olur. Kozları olan ülkeler bunları kullanarak zaten sömürütlerini yapıyorlardı, ben gemisini kurtaran kaptan olayı ile mi yaklaşıyoruz, onu öğrenmek istiyorum.

Ulaş AKIN

Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır !

(İsmini tespit edilemeyen bir katılımcı)

Mimar Sinan Üniversitesi Öğrencisi

Aslında benim sormak istediğim bir şey yok. Sonuçta hepimiz öğrenci arkadaşlarız. Yalnız benim düşüncem şu; özellikle yeni başlayan arkadaşlarımız için, bazı soru işaretleri, daha doğrusu ucu açık olan bir nokta olduğunu ben düşünüyorum ki Ümit'in sorduğu soru ucu açık olan soruyu ortaya çıkarıyor. Benim deminden beri söylemek istediğim şu zaten; bizim okul olarak sunduğumuz bildirmede Türkiye'nin elinde bazı kozlar var dedik. Ancak bizim kabul ettiğimiz durum şu; küreselleşmeyi özellikle olumsuz yönlerinden ele aldık ilk başta. Şöyle demeliyim; belki küreselleşme kesinlikle kaçınılmaz bir şey, belki bu oditoryumdan çıktığımızda sokakta yürürken herhangi bir şekilde göz göze gelebileceğimiz, hatta parçası, oyuncağı olabileceğimiz bir şey. Bu sistem karşısında, Türkiye'nin, daha doğrusu Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin diyebilirim, ayakta kalmasına imkan yok. Zaten Türkiye için çok özel durumlar söz konusu. Türkiye belli bir zamandır bazı yerlere baş vuruyor, bu küreselleşme sistemi içerisinde belli bölgelerin parçası, ögesi olmaya çalışıyor ama Türkiye'ye dünyada hiçbir şekilde yer yok, bunu kabul etmek durumundayız. Bu durumda küreselleşme sürecine de tek başına bir direnç, karşı koyma gösteremeyeceğine göre, bizim düşüncemizde amaç Türkiye'nin karşı konulması çok güç olan, hatta imkansız olan bu süreç içerisinde en az zararlı, zararsız da değil, en az zararlı bu süreçten kurtulması olacaktır ki, bu durumda stratejik ve jeopolitik özelliklerini çok iyi kullanması gerektiğini biz savunduk. Bizi temsil eden Gözde arkadaşımızın söylemek istediği bunlardı. Ucu açık kalan bir nokta bence, özellikle yeni başlayan arkadaşların bunu bu şekilde bellemesi gerektiğini düşünüyorum. Tabii, bunu başlangıç olarak bir karamsarlık, ama sonuçta en az zarar noktasında bir olumsuzluk olduğunu düşünüyorum. Bir de benim değinmek istediğim ikinci bir nokta var. Şehir planlama eğitiminin ben şu an çok da kötü olduğunu düşünüyorum. Sonuçta iyi kötü sosyal bilimlerden, ekolojik alanlardan bazı dersler görüyoruz, hocalarımız sağ olsun bizi yetiştirmek için ellerinden gelen gayreti sarf

ediyorlar, çok kötü bir durumda değiliz. Bu durumda da bir şeyler yapılabilir, daha iyi olabilir, ama durumumuz çok da kötü değil. Bence asıl sorun şu; planlama bir çok sosyal bilimin içinden geçen, bunların kombine olduğu, kombinezonu şeklinde bir bilim dalı, dolayısıyla planlama öğrencileri bir çok şeyi öğreniyorlar, bir çok şey hakkında fikir sahibi oluyorlar, söz söyleyebiliyorlar. Ama önemli olan fazla bilgi değildir, bence. Algılamamın önemli olduğu kadar bilgiyi hazmetmenin de önemli olduğunu düşünüyorum. Yeri yerinde doğru bilgiyle konuşmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu da böyle bellene, teşekkür ederim.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

Teşekkür ediyoruz ve Öğrenci Forumumuzu kapatıyoruz. Hem konuşmacı arkadaşlara, hem de katkılarımızdan dolayı hepinize çok teşekkürler.

PANEL

OTURUM BAŞKANI
Prof.Dr.Rıfık ARSLAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

PANELİSTLER

Prof.Dr. Gönlü TANKUT
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Birinci ve Üçüncü Oturum Başkanı

Prof.Dr. Ayşenur ÖKTEN
Yıldız Teknik Üniversitesi
İkinci Oturum Başkanı

Prof.Dr.Zekai GÖRGÜLÜ
Yıldız Teknik Üniversitesi
Dördüncü Oturum Başkanı

Prof.Dr. Sümer GÜREL
Mimar Sinan Üniversitesi
Beşinci Oturum Başkanı

Prof.Dr. İsmet KILINÇASLAN
İstanbul Teknik Üniversitesi
Altıncı Oturum Başkanı

Feridun DUYGULUER
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

Senihi KİTAFCI
TMMOB Şehir Plancıları Odası

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım, 1999, İstanbul

Prof.Dr. Rifki ARSLAN

Efendim, bize tanınan süre 120 dakika ve yedi panelist arkadaşımız var. Her panelist arkadaşımıza onar dakikalık bir süre veriyoruz. Geri kalan zamanımızı, yaklaşık 40 dakikalık bir zamanımız olacak, o zamanı da salondan alınacak sorular ve verilecek cevaplara ayırıyoruz. Panelist arkadaşlarımızın zamana uyacağından eminim. Zamanımızı iyi değerlendireceğiz. İlk sözü sayın hocamıza Gönül Hocamıza veriyorum. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Gönül TANKUT

Değerli dinleyiciler,

Ben ilk konuşmacı olmanın avantajını kullanmak istiyorum. Çok kısa birkaç genel söz söyleyeceğim önce. Bir, kendi gözlemlerimle bu iki buçuk gündür yaptığımız toplantılarda genç elemanların dinamik katılımı beni çok umutlandırdı, bunun altını çiziyorum, Ankara'ya gidince de anlatacağım, biraz da imrendirdi. İkinci önemli şey, bürokrat ve yöneticilerin ilk gün yaptıkları konuşmalar, alışılmamış gibi olmayan, çok anlamsız olmayan konuşmalar yaptılar. Bunu da olumlu karşıyorum, çünkü onlar biraz anlamsız konuşmaya alıştırtılar, biraz daha konuya yönelik konuşmalar.

Şimdi, ikinci önemli nokta Öğrenci Forumu'nda da dile getirdi. Türkiye'deki planlamanın oluşturduğu meslek alanı içindeki kişilerin geleceği. Planlamanın geleceği öldü mü, ölmekte mi, can mı çekişiyor yoksa hiçbir şey olmuyor mu? Planlamanın geleceği vardır. Nasıl 21.Yüzyıl şehirlerin yüzyılıdır. Planlama da 21.Yüzyıl'ın önemli mesleklerinden biridir. Bunu bir defa koyalım bir yana. Bunu böyle söylüyorum, çünkü beni çok üzen durumlar oluyor bizim kendi fakültemizde. Geliyorlar, diyorlar ki "Hocam ben 4.sınıftayım, mezun olacağım, İşletmeye gideceğim, ondan sonra da yönetici olacağım, planlama yapmayacağım. Çünkü planlamada iş bulma sorunlarımız var" diyorlar. Şimdi demek ki burada reel olmayan, planlamayı zor duruma düşüren, ama gerçek olmayan oluşumlar var. Bunları aşmamız gerekiyor, hep beraber. Çünkü hakikaten planlamanın geleceği çok önemlidir ve vardır.

Bir enteresan durum bizim bölümden size anlatmak istiyorum. Bölge planlama bölümümüz üç yıldır öğrenci tarafından hiç ilgi görmemektedir, kimse gelmemektedir ve o yüksek lisans programı çalışmamaktadır. Halbuki Türkiye'nin bugün, her zamandan çok bölge planlamaya ihtiyacı vardır, dünyanın vardır. Herkesin altını çizdiği bir ortamda Orta Doğu Teknik Üniversitesinde, ki planlamada öncülük görevini üstlenmiştir, bu kısım bu şekilde durmaktadır. Sizinle bu sıkıntıyı paylaşmak istedim.

Şimdi, iki tane önemli konu var planlamanın önemini altını çizen, bunlardan bir tanesi son günlerde olmuş olan deprem olayı, ikincisi ise on beş yıldır biraz sinsi sinsi, biraz açıkça oluşmakta olan globalleşme. İkisi de hem bölge planlamayı, hem şehir planlamasını ön plana çıkarıyor.

Bu oturumlarda iki buçuk günde globalleşme başlığı altında bir defa globalleşmenin genel tanımları yapıldı. Sonra çeşitli açılardan globalleşmeye bakıldı. Bu çeşitli açılardan içinde tabii önemli ağırlığı olan ekonomik açıdan bakılarak, ekonomik olgu olduğunun vurgulanmasıydı. Ama bunun yanı sıra kültürel açıdan bakıldı, sosyal açıdan bakıldı ve bunların *pro ve con*' ları yani artı ve eksileri bir anlamda tartışıldı. Bunları yinelemek istemiyorum. Sonra modernist, postmodernist tartışması içinde ele alındı. Bu söylem artık soldu ama, hala kullanılabilir. Sonra yerel yönetim ve merkezi güç, merkezi yönetim düzeyinde alındı, bu çok önemli bir verisi globalleşmenin. Çünkü buradan bir slogan oluşmuştur. Denilir ki, "ulus devletin artık içi boşalmaktadır". Bunu İngiliz konuşmacımız söyledi, "böyle bir söylem var" dedi. Bizim dün konuşan bir genç konuşmacımız da "bunun içi boşalmaktadır, buharlaşmaktadır, katı şeyler hep buharlaşır" dedi, "bu da buharlaşmaktadır", bir de bir şey ekledi, "planlama da buharlaşmaktadır" dedi. Sonradan da konuşmaların ilerlemesiyle anlaşıldı ki, merkez güçler, ulus devlet belki tanım değiştirecek, belki yapısını değiştirecek, hastalıktan kurtulacak fakat sıfıra inmeyecek, vardır ve kalacaktır. İngiltere'de de böyledir, Fransa'da da böyledir. Türkiye'de de böyle olması gerekir.

Şimdi yerel yönetimlere gelelim. Bu da tartışmalarda ele alınan bir konuydu. Yerel güç odakları, bunlar nedir? Bu odaklar geniş bir spektrumda ele alındı. Dendi ki, katılım, biliyorsunuz bir sözcük var artık yönetim, ama kimse pek anlamaz bunu. Ama pek çok insan da kalem oynatmıştır bu yönetimle. Yönetişim olayı tek bir deyimle açıklanmadı, ne olması gerekir? Katılım dendi, katılım yirmi yıldır konuşulan bir konudur. Aktif katılım nasıl olur? Enstrümantal katılım nasıl olur? Bunu kimse söylemedi, ama buna karşın katılımın geniş spektrumunu bir konuşmacımız da sokağa kadar indirdi. Sokaktaki insanların da katılımının kazanılması gerekir dendi. NGO'larımıza, STK'larımıza fazla değinilmedi. Çünkü Türkiye'de STK'ların etkin olacak bir aşamada olması, bilgilenmesi, etkinleşmesi de gereken bir konudur, bugün o düzeyde değiller. Onların bu hazırlığının da yapılması gerekir. Şimdi sonunda denildi ki, merkez ve yerel güçler birbirlerine karşı olmasınlar, o ötekini yok etmesin, çünkü üçüncü bir güç var burada. Bakın bir yerde yerel güç var, bir yerde ulus devlet var. Globalleşme üçüncü güç ise, *transnational*, yani uluslararası değil de *transnational*, globalleşme gücü, esas her şeyi yönlendiren ondan sonra yöneten güç o. Ona karşı yerel ve merkezi güçlerin, yani ulus devletin güçlerini akıllı bir biçimde, bir *partnership* içinde birleştirmesi gerekir. Bir ortak iş görme kontratı, sosyal kontrat yapması gerekir. Şimdi bu söylendi bir miktar. Buradan çıkarak, belki globalleşmenin önemli verisi olan ulus devletin kalacağını, ortak olmayacağını, olmaması için her türlü işin yapılması gerektiğini ben söylüyorum, o çıktı da zaten, ben de kendim inanyorum buna.

Birçoklarına göre de globalleşme ya da planlama ölüyor mu, evet bu var. Şimdi planlamanın ölmediği de ortaya çıktı. Bu açıdan İngiliz konuşmacımızın Londra, Singapur ve Sydney örnekleri çok ilginçti karşılaştırmalı olarak. Üçünde de gözüktü ki planlama vardır ama, ulus devlet de vardır, planlama da vardır. Bu üç ayrı siyasal sistem neredeyse, üç ayrı kültürel *background*, üç ayrı coğrafik durum, bütün bunlarda bir karşılaştırma yapıldığında, hepsinde bir ulus devletin olduğu ve bir planlamanın işlemekte olduğu ortaya çıktı. Şimdi bu da enteresan bir yandı.

Şimdi arkadaşlar beni rahatsız eden şu: planlamayı suçlarken aslında özeleştiri yapıp kendimizi de suçlamamız gerekir. Biz bugüne kadar çok iyi planlar yaptık mı ki, şimdi

diyoruz öldürtüyor, itiyor sistem, şehir planlama daima geçerlidir. Bir zamanlar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi söz konusuydu. Haber olarak değil de, doğrudan girmesi söz konusuydu. Siyasal Bilgiler'de bir program vardı. Avrupa Birliği'ne katılmamız halinde planlama eğitimimizde nasıl değişiklikler yaparız uyum sağlamak için, diye. Ben de orada birkaç tane misafir hoca olarak ders vermişim. Oradaki ilkemiz şu idi: "Adam olalım", Avrupa Birliği'ne girmek değil de "adam olmak" her şeyden önce. Bu işleri doğru yapalım.

Şimdi akıllı kent var, biliyorsunuz bunu, bu sabah duyduk. Akıllı planlama demeyeceğim de doğru planlama, her açıdan doğru olan bir planlama bizim ortalama üretimimizdeki ağır basan yön değildir, onu da düzeltmemiz gerekir. 40 yıldır aşağı yukarı Orta Doğu'nun açılmasıyla sürmekte olan eğitim olmasına rağmen, bu geçmişe rağmen.

Şimdi, deniliyor ki, devlet var, planlama da var. Ama bu planlama çok katı olursa yani izlenen şey müdahaleci bir planlama olursa, o planlama da niçin oluşmuştur? Pazar ekonomisinin yarattığı işlerdeki başarısızlıkları düzeltmek için oluşmuştur. Yani buna devletin müdahalesi ve o müdahalenin aracı olarak da planlama gelmiştir. Şimdi deniliyor ki böyle bir planlama olmaz artık, bu olmaz. Çünkü eğer devlet bunda başarısızsa, devletin başarısızlığı pazarın başarısızlığından çok daha acıdır. Onun için bu olamaz. Peki ne olacak? Bu planlama değişecek. Ne olacak? Biraz esnek olacak ve biraz siyasal bir anlam kazanacak. Şimdi ben kendim çözdüğümde, politize olmak kötü bir şeydir, iyi bir şey değildir bana göre, ama bu örnek değil, yani planlamanın diplomasiye benzeyen bir yanı olacak, uzlaşma, *consensus* diyoruz, anlaşma diyoruz.

Şimdi burada bir şey söylemek istiyorum. İngiliz konuşmacıma salon dışındaki konuşmamızda şu soruyu sordum: "Siz çok büyük bir firmayla, ki o kendisine bir yer aramaktadır bir şehirde, sizin planlama örgütünü, çalışma biriminiz eğer planında onların istediği yeri burası açılmaz, gelişemez diye işaretlediyse, ona rağmen o adamlar *consensus* yapmaya oturur musunuz, oturmaz mısınız? Dedi ki "Öyle bir şey olamaz, planın hayır dediği, yani burada yapılaşmaya izin verilmez dediği bir yerde, gücü ne olursa olsun hiçbir firma gelip ben burada yerleşeceğim, yapı yapacağım diyemez" dedi. Şimdi bizim bu garantimiz var mı, o soruyu soralım. Halbuki globalizasyonun büyük firmaları, büyük kapital gücü artık şehirlerin geleceğini dikte etmeye başlıyor.

Şimdi bir düşünelim, Marmara Depremi ve Marmara Bölgesini, güncel bir soruna gelelim. Niye bunlar orada? Neden, çünkü, Marmara'ya ait bir bölge planı var, 60'lı yıllarda, o plan çok eksik ve yetersiz, sonra da yapılmamış bir şey. Şimdi orada hem zeminin uygun olmadığı, hem depreme duyarlı olduğu, hem de oraya çekilecek artı nüfusun, şimdi Türkiye'nin genelinde bir dengesizlik yaratacağı planlamayla belirlenmemiş ki, kimse bu işi yaparken onlara bundan ötesine gidemezsiniz dememiş ki. Şimdi ne diyoruz? Diyoruz ki, bu musibetten bir fırsat doğuyor. Hadi bakalım diyoruz, endüstriyi biraz hafifletelim, buradaki nüfusu da azaltalım, ne yapalım? Ben diyorum ki Orta Anadolu'ya çekelim mümkünse. Çünkü Orta Anadolu için hiçbir kalkınma girdisi öngörülmemiştir. Her yere iyi kötü, Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu, hepsinin bir kalkınma girdileri, plan veya stratejileri vardır. Orta Anadolu'nun hiç yoktur. Orası kendi başına bir şeyler yapmaktadır.

Bir son cümle söylemek istiyorum. Globalleşmenin kendi çıkarlarını korumak için yarattığı globalleşme eyleminin araçları var. Bu araçlar nedir? Bu araçlar, finansman, bu araçlar üretilen mallar, bilgi, kültürel değerler, bütün bunlar akışkandırılar. Bakın burada dikkatinizi çekiyorum. Bu akışkan veriler oraya da gidiyorlar, buraya da gidiyorlar, hep dolaşıyorlar. Şimdi, eğer biz globalleşmeyi bizim adımıza yararlı kılacak, yönlendirecek bir yeni planlama türünün paradigmasını arıyorsak acaba ne yapalım? Bir yeni görüş var. Avustralya'dan gelmiş olan bir görüş, okudum yayın olarak. Bunu size düşünmek üzere vereceğim. Arkasından ne çıkar diye, çünkü ben de daha üzerinde çalışıyorum. Şimdi deniliyor ki bu kadar akışkan verilerin, faktörlerin olduğu bir yerde bir yeni paradigma üreteceksek ve planlamayı üzerine oturtacaksak bu paradigmanın fix olması gerekir; yani yerleşik, o zaman da arazi, *land*, şimdi dikkatinizi çekerim, *Land*, arazinin katma değeri bütün bunlar 20 yıldır 25 yıldır bildiğimiz Marxist söylemlerin içinde vardı, ama şimdi yeniden diyorlar bu kentsel arazi, bölgesel arazi kavramını elimize alalım ve planlamamın yeni paradigmasını bununla ilişkilendirelim. Burada önemli olan şudur, şu anda planlamada eksik olan sosyal içerik ve çevresel içerik de zaten bu yaklaşımın içinde vardır.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Rifki ARSLAN

Ben teşekkür ederim. Efendim Gönül Hanım çok önemli bir değerlendirmesini bize sundular ve bir de önemli bir tartışma konusu ortaya attılar, umarım ki salonda ilgi duyanlar olur. Efendim ikinci söz Sümer Hocamızın, buyurun Hocam.

Prof. Dr. Sümer GÜREL

Ben küreselleşme filan anlatmayacağım, merak etmeyin, üç gündür küreselleşmenin evelallah altında girip, üstünden çıktık. Ama dolaylı gibi görünen bir değişik yaklaşım sergilemeye çalışacağım sizlere. Şimdi dille ilgili dertlerim var, onu hemen belirtiyim. Vakit kalırsa ona sonra geleceğim. Çünkü o çok çetrefilli bir konu.

Şimdi, dünya olaylarına bakışta -tabii burada parantezde hep küreselleşmeyi siz lütfen koyunuz kendiniz- çağdaş bakmalıyım, rasyonel bakmalıyım diye kendime bir soru yönelttiğimde, bir on beş yıl oluyor bu soruyu yönelteli, biraz sonra açıklayacağım, merakım oradan geliyor. Şimdi bakıyoruz, bazen görüyoruz, bazen görmüyoruz. Her baktığımız şeyi görmüyoruz. Demek ki bu süreçte öyle bir ikilem de var. Eğer görmüş isek, bu sefer algılamaya başlıyoruz. Algıladığımız şeyleri de yavaş yavaş anlıyoruz. Beynimizin böyle bir mekanizması var. Bu yöntembilimsel bir açıklama biçimi olabilir. Bir metodolojik kurgu olabilir, dilerseviz. Şimdi bu kurguya ben bir olguyu oturtmaya çalışacağım, oradan bir çıkarım yapacağım.

1990'ların başındayız, tarihi tam hatırlamıyorum, önemli değil. Sahne Irak, Körfez Krizi, oyun başlıyor, diktatör gaddar Saddam, komşu Kuveyt'e saldırıyor. Petrol kuyularını yakıyor. Körfezden çıkan mazotta ölmüş kuş ölüsü CNN' de gösteriliyor, hepimiz perişan vaziyetteyiz. Derin ekologlar ağlıyorlar. Aktörler, işte Saddam'a karşı sözüm ona Birleşmiş Milletler, parantez içinde gerçekte Bush, yani Yeni Dünya Düzeni avukatı. Şimdi bu bakmak, içinde tekrar görmek de var galiba. Görtüyoruz en azından,

anlama süreci başlıyor, peki algılama ne zaman başlıyor? Sahnenin gerisinde ne var acaba? Sahnenin gerisinde bakıyorsunuz, geçen gün değimildi bilvesile ile sadece bir hatırlatma yapacağım, Kuveyt'in petrol rezervleri 600 yıl, Ortadoğu'nun diğer ülkelerinin genel ortalaması 100 ila 120 yıl. Şimdi olayı algılamaya başladık. Demek ki Saddam'ın gaddarlığı filan filan bunların hepsi mizansenin ya da senaryonun sahte kısmı. Ambalajın içini açtık mı bu çıkıyor. Algıladık şimdi hadiseyi. Peki, nasıl anlayacağız? Anlama sürecine nasıl gireceğiz? O zaman ben hemen sorgulamaya başlıyorum. Oldum olası böyle bir huyum var çok şükür, rahmetli Nusret Hızır Hocamdan ilk felsefe derslerini talebelerimle birlikte almaya başladığımdan bu yana demek ki 27-28 senedir. Peki petrol için, ya da herhangi bir şey için insan insanı öldürür mü? İnsan insana kıyar mı? Böyle bir şeye hakkı var mıdır insanın? Tereddütsüz bunların cevabı "Hayır". Ama öldürüyor. Belki başka bir parantez, bütün tek tanrılı göksel dinler, semavi dinler bir insanın öbür insanı öldürmesi gibi bir cesaretlendirmede bulunmuyor. Yoğrular var "Kefereyi vurmak caizdir" filan gibi, yahut işte şeytan taşlayıp, Londra'dan Aslan Yürekli Richard'dan başlayıp yolda ne kadar Müslüman varsa kafalarını kesip mızrağa geçirmek gibi. Bunun ne İncil'de yeri var ne de hiç birinin Kuran'da yeri var. Böyle bir şey yok. Birisi bir tokat atarsa sağ yanağına, sol yanağını uzat diyor.

Şimdi burada bir olay var. Nedir o olay? Genel diyoruz, yani *retrospektif* bir yerlerden bakıyoruz, çok gerilerden. Çıkmış birisi, çıkmaz olaydı, Babil'de "Bazı insanlar anağan doğma köledir" demiş, "köle doğarlar". Kanun yapmış, Hammurabi. Şimdi bu durum var, bu kölelik devam ediyor. Bir şey oluyor, azalıyor, şekil değiştiriyor, biçim değiştiriyor. Biçim değişiyor, özünde değişen bir şey yok. Hala köleler var. Hala bir insan bir insanı yiyiyor. Jung buna Latince'den kaptırıp "*homo famül lupus*" demiş. "İnsan insanı yer" "İnsan insanın kurdudur". Ama bildiğimiz kurt, bayağı tehlikeli, lupus. Şimdi bu meraklanma başlayınca bende, bu işin içinde başka bir boyut var, bizim göremediğimiz bir boyut. Nedir o? Ruhsal boyut. İnsan denen mahluk, bunlara tabii mahluk demek lazım, ben hayvanları da bu kategoriye koymuyorum, çok daha kutsal bence hayvanlar bu mahluklardan. Onların bir derdi var, bir ruhsal patolojileri var, bir marazi durumları var. Ama yine Jung'a dönersek, diyor ki, zaten literatüre de geçen kavram onun lanse ettiği kavram, 1940'larda "toplu bilinç dışı". Bütün belalar oradan çıkıyormuş açıklamasına göre, diyor ki, bu kadar çok okumuş insan, okuma yazması olmayan hiç yok, milyonlarca Alman Hitler'e taparak bir sürü insanın kanına girdiyse, onların her birisinin, o bireylerin her birisinin bilinç altında bir Hitler vardır. Kendilerine tapıyorlar, Hitler'e tapmıyorlar. Şimdi bakın çok ilginç bir patoloji, buradan küreselleşmeye dönük, kim bilir gençler ne açılımlar getirirler, ben de zaten sadece ilham vermeye çalışıyorum,

Şimdi, hemen dile değineceğim. Üç gün içinde bir sürü şeyler dinledik, genellikle, hakikaten onu gururla bir kere daha tekrarlayacağım, dile değindiklerim de, ne olur, o anlamda alınmasınlar, kolokyumlarda gurur verici bir seviye yükselmesi var. Biz bu sefer de biraz titiz davrandık galiba, bu arada genç arkadaşlarımı kutlamam lazım, elimine edilenler de lütfen alınmasınlar, o eliminasyon değildir, kriter sorunu vardı, konuyla bağlantılık babında. Her gelen bildiriye sunulma şansı vermedik, neyse bu bir parantez. Şimdi, dil konusu: Bizim mesleğimiz giderek ağırlaşan bir şekilde sosyal bilimler temeline oturuyor. Bunu biliyoruz, sosyolojik jargonla, sosyolojik terminolojiyle biz görüşüyoruz, düşünüyoruz, yazıyoruz vs. Şimdi orada çok dikkatli

olmamız lazım. Çünkü bu işin orijini olan Anglosakson ekolünün, ki İngilizce olağanüstü zengin bir dil ve Amerikan ağırlıklı olarak olağanüstü zenginleşiyor da, yeni sözcükler, yeni terimler uyduruyorlar "envirotecture" gibi. Buna benzer bir sürü şeyleri siz de hatırlıyorsunuz."Environmet" ile "architecture"ı birleştirip "envirotecture" gibi. Buradan nereye gelmeye çalışıyorum. Bir kavramı, söz gelimi Chicago Okulu'ndan çıkmış bir sosyolojik kavramı bugün allayıp, pullayıp başka türlü koyuyorlar önümüze, biz de onları böyle müthiş yeni şeylermiş gibi, gençlere hitap ediyorum benden genç herkese hitap ediyorum öyle diyeyim de çok gençlere hitap ettiğim zannedilmesin, biz bunu alıyoruz, dehşetli böyle bir literatür tarayıp ve onun satışını yapma histerisi, neredeyse ekoller çıkmaya başladı Türkiye'de. Bana bir hal mi oluyor, aklım yerinde muayeneden geçtim bir vasiyetname nedeniyle, değilmiş, yani zihni durumda bir şey yok. Anlayamıyorum, dilim de var, altından kalkamıyorum çocuklar, çok ciddi söylüyorum, çok ciddi sıkıntılar içindeyim son senelerde. Onun için ben tam tersi bir istikamette olabildiğince, yani şuraya bir bakkal otursa, bir kasap otursa, ben ona planlamayı nasıl anlatırım, ben bunun peşindeyim, naçizane. Şuraya gelmeye çalışacağım, şimdi, yabancılaşma diye çok alışılmış şeyler var, ben, o, biz, siz onlar derken "öteki" var, "öteki" zaten var, bir asırdır var, on bin yıldır var, hadi bir kavram, kim çıkarmış Richard Sennet, bilmem kim, kim çıkarmışsa çıkarmış, umurumda değil. Burada müthiş söylemler geliyor, dinledik bunu, böyle on beş tane Anglosakson ağırlıklı müellif on sekiz tane Anglosakson ağırlıklı kavram, böyle bir çorba, altından kalkabilirsen kalk, olacak şey değil. Bizim dilimizin ne kusuru var, niye derdimizi anlatamıyoruz biz kendi aramızda. Düşünce ancak ana dilde aktarılır. Yabancı bir ortam koydunuz mu, gider, anadil gider, kültür gider. Ben öyle aşırı milliyetçi filan değilim, çok canım sıkılıyor benim bu duruma, arkadaşlar, çok ciddi bir sorun bu. Bir an evvel bu işi çok ciddi bir şekilde ulusal bir düzeyde ele almamız lazım. Yabancı dile evet, yabancı dilde eğitime hayır. Hayır, çünkü çok önemli, derdimizi daha rahat anlatırız birbirimize. Şimdi gecekondular diye bir laf çıktı orijiniinde çok doğru "gece kondu" bizim yarattığımız, otantik, orijinal, dünyaya lanse ettikimiz, şimdi bunu kalkıp enformel konut, marjinal konut, ki bu tabirler de konut için kullanılmaz, sektördür, ekonomik sektördür, giderek, giderek varoşlara kadar geldik, harika, olacak şey değil, nereden çıktı bu. Kent çeperi de var bu arada, neyse bir tane Türkçe de var. Gecekondunun formu değişti. Demagoji, özde değişen bir şey yok. Ben şimdi semantik anlamda tartışıyorum, özünde, semantiğinde değişen bir şey yok. İlegal yapılaşma, o zaman kalkıp da böyle beş tane birden jargon yaratmanın alemi var mı? Bu sıkıntıyı da giderdim, rahatladım. Teşekkür ederim.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Efendim, Sümer Hoca meseleye filozofik bir boyut da getirdi ama işin adını koymadı, ben de izin verirse bunun adını koyayım: emperyalizm ya da vahşi kapitalizm. Teşekkür ediyoruz. Efendim söz sırası Sayın İsmet Kılınçaslan'da, buyurun Hocam.

Prof.Dr.İsmet KILINÇASLAN

Efendim, Teşekkür ederim Sayın Başkan,

Efendim, üç gün boyunca sayın konuşmacıları dinleyebildiğim kadar dinledim. Bir hayli verimli bir toplantı oldu diyebilirim. Hepsine çok teşekkür ederiz.

Şimdi, efendim ben, çoğunluğun düşüncesinin aksine, küreselleşmenin olumlu bir şey olduğunu düşünüyorum. Düşündüğümü de söylemeden edemem. Ben hissediyorum, genelde küreselleşmeye karşı, yani %70-%75 küreselleşmeye karşı gibi bir düşünce var. Başında söyleyeyim, ben olumlu olduğunu düşünüyorum, Ne yapayım, bu düşüncemi de burada açıklamadan edemiyorum.

Şimdi Efendim, birinci gün çok değerli bir bildiri sunuldu, küreselleşmenin kaç boyutta olduğu, bulunmayanlar için kısaca belirtiyim, bir ekonomik boyutu, bir de sosyokültürel boyutu, politik, siyasal boyutu olduğundan bahsettiler. Bu ekonomik boyutu, iktisadi boyutun da iki türü var: Bir, firma karları, şu bir türü içimize sindiremediğimiz dünya çapındaki firmaların karları, bunların rantları, dünya ülkelerinden edindiği, onların etkileşimi. Bir de dünyadaki ortak malların yönetimi. Ortak mallar deyince, hava, su, iklim. Şimdi Amerika tüketiyor fereon gazı, ozon tabakasında açık açıyor ve bizim ozon tabakasından iklimimiz değişiyor. Bir yerde sağanakla, tarımsal ürünümüzde yeteri kadar ürün alamıyoruz, tarımsal ürün kayboluyor. Dolayısıyla onların tüketimi bizim tarım üretimimiz üzerinde etkili. Bu bir küresel olay ve ekonomik bir olay, iktisadi bir olay. Onların tüketimini nasıl ayarlayacağız? Bir başka örnek vereyim: Okyanusta bir nükleer deneme yapıyor, o nükleer denemenin deniz ürünlerini bir başka ülke çekiyor, veyahut köflü atıklarını diğerleri hasta olarak karşılıyor. Bu ortak malların yönetimi ve paylaşım sorunu var. Bütün bunlar da çok yoğun bir siyasal boyut getiriyor, siyaset bunun içinde. Dünya ülkelerinin birbirleriyle, hocalarımızın da belirttiği gibi, anlaşma, uzlaşma içinde olmaları gerekir, sürekli bir pazarlık içinde olmaları gerekir. Bu pazarlıktan galip çıkanlar iktisadi bakımdan galip olanların içinde.

Şimdi, efendim ben küreselleşmeye tarihsel bir zorunluluk olarak bakıyorum. Tarihsel bir zorunluluk. Nasıl telefon icat edilmiş, hepimiz telefon kullanmışız, daha önce mesela antik dönemde kentlerin birbirleriyle ilişkisi yok. Aynı çağda bir tarafta Sümer medeniyeti varken Aztekler, Okyanus ötesinde. Aztekler kendi şehirlerini kuruyor, birbirlerinden habersiz, tapınaklar, taşlar, inşaat teknikleri birbirinden habersiz, aynı teknolojiyi görüyorlar. Ama bunlar birbirlerini görmüyorlar, etmiyorlar. Çin'de bir başka medeniyet var. Ama sanayileşmeden sonra, biliyorsunuz, artık dünya küçülmeye başladı, Neticede dünya tek bir şehir ölçüsüne geliyor, tek bir şehir.

Şimdi, telefon, elektrik kullanmışız, otomobil gelmiş, otomobil kullanmışız. Ondan sonra bilgisayar geliyor, bilgisayar kullanıyoruz. En sonunda internet geliyor, bilgisayarla beraber ondan sonra bilişim teknolojileri. Biz bunlardan vazgeçebilir miyiz, hadi, şimdi cep telefonu kullanmayalım bakalım, veya interneti kullanmayalım. Veya interneti kullanmamakla karşı bir tutum içine girebiliriz, yadsıyıcı bir davranış içine. Biz "Hayır, dünya tekeline hayır, internet ağına, biz kendi ağımızı yapacağız ve kendimiz geliştireceğiz bu işi" diyebiliriz. Yapabiliyorsanız yapalım, yapamıyoruz, yapamayız da.

Geçenlerde iktisatçıların bulunduğu bir toplantıdaydım. Microsoft Firması'nın bütçesi bizim Türkiye bütçesini kat kat aşıyor, bir firma bütçesi. Daha önce IBM'in sadece Türkiye değil, IBM Firmasının dünyada satan hisse senetleri toplamı Paris Borsası'nda satılan bütün Fransız firmalarının hisse senetlerinin toplamına eşit. Şimdi, bu gerçekler karşısında ulus olarak, millet olarak ve işte aydınlar olarak nasıl bir pozisyon almamız

gerekir. Yani bu paylaşılan pastayı ülkemize, ulusumuza getirmenin yollarını aramalıyız. Yadsımayı çare olarak görmüyorum, kesinlikle görmüyorum.

Şimdi buradan eğitim ve planlamaya gelmek istiyorum. Hocamız bahsettiler, bundan iki üç yıl önce, Avrupa Ortak Pazarına girmek de bir anlamda globalleşmenin yarısıdır. Avrupa globalin yarısı ise, üçe bölünüz daha doğrusu, Amerika daha büyüğü, diyelim ki yarısı Amerika, diğer yarısı Avrupa ve Uzak Doğu ülkelerinin global pazarı. İktisadi olarak bütün satılan malları alırsak yani ölçek olarak satılan hisse senetlerini alırsak, dünya pazarında satılan hisse senetlerini bölünüz, aşağı yukarı bu oranlardadır, dünyanın Gayri Safi Milli Hasıla'sı.

Şimdi biz iki sene önce tartıştık, eğitim programlarını nasıl düzenleyelim ki, Avrupa Ortak Pazarında mezunlarımız iş bulabilsin diye. İki yıl uğraştık eğitim komisyonlarında, gittik Avrupa Birliği'nin planlama için oluşturduğu bir komisyon var, o komisyon raporlarını aldık, kafa yorduk. Halen de Amerikan üniversiteleri, bizim üniversitelerimiz dünya üniversitesi olmak iddiasında, global üniversite olmak iddiasındayız. Orta Doğu Teknik Üniversitesi de öyle, Boğaziçi Üniversitesi de öyle, dünya üniversitesi. Dünya üniversitesi ise, niye dünya ülkesi olmuyor veya dünya ekonomisine katkı içine girmiyoruz. Bu sosyokültürel değişimde eğitim boyutunu belirtmiş oldum.

Şimdi, efendim, plancılara kısaca değineyim, vaktimi aşmayayım. Globalleşmenin ortak dilleri var. Şöyle, ben olaya bakıyorum. Biraz da fütüristik bir çıkarım yapacağım. Dünya bir tek yönetim altında olursa, bizler kendi ulusumuzun yararını karşılamak üzere büyük yöneticiye karşı pazarlık şansımızı elde etmek için bizim gibi olan ülkelerle beraber, o ülkelerle birlik içine girmemiz gerekir. Onlarla beraber büyük yöneticiye karşı bir denge oluşturmamız gerekir. Bunun için de kendi durumumuzdaki ülkelerle iletişim düzeyimizi artırmamız, bilinç düzeyimizi tesis etmemiz gerekir. Bunun için çaba göstermek lazım.

Şimdi, planlama ile ilgili konuya geleyim. Mesela bizim Üniversite'de Jeodezi Bölümü'nde, 6000 Dolara Amerikan satalitleri Türkiye'nin yukarıdan uçakla fotoğrafını çekiyorlar. Bir enstitü var, uluslararası bir enstitü. Üniversite 6000 Dolar vererek Türkiye'nin ve İstanbul civarının hava fotoğraflarını elde ediyor. Bugün Dünya bütün bölgelerinin hava fotoğraflarını periyodik olarak üç ayda bir çekiyor.

Şimdi, efendim, herhangi bir planlama, gerek kamu olsun, gerek akademik olsun her üç ayda bir, iki ayda bir global olarak bütün dünyanın hava fotoğraflarını çeken bir planlama örgütünden bağımsız olarak bir planlama eylemi yürütebilir misiniz? Yürütemezsiniz. Dolayısıyla eğitim kurumlarımız global ölçütleri olarak ona göre eğitim yapmalı, mesleki örgütler dünya plancılarına uygun olarak yapmalı.

Yalnız bütün bunları söylerken şunu hiç bir zaman göz ardı etmiyorum. Daima kişilik ve kimliğimizi kaybetmeden, bütün bu globalleşmenin, küreselleşmenin ölçütlerini aramamız lazım. Eğer kişiliğimizi veya kimliğimizi kaybedersek, bu sefer büyük su içinde kaybolma ve erime, daha doğrusu büyük *mass* tarafından yutulma tehlikesi ile karşı karşıyayız. Bunu da işte Avrupa ülkeleri gerçekleştiriyorlar. Bir Fransa

gerçekleştiriyor, bir İtalya gerçekleştiriyor. Büyük ile her türlü ilişki içinde, fakat kendi özlerini, kimliklerini kaybetmiyorlar. Bununla ilgili politikalar planlar geliştiriyorlar. Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Teşekkür ederiz Sayın İsmet Kılınçaslan. İsmet Hocamız oldukça yaygın olan bir görüşü ortaya koymakla sanıyorum bir tartışma zemini de hazırladılar. Görüş şu, yaygın görüş şu: "Küreselleşme kaçınılmazdır" deniliyor ve ilave ediliyor "Gelişmekte olan ülkelerin geleceğini kentleşme ve kendilerini bu küresel dünyada koyacakları konum biçimlendirecektir" diye de bir genel sav söz konusu. Tartışma açısından görüşlerinize sunuyorum.

Efendim üçüncü konuşmacımız Prof.Dr.Ayşenur Ökten.

Prof.Dr.Ayşenur ÖKTEN

Teşekkür ederim. Ben, doğrusu daha çok ikinci oturumu, yani başkanlık yaptığım oturumdaki tartışmaları özetlemeye dönük bir hazırlık yaptım. Ama şimdi bakıyorum, o hazırlığı yapmakla iyi etmişim. Zaten doğrusu çok mutlu olduğum bir oturumdur. Orada sunulan görüşlerin, bildirilerin çoğuna, sunulan düşüncelerin çoğuna, doğrusu katılıyordum Şimdi özellikle İsmet Bey de böyle bir farklı tavrı, görüşü ortaya koyunca, o tartışmaların, o oturumdaki tartışmaların önemli olduğu ve irdelenmesi gerektiği ortaya çıktı.

Şimdi, benim gördüğüm şu, oturumun temel sorunu da bir anlamda oydu galiba. Küreselleşme karşısında plancının tavrı ne olmalı? Ne olabilir? Temel sorunumuz bu idi. Çünkü, ortada bir gerçek var. Plancının ayağını bastığı zeminde şiddetli bir sarsıntı var; yani yer yerinden oynuyor, bir şeyler oluyor. Gönül Hocamıza da aslında katılıyorum, sarsıntı plancı gidiyor demek değil, ama gidebilir demek bence. Yani plancının da nereye basacağına dikkat etmesi gerek bence. Şimdi bu sarsıntıdan filan da söz edince son zamanların gündeminden ötürü herhalde benim aklıma hemen deprem geldi. Tabii bu küreselleşmeyi de depreme benzettim, doğrusunu isterseniz. Şimdi, nedir deprem? Sarsıntıya biz deprem diyoruz ama, depreme bakmanın da çeşitli yolları var, bunu televizyonlardan, gazetelerden izledik. Mesela deprem için "ilahi iradenin tecellisi", "takdir-i ilahi" demek mümkündür, ama buna karşılık "bilimsel olarak açıklanabilir, izlenebilir, ölçülebilir bir doğa olayı" demek de mümkündür. Yani depremin olup olmamasını denetleyemiyoruz. Bu, bizim dışımızda olan bir olay, ama olacağı zamanı da belirleyemiyoruz, ama depremin bizim üzerimizdeki etkilerini de denetleyebiliyoruz, denetleyebiliriz. Deprem faktörünü hesaba katan yer seçimleri yapabiliriz, nüfus dağılımı yapabiliriz, uygun yapı teknolojisi seçebiliriz, tamam deprem var ama, bu depremlerle baş etmenin yolları da var muhakkak. Biz bunları arayıp bulmalıyız.

Bunu böyle bir anoloji yapıp da, küreselleşmeye aynı şekilde baktığım zaman da şunu görüyorum: Küreselleşmeye de benzer şekilde farklı tanımlar var, karşı farklı tavırlar var. Bir, deniyor ki "Küreselleşme bizim dışımızdaki bir dünyanın, bir sistemin yani kapitalist sistemin uygun bulduğu bir düzenlemedir, takdir-i ilahi değildir ama takdir-i

kapitalizmdir. Görünmez elin tartışılmaz düzenidir. Görünmez el ki, bu düzeni bu dünyada her şeyi en uygun şekilde düzenlemelerini, çözümlenmesini sağlayacaktır. Bu neyi getirir. Teslimiyetçi bir yaklaşımı getirir. O zaman biz küreselleşme adı altında bize dayatılan her şeye razı olmak zorundayız. Çünkü nasıl olsa görünmez bir el tarafından, bir piyasa mekanizmasının doğal kuralları tarafından, doğal yasaları tarafından işler yoluna konulacaktır. Ama kimin için yoluna konulacaktır? Esas önemli olan bu. İşler yoluna girecek muhakkak da, kimin için girecek? İşler yoluna girerken bizim başımıza neler gelecektir?

Şimdi, ikinci oturumdaki konuşmacılardan benim bu bağlamda aldığım mesajlar şöyle, doğrusu ben burada çok orijinal bir şey yapmıyorum, oradaki konuşmacı arkadaşlarının sunduğu bildirilerden birtakım alıntılar yaptım, biraz da kendimden eklemeler yaptım. Umarım onların maksadını aşan bir şeyler yapmamışım.

Birinci mesaj, temel mesaj bence, diyorlar ki: "Küreselleşmeye karşı eleştirel bir tavır olmalıdır, küreselleşmeye eleştirel bir tavırla yaklaşalım, sorgulayalım. Neden oluyor bazı şeyler, gerisindeki maksat nedir?" Artı çok önemli bir şey: "Küreselleşmeye karşı diyalektik yaklaşımı terk etmeyelim". Yani küreselleşmenin de değiştirilebilir bir şey olduğunu, denetlenebilir bir şey olduğunu, ve zaman içinde kendi antitezini üreteceğini unutmayalım. "Küreselleşme kapitalizmin 1970'lerde girdiği krizden kurtulma projesidir" dedi bir konuşmacı. Dünyadaki kaynakların yeniden paylaşımı projesidir. Sümer Hoca da demin bunu vurguladı. Ve de, çok önemli, küreselleşme için konjonktürel, yani vazgeçilmez, yapısal, temelli, sonsuza dek sürecek bir şey değildir, bir krize çözüm bulma projesidir. Bir süre sonra miadını dolduracaktır ve yeni bir proje ortaya çıkaracaktır. Bu proje nasıl bir projedir? Onun da adını Rıfki Hocamız koydu. Bu kapitalizmin 19.Yüzyıl'dan bu yana uyguladığı emperyalist, sömürgeci projeden başka bir şey değildir. Onun 20.Yüzyıl'daki bir versiyonudur. Dolayısıyla küreselleşme bir doğal ayıklanma mekanizması filan da değildir. Yani küreselleşmenin kurallarına en iyi şekilde uyum sağlayıp, entegre olursak hayatta kalırız, uyum sağlayamazsak ayıklanırız kuralı da geçerli değildir. Küreselleşmenin bizim dünyadaki işleyişi etkilenebilir, değiştirilebilir. Küreselleşmenin içinde bilinçli mücadelelerle onun antitezini üretmek olanaklıdır.

Şimdi, aynı oturumda sadece burada bırakmadı konuşmacı arkadaşlar; çünkü bu aslında betimleyici bir yaklaşım. Tamam, Ee... denilebilir. Nasıl yapalım, peki bunu nasıl yapacağız sorusunun da cevabını bulmaya çalıştılar, öneriler getirdiler. Bu anlamda ilk öneri şuydu: "Küreselleşmenin bizim üstümüzdeki etkilerini denetleyebilmemiz için aktörlerinin rolünün önemsinmesi gerekir". Aktörleri küçümsemeyelim, aktörlerin belirleyici olabilmesi şansı vardır, bu reddedilmemelidir. Ama bununla birlikte çok önemli ikinci mesaj, yine aynı konuşmacı söyledi: "Aktörlerin küreselleşmenin dayattıklarına karşı mücadele edebilmesi için toplumun, ulus devletin bütün kurumlarına sahip çıkılmalıdır". Çünkü küresel dinamikler tüm yapıları çatırdatmaktadır. Küçülme, bireyselleşme ve yerelleşme ortak toplumsal bilinci zayıflatmaktadır. Bu sarsıntının rüzgarında sürüklenmemenin yolu tekil ve yerel olanın, aktörlerin toplumsal bilinci yeniden üretmek üzere, dayanışma içerisinde mücadele etmesinden geçmektedir. Bu dayanışmanın ortak tabanı, çerçevesi ve şekli kurumlarla belirlenir.

Dördüncü mesaj, önemli olan dendi, bu kurumların inisiyatif kullanabilen bir örgüt kültürüne dayanmasıdır. Böyle bir örgütte kültürel dayanak bu kurumlar içerisinde vizyon ve strateji geliştirilmesine olanak verecektir. Dolayısıyla küreselleşmeye ayak uyduralım diye kurumları toptan reddetmenin bir anlamı yok. Bugüne kadar planlama, bulunduğu somut koşullar içinde uyum sağlayarak başarılı olmaya çalışmıştır. Bugün tartışılan kavramlar geçmişte de tartışılmıştır. Bugün işlevsizleştiği ya da engelleyici olduğu nedeniyle reddedilen ulus devletin kurumları ile küreselleşme içinde çok başarılı deneyimler yaşanmaktadır.

Beşinci mesaj planlama araçlarına ilişkin. Gene bu oturumda dendi ki: “Kurumlarla birlikte mevcut planlama araçlarına da sahip çıkalım. Ama nasıl sahip çıkalım, eleştirel bir tavırla sahip çıkalım. Nazım plana sahip çıkalım ama neden tahammül edilmez hale geldiğini anlayarak sahip çıkalım”. Burada, ben Prof.Costa Lobo'nun bir sözünü yinelemek istiyorum. Çünkü son oturumda, dedi ki: plancı ak ile kararı bağdaştırmak durumundadır, ama plancının sunduğu çözüm gri olmamalı. Çünkü gri ne beyazın ne de siyahın isteklerine, taleplerine cevap verebilir. O zaman plancı yeni çözümler icat etmeli. Bence bu, genç plançılar için, tüm plançılar için, ama özellikle de genç plançılar için çok önemli bir mesajdı. Planlama araçları üstüne düşünürken onları kolayca elimizin tersiyle reddetmek yoluna gitmek çözüm değil. Sadece bir ara yol bulmak da çözüm değil, zaman icat zamanı.

Altıncı mesaj tehlikelere işaret ediyordu, bence mesajın esası buydu. Küreselleşme özellikle kavramların içeriklerini çarpıtarak kavramları belirsiz, muğlak hale getirerek bir tehlike yaratıyor. Bizi bir bilinmezine itiyor. Bir kavram bombardımanı var, bir kavram kargaşası var. Bir takım kavramlar, bireyselleşme, yerelleşme, özgünlük, bağımsızlaşma, katılım, demokrasi, birer popüler fetiş haline geldi, adeta. Bunların ne olduğu belli değil ama, herkes bunlardan bir tanesini kullanarak popüler hale gelmeye çalışıyor. “Bu kavram fırtınası içinde bazı kavramlardaki muğlaklık, yayılcı kapitalizmin ekonomi politikasının bir aracı olarak hizmet ediyor” dendi. “Özellikle özgürlük, yerellik gibi kavramların belirsizliği içinde sınıfların, üretimin, paylaşımın ve planlamanın aktörleri olmaktan çıkarıldığını görüyoruz” dendi. Bu da çok önemli.

Son olarak, yedinci mesajı oturumun: “Planlama, mekandaki dönüşümleri doğru okumayı başardığında varoluş sorunu da aşılacaktır” dendi. Bugün plançiya baktığımızda plancı, bana öyle geliyor ki yeni bir yol ayrımında gibi. 19.Yüzyıl'dan başlayarak planlamanın tarihine bakıldığında, Peter Hall mesela bir ayrım yapıyor: Konformistler ve anarşistler. Konformistler, otoriteden, sermayeden yana olanlar, anarşist plançılar ise bu otoriteyi eleştiren, sermayenin çıkarlarına uygun planlama anlayışını eleştiren, halktan yana, emekten yana ve eşitlikçi politikalarından yana plançılar. Galiba bugünün plançıları da benzer bir ayrımın karşı karşıya. Toplumsal farklılaşmaları, çıkar çatışmalarını görmezden gelen ve bu yüzden de kendi deprem koşullarını hazırlayan bir plancı tipi var. Bir de planlama pratiği içinde sosyal adalet, eşitlik, kamu yararı, toplum yararı gibi kavramların yerini bulmaya çalışan bir plancı tipi var. Bana kalırsa, plancının kendi misyonunu yeniden tanımlaması gerek. Plancının işlevini, kendi işlevini, gerekli, doğru ve yapılabilir olduğunu kanıtlaması gerek; yani plancının kendi varlığının düşünsel ve ahlaki temellerini yeniden tanımlaması ve bunu pratiğe aktarması gerek.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Teşekkür ederim. Bu arada Sayın Ökten'in yaptığı önemli bir vurgulamayı tekrardan hatırlatma açısından söyleyeceğim. Küreselleşmenin kendi antitezini yaratacağını söylediler. Kimi küreselleşmenin savunusunu yapan uluslararası kuruluşlar bile örneğin Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF özeleştirisi yapmak zorunda kalmışlardır. Bu eleştirinin yaygınlaşması belki ulusların bir yeniden örgütlenme içerisine girip antitezleri hazırlama açısından önemli olabilir diye düşünüyorum.

Efendim söz sırası Zekai Görgülü'de. Buyurun Zekai Bey.

Prof.Dr.Zekai GÖRGÜLÜ

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Efendim, galiba diğer konuşmacılarla birbirimizi bütünlüyoruz gibi. Daha doğrusu, bazen özellikle şu iki gün içerisinde kendi kendime "söz bitiyor mu" diye bir soru sordum, sonra hemen vazgeçtim. Böyle bir şey olamaz, olmamalı zaten. Ama işte o planlama ve plancı adına yaşanan çelişkiden ötürü böyle bir şeyi kendi kendime sordum, sonra hemen arkasından vazgeçtim. Vazgeçmemin de çok somut gerekçeleri vardı, burada da zaten ortaya çıktı.

Bu iki gün içerisinde gerçekten inanılmaz düzeyli, söylendiği gibi kavram kargaşalarını yok eden, çıtayı daha yukarıya taşıyan özlü sunuşlar izledik. Bunların gerçekten şehircilik ve planlama yazınında yerini alacak olması çok önemli, olumlu bir katkı, müthiş sevindirici. Şimdi bu iki gün içerisinde ben kendi kendime saptamalar, veya şöyle, dört tane soru sorar gibi oldum. Bunlar tabii ki artırılabilir. Ama ağırlıklı olarak planlama ve plancı adına, Birincisi "Kime, hangi mesajı veriyoruz?" sorusuydu. Tabii geçmişten beri çok söylenildi bu. İşte biz konuşuyoruz, politikacılar yok, siyasilere yok, kurumlar yok filan. Bu katiyen böyle, hamasi söylem adına bunu söylemiyorum. Ama özellikle olumluluk olumsuzluk anlamında da söylemiyorum, mesaj anlamında bunu söylüyorum. Öğrenci arkadaşlarım adına söylüyorum. Kamuda ya da özel sektörde çalışan profesyonel ya da pratisyen planlılar adına söylüyorum. Şimdi biraz sonra bunu bahşayacağım, hedef kitle adına.

İkincisi, anlaşılabilir olmak. Anlaşılabilir miyiz? Yani biraz önce nitelik anlamında söyledim. Gene burada yanlış bir şey ne olur kimsenin aklına gelmesin ama, "akademisyenler ya da teorisyenler olarak, profesyonellerin bir, daha doğrusu profesyonellerin önünü açmada, rehberlik etmede, ikincisi ise, kayganlaşan ya da giderek, işte Sayın Ökten sert zemin dedi, kayganlaşan, hızla kayganlaşan zeminde, bu olumsuzlukta acaba bir payımız ya da katkımız var mı yok mu" sorusu. Bir de bunu sordum ikinci olarak. "Böyle bir şeyi üstlenmiş durumda mıyız, yoksa değil miyiz". Sorunun yanıtı "evet" de olsa "hayır" da olsa, bütün konuşmalardan, buradaki konuşmalardan da çıkıyor ki, biz planlama eğitimini ve plancı formasyonunu yeniden sorgulamak ve değerlendirmek zorundayız. Bir arkadaşımın bu anlamda müthiş doğru bir tespiti oldu, şimdi hatırlayamıyorum. "Ekonomik anlamda bir şey yazabilirim, sosyal anlamda da bir şey yazabilirim kültürel anlamda da bir şey yazabilirim. Ama ben

bunları yazarken ben hepsinde de plancıyım". Sanıyorum Erbatur böyle bir şey söyledi. Burada bir sorgulama yapmamız gerektiğine inanıyorum.

Üçüncüsü ki, en önemlisi, küreselleşme, planlama, planlı ilişkisi. Globalizasyon ve planlama kurum ve planlı ilişkisi. "Gerçekten böyle bir karar vereceğiz mi, bir mutabakat var mı yok mu?", yok olduğu belli, böyle olması da zaten doğal. Ama mutlaka *consensus*lere gereksinme var. Yani küreselleşme karşısında, biraz amiyane belki, planlama adına dükkânı kapatacağız mı? Yoksa, yoksa bu ilişkinin, o bütütün küreselleşmenin de elbisesi değişecektir, başka bir yere gidecektir, onu denetleyen ya da başka yerlere taşıyan mekanizmalar mutlaka oluşacaktır. Peki "Böyle bir süreç içerisinde ne yapmalı?" sorusunun yanıtını sorgulamak ve aramak durumundayız sonrasında. Bugün için söyleyemiyorum belki burada da olacaktır. Ama buradan geldiğimiz zaman ben de mutlaka planlamayı reddetmek değil, sorgulamaya çok inanıyorum. Ama ona sahip çıkma gereğine de çok inanıyorum. Bunu yaptığımız zaman zaten sizin uğraştığımız ve bizlerin uğraşları mutlaka yerelde de olacaktır merkez de olacaktır. Böyle bir bütün içinde olacaktır. Varolan olanaklarımızı kullanalım. O zaman olanakların neler olduğunu mutlaka ortaya çıkartmak zorundayız. Ama nasıl kullanalım derken ahlaki egemen kılmak adına, planlamayı egemen kılmak adına, planlama adına, mekan adına bunu yapmak, yeni söylemleri yeni teknikleri geliştirmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Şimdi zaman zaman şunu yaptık. Planlamanın işte sonu geldi, gelmedi gibi ilişkilerin içerisindeyiz. Farklı söylemler var bu konuda. Bu çelişkinin de büyüdüğünü yaşıyoruz. Biraz önce o sorduğum, kendi kendime sorduğum soruların bazıları da bunu açmaya çalışıyor. Yani, niçin sonu gelsin, ama bazı örneklerimizde hemen şunu veriyorsak planlama adına, "planlama iki tane pafta, bir tane T cetveli değildir" diyorsak bu söylemle onu bütünleştirmememiz gerekiyor. 20 sene önce de bunu söylüyorduk, 30 sene önce de bunu söylüyorduk. Hangimiz, hangi dönemde planlamayı sadece iki boyuta indirgeyerek konuştuk. Bizler tartışmadık mı geniş kapsamlı planlamayı, bizler tartışmadık mı klasik planlamayı, çoğulcu planlamayı, savunucu planlamayı, orta erimli, kısa erimli, yapısal, stratejik. Peki, bunların altında biraz önce söylenen esnek olma, sosyal olma, ekonomik olma, çevreyi değerlendirme, şebekeler arasındaki ilişkiyi kurma yani *networke* özen gösterme, mutabakat sağlama gibi ilkeler bu sistemlerin içinde yok muydu, ya da bunlar alınıp belli bir noktada belli bir mutabakat metni biçiminde ortaya çıkamaz mıydı? Yoksa hem bunları söyleyelim, ondan sonra sadece gerçekten sığlaştırılmış yasaları düzeltme adına bunu yapmayalım. Bunu da doğrusu çok kabul edemiyorum.

Tabii, bir de şuna bakmak lazım. Globalleşme, görünmez el, planlamayı ret mi ediyor, planlamaya hiç mi ihtiyacı yok? Planlamaya ihtiyacı var. Hem ihtiyacı var, hem planlamadan korkuyor. Gönlül Hoca'nın değindiği bölge planlama meselesi, bütün mücadele bölge planlamanın hortlatılmaması adına yapıyor, onların adına söylüyorum bu terimi tabii ki, o anlamda kullanıyorum. Peki, bizim tartıştığımız süreçlerin içinde bu yok muydu? Olsun dediğimiz süreçlerin içerisinde bu yok muydu? Vardı, hala da var. Hocam söyledi, Bölge Planlama'ya üç senedir öğrenci gelmiyor dedi. Ama ne var arkasında, ama arkasında ne var? Parçacıl, noktasal, bireysel, postmodernist açıklayın; küreselleşmenin o görünmez eli, tavrı biçiminde açıklayın, bu tür planlar var, bu olmak zorunda. Kurul örneğini verdiğimiz zaman, Kurul'un temellendiği yasa, merkezi

yönetimin yasası, bu tür planlar yapıyorlar. Peki dönün, kentın yerleşik alanlarından gelişme alanlarına doğru dönün çeperlere demeyeyim, kaçak yapılaşan alanlara doğru dönün bunlar mı var, hayır bunlar yok. Ama ne var, plan var, islah imar planı var. Ne var, 2981 sayılı Af Yasası var. Orada da plan var, şimdi bakın bunu çok iyi yakalamak zorundayız. Gerilimi azaltma adına var. Ama müesseseyi yok etme adına yok. Tampon bile değil artık, tampon mekanizma değil, başka bir şey ve de onu çözmeye ya da onu kurmaya çalışıyorlar.

Demek ki bir mutabakata, bir ortak metne mutlaka ihtiyacımız var, diye düşünüyorum. Bu bağlamda, artı tabii bu doğrultuda plancının rolü, aktör rolü, müzakereci dendi bir ara, müzakereci, tartışmacı, ikna edici, sabırlı, açıklayan, dinleyen, şimdi bu da söyleniyor. Ama ben öğrencilik dönemimde hatırlıyorum, hocalarımız bunu bize söylüyordu, bunu okuyorduk Sokağa çıkma meselesini de okuduk. Sezai söyledi, ya da yapmaya çalışıyorduk. Siyaset planlamasının içinde var. O zaten bir siyasi metin olmak zorunda; yani sizin söylediğiniz politize olmak anlamında söylüyorum. Ama siyaset üstü diye falan bir şey yok. Siyaset zaten içinde. Ben bu yönüyle bir *consensus*e gitme eğilimindeyim, özlemindeyim. Bunu çok istiyorum, bunu çok arıyorum. Belirsizlik ve söylemsizlik ortamlarını bizler yaratmamak durumundayız diye düşünüyorum, bu çünkü olağan üstü kullanılıyor. Olağan üstü bir zemin, daha doğrusu olağan üstü bir olanak veriyoruz, işte o görünmez el vesaire her ne ise. Sonrasında devam ederiz diye düşünüyorum. Teşekkür ederim Başkanım.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Sayın Görgülü'ye de teşekkür ediyoruz. Yığınla tartışılabilir soru attılar ortaya. Herhalde salonu canlandıracaktır, bu sorular. Şimdi söz sırası Sayın Feridun Duyguluer'de. Tanmayanlar için söylüyorum. Sayın Duyguluer bir planlama emekçisi, uzun yıllar planlamaya emek vermiş bir arkadaşımız, ayrıca da bugün Bayındırlık Bakanlığı'nda da üst düzey bürokrat arkadaşımız, Buyurun Sayın Duyguluer.

Feridun DUYGULUER

Teşekkür ediyorum efendim.

Üniversitenizi ve Şehir Planlama Odamızı yapmış oldukları etkinlik nedeniyle kutluyorum. Bu kartlardan, göğsümde taşıdığım kartlardan, bende onbeş tane var, onbeş tanesine katılmışım. Bu kartların artmasını devamlı takip edeceğim. Ben de bürokrat kimliğimle, özellikle gelecek 3.Bin Yıl'da düşünmeye ilişkin bazı cümleler söylemek istediğimde fiziki planı, imar planlama konusunda üç dört cümle söyleyeceğim. Fiziki planlama, biliyorsunuz bir ürün var ortada, bir imar planı ürünü var ve bu imar planı ürününün çeşitli sorunları, sorunsalları, problematikleri var. İki tane önemli problematiği sabahki konu ile bağlantılı olarak ele alacağım.

Dendi ki, güncel bilgi, iletişim teknolojisinin ihtiyacı olan güncel bilgi. Ben de bu bağlamda şunu söyleyeceğim: İmar planı sürecinde veya fiziksel planlama sürecinde güncel bilgiyi hiçbir zaman yakalayamadık. Ne zaman karar mekanizması karar verme aşamasına geldiğinde, her zaman elindeki bilgi en azından altı aylık, bir senelik, beş senelik hep eskimiş bilgi oldu. İletişim teknolojileri belki de bu zamanı kısaltabiliyor,

fakat hiçbir zaman gerçek zaman bilgisine ulaşamıyoruz. Gerçek zaman bilgisine ulaşamayan kişi de geleceğe ait trendlerde, geleceğe ait tahminlerde farklı sorunlar yaşıyor. Yani bu fiziki planlama konusunun yıllardır gerçek zaman bilgisine ulaşamama gibi bir sorunu var, iletişim teknolojileri her ne kadar konuya çözüm getirirler bile. Şimdi gerçek zamanı yakalayamayan bir ortamda ayrıca bu fiziki planlama dalında geleceği tahmin etme gibi bir meselemiz de var. Ama ne oluyor, işte bu değişim, hız, çok kimliklilik, çeşitlilik, çok farklı ortamlar, çoklu ortamlar, kaos teorileri, belirsizlikler, sınırsızlıklar, böylesine bir ortamda geleceği tahmin etme gibi bir mesaiden verim alma olabilir mi, veyahut 20 yıllık nüfus projeksiyon tahmininin ne türlü anlamı olabilir? Bu iki problematikten 3.Bin Yıl'da planlama adına şunu söyleyebiliriz diyorum, madem ki gerçek zamanı yakalama gibi bir sorunumuz var, artı gelecek zamanı tahmin etme gibi sorunumuz da var, ortada böylesine statik imar planı ürünü çok anlam taşıyor. O halde, böylesine değişen bir ortamda, ortamın bitirilmiş tanımı olamayacağına göre, imar planı ürünü de son figüründe gelecek bin yılda herhalde özelliğini ve mevcudiyetini kaybedecek. Ne olacak o tarihlerde, bilmiyorum, yakamıza taktığımız kartların arttığı tarihlerde, sonuç ürünü olmayan, bunu tabii bugün itibariyle söylemiyoruz, devamlı alternatiflerin geliştirildiği farklı bilgilerin topluma sunulduğu, katılımın geliştirilmesi için, çünkü katılım da öyle kuru bir dille değil, ne kadar seçenek geliştirebilirsek bu katılımı verimli hale getirebiliriz. Bu seçenekleri geliştiren bizler olmalıyız. Zira sonuç ürün olmayan bir ortamda planlamada devamlı, belki de bilgisayar çıktılarında o an karar verebilen, geleceğe ait tahmin yapmadan tamamen durumu değerlendiren, stratejik planlama deniliyor, fakat onu anlık veya durumsal planlama şeklinde, hocam ne diyecek, durumsal planlama kelimesi yeni değil tabii, ben şunu uydurmuyorum ama en azından söylemek istediğim bu, sonuç üründen kurtulup, durumu değerlendiren bir ortam yakalamak durumundayız. Tabii bu durumu yakalayıp, karar mekanizması ile ortaya çıkartılan bir projede, bu arada ben bürokrat olarak, bürokrat işte devleti temsil eden, kamu kavramında bir anlamda, hep günlük mesaisini geliştiren bir kişi olarak, bu kamu kavramı da, kamu yararı kavramı da devamlı değişiyor. Bunu zaten küreselleşme, postmodern ortam, işte yeni teorilerle kamu kavramının artık siyasi erkin devlet otoritesinin güdüsünden çıkıp, sivil toplum örgütlerinin, sivilleşmenin tanımı içinde, onunla özdeş olma durumuyla kamunun farklı ve çok kimliklilik ortamı ile bir uzlaşma olduğu cümleleri ediliyor yıllardan beri. Ama biz bürokrat olarak, bu kamu kavramına, veyahut imar planı ile bu bitirilmiş ürün dediğimiz fiziki plan ile kamu kavramına, hala konuşulduğu gibi yaklaşıyoruz. Onun örneğini vermek istersek o da şu: Örneğin kamu alanı dediğimiz, veyahut kamu mekanları dediğimiz ortak kullanım alanları genellikle herkesin eşit biçimde, ücret ödmeden kullanabileceği mekanlar. Çocuk bahçeleri, yollar veyahut bir ilkokul mekanı, ilkokul parasız olmasından dolayı. Dolayısıyla bu mekanların tanımı kamu yararı kavramı ile modernist dönem ve bürokrat kimliğimizle belirli bir kılıplaşmaya ulaşmış. Ama, şimdi imar planlarında örneğin bir halı saha kavramı var. Halı saha kamu yararlı ortak kullanım alanı mıdır; yoksa ticari getirisi ile ticari alan mıdır? Veyahut özel ilkokul alanı, bunu öğleyn sayın Senihi Bey'le de konuşuyorduk, şimdi özel ilkokul alanını biz bürokrat kimliğimizle kabul etmiyoruz imar planında. Şöyle etmiyoruz: İmar planı ile mahallelere ilkokul alanları dağıtıldığında orada dağıtılan ilkokullar herkesin eşit miktarda, para ödmeden kullanacağı ilkokul, böylesine mahalle mekanları var, klasik anlamda. Fakat özel okullar da var. Özel okullar da hem eğitim yapıyorlar ama bir de ticari amaçları var bunların. O zaman böylesine bir kamu yararı, kamu tanımlaması içinde bu konuların da yer almasında, bu gibi konularda biz bürokratların

bazı alışkanlıklar geliştirmemizde yarar var diye düşünüyorum. Çünkü çözümlerin bu yeni kamu yararı, kamu kavramının yeni tanımına uyum sağlamasında yatıyor diye düşünüyorum. Bunu illa ticari amaçlı alanın açılması anlamında söylemiyorum, o toplumun gelişimi açısından söylüyorum. Birinci söyleyeceğim konu bu sonuç ürün konusuydu, bunun ortadan kalkacağı, kamu yararı ya da kamu kavramının değişerek, en azından imar planı olgusu ortadan kalkana kadar, imar planında yer alış biçiminin yeni tanımı bulunacaktır.

Üçüncü konu da tabii ki, mekan başlığı altında, bu fiziksel planlamanın içinde bulunduğu süreç: Çeşitli mekanlar var, fiziksel süreç, ekonomi mekanı gibi bir de mevzuat mekanı var. Yönetmeliklerin ortaya çıkardığı kalıplaşmış, örneğin Fatih bölgesi, veya Ankara'da Ayrancı bölgesi gibi sabun kalıpları ile oluşturulan bazı mevzuat mekanları var. Ama bu mevzuat mekanı dediğim, mevzuatların oluşturduğu bu mekanı her zaman negatif anlamda söylemiyorum. Mevzuat yazılı kurallar, yazılı kurallar da hukukun oluşturduğu bir bütün. Bu hukuk olması gereken bir şey zaten, ama bu mevzuat mekanındaki bu kalıplaşmadan veyahut mevzuattaki boşluklardan yararlanmada, gelecekte bizlerin de, bazı etkinlikler göstermemiz gerekir diye düşünüyorum. Bir tane örneğini vererek konuşmamı bitireceğim. Biz, Bakanlık olarak "Ankara İl Gelişim Planı" diye bir plan yaptık. Planlamamızın iç tutarlılığı, ilişkileri, kararlar arasındaki süreçler, yazılı tekst bunlar eleştirilebilirdi, tabii Ankara Belediyesi eleştirilebilirdi. Ama bu plan tüm Ankara'yı vilayet sınırları içine alan 1/200 000 ölçeğinde, bir anlamda Ankara'nın bu durumsal planı diyebileceğimiz, esnek bir takım kararları olan planlamaydı, bir üründü. Fakat bu, birlikişilere gittiğinde, birlikişiler de genellikle üniversitelerimiz oluyor, bu birlikişi heyeti, inanır mısınız, bu planın iç oluşumunu, iç tutarlılığını, yanlışlığını, doğruluğunu, teknokrat bilgi birikimi ile değil de mevzuat nedenleriyle incelediğinde şöyle dediler: "Böyle bir tanım mevzuatta yoktur". Ankara İl Gelişim Planı'nı, çünkü il gelişim diye bir tanım yok, hakikaten yok. Ama nazım plan var, bölge planı var. Sırf bu nedenlerle o planımız bizim iptal oldu. Burada biz dava kaybettik, planımız iptal oldu, sorun o değildi. Ama şunu söylemek istiyorum. Biz üniversitelerimizden, akademisyen gruplardan, özellikle bürokrat kesim, zaten bürokratlar bu mevzuat kalıplaşması içinde mesailerini devam ettiriyorlar, akademisyenlerin, üniversitelerin bu mevzuat mekanlarından nasıl sıyrılması gerektiğine dair bazı girişimlerde bulunmalarını istiyoruz. Bulunuyorlar belki ama, birlikişi durumuna gelince, onlar da hukukun boşluklarından yararlanmasını, kusura bakmasını, bilmiyorlar. Bunu şunun için söylüyorum, hukukta boşluk, ille o konunun kullanılamaz, o konuyu kullanamayız anlamına gelmez. O boşluktan yararlanma durumları da vardır. Dolayısıyla biz bir gelişim planı dediğimizde, bundan anlamak istediğimiz Ankara'nın fiziki olarak nerelerinin geliştirilebileceğini anlatan bir üründü bu. Bu ürünü iç tutarlılığı ile veyahut farklı ilişkilerle eleştirip, bunun uygun olabileceğine veyahut şunların şunların değiştirilip, isminin değiştirilebileceğine gibi bir sonuç da çıkarılabilirdi. Mahkemeler bunları kabul ediyor, bir şeyin tamamıyla iptal edilmesi gerekmiyor. Bunun şimdi detayını bırakıyorum.

Ama şimdi 3.Bin Yıl'da en azından, hocamız *retrospektif* dedi, ben hukukun *prospektif* olarak, geleceğe dönük yaratıcılığımızı geliştirebilecek, kalıplaşmış cümlelerden bizi kurtaran, bir anlamda performans kriterlerini kullanan, araçlardan çok amaçlara hizmet eden bir hukuk manzumesi, bir hukuk teksti haline getirilebilmesi için bu "prospekt

hukuk” tanımını kullanıyorum, bir anlamda mevzuatın kalıplaşmış durumundan da kurtulmak için. Teşekkür ediyorum efendim, sağ olun.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Ben teşekkür ediyorum.

Bu kamu yararı kavramı gerçekten çok önemli, üzerinde çok durulması gerekli olan bir kavram. Eğer biz devleti küçülteceksek, küreselleşmenin kurallarına uyarak, onun işlevlerini azaltacaksak, bu kamu yararı kavramı neye indirgenir onu insan doğrusu düşünmek bile istemiyor.

Efendim son söz Sayın Senihi Kitapçının. Buyurun efendim.

Senihi KİTAPÇI

Şimdi ben 20 dakika sürem olur diye düşünerek o çerçevede bir konuşma tasarlamışım, kendim için, şimdi bu 10 dakikaya sığdırırken bazı şeyleri tam düzgün cümleler değil ama bazı sözcüklerle aktarmaya çalışacağım, hızlı bir sunuş içerisinde. Yapmaya çalışacağım şu: Üç bin yıllık bir perspektif burada tartışılacak gibi büyük bir laf etmişiz.

Ama şöyle söyleyeyim, benim en azından burada yapmaya çalışacağım perspektif hiç olmazsa bir 50 yıllık, ya da bir 100 yıllık süreyi görmeye çalışan, o noktadaki alternatiflerimizin plancılar olarak nerede ve hangi tercihlerle davranmamız gerektiğine ilişkin bir takım şeyleri koymaya çalışacağım. Bunu yapmadan önce geçtiğimiz 2000 yıla kısaca bir bakmaya çalışıyorum Onu da çok çok genelleştirerek söylüyorum. İlk bin yılda kentin başat işlevi ticaretti, değişim ve yönetim ikincil işlevlerdi. İkinci bin yılda üretim ön plandaydı. Yönetim ve tüketim ikincil işlevler noktasındaydı. Üçüncü bin yılda, görünen o ki, şu anda verili dünyanın bize gösterdiği bir şey, tüketim kentte en önemli faaliyet. Hizmet, rekreasyon ise ikincil faktör olarak kalıyor. İlk bin yılın kentlerinde olan sur içi olarak tanımlanırsa onun teknolojisine alet olarak bakılabilir. İkinci bin yılda sur dışına taşmış bir kent görüyoruz. Teknolojisini makine olarak niteliyebiliriz. Üçüncü bin yıla geldiğimizde kent bölgesi ölçeği dediğimiz bir alanla karşı karşıyayız. Onun teknolojisi “chip” ve “genetik”. Şu anda bu ikisi ayrı teknolojiler olarak gidiyor, muhtemel ki bu ikisinin birleşmesi teknolojiye yeni bir çığır açacak, o da kenti ve onun formunun biçimlenişini belirleyecek.

Ben tabii bu süreç içerisinde biraz küreselleşme ve yeni dünya düzenine de nasıl bir gözle baktığımızı söyleyerek anlatmaya çalışacağım. Konuşmamın içerisinde yer yer konuşuyor gibi olacak ama, ben küreselleşmeyi teknolojiye gelişmeyle, bize ifade ediliş şekliyle, birleştirerek ele almıyorum. Küreselleşmeden kapitalizmin, dünyadaki emperyalizmin yeni dünya düzenini kastediyorum. Tabii bunun bize yansımaları ve algılamamız onun bir takım teknolojik araçları kullanmasıyla oluyor. Teknoloji doğrudan doğruya küreselleşmenin, emperyalizmin, kapitalizmin kendi malı değil, o dünyanın kendi gelişmesi içerisinde insanlığın ortak değerleri. Ama ona form veren, eşya, nesne haline getiren, bizim kullanacağımız şekilde sunan bir mevcut sistem var. Sistemin bize sunduğu teknolojilerle bakacağım, küreselleşmeyi kesinlikle teknolojik gelişme olarak almıyorum. Belki o noktadan bakacak olursak ateşin bulunması ya da

tekerleğin bulunması, şu anda bize sunulan teknolojik gelişmeden belki yüzlerce kat daha büyük yüksek teknolojik sıçramaları insanlık tarihinde. Dolayısıyla bugün teknolojiyi bize sunan emperyalist sistem ile o teknolojiyi hiçbir zaman özdeşleştirmeyeceğim. Ama yansıyış biçimleriyle ona dokunmaya, anlatmaya çalışacağım.

Şimdi, küreselcilik kenti tüketim alanı olarak görüyor dedik. Kentlileri de doğrudan doğruya tüketiciler olarak görüyor. Yani o bir mal veya hizmeti sunuyor, bunu tüketen insanlar var. Küresel ideoloji ve küreselleşmeci emperyalizm açısından kentlerin tek anlam ve önemi var. Ürünlerini en kısa yoldan en büyük tüketici insana götürmek, satmak ve para kazanmak. Kentler ve kentlerdeki yapıların tek anlamı ve önemi var, onun açısından kent bir tüketim alanı, bu açıdan bakıyor. Dolayısıyla plancı şöyle bir sorunla karşı karşıya: Bu eğilime uyacak mıyız, bu bir olumsuzluksa mekan politikaları ile buna nasıl karşı duracağız? Kente verdiği biçimle gelecekte kentlerimiz nasıl biçimlenecek? Birincisi bir sanal dünya dediğimiz bir formla geliyor, kente verdiği biçim. Hizmet sektörünün de getirdiği olağanüstü otomasyonla birlikte, birçok meslekler yok olacak ya da niteliksiz işgücüne ve emeğe dönüşecek. Niteliksiz hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte bunun kent içerisinde talep ettiği mekanlar da oldukça değişmeye başlayacak. Yeni sanal yollar yaratacak özellikle evler ve işyerleri arasında. Bunlar da planlamamızı ciddi birer girdi olarak etkileyecek faktörlerden bir tanesi. Yeni tüketim dalları üretilecek, hizmetler yeni formlarında şekillenecekler. Yeni eğlence, ya da başka bir deyimle plancı deyimiyle, rekreasyon hizmetleri üretecek, sürekli yepyeni rekreasyon hizmetleri gelecek.

Şimdi bu genel çerçeve içerisinde ben öngördüğümüzdeki döneme baktığımızda üç çarpı üç dokuz bileşenli bir alternatifler zincirinin yaşama olasılığında bahsedeceğim. Şimdi üç alternatifini şöyle koyuyorum. İkinci küreselleşmeye bakış tarzıyla birlikte oluşacak bir üretim ilişkileri ya da kentsel yaşantı alanı, diğeri de bunun alternatifi bir sosyoekonomik ilişkiler çerçevesinde oluşacak şeyler. İki küreselleşme ile ilgili şöyle bakıyorum. Küreselleşme o kadar etkili ve gelişmiş bir noktaya gelecek ki, bütün dünyada, kullandığı teknoloji ve bilgi ile birlikte, sosyal refahı getirecek, teknolojik ilerleme getirecek, bütün insanlar bundan faydalanacak, kentler bu sürecin içinde gelişmiş olacaklar tezi. Böyle bir alternatif var öngörümüzde. İkinci bir şey, küreselleşme, emperyalizmin aslında yeni biçimidir. Her şey eskisinden daha iyi olmayacak, biz farklı teknolojik formlarda, biçimlerde bu ilişkiyi yaşayacağız. Dolayısıyla kentler arası eşitsizlikler, sorunlar, kırla kentin çelişkileri ve dünyadaki genel adaletsizlik, dengesizlik sürüp gidecek, ama global ideoloji emperyalist, kapitalist sistemde sürüp gidecek. Dolayısıyla bu da bir alternatif. Üçüncü alternatif ise bunun tamamen karşıtı. Sosyalist bir sistemin, teknolojinin bu gelişme düzeyinde 21.Yüzyıl koşullarında planlamanın ya da kentleşmenin önünde görülmesi.

Şimdi bu üç olasılığın içerisinde bizi ilgilendiren bir başka üç olasılık daha var. Bu da plan ve plancı yaklaşımı ile ilgili. Kompozisyonda bunların üçünün üç ayrı bileşeni ile ilgili üç ayrı seçenek var, temel, yaşamamız olası olan. Şimdi mevcut birinci alternatifimiz şu: Planlama tarzımız olarak plancı tipi olarak, mevcut elitist, bürokrat, teknokrat plancı yaklaşımı sürüp gidecek; yani biz plancıyız, planlarız, biz biliyoruz, biz yapacağız, insanlar da buna uyacaklar tarzıyla yapan. İkinci yaklaşım, plancı yetkisini ve etkisini kaybedecek, büyük ölçüde yaşadığımız planlama sürecini kastediyorum. Asıl

karar verici, büyük karar verici, küresel güç haline gelecek, planlar da bunun memuru ya da teknokrati konumunda olacaklar. Planlamaya geleceği tasarlayan değil de olmakta olanın mekan ihtiyaçlarını karşılayan bir rol saptanacak. Üçüncü bir alternatif ise planlı halkın gerçek anlamda karar verici olduğu bir sistemde ona teknik anlamda bilgisini, teknik düşüncesini aktaran ona yardımcı olan insan olacak. Böylesi üç planlı ve planlama modeli ve üç tane de muhtemel kentleşme modeli diyebiliriz, bugünkü konumuz kapsamında karşınıza çıkacak.

Dolayısıyla, çok genelleyerek söylüyorum, kuşkusuz arada kalan ütopya niteliğinde alternatifler de var. Bunların kendi bileşimleri, renkleri de çıkabilir. Ben çok kaba bir yaklaşımda bulunmaya çalışıyorum. Şimdi bunları biraz kentler ölçeğinde karşılaştırdığımızda nasıl manzara çıkartacak? Üç modele ilişkin örnekleri vermek için herhalde sürem yeterli değil, ama en azından şu eğilimi, bugün yaşamakta olduğumuz eğilimin bir manzarasını irdelemeye çalışayım, şu süre içerisinde. Küreselleşme bugünkü eğilimi ile giderse yani 200 yılı aşkın süren eşitsiz gelişim, metropoller ve ötekiler ayrımı ile sürüp giden dünya ölçeğinde, ülkeler ölçeğinde ve kentler ölçeğinde yaşadığımız ilişki devam edip gidecek olursa, bu çerçevede dünya ölçeğinde bazıları hala daha metropol yani dünya kenti olmaya devam edecek, bazı kentler az metropol, İstanbul örneğinde olduğu gibi, metropol kenti olmaya ya da moda deyimiyse dünya kenti olmaya öykünen kentler konumunda kalacaklar. Bazıları yerel ölçekli metropoller olacaklar, kendi çok yakın hinterlandı ile ilişki kurabilen kentlerimiz var. Bazıları sadece kent ya da şehir dediğimiz ölçüler içerisinde kalacak bazıları da yine kent adı verilmiş ama aslında nüfus yığılma noktaları olan bölgeler olacak. Dolayısıyla planlama olarak baktığımızda karşımızda tek bir kent, orada bir yaşam biçimi olmayacak, birden fazla kent ve yaşam biçimi olacak. Biz bütün bunları kapsayacak ya bir model ya da bu çeşitliliği göze alacak birden fazla planlama yaklaşımı geliştirmek durumunda olacağız.

Ülke ölçeğinde uluslararası işbölümü ve gelişmişlik düzeyinde önemli bir sıçrama olmayacak, Türkiye'de varsayıldığı şekliyle, işte Türkiye ilerliyor, büyüyor, gelişiyor gibi bir yaklaşım var. Ben burada başka bir yaklaşıma da değinmek istiyorum. Bir planlı olarak hiçbir zaman ulusalcı bir bakış açısı bir şehir plancısı mesleğinin yaklaşım tarzı olamaz. Biz palancıyız, bugün Türkiye'de çalışıyoruz. Emegimizi bu ülkeye vermişiz, teknolojik bilgi ve görgümüzü de. Biz yarın başka bir ülkede planlama ofisinin yöneticisi olduğumuz takdirde kişi olarak ideolojimiz Türkiye'yi geliştirmek, dünyadaki pastadan büyük pay almasını sağlamak diye tanımlayabilir miyiz? Değil, bizim mesleğimizde ulusalcılık, ulusal sınırlar, bizim ulusumuzu ve alanımızı koruyalım geliştirelim, diğer tarafta ne olursa olsun gibi bir perspektif olamaz. Nasıl kendi ülkemiz ölçeğinde mülksüzlerden ve daha ezilenlerden, işçi sınıfından ya da benzer emekçi kesimlerden yana tavır alıyorsak, o perspektifimizi enternasyonalist ölçekte de göstermeliyiz. Gösteremiyorsak, ki o globalizasyonun karşıtı terim zaten vardı, yüzyıllar önce vardı, bugün emperyalist sistem başka bir şekilde onu elimizden almaya çalışıyor. Enternasyonalizm diye kapitalizmin hiçbir zaman benimsemediği bir başka yaklaşım var. Bunu gözden çıkardığımız takdirde yine dünyada sürüp gitmekte olan adaletsizliklerin tekrar tekrar dönüp bizim ülkemize de yansmasını sağlamış oluruz. Dolayısıyla hiçbir şekilde böyle bir perspektif planıcının önünde olmamalıdır; yani dünyada bir pasta var, bölüşülüyor, biz de gidelim ulusumuz adına o pastadan daha fazla pay alalım. Bizim daha fazla pay almamız demek başka ülkelerin ve başka ulusların o pastadan daha az pay alması anlamına geliyor. Dolayısıyla var olan bir pasta varsa, bunun herkese eşit ölçekte dağıtılacağı bir toplumsal ve evrensel sistem söz

konusu değilse, bu eşitsizliklerin, adaletsizliklerin, planlama mesleğinin, ki ben dünyadaki bütün plancıların ortak bir platformda tartışması gerektiği anlamında söylüyorum, sorun olmaya devam edecektir. Dolayısıyla bunun dışına çıkmadığımız zaman da, ulusalcı bakışı aşamadığımız zamanda da gerçek anlamda planlamanın sorununu çözecek bir perspektifi getirme şansımız yok.

Bir noktaya kısaca değineyim zaman süremi aşmamak için. Bazı kavramları ben yine tercih etmemiz gerektiğini söylüyorum. Belki geçtiğimiz planlama pratiğinden kalan şeyler. Kent kavramı yerine şehir kavramının daha esasta tutulması gerektiği kanaatindeyim. Şehir ve kentin aynı şeyleri içermediği, kentin çok daha yapay ve yapılı olan, şehrin ise yaşayan, gelenek ve tarihten gelen bir şey olduğu, şehir ne kadar kentleşiyorsa o kadar da yok olduğu, değerini yitirdiği kanaatindeyim. 3.Bin Yıl'ın en büyük sorunlarından bir tanesi bu olacak kanaatindeyim. Plan dediğimiz zaman artık asla ve kata imar planı denen şeyi gündeme almamamız, bunun üzerine tezler, bunun üzerine yeni hukuksal tezler geliştirmemiz gerektiği kanaatindeyim. Bu noktadaki ayrımın önümüzdeki dönemde kesin ve net bir plançı tercihi olarak yapılması gerektiğini düşünüyorum. Yoksa 3.Bin Yıl olmayacak, o bizim için tarihin kötü bir tesadüfî olarak, üç tane sıfırı aşmış olacağız, ama biz hala eski bin yılın devamını yaşayan insanlar ve plancılar olarak devam edeceğiz görünüyor.

Kamusal alan konusu hep atlandı planlarımızda, bunun üzerinde biraz daha fazla durmak durumundayız. Kamu yararı kavramını çok net olarak plancıların bilince çıkartması gerekiyor. Bu en çok bilinmesi ve davranılması gereken, ki toplumun büyük bir çoğunluğuna göre de, bu konuda çok net fikirleri olan meslek grubu olmamıza rağmen, hala yeterince ayırdına varamadığımız, bilince çıkardığımız bir kavram değil. Planı ne için ve kimin için yaptığımızı, kamu yararı dediğimizde doğrudan doğruya taraf olmamız gereken bir planlama süreci olduğunu ve kamunun ne olduğunu ele almak durumundayız. Plançı olarak kamu gücünü kullanan bir meslek içerisindeyiz. Planlama kamu adına bir güç, kamudan kastım da ben burada doğrudan doğruya halk, çoğunluk, diğer insanları kastediyorum. Bu üç tarzı iyice kritik etmek durumundayız. Birinci tarzımız, bu kamu gücünü kullanıyoruz, yani kamu adına bir güç kullanmamız var. Bahsettim, işte elitist, teknokrat yaklaşımlar. Bunu en çok yapan, uygulayan da devlet ve onun içindeki plancılar. Bir 100 yıl boyunca böyle bir erk kullandık. Bu kamu gücünün en kötü kullanım şekliydi. Planlarımızın ve yaşadığımız yüzyılda halkın bizim meslek alanımıza olan ilgisinin artmaması ya da yapılan planların hiçbir şekilde benimsenmemesi, yapıldığı andan itibaren çürümeye ve terk edilmeye neden olmasının sebebi bu kamu gücünün kullanım tarzından kaynaklanıyor. İkinci bir yaklaşım vardı, halkın gücünü arkasına alarak kullanmak, bu da oldukça yanlıştır. Kamucu plançı tipi vardı, bunun belki en dikkat çeken örneği savunucu planlama dediğimiz yaklaşım vardı ama bu bile yanlış kullanıldı. Hiçbir zaman gerçek aktörler olmuyor, biz o aktörlerin adına davranan kişiler olmaya çalıştık. Her zaman için kendi bildiklerimizi yaptık. Bu da olumsuz bir şey. Üçüncü bir alternatif var, kamu gücünü, kamuyu temsil eden insanlarla birlikte kullanma modeliydi. Bunu hiçbir şekilde gerçekleştirmedik. Katılımcı planlamayı bu anlamda yorumlayan çıkabilir, ama ben bunu da katılımcılık adı altında yoz, birlikte davranmayı öteleyen, insanları planlama süreçlerine katılmış gibi gösteren, utangaç bir tarz olarak niteliyorum,

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Birkaç cümleyle toparlayalım.

Senihi KİTAPÇI

Toparlıyorum. Şimdi birkaç nokta daha var, sıçrayarak gidiyorum. Sivil toplum örgütleri meselesi var. Şunu çok net olarak açığa koyalım Türkiye'de böyle bir aktör yok. Sivil toplum aktörü ciddi olarak yok. Sivil toplum örgütleri denilen aktör de yok aslında. Bunun olmadığını bilerek bir şey kurgulamak durumundayız. Türkiye'de bu tarz ile baktığımızda, o anlamda geçmişi ile, birikimi ile Avrupa ülkelerinde gördüğümüz sivil toplum yapısını ve bunun örgütlerini görmek mümkün değil. Sivil toplum örgütü olarak var olan bütün örgütler ya da yapılar, bir davranış biçimi toplumun örgütlü olan %1'ini ya da en iyimser tahminle %5'ini kapsayan ama bütün toplummuş gibi davranan bir yapı ile karşı karşıyayız. Bundan sonraki planlama yaklaşımımızda mevcut olan sivil toplum örgütü kisvesi ile ortada bulunan yapıyı esas alırsak, yine halka yabancılaşmış, onun içinde olmadığı bir yanlım içerisinde oluruz diyebilirim. Planlama yaklaşımını 3.Bin Yıl'da örgütlerken Türkiye'nin eldelerini doğru yaklaşımlarla ve varolan her biçimi ve formu ile irdeleyerek ele almamız gerektiği kanaatindeyim.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Çok teşekkür ederim Sayın Kitapçı.

Efendim konuşmacılarımız görevlerini yerine getirdiler. Ortaya birçok tartışılacak konu çıkıyor. Şimdi tartışmalara geçeceğiz. Biraz önce aldığım bir haber beni rahatlatı, tabii katılım geniş olursa bu geçerli. Kokteyl saat 18.00 de başlayacakmış. Dolayısıyla saat 18.00'e kadar bir zamanımız var, eğer tartışmalar geniş ve yaygın olursa. Sümer Hoca, yanında bir hayli not almış gözüküyor ama inşallah sorularda onları kullanmak imkanına sahip olur hocam. Evet buyurun efendim.

Necati UYAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı

İki sorum olacak iki sayın konuşmacıya. Öncelikle Sayın İsmet Kılınçarslan'a bir sorum olacak. Kendileri konuşmasında, neden karşı çıkıyoruz küreselleşmeye bu tarihi bir zorunluluk değil mi, internet ağma karşıym denilebilir mi gibi bir soru yöneltti. İşte dünya üniversiteleri kuruyoruz da dünya ülkesi niye olmuyoruz dedi. Acaba, şöyle bir endişesi yok mu, dünya ülkesi olurken, ya da dünya ile bütünleşirken dünyanın çöplüğü haline gelme gibi bir tehlike Türkiye için yok mu? Bergama'daki Euro-Gold, yine Euro-Gold'un Gümüşhane'deki, Bayramiç'deki yatırımları, İznik Gölü kenarında yapılan mısır nişastası fabrikası, ki aynı konu ile ilgili ben Feridun Bey'den de doğrusu bir açıklama bekliyorum, Fırına Deresi'nde yapılan hidroelektrik santrali, Akkuyu nükleer santral projeleri, Tüpraş'ın Eskişehir, Balıkesir'deki siyanürlü altın çalışmaları, SEKA Fidanlığının Ford'a devredilmesi, Toyota'nın yer seçimi gibi uluslararası sermayenin yapmaya başladığı yatırımların, Türkiye üzerinde yapmaya başladığı yatırımların, işte İstanbul'un yakınında 30 km.lik bir bandın, Karasu sahilinde, Karadeniz sahilinde, Hong Kong yapılmaya çalışılması, benzeri bir yer yapılmaya çalışılması, böyle

niyetlerin olması, yine uluslararası destekli sermayenin, bütün bunlar bizi endişeye sevk ediyor, küreselleşme adı altında, işte tahkim yasası düzenlerinin çıkarılarak Meclis'ten geçirilmesi ve Danıştay'ın devre dışı bırakılması. Benim sorum şu: Sizde hiç bunlar endişe yaratmıyor mu? Size sorum aslında bu kadar net. Feridun Bey'e bir sorum var ek olarak onu da iletmek istiyorum. Tabii sormak istediğim çok soru var da, tartışma yeri burası değil, belki daha sonra, Bayındırlık Bakanlığı ile tartışılması gereken çok konu var, onu daha sonra bizim tartışmamız gerekiyor sanıyorum. Sadece Şehir Plancıları Odası'nın son çıkan iki yönetmelikte dava açtığını, ben Danıştay'da dava açtığımızı belirtip, bu konu ile ilgili aslında görüşlerini almak istiyorum. Kendisi bahsetti, Senihi ile de öğleden önce görüşmüşler zaten, özel eğitim ve özel sağlık tesislerinin yönetmelik düzenlemesi ile yasal mevzuata alınması yasada olmayan bir düzenlemenin yönetmelik içine bir şekilde tablonun altı notu olarak da olsa sokulmuş olması, bu özelleştirmeyi teşvik edecek bir düzenleme değil mi? Ya da planlarda yer alan ve çokça yaşamaya başladığımız eğitim tesislerinin, sağlık tesislerinin özel sağlık tesislerine dönüştürülerek, ortadan kaldırılmasını, ticari bir meta olan bu alanların, insanların işte ben yıllardır bekliyorum Milli Eğitim Bakanlığı bunu kamulaştırmıyor, Sağlık Bakanlığı kamulaştırmıyor, plan tadilatı yapın derken, bunları özel okullar yapacak olanlara satarak elden çıkarması, oraların da elden çıkması anlamını da taşıyor mu? Endişelerimiz olduğunu bu konuda, özellikle belirtmek istiyorum. Aynı şekilde küreselleşmeyle de bağlantılı olarak, işte Senihi'nin söylediği, bundan sonra da tüketim alanları olarak şehirler görülüyor. Ticaret belli bir alanda yaygınlaşıyor. İşte son yönetmelik değişikliklerinden birinde de, Tıp İmar Yönetmeliği'nde, belediyelere şöyle bir yetki veriliyor, istediği her yerde, kentnin her yerinde ticaret düzenlemesi yapabilir belediye kararı ile. Belediyede kim bu kararı verecek, nasıl verecek o da belli değil. Yani şehrin her tarafı ticaret alanı olabilir, şehrin eğitim tesisleri ticari hale gelebilir, şehrin sosyal tesisleri, sağlık tesisleri ticari hale gelebilir türünden düzenlemeler acaba planlamayla ne kadar bağdaşır? Bir de bir konu daha var, yine açılmış olan bir davada, bilmiyorum, sanıyorum Bakanlığın savunması istendiğinde de çıkacak. Bilirkişileri kendisi, mevzuatın boşluklarından yararlanmamak ve katı davranmakla suçlarken, şimdi hazırlanan son yönetmelikte ölçek düzenlemeleri getiriyor, nazım imar planı 1/5000 den başka olamaz diyen bir yönetmelik değişikliği yapıyor. Şimdi siz bilirkişi hocalarımızı suçlarken yönetmelikte boşluklardan yararlanmıyorsunuz, şöyle yapılırdı İl Gelişme Planları, böyle yapılırdı derken, Ankara ve İstanbul gibi 50 000 ölçekte 100 000 ölçekte planları olan şehirleri 5000 ölçekte plan yapma zorunluluğuna getiriyorsunuz. Acaba niyet Bayındırlık Bakanlığının, Büyükşehir Belediyelerinin elinden bu yetkilerini almak mı, plansız hale getirmek mi, Nedir? doğrusu onun da cevabını bekliyorum, teşekkür ediyorum.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

İsterseniz önce bir cevaplansın, ondan sonra, Feridun Bey sizin bir zaman sorunuz var mı? Yokmuş. O zaman isterseniz Sümer Hoca'nın teklifi uygun, bütün soruları alalım, hocalarımız ve konuşmacı arkadaşlarımız toptan cevaplandırsınlar. Buyurun o zaman.

Prof.Dr.Seniha ÇELİKHAN
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Efendim, benim sorum çok kısa, Gönül Hanım'a. Ne demek istiyordu, daha

söyleyecekleri vardı, merak ediyorum.

Yard.Doç.Dr.Güzin KAYA
Mimar Sinan Üniversitesi

Bir sorum Gönül Hoca'ya var, sonra ayrıca İsmet Kılınçaslan da cevaplayabilir. Globalleşmeye bizim nereden baktığımız konusu önemli galiba. Şimdi, merkez ülkeler bize muhakkak tüketici gözüyle baktıkları için ve bir taraftan da belli aktiviteleri bize aktardıkları için bize ihtiyaçları var. Biz de bu yönde gücümüzü iyi kullanmak durumundayız, sınırlarımızı dengeyi ararken. Zaten öyle bir denge bozukluğu olduğu zaman bu ülkelerin gelir durumunu nasıl yükseltelim de tüketici olmak statüsünden kurtulmasınlar diye bir endişe de devamlı var. Şimdi diğer taraftan şunu merak ediyorum. İsmet Bey'e sorum o yönde. Kendisi zaten söyleminde biraz bu konuya girdi, dünyada galiba eşitiz gelişme devam etmekte, yani büyük şirketlerin karlarının bazı ülkelerin bütçesini çoktan geçtiğini söylediği zaman, peki o değerler nasıl yaratılıyor? Yani global kararlar alınan bir dünyada fiyatların, kahve fiyatının global olarak belirlendiği bir düzende acaba bu sorun olmuyor mu, eşitsiz birikimin esası burada yatmıyor mu? Gönül Hoca'ya şunu sormak istiyorum. Şimdi gerçekten bu yer seçimleri sırasında, sanıyorum yer seçiminde gelenler bir serbestiyet içinde. Mesela hiçbir zaman bir Carrefour'un Fransa'da Paris'in bu kadar merkezi bir yerinde yer seçme imkanı bulacağımızı düşünemeyiz. İmkansız bir şey, ama burada mümkün. Acaba biz planlamada gerçekten yer seçim, arsa politikalarına da el atmamız gerekiyor mu? Teşekkür ederim.

Öğ.Gör.Dr.Hatice KANSU
Yıldız Teknik Üniversitesi

Sorum aslında Feridun Bey'e, belki Senihi Bey de cevap verebilir. Ama ben onun görüşlerine belki paralellik kazandırabilecek bir noktada soracağım. Bir tanesi kamusal alanların tayini meselesi, burada kamu hizmeti kavramını nazara almak gerektiğini düşünüyorum. Biliyorsunuz kamu hizmetinin klasik tanımında o hizmet görülmediği zaman toplumda huzursuzluk, eşitsizlik ve adaletsizliğin söz konusu olması düşünülür. O hizmetin görüleceği alan da genelde kamusal alan olarak tanımlanır. Şimdi bu hizmetin görüleceği alanı kamusal alan olarak tanımlanmasının önemi de şu: Biz Anayasamız gereği, malumunuz, kamu hizmetinin görüleceği alanları kamulaştırıyoruz, yani mülkiyet hakkına doğrudan doğruya bu anlamda bir kısıtlama getiriyoruz. Mülkiyet hakkına bu derece kısıtlama getireceğimiz bir yetkiyi kullanırken, bu alanın tanımlanması ve bu alanın tanımlanmasında, işte bence deminden beri tartıştığımız, planlamadaki *consensus* meselesi önem kazanıyor. Sadece bu alanı tanımlarken diğer planlamadaki *consensus* meselesi gibi plançının tek tarafı rolü mü önemli, yoksa toplumun hizmetin bu şekilde görülmesindeki istemi mi önemli? İşte orada bir *consensus*'ün sağlanması ve planlamanın da tabii varlığı inkar edilmiyor. Biz dün şanssız bir yığılma sonucu tümünü sunamadığımız bildirimizde biraz bu konuyu ve bu açılımı, bu katılım meselesini ele almak istedik. Orada şuna değindik, burada devletin, burada ben Ayşenur Hoca'ya yaklaşıyorum, devletin rolü ve kurumların rolü çok önemli. Çünkü devletteki dinamiklik, toplumsal kurumlardaki dinamiklik topluma da yansıyor. Bu karşılıklı ilişki içerisinde bir katılım ortamı sağlanıyor. Çünkü katılım bir ortam sorunu. Ve devlet görevini tam anlamıyla yerine getirir ve toplumu eğitirse bir vatandaşlık bilinci ve katılım istemi uyanıyor. İşte orada plançının *consensus* e

vatandaşla varabilmesi söz konusu. O bakımdan kamusal alanların tayini için çok dikkat etmemiz gerekir. Katılımdaki *consensus*ün bu alanların tayininde önem kazandığını düşünüyorum. İkinci bir konu, ben aslında kendim hukukçuyum. Biraz ondan da alımdım galiba planlama adına, yani yasada tam tanımlanmayan bir planlamanın da bir anlamda tanımlanabileceğini söylediniz ama, şimdi planlama aslında hukuk açısından idare hukukunun bir işlemi, bildiğiniz gibi. İdarenin, demokratik ülkelerde, hukuk devletlerinde demokrasiyi ve özgürlükleri sağlayabilmek için idarenin işlemlerinin elinden geldiğince açık ve tanımlanmış olması gerekiyor. Siz, ben biliyorum sizi, tanıyorum gıyaben, çok iyi niyetli bir bürokratsınız, idareciniz. Ama kötü niyetli idareciler tam tanımlanmayan yetkileri kullanırlarken bazen özgürlükleri yok edebiliyorlar. Onun için tanımın tam verilmiş olması gerekiyor diye düşünüyorum idare hukuku açısından. Çünkü idare hukuku biliyorsunuz bir şekiller hukukudur. İdare hukukunun varlığını da kabul ediyorsak, bu şekilde riayet etmemiz gerekiyor. Onun için hiyerarşide yer almayan bir planla siz bir takım planlama yetkilerini kullanırsanız, kötü niyetli bir idarecinin bunu kullanabileceğini rahatlıkla düşünüyorum, teşekkür ediyorum. Biraz da dün kullanamadığımız, bildirimizi tam sunamadığımız için bir açılım getirmeyi düşündüm.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Efendim, şüphesiz sorulan soruların arkasında bir takım görüşler vardır. Onları ifade etmek de bir katkıdır. Ancak şunu rica ediyorum. Mümkün olduğu kadar kısa ve öz bir şekilde ifade edelim. Buyurun efendim.

Doç.Dr.Betül ŞENGEZER

Yıldız Teknik Üniversitesi

Bu önerinizden sonra nasıl yapacağım bilmiyorum ama yine de kısa kesmeye çalışayım. Gönül Tankut Hocamız çok güzel bir giriş yaptı ve çok güzel toparladı. Şimdi hep dün sunamadık eksik kaldı diyoruz, o eksik kalandan da yola çıkarak, bazı şeyler de ortada, belki burada da bazı şeyleri oluşturabiliriz, düşüncesiyle aktarmak istiyorum.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Yalnız, Betül Hanım o eksikliği burada tamamlamak niyetinde iseniz, ben ona taraftar değilim. Yani burada bir bildiri sunuşu söz konusu değil, ama eğer demin ifade ettiğim gibi, soracağınız sorunun arkasındaki görüşü ifade etmek bir katkı ise, bunu özli bir şekilde ifade edelim.

Doç.Dr.Betül ŞENGEZER

Şimdi, yerelleşme ve ulus devletin birlikteliğinden söz edildi. Gerçekten bunun olması gerektiğine inanıyorum, biz de bu sonuca varmıştık. Şimdi bunun örneğini de aslında görüyoruz. Forum Dergisi'nde, depremden sonra baktığımız zaman, Kayseri ve Eskişehir yerel yönetimlerinden çoğu buradaki OSB'ler boş, gelenlere son derece yardımcı olacağız ve destek olacağız dediler; ama diğer taraftan bakıyoruz, İzmit bölgesinde veya aynı bölgede Adapazarı'nda, bölgenin sanayi odası başkanları tekrardan burada yapılmak istiyorlar ve devletten de teşvik istiyorlar. Kendi

kaynaklarıyla da değil ve diyorlar ki devlete siz bana teşvik verin. Şimdi burada ne görüyoruz, aslında bir tarafta o söylediğimiz yerel potansiyel var, ve bu yığılma noktalarında da değil, bizim aslında planlama açısından riskleri dağıtmak istediğimiz noktalarda birtakım ışıklar var. Ama buna karşın, dün de söylediğimiz gibi merkezi yönetimin içi boşaltılmış, gerekli politikayı üretecek bir yapı söz konusu değil, yani merkezi yönetimde, bu konuda 2,5 ay geçti, hiçbir politika belirtisi göremiyoruz. Liberal yönetimlerde devlet müdahalesi yok diyoruz ama Japonya'ya baktığımız zaman bunun arkasında üç tane önemli kuruluşun olduğu söyleniyor, bu mucizenin arkasında, biri MOF [Maliye Bakanlığı], biri BOJ [Merkez Bank], biri MITI [Uluslar arası Sanayi ve Ticaret Bakanlığı] deniliyor. Yani Hazine Bankası, Sanayi Bakanlığı gibi kuruluşlar, bütün sanayi politikasını oluşturuyor ve yönlendiriyor ve bizde bu söylemin arkası boşaltılıyor ve biz bu politikayı oluşturamıyoruz. Şimdi bu devlette yok, sorun burada. Biz bu koşula ne yapabiliriz, nasıl bir güç gösterebiliriz?

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Kime yöneltiyorsunuz bu soruyu?

Doç.Dr.Betül ŞENGEZER

Biz bunları istiyoruz, yerleşmeyi, ulus devletin birlikteliğinden yararlanmak istiyoruz, bunun kıvılcımlarını da görüyoruz ama yapının da çöktüğünü görüyoruz Şimdi bu yapı yok, biz bu güçlensin diyoruz, burada nasıl bir çıkmazdayız, biraz ipucu olsun.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Soru, Gönül Hoca'ya.

Doç.Dr.Betül ŞENGEZER

Evet, Gönül Hanım'a, diğer yandan şimdi yeni bir yaklaşım önerdi. Seniha Hanım gibi ben de bunun açılımını istiyorum. Ama orada bir yeni yaklaşım daha var, negatif hedeflere yönelme fikri planlamada, şimdi bu neyi getiriyor. Kaçınmamız ve karşılaşmak istemediğimiz durumların ortaya konması. Yani bu anlamda düşündüğümüz zaman gelecekteki tehlikelere karşı birtakım vizyonları biz yaratabiliriz. Bu ne olabilir? Afetle ilgili olabilir, çevre ile ilgili olabilir ve aslında ne dendi, ortak malın kullanımı da bir anlamda bunun içine girebilir diye düşünüyorum. Bu konuda ne düşünüyorlar? Bu konuda diğer bir terim esneklik terimi, esneklik hakikaten hepimizin söylediği bir terim, şimdi burada da şöyle bir tanımlama getirilmiş, biz de bildirimizde sunmuştuk, söyleyemedik ama. Tehlike ve risklere karşı hızla uyum sağlayacak bir yol. Bunu biz sınırlı bir alanda, bir esneklik olarak mı tanımlayacağız, bilimsel birtakım verilere dayanarak mı kullanacağız, yoksa esneklik zaten var, sonsuz kullanım hakkı diye alabiliriz, bunun sınırını nasıl tayin edeceğiz. Katılım ile ilgili söyleyeceğim şeyler de vardı, çok uzatmayayım diye keseceğim. Bir diğer önemli konuda, şu noktada durmak istiyorum. Hakikaten STK'ların geliştirilmesi gerekli ama orada şöyle bir boşluk var, şimdiki ABD'deki STK'lara, gönüllü kuruluşlara baktığımız zaman dördüncü sektör diyorlar. Nüfusun 2/3'si burada çalışıyor. Biraz önce siz bizdeki durumu ortaya koydunuz. Şimdi buna baktığımız zaman da bir gönüllü iş ise bu, buna ayıracağımız bir vakit olması lazım, bir maddi gücümüzün olması lazım. Şimdi kentler

bize ne bu vakti sağlıyor, ne de bu kuruluşlara katılacak maddi olanağımız var ve çoğu insan da bu şekilde. Şimdi burada çok önemli bir sorun var. O zaman bunların oluşmasını nasıl sağlayacağız, yani olsun, olsun istiyoruz ama bunun arkasında bir takım sorun, engeller var.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Bütün problemleri Gönül Hoca çözecek.

Doç.Dr.Betül ŞENGEZER

Başkaları da söyleyebilir, şimdi burada bir diğeri de yerel direniş gündeme geldi. Bu güzel bir şey, bunu yine kim yapacak STK'lar deniliyor ama, şimdi STK dediğimiz zaman bu direnişler nereden çıkıyor, özellikle meslek odalarından çıktığını görüyoruz, özel kuruluşlar da olabilir, ama buna karşın biraz önce Senliki Bey de belirtti, halkın isteği ve dileği bambaşka. Şimdi biz depremden sonra Gölçük'te dolaştık. Orada dolaştığımda hemen hemen herkese sordum. Siz Ford fabrikasını istediniz mi, herkes istiyordu. Niye istiyor? İş olanağı sağlıyor ama birtakım çevresel sorunlar da getiriyor. Biraz önce vatandaşın bilinci, yararı nedir, veyahut, o da bunun bir isteği denildi, o zaman başka ekonomik sorunlar da var. Bu nasıl çözülecek? Burada da bir ikilem var. Teşekkür ediyorum, uzattığım için özür diliyorum.

Aydın AYDIN

Bürokrat, BOTAS

Öncelikle, 3.Bin Yıl eşiğinde böyle bir sempozyumu düzenlemiş olan yetkililere ve doyurucu takdimlerinden dolayı konuşmacılara teşekkür ediyorum. Sayın Gönül Hocama yönelteceğim bir soru. Biliyoruz ki, Ankara, plan ile kurulmuş olan başkent olmakla Cumhuriyet tarihimizde en önemli kent planlama örneği olarak bilinir. Değerli Hocam Prof.Dr.Gönül Tankut, "Bir Başkent'in İmarı" adlı yapıtında bu konuda ayrıntılı bilgi veriyor. Gerçi sempozyumda Ankara pek konuşulmadı. Muhterem Hocam biraz önce konuşma sırasında, planlamanın yeni paradigması olarak kentsel arazi hususunu düşünmemizi istedi. Ben kentsel arazi ile birlikte, kentsel rantın oluşmasında asıl etken olan aşırı nüfus artışı olgusunu dikkate sunmak istiyorum. Örneğin Ankara'nın nüfusu sın sayıma göre %18 oranında artmış. Ankara'yı hangi planlamayla dengeli ve optimum olarak öngörebiliriz? Dolayısıyla iç göçü düzenleyici bir kentsel planlama anlayışı esas olmalıdır diyebilir misiniz? Görüşlerinizi rica ediyorum. Teşekkür ediyorum.

Özer BOSTANOĞLU

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

Efendim, sayın konuşmacılara çok teşekkür ediyorum. Birinci sorum Sayın Kılınçaslan'a. Sürekli pazarlık olması gereğinden ya da durumundan söz ettiler, bir küreselleşme ortamında eğer deyim mübalağlı değilse, tabi, bağışlanırsa, efendiler ve kölelerin olduğu bir ortamda pazarlık gücü nasıl dağılacaktır? Örneğin AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği var iken, Türkiye'nin pazarlıkta kazanabilmesi mümkün müdür? İkincisi sayın Tankut ve Sayın Görgülü, pardon Sayın Görgülü akademisyenler

profesyonellerin önünü açabilecek mi gibi bir soruda bulundu yanılmıyorsam, hedef kitle tanımında zannediyorum. Burada Sayın Duyguluer deminki konuşmasında, profesyonellerin yeri geldiğinde ve zamanı geldiğinde, mevzuattan dolayı da sıkıntıya düşebildiklerini ve akademisyenlerin oluşturduğu bilirkişi heyeti ile zaman zaman çatışmalara düşebildiklerinden söz etti. Şimdi doğrusu roller mi karıştı ben mi şaşırıyorum. Bir de son sorum efendim Sayın Kitapçı'ya. Dediler ki: Plancının ulusalcı olması mümkün değildir. Doğrusu böyle bir globalleşme oturumunda böyle bir sözül çok yadırgadığımı ifade etmek istiyorum. Elbette plancının ulusalcı olması gerekli, ulusalcılık, evrenselci düşünmeye engel değil. Önce ulusalcı belki olacaksınız, sonra evrenselce uzanacaksınız. Ulusalcı olmadan evrenselci olunamaz, değil mi? Teşekkür ederim.

Mine BORA

Biyolog

Ben de biraz ön açıklama gerektiğini düşünüyorum. Kavramların içi boşaltıldı, örneğin gelişme ya da kalkınma kavramı örneğin uygarlık, endüstrileşme, ya da teknoloji. Bizler bu tür kavram sorunlarına küreselleşmeyi de katabiliriz. İklim, coğrafi oluşum ve ortak yaşam alanı küresel eko sistemler, hepimiz aynı atmosferin koruyuculuğunda ve aynı küresel bahçede yaşıyoruz. Bu bağlamlarda küresellik kabul edilebilir ve doğaldır, ama dayatmacı olan sosyoekonomik ve sosyopolitik olanlardır. Uluslararası şirketlerin ülkelerin yönetimlerini ele geçirmesi ve onları sömürerek birer çöl olarak terk etmeleri, Türkiye'de otomotiv endüstrisinin böyle bir gelişme süreci izlediği çok yakın tarihin bir ibret göstergesidir. Dünya kenti süslü söylemi ile 10 yıl önce İstanbul'un en güzel yeşil alanları beş yıldızlı otellere verildi. Şu anda onlar en düşük kapasite ile açık tutulmaya çalışılıyor, ya da kapanmak üzere.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Affedersiniz, sorunuzu kime yöneltiyorsunuz?

Mine BORA

Sorumu söylüyorum, bilmiyorum kim cevap verecektir. Bunlar yeniden kamuya kazandırılmaz mı? Örneğin hastane, üniversite gibi. Teşekkür ederim.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Evet, mikrofonu bu tarafa geçirelim, bu taraftan çok aldık, biraz bu taraftan alalım.

Prof.Hüseyin KAPTAN

Yıldız Teknik Üniversitesi

Sayın Başkan, şu sorum var benim, yöntem bakımından. Bu soruları kürsü ancak cevaplar, acaba ikinci bir soru aşaması var mı?

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Hayır, ikinci bir soru aşamamız yok, üstelik de sorulan sorular o kadar çok kapsamlı ki, bu sorulara cevap verecek olan arkadaşlarımızın bir hayli zamana ihtiyacı olduğu kanısındayım. Yani şu anda saat beşi biraz geçiyor. Arta kalan zamanımız ancak cevaplamaya yetecek. O açıdan soru soracak olan arkadaşlarımız lütfen sadece sorularını yöneltmelerini rica etmek zorundayım.

Prof.Hüseyin KAPTAN

Peki, benim sorum çok uzun olduğu için vazgeçiyorum, bir dahaki sefere.

Prof.Dr.Özcan ESMER

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Efendim, bu soru-cevap biçimi beni biraz kaygılandırdı. Şimdi dinleyiciler olarak biz soru soracağız, karşımızdaki kişiler de bize cevap verecekler, ben bunu kabul edemiyorum.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Nasıl bir şey tercih ederdiniz acaba?

Prof.Dr.Özcan ESMER

Geri kalan zamanı da böyle konuşarak geçirelim. Burada aslında soru falan yok efendim. Soru falan yok, siz de zaten cevap veremezsiniz, kusura bakmayın, bu tür sorulara, üstünde konuşuruz.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Zaten öyle yapmıyor muyuz Beyefendi, zaten öyle yapıyoruz, siz istediğiniz kadar konuşuyorsunuz.

Prof.Dr.Özcan ESMER

Hayır, hayır ama, şimdi kimseden ses çıkmazsa, hemen konuşmacılar cevaplamaya başlayacaklar, bu da gerçek cevap olmayacak, bunu hepimiz biliyoruz.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Olagelen teamülümüz bu, maalesef panellerde. Biz de bunu uyguluyoruz.

Prof.Dr.Özcan ESMER

Bilemiyorum, mikrofon bendeyken bir küçük yorum yapmak istiyorum. Zekai Hoca'nın bir saptaması vardı, plançılar olarak zaten bu konuları uzun süredir tartışmıyor muyuz, yani, planlamayı yeni mi keşfettik? Uzun erimli, kısa erimli planlama, stratejik

planlama, katılımcı planlama, biz bunları konuşuyorduk da niçin bir sonuç alamadık? Benim yanımda şu arkadaşlar, son yıllarda bir kitap okudum ben, belki burada okuyan da vardır, onu hatırlatmak, anımsatmak istiyorum. Toplantının başlarında yoktum ben öğrencilerimle Avcılar deprem bölgesinde çalışıyoruz, onun için son dakikalarımı yakalayabildim. Peter Song'ın, MIT'de profesör, Beşinci Disiplin diye bir kitabı var, orada niçin bireysel çalışmaların niçin birbiriyle eklenerek daha büyük bir katkı yaratmadığı çok güzel olarak anlatılıyor ve öğrenen örgüt haline gelinmezse bu sorunlar devam edecektir diye bir tezi var. Şimdi planlılar olarak kendi kendimize soruyoruz. Biz bunları çok tartıştık, bir yere ulaşamamızın nedeni gerçekten bir örgüt haline dönüşmememiz ve önceki deneyimlerimizden gerçekten yararlanmamış olmamıza bağlıyorum. Dolayısıyla, bizim bu sorunları aşmamız, kendi kendimizi eleştirmemize bağlıdır demek istiyorum. Bir de efendim bir küçük not daha, Feriðun'un tanımlaması, bir il planlamasından bahsetti. Böyle bir şey herhalde olamaz ve iyi ki, eğer Ankara İl Planlaması gibi bir şey varsa, iyi ki reddedildi gibi bir şey söylemek istiyorum. Bölge planlama kavramını kaldırıp, il ölçeğine herhalde indirgenmemesi gereklidir, bu birbirimizi de eleştirmiyoruz, ben şimdi Ankaralı olarak sizin İstanbul planlarına, yani metropoliten planlamanın yaptığı planlara baktım. Altı tane senaryo olduğunu duyduk, öğrencilerimizle inceledik. Dergilerde de bu senaryoların eleştirisini doğrusu İstanbullu hocalarımızdan duymadım. Yani bir planlama yapılıyor İstanbul hakkında bir tek eleştiri varsa bana söyleyin lütfen, ben de öğrenmiş olayım, hemen öğrencilerime ulaştırayım. Bakın işte üniversitemizdeki hocalarımız bu planlamalar hakkında, geçersiz senaryolar hakkında şunları söylemişler diye. Biz Ankara'da çok zor durumdayız. Buradaki yapılan planlama çalışmalarını pek izleyemiyoruz galiba, veyahut bizim izlediğimiz kadarıyla da bunlar yazılıp pek de konuşulmuyor, teşekkür ederim.

Prof.Dr.Rıfku ARSLAN

Teşekkür ederim, şunu da söylemek zorundayım maalesef. Tabii konu planlama, planlama sözcüğü geçtiğinde söylenecek çok şeyler vardır. Bu konuda da çok dertliyizdir. Ama şunu da dikkate almalarını rica ediyorum soru soracak arkadaşlarımızdan. Konumuzun da belirli sınırları vardır. Bu sınırlar içerisinde lütfen konuşalım ve son üç soru alacağım, ondan sonra da söz vereceğim konuşmacılara.

Ar.Gör.Erbatur ÇAVUŞOĞLU

Mimar Sinan Üniversitesi

İsmet Hoca'nın çok katılmadığım bir sözünden dolayı sorumu sormak istiyorum, ama diğer konuşmacılar da arzu ederlerse cevap verebilirler. Hemen, iki dakika içinde özetlemeye çalışacağım. Şimdi benim çok yeni bir çalışmada sorduğum, cevaplamaya çalıştığım bir soru vardı. Ben de cevaplamakta güçlük çektim. O da şudur: Gelişmekte olan bir ilçe olarak Türkiye'nin küresel konjonktüre bir kent sunması, ki bu kent de İstanbul en güçlü aday görünüyor, olanaklı mıdır? Bu nelere rağmen gerçekleştirilebilir diye böyle kapsamlı bir soruydu. Şimdi Türkiye'nin bu ana kadar yaşadığı sanayileşme ve kentleşme deneyimini şöyle hemen hızla hatırlarsak, bildirimde de özetlemeye çalıştığım gibi, Anadolu'nun kanını emip, batıya pompalamakla olmuştur. Dolayısıyla Anadolu'yu marjinalize ettik, İstanbul'u da deforme ettik bu süreçte. İyisinden kötüsünden, kenarından köşesinden katıldık sanayileşme trenine. Şimdi küreselleşme

treninden bahsediliyor. Küreselleşme trenine katılmak için de model şimdi aynı mı olacak? Eğer aynı olursa, ki ben öyle anladım İsmet Hoca'nın sözlerinden, yani Avrupa Birliği'ne katılalım, İstanbul'la bu amacı gerçekleştirelim, Anadolu'nun biraz daha artık kanını emeriz. İstanbul'u da biraz daha süsleriz püsleriz, "bubble" dediği Andy'nin, şeylerden yaparız, gibi bir şey anladım ben, yanlış anladıysam düzeltebilirsiniz. Bunun karşısında bir alternatif daha var, aman Turancılık olarak algılamayınız, Avrasya Projesi denilen bir proje var. Acaba küreselleşme değil de kutupsallaşmaların dünyasında, bölgeselleşmenin ortaya çıktığı bir dünyada Türkiye'nin Avrasya'ya dayanarak, Avrasya'da bir bölgeselleşme oluşturup, AB, öbür tarafta Tokyo hinterlandı dolayısıyla Avrupa Birliği, ABD ve Tokyo üçlüsüne bir dördüncü alternatif yaratma projesi gerçekleştirilebilir mi diye bir başka önerim olacak benim. Bir de ufacak bir düzeltme, düzeltme demeyeyim ama, katılmadığımı söyleyeyim. AB, globalin yarısı dediniz hocam, Gayri Safi Milli Hasıla olarak öyle ama dünya nüfusunun %10'u. Dolayısıyla 20-80 oranına bir atif yapmış oluyorum. Çok teşekkür ederim.

Yard.Doç.Dr.Ferhan GEZİCİ

İstanbul Teknik Üniversitesi

Bölge Planlama programının iki yıldır öğrenci bulamadığımdan bahsetti Gönül Hanım. Ben şunu öğrenmek istiyordum. Acaba, ODTÜ'de bölüm eğitim politikasında bir değişiklik mi oldu son yıllarda, bunu neye bağlıyorlar? Bölge planlamaya olan inancı mı kaybettik, zaten planlama kademeleri içerisinde en zavallı durumda olan bölge planlama, adı var, kendi yok ve bildiğim kadarıyla Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yeni bir yüksek lisans programı başlatıldı. Yine belki 2, belki 3, tam olarak bilmiyorum ismi Kamu Yönetimi, Kent Politikalarıyla ilişkili bir program sanıyorum. Bu programın açılmasıyla birlikte mi acaba bölge planlama kan kaybetmeye başladı ve bu iki program birlikte düşünülemez miydi, bölge planlamayı geliştirmek ve uygulama alanları konusunda da baskı oluşturmak anlamında bu yapılamaz mıydı?

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Son bir soruyu ben sorayım. Sümer Hoca bir hayli not almış. Acaba, Sümer Hoca eksigi neydi, bize onu anlatsın. Şimdi Efendim, sorular iki panelistimizde, Gönül Tankut Hoca'da ve Feridun Bey'de yoğunlaştı. Ondan sonra da yoğunluk İsmet Bey'de. Böyle bir sırayı izleyeceğim. Sözü Gönül Hanım'a veriyorum.

Prof.Dr.Gönül TANKUT

Şimdi, birinci soru, ki sorunun sahibi maalesef yok burada, gene cevap veriyoruz. Şimdi diyor ki globalleşmenin etkisiyle diyelim bir bölgede eşitsiz değişimler yaratıyoruz, bir eşitsizlik oluyor. Herkes aynı şekilde değişmiyor. Değişmeyi de pozitif bir olay olarak alıyorsak aynı pozitiften, yani globalleşmeden aynı şekilde yararlanmıyor. Şimdi bu doğrudur. Hatta globalleşmeyle bazı yerler olduğundan daha da fakir hale düşüyorlar. Hatta şöyle bir kavram oluştu: Eskiden ne derdik bir takım snop, parası olan insanlara yeni zenginler derdik, değil mi? Şimdi "yeni fakirler" diye bir kavram var, son yılların ürettiği yeni fakirler var ve bu neden oluyor, bakın bu neden oluyor? Aşağı yukarı globalleşmenin bilerek yaptığı bir düzenlemeyle oluyor. Şimdi, globalleşmede şehirler birbirleriyle yarışıyorlar. O yarışma için her şeyi yapıyorlar. Yarışırken de yanlarındaki

diğer şehirleri ezerek kendilerini globalleşmenin akışına kaptırıyorlar ve büyük kapitalin kendilerine gelmesini sağlıyorlar. Hatta buna İngilizce bir terim var "*beggar-thy-neighbour*" diyorlar; yani sen komşunu dilencileştir ve küreselleşmenin bir platformunu oluştur, böyle bir olgu var. Bunu Anglosakson literatüründe okuyoruz. Demek ki bu eşitsizlik olacak, hiç çaresi yok. Şimdi fiyatların değişmesi, fiyatların konması bütün bunlar birkaç tane sistem var, bir bütün şehirler arası bir sistem var, ülkeler arası bir sistem var. Bir de bunların üzerinde "*Big Boss*", globalleşmenin bir sistemi var. Bu böyle, bu şekilde düzenleniyor. Şimdi gelelim, diyorlar ki büyük kapitalin karar verdiği yer seçimler, özellikle, yerleşmelerde, planlamanın hiç mi diyeceği olmuyor. Mesela Carrefour geliyor, istediği yere mi yerleşiyor. Şimdi bunu, tabii o planların hepsini incelemedim, ne kadar farklı yerler ama, bir şey söylemek istiyorum. Eğer ben Carrefour'un yerinde olsam, direktim, ben burayı istiyorum derim. Çünkü bu ülkede bir endüstri biriminin açılması için Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden bile yer verileceği söyleniyor. Şimdi o zaman ben de direktim, istediğim yeri alırım diye bir inancım oluşur. Bu nedenle Carrefour'un da böyle bir direktmesi olabileceğini düşünüyorum. Kimse darılmasin.

Şimdi geliyorum, benim bir örneğim vardır, çok klasik bir örnek, onu da zaten dünkül konuşmamda da anlattım, bunu size de tekrarlayayım. Bu çok önemli, bakın İzmir'de bir Galleria olayını yaşadım, duymuşsunuzdur, biliyorsunuzdur. Galleria Carrefour değildir ama Galleria'da bir zamanların büyük girişimidir. Arkasında yabancı sermaye vardır. İzmir Konak Meydanı plan gereğince bir meydan olarak kalmaya yönelmiştir ve öyledir, doğrusu da odur. Oranın bir meydan olarak kalması çok çeşitli açılardan, planlama açısından geçerli ve doğrudur. Oranın üzerine Galleria gibi kocaman bir yapının hem de içe dönük bir yapının meydanını kendi içinde avlu gibi getiren bir yapının konması, Belediye Başkanı da bu baskıyı yapan kişiler tarafından kazanılmış dahi olsa, tamamen yanlıştır. Demek ki planlamaya yer ayırması, olmaz demesi de bu baskıyı durdurmaya yetmiyor. Ama ne oldu, tesadüfen biz birikişiydik, burada da bir birikişiliğimiz var. Durduruldu, o iş durdu ve yapılmadı, düştü. Ama her zaman bu savunu da yapılamıyor.

Şimdi geliyorum İzmit. Bakan deprem sonrası bir yeniden yapılaşma veya bir gelişmenin yeniden planlanıp gerçekleşmesi total bir sorundur. Sadece yıkılan dükkanların veya yapıların, konutların sorunu değildir, bu total bir sorundur. Yani o alanın bu kez depreme veya afete veya riske duyarlı olmayan bir biçimde yeniden gelişmesi, orada istihdamın yeniden kurulması, eksik olan dinamiklerin geliştirilmesi, bütün bunları da içine alacaktır. Planlama bunları düşünecektir. Bir örnek veriyorum: Değirmendere'de çalışıyoruz. Değirmendere 25 000 nüfuslu bir yer. 25 000 kişilik Değirmendere'de bugün 20 000 kişi var. Değirmendere'de nasıl bir kesit var, sosyal kesit? Şöyle, güzel apartmanlar var sahilde, hemen saplama yapayım, 100 m. derinliğinde çökmüştür, bunun içinde tabii başka hatalar, yanlışlar vardır. Plancılardan hatası değil de, yerel yönetimlerin, baskı gruplarının zorladığı hatalardır. Bizdeki büyük hata, sahillerimizi doldurmaktır. Bir karış Türkiye'de bu kadar çok deniz varken, doğal sahilin kalmaması utanılacak bir durumdur. Şimdi bunlar da doldurulmaktadır. Bu şekilde bir kısmı dolmuş olarak, bir kısmı da doğal veri olarak batmış, üzerinde de bir sürü çok katlı yapı suyun içine gömülmüştür. Bir dalgıç girecek olsa demek ki belirli bir sıklıkta dahi o kalıntıları görecek. Yani bir cins "Atlantis Olayı"dır. Suyun içine gömülmüştür. Şimdi, bu ayakta duran apartmanlar var, ikinci sokak bu sefer açılmış,

birinci cadde olarak gelmiş, onun üzerinde oturanlar kimlerdir. Bunlar orta üstü veya üst gelir grubu insanlardır. Bu apartmanlar da herhalde konut sahipliği içinde olan apartmanlardır. Satış değerleri de herhalde yüksektir. Bunları araştıramadım henüz. Şimdi bu adamlar İzmit'teki endüstride çalışanlar, neresinde çalışanlar, karar verici organlar olarak, genel müdür olarak, baş mühendis olarak. Burada bayağı iyi para kazanan insanlardır ve gelirler Değirmendere'de yaşarlar. Arada 30 km. falan bir bağlantı var. Bütün günlerini İzmit'te geçirirler, akşamleyin de gelirler o apartmanlarda yatarlar. Demek ki bir yatakhane kentidir bir şekilde. Şimdi yeni kurulmuş olan büyük bir ticaret merkezi var İzmit'te, ama çok büyük bir ticaret merkezi. Cumartesi, Pazar günlerini de o merkezin içinde geçirirler. Demek ki Değirmendere'de geçirdikleri saatler sayılıdır. Şimdi demek böyle tuhaf bir nüfus kesiti var. Biz yeniden Değirmendere'yi ayağa kaldıracaksak ve ümit ediyoruz ki ulusal düzeyde, devlet düzeyinde, endüstrilerin böyle duyarlı alanlarda yoğunlaşmasının zaman içerisinde giderilmesi kabul edilir, bunu hangi hükümet kabul eder bilemiyorum ama edilir, ümit ediyoruz, oradaki endüstri yığılması hafifler İzmit'te; bu olunca da bu tür insanların sayısı azalır, işçi sayısı da azalır; küçük eklemelenmiş endüstrilerin de sayısı azalır ve burada farklı bir boşalma olur diye ümit ediyoruz. Ve ben biraz da seviniyorum ve diyorum ki buradan çıkacak insanlar Orta Anadolu'ya gitsinler biraz da orayı kalkındırsınlar. Şimdi mesela Konyalılar Konya'ya dönmüşler. Şimdi Konya planına da geliyorum, sonradan anlatacağım, orada da veri var. Şimdi demek ki, oranın yeniden yerleşmesi artacak, nüfus projeksiyonu varsa. Bir defa Değirmendere'de altıyvon toprak ya da fay hattı vardır. İkisinden birini seç. Altıyvon toprak üzerinde zemin sağlam olmadığından, zeminin güçlendirilip, onun üzerine yapılaşmanın gelmesi lazım. O zaman m2'si pahalı bir inşaat demektir. Bu da nasıl yapılacak, bilmiyorum. Şimdi orada demek ki aşağı yukarı Değirmendere'de bir şey yapacak halimiz yok. Belki daha biraz uzakta, sıçramalı yapacağız bu işi, bu da bize erişirlik sorunlarını getirir. Bir ulaşım bağlantısı sağlamak gerekecek. Bunların hepsi planda vardır, olacaktır. Bir başka yön daha var. Bu kadar zaman yatakhane olmuş bir şehri nasıl canlandırırız, itersiniz de kendi kendine yeterli bir hale getirirsiniz? Soruyu soruyorum kendi kendimize. Burada bütün güvendiğimiz şaşıracağız, ticaret de değildir, üçüncü sektör de değildir. Değirmendereliler'in kültür merakıdır. Bunu deniyoruz, ümit edelim ki düş kırıklığı olmaz. Şimdi mesela Gölcük'le kıyaslanması halinde bambaşka bir toplum yaşamaktadır Değirmendere'de. Nedir bu toplumun özelliği, sanatın çeşitli dallarından zevk almak ve onu yapmak. Yontu merakları vardır, ahşaptan yontular yapmaktadırlar, büyük yontular, şehir mobilyası ölçeğinde yontular ve çeşitli zaman aralıklarıyla festivaller yapmaktadırlar. Sahilde anfü biçimde yerleri vardır, orada sanat gösterileri, bütün bunları Değirmendereliler yapmaktadırlar. Biz buna güveniyoruz, oradaki dinamizm de budur. Tabii halk oturumu yapacağız, hepsiyle konuşacağız. Yapıyoruz da bağlantımızı sağladık. Zaten davet edildik orada çalışmak için öğrencilerimiz gittiler, çadırlarını da götürüp, orada beş gün, altı gün kaldılar ve bütün Değirmendereliler'in gönlünü de aldılar ve ayrılırken de arkalarından ağlandı. Bunlar planlamanın yeni yaklaşımı, esnek dedik ya, esneklik burada, olmayacak bir şeyin yapılmasına izin verilecek esneklik değil de, yapılacak işlerin bu işle ilgili aktörlerin hepsinin kabul edeceği bir biçimde sunulmasının esnekliğidir ve bir diplomasidir. Planlama bir diplomasidir unutmayın, bu diplomasıyı de plancıdan beklemek gerekir. Yani "ben imarın koşullarını bilirim" ama bununla bitmiyor, buna ek birtakım olaylar var.

Şimdi devam ediyorum, bir şey atlısam da kusura bakmayın. Şimdi siyasal bir olgudur

planlama, onu biliyoruz. Her zaman da bunu söyledik. Şimdi işte bu şekilde bir *negotiationa* girelim, *consensus* sağlayalım ama bütün bunlar bizim kesin olarak açık olarak ne istediğimizi bilmemize ve o işin de bizim için iyi olmasına inanmamıza ve onun üzerinden bu *negotiation*ları yapmamıza kalır. Yoksa, işi bilmeden gidersek sonucun bayağı bizim için de negatif olacağını biliyoruz; yani tek yönlü alışveriş değil.

Şimdi geliyoruz STK'lara. Sordunuz, gayet tabii, STK da gelişmek ister. Biz Ankara'da bir yıl mum söndürdük, biz STK değiliz ama biz toplumuz, değil mi orada. Bütün mahallelerde belirli bir saatte telefonlar geliyordu. Hadi vaktimiz geldi, ışıkları söndürün, mumları yakın. Biz bunu yaptık ve bunun sonunda bir parti çekilmek zorunda kaldı platformdan. Hiç değilse insanlar, müthiş bir güç var. Onun için buna da güvenmek gerekir, doğrudur. Ama bunları canlandıracak, bunları harekete geçirecek, motive edecek *leadership* gerekiyor, henüz bunlar yok. Anlatabiliyor muyum, veyahut olunca kafasına vuruyorlar, bilemem, bir şeyler olması gerekiyor, henüz bunlar yok.

Şimdi geliyoruz, devam ediyoruz, yerel direniş, doğrudur olur, biz daha önce de bu Akkuyu direnişlerine gittik, pankartlarımızı astık, bağurdık, çağurdık, ama şu anda daha emin değilim, o nükleer santrallerin tamamen plandan düştüğüne. Öyle zannediyorum ki, üst düzeyde Kanadalı firmalarla antlaşmalar yapılmıştı, onlar da biraz beklerler, yumuşasın, tekrar dönerler, bilemem. O zaman da biz başka türlü hareket edeceğiz.

Şimdi, nüfus ve kentsel rant mıydı? Şimdi bu Ankara örneğini bırakalım da, Ankara örneğinde ne duymak istiyordunuz? Şimdi onu şöyle anlatayım. Nüfus olayı planlama ile çok ilişkilidir. Ama bir planlamayı da sadece bir nüfus yönlendirmemelidir. Bir zamanların büyük girdisi nüfusun artışıdır. Genel olarak söyleyeyim ki, günümüzde artık kentleşme, yani küçük şehirden, kırdan gelen göçlerin hızı azalmıştır, dinginleşme yolundadır. 1,6 şimdi bildiğim kadar, 2,4'ten düşmüştür, ama başka bölgelerde, bölge bölge bakarsanız hız fazladır. Şimdi ama bu Marmara Depreminden sonra Ankara'ya belki daha çok göç gelecektir, bu da bir tehlikedir. Biz buna hazırlıklı mıyız, onu da bilmiyorum.

Şimdi geliyoruz, nüfus artışıyla kentsel arazi rantı. Kentsel arazi rantının hiçbir şekilde belirlenip onun sonsuza dek artabilmesi, vahşi artışı durdurulmazsa, vahşi batı gibi, yani artışı durdurulmazsa hiç bir şey yapamayız. İki tane sorununuz var ki, onları çözmeden ne globalleşmenin "glo"suna bakarız, zaten bir komik laf var, globalleşmeyle alay eden bir söylem "glo-bla" diyor. Yani "bla-bla" derler ya, boş laf söylendiği zaman, İngilizce, "glo-bla" diyorlar. Neyse o zaman öyle olur, eğer biz bunu çözemsek. Bir, kaçak yapılaşmamızı; iki, rant artışını çözemsek, burada çıkış noktamız bu. Rant için ne dedi bir konuşmamız, oraya geliyorum. Sonunda da benim söylemek istediğimle bağlayacağım. Şimdi, rant için dedi ki, arazi rantı artıyor dedi, o zaman gelin dedi, biz bu rantın paylaşma grubundaki alanını genişletelim; yani bunu daha çok insana paylaşalım. Ben bunu şöyle anlıyorum, benim bir yeni pradiğma için çıkış noktası olarak düşündüğüm şeyle bağlıyorum onu, yani bir araziyi rant dediğimiz olayı, ki içinde bunun sosyal verileri vardır ve çevresel verileri vardır. Bunu biz, ondan çıkan *surplusu* burada rant diyebiliriz buna, eğer bir şekilde yakalayabilirsek, belirli bir kısmını, bu eski bir söylemdir, biraz sol söylemdir bu, söylenmiştir, hepsini almak vardır. Rantın hiç bir şeyini özel sektöre bırakmamak vardır. Ama belirli bir yasal çerçeveye, belirli bir sosyal kontratla, bir şekilde bunun önemli bir kısmını sosyal

hedeflerimize, çevresel hedeflerimize kullanılmak üzere elde edebilirsek bu bir çözüm olabilecektir diye bir görüş var. Ben bunu test edeceğim daha bilmiyorum, siz de deneyin. Böyle bir görüş var, beni ilgilendiren yanı hiç kimsenin bilmediği bir nokta olduğundan. Bu görüş de, size söyleyeyim, Avustralya'dan geliyor. Avustralya'da böyle bir görüş oluşmuş, bunu diyorlar, tartışın diyorlar. Bunun esas sorumlusu bir İngiliz araştırmacı, Avustralya'da yaşamış olan ve yayın yapmış olan, oradan geliyor. Şimdi acaba biz bu fikri müthiş akışkan bir globalleşme düzeyi içinde bir yeni paradigma üreticisi olarak tanımlayabilir miyiz? Ben bunu araştırıyorum, bir dahaki toplantımıza size söylerim neler olduğunu, ama şu anda tam bilmiyorum, ama bana ilginç geldi, anlatabiliyor muyum.

Akademisyenler profesyonellerin önüne geçsin mi? Zavalh akademisyenler !

Şimdi, bölge planlama, bölge bilimleri diye bir takım eğitim programları vardı Amerika'da. Bizim Bölge Planlama aslında iki tane İsraili hoca tarafından kurulmuştur, ama biraz Amerikan deneyimini izlemiştir. Şimdi burada bize Pennsylvania'dan mektuplar geldi. Bölge bilimleri ölüyor, siz de bir yazı yazın da ölmemesini sağlayın. Isard değil de başkaları, Isard da içinde. Şimdi biz yazdık mektubumuzu ama oralarda değerini kaybetti. Buna karşı Avrupa'da arttı değeri ama "Amerikan Bölgesi" ile "Avrupa Bölgesi"nin ve de Türkiye'deki "Bölge" anlayışının çok büyük farkları var. Şimdi önemli olan "Kalkınma Bölgesi" diye kavramın olmadığı, ama başka türlü bölgelerin var olduğu. Şimdi bizimkilerin niye böyle bir sıkıntısı oldu? Bizim orada üç tane, dört tane hocamız var, bunların girecek dersleri yok, kötü bir durum. Ne yapıyorlar? Şehirciliğe geçici olarak giriyorlar veya şimdi aslında şehircilik eğitimimizde belirli bir bölge sorunu vardır. Biz şimdi Değirmendere'yi yapıyoruz ama alt bölgeye kadar da çıkıyoruz. Kararlar nedir, şu mudur, bu mudur? Daima vardır bu incelemeler. Mesela Artvin'i yapınca bütün o barajların yapılacağı alt bölgeyi de alıyoruz. Orada da kararlarımızı üretiyoruz. 25 000 kişilik Artvin için karar veriyoruz, sonunda. Bölge olayı daima var. Şimdi orada "Bölge"nin müşterisi azalıyor birden bire. Çünkü diyorlar ki öğrenciler, "Nerede çalışacağız, Bizim işimiz nerede?" Azalıyor, azalıyor, önce 6-7 kişiye düşüyor, sonra da bir kişi, sıfır. Bizim eğer sadece kendi mezunlarımızı kullanacaksak "undergraduate"de. Biz yılda 35-37 kişi mezun ederiz. Birkaç tane programımız var bakın, Kentsel Tasarım var, Şehircilik var, Urban Policy Planning dediğimiz bir yeni, birkaç yıllık program var. Bu Urban Policy Planning, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndedir, ötekilerin hepsi Fen Bilimleri Enstitüsü'ndedir. Policy Planning'de bizim Kamu Yönetimi ile de bir ortaklaşmamız vardır. Orada benim de bir dersim vardır. Aynı dersi bir de Siyasal'da veriyoruz. Yani orada hepimiz bütün o programlarda görev alırız. Şimdi, tabii temelden kaynak kısıtlanmış oluyor. Bu kadar ayrılırsa, ama dışardan da bir sürü insan alıyoruz. Tabii İngilizce sorunu var, sıkıntı var. Sonra bir kısmı dışarıda çalışıyor. Zaman sıkıntısı var. Ama orası yaşıyor, o son program, belki daha yeni olduğu için hala ilgi var. Orada 10 kişi falan var. Ama Bölge Planlama'da kimse yok. Şehir Planlama'nın master programında da 8 kişi falan var, daha da çok değil. Kentsel Tasarım da şimdilik popüler, onun da kapasitesi büyük. Böyle bir *dilemma* içindeyiz. Ama ben inanıyorum ki, bütün dünyada hala bölge planlama çok geçerli ve biraz bu bölge planlamamın tanıtılmasını yapmak gerekir, ki biz bunu yapmadık herhalde. Bunu kabullendik, nasıl olsa gelirler diye, belki bu bir hataydı. Onu yeni değişen yüzüyle tanıtmak gerekir ve reel olmayan bu isteksizliği gerçek bir istekliliğe dönüştürmek gerekir. Teşekkür ederim.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Efendim Gönül Hoca'ya çok teşekkür ediyoruz. Buyurun Feridun Bey.

Feridun DUYGULUER

İlkönce Oda Başkanımız Necati Bey'in sorduğu iki soruyu cevaplandırayım. Bergama, Euro-Gold, Bursa Mısır Fabrikası, Toyota, Karadeniz Hong-Kong konutlarından Bergama, Euro-Golg idari dava neticesinde yürütmeyi durdurma kararı almıştır. Bizimle herhangi bir ilgisi yoktur, yani Bakanlıkla. Bu türlü cevaplar mı bekliyorsunuz benden yoksa, küreselleşme bağlamında bunları kabul edip etmediğimi mi?

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Çok spesifik bir soru isterseniz cevaplayabilirsiniz.

Feridun DUYGULUER

Ben her konuda, bildiğim, yaptığım, veyahut yaptığımız konuları aktarmaya çalışıyorum bu toplantılarda. Mısır Fabrikasını soruyorsunuz değil mi, nişasta fabrikası, Bursa'da tarım alanında tasdik edilen bir plan, bizim Bakanlığımız tasdik etti, ama şöyle bir önceliği var, veyahut biz bürokrat olarak ona sığınmışığımız var. Bu fabrikanın kararını Yüksek Planlama Kurulu verdi. Başbakan'ın, Maliye Bakan'ının Yüksek Planlama Kurulu'nda yer alan bakanların ada, parsel göstererek aldıkları bir karar var, artı bu kararın ilgili kurumlardan izinleri var tanım açısından ve biz bunu mevzii olarak tasdik ettik. Bu tasdikinden ben bürokrat olarak hiç de hoşnut değilim, ama bunun altına imzamı attım. Ben zaten bu tür toplantılarda her zaman şunu dile getiriyorum. Bir ikili ahlak yapımız var, veyahut sizin yok, benim var. Bu ikili ahlak yapımın her zaman hoşnut değilim. Bunu dile getiriyorum ama bu mısır fabrikası ile ilgili süreç, örneğin Toyota'nın konusu böyle değildir. Toyota'yı direkt biz tasdik ettik, orada herhangi bir sığınmamız yok. Bu mısır fabrikaları ile ilgili esas karar Başbakanlık düzeyinde ada, parsel olarak alınmıştır. Bu kadar söyleyeyim. Diğerleri ile ilgili: SEKA ile ilgili herhangi bir karar yok, SEKA'yı gönderdik. Karadeniz Hong Kong daha gelmedi. Bergama Euro-Gold hiçbir şekilde bizimle alakalı değil, onların yürütmeyi durdurma kararları ile ilgili özellikle destekleyen birçok planların iptaline ilişkin de yazdım. Bu kadar yeter mi biliyorum?

Yönetmelikle ilgili dava açıldığını söylediniz. Açacaksınız tabii ki, bizim 2 Eylül'de yapmış olduğumuz yönetmelik değişikliği, bilmeyenler için söylüyorum. İmar Kanunu'nun eki olan özellikle Tip İmar Yönetmelikleri'nde imar planlarımızın nasıl yapılacağını anlatan yönetmeliklerde bazı bize göre önemli değişiklikler getirdik. Bu değişikliklerin içinde özellikle TUS denen, işte binaların kontrolü ile ilgili veyahut yangına karşı bir tedbir olarak su depoları oluşturmamız, bunlarla ilgili hakikaten çok fazla eleştiriler aldık. İşin özeti de bize şu anda yöneltilen ana fikir: İnşaat sektörünü durduruyorsunuz. Örneğin jeolojik rapor konusunu zorunlu hale getirmemiz, bir milletvekili dahi bunun inşaat sektörünü durduğuna dair bir soru önergesi verdi. Yönetmelikte plan müelliflerine ait hükümler getirdik, telif konusunda, onda da haklılar, ona ilişkin de dava açıldı. Bir anlamda bir şehir planlamacısı şovenizmi içerisinde

değerlendirebilecek eseri, planlama eserini ön plana çıkarak bu türlü değişiklikler yaptık.

Şimdi, özel eğitim, burada konuşalım, bu tür şeylerin burada konuşulmasında yarar var. Belki biz de bazı konularda eleştirilerle konuyu düzeltebiliriz. Özel eğitim alanları, burada biraz haklılığımız var ama bürokraside yaşadığımız süreç. Hiçbir ilkokul alanına özel okul yaptırma sorularına hiçbir zaman evet cevabı vermedik. Soru şuydu: İlkokul alanı imar planında gösterildiği zaman burada Ahmet Efendi bir özel ilkokul yapmak istiyor, yapabilir mi, bizim cevabımız her zaman hayır oldu. Milli Eğitim Bakanlığı bu konuyu belirlemesi, istemesine rağmen, böylesine bir yazışma yıllardık yapmadık. Şimdi bu yönetmelikte söylenen, belki orada bir eksiklik var, siz onu öyle algıladınız, biz ilkokul alanlarının, Anayasa'dan da gelen şekliyle zorunlu ve parasız olduğunu biliyoruz ve bunu destekleyen bir kurumuz, yani Bakanlığımız. Yıllardır da bu işi o türlü götürdük. Yönetmelikte "özel ilkokul alanları da" denmiş, bizim orada söylediğimiz, siz imar planında okul alanlarını dağıttığımızda buna ilave olarak gelecek özel ilkokul alanını da yapabileceksiniz deniyor. O nüfusun öngördüğü, parasız olarak yapılacak, yıllardır yapmış olduğumuz tasarımdan vazgeçmiyoruz. Buna ilave olan, özel ilkokul da hangi şartlarla yapılsın, gidip de beş katlı apartmanda yapmasın, oradaki yapı alan standardını bulsun diye kurulan bir cümle o. Ama biraz farklı anlaşılıyor. Orada bir cümle eksikliğimiz var. Genelgeyle düzeltiyoruz. Fakat bu konu şöyle çok önemli. Bakın şimdi ilkokul konusuna Oda ilgilisi reaksiyon gösteriyor. Son derece haklıdır ama ben şunu soruyorum. Niçin stadyuma ilgi göstermediniz, niçin stadyuma karşı çıkmadınız.? Stadyum neydi? Stadyum da açık alan standartları ile gelen, ama ancak para ile kullanabildiğimiz bir mekan. Stadyuma parasız girebiliyor muyuz? Girmiyoruz. Dolayısıyla biz bu konuları, demin kamu bağlamında, kamu yararı bağlamında bağlamak istediğim konu zaten. Biz bu ortama imkan tanımıyoruz bürokrat olarak. Bu modernist tipteki bürokratin davranış biçimi, postmoderndeki konulara daha girmiyoruz, bunları benimsemiyoruz. Bu alışkanlıkları edinmek istemiyoruz, ama karayoluna para verilmesi durumunda Karayolları Genel Müdürlüğü'nün para ile geçiş durumunda da reaksiyon göstermemiz lazımdı. Orası da kamu alanı, bedava herkesin geçmesi, kullanması gereken bir alan. Stadyum alanları da böyle. Bunlar da hep standartlarla gelen bilgiler. Dolayısıyla şimdiki bu reaksiyon iyi bir reaksiyondur, ama biz bunlara alıştık, biz bunları bir anlamı ile sindirmeye alıştık. Dolayısıyla bu işin başlangıcı bu konu değil. Bu işin başlangıcı belirli standartlarda kamu yararlı kamu alanlarının gelmesi gereken ortamlardaki farkında olmadan sindirdiğimiz süreçtir. Dolayısıyla bu sürecin sorgulanarak, zaten söylemek istediğim konu bu, uzlaşmada, eğer bu kamu alanında uzlaşmalar sivil toplum örgütleriyle, sivil kavramıyla yeni uzlaşmalar sağlayacaksak, bu uzlaşma, mekana ve bizim planımıza nasıl yansiyacak? Bunu çözümlenmek için ben özellikle söylüyorum, yoksa ille o ticari okul alanını buraya ticari amaçla getirmek için değil. Bir de ona isim bulalım, ticari okul nasıl bir şey? Ne ticaret, ne okul. Bunun bir ismini bu yeni dönemde bulmak durumundayız. Onun için bu ifadeleri kullanıyorum.

Çevre Düzeni Planı'nda ölçek konusu. Şimdi şöyle bir durumumuz var: Bu ölçekler daha önce İmar Kanunu'nda ve yönetmeliklerde tanımlanmamıştır, onda Necati son derece haklı, ama nerede tanımlanıyor? Yönetmelik şöyle diyor, eski yönetmeliğimiz, veya geçerli olan yönetmelik, bu imar planı yapım yönetmeliğini kullanırken İller Bankası teknik şartnamesi, sözleşmelerini kullanacaksınız. O teknik şartnameler,

sözleşmeler, çok güzel yeşil bir kitabı vardır İller Bankası'nın. Bunu her şehir plancısı öğrencisinin de mezununun da koltuk altında bulundurmasını özellikle salık veririz. Şu andaki fiziki plan konusuna özel açılım getiren bir tanımlamadır. Orada bu tanımlamalar içinde bu ölçekler vardır zaten. Bu 30 yıldır var, biz yönetmeliğe bunu taşıyarak, bir anlamda bazı tartışmaları kapatmaya çalıştık, yönetmelik düzeyinde. Ama şöyle söylüyorsanız, nazım plan 5000 ölçekli de niçin 4000 ölçekli değil, o tabii ki tartışılabilir, ama çevre düzeni planına ilişkin de bir tanım getirerek bunun Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın yetkisinde olduğunu söylememiz, yıllardır 30 yıldan beri Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bu işi yapıyor zaten. Bu tartışmayı çıkartan, belediyelerin yetkisini alma açısından değil, pardon şunu da özellikle söyleyeyim, Necati'ye bunu yöneltiyorum. Bakın zemin katlara ilişkin cümle sarf ettiğinizde diyorsunuz ki, belediyelere yetki mi veriyorsunuz, Çevre Düzenine ilişkin belediyelerden yetkiyi mi alıyorsunuz. Belediyelere yetki verilip, belediyelerden yetki alınmasını, ne olursunuz, artık bu düzeyde ve bu ucuzlukta tartışmayalım. Sizin şu anda soru hakkınız bitti, ben cevabımı vereceğim, çıkacağım, bir dakika. Şöyle bağliyorum, Çevre Düzeni Planlarının Bakanlık yetkisinde olduğunu, gerek 1/25 000 ölçekte gerek 50 000, 100 000 ölçekte olduğunu vurgulayarak bu İl Gelişim Planı'na bir açılım sağlamaya çalıştım. Şimdi İl Gelişim Planı ve bu tanımdaki ve bu kanundaki kötü niyetli kişilerin yararlanmasına ilişkin sorunuzu cevaplayayım. Bu arada Özcan Hoca'nın söylediği soruyu da cevaplayayım, çünkü Özcan Hocamız İl Gelişim Planına, Bölge Planı varken niye bunu yapıyorsunuz, yani teknik bir gerekçeyle ve bir plançı formasyonu ile karşı çıkıyor. Bu formasyona, böyle bir gerekçeye her zaman saygı duyarız ama İl Gelişim Planı'na mevzuatta yoktur gibi bir yaklaşımı, ben akademide, üniversitede böyle bir daralmayı kabul etmiyorum. İl Gelişim Planı'na, teknik olarak, şehir planlama teorileri ile bölge planı varken niye yapılıyor diye, karşı çıkmak doğru olur. Böyle bir yaklaşım doğrudur. Öyle olsaydı zaten hiçbir cümle sarf etmeyecektim. Ama biz bürokratların tarzıyla akademisyenler yaklaşmamalı, çünkü şu anda akademisyen grubunda da bilirkişi sürecinde de son on yıldan beri mevzuatlaşma yaşıyor. Çünkü bilirkişiler mecburen konuya mevzuatla cevap veriyorlar, işte bunun kırılması için gündeme getirdim konuyu, yoksa bilirkişilerimizi, özellikle söylüyorum, eleştirmek veyahut kötülemek anlamında değil, bilirkişi kurumu şu anda belki de imar planı kurumunda en üstte. Çünkü konu idari mahkemeye gittiğinde maalesef mahkeme o konuyu bilmiyor, bilirkişiye gidiyor. Bilirkişiliği şu anda savunmamız, ona ait eleştirileri yapıcı olarak yapmamız gerekir, benim o konudaki eleştirim o anlamdaydı, yoksa üniversiteyi falan, ismini dahi söylemedim.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Zamanımız çok kısaldı, eğer siz de kısa kısa cevaplar verirseniz, çok özür dileyerek söylemek durumundayım. Aslında Feridun Bey'in cevapladığı sorular bu Sempozyum'un konusu değil, çok detaya inildi, imar parseline inildi. Ama Feridun Bey, tabii bir üst düzey bürokrat olarak, kendisine yöneltilen soruları nezaketten cevaplamak durumunda kaldı. Özür dileyerek belirtmek zorundayım. Feridun Bey, rica ediyorum, lütfen daha kısa cevaplar verelim, çünkü zamanımız çok kısaldı, daha soru yöneltilen arkadaşlarımız var.

Feridun DUYGULUER

Çevre Düzenindeki ifadenin yer alması, Büyükşehir Belediyelerinden yetkiyi almak falan böyle bir amaç yok. Bilakis, yeni hazırladığımız kanunlarda birtakım maddelerde bu belediyelerin güçlendirilmesini söylüyoruz. Son İç İşleri Bakanlığı toplantılarında da bunlar söylendi. İl Gelişim Planını, Özcan Bey şunu söyleyeyim, siz karşı çıktınız ama, Bursa'daki idari sınırlarla belirlenmiş olan planlama modelinde ODTÜ danışmanlık görevi yapti. Teşekkür ediyorum.

Prof.Dr.Rıfku ARSLAN

Teşekkür ediyorum, İsmet Bey buyurun,

Prof.Dr.İsmet KILINÇASLAN

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Efendim, hakikaten öyle ki, burada konu küreselleşme, mekan ve planlama, biz burada bütün dünya sorunlarını halletmek zorunda kalıyoruz. O bakımdan bir hayli zor ve tabii kavram kargaşası da var, birçok konuşmacının belirttiği gibi. Efendim, ben bir kere şuna açıklık getireyim. Gerçekten ben teknoloji ile sermaye arasında ilişki görüyorum. Bunun tartışmasına çok girmek de yeri değil, hakikaten burada. Fakat teknoloji ile sermaye arasında çok sıkı ilişki vardır. Optik kablo teknolojisini yapan sermaye, size optik kablunun sırlarını vermedikçe siz optik kabloyla iletişiminizi yapamazsınız. Dolayısıyla optik kabloyla iletişim yapamazsanız da iş dünyanız geriler, iş dünyanız gerileyince de kişi başına milli geliriniz düşer. Şimdi tabii iş dünyası önemli mi, önemli değil mi dersiniz, yani iş dünyası mı önemli, emekçi mi önemli? Tabii burada iki tane ayrı görüş ortaya çıkıyor; yani sosyalist söylemle, kapitalist söylem. Ben burada kapitalist söylemin temsilcisi durumuna gelmek istemiyorum. Ama şunu belirtmek istiyorum ki, dünya gerçeklerini hiç olmazsa aydınlar ve profesyoneller düzeyinde görelim ve bu gerçeklere göre yapılabilecek iyi şeyi yapalım.

Demin Hocamız belirtti, Gönül Tankut Hocamız, şehirler birbirleriyle yarışıyor, mesela Avrupa'da Frankfurt mu olsun borsa merkezi Londra mu olsun. İngilizler diyor ki Londra, biz güneş batmayan ülkeyiz, bizim olmanız gerekir. Avrupa da diyor ki siz artık eskidiniz, paramızı bile, Euro'yu bile kabul etmiyorsunuz. Biz burada Avrupa'nın motoruyuz, Almanya'da olması gerekir bunun merkezi, kıyasıyla aralarında bir savaş var. Şimdi, dolayısıyla şehirler birbirleriyle yarışıyor. Konudan konuya atıyorum. İstanbul da yarışıyor tabii. Atina mı, İstanbul mu, Beyrut mu? Gerçi Beyrut artık elden çıktı, Beyrut'u hiç düşünemeyiz. Dolayısıyla şunu söyleyeyim, teknoloji ile sermaye arasında ilişki var ve gelişmişlik, şehrin gelişmişliği, şehir sistemi teknolojiye direkt bağlı olduğu için dünya sermayesi ile bir ülkenin gelişmişliği artık kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor. Bunu kabul etmemiz gerekir. Eğer bunu kabul etmeseydik Rusya, kalkıp da, dünyada ilk defa sosyalist sistemi uygulayan ve emeğe öncelik veren, bugün Dünya Bankası'nın peşine düşüp de illaki bize birkaç milyon Dolar borç verin diye uğraşmazdı ve Avrupa'da şu kadar para verin demezdi. Bugün Çin, yabancı sermayeyi kendine çekmek için yapmadığı politika yok, bunu biliyoruz değil mi? Çin ki, bugün halihazırda komünist sistemin uygulandığı en büyük ülkelerden birisi. McDonald's bütün Çin'i

sardı, McDonald's hamburgerleri. Biz burada yakınıyoruz, Çinliler ki kimlik olarak hele bu büyük sosyalist deneyimden sonra, 50 yıllık 60 yıllık sosyalist deneyimden sonra, bunu kabullenmek durumundalar. Şimdi dolayısıyla ben şunu diyorum: Globalleşme demek, globalleşme benim terimler sistemimde globalleşme beni daha çok etkiliyor küreselleşmedense, yabancı sermayenin kendi ülkelerinde, derken şehirlerinde yatırım yapması ve iş olanakları yaratmasıdır. Şimdi bunu bütün dünya, Avrupa, sosyalist ülkeler isterken biz niye istemeyelim diyorum. Bizim işsizlik sorunumuz yok mu arkadaşlar? Var işsizlik sorunumuz. Bu da bunları çözmekte birisi ise niye istemeyelim. Bununla beraber arkadaşlar her güllün bir dikenini vardır. Her zenginliğin, zengin olmak kolay değil, sorunları vardır. Bununla uğraşmak lazım, karmaşık bir dünya. Eğer sermaye diğer öteki zararları ile geliyorsa, ki geliyordur, hiç bir sermaye kar etmemek üzere gelmez, kara gözü için gelmez, muhakkak kar etmelidir ve hatta sömürmeye de gelebilir. Geliyordur da sömürmeye, değil mi? Sermaye böyle değil mi 18.Yüzyıl'da? Sir Lipton'un kampanyası Hindistan'a gidiyor, bütün oradaki çay bahçelerini alıyor Lipton, etmedik hasarı bırakmıyor Hindistan'a ve dünyada bir numaralı şirket oluyor. Bugün biz de çaylarımızı içiyoruz, gerçi Türk ortaklığı var ama.

Yabancı sermaye şimdi bu küreselleşme döneminde değil ki, 18.Yüzyıl'da da vardı, 19.Yüzyıl'da da vardı, değil mi, dünyada her yerde oldu. "Primate city" diye bir terim vardır bizim planlama literatüründe, onun çeşitli çevirileri var, işte birincil şehir, tek egemen kent, Mübeccel Hocamızın terimiyle. Artık tek egemen şehirden gidip, dünya kentlerine geçiş var. Şimdi burada dünya kentlerinde de bir sürü yararları olduğuna ben inanıyorum. Bu yararlarından birisi, iktisadi yararları, emek yararı, ikincisi de sosyokültürel gelişme. Şimdi, arkadaşlar Salvador Dalí'nin sergisi geldi buraya 1250 parça, bugün dünya kentlerinde ayda bir dünya çapında bir ressamın sergisi oluyor. Burada eğer on tane uluslararası şirketin merkezi var, yüz tane olsaydı her ay bir Salvador Dalí gelirdi. Pekala, biz Salvador Dalí'nin gelmesini istemiyoruz diyemeyiz, onu söyleyemeyiz. Bununla beraber çöp atıyorsa karşı duracaksınız, sizi sömürüyorsa karşı duracaksınız, ticaret antlaşmalarınızı öyle yapacaksınız ki, hiçbir surette açık kapı bırakmayacaksınız. Bunun için yetişmişlik gerekiyor. Onun dilinde yani sermayenin dilinde eğitilmişlik, onunla müzakere etme yeteneği gerekiyor. Bu yeteneği edinmemiz gerekiyor. Eğer bu yeteneği edinmezseniz, o zaman kendi içine kapalı, hakikaten üçüncü dünya ülkesi oluruz. Ben üçüncü dünya olduğumuzu da kabul etmiyorum, ikinci dünya dedi geçen gün Sümer Hocamız. Hakikaten doğrudur, Türkiye ikinci dünya, yani gelişmiştir, ben çok iyi niyetliyim Türkiye'nin gelişmişliği konusunda ve gelişeceği konusunda. Şehirlerimiz kötü durumda ama, yapılacak hiç bir şey yok. İngiltere'de 200 yılda yapılan köyden şehre göç Türkiye'de 50 yılda olmuş ve Türkiye birikmiş bilgisi ve teknolojisi ile bu kadar üstesinden gelebilirdi şehirleşmenin, gene de iyi idare etti diyorum, şehirler, Batı dünyasının 200 yılda yaptığını biz 50 yılda yapalım, sonra biz şehirlerimizde bugünkü batı, sanayileşmiş dünya ülkelerinin seviyesinde bir altyapı beklentisi içinde olalım, buna imkan yok, ben buna imkan görmüyorum. Dolayısıyla bütün kötülüklerle mücadele etmek ve çevremizi korumak zorundayız.

Özer Bostanoğlu'nun sorusuna cevap vereyim. Şimdi efendim pazarlık ortamı, pazarlık ortamından ben şunu demek istedim: Şimdi bu yeni düzen, bir sürü iktisatçı, ben kendim iktisatçı değilim ama bu konulara özel ilgim dolayısıyla karıştırıyoruz yazıları. Şimdi bu yeni ortam, bu yeni dünya düzeninde, şimdiki olduğu gibi belli uzmanlıklar ve işbirliği olacaktır dünya çapında. Dolayısıyla ulusal ortamda veya bölgesel diyelim,

bölgesel düzeyde dünya konjonktürü sizi belirli üretimler ve belirli hizmetler sunmaya sürecektir. Pazar ekonomisi, piyasa ekonomisi içindediniz. Piyasa ekonomisine göre, dünya fiyatlarına göre, eldeki kaynaklara göre, iktisadi kurallara göre siz eldeki kaynakları dünya piyasasına sunduğunuza göre belirli alanlarda uzmanlaşmak zorundasınız. Bu uzmanlaşmalar, tabii tarihsel konjonktür içinde değişebilir. Bir uzmanlık dalından öbürüne geçebilirsiniz. Şimdi böyle olunca tabii, ülkeler arasında belli hiyerarşiler olacak, belli gelişmişlik düzeyleri olacaktır. En büyük yönetici kim olacaksa, işte 2050 yılında en büyük yönetici, onun altındaki ekonomik gruplar. Şimdi nasıl bugünkü düzeyde firmalarla işçi sendikaları arasında belli bir pazarlık varsa, birisi kar etmek istiyor değil mi, artık ürünü kendine almak istiyor, kapital sahibi ona karşı direniyor. Büyük ülkelerle de bölgesel pazarlar arasında bu cins bir pazarlık olacaktır. O daha fazla almak, sömürmek isteyecek, ama bölge ona karşı durmak isteyecek. Nasıl karşı durabilir? Ancak kendi grubundaki bölgelerle birlik içine girerse, bir grup içine girerse, bir de tabii global bilinç düzeyiyle bağlantılı olarak, ancak o zaman merkezle bir pazarlık düzeyi olabilir. Örneğin OPEC ülkeleri, petrol üreticisi, bunlar hep ekonomik birlikler, bunlar geri ülkeler, hayır efendim diyor Amerika'ya, ben şu kadar Dolar aşağıya satmıyorum. On yıl Amerika krize girdi, 76 krizi, ama sonra harpler çıktı bir sürü olaylar oldu, ama belli bir dönemde o pazarlık şansını gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler uyguladılar. Bu su alanında olabilir, başka bir sürü alanda olabilir. Dünyada ortak mallar var, ortak malların kullanımı, denetimi alanında olabilir. Bu anlamda dedim, pazarlık ortamının yaratılması ancak globalleşme sürecinde ekonomik olabilir.

En sonunda bir de Erbatur arkadaşımıza cevap vereyim. İstanbul dünya kenti olabilir mi? Olabilir, neden olmasın, İstanbul bugün Olimpik oyunlara seçilmedi altyapısı uygun değil, ama on sene sonra altyapısının ona uygun olmayacağı söylenebilir mi, olacaktır. Ben olacağına inanıyorum. Eğer bugünkü gelişme düzeyi devam ederse, mesela üniversitelerimiz oldukça gelişmiş düzeyde, ben kötümser değilim, iyimserim. Türkiye'deki gelişme düzeyine iyi gözlemlerle bakıyorum ve iyi olduğuna inanıyorum. İstanbul hakikaten dünya kenti olacak öntümüzdeki yıllarda sizler göreceksiniz muhakkak, biz de göreceğiz tabii ki. Bundan Türkiye yararlanır mı, yararlanacaktır. Nitekim İstanbul bir odak noktası olacaktır, hem yatırımların Türkiye safhuna dağılması, hem de bilgilerin, dünya kenti olmaktan dolayı toplanacak bilgilerin, yakın çevresine dağıtılması bakımından, hem Anadolu, hem de yakın çevresi; yani Bulgaristan, belki işte Karadeniz Bölgesi muhakkak yarar görecektir. Efendim, teşekkür ederim.

Prof.Dr.Rıfka ARSLAN

Efendim, İsmet Hoca'ya teşekkür ediyoruz. Şimdi bir soru Senihi Bey'e yöneltilmişti. Bir soru da Zekai Bey'e yöneltilmişti. Bu arada Sümer Hocamız kokteyle katılmayacağını ve karşıya geçmek durumunda olduğunu söyledi. Eğer bu iki arkadaşımız izin verirlerse birkaç dakika Sümer Hoca'ya vermek istiyorum. Teşekkür ederim. Buyurun Sümer Bey.

Prof.Dr.Sümer GÜREL

Kısa kısa dört noktaya değineceğim. Ashında bunların içinde sorulan sorular var, direkt bana değil gibi görünse de, örneğin Özcan Bey'in sorduğu sorunun cevabı var, Mimar

Sinan Üniversitesi olarak, ona da geleceğim. Hızla küreselleşmeyle ilgili söylemden başlayayım. Birinci gün beni dinleyenler hatırlayacaklar, taze birtakım bilgiler aktardım size, onları yinlemek gibi bir niyetim yok. Ama o günden sonra yine aynı gazetede çıkan bir şeyden çok kısa, çok az bir kısmını okuyacağım. Bu demin çizmeye çalıştığım tablonun gerisindeki olayın nerelerde yattığının çok net bir göstergesi. Deminden beri Lira, Kuruş, Dolar konuşuyoruz. Şimdi, "Bir gün Çin Komünist Partisi Liderlerinden Zhon Enlai [Çu Enlay]'a sormuşlar: 'Fransız Devriminin Çin Devrimi üzerine etkileri nelerdir?' Zhon Enlai cevap vermiş: 'Bir cevap vermek için henüz çok erken' Ancak Berlin Duvarının yıkılması soğuk savaşın sonunu simgelediği için hemen tüm yorumcular The Economist'de dile getirilen bir tespiti yapmaktan kendilerini alıkoyamıyorlar. Büyük devletler arasında bir nükleer savaş tehlikesi ortadan kalktı ve silahlanma yarışı bitti". 6.Kasım, dört gün evvelki bir mesaj. Devam ediyorum, "Tam da bu noktada tarih Zhon Enlai'in yaklaşımının ne kadar doğru olduğunu düşündüren gelişmeleri tekrar önümüze koyuyor. 13.Ekim'de Amerika Birleşik Devletleri Senatosu nükleer silah denemelerini yasaklayan anlaşmayı onaylamayarak uluslararası nükleer silahsızlanma sürecinde büyük bir delik açtı. Bir süredir Anti-balistik Füzeler Antlaşması'nı değiştirmek isteyen ve Rusya'ya baskı yapan ABD geçen hafta daha fazla bekleyemeyeceğini, ulusal bir anti-balistik füze kalkını kuracağını tek tarafı olarak açıkladı. Amerika Birleşik Devletleri'nin anti-balistik füzeyi yok sayarak, tek tarafı davranması ise hem nükleer silahlarla ilgili Bilim Adamları Birliği'nin direktörü Tom Colina'nın hem de Rusya Merkezi Araştırma Enstitüsü Başkanı ve Rusya'nın en önemli stratejisti General Vladimir Dvolin'in belirttikleri gibi, uluslararası silah denetim anlaşmaları sistemini toptan bir çöküş olasılığıyla tüm dünyayı yeni bir nükleer silahlanma yarışıyla karşı karşıya getirdi". Olay bu, dolarlar, molarlar falan bu, ki bu biliyorsunuz çok değil, son on sene içinde Hindistan ve Pakistan'a bu nükleer olay kakalandı. Daha da pazar aranyor, sadece böyle çok munis, yumuşak metalar aramayınız, bu bir mesaj.

İkincisi, Ferhan'a bir küçük yanıtım var. Gönül zannediyorum unuttu, önemi yok. Ben Bölge Planlama'nın kuruluşunda ilk çömez idim, o sözünü ettiği iki musevi uzmanla birlikte, Weissman'ın iki sene yardımcılığını yaptım ve kuruluşa çok emeğim geçti, çok şey öğrendim ve kurulduğu zaman da ilk seksiyon halinde kuruldu, onun geçici *chairmanlığı* üstümde kaldı. Bunu söyleyişimin bir nedeni var, yakından izliyorum, benim yuvam orası. Çöküntüde Gönül'ün verdiği nedenler ne kadar geçerli olabilir, bilemiyorum, yani Türkiye konjonktürü, bölge fobisi filan bunlar pek tabii geçerli. 10 sene evvel, 15 sene evvel İhan'la telefonda konuştuk, ben de niyetliydim İzmir'de başlatmaya. "Aman biz batıyoruz, sakın başlatma" dediğini de hatırlıyorum. Ama doğrusu yaşlandıkça insan akıllanıyor, zeki değil, karıştırmayalım, akıllanıyor, çünkü deneyim görüyorsunuz, kazık yiyorsunuz. Şimdi, bugün için yapılacak şey şudur, sisteme empoze etmek için, araştırmaya dayalı, öğrencisine burs veren, profesyonel insanlar çünkü, iki faktör var bakın, "işleri var gelemiyorlar" diyor, araştırmaya dayalı, dolayısıyla DPT destekli, DPT ödeyecek bu programı, dolayısıyla da çocukların iş bulma imkanı artacak. Bir programın çok iyi hazırlanmış olma koşuluyla, tabii DPT böyle bir şeye yanaşır mı, o zihniyet aşıldı, bölge fobisi kalktı, çünkü korkunun ecele faydası yok. Bölge yandı, korkulan bölgeler yangın halinde 15-20 senedir. Dolayısıyla bu anlaşıldı, Çankaya'dan bu ses çıktı, artık "bölge" ye başlayabiliriz diye. Böyle bir potansiyel var. Ben böyle bir hazırlığı İTÜ'ye bir program tazelenmesi olarak sundum.

Özcan dostuma mesajım: Üç yıl peş peşe İstanbul Nazım Planı ile ilgili, yüksek lisans düzeyinde üç ayrı kategoride eleştirel çalışmalar yaptık. Yayınları var, ama yayınlar Türkiye sathına yayılmadı, Bölüm içinde, ben ilerde size sunmaya çalışırım.

Son bir şey, bakınız terminoloji konusunda çok durdum. Zaten o yüzden bana bir soru da gelmedi, nitekim Senihi'nin bir küçük masum yanlışına da o yönden bir tepki gelmedi. Şehir ve kent sözcükleri birbirinden farklı değil, biri Farsça, öbürü Türkçe, hem de Orta Asya Türkçesi. Bir fark var, yani bunu farklı kapsamlarda, semantik anlamda, sakın ola ki farklı şeylermiş gibi göstermeyelim. O zaman yanlış ciddileşir, bilimselleşmeye başlar. Şöyle bir nüans var, şehir sözcüğünde Farsça'dan gelen, küçük eklemelerle başka bir mesaj veriyorsunuz: Hemşehri tıpkı hemdert, hemfikir, hemrah, hemsins gibi "hem" bir şeyi paylaşmak demek Farsça'da. Hemşehri, şehri paylaşan insan. Biz bunun karşılığında Türkçe'mizde kentdaş diye bir sözcük bulduk, kentliden de farklı bir kavram olarak üstelik. Yani insanlar kentli olabiliyorlar, bütün kırsal nüfus kentli oldu, sapına kadar üçüncü jenerasyon, hangi kentliden bahsediyoruz. Ama kentdaş oldular mı, onun da tartışma yeri burası değil, onu da arz ettim. Teşekkür ederim.

Prof.Dr.Rıfki ARSLAN

Zekai Bey, Buyurun.

Prof.Dr.Zekai GÖRGÜLÜ

Efendim, akademisyenler, profesyoneller derken rehber olma ya da önünü açma, şu bağlamda söyledim: Tabii geçmiş dönemlerde, geçmiş yıllarda da yapılan toplantılarda, ama sınırı daha çizilmiş ya da sınırı daha sığ olan toplantılardaki bir dertleşmenin mekanik yaklaşımı içerisinde değilim, o söylemde getirmedim konuyu. Sadece, sistemin taşındığı yeni nokta ve kapitalizmin giydiği yeni elbise doğrultusunda, eğer planlama gerçekten dibe vuruyor ya da dibe vurdu ise, o zaman çıkış anlamındaki mutabakatta akademisyenlerin kavram, tanım, değerlendirme, pratik ve süreç adına yönlendirici olabilmeleri ya da o mutabakata uç verebilmeleri anlamında bunu gündeme getirdim. Tabii çok doğal, Özcan Hoca da arkasından söyledi, o zaman kurumlaşma vardır, örgütlenme vardır, kendimizi eleştirmek vardır, evet buna katılmamak tabii ki mümkün değil, yapıyoruz, yapmamız lazım. Ben de aynı görüşü dile getirmeye çalışmıştım.

Prof.Dr.Rıfki ARSLAN

Senihi Bey.

Senihi KİTAPÇI

Ben Özer'in sorusu üzerine söyleyeyim. Tezimde ısrarlıyım, uluslar arası olmadan yani enternasyonalist olmadan ulusalcı olunmaz. O bakış açısıyla davrandığımız sürece insanlığa hizmeti, top yekun bir kurtuluşu öngörmediğimiz sürece, ulusal ölçekte yaptığımız her şey yeniden yeniden yıkılmalara mahkum. Dünyada 100 yıldır ulusal devletler ulusal kurtuluş savaşlarıyla elde edilen kazanımlarının emperyalist sistem karşısında yenilmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi de bu, bunun olmaması.

Yani biz kendi ülkemizi kurtaracağız diyorsak, örneğin bir GAP projesi ile orada büyük bir endüstri yaratacağsak, bunu neyin pahasına yapacağız. Bizim güneyimizdeki ülkelerin artı değerini sömürme pahasına yapacağız demektir. Biz böyle bir anlayışın içerisinde olduğumuz süre içinde bu dünyadaki eşitsizliklerin gelişmesini ve küskürtülmesinin içerisinde olmuş olacağız. Bu da zaten emperyalist sistemin içerisinde bir şekilde eklenme demektir. Bu ilişkinin içerisinde sürüp gitmesi demektir. Bunun bir çıkmaz olduğu, Türkiye'nin planlama açısından, kendi mesleğimiz açısından bakalım, 30 yıl 40 yıl öncesine göre ne kadar yeni bir noktaya geldiğimiz, bu perspektifle apaçık ortada. Yani kendimizi kurtarmamızın yolu yok, uluslararası anlamda bir büyük projemiz yoksa, küreselleşmenin karşısında durabileceğimiz bir yaklaşımımız yoksa. Burada iki yaklaşım var, ben bu konuda Sezai'nin özellikle görüşünü şöyle özetliyorum. Büyük bir güç var, büyük bir düzenli ordu var, uluslararası şirketler kenetlenmişler, dünyadaki sermayenin %75'ini kontrol ediyorlar, bunlar müthiş bir karlılık düzeyine ulaşmış durumdadır. Farayı dünya üzerinde 24 saat çevirerek müthiş bir gelir düzeyi yapmışlar ve bütün yatırımlarında da hep aynı karlılık düzeyini elde etmek istiyorlar. Bu azgın güç karşısında durabilmek için o güçte düzenli ordumuz yok. Dolayısıyla Sezai'nin ilk gündü konuşmasını şöyle alıyorum. O gerilla savaşını öneriyor, evet gerilla savaşı, kiminle birlikte? Bütün, top yekun halkla birlikte. Düzenli orduya ne zaman geçeriz? Ne zaman, bütün emperyalizme karşı olacak güçleri birleştirecek bir genel tez oluşturmadıkça ve bunun bağlantıları sağlanmadıkça, mümkün değil bu. Dolayısıyla o anlamda, örneklemek gerekirse Euro-Gold'la sadece Bergama'daki mücadele yetmez. Euro-Gold'un dünyanın her tarafında yatırımları var. Bergama'daki her kazancımızın karşısına dünyadaki diğer altın madenlerindeki, diğer siyanürle çıkardığı yerlerdeki elde ettiği geliriyle, siyasi ve ekonomik gücüyle, her gün her gün yeni bir aşamada giriyor ve yılmıyor mücadeleden. Sadece ve sadece burada yapılan mücadele yetmez. Biz eğer Euro-Gold'a karşı bir şey kazanacaksak, biz dünyanın her yerinde, Euro-Gold'un bulunduğu her noktada olmak durumundayız. Oradaki insanların kendi başına mücadele etmesini beklemekle olacak bir şey değil. Bizler de orada neler olup bittiğini, dünyada ne iş yaptığımızı öğrenmek, kavga etmek durumundayız. Kavga etmiyorsak, kazanamayız. O anlamda kendimizi sadece ve sadece, insanlığa değil kendi ulusal sınırlarımıza, ulusal çıkarlarımıza sorumlu hissettiğimiz andan itibaren zaten fiili olarak o sistemin eklenmiş bir parçası olmaktan öteye gidemeyiz.

Bir sözüm de şu: Herkes bulunduğu konumdan kendi dışındaki kurumları ve kişileri eleştiriyor. Türkiye'de mevzuatçılığa ve mevzuata takılmayı getiren bürokrasi, onun içerisindeki meslektaşlarımızdır. Şu tezi açıkça ve net olarak söylüyorum, işine geldiği zaman bürokrat mevzuatın arkasına sığınır, ama mevzuat kendisine engel olduğu zaman da onu kendisine karşı kullanan herkese farklı gözle bakar. Aynı şekilde akademisyen açısından bakalım. Akademik bilgi üretilmesi en önemli şeydir, onun ötesinde bir şey yoktur, ama akademisyen de her zaman için kendi teori üretmemesini pratik hayattaki beceriksizlikleri, başarısızlıkları suçlayarak giderir. Onun dışında pratik içerisinde bulunan şehir plancıları da bürokrasiden yakındır. Bu zihniyeti bırakmıyorsak, kendi tercihlerimizi ve özel sıkıntılarımızı genel bir sorunmuş gibi sunmaktan vazgeçmiyorsak, çözecek pek de bir şeyimiz yok, kısa vadeli sorunlar açısından. Dolayısıyla şu çok net: Bayındırlık Bakanlığı'nın son yönetmeliklerle, depremden sonra Türkiye'yi sıkıntıdan kurtaracakmış gibi, basının medyanın önüne çıkan yönetmeliklerin arkası, hiç de öyle gerçek anlamda planlamanın önünü açacak, takıldığı

sorunları çözecek şekilde değil. Ben konuştuğum arkadaşlarımdan biliyorum. Diyor ki, "o maddeyi ben yazdım", başka hiçbir savunması yok. Böylesine bir tarzda yönetmelik yapılırsa onun içerisinde öyle sorunlar çıkar ki, yarın o mevzuat herkesi de bağlar, önünü de tıkayabilir ve orada, eğer hukuk genel sistemine inanyorsak, en genel evrensel hukuklar var, yasa var, yönetmelikler var, işte genel esaslar var. Bu zincirin içerisinde herhangi bir yerde esasa ve usule uygun davranmıyorsak yarın öbür gün savunacak hiçbir noktamız da kalmaz. Bakanlık, yasa ile halledemediklerini depremin hemen ertesinde olan bir boşluk anında yönetmelikle çözmeye çalıştı. Yasal süreçte plancılara genel kabulüyle almadığı yetkilerini almaya, bazılarının yetkilerini kısma çabası içerisinde girdi, yönetmelik çerçevesinde bakıldığında, esastır. Türkiye'yi bugüne kadar getiren, son özellikle 10-15 yıldır yasama sürecindeki sıkıntıların temelinde de bu var. Orada siz Bakanlık bürokrati iseniz, plan yapımını yükümlenecek müellif yönetmeliğini hazırlıyorsanız, öyle bir şekilde yazıyorsunuz ki onu, sizin haklarınız %100 tam, onun dışındaki o planlama mesleği içerisindeki herkesin emeği hiç. Böyle bir mantıkla yasa, yönetmelik yazılırsa, buna ilişkin inançsızlıkları, o tür süreçlere olan güvensizlikleri de daha anlayışla karşılamak durumunda olmak gerekmektedir.

Prof.Dr.Rıfık ARSLAN

Çok teşekkür ederiz Senihi Bey.

Efendim, üç günden beri yoğun bir şekilde süren kolokyumumuz burada noktalanmış oluyor. Oturumlara yoğun bir şekilde katıldınız, gerek Oda adına, gerekse Bölümüm adına hepimize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

POSTER BİLDİRİLER

Bildiriler (ilk) yazar soyadına göre sıradır.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKİYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10. Kasım, 1999, İstanbul

DIŞ MEKAN TASARIMI ve ARAZİ BİÇİMLEME DENEYİMİ

Prof Dr. Metin BAŞAL

Araş. Gör. Aydın ÖZDEMİR

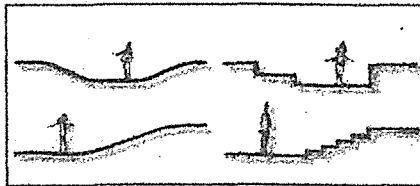
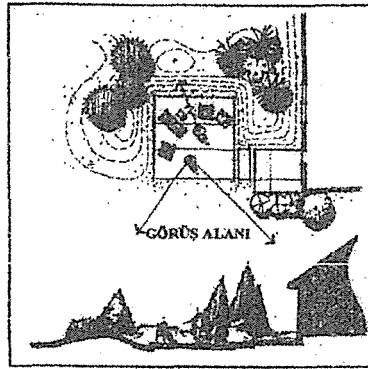
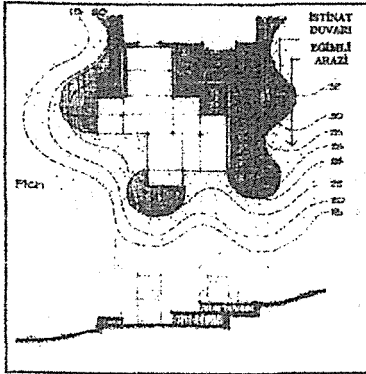
A. Ü. Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

06110 Dışkapı-ANKARA

Email: aozdemir@agri.ankara.edu.tr

TASARIM

Tasarım, bir dizi araştırma, tanılama ve yorumlama sonucunda elde edilen sentez ürünü olarak tanımlanabilir. Peyzaj tasarımı, planlama alanına kazandırılmak istenen işlevlerin birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin en olumlu bir biçimde kurulduğu, dış etkenlerin alan üzerindeki etkilerinin çözümlendiği, duyarlılığın saptandığı çalışmalardır. Peyzaj tasarımının amacı, mevcut arazi formu üzerinde, tasarım düşüncesi ve hedefleri, taşıma kapasitesi, kaynaklar ve kullanıcı istek ve ihtiyaçları çerçevesinde, arazi biçimleme çalışmaları ile araziye kazandırılacak yeni form ve getirilecek kullanımlar ile yapısal ve bitkisel elemanların arazi üzerine aktarılmasını amaçlayan çalışma ve işlemlerin bütünüdür.

MEKAN

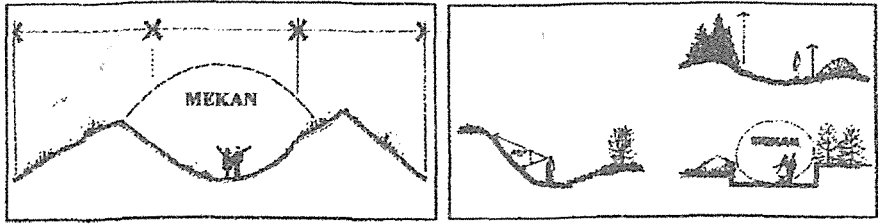
Genel anlamı ile mekan, insanın eylemlerini yerine getirdiği, onu saran, ait olma duygusu yaratan, yatay ve düşey elemanlarla sınırlanmış üç boyutlu düzenlemedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, mekan, insan boyutunun var olmasıyla anlam kazandığından, içinde yaşayan kullanıcıların fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinimlerini de karşılamak zorundadır. Bu nedenle mekansal tasarımın amacı sadece göze hoş gelen şekiller, belirli bir işlevi karşılayan mekanlar yaratmak olmamalı, duygusal etkilere sahip mekanlar hedeflenmelidir. Duygusal etkinliği olan bir mekan, derinlik, genişlik ve yükseklik dışındaki boyutları da beraberinde getirir. Bu olgu, Winston Churchill in 'biz yapılarımızı biçimlendiririz daha sonra onlar bizi biçimlendirir' özdeyişinde de açıkça ifade edilmektedir. Buradan çıkan sonuç; davranışların mekanı biçimlendirdiği gibi, fiziksel çevrenin de kişinin davranışları üzerinde etkili olduğudur.

Mekanı iki ana grupta inceleyebiliriz:

1. İç mekan
2. Dış mekan

İç mekan, barınma işlevini karşılayan ve büyük ölçüde mahremiyeti olan mimari mekandır.

Dış mekan, binalar dışında kalan, bina dış duvarları, yeşil doku ya da başka elemanlarla sınırlanmış açık mekandır. Dış mekanda genelde yatay boyutlar düşey boyutlardan daha büyük, biçim mimari mekana oranla daha az geometriktir. Tavan ve duvar işlevini karşılayan elemanlar kesin tanımlanmamıştır. Biçim, elemanların uyumu ile görsel olarak tamamlanabilir.

MEKAN YARATMA

Konut alanlarında arazi biçimlemenin uygulanabilmesi için pek çok yöntem vardır. Öncelikle arazi biçimleme mekanlar arası uç noktaları, sınırları belirler ve dikey düzlemde mekanı kuşatır. Mekan hissi oluşturabilmek için uygulanan ilk ve en kolay yöntem, komşu mekanlar arası seviye farkının oluşturulmasıdır. Bir mekanla diğeri

arasındaki küçük bir yükselti farklılığı sınırlarla belirlenmiş ayrı mekanlar olarak görünür. Mekanlar arasındaki yükselti farklılığındaki artış ile mekanlar arası ayırım daha iyi hissedilir.

Arazi biçimleme, mekanların etrafında yeni görüş olanakları için dikey düzlemler oluşturmak amacıyla kullanılabilir. Mevcut zemin hareket kazanabilir ya da dolgu ile yükseltilebilir. Bununla beraber, kazı ve dolgu işlemleri beraber uygulanarak geniş görüş olanakları yaratılabilir.

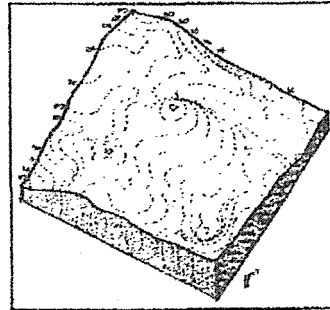
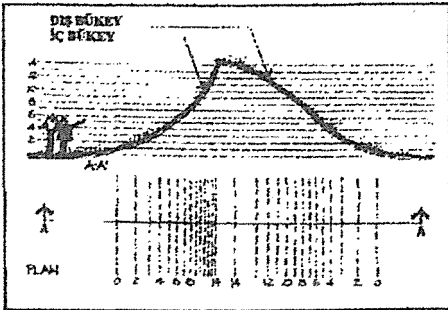
Banyo ya da yatak odasına komşu özel bir alan ya da küçük bir oturma mekanı gibi bir alanda mahremiyet, ayırım, sessizlik, sakinlik istendiği durumlarda tam kapalı bir çerçeve oluşturulması uygundur. Genellikle mekanın sadece bir kenarı görüşe kapatılır ve diğer kenarlarından serbest görüş mümkün olur. Burada çevredeki dolgu alanının ya da setin yüksekliği farklı görüş olanakları sunabilmek için çeşitlilik gösterir.

Dikey düzlemde kuşatma yapılırken tasarımcı, eğimler ve kısa istinat duvarları kullanarak form kompozisyonunu ile oluşturulan tasarımı ya da stili kuvvetlendirir. Daha önce bahsedildiği gibi, form kompozisyonu ve uzamsal kompozisyon birlikte çalışmalıdır. Örneğin, kavimli tasarım ve şekiller, yumuşak ve dalgalı eğim ya da tepeliklerle oluşturulmalıdır. Eğimler, üçüncü boyutta oluşan formu desteklemek için kavislerin dış sınırları etrafında hareket etmelidir. Formal ya da köşeli tasarım, keskin eğimler ya da istinat duvarları ile oluşturulabilir. Tasarımcı, eğimleri ve duvarları birlikte kullanabilir.

ARAZİ FORMLARI

Arazi formları ölçek, karakter, kademe, jeolojik geçmiş ve form gibi değişik başlıklar altında incelenir ve sınıflandırılır.

Topografyanın anlaşılmasında ve analizinde bu sınıflandırma yararlı olurken form kavramı, arazinin fonksiyonel ve görsel kalitesinin incelenmesinde peyzaj mimarları için en önemli başlık olmaktadır. Form teriminde peyzaj, kütle ve boşluklardan oluşan devamlı bir kompozisyonudur. Kütleler mekanı tanımlayan elemanlardır

Boşluklar ise kütleler arasında bulunan boş alanlardır.

Dış mekanda bu kütle ve boşluklar aşağıda belirtilen çeşitli arazi formlarında ortaya çıkmaktadır:

1. Düz alan,
2. İçbükey,
3. Sırt,
4. Dış bükey
5. Vadi.

Bu arazi formları doğada iç içe bulunmaktadır.

İster doğal, isterse yapay olsun, çevremizin incelenmesinde iç bükey, dış bükey ve düz olarak üç form tipinin bulunduğu; bu üç tip içinde olmak üzere tepe, dağ, vadi, ova, yayla, çöküntü havzaları ve su yüzeylerinin oluştuğunu ve biçimlendiğini görüyoruz.

Peyzaj Mimarları ve Şehir Plancıları ile Mimar gibi çevre plancıları ve tasarımcıları ile plastik ve fonetik sanatçılar için bu formlar büyük bir esin ve yararlanma kaynağıdır.

Kuşkusuz arazi formlarının olduğu gibi korunması, kısmen değiştirilmesi, varolan özelliğin daha da güçlendirilmesi ve belirginleştirilmesi, bütünüyle yok edilmesi olarak yapılan çalışmalarda konveks, konkav ve düz arazi formları için estetik yönden olduğu kadar, işlevsel yönden de amaçlar göz önünde bulundurulmak zorundadır.

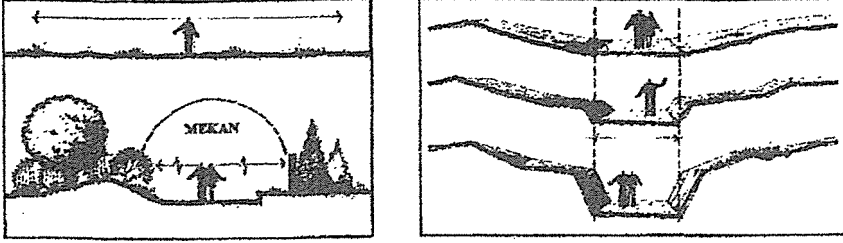
ARAZİ FORMLARININ FONKSİYONEL KULLANIMLARI

Arazi formu, farklı anlamlarda dış mekanları oluşturmak ve tanımlamak için kullanılabilir. Mekan, mevcut zemin düzlemini kazanarak, mevcut zemin düzlemine toprak ekleyerek (dolgu yaparak), mevcut konveks formlara yüksek noktaları ekleyerek ya da seviye farklılıkları veya teraslar yaparak yüksekliği değiştirmek suretiyle oluşturulabilir. Bu tekniklerin pek çoğu, konkav ve vadi formlarını oluşturmak için etkili olur. Dış mekanları arazi formlarıyla tanımlarken, mekan anlayışımızı belirlerken üç özelliği göz önüne almalıyız:

1. Mekanın zemin alanı,
2. Yamaçların dikliği,
3. Ufuk/siluet çizgisi.

Mekanın zemin alanı "kullanılabilir" alandır. Açık, düz alan olarak görünür ya da ustaca tanımlanabilir ve kenar eğimlerin bir parçası olarak açığa çıkar. Genel olarak, mekanın

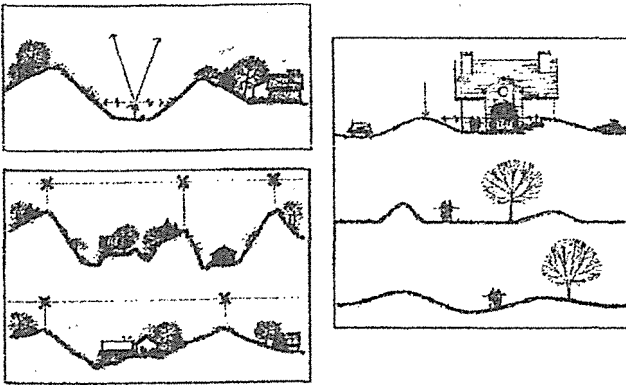
zemin alanının büyümesiyle mekan daha da büyük algılanmaktadır.

Mekan içindeki etkiyi değiştiren diğer bir etmen eğimdir. Eğim, dış mekânın duvarları olarak algılanır. Eğim arttıkça, mekânın tarifi kolaylaşmaktadır.

Ufuk çizgisi, arazi formunun uç noktası ile gökyüzü arasında sınır oluşturur. Gözlemcinin konumuna göre, çizginin yüksekliği ve uzaklığı mekân dışına olan görüşü yönlendirir ve sınırlandırır. Bu sınırlar içinde algılanan alan "görüş alanı" olarak tanımlanır,

Bu üç değişkeni kullanarak peyzaj mimarı, kapalı mekândan anıtsal özelliği olan mekâna ya da kıvrımlı çizgisel vadiden sınırlandırılmış mekâna kadar sınırsız sayıda mekân tasarlayabilir. Bu üç öğeyi birlikte ve belli oranlarda kullanarak farklı hisler oluşturabilir. Zemin düzlemi boyutu sabit tutulup eğim ve ufuk çizgisi değiştirilerek farklı görüntüler elde edilebilir,

Düz zemin, durağan bir mekân oluştururken, eğimli bir zemin, hareketli mekân oluşturur. Eğimli bir zemine sahip mekânda insan kendini rahatsız hisseder ve başka bir mekâna geçme isteği duyar.

TARİH İÇİNDE ARAZİ BİÇİMİLEME ORNEKLERİ

Estetik ve işlevsel yönden ayrı bir değere sahip olan arazi formları arasında dağların ve tepelerin insanlık tarihinde ve toplum yaşantısında çok önemli bir yeri olduğu bir gerçektir. Nitekim, ilk çağlardan bu yana dinsel inanışların bir simgesi olarak toplumu etkileyerek anıtsal değerler kazanmışlar; çoğu kez yerleşme alanlarının biçimini ve niteliğini oluşturmuşlar, korunma ve savunma kaygısında olanlar için stratejik önemini yüzyıllar boyu sürdürmüşlerdir.

Eğer dağlar ve tepeler olmasa idi, kuşkusuz dünyamız çok monoton olur, anlamsızlaşır; insan düşüncesi ve imgesinde mekan kavramı iki boyuta dayalı çok basit, ayrıntısız ve dar kapsamlı nitelikte olurdu.

Öte yandan, tarihe mal olmuş büyük uygarlık dönemlerinde çeşitli amaçlarla peyzaj içinde yapay tepeciklerin uygulandıklarını görüyoruz. Önemli kişilerin mezarlarını saklayan 'höyükler' aynı zamanda yönlendirici işaret konileri ve formlarıydı.

Eski Asurlar' da büyük sosyal parklar üzerinde Altar'ın (kurban masası) yer aldığı sedirlerle ağaçlandırılmış bir tepe formu olan höyüklere yer vermek geleneksel bir adetti,

Mezopotamya' da büyük kentlerin ortasında bulunan çok teraslı yapılar olan Zigurat'lar ve bunların içinde en ünlüsü "Babil Kulesi", tanrılara ait ormanlarla örtülü tepelerden esinlenerek kurulmuşlardır. Ayrıca, Mezopotamya'nın başka yerlerinde de ağaçlandırılmış teraslara, hatta yeraltı mahzenlerinin üzerlerinde ağaçlamalara rastlıyoruz bunların arasında en ünlü örnek küçük bir mimari formlu tepe olan Babil' in güneyindeki 'Asma Bahçelerdir".

Klasik Çağ' da Yuna kentlerinde tapınaklar ve Altar'lar önemleri nedeniyle kente hakim bir yerde, genellikle tepelerde kurulmuştur. Grek kültürü içinde pek çok tepeler ve höyükler, ağaçlar ve küçük korular "tanrıların konutları" olarak nitelendirilirdi. Bu nedenle bu alanlar kutsal sayılırdı.

Eski Çin' de doğa formları ve özellikle dağ farklı bir anlayış içinde değerlendirilmiştir. Nitekim, Çinliler tarihlerinin başlangıcında kökeni Animizm (Ruhilik Mezhebi) olan bir din şekli seçmişlerdir. Buna göre, gök, dağlar, denizler, ırmaklar, kayalar ve canavarlar ruhun maddeye dönüşümünün bir anlatımdı.

Japon bahçelerinde biçim ve kitlesi çok değişik tepeciklerle, yeni ir arazi plastiği ve minyatür bir doğa fizyonomisi yaratmak: bunları Tepe Bahçeleri ve Düz Bahçeler olarak iki tip bahçede değerlendirmek geleneksel Japon Bahçesi anlayışıdır.

Daha yakın dönemlerde Avrupa Ülkelerinde de tepe ve dağ formları çeşitli mimari peyzaj elemanları için kullanılmıştır. Örneğin, Rönesans Döneminde İtalya Bahçelerinin ana yapısı tepelerdeki teraslarla ve su kullanımlarıyla ortaya çıkmıştır.

Tarihi stil dönemlerinde, On dokuzuncu Yüzyıl İngiliz bahçelerinde düz arazinin monotonluğunu gidermek için yayvan tepelere yer verildi. İngiltere' de parklar, göllere

doğru görüşü olan, mabet ve ağaç gruplarının yer aldığı tepeler için özellikle ondüleli olarak planlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda özellikle bombardımandan zarar gören Alman şehirlerinde inşaat yıkıntılarından oluşturulan oldukça büyük tepeler, fiziksel yönden olduğu kadar, manevi yönden de anlamlı ve etkili olan, anısal değer taşıyan bu tepeler bir toprak tabakasıyla örtüldükten sonra bitkilendirilerek halka açılmıştır.

Kazılardan elde edilen toprağın aynı alan içinde ya da çok yakınında kullanılarak tepelerin yaratılması toprak naklini en ekonomik yönden çözümlerken, çevre için ilginç peyzaj elemanlarını da yaratmış olmaktadır. Örneğin, Münih Olimpiyat Oyunları için düzenlenen alanda göller ve konutlar için yapılan kazılardan elde edilen topraklar, yine aynı alandaki tepelerin yapımında kullanılmış; böylece gerek sitenin, gerekse Münih Kenti'nin panoramik olarak izlenmesi sağlanmış, alan içinde ilginç yeşil tepeler ve plastik tasarım elemanları yaratılmıştır.

Yüzyılımızın ikinci yarısında kent içindeki kazı alanlarından çıkan toprağın milyonlarca m³ olması göz önünde bulundurulursa, şehir plancılarının, mimarların, peyzaj mimarlarının ve mühendislerin ortaklaşa olarak bu konuda ne derece sorumluluk taşıdıkları kolayca anlaşılır.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-Kasım.1999, İstanbul

YENİ BİNYILDA ESKİ DÜNYANIN ESKİ ŞEHİRLERİNİN YENİ(?) KENTSEL SORUNLARI

Dr. Özer BOSTANOĞLU
Yük. Şehir ve Bölge Plancısı
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
ANKARA

I.GİRİŞ

"Dünya Şehircilik Günü (DŞG) - 23.Kolokiyumu"nun başlığını gördüğümde çok iddialı bulmuş; içeriğini okuyunca daha da hayretle gözlerim açılmıştı. Şöyle bir "girişgah" yapılmıştı çünkü, "duyuru broşürü"nü'nün içinde: "DŞG 23. Kolokiyum teması ("3.bin Yılda Şehirler"), yüzyılımızın son yirmi yılına damgasını vurmuş olan "küreselleşme" - "mekan" - "planlama" kavramlarının 3.bin yıla girerken son kez (!) tartışılması olarak saptanmıştır." Niçin "son kez" olsun ki? diye düşünmüştüm, hemen. (Hala da öyle düşünüyorum.)

İlk şaşkınlıktan sonra, bundan önceki (yani 22.) DŞG Kolokiyumu'nun "tema"sını anımsadım: "Şehirciliğimizin Yüzyılı" idi, anımsanacağı üzere. "1950 öncesi", "1950-1980 arası" ve "1980 sonrası Şehirciliğimiz", "davetli" uzmanlarımızla, "atelye"lerde anlatılıp, tartışılmış ve bazı "keskin" ve "toptan" yargılara da ulaşılmıştı: "Gecekondu artık bitmiştir Türkiye'de; Ankara Dikmen'deki gecekondu, (neslinin) son örnekler(i)dir!" gibi. (ODTÜ Öğretim Görevlisi Erhan Acar'ın "DŞG 22" kolokiyum konuşması, Ankara, 06.11.1998) (1)

Daha da sonra, (geçen ve bu yıl ki) "Cumhuriyet'in 75. yıl Bilançoları" çalışmalarını hatırladım. Hani şu ("İstanbul" dergisinin son sayısında (31, Ekim 1999, s.126), "250'yi aşkın bilim insanı" tarafından, "hayatın tüm alanları ve her kesimden insanlarıyla Cumhuriyet Türkiye'sini ele alıp, 75 yıllık değişim(i) (.) kuruluş heyecanı bugüne getiriliyor" diye reklamı yapılan. Üstelik de, "bir anıt" olarak selamlanan (yerindeliği tartışılmıyor) 13 ciltlik (ve 84 milyon TL'lik) "dizi"nin, "resmi tarihin alışlagelmiş kuruluşuna ve tatsızlığına kapılmadan kotarılmış" oluşundan dem vuruluyor.(Özdüm, 1999: 1) (2)

Demek ki yapıt, Türkiye'de genellikle anlaşıldığı biçimde, bir "sivil toplum ürünü" ve bir "alternatif tarihsel yapıt" olarak algılanıyor. Nitekim, proje kotarıcısı "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı" (3) (Yönetim Kurulu) Başkanı (ve ODTÜ çok-kıdemli ve çok-ödüllü (Şehir ve (özellikle) Bölge) Planlama hocası, bünyesinde Türkiye'nin 100 kadar "seçkin bilim adamı"nın barındıran "Türkiye Bilimler Akademisi" üyesi, 61 kişilik "Aktüel" dergisi jürisinin belirlediği "Türkiye'nin yaşayan 40 aydını"ndan ("sosyolog"larından) birisi (Aktüel, 388, 24/30.12.1998, s.57), "Türkiye'de

sivil toplum kuruluşları ile iş yapmanın miladı" kabul edilmeye başlanan "Habitat-II" toplantısının Türk bilimsel ekibi başı ve (TMMOB Başkanı'nun deyişimiyle, "küreselleşmeci" ve "yorumlarıyla kentleşmenin Türkiye gerçeklerini yakala"yamayan (Önen, 1996) "Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı"nı hazırlamış olan Ulusal Komite Danışma Kurulu Başkanı ve ayrıca da, (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nda 02.11.1998 günü yapılan "DŞG 22" Hazırlık toplantısında) "Türkiye'de olan her şehircilik faaliyetinde kendisinin olduğu"nu vurgulayarak, son 20 yılda oraya gelmediğine göre, "Bakanlık'ın faaliyette bulunmadığı"nı iddia etmiş bir "eski Bakanlık mensubu meslektaşımız" olan Prof. Dr. İlhan Tekeli, (27.01.1999 tarihli TV2 "Akşama Doğru" programı (sunucusu Seynan Levent) söyleşisinde belirttiği üzere), "Türk devletinin 75.yıl kutlamaları için ayırdığı ve bir futbolcuyu bile almaya yetmeyen 10 milyon doların (sadece) iki milyon dolarına" yürütücülüğünü üstlendikleri ve "İmparatorluktan bir ulus-devlet, tebaadan özgür yurttaş yaratmayı amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti gibi iddialı bir projenin 75 yıllık serüvenini (a.b.ç.Ö.B.) değerlendirmeyi" hedefleyen Vakıf etkinlikleri arasında "kalıcı etkisi en yüksek" çalışma olarak bunları sayıyor. Ve "hem halkın, hem yönetimlerin ve hem de dünyadaki gelişmelerin etkileşimini sonucunda ortaya başarılı ve başarısızlıklar (bileşimi)" halinde çıkan "75 yıllık Cumhuriyet"i, "nesnel" ve "sivil" olarak "değerlendirdikleri" imasında bulunuyor. (Tekeli, 1999: 5-6))

Bu "değerlendirme"lere bir emsal olmak üzere, örneğin, "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren aydınlanma geleneği içinde köktenci bir "çağdaşlaşma" ya da "modernite" projesini uygulamaya çalış"tığını, böyle bir projenin, "akılcı-evrenselci aydınlanmacılık", "kapitalist sanayileşme", "ulus-devletçilik" ve "özgür yurttaş yaratımı" gibi dört ana boyutu olduğunu ileri süren Tekeli'nin, Türk kentleşmesinin 75. yılına değgin "nesnel uzman" değerlendirmesi de şöyle: "Toplu konut sürecinin kendisini Türkiye'de benimsetmeye çalıştığı 1970'li yılların ikinci yarısından sonra gecekondulu süreci de nitelik değiştirmiştir. Dönem içinde gecekondulu yapıyı yarı mafyalaşmış bir sektör haline gelmiştir.(.) 1984 yılında gerçekleşen gecekondulu affı da nitelik değiştirmiştir.(.) çok katlı olmayan gecekondulu bölgelerinin ıslah planlarıyla apartmanlaşmasına yol açılmak istenmiş ve gecekondulu yapanlara kentsel ranttan pay alma olanağı getirilmiştir. (Bu af) (.) kentlerin imarlı mahallelerindeki kaçak yapıların affını da beraberinde getirmiştir. Böylece kentlerde imar planlaması anlamını büyük ölçüde yitirmiş, modernitenin imar planıyla denetleme biçimlerinin savunulması zorlaşmıştır." (Tekeli, 1998a: 1, 23)

Başka bir yerde de şunları açıklamasına ekliyor, Tekeli: "Bir modernleşme projesi olarak Türkiye'nin kent planlaması deneyi özetlenmek istenirse, uygulamanın denetlenemediği, pratikte aşıldığı, ama bu aşmanın yeni bir projeye dönüşmediği, kent planlamasında meşruiyet temelini hala modernleşme projesinin oluşturduğu söylenilebilir.(.) (Kent planıların arayışı) (.) modernist projenin yeniden kuruluşunun yollarını aramaktan çok yeni arayışları içermelidir." (Tekeli, 1998b: 152)

Sözünü ettiği "yeni arayışlar"ın neler olduğu konusunda, yine kendi yazılarından çıkarsamalar yapmaya yetecek "malzeme" bulmak olanağı vardır. Örneğin, "tüm planlama yaklaşımları gibi kent planlamasının da modernist bir proje olduğunu; bunun da, kentin bir bütün olduğunu ve bu bütünlüğün her parçasını sıkı olarak belirlediği kabulü altında geliştiğini" söyleyen Tekeli'ye göre, bu planlama yaklaşımının ortaya çıkardığı kentler, sıkıcı, tekdüze ve vulgar olmakla eleştirilmiş; kent, kitle üretimi ve

kitlesel tüketimin kurbanı haline gelmiş; ve kentin planacıları, bürokratları, firma elitlerinin totalitarizminden kurtarılması savunulmaya başlanmıştır. "Bugün için kentsel gelişmeye çok farklılaşmış mekanların ve karışımlarının bir kolajı olarak yaklaşan çoğulcu stratejiler içinde yaklaşmaktadır. Postmodernizm mekanın, otonom ve bağımsız olduğu, estetik amaç ve ilkelerle biçimlendiği, bu biçimlenmenin toplumsal amaçlarla ilişkili olmadığı (a.b.ç.Ö.B.) varsayımına dayanmaktadır.(.) Kentin böyle algılanması halinde rasyonel-kapsamlı planlama anlayışının yerini değişik projelerden oluşan bir plan anlayışı (a.b.ç.Ö.B.) almakta (.) Postmodernist çizgide daha radikal bir tutum takınılırsa, tam katılımcı, planıcının oyunun belirleyici olduğu değil, oyunun bir parçası haline geldiği bir planlama anlayışı ortaya çıkacaktır." (Tekeli, 1999: 46- 7)

Postmodernizmin, toplumbilimler alanında "modernizmin bilimsel yüzü olan pozitivism" in ya da onun yirminci yüzyıldaki biçimi olan neo-pozitivizmin, ayrıca tarihsel materyalizmin deterministik bilim anlayışının, baskıcı pratiklere neden olabileceğini ortaya koyduğunu belirterek onu kısmen de olsa olumlayan Tekeli, "özgürleşme" idealine, öznelilerarası çalışan "eleştirel realizm" gibi başka bazı akılcı bilimsel arayışlarla da varılabileceğini sözlerine ve "arayış" sürecine ekliyor. (Tekeli, 1999: 64, 65-94; Tekeli, 1994a; bu konuda ayrıca bkz. Bostanoğlu, 1993)

Sonra, yine Tekeli, bu yıl ki "Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı" kutlamalarında, akabinde bir sonraki "2000 Yılı" kutlamalarında Vakıf olarak etkinlikler gerçekleştireceklerini söylüyor(du), "bizim de söyleyecek sözümüz var!" diyerek; onu hatırladım. ("Bisiklet teorist"ne göre, yani "iş yapmazsan düşersin"e göre, Tekeli, Vakıfın "proje üretip, çeşitli kurumlara satıyor" olmasından söz ediyor başka bir yerde. (Tekeli, 1998: 204))

Hep "proje"li, savlı, bütünlüklü, toptancı ve de uzun- soluklu, ("alternatif"-) tarihsel ele- alımlar, kutlamalar idi söz konusu olan?. (Herhalde bir bilenlerin bir bildikleri vardı(r).) Ne de olsa artık, Türkiye'de D. Lerner (1958) ve B. Lewis'in (1991), 1960'lı yıllarda gelişmekte-olan dünyada "örnek" olarak inceledikleri "(Kemalist) modernizm" sona ermiştir.

Ve daha 19.yüzyıldan itibaren "sadece Avrupalı hükümet şekli ve hayat tarzının mümkün olduğu kadar süratle kabulünün Türkiye'yi uygar bir devlet merteye ve imtiyazlarına eristireceği" yönündeki Avrupa telkininin, "kendi gerilik, yoksulluk ve zayıflığına karşılık, Avrupa'nın kudret ve gelişmişliğini pek iyi bilen" Osmanlı ve/ya da Türk devlet adamlarını şiddetle bu görüşü kabule zorlaması (Lewis,1991: 124) neticesi oluşan "toplumsal aşağılık kompleksi", Türkiye'de, en azından belli bir aydın zümre arasında yaygınlığını hala muhafaza etmektedir. Küreselleşmenin estirdiği rüzgarlar ise, belli gelir dağılımı bozuklukları ve toplumsal eşitsizlik ve gün günden derinleşen yoksullaşma süreçleri koşutunda, bireysel kültürel düzlemde "parçalanma" ve "yalnızlaşma" olgularını yoğunlaştırıp, katmerlendirmektedir. Bu oluşumlar ise, bireysel reflekslerden beslenen ulusal ve/ya da toplumsal refleks geliştirme kapasitemize ket vurmaktadır.

Tanınmış Amerika'lı bilim adamı Arthur Schlesinger'e göre, dış politika gelişimlerinin kazandığı hız, dünyanın iletişim, ulaşım ve sibernetik yolu ile gittikçe küçülmesi ve adeta bir (Kanadalı toplumbilimci Marshall Mc Luhan'ın 1963 yılı tabiriyle "global village (köy)"ünü andıran) "Dünya Köyü" haline dönüşmüş bulunması ve karşılıklı

etkilenişlerin ulaştığı "tehlikeli boyut" o kadar fazladır ki, bu durumdan günümüz küreselleşmiş dünyasının "Süper Güç"ü olan Amerika Birleşik Devletleri bile ürktü, endişe duymaktadır! (Akgönenç, 1998: 125-6) Böyle bir durumda, "modernleşme, sanayileşme, kentleşme, yani gelişme" yolunda olan Türkiye gibi 3.Dünya ülkelerinin, modernleşmeyi terk edip, küreselleşme dalgalarını ve tehditlerine cevap olarak serpilip gelişen "kültürel kalıplara ve kodlara çekiliş" sonucu dinci akımların etkisine girmeleri çok daha kolay ve olanaklı hale gelmektedir!

Kimilerine göre, "ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına çıkarak dünya geneline yayılması"; kimilerine göre "(2.Dünya savaşından sonraki) Soğuk Savaş döneminden sonra, Batı'nın (siyasal) zaferini yeni bir açılımla dünya geneline yayması; uluslararası sermayenin egemenliğinin kayıtsız şartsız hale gelmesi ve dünya ölçeğinde tekelleşmesi; yani emperyalizmin yeni yüzü" olan "küreselleşme" (Erbay, 1998: 148), başka deyişle "Batı yayılmacılığı"; Türklük, Türk dünyasının kültürel bütünlüğü ve milli varlık ve devletleri tehdit eden vahim bir şekilde, uluslararası ilişkiler boyutundan ulusal boyuta, oradan mahalli boyuta ve nihayet ahlaki mesele ile bireysel boyuta el atmış durumdadır. (Tuna, 1998: 142, 144)

Böyle bir geriplan önünde ve kültürel "öz"cü, dinci, grupçu, parçacı kırılğan kimlik şekillenmelerini, "modernizmin mutasavver totaliter kültür tehditleri" karşısında destekleyen "postmodernist"lerin yarattığı iklimde, Cumhuriyet'in (tüm engellemelere karşın!) 76 yılda yaratabildiği "gelişmeler" bir hiç mertebesine indirilebilmektedir. Örneğin tınlı (İslam'cı) mimarlarımızdan Doç.Dr.Turgut Cansever'e göre:

"Bugün geldiğimiz nokta, oluşacak felaketin yanında çok küçük bir şey. Cumhuriyetimizin ilk gününden günümüze kadar tesis edilen, o güne göre sözde yeni usullerle 30 milyon insanı şehirlere yerleştirdik. 1924'te, şehir ve kasabalarda 3.5-4 milyon insan zaten vardı; bugün şehirlerimizde yaşayan 30-35 milyon insanın 17-18 milyonu gecekonducularda oturuyor. 17-18 milyonu da sözde yasal yollarla elde edilmiş birbirinden çirkin yapılarda yeşilsiz, havasız yaşamaya çalışmakta. Yani 70 senede 17 milyon insana sözde barınak temin etmişiz. Önümüzdeki 20-30 yılda ise 55 milyon insana yeni ev inşa etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Bunu yapmadığımız takdirde, bu ülke yok olacaktır.(.) bu 55 milyon insanı yalnız barınaklara yerleştirmekle değil, güzel evlere, güzel mahallelere, insanlarımızın katılımıyla o mahalleyi kendilerinin idare edebileceği usulleri tesis ederek yerleştirmekle mükellef bulunuyoruz." (Cansever, 1998: 134)

Başka bazılarına göre ise, "21. yüzyıla gidilirken ve İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenlemeler ortadan kalkarken, Türkiye yeni dünya düzeninin bir eksenini ve modernleşmenin başarılı bir örneği (a.b.ç.Ö.B.) olarak bir kez daha ilgi odağı haline gelmektedir. "The Economist", Türkiye'yi "İslam'ın Yıldızı" olarak nitelendirmekte"dir. Robert Kaplan ise, önümüzdeki yüzyılda 3.Dünya'nın yıkıcı bir sarsıntı geçirebilecek bölgesinde bulunan "Türk Müslüman kültürünün sağlam dokusu"na hayran olduğunu ifade ederek, "bu kadar güçlü bir kültürün bir kez daha Ortadoğu'ya egemen olma potansiyeli vardır.(.) Yaygın bir gecekondu hayatını çözülmeye uğramaksızın barındırabilen bir kültüre sahip bu insanlar, (.) geleceğin galipleri olacaktır. (a.b.ç.Ö.B.)" demektedir. (Kasaba, 1998: 27)

Bu senenin kolokyum konusuna; ne (kısmi ve edilgen bir kullanıcısı olmanın dışında teknik uzman olmadığım) "mikro- elektronik, uzakiletişimsel / bilgi-işlemsel ve bilgi(lenim)sel devrim"in, en azından toplumun belli bir orta- üst ve üst tabakasından "seçkin"leri, "konut/ devingen (dizüstü/ herhangi-bir-yerüstü) bilgisayar-merkezli" bir çalışma ve/ya da yaşam dünyasına "ışınlayıp", oralarından finans ve karar merkezi "dünya kentleri"nde yerleşip, çökelen "global karar alma/verme ağları"na, artık düğüm noktalarını çeşitli evsafaiki bilgisayarların oluşturduğu bir "ilişkiler ağı"na (network) dönüşmüş mekan olan "cyberspace" içinde(n) bağlanmalarını ve bu sayede de (ülkelerinin) "vatandaş"(ı) (citizen) olma yerine herhangi-bir (seçkin/ global) "ağdaş" (netizen/ internet citizen) olabilmelerini mümkün kılan (Castells, 1989; Castells, 1996; ve Tekeli, 1996: 78-84) "post-endüstriyel dönem"in "enformatik" teknolojisinden, ne de 1950'li yıllarda başlamış olan ve ileride belli merkez kapitalist ülkelerin askeri, bilimsel ve toplumsal projelerine hizmet edecek olan "uzaysal/ uydusal yerleşmeler"den bahsederek katılacağım. Bu konular, mikro- elektronik ve bilgisayar ve dahî "bilim-kurgu" uzmanlarının alanlarına giriyor.

Sadece, bir bilgi olarak, 20.01.1998 tarihli sayılamalara göre, ("bilgisayar ağlarının ağı" olan) "İnternet" (Akgül, 1994: 4) haberleşme ve iletişim ağını tüm dünyada 150'den fazla ülkede, 235.924.288 kişinin etken olarak kullandığını, bu sayının, bir yıl öncekinin iki katından fazla olduğunu, 2000 yılında bu sayının bir milyar kişiye ulaşacağı tahminlerinin yapıldığını belirtelim. (Acun, 1998: 85) (4) 1980'li yıllarda içine girilmiş olan "Özalist neo-liberal dönem"de iletişim ve ulaşım altyapılarına büyük yatırım yapılmış olduğu söylenen Türkiye'de ise, İnternet bağlantı sayısı, diğer tüm ülkelerden daha az olarak, 10.000 olarak tahmin edilmiş olup, sayının 2000 yılında (ancak) bir milyona ulaşacağı kestirilmektedir. Sayısal iletişim ortamının gelişmesiyle, evlerdeki telefon hatlarının sözü edilen "enformasyon toplumu"na bağlantı noktalarını oluşturduğu düşünüldüğünde, bir ülkedeki telefon abonelerinin sayısı önem kazanmaktadır. Bu sayı, 1977 itibarıyla Türkiye'de 16 milyon civarında olup, her 100 kişiden ancak 25'i telefona sahip görünmektedir. Bu oran Avrupa'da 72 kişidir. (Törenli, 1998-99: 26) Dolayısı ile, "enformatik devrim"in henüz çok uzağında bulunduğumuz söylenebilir. Bu belki de, siyaset bilimci Theodore Lowi'nin "'1984" tipi bir senaryo, gidişat kendi haline bırakırsa ve enformasyon devrimine hiç dikkat edilmezse, en muhtemel sonuç olacaktır" uyarısını yaptığı George Orwell'in ("kara ütopyası") "1984" romanındaki "Büyük Ağabey"i, "elektronik (İngiliz düşünür Bentham'ın 1791'de yayınladığı özel bir hapisane olan) Panoptikon"a dönüşmesi sürecinin (Lyon, 1997: 85-114) tehlikesine karşı ülkemizin geliştirdiği "önleyici" bir doğal tedbir olarak da düşünülebilir?!

Bu bildiride, "ütopya" da kurmayacağım. Zaten bir-iki "mütevazı" denemenin dışında, "gerek siyasal, gerekse yazınsal ütopyaların yeşermesi için elverişli bir "bataklık" olmasına karşın (Yalçınkaya, 1999: 78) Türkiye'de böyle bir "gelenek" pek yok! Pek yok (tek tük var, onlarda da "devlet mükemmelleştiriliyor") çünkü, Foucault'nun heterotopyalar için kullandığı ifadeyle, özel mülkiyetin ortaya çıkmasından bugüne, "dünyada hiçbir sınıflı toplum yoktur ki ütöpik formlara sahip olmasın"! (Yalçınkaya, 1999: 116) "Kentsel ütopya"lara gelince ise, bu konuda da fazla bir etkinliğimiz olduğu söylenemez. Bu tip ütopyaların ya mimarlık kuramcılarının yazılarından, ya da filozofların toplum modellerinden oluştuğunu anımsarsak, bu iki alanda da, demek ki,

fazla bir varlık gösterebildiğimiz söylenemez. Roma'lı Vitruvius'un (M.Ö. 84 doğumlu), Alberti (1404-1472), Leonardo (1452-1519) ve Dürer'e (1471-1528), dolayısıyla günümüze yapmış olduğu mimarlık etkisi halen sürmektedir. (Nowald, 1982: 15) Bizde ise Mimar Sinan'ı aşmak bir yana, ona erişebildiğimiz kolaylıkla iddia edilemez. (Bostanoğlu, 1987a)

Benim, yukarıdaki geniş geriplan önünde, bu bildiride kısaca yapmak istediğim, daha "dünyasal" ve "ülkesel/yerel" bir "değini". DŞG 23.Kolokyum Düzenleme Kurulu'na gönderdiğim mektupta, bildirimim asıl olarak, "küreselleşme" mağduru "3.Dünya" ülkeleri bakış açısından, "merkez-çevre" bağlamında ve "Türkiye / Türkler" eksenli bir ele-alışla, "eski" dünyamızın hiç de "yeni" sayılmaması gereken ve fakat dünya "global" siyaset / yönetim mahfillerinin dümen-suyunda gitmeyi öncelikli "vazife" ve "güvence" sayan bilim merkezleri görevlilerinin yumuşatması ve/ya da çarpıtması neticesi şekil değiştirerek, "başkalaşan" o "eski" kentsel sorunların, zaman içerisinde kazandıkları biraz farklı, ama "özde aynı" sorunlar olduğu vurgulamasını yapacak olduğundan söz etmiştim. Sorun alanlarının başında o "kadim gecekondulu meselesi"ni ve ikinci olarak da, yurtdışında yaşayan (çoğunluk itibarıyla işçi kökenli / yoksul) Türkler ve onların yaşadıkları ülkelerde yarattıkları, yaratmak zorunda kaldıkları "(Türk) ghetto(1)" meselesini saymıştım. Gelen yanıtta, bildirimim, Bilim Kurulu tarafından, ("tartışma" değil ve fakat ne olduğunu tam da kavrayamadığım) "poster bildiri" olarak kabul edildiği bildirildi? ("Kent imar planları"nın Belediye Sarayları'ndaki Belediye Başkanları'mızın oda duvarlarına yıllardır "poster" gibi asıldıkları gerçeğini anımsadım, birden.)

II.O KADİM GECEKONDU

Bu satırların yazarı, 1986 yılında tamamladığı master tezinde, Türkiye'deki ve Ankara özelinde de Çiğdemtepe (Şentepe) gecekonduları ile ilgili bir alan araştırması yapmıştır. (Bostanoğlu, 1986) Bölgeye on yıl sonra gittiğinde, 1980'li yılların gecekondulu af ve/ya da islah yasaları "silindir"inden sonra bile, bölgedeki "apartmanlaşma"nın takriben ancak %3-5 arasında olduğunu gözlemiştir. (Bu saptamayı, "apartmanlaşmacı" ve "dönüşümcü" arkadaşlara anımsatarak konuya geçiyorum.)

Türkiye'de de etkinliklerini sürdüren büyük Alman Vakıflarından Konrad Adenauer Vakfı'nın 24.06.1994 tarihinde Ankara'da, Türk merkezi ve yerel yönetimlerinden yetkililer ve üniversitelerden temsilcilerin katılımıyla düzenlemiş olduğu bir "gecekondulu" toplantısına başkanlık eden İ.Tekeli, o toplantıyı açış konuşmasında birkaç saptama yapıyor ve özetle şunları diyor: "Elli yıllık bir olgu olan gecekonduyu artık elli yıl önceki gibi konuşamayız; ne gecekondulu o gecekondulu; ne de bizim düşüncelerimiz aynı! Yeni çözümler üretmeliyiz. 30 yıldır kabaca üç şekilde yaşandı gecekonduya: Birincisi "modernist (plancı ve teknisyen) düşünce(si)" (ki önce gecekonduları yasaklama ve yıkmayı denemiş; sonra ucuz arsa, kredi, tip konut, teknik yardım sağlayarak imar düzeninin yeniden kurulmasını sağlayalım, demişlerdir); ikincisi, "popülist bakış açısı" (ki "bu bir gerçektir, gecekondulu oluşmuştur, affedelim" söylemidir; zamanla J.Turner'ın etkisiyle, "gecekondulu gerçeğine uygun yapılaşma nizamları arayışına, "gecekondulu önleme bölgeleri" uygulamasına gidilmiştir); üçüncüsü ise, kentleşmenin toplumsal, ekonomik (enformel sektör) ve kültürel bütünleş(me)mişlik

yönü üzerinde duran "kentleşme" meselesi. Bu yollardan çözüm gerçekleşmedi." (Tekeli, 1994: 16-20)

Yine Tekeli, Sema Erder'in 1996 yılında yaptığı "Kentsel Gerilim" araştırması kitabına yazdığı önsözde, (yöneticilerinden biri olduğu) "Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı"nın 1995-6 yılında araştırma için seçtiği konunun, büyük kentlerin çevresinde yaşanmakta olan toplumsal gerilim ve bu gerilimin (İstanbul Gazi Mahallesi olaylarının toplumda yarattığı kaygı ile de beslenerek) çatışmaya dönüşmesi eğilimleri ve bunların toplumda doğurduğu endişe olduğunu belirtmektedir. (Tekeli, 1997: 9-11)

Yukarıda Tekeli'nin sınıflamasındaki üçüncü kategorideki çalışmalarıyla tanınan Prof.Dr. Tansı Şenyapılı ise, son çalışmalarından birisinde, gecekondunun; ilki, 1950'de Demokrat Parti'nin gecekondunun "oy deposu" niteliğini keşfetmesi ve onun da yardımıyla iktidara gelmesi; ikincisi, 1960'lı yıllardaki ekonomik "ithal ikamesi" sürecinin gecekondulu nüfusu enformel, ucuz işçi ve tüketici haline getirip, gecekondulu mahallelerini 1970'lerin sonunda "düzgün, düşük yoğunluklu, yeşil ağırlıklı, altyapılı mahalleler" olarak örgütlemesi olarak iki "kırılma noktası"ndan geçtiğini yazmaktadır. (Şenyapılı, 1998:309-312) Yine aynı yazara göre, 1980 sonrasında yaşanan liberal politikalar neticesinde reel ücretlerin azalması, yani ekonomik mekandaki kısıtlamalar; fiziki mekana, Toplu Konut Yasaları ve gecekondulara rant paylaşım hakkı getiren ıslah imar planı kavramı ve uygulaması olarak yansımış ve sonuçta, gecekondular, 1983-88 arasında çıkarılmış bulunan beş "af yarası" ile, gecekondular üzerinde dört kata kadar yükselebilen "apartman"lar dokusuna dönüşmüşlerdir. (Şenyapılı, 1998a: 312-316) Prof.Dr.Şenyapılı, bu apartmanlaşma olgusunu, "değişen gecekondulu" olgusu olarak tarif etmektedir. (Şenyapılı, 1998b)

Tekeli'nin kitabını tanıttığı Prof.Dr. Erder ise, "Ümraniye" araştırması (1996) ile başladığı kentsel (etnik ve "zorunlu" "Kürt") göçün(ün) kent toplumsal ve siyasal yapılarında ortaya çıkardığı oluşumları, "Kentsel Gerilim" kitabında da incelemeyi sürdürmüş ve kentsel gerilimin, "öncelikle, ulusal düzlemde, "ulusal kimlikle", "ulusçuluğu"; "etnik kimlikle", "etnikçiliği" ayırt eden, "ulusal kimliği" yurttaşlık, siyasal haklar ve görevler olarak tanımlayan, "etnik kimliği" ise kültürel kimlik ve çoğulculuk olarak algılayan (.) bir toplum olma yönünde somut politikalar üretme" yoluyla azaltılabileceği sonucuna ulaşmıştır. (Erder, 1997: 191)

Ancak Erder'in özellikle vurguladığı bir nokta, etnisite ve/ya da çok kültürlülük tartışmalarının ötesinde olarak çok önemlidir: "Diğer taraftan, ("zilyetliğe") dayanan bir piyasanın, düşük gelir grupları için etkin olarak konut alanı üretebilen tek seçenек (a.b.ç.Ö.B.) olmaya devam ettiği de açıktır.(.) Son dönemlerde yapıldığı gibi, bu oluşumu sadece "rant kavgası" olarak algılamak ve bu alanlara yerleşenlerin tümünü "gaspçı ve rantçı" olarak nitelenmek doğru değildir." (Erder, 1999: 70) (5)

"Etnisite" meselesi de, Türkiye'deki "gecekondulu" olgusunda biraz temkinli karşılınması gereken "hassas" bir konudur. "Küreselleşme" rüzgarlarıyla "ulus-devlet"in aşındırılmaya çalışıldığı bir dünyada, konunun daha çok "yoksulluk"la mücadele ve "ekonomik" alanda geliştirilecek yeni yapılanmalar, bölgesel dengesizlikleri giderici yatırımlar, işsizlik ve yeni istihdam alanları açma boyutlarıyla görülmesinde büyük yararlar bulunmaktadır. Nitekim, 1993 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü GAP

Araştırma Ekibi tarafından T.C.Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi'ne yapılan "GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması" sonuçlarından yararlanan bir araştırmacı, "Güneydoğu Anadolu'dan bölge içine ve dışına göçü belirleyen en önemli etmen işsizlik ve topraksızlıktan kaynaklanan geçim sıkıntısı ve yoksulluktur.(.) göç eden hane reislerinin % 85'i, göç nedenini bu gerekçelerle açıklamaktadır. Geriye kalan % 15'lik azınlık ise kan davası, can güvenliği gibi kültürel ve siyasi nedenleri sebep olarak göstermektedir. Bunun yanı sıra, 1993 sonrasında bölgede yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda "zorunlu" olarak, göç edenlerin oranında büyük bir artışın olduğunu söylemek de mümkündür" demektedir. (Şen, 1996: 252) (Söz konusu "zorunlu" göç miktarı, kimi kaynaklarda 2-3 milyon olarak tahmin edilmektedir. (Bkz.: Köksal, 1998: 5))

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkiye'de gecekondular, yer yer, alt-bölgesel ve "fakir-zengin" tabakalar yerleşmeleri arasındaki "geçiş-bölgeleri"nde yoğun olarak ve doğallıkla da arazi fiziki yapısına bağlı bir şekilde, "kentsel rant çökelti alanlarında" "tek-katlı" olmaktan çıkarak, "çok- katlı" "apart-kondu"laşma sürecine girmiş görünse de, "bitmemiştir", "ceteris paribus", yani bu koşullar, yani ekonomik eşitsizlikler ve dengesizlikler sürdükçe, yani bölgesel ve kentsel istihdam yapılarında sığa artışı sağlanmadıkça, yani (genel ve mesleki) eğitim düzeyinde köklü yükselmeler sağlanmadıkça, yani yoksulluk altedilemezse, "bitemez", "bitebilemez".

III.DIŞGÖÇ VE TÜRK GHETTOSU (6)

Birinci Dünya'nın (merkez/ dünya) kentlerinde yaşanan ve etkileri bakımından ancak 19.yüzyıl sanayi devrimi ile kıyaslanabilecek "postendüstriyel dönüşüm"ün ekonomik ve mekansal sonuçları şunlardır: Küresel ekonomik rekabet, büyük bir teknolojik devrim, yeni bir "Yeni Uluslararası İşbölümü" (YUI) şekillendirmesi, finans sermayesinin üretim sermayesine olan görece güçlülüğü, küresel finans pazarlarının mekansal olarak yoğunlaştırılması, küresel telekomünikasyon ağlarının büyümesi ve "Üçüncü Dünya'nın sanayileşmekte olan ülkelerinden, Birinci Dünya'nın merkez kentlerine yönelen göçmen akımı" (vurgu bana ait, Ö.B.)(Mollenkopf vd., 1991: 6)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, küresel kapitalizmin, yarı-çevre ve çevre ülkelere yönelik "nüfuz etme" çıkarmasının geleneksel ekonomilerde yarattığı tahribat, ayrıca eski sömürgelelerin de bağımsızlaşması ve istihdam sorunlarını kendi başlarına çözememelerinin yarattığı sıkışma ile yukarıda değinilmiş olan postendüstriyel dönüşümden ötürü yoğunlaşan Avrupa ülkelerine işgücü göçü, işgücü göçü tarihinde "dördüncü dalga" olarak tanımlanmayı hak edecek ölçü ve boyutlara varmıştır. (1970'li, 80'li yıllarda, petrol üreticisi kimi Ortadoğu ülkelerine yönelik oluşan Ortadoğu, Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya kökenli işgücü göçü de bu "savaş-sonrası" dalganın bir başka kolu ve vechesi olarak görülebilir.) Batı Avrupa ülkeleri esas olarak Akdeniz ülkelerinden, Birleşik Krallık İrlanda ve Commonwealth ülkelerinden, İsveç ise Finlandiya göçmenlerinden yararlanmışlar ve büyümelerini onlar sayesinde gerçekleştirmişlerdir. (Stahl, 1988: 9)

1970'li yıllarda toplam Batı Avrupa nüfusunun %5'ini oluşturan 11 milyona erişmiş bulunan göçmenlerin sayısı (Castles vd., 1973: 4), 1980'li yıllarda 19 milyon

dolaylarında tahmin edilmiştir. (Bostanoğlu, 1996: (Cilt I) 46) 01 Ocak 1993'te "Tek Pazar"ın kabul edildiği 12 ülkeli ve 345 milyon toplam nüfuslu Avrupa Topluluğunda, Topluluk sınırları içerisinde yaşayan ve "üçüncü ülkeler"den gelen 9 milyon (yasal) yabancı göçmenden söz edilmiştir. (Şen vd., 1993: 139) 1995'te bu sayı, 17,576,800'dü ve tüm AB nüfusunun %4,7'sini oluşturmaktaydı. Türklerin payı 2,893,900 olarak hesaplanmıştı. (Şen vd., 1999: 36-7) Sayının, şimdilerde, yasadışı olarak Avrupa ülkelerine giren kaçak işçilerle birlikte, 20 milyonu aşmış olma olasılığı çok yüksektir. Castles, daha 1984'te (s: 89) İngiltere, Fransa ve Almanya'daki Üçüncü Dünya göçmenlerinin, bu ülkelerdeki azınlıkların %40'ından fazlasını oluşturmaya başladıklarını yazmaktaydı. Bu oran, şimdilerde en az %50'ye erişmiş olmalıdır.

Dördüncü dalga göçmenlerin, merkez metropollerine geldikleri zaman gözlenen genel özellikleri, Castells'e göre şöyledir: Onlar, en-düşük ücretle çalışan, en-sağlıklı olan (çünkü gençtirler), en-kötü güvenlik ve sağlık koşullarında yaşayan (bu suretle toplumsal yeniden-üretim maliyetini düşüren), birey sermayedar açısından değil de genel olarak sermaye açısından bakıldığında toplam emek gücünün toplumsal yeniden-üretimini ucuzlatan (birincisi "yetistirme" ve "emeklilik" masraflarını önleyerek, ikincisi daha çok bekarları çağırıp ailenin yeniden-üretimine gerekli toplu hizmet sunumunu engelleyerek, üçüncüsü de "özellekle konutlanma alanındaki çok kötü koşullardan yararlanarak" (vurgu benim, Ö.B.) yerli işçilerden daha düşük bir yeniden- üretim seviyesi sağlayarak) ve son olarak da en-çok ve en- kötü koşullarda / işlerde çalışan kimselerdir. (Castells, 1979 (aşk 1975): 361-3)

Şimdi de, Almanya'daki Türklerin de (olaylar "doğal / politik" akış haline bırakılırsa) hal ve gelecekteki kaçınılmaz "kader"i olarak gördüğümüz "dipsınıf" ("underclass") olgusuna değinelim. "Sınıflı" Batı toplumlarının "en-altlarında" yer alan sorumlu, yoksul, renkli bireylerden, etnik azınlık gruplarından ve/ya da yabancı (konuk-) işçilerden oluşan bir toplumsal, ekonomik ve siyasi oluşumdur, söz konusu olan. İsveç asıllı toplumbilimci Gunnar Myrdal, kavramı, ırk ya da ırkçılıkla doğrudan ilişkilendirmeksizin, Amerikan ekonomisinin işsiz, işlendirilemeyen ve gizli-işsiz bir "ayrıcalıksız sınıf" yarattığını, bunların, genel toplumdaki gitgide ayrı tutulup, onun nimetlerinden yararlanamayan bir kitle haline getirilişlerinden söz eder. (Myrdal, 1963: 10) Ona göre, dipsınıf, "en azından iki kuşak boyunca çalışmamış aileler" den oluşur. İşsizlikten dolayı fakirlik ve bu durumun sürengeliği, bu kavramın ayrıncı özellikleridir. (Aktaran: Çam, 1999: 203-4) Myrdal'a göre ABD'deki dipsınıf, siyahları, kızılderiileri, Porto-Rikoluları, Meksika- Amerikalıları, Asya-kökenli göçmenleri, Güney- ve Doğu Avrupa göçmenlerini ve son olarak, fakat daha az önemli olmayarak, kır ve/ya da kent "slum"larında yaşayan yoksul beyazları kapsar. (1971: 143-6)

"Dipsınıf"ın önemli toplumsal bileşenlerinden biri olan "evsiz"lerin sayısı da tüm dünyada hızla artmaktadır. Hemen tüm kapitalist merkez ülkeler, yani Kanada, İngiltere, F.Almanya, Hollanda, Fransa, İtalya ve dahi Portekiz, evsizlik sorunu ile yüz yüze gelmişlerdir. Hem F. Almanya, hem de Hollanda, ev bulamayan gençlerin ve orta sınıf üyesi kişilerin başını çektiği "konut isyanları"nu yaşamışlardır. (Nitsche, 1981) Bizim kendi gözlem ve kestirimlerimize göre, Almanya'daki evsiz insanların sayısı, resmi tahminlerin çok üstünde ve en az "birkaç milyon" civarında olmalıdır. (Bostanoğlu, 1996: (Cilt II) 557)

Almanya'daki Türk işgücü, 38 yıldır. (hemen sadece) Alman yetkili makamlarının düzenlediği ve dizgeleştirip, uyguladığı genel olarak dört aşamalı "sıkı" bir "yabancılar politikası" ile karşılaşmıştır. Bunlar, sırasıyla:

1. En baştaki "rotasyon" politikası (1973-öncesi dönem) (gelenleri belli bir zaman sonunda geri gönderip, yerine yenilerini çağırma);
2. (Asimilasyonu (özümlemeyi) hedeflemiş) "Entegrasyon" (bütünleştirme) politikası (1973-1980);
3. "Yabancıları durdur ve/ ya da azalt" politikası (1980- 1990); ve
4. "Bütün yabancılar istenmezdir ve/ya da (gitmemekte direnen) Türk'leri yakın! yakın!" politikasıdır (1990-sonrası dönem)!

Sayılan dört değişik "yabancılar politikası"nın, Almanya'da yaşayan Türk'lerin yaşam çizgilerinin belirlenmesinde kesin ve şaşmaz bir rolü olmuştur. Yabancılar politikasının dönemsel niteliği değişkenlik göstermişse de, politikanın her dönemdeki temel uygulama aracı, "oturma izni" ile "çalışma izni" olmuştur.

Bir başka "mekansal" manipülasyon aracı da bizatihi "konut"un kendisidir: Almanya'ya yeni gelen yabancı işçi, yabancılar polisine kaydını yaptırdıktan sonra, oturma izni için başvurur. Ailesini yanına aldırma isteyen işçi ise; 6- yaşından yukarı her aile bireyi için 12 metrekare, 6-yaşından küçükler için de 8 metrekare yaşama mekanına sahip olmak zorundadır. (Bendix, 1985: 29-31)

En azından 1980'li yıllarda "konut sorunu"nu; 24,486,000 hane halkına karşılık, 24,708,000 birim konutun, 100 hane halkı başına 101 konutun varlığı, konut başına 4.4 oda, 80 metrekare alan ve kişi başına 1.77 oda ve 32 metrekare alan gibi oldukça "yüksek konfor" düzeyindeki değerleriyle "nicel olarak" çözdüğü ileri sürülen F. Almanya'da (Jenkins, 1984: 2-6), Türk göçmen işçiler, konut alt-pazarlarının en-kötü müşterisi ve/ya da mağdurları olmuşlardır. Göçmen konutlarının sahip oldukları teknik donatı düzeyi de, bu görece mağduriyet durumunu kanıtlamaktadır. Ulbrich, araştırmasında, yabancıların Almanya'daki "en sorunlu konutlanma koşullarına" sahip olduklarını vurgulamaktadır: Yabancıların %95'i "kiralık" konutlarda (ve bunların da %10'u alt-kiracı(!) olarak oturmakta; %32'si 1-2 odalı konutlara sahip; ve kiracıların sadece %40'ının banyosu ve merkezi ısıtması bulunmakta; dörtte-birinin tuvaleti ise konutunun dışında bulgulanmaktadır. (Burada düşünülmesi gereken bir başka nokta, yabancıların %58'inin "eski-konutlar"da barındığıdır.) (Ulbrich, 1981: 21)

Değişik açık ve gizli "dışlayıcı / ırkçı" uygulamaların, "ekonomik güçlü"den yana çalışan "piyasa" mekanizmaları ile birleşmesinden dolayı, Türk göçmenlerin Alman kentlerinde belli bölgelerde, belli konut alt-pazarlarında toplanma, sıkış(tırıl)ma ve yoğunlaşmaları gerçekleşmiş olup, güncel koşullarda da süregelmektedir. Türklere yönelik ırkçı "muameleler" ve "tanımlama / etiketleme" eylemleri, tam da 1920'ler "Chicago İnsan-Ekolojisi" disiplininin kuramsallaştırdığı "giriş/işgal -yerine-geçme" ("invasion - succession") sürecinin işleyişinde görüldüğü gibi, Alman toplumunda (o (Türk) semtten / bölgeden) "kaçma / boşaltma" hareketlenmelerine yol açmış ve giderek gerçek bir "ekonomik / ekolojik ve etnik" bir "yer değiştirme" olgusunu yaratmıştır. (Hoffmeyer-Zlotnik, 1977: 41-44)

Alman kentlerinde önce "Türk binaları", "Türk yoğunlaşmaları", "Türk mahalleleri" şeklinde gelişen evrimsel süreç, sonunda "Türk ghettoları"na ve "Türk Harlem- ghettoları"na gelip, dayanmış bulunmaktadır. (Arm, 1983; Bostanoğlu, 1987b; Bostanoğlu, 1988/89; ve Bostanoğlu, 1996) Eğer, bir "zorlayıcı" şekilde Türkler buralardan çıkartılamazlarsa, Türkiye'deki gecekonduların "kalcılık" nitelikleri (7), Alman kentlerindeki "Türk Harlem- ghettoları"na da aynen yansacaktır.

IV.SONUÇ

Bu bildiri, bir "poster bildiri" olma durumunda idi. Ancak, makalede de görüldüğü üzere, dünyamızın içine girmiş bulunduğu "küreselleşme" dalgası, öylesine bir "bağlayıcı" ve öylesine bir "birleştirici"; aynı zamanda da öylesine bir "ayrı(m)cı" ve öylesine bir "ayrı koyucu" (segregate edici) ve "gözlerden saklayıcı, göz bağlayıcı" mekanizma işlevi ve rolü oynamaktadır ki (8), Türkiye'deki "o kadim gecekondular", anında, (İnternet bağlantısı bile gerektirmeden!) Almanya'daki "Türk Harlem-ghettosu"na, ya da ABD'deki New York'un siyah Harlem'ine, ya da San Diego'daki Meksika- kökenli kaçak göçmen çadır-yerleşmelerine (17 Ağustos 1999 Marmara depremi yıkıntıları arasından) bağlanmakta ya da onun yerine geçmekte, ya da, yeni bir makalede (Aıyero, 1999: 63) dendiği üzere, New York'un siyah Bronx'u Arjantin'deki "Villa Paraiso" slum'ıyla, yokluk,yoksulluk, çocuk ve genç suçluluğu, (kentsel) şiddet, Wacquant'ın deyimiyle "dehşet ve ölüm tiyatroları" olma bakımlarından kolaylıkla özdeşleş(tiril)ebilmektedir! Böylesine "trajik" bir konum ve durumda, öylesine bir "poster bildiri", eğer önü kesilmezse, sonsuz ve bitimsiz bir "Berlin Duvarı"na dönüştürülebilir. Bildiriye, onun için ve "şimdilik" burada kesmek, belki de, daha iyi olacaktır.

"Yeni" 3.binyıl, acaba, "yeniden" ve o "eski sorunlar manzumesi" ile boğuşulacak bir insanlık dönemi olmayacaktır mı dersiniz? Buna "hayır!" diyebilmeyi ben de gerçekten çok isterdim. Ne yazık ki, sahip olduğum "2.binyıl modernist" toplum, bilim ve tarih bilgi, deneyim ve donanımım, bu beklentinin tam da tersine işaret etmekte!

DİPNOTLAR

- (1) "İşçi konutu gecekondular" konusunda çalışmaları bulunan ve "Batı kapitalizmindeki devlet destekli sosyal ve toplu konut uygulamalarının belirmesinden önceki ucuz işçi yerleşmelerinin sefalet mahalleleri ile şirket şehirleri olduğunu, Türkiye'de ise gecekondunun, (Charles W.M. Hart'ın deyimiyle) "Türlere has bir işçi konutu türü" olduğunu saptamış Acar'ın (1982: 253-5), özellikle 1950-80 arasında gecekondunun "son örneklerinin yapıldığından bahisle, 1980 sonrasındaki gecekondunun, küçük sermaye girişimciliğinde "kaçak apartmanlaşma"ya dönüşerek "yeni bir varoluş kazandığı, bunu (kendisinin) bir yok oluş" olarak tanımladığı konuşması, günümüzde epeyi taraftar toplamış bir görüştür. Ne var ki, bu satırları yazanın söz konusu toplantıda da belirttiği üzere, "gecekondular neredeyse bitmiştir!" saptaması "yanlış bir görüş"tür. Kentlerin (aynı oturumda söz almış bulunan eski DPT'ci iktisat planlamacısı Dr.Ali Nejat Ölçen'in de vurguladığı gibi) "köyleştiği" doğrusu, ki ben de bu yargıya katılıyorum, gecekondunun bittiğini söyleyemeyiz! Bugün yapılan "varoş" edebiyatı, gecekondunun günümüz versiyonundan ibaretir. Bu konuya sonra yine döneceğiz.
- (2) 05.11.1999 günkü; o menfur A.T. Kışlalı suikastini takiben gerçekleştirilen (Ali Kırca'nın) ATV-"Siyaset Meydanı" ("Kemalistler ve 2.Cumhuriyetçiler") tartışmasında sözalan Prof.Dr.Toktamış

Ateş, çok haklı olarak, "dünya üzerindeki bütün devletlerin ve milletlerin resmî (kuruluş) tarihleri vardır; olmak zorundadır; tartışılması gereken bunların ilericî ya da gerici olmalarıdır!" diyordu.

- (3) 1994 yılında yapmış olduğum (yayınlanmamış) bir çalışmadan (Bostanoğlu, 1994) bir bölümü, madem artık özel önem verme dönemine girdik, "tarihsel" bir belge olarak, buraya aktarmama izin verilsin, lütfen: "Tekeli şöyle bir değerlendirme yapıyor: "Denilebilir ki, Cumhuriyet hükümetleri ülkede kentleşme hızının yüksek olmadığı dönemde gayretlerini tek bir kentte yoğunlaştırarak çağdaş görüntüde bir kent ortaya çıkarmışlardır. Ama kentleşme hızı tüm ülkede çok hızlıdır bu modeli tüm ülkede uygulayacak kaynaklara sahip olamamışlardır. Tüm kentler gecekondularıyla, dolmuşlarıyla bugün hepimizin bildiği ikili yapılarına kavuşmuşlardır.(.) Ankara (da) (.) onlardan biri haline gelmiştir. (Tekeli, 1984: 332) Galiba tam da bu sebepten, 1980'li yılların ikinci yarısında (yani Türkiye'yi global kapitalist ekonomiye "liberalizm/özelleştirme" siyasetleriyle "eklemleyen" ANAP hükümeti (ve Genel Müdür B. Şemil) döneminde, 1988 yılında, 1926'da Atatürk zamanında "Emlak ve Eytam (yetimler) Bankası" adıyla kurulmuş ve asal görevi "konutu olmayanlara ucuz konut yaptırmak" olan (Keleş, 1984: 292) ve son günlerde "Civangate" gibi rüşvet, dolandırıcılık ve mafia olaylarıyla kamuoyu gündemine oturmuş bulunan "Emlak Bankası" ((ki) 1926'dan bu yana yaklaşık yarım milyon aileye konut sağlayan Emlak Bankası, (artık) "konut değil (çağdaş) kent parçaları, uydu kentler" üretmektedir: Gebze, Marmara Ereğlisi, Etlik, Çerkezköy, Adana, Çorlu, Ataşehir, Bahçeşehir, Mimaroba, Sinanoba, Elvankent, Konukent, Bilkent konutlar (pardon kentleri) ("konforu tanımlayan hiçbir ayrıntıdan en ufak ödün vermeden") (Emlak Bankası, Broşür, Haziran 1994) gibi), "Genel Müdürlük"ünü sessizce Ankara'dan İstanbul'a "nakletmiştir"! Yani, devletin bankası, devletin "yasal" başkentinde bulunmak gereğini tanımayarak, devletin "eylemli" başkentine(!) taşınmıştır. Bu olgu, zannederiz, bir "çifte başkentlik" (Washington-New York; Bonn- Berlin; Brasil- Sao Paulo; İslamabad- Karaçi; Canberra- Sydney gibi "yasal versus eylemli başkentlik" olgusunu Ankara- İstanbul çiftinde de görmek olanaklıdır; bu konuda bkz.: Tankut, 1990: 8-20; Mustafa Balbay, "İstanbul'un Altı-Üstü", Cumhuriyet, 09.10.1994, 1, 6) durumunun simgesi ve belirtisidir.(.) 1990'lı yıllarda İstanbul'a "kayan" başka bir etkinlik alanı, siyasetin yanısıra, (.) "şehir planlama"dır. Kuramsal planda İstanbul'a kayışın önemli araçlarından biri, meslek alanı içinde önemli bir bilgilen(dirme)/ haberleşme aracı konumuna yükselmiş bulunan (üç aylık) "İstanbul" dergisidir. Dergi, 1991 Temmuz'unda İstanbul'da, "başta tarihçiler ve toplumbilimciler olmak üzere çeşitli meslek ve çevrelerden aydın" 319 kurucu üyenin ortak girişimi olarak kurulmuş bulunan ve yönetim kurulu başkanlığını İ. Tekeli hocamızın yaptığı "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı"nın bir yayınıdır. ("Tarih Vakfı"nın ana etkinlikleri arasında, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal tarihi alanında uzmanlaşan bir arşiv, kütüphane, araştırma, eğitim ve yayın kurumu olma gibi amaçlara yönelik çalışmalar başta gelmektedir.(.) Dergi'ye, (SHP'li N. Sözen döneminden başlayarak) İstanbul Belediyesi ve yan kuruluşu olan İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Ticaret A.Ş. de "maddi-manevi" destekte bulunmuşlardır. Dergi'nin çıkışındaki başlıca amaç, "binlerce yıllık kent üzerinde bir düşünce platformu oluşturmak" ve "değişen ve her gün yeniden biçimlenen İstanbul'un oluşumuna katkıda bulunmak" olarak tariflenmiştir. (Yayın Kurulu, "İstanbul Siziniz!", İstanbul, 1, Nisan 1992, s.11) "Niçin şimdi?" sorusuna da, "zengin bir tarihi birikime sahip olarak, demokratik bir siyasal rejim içinde, orta gelişmişlik düzeyinde bir ülkenin metropolü olarak yaşayan" "İstanbul'un"; birincisi, "toplama 80 yıl olarak kestirilen kentleşme sürecinin tam ortasında bulunması" ve (ayrıca da) ikincisi, "dünyanın küreselleşme aşamasında bulunuyor olması" diye cevap verilmektedir.(.) Bize kalırsa, bu oluşumda, belki bir üçüncü etmen olarak, 1984-1989 ANAP dönemi belediyeceğinde İstanbul sahnesinde gerçekleştirilen "12 kısım tekmilli birden Özal- Dalan yerel/ulusal/uluslararası yağma/talan" tiyatrosunun seyredenlerde yarattığı korkunç izlenimlerin ve açıklıkla dile getirilmese de, aydınlar/bireylerde su yüzüne çıkan "ulusal/toplumsal savunma içgüdüsü"nü ve refleksinin de payı sayılmak gerekir." (ss.11-13) Görülmektedir ki, "İstanbul" dergisinin ve giderek "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı"nın ortaya çıkışları, bizatihi, "İstanbul"unu nasıl satabileceğini" (kara kara (?) düşünmeye başlayan aydınlarımızın (ve dahi dolayısıyla hepimizin) halen içinde yaşamakta olduğu "İstanbul'un ve Türkiye'nin küreselleşmesi" sürecinin örgensel birer parçasıdır. (Bkz.: Keyder, 1993; Keyder ve Öncü, 1993.) Cumhurbaşkanımız Demirel de son bir açıklamasında, beklenmekte olan "Özalist transformasyon"un (dönüşümün) gerçekleşmekte olduğunu şu sözlerle belirtmektedir: "Mali hizmetler sektörümüz ve sigorta

- kurumlarımız küresel pazarlarla tam anlamıyla bütünleşmiştir. İstanbul, Avrasya'nın finans ve ticaret merkezi haline gelmiştir." (B. Ecevit, "Ekonomik Zirvede Gündem: Kadın ve Çevre", Cumhuriyet, 05.11.1999, s.3.) Bu anlayışın bir başka yansıması da, İstanbul'un; küreselleşme, Avrupa'nın yeniden yapılanması ve tek pazarın gerçekleşmesi, ayrıca da sosyalist blokun çözümlenmesi gibi üç oluşumun etkileri altında globalliğini aramak durumunda kalmasıdır. Bunu da göngörmüş kent, John Friedmann'ın kabul ettiği "küreselleşmiş sermayenin toplanması ve bölgesel üretimin ve uluslar arası pazarın yeniden örgütlenmesinde kullanılması" kriterine göre kurulduğunda, Avrupa ölçeğindeki Londra, Paris, Rotterdam, Frankfurt/Main ve Zürich gibi birinci derece; Viyana, Brüksel, Madrid ve Milan gibi ikinci derece merkezlerden oluşan hiyerarşi içinde sağlamak zorundadır! (Bkz.: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve IULA-EMME (Kaleme alanlar, büyük olasılıkla: İ. Tekeli, Y. Gülöksüz ve S. Yıldırım), 1993: 12-14)
- (4) Bir başka kaynakta, tüm dünya üzerindeki 30,000 bilgisayar ağının oluşturduğu söylenen İnternet'e kayıtlı bilgisayar sayısının 8 milyon, kullanıcı sayısının ise 40 milyon olduğu tahmini yapılmaktadır. (Bkz.: Törenli, 1998-99: 26)
- (5) Bu bakış açısına yakın bir görüşü, biz de, geçen yılki DŞG 22. Kolokyum toplantısında, Acar'ın "gecekondu bitmiştir!" biçimindeki konuşmasından sonra tepki gösterirken, ayrıca da Doç.Dr.Zekai Görgülü'nün, "İstanbul özelinde bugün gecekondu ("hisseli bölüntülü") farklı bir yapı kazanmıştır!" saptamasına karşı (bu konuda bkz.: Görgülü, 1998) savunmuşuk ve özetle: "Gecekondu biçim değiştirmiştir, doğru; ama bu durum gecekonduyun özünün değiştiği anlamına gelmez. Gecekonduyun varolmaması için, temelde, onu yaratan süreçlerin yok olması gerekir ki, bunu maalesef tespit edemiyoruz. Dünyanın yoksullaşma sürecinde olduğu bir ortamda, ki Türkiye'nin daha da fazla olarak bu ortamdan etkilendiği malum ve ayrıca da Türk tarımının darımadığı bir ortamda, ki bugün hayvancılık da yok olmuştur, kırdan kente göçün olmaması için değil, olması için pek çok sebep vardır. Yani, "talep" meselesi artıyor. "Arz" meselesine gelince: Belediyelerin, yerel yönetimlerin herhangi bir arsa üretimi ya da konut stoku sağlama gibi bir çabaları olmadığına göre, burada da önemli bir eksiklik var demektir. Dolayısıyla gecekondulaşma potansiyeli, eskisine göre çok daha fazla yükselmiştir. Bu durum gecekonduyun varolacağını ve devam edeceğini gösterir!" demiştik. (Bostanoğlu konuşması, 1998, DŞG 22.Kolokyum, Ankara (Band (kendi) çözümü(müz)).)
- (6) Bu bölümde büyük ölçüde, (Bostanoğlu, 1999) çalışmamızdan yararlanıyoruz.
- (7) Gecekondu ve gecekonduyunun kalıcılık nitelikleri, küresel pazarda "İstanbul'u nasıl satmalı?" diye tasarlanan aydınlarımızdan bazıları bile şaşırınmış olmalı ki, son çalışmalarında şu şekilde fikir beyan edebilmektedirler: "Kendi yönlerinden göçmenler de artık uzunca bir süredir (İstanbul'da) sayısal çoğunluğu oluşturuyorlar ve kentin siyaseti ile kültürüne damgalarını vurmuş durumdadır". (Keyder, 1999: 92)
- (8) Batılı "çok-kültürlülük"ün, kültürlerin "kült"leştirilip, birbirinden "izole edildiği" bir ideoloji ve vasat olduğu hakkında son bir çalışma için bkz.: Kaya, 1999.

KAYNAKÇA

- Acar, Erhan (Kasım 1982) "İşçi Konutu Olarak Gecekondu", Gülöksüz, Yiğit (Der.) Türkiye Birinci Şehirlik Kongresi - 1.Kitap, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, Ankara, 253-65.
- Acun, Ramazan (1998) "Bilim, Bilgi Teknolojisi ve Türkiye", Yediyıldız, Bahaeddin, Özdemir, Çağatay ve Unan, Fahri (Yayına hazırlayanlar) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlimi Kongresi: "Milli Kültürler ve Küreselleşme", Türk Yurdu Yayınları No:41, Konya, 83-92.
- Akgönenç, Oya (1998) "Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu", Yediyıldız, Bahaeddin, Özdemir, Çağatay ve Unan, Fahri (Yayına hazırlayanlar) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlimi Kongresi: "Milli Kültürler ve Küreselleşme", Türk Yurdu Yayınları No:41, Konya, 121-7.

- Akgül, M. (1994) Internet: Bilgiye Erisimin Yeni Arac ve Olanakları, Bilkent Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Arın, Cihan (1983) "Einleitung - Immigranten in der deutschen Gesellschaft" Arın, Cihan (Der.) Ausländer im Wohnbereich içinde, EXpress Edition, Berlin, 11-20.
- Auyero, Javier ((Mart) 1999) ""This is a Lot Like the Bronx, isn't it?" Lived Experiences of Marginality in an Argentine Slum", International Journal of Urban and Regional Research, Vol.23, No:1, 45-69.
- Bendix, John (1985) "On the Rights of Foreign Workers in West Germany" Başgöz, İlhan ve Furniss, Norman (Der.) Turkish Workers in Europe içinde, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, ss.23-55.
- Bostanoğlu, Özer (1999) "Yeni Bir Evropai Oluşum: Almanya'da Türk(-Alman) "Dipsınıf"ı", Mürekkep dergisinde yayınlanacak.
- Bostanoğlu, Özer. ((Şubat) 1996) The Turk(o-German)ish and Mexican-American (Guest-)Workers/Immigrants in the World- Economy: From Labor Migrants (of the Third World) to Underclass Members in (Ethnic/Racialised) Harlem-Ghettos (of the First World) (Volumes I and II), Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Bostanoğlu, Özer ((Eylül) 1993) "Amerika Birleşik Devletleri'nde Evsizlik", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 26, Sayı 3, 153-68.
- Bostanoğlu, Özer (1994) "Türkiye'de Kurumsal Şehir (Post(-u-) Planlamanın 25.Yılı Ya da Ankara Modernizminden İstanbul Postmodernizmine", (Yayınlanmamış çalışma), Ankara.
- Bostanoğlu, Özer (Güz 1988-Kış 1989) "(Federal) Alman Kentleşmesinde Konut ve Türk Sorunu", Toplum ve Bilim, No:43/44, 141-56.
- Bostanoğlu, Özer (1987a) "Mimar Sinan, Mimarlığımız ve Şehirciliğimiz", Bayındırlık ve İskan Bakanlığı - Bülten, Yıl 19, Sayı 96, 41-44.
- Bostanoğlu, Özer ((Aralık) 1987b) "Türkiye'den Federal Almanya'ya Yönelen Dışgöç Hareketi ve Yarattığı Mekansal Oluşumlar", Amme İdaresi Dergisi, 20 (4), 89-106.
- Bostanoğlu, Özer (1986) Squatter (Gecekondu) Upgrading Phenomenon in Turkey With Special Emphasis Upon Technical Infrastructure, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Cansever, Turgut (1998) "Sanat ve Kaybolan Estetik Değerlerimiz", Yediıldız, Bahaeddin, Özdemir, Çağatay ve Unan, Fahri (Yayına hazırlayanlar) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlimi Kongresi: "Milli Kültürler ve Küreselleşme", Türk Yurdu Yayınları No:41, Konya, 129-35.
- Castells, Manuel (1996) The Information Age: Economy, Society and Culture - Volume I: The Rise of the Network Society, Blackwell, Oxford.
- Castells, Manuel (1989) The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.
- Castells, Manuel (1979 (aslı 1975)) "Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism: The Western European Experience" Cohen, Robert, Gutkind, Peter C. W. ve Brazier, Phyllis (Der.) Peasants and Proletarians: The Struggles of Third World Workers içinde, Monthly Review Press, New York ve London, 353-379.
- Castles, Stephen ve Kosack, Godula (1973) Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe, Oxford University Press, Londra, New York, Toronto.
- Castles, Stephen (1984) Here for Good, Pluto Press, London.
- Çam, Sürhan (1999) ""Sınıf-altı" Kavramına Kuramsal Bir Yaklaşım", Mürekkep, 12, 203-23.
- Erbay, Yusuf (1998) "Kavram Olarak Küreselleşme", Yediıldız, Bahaeddin, Özdemir, Çağatay ve Unan, Fahri (Yayına hazırlayanlar) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlimi Kongresi: "Milli Kültürler ve Küreselleşme", Türk Yurdu Yayınları No:41, Konya, 145-53.
- Erder, Sema (1996) İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erder, Sema (1997) Kentsel Gerilim (Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması), Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayını No:31, Ankara.
- Erder, Sema (1999) "Göç, Yerleşme ve "Çok" Kültürel Tanışma", Birikim, Temmuz, 68-75.
- Görgülü, Zekai (1998) "Gecekonunun Yasal ve Niteliksel Dönüşümü Ya da Hisseli Bölüntülü Alanlar", Dülgeroğlu- Yüksel, Yurdanur ve Kerem, Zeynep (Der.) Göç, Kent ve Gecekondu: Kentte Mekanın Dönüşümü Sorunu ve Yaklaşımlar Üzerine Yazılar içinde, Birsan Yayınevi, İstanbul, 21-34.
- Hoffmeyer-Zlotnik, Jürgen (1977) Gastarbeiter im Sanierungsgebiet, Hans Christians Verlag, Hamburg.
- Jenkis, Helmut W. (1984) Alman Konut Sistemi ve Konut Sivasaları (Çev.: Sayın, Erol), Kent-Koop Yayını No:36, Ankara.

- Kasaba, Reşat (1998) "Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm", Bozdoğan, Sibel ve Kasaba, Reşat (Der.), Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde, Elhüseyni, Nurettin (Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 12-28.
- Kaya, Ayhan ((Güz) 1999) "Türk Diasporasında Etnik Stratejiler ve "Çok-KÜLT-ürlülük" İdeolojisi: Berlin Türkleri", Toplum ve Bilim, 82, 23-57.
- Keleş, Ruşen (1984) Kentleşme ve Konut Politikası (Kentbilim İlkeleri), Ankara Üniversitesi SBF Yayını (No:540), Ankara.
- Keyder, Çağlar ((Kış) 1999) "Konut Piyasası: Informelden Küresele", Değer, Yıl 12, Sayı 35, 73-93.
- Keyder, Çağlar (1993) "İstanbul'u Nasıl Satmalı?" Ulusal Kalkınmacılığın İflası içinde, Metis Yayınları, İstanbul, 90- 101.
- Keyder, Çağlar ve Öncü, Ayşe (1993) "Küresel Ekonomiye Entegrasyon Süreci: İstanbul Yol Ayrımında", İstanbul, 7, Ekim 1993, 28-35.
- Köksal, Kaan (1998) "Ölümünden Yaşam Gücü", Al, Yonca Hırol (Der.) Van Dosyası: Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk, Mimarlık içinde, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 4- 17.
- Lerner, Daniel (1958) The Passing of Traditional Society, The Free Press, New York.
- Lewis, Bernard (1991 (Ori. 1960)) Modern Türkiye'nin Doğusu (4.Baskı), (Kurath, Metin (Çev.)), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Lyon, David (1997) Elektronik Göz (Hattatoğlu, Dilek (Çev.)), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Mollenkopf, John Hull ve Castells, Manuel (1991) "Introduction" Mollenkopf, John Hull ve Castells, Manuel (Der.) Dual City: Restructuring New York içinde, Russell Sage Foundation, New York, 3-22.
- Myrdal, Gunnar (1963) Challenge to Affluence, Pantheon Books, New York.
- Myrdal, Gunnar (1971 (1965)) Aufsätze und Reden (Trans. by: Lang, Michael), Edition Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Nitsche, Rainer (1982) Haeuserkaempfe 1872/ 1920/ 1945/ 1982, Transit Buchverlag, Berlin.
- Nowald, Inken (1982) "Stadt und Utopie - Beispiele aus der Vergangenheit", Neuer Berliner Kunstverein E.V. (Der.) Stadt und Utopie: Modelle idealer Gemeinschaften içinde, Verlag Frölich & Kaufmann, Berlin, 15-48.
- Önen, Yavuz ((Haziran) 1996) "Sunuş: Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı Ne Diyor?" TMMOB (Der.) Bölgeci Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması içinde, TMMOB Yayını, Ankara, 7-14.
- Özdtm, Aydın (1999) "Cumhuriyet'in 75.Yılı İçin Bir Anıt: Bilanço '98", Cumhuriyet - Kitap, Sayı 505, 21.10.1999, 1,4.
- Stahl, Charles W. (1988) "Introduction" Stahl, Charles (Der.) International Migration Today - Volume 2: Emerging Issues, Unesco / University of Western Australia, Paris, 9-21.
- Şen, Mustafa (1996) "Güneydoğu Anadolu Göçmenleri, Konut ve Kentleşme Yeni Örüntüler", Komut, Emine M. (Der.) "Diğerleri"nin Konut Sorunları içinde, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 251-6.
- Şen, Faruk, Ulusoy, Yunus ve Öz, Güray (Mart 1999) Avrupa Türkleri: Federal Almanya ve Diğer Avrupa Birliği Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü, Cumhuriyet, İstanbul.
- Şen, Faruk ve Koray, Sedef (Kasım 1993) Türkiye'den Avrupa Topluluğu'na Göç Hareketleri, Köln Türkiye Araştırmalar Merkezi Yayını - Önel Verlag, Köln.
- Şenyapılı, Tansı (1998a) "Cumhuriyet'in 75. Yılı Gecekonumun 50.Yılı", Sey, Yıldız (Der.) 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde, Numune Matbaası, İstanbul, 301-16.
- Şenyapılı, Tansı (1998b) "Bugün Değişene Bakmamak Geleceği Görmektir", Dülgeroğlu- Yüksel, Yurdanur ve Kerem, Zeynep (Der.) Göç, Kent ve Gecekondu: Kentte Mekanın Dönüşümü Sorunu ve Yaklaşımlar Üzerine Yazılar içinde, Birsan Yayınevi, İstanbul, 149-58.
- Tankut, Gönül (1990) Bir Başkentin İmarı - Ankara:(1929- 1939), ODTÜ Yayını, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve IULA-EMME (1993) Geleceğin İstanbul'u - Demokratik, Etkin ve İnsanca Yaşanabilen Bir Dünya Kenti -Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı Raporlar Dizisi 5, Kent Basımevi, İstanbul.
- Tekeli, İlhan (1999a) "Cumhuriyetin 75.Yılına Kutlama Etkinliklerinden En Kalıcısı", Cumhuriyet - Kitap, Sayı 505, 21.10.1999, 5-6.
- Tekeli, İlhan (1999b) "Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler", Modernite Aşılırken Siyaset içinde, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 23-47.
- Tekeli, İlhan (Eylül) 1998a) "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlanması", Sey, Yıldız (Der.) 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde, Numune Matbaası, İstanbul, 1-24.
- Tekeli, İlhan (1997) "Önsöz", Erder, Sema, Kentsel Gerilim (Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması) içinde, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayını No:31, Ankara.
- Tekeli, İlhan (1996) Habitat II Konferansı Yazıları, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara.

- Tekeli, İlhan ((Mart) 1998b) "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması", Bozdoğan, Sibel ve Kasaba, Reşat (Der.), Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde, Elhişeyni, Nurettin (Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 136-52.
- Tekeli, İlhan (1994a) "Demokratik Düşüncenin Temellendirilmesi ve Eleştirel Kuram Üzerine Düşünceler", Toplum ve Bilim, 63 (Bahar), 102-121.
- Tekeli, İlhan (1994b) "Konuşma", Türk Belediyecilik Derneği (TBD) -Konrad Adenauer Vakfı - Mahalli İdareler Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi (Der.) Geçekondulaşmanın Önlenmesi, Kentleşme ve Planlama, TBD Yayını, Ankara.
- Tekeli, İlhan (1984) "Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirilmesi", Yavuz, Erdal ve Uğürel, Ü.Nevzat (Der.), Tarih içinde Ankara - Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ Yayını, Ankara, 321-38.
- Törenli, Nurcan (1998-99) "İletişim Ağlarının Yeniden Yapılanması", (TMMOB) Birlik Haberleri, Yıl 26, Aralık-Nisan sayısı, 22-30.
- Tuna, Korkut (1998) "Banı Yayılmacılığı, Küreselleşme ve Son Lokmalar: Milli Ahlak Meselesi", Yedi yıldız, Bahaeddin, Özdemir, Çağatay ve Unan, Fahri (Yayına hazırlayanlar) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: "Millî Kültürler ve Küreselleşme", Türk Yurdu Yayınları No:41, Konya, 137-44.
- Ulbrich, Rudi (1981) "Die Wohnungsversorgung im Spiegel der Statistik" Brech, Joachim (Der.) Wohnen zur Miete: Wohnungsversorgung und Wohnungspolitik in der Bundesrepublik, Beltz Verlag, Weinheim ve Basel, 16-31.
- Yalçınkaya, Ayhan (1999) "Türk Edebiyatında Ütopya", Mitrekeç, Sayı 12, 78-128.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK-GELENEKSEL MEKAN ÇATIŞMASININ DİYARBAKIR SUR İÇİ ÖRNEĞİNDE İRDELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. F. Demet ÇETİN
Arş. Gör. Neslihan DALKILIÇ
Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü
21280 DİYARBAKIR
Tel: 0412-248 84 03
Fax: 0412- 223 76 83

Bugün içinde bulunulan koşullar, boyutları oldukça önemli olan toplumsal bozulmaların en büyük göstergesidir. Gelişmekte olan Türkiye’de özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında yaşanan kente göçler, kent nüfuslarını 5-10 katına çıkarmıştır. Kentler 1950’lerde toplam nüfusun %18’ini barındırırken, 1995 de bu oran %75-80 değerine ulaşmıştır. Bu durum, karşılanamayan iskan talebi nedeniyle çarpık kentleşmelere temel oluşturmuştur. Önce, kendine ev yapmak amacıyla oluşan gece kondu olgusu, giderek informel kentleri oluşturmaya başlamıştır. Bu informel kent yapısında, göç eden halkın getirdiği kültür ile kentlinin kültürü büyük bir çatışma içine girmektedir. Sonuçta, tüm toplumlarda yaşanan kültür deformasyonları ortaya çıkmaktadır. Kültür, insanın çevresiyle ilişkisi sonucu ortaya çıktığı için zaman içinde şekillenmekte, bilgi ve beceri ile bütünleşip özelleşmektedir. Kökünde, kent görünümündeki değişimler de bir tür kültür deformasyonudur.

Kalkınma ve sürdürülebilirlik kapsamında, kentlerin yaşadığı önemli sorunlardan biri olan bu tür yapılanma çevresel duyarlılığı tamamen ortadan kaldırmıştır. Sanayileşme, modernizm ve küreselleşme bağlamında kent, içinde bulundurduğu insana yabancılaşmıştır Oysa insan- çevre ile uyumlu bir yapılaşma kentin fonksiyonel disiplinindeki kalitesinin ifadesidir. Sürdürülebilirlik ise, ancak çevresel duyarlılık olarak tanımlanabilecek böyle bir disiplinle sağlanabilecektir. Çevresel duyarlılık, planlama aşamalarında somut bir boyut kazanmalıdır. Dolayısıyla planlamalar, sürdürülebilirliğin temel taşları olacaktır.

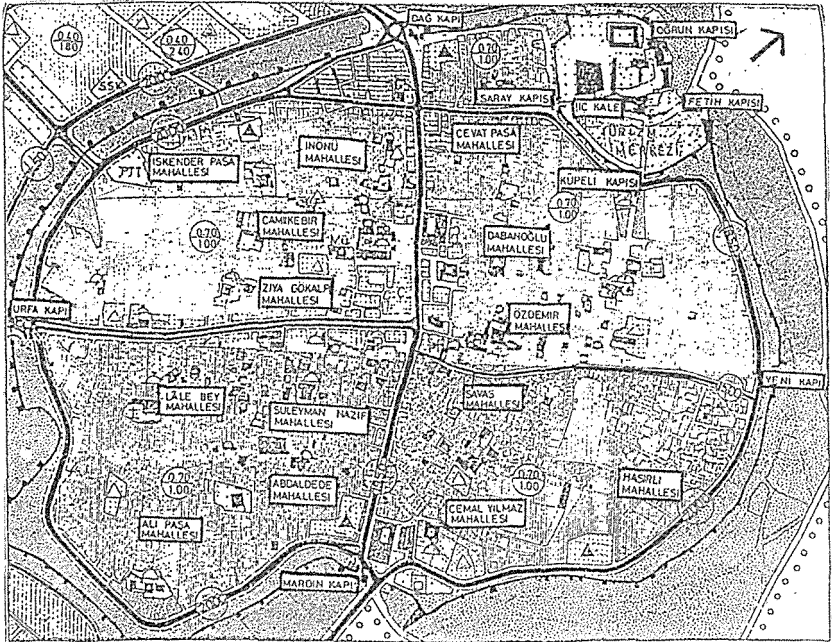
Planlama kavramı, pek çok konuda irdelenebilmektedir. Bu kavram kentsel mekan-kültür ve geleneksel mekana indirgediğinde boyut imar kuralları ve “çevre düzeni planı” olarak tanımladığımız makro ölçekli imar planları ile sınırlıdır. Ancak imar planları ile yapılan girişimler de kalite sorununu çözememekte, mekanlar arası çatışmayı engelleyememektedir. Bu tür bir çatışmayı engellemek amacıyla Avrupa’nın büyük kentlerinde “kent içinde kent oluşumu” üretilmiş ve kentlerde nüfus, 1-1.5 milyon ile sınırlandırılmıştır. Yani rasyonel bir dağılım sağlanmaya çalışılmıştır.

Sürdürülebilir kavramında ana ilke; doğal, tarihi ve sosyal değerleri, geleceğe taşıyacak süreçte, mekanlar arası çatışmayı engelleyecek biçimde, ayakta ve canlı tutabilmektir.

Tüm planlamalar ise sürdürülebilirliği desteklemelidir. Sürdürülebilirliğin sağlanması için, planlamalarda ekoloji ve bilimsellik önemli olmaktadır. Bu da, planlama ve korumanın, yaşam olgusu ile ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Oysa ülkemizde üretilen imar planları ekoloji ve bilimsellik dikkate alınmadan üretilmektedir. Sonuçta sürdürülebilirlik kavramı, özellikle geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıyı sağlayan geleneksel mekan ile çatışma içine girmektedir. Geçmişimiz için gelecek, gelecek için geçmiş diyalektiği göz ardı edilmemelidir.

UIA Mimarlık Mirası II. Bölge Çalışma Grubu İstanbul Deklarasyonu'nda anılan "özgürlüğünü sürdüreceği gelişebilen evrensel bir kent yaşamı imajı 2000'li yıllarda mimarlığın ve mimarlığın misyonu açısından da temel bir tartışma eksenidir. Bu imajın temel kaynağı olan kentlerin kimliklerinin doğal ve kültürel değerlerinin varlıklarını sürdürebilmeleri ve gelecek kuşaklara aktarabilmeleri için evrensel bir boyut kazanmalıdır" tanımlaması sürdürülebilir gelişmeler için önemli bir sonuçtur.

Diyarbakır Tarihi Sur İçi Kentsel Sit alanı da sürdürülebilirlik tanımı içinde önemli bir değerlendirme alanıdır. Diyarbakır kenti, tarihi Mi. 3000 yıllarına dayanan bir geçmişe sahip kale kenttir. Etrafı surlarla çevrili olan tarihi kent dokusu sur içini dışarıya bağlayan dört ana yolla bölünmüştür. Geleneksel Türk Mimarisi'nde görülen, bir ibadet yapısı etrafında gelişen planlama, Diyarbakır eski dokusunda kentin en büyük camii olan Ulu Camii etrafında gelişmiştir (Şekil 1).

Şekil 1 Diyarbakır Sur İçi Dokusu

Camii çevresinde gelişen ilk fonksiyon alış-veriş eylemidir ve buna bağılı yapılanma olmuştur. Daha sonra, çevre yerleşim yerlerinden kente gelen yolcuların istihdam edileceğı hanlar ve kervansaraylar, bu alış-veriş ünitelerine yakın yerlerde inşa edilmiştir. Bu yapılanmayı diğeri sivil mimarlık ürünleri izlemiş ve konut dokusu da bu çerçevede yerini almıştır. Tarihi pek çok niteliğı dokusunda barındıran Diyarbakır Tarihi Sur İçi Kentsel Sit alanı gün geçtikçe bir çok olumsuz etmen nedeniyle hızla tahrip olmakta ve boyut artarak yok olmaya kadar gitmektedir. Sürdürülebilir mimari gelişim içinde ise bu tür tarihi değerlerin doğru planlama kararları ile değerlendirilmesi; böylelikle günümüz mekanı ile geleneksel mekan arasındaki çatışmanın giderilmesi gerekmektedir.

Bu amaçla örneklem kümesi, etrafı surlarla çevrili, geleneksel konut örnekleri ile yeni yapıların bir arada bulunduğu Diyarbakır tarihi sur içi doku olarak seçilmiştir. Gün geçtikçe yeni sistemlerle yapılan, mimari değeri az olan ve geleneksel dokuyla hiçbir uygunluğu olmayan binalar geleneksel kent dokusuna zarar vermektedir.

Tarihi doku içinde yer alan geleneksel Diyarbakır evlerinde, özellikle, bakımsızlık, konfor şartlarının yetersizliğı, evlerin plan ve cephe düzenine uymayan ekler ve bölünmeler, kullanılan yeni malzemenin özgün malzemeyle uyumlu olmaması bozulmaya neden olan etmenler olarak belirlenmiştir.

Alan çalışması sırasında yapılan gözlemlerde; sur içindeki geleneksel konut sahiplerinin zaman içindeki ekonomik düzey değişiklikleri nedeniyle, büyük bir bölümünün evlerini satarak veya kiraya vererek, sur dışında yapılan yeni evlere taşındığı tespit edilmiştir. Orta ve az gelirlili ailelerin ise alt yapısı hazır olan, bu konut türlerini satın aldığı veya kiraladığı gözlenmiştir. Ancak, evlerde yaşayanların büyük bir bölümünün evlerin bakımını yapacak bilince ve maddi güce sahip olmadığı açıktır. Bu durum, evlerde düzenli yapısal bakımların yapılmasına önemli bir engel oluşturmaktadır.

Tuvalet, banyo ve mutfak gibi mekanların bazı evlerde bulunmaması, var olanların ise konfor şartlarının günümüz ihtiyaçlarına yeterince cevap verememesi nedeniyle bu mekanlarda değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bütün bu etmenler; konfor şartlarının iyileştirilmesi amacıyla, yeni mekanların eklenmesini ya da var olan mekanların bölünmesini gerektirmiştir.

Talepler, özgün kullanım biçiminin değişmesi ve sosyal yapıdaki gelişmeler, oluşan yeni kullanım gereklilikleri, mekan kullanımı açısından sorun yaratmıştır. Bu sorunlar yeni ekler ve bölünmelerle giderilmeye çalışılmıştır.

Bu bozulma nedenleri yapılarda aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarmıştır:

- Konut sahipleri, avlu içine, kira amaçlı yeni birimler yapmış ya da mevcut konuta kat çıkmıştır Bunun dışında değişik fonksiyonları karşılamak için konutla bitişik olarak eklemeler yapılmış, içte yeni hacimler oluşturulmaya çalışılmıştır.
- Yapılarda değişik ihtiyaçları karşılamak için oluşturulan yeni hacimlere kapılar, pencereler, duvarlar ve düşey sirkülasyonu sağlayan merdivenler eklenmiştir.
- Yapılan eklerin çoğı, geleneksel evlerin plan ve cephe düzenine uymamaktadır. Bu

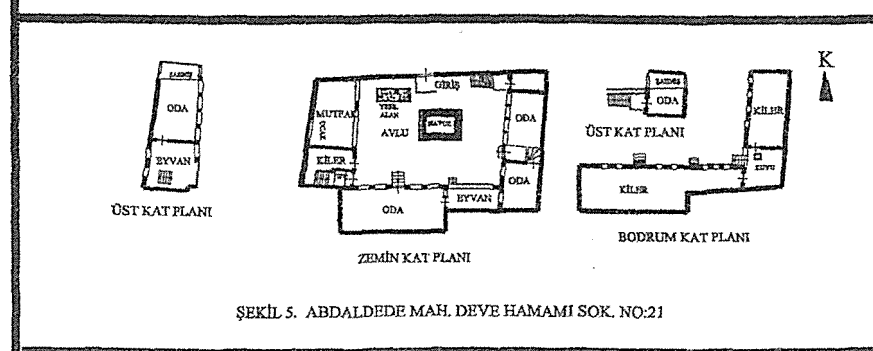
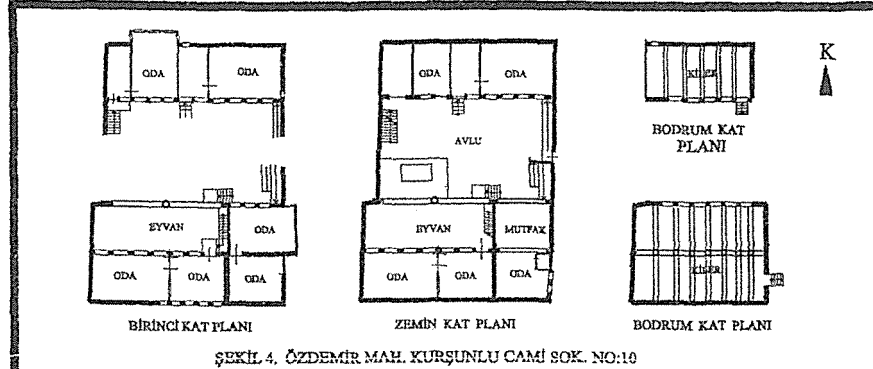
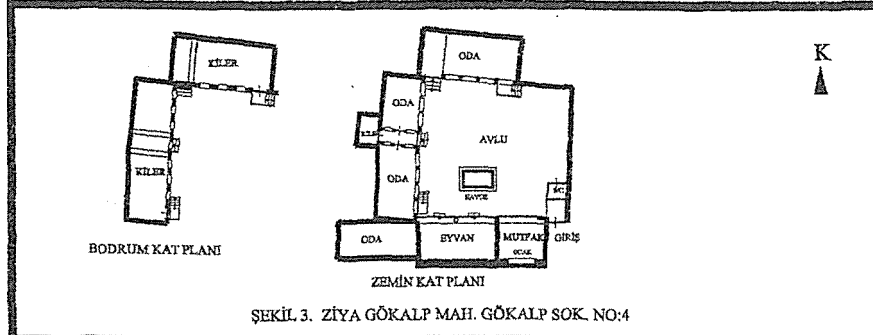
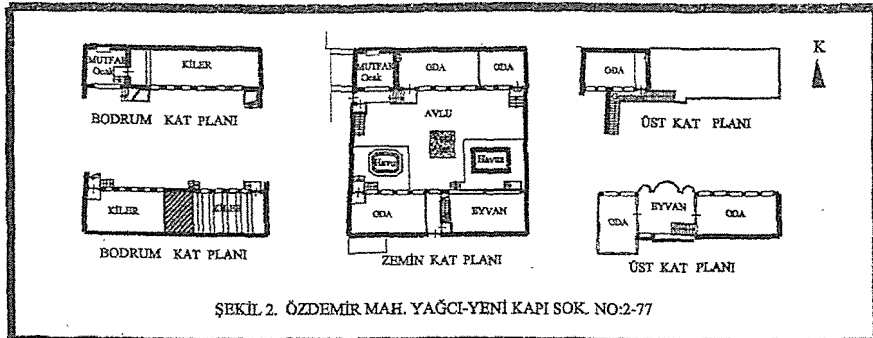
ekler, genellikle yapıyla uyumsuz malzeme ve teknikle yapılmıştır.

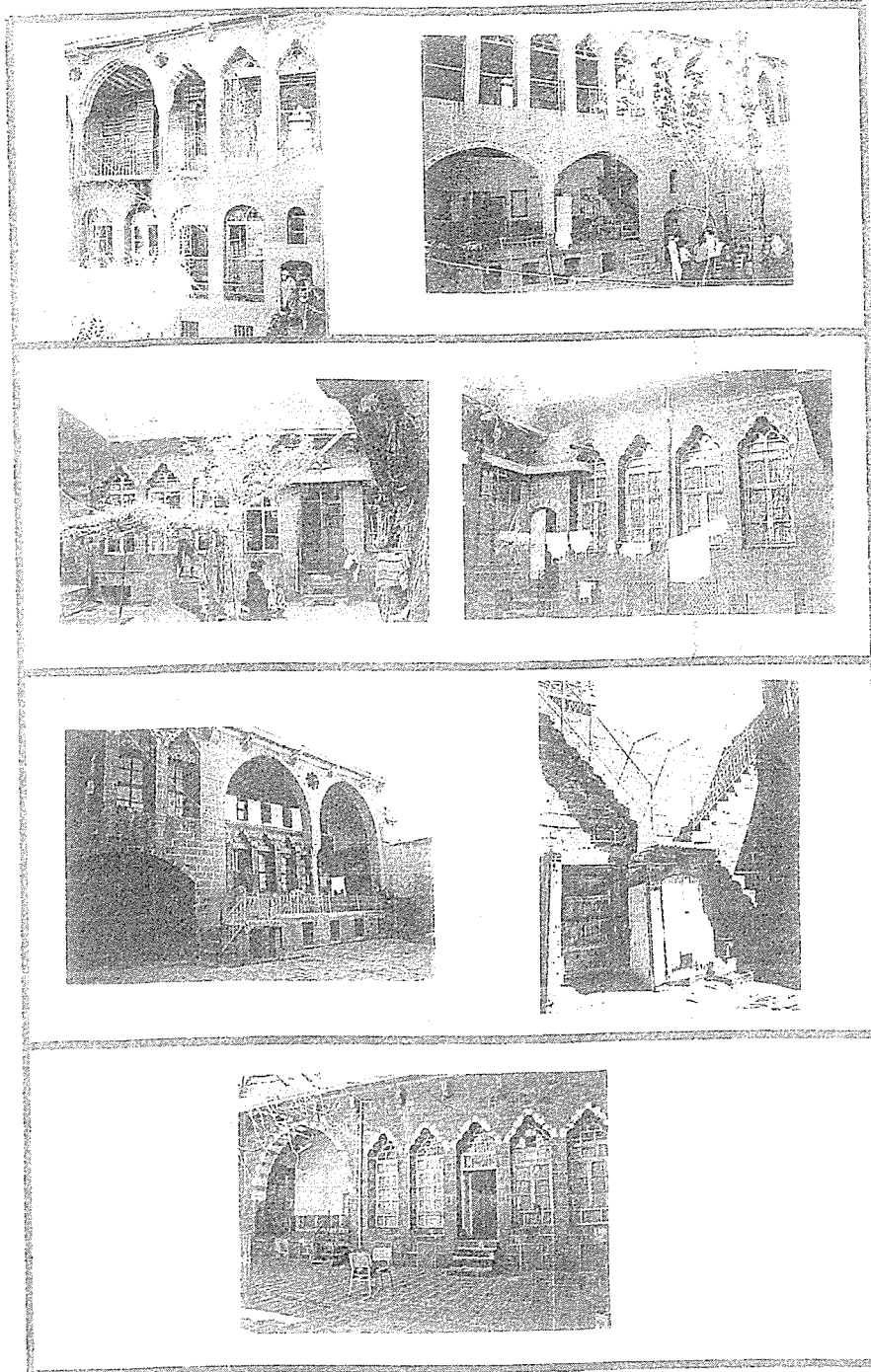
- Büyük aileler için tasarlanan evler, günümüzdeki kullanıcıları olan çekirdek aileler için büyük gelmiştir. Yeni ev sahipleri, konutu bölerek kiraya vermiş, ya da konutun bir bölümünü boş bırakarak, sadece birkaç odasını kullanmıştır.
- Geleneksel konutlarda görülen bölünmelerde belirli bir planlama ilkesi yoktur. Genellikle büyük odalar bir duvarla bölünmüştür.
- Yapı içerisindeki bazı mekanlar; tuvalet, banyo ve mutfak gibi servis mekanı ihtiyacını karşılamak amacıyla parçalanmıştır.
- Yeni malzeme kullanımı ve mevcut malzemenin yeni malzeme ile değişimi, birçok uygulamada renk ve kullanım tekniği açısından konut dokusuyla uyumsuzluk yaratmıştır. Bunu en çarpıcı örneği duvar yapımlarında görülmektedir. Özgün duvarlarda kullanılan malzeme bazalt taşıdır. Ancak ekleme ve yeni yapılarda tuğla ya da briket malzemenin kullanıldığı belirlenmiştir. Oluşturulan bu duvarlar, renk ve doku açısından geleneksel yapıyla uyuşmayan bir görüntünün oluşmasına neden olmuştur.

1998 yılında bu doku üzerinde yapılan çalışmalar aynı dokuda 1993 yılında yapılmış tespit nitelikli çalışma ile karşılaştırılmıştır. Deformasyonlar, yapıların kroki planları ile birlikte fotoğraflarla aşağıdaki gibi sunulmuştur (Şekil 2,3,4,5), (Resim 1-1 5).

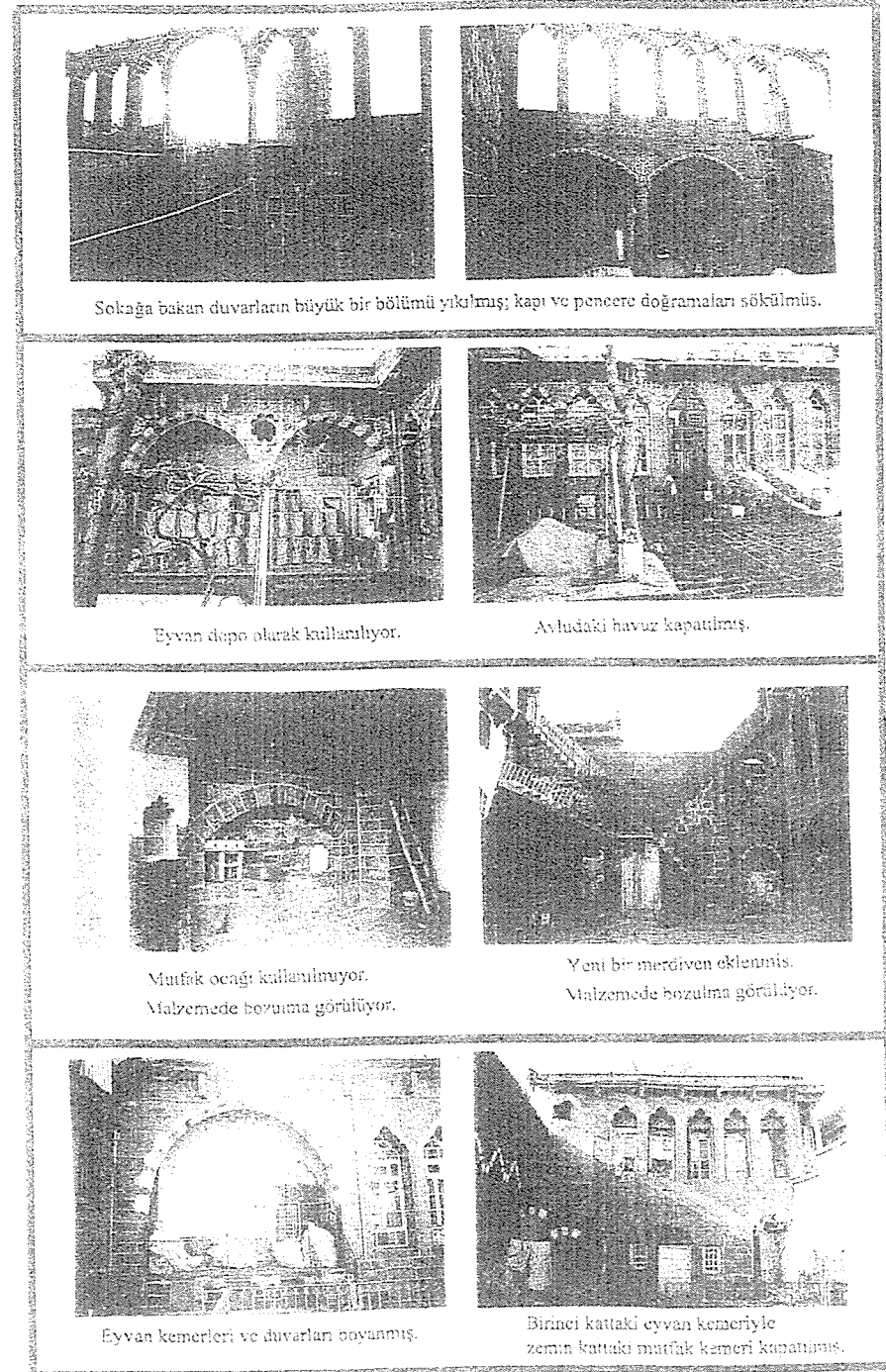
Bütün bu olumsuzluklar içinde tarihi dokuların sürdürülebilirlik kavramı içinde yaşatılabilmesi ve gelecek kuşaklara ulaşabilmesi için alınması gerekli önlemler vardır. Bunları da aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Tasarımda, kullanıcı katılımını sağlamak ve bu katılımı mekan bazında başlatıp, sokak ve kent ölçeğine çıkarmak gerekmektedir. Bunun yapılması durumunda, kent içinde bulunan geleneksel dokuyu oluşturan bu alanlar, kent kültürünü yansıtan, özel alanlar durumuna gelecektir.
- Katılımcı tasarım düzenlemesinde, planlama süreci geri dönüşümlü olmalı ve “durum-yaralılık” analizlerinin yapılması uygun olacaktır.
- Yasal bir belirleyici olan imar yasalarında, tarihi çevre koruma olgusu, insan-uygun çevre ilişkisi dikkate alınarak, açıklıkla ifade edilmelidir.
- Tarihi eser ve sit alanı kapsamına giren tüm yapı, yapı grubu, sokak, ve dokuların korunması iyileştirilerek bu yapılara ağır programlar yüklemeyecek yeni işlevler,(kültür, konaklama vb.) kazandırılmalı, ya da özgünlüğünü koruyor ise özgün haliyle yaşatılması gerekmektedir.
- Tarihi doku içinde sonradan oluşmuş olan ve dokuyu zedeleyen tüm fonksiyonlar bu bölgeden uzaklaştırılmalı, daha sağlıklı çevreler yaratılmalıdır.
- Kent çevresinde var olan surların etrafı spor ve yeşil alan gibi dokuyu bozmayacak yeni fonksiyonlara açılmalıdır.

İÇİŞİMLERİNDE ÇEKİLEBİLİR FOTOGRAFÇI

Sokağa bakan duvarların büyük bir bölümü yıkılmış; kapı ve pencere doğramaları sökülümüş.

Eyvan depo olarak kullanılıyor.

Ayıldaki havuz kapatılmış.

Mutfak ocağı kullanılmıyor.
Malzemede bozulma görülüyor.

Yeni bir merdiven eklenmiş.
Malzemede bozulma görülüyor.

Eyvan kemerleri ve duvarları boyanmış.

Birinci kattaki eyvan kemerleriyle
zemin kattaki mutfak kemeri kapatılmış.

İÇİŞİMLERİNDE ÇEKİLEBİLİR FOTOGRAFÇI

KAYNAKLAR

ÇETİN, F. Demet. “Çevresel Etkilerin Eski Diyarbakır Konut Mimarisine Etkileri ve Bu Etkilere Bağlı Olarak Yeni Yapılar İçin Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 1993.

DALKILIÇ, Neslihan. “Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Plan, Cephe ve Yapı Öğeleri Tipolojisi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1999.

KORÇA, Perver. “Environmental Consequences of Tourism Development On The Turkish Coastline” Architecture of Sofi Tourism Trabzon/Turkey Seminar Proceedings, Y.T.U.Yayını, İstanbul, 1992.

ÖZHAN, Leyla. “Türkiye ‘de Turizm ve Çevre Politikaları” Turizm ve Çevre Sorunları Konferansı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1991.

YARCAN, Şükrü. “Turizm Nijis ve Çevre” Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1998.

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN PLANLAMAYA OLAN İKİ YÖNLÜ ETKİSİ

Okan Murat DEDE
Semih Halil EMÜR

Bilişim teknolojileri 1990'lı yıllar içinde çok hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim bilginin kullanımına yönelik bilgisayar teknolojisinin de gelişim hızıyla büyük bir ivme almış ve son on yıl içinde bilgi altyapısına yönelik yoğun yatırımlar gözlenmiştir. Bilgi kullanımının beraberinde gücü de getirdiği bu dönemde, bilginin hızlı ve etkin olarak kullanılmasının avantajları ve etkileri her alanda kendini göstermiştir. Bu etkiler ve gelişim, planlama üzerinde de belirginleşmiştir. Belirginleşen bu etkilerin açılımı ise iki yöndedir. Birincil etki tam olarak teknolojik gelişimin ve buna bağımlı yazılımların planlama amaçlı kullanım ve uygulamalarda yer almasıdır. İkincil etki ise teknolojinin getirdiği kolaylık ve uygulamaların dışında, bilginin etkin kullanımı ile oluşan değişim-dönüşüm etkileridir. Bu bildiride bu iki farklı etkinin sonuçları tartışılacaktır.

Bilişim teknolojilerinin planlamaya getirdiği uygulama kolaylığı iki başlık halinde açıklanabilir. Birincisi teknolojinin kullanılarak bilginin üretilmesi aşamasıdır. Bu aşamada teknolojik imkanlar özellikle CAD yazılımlarının harita üretiminde kullanılması ve bu amaca uygun olarak hem görsel açıdan, hem de teknik açıdan daha etkili ve hassas haritaların hazırlanmasını sağlamıştır. Planlama amacına yönelik bu haritaların dijital ortamda hazırlanması, kağıtlar veya şeffaf malzemeler üzerinde hazırlanmış haritaların bozulma etkileri en aza indirmektedir. Hassas ölçümlerin yapılabildiği bu haritaların üretim biçimleri, haritaların doğruluklarını ve dolayısıyla üretilen bilgilerin hassasiyetini doğrudan ilgilendirmektedir.

CAD yazılımları ile desteklenen ve son on yıl içinde uydu görüntülerinin ticari amaçlarla satışa sunulmasıyla gelişen Uzaktan Algılama yöntem ve yazılımları, yine bilgi altyapısının oluşturulmasında kullanılmaya başlanmıştır. Doğru bilgiye ulaşılması için uzun çalışmalar gerektiren bu yöntem, uzun vadede coğrafyadaki değişimlerin izlenmesi ile kızıltesi görüntülerin sağlayacağı avantajlar, bilgi altyapısına taşınmasını sağlamakta ve bilginin üretiminde daha da yararlı olacağını izlenimi vermektedir. Bugün için pahalı bir yöntem gibi görülse de, mevcut bilgilerdeki değişikliklerin izlenmesi amacıyla yoğun olarak kullanılması, çabuk ve doğru bilginin elde edilmesinde etkili bir yöntemdir.

Üretilen bilginin hassas ve doğru olmasının yanında, bilişim teknolojilerinin gelişimi ile gündeme gelen bilginin planlama amaçlı kullanımının hızlı bir şekilde sağlanması, ikinci başlık olarak söylenebilir. Coğrafi Bilgi Sistemi ve Veri Tabanı Yönetim Sistemleri, bilginin analizi ve sonuç gösterimi konusunda öne çıkan uygulamalardır. "Mekansal" bilginin depolanması ve mekansal planlama kriterlerine göre sorgulama,

Coğrafi Bilgi Sistemi yazılımlarının Veri Tabanı Yönetim Sisteminden ayrılan yönüdür. Tüm bilişim teknolojilerinin olduğu gibi bu sistemlerin de tasarım amacı, bilginin etkin ve hızlı kullanılmasına yöneliktir. Bu sebeple, bilişim teknolojilerinin kullanımında esas, yöntemden çok sistemlere girdi olan bilginin, doğru ve sonuca ulaşmada yeterli hassasiyeti sağlanmasında saklıdır. Planlama sürecinin, dünya, toplum ve ülke ihtiyaçlarına göre değişen bilgi girdilerini sağlayacak esneklikte karar destek sistemlerine ihtiyacı vardır. Bu esnekliği sağlayabilecek şekilde tasarlanan bilişim teknolojileri, planlamanın etkinliğini de doğrudan etkileyecektir.

Gelişen bilişim teknolojileri, tüm dünyada olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de bilgi altyapısının oluşturulması yönünde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Bilginin kullanılmasına yönelik tasarımlara imkan veren bilişim teknolojilerinin etkin kullanılabilmesi, bilgi üretim süreçlerinin sürekli ve yenilenen bilgiyi bu platforma taşımaktan geçmektedir. Türkiye'de bu süreçlerin irdelenmesi ve bilgi altyapısının hangi içerik ve formatta hazırlanması gerektiği tartışmaya açıktır.

İlk aşamada bilgi teknolojilerinin planlama üzerindeki etkisi planlama ile ilgili kuram ve kavramlarda yarattığı değişim ve dönüşümlerle birlikte ele alınabilir. Bilişim teknolojileri metropoliten alan çıkışı teknolojilerdir. Kentlerin geleceği de bu teknolojilerin yarattığı enformasyon ekonomileri ile doğrudan ilgilidir. Bu etkileşimin yanı sıra bu teknolojilerin getirdiği dinamikler kentleşme ve planlama ile ilgili birçok kuram ve modelin değişmesine yol açmaktadır. Bu değişimler öncelikle bu teknolojilerin yarattığı bazı özellikler ile yakından ilgilidir. Enformasyon teknolojileri ve uygulamalar mekansal uzaklığa karşı gelerek, adeta sanal bir ortam oluştururlar. Örneğin bu ortamda nakit para akışı yoktur. Tüm dünya çapında birkaç saniye içinde büyük para akımları sanal ortamda gerçekleştirilebilir. İnsan yapımı her şey sanal ortamlarda denenebilir. Bu teknolojiler sayesinde üretim de kabuk değiştirmektedir. Post fordist üretim tarzı, tam zamanında üretim gibi kavramlar bu teknolojilerin getirdiği değişim ve dönüşümlerle ilgilidir. Bu olguların da mekan üzerinde etkileri büyüktür. Örnek olarak depo olgusu ortadan kalkmaktadır. Bu teknolojiler insanların eğlence anlayışlarını da değiştirmektedir. Sosyal ilişkiler, hane anlayışı bu teknolojilerin ve uygulamalarının tüm topluma yayılmaya başlaması ile birlikte kaçınılmaz olarak değişecektir. Hayatımızda son 25 sene yer alan televizyonun Türk toplumu ve gelecek nesiller üzerindeki büyük etkisi artık bilinmektedir.

Enformasyon teknolojilerinin günlük hayatı değiştiren bu tür özelliklerinden başka planlama üzerindeki etkileri dört ana grupta toplanabilir. Bunlar yerleşim kademelenmesi üzerindeki etkileri, mekansal fonksiyonlar üzerindeki etkileri, yer seçim kriterleri ve ulaşım ilişkileridir.

Yerleşim kademelenmesi üzerindeki etkiler, enformasyon teknolojisi uygulamaları ile birlikte orta kademe merkezler ortadan kalkmakta, kaleme turu bir yapılanmanın yerine ağ tipi bir yapılanma meydana gelmektedir. Bunun sonucu olarak ağ tipi yapılanmaların dışında kalan yerleşimler artık önemlerini kaybetmekte, ülkelerin yerini ağ tipi yapılar oluşturan bölgeler ve şehir sistemleri almaktadır. Artık ülkeler değil kentler sistemi söz konusu olmaktadır. Bunun yanı sıra merkezi yerler kuramı başta olmak üzere birçok kuram etkilenmekte ve geçerliliklerini yitirmektedir.

Mekansal fonksiyonlar üzerindeki etkiler; enformasyon teknolojileri ve uygulamalar kent içindeki arazi kullanım kararlarını baştan aşağıya değiştirmektedir. Özellikle Tele-iş, Tele-alışveriş gibi kavramlar insanların günlük alışveriş alışkanlıklarını tamamen değiştirmektedir. Özellikle eğlence ve alışveriş sektörleri bu teknolojilerden en fazla etkilenen sektörlerdir. Örnek olarak, kent dışında kurulan büyük alışveriş merkezleri varlıklarının bir kısmını bazı teknolojilerin (barkod okuyucular, kredi kartı okuyucular vs.) gelişmesine bağlıdır. Akıllı bina dediğimiz yapılanmalar da varlıklarını iletişim teknolojilerinin gelişmesine ve ileri elektronik uygulamalarına bağlıdır.

Yer seçim kriterleri üzerindeki etkiler; Mekansal fonksiyonların etkilenmesiyle birlikte yer seçim kriterleri de bu teknolojilerden doğrudan etkilenmektedir. Başta da belirttiğimiz üzere örnek olarak depo alanlarına artık gerek duyulmayacaktır. Alışveriş yerleri bir kaç merkezde toplanabilecektir. Birçok fonksiyon bir binanın içinde çözümlenebilecektir.

Ulaşım ilişkileri üzerindeki etkiler; enformasyon teknolojilerinin en büyük etkilerinden biri de ulaşım kısıtını ortadan kaldırmasıdır. Sanal ortamlar yaratılarak insanların birbirleri ile ilişkiye geçmeleri sağlanmaktadır. Tele konferans, internet, her türlü iletişim teknolojisi bu ortamları sağlamaktadır. Ulaşım ilişkilerinin yeniden ele alınması, daha önce bahsettiğimiz yer seçim kuramlarının, mekansal fonksiyonların, yer seçim kriterlerinin değişimini hızlandırmaktadır.

Unutulmaması gereken bir nokta olarak, meydana gelen tüm bu değişim ve dönüşümlerde enformasyon teknolojilerin direkt kullanımının yanı sıra, bu teknolojilerin ön ayak olduğu enformasyon ekonomisi ve bu tür ekonomi altında gelişen sosyal değişim ve dönüşümler önemli rol oynamaktadırlar.

Teknolojik gelişmelerin doğrudan beslediği bilişim teknolojileri, hayatımıza hem uygulama açısından kolaylıklar getirmekte, hem de disiplinler içindeki kuram ve alışkanlıklara doğrudan etkilerde bulunmaktadır. Her yeni güne damgasını vuran bu gelişmeler, bir önceki günü ve uygulamalarını tartışmaya açmaktadır. Gelişimler özünde sadece teknolojik gibi görünse de, disiplinlerin özünü oluşturan bilimsel bilginin kullanılmasına da doğrudan etkileri bulunmaktadır. Bilginin kullanılması bir yandan disiplinin güç ve etkisini artırırken, diğer yandan ise bugüne kadar disiplinlerin içinde yer alan kavram ve kuramların varoluş dayanaklarını sorgulamaktadır. Dünya coğrafyasının fiziksel özelliklerinin aynı kalmasına rağmen, bilişim teknolojilerinin, coğrafyayı tanımlama üzerindeki etkileri değişmeye başlamakta ve bugün için sadece değişim olarak adlandırabileceğimiz fakat hızla etkinliğini arttıran bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Gelecekte, bu etkilerin ve sürecin çok daha etkin olarak hissedileceğini tahmin ediyoruz.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 23. KOLOKYUMU: 3. BİN YILDA ŞEHİRLER: KÜRESELLEŞME MEKAN PLANLAMA
8-9-10.Kasım.1999, İstanbul

17 AĞUSTOS 1999 MARMARA DEPREMİNDE MEYDANA GELEN HASARIN YÖNETİM PLANLAMA VE UYGULAMA BOYUTU

Öğr. Gör. Dr. Ercan KOÇ
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yıldız-İSTANBUL

GİRİŞ

Küreselleşen dünya sisteminde yerleşme sisteminin sürdürülebilirliği, yaşanabilirliği, can ve malın güven altında bulunması giderek artan ölçüde önem kazanmaktadır. Canlı yaşamın varlığı bilinen tek gezegen olan dünyada süregelen nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme sürecinde doğal kaynaklar gittikçe artan oranda tahrip olmakta ve sınırlanmaktadır. Canlı yaşam için tehdit oluşturan gelişmeler ağırlıkla yapay iken diğer yandan da deprem, toprak kayması, sel, kasırga gibi doğal afetler olagelmekte, jeofizikçilerin doğa harikası, mimar, mühendis ve şehir plancılarının doğal afetlerin en tehlikeli olanı diye tanımladıkları deprem; yerleşme sisteminin sürdürülebilir, yaşanabilir olma ilkesini, can ve malın güven altında bulunması ölçütünü ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle koşut olmayan içerikte sınırlamaktadır. Sık aralıklarla depremlere altlık olan ülkemizde yaşanan her deprem önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olurken yerleşme sistemimiz, özellikle deprem olayından uzaklaşılan kesitlerde ağırlıklı olarak deprem olgusunu hiçe sayarak şekillenmektedir.

Yeni bir bin yıla girerken birbiri ile farklılaşan içeriğe sahip iki kavram öne çıkmaktadır. Bir yandan ulus devlet kavramını tartışma ortamına çıkararak ve sermayenin hareketliliğini içeren küreselleşme diğer yandan ise yerleşme olguları tartışılmaktadır. 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen ve Kuzey Anadolu Fay'ı üzerinde İstanbul, İzmit, Yalova, Sakarya ve Bolu arasında 200 km'ye yaklaşan bir yakın etkilenme alanına sahip aletsel büyüklüğü 7.4 olan Marmara Depremi'nin etkilediği bölge küreselleşme sürecinde öne çıkan, ulusal ve uluslararası sermaye yatırımlarının odaklandığı ve koşutunda nüfus yoğunlaşmasının yaşandığı ülkenin en gelişmiş bölgesinde can ve mal kayıplarının meydana gelmesine neden olmuştur. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi hem oluşan can ve mal kayıplarının nedenlerinin tartışılmasına olanak vermiş hem de küresel dünya sisteminde ülkeyi temsil eden İstanbul'un yakın tarihli deprem beklentisini ön plana çıkarmıştır. 10-20 yıl gibi kısa periyotlarla deprem olaylarına altlık olan yerleşmelerimiz yanı sıra 20-30 yıllık kesitte beklenen İstanbul odaklı bir deprem gerek deprem risklerini ön planda tutan bir yapılaşma ve kentsel gelişim, gerekse de mevcut mekansal yapıda olası bir depreme hazır olunması gerekliliğini de gündeme getirmiştir.

Ülkemiz % 92 gibi büyük oranda depremlerle karşılaşabilecek bir coğrafyada yer almaktadır. Tarih boyunca önemli boyutta hasarlara neden olmuş depremler yaşanmış, son 10 yıl içinde de Erzincan, Dinar, Adana ve 17 Ağustos 1999 tarihli Marmara Depremi meydana gelmiştir. Yaklaşık yarım yüzyıllık bir sanayileşme ve kentleşme sürecine sahip ülkemizde günümüzde meydana gelen depremlerle geçmiş dönemlerde yaşanmış depremler arasında farklılaşan yönler bulunmaktadır. Bir yandan depremlerin olduğu alanlarda olaydan etkilenen kitlenin büyüklüğü ile koşut şekilde kentlerde yaşayan nüfus oranı artmış, son depremin etkilediği bölge örneği toplam nüfusun yaklaşık % 25'ini kapsayan yoğunluk bölgeleri oluşmuş, diğer yandan da kentsel alanlarda yapı tip, yapım sistemleri farklılaşmış; çok katlı, betonarmenin ağırlıkta olduğu bir yoğunlaşma yaşanmıştır. Diğer önem bir farklılaşma ise Marmara Depremi'yle görünürlük kazanmış olan sanayi yapılanmasının nüfus yoğunluğunun fazla olduğu İstanbul, İzmit, Adapazarı, Bolu, Tekirdağ, Bursa, Eskişehir gibi son depremde birinci derecede etkilenmiş olan depremsellik açısından riskli bölgelerdeki konumlanma modelidir. Bu farklılaşma yerleşme sisteminin oluşumunda ve planlama kararlarında günümüzde yeri, zamanı ve büyüklüğü belirlenemeyen deprem olgusunun önemli bir girdi olması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Tablo 1. MARMARA VE BOLU-DÜZCE DEPREMLERİNİN ETKİLERİ

	17 Ağustos 1999 Marmara Depremi			12 Kasım 1999 Bolu-Düzce Depremi		
	Ölü Sayısı	Yıkık ve Ağır Hasarlı Bina Sayısı	Yaralı Sayısı	Ölü Sayısı	Yıkık ve Ağır Hasarlı Bina Sayısı	Yaralı Sayısı
Sakarya	3.890	29.036	-	4	-	-
Bursa	268	68	-	-	-	-
Eskişehir	86	99	-	1	-	-
İstanbul	981	3.552	-	-	-	-
Kocaeli	9.432	37.812	-	-	-	-
Yalova	2.504	14.431	-	1	-	-
Zonguldak	3	-	-	3	-	-
Bolu	271	15.380	-	834	14.903	-
Toplam	17.435	100.378	43.953	843	14.903	4.948

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen ve aletsel büyüklüğü 7.4 olan Marmara Depremi resmi rakamlara göre 17 bin kişinin hayatını kaybetmesine, 100 binden fazla insanın evsiz kalmasına neden olmuştur. Marmara Depremi gerek mal ve can kayıpları açısından gerekse ülke sanayisinin neredeyse yarısının barındıran bir bölgede 25 milyonu bulan geniş bir kitleyi etkilemesi açısından önem taşımakta ve "yüzyılın felaketi" olarak nitelendirilmektedir. Bu depremden önce ve sonra dünyanın pek çok yerinde benzer büyüklükte depremler yaşanmıştır ve farklı kesitlerde benzer nitelikte depremler yaşamaya devam edecektir. Farklı niteliklerine karşın oluşan bu depremler nedeniyle yaşanan sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlar ülkemizle koşut nitelikte değildir. Bu nedenle felaket olarak adlandırılan son depremin etkilerini ortaya çıkaran sorunların sorgulanması tüm olumsuz boyutlarına karşın yaşanan olayın kazanımı olacaktır. Bu

çalışmada 17 Ağustos 1999 depremini ışığında deprem olayını bir afete dönüştüren etmenler irdelenecek ve yönetim, planlama, uygulama sürecinde ortaya çıkan sorunlar belirlenmeye çalışılacaktır.

1. YÖNETİM

1.1. Bilgi ve Veri Eksikliği

Günümüzde deprem ile ilgili yeterli bilgi birikimi sağlanamamış ve depremler önceden bilinmemektedir. Sık aralıklarla deprem olayları yaşayan ülkemizin konu ile ilgili bilgi birikimi oluşturma şansı olmasına rağmen, ekonomik kısıtlılıklar nedeniyle yeterli araştırmalar yapılamamaktadır. Günümüzün yaygın tartışma konusu olan ve son depremde yaklaşık 1000 kişinin hayatını yitirdiği İstanbul bu sorunun göstergelerindendir ki, İstanbul'u etkileyebilecek depremlerin meydana gelebileceği Kuzey Anadolu Fayı'nın Marmara Denizi'ndeki uzantıları konusunda yeterli bilgi birikimine henüz ulaşamamıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 1998 yılında hazırladığı "Deprem Zararlarından Korunmak İçin Yapabileceklerimiz" broşüründe "Deprem zararlarını azaltabilmek ve depremlerden korunmak için deprem konusunda bilgi birikimini artırmak ve depreme karşı hazırlıklı yaşamak gerekir. Bu amaca ulaşmak için öncelikle üzerinde binaların inşa edileceği zeminin jeomekanik özelliklerinin jeolojik, jeofizik, sismolojik ve jeoteknik yöntemlerle incelenerek yerleşime elverişli olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu yapıldıktan sonra, zeminin özelliklerine uygun yapı tasarımları ile deprem tehlikesini de dikkate alan yapı teknikleri ile bina inşa edilmelidir" denilmektedir. Ülkemizin diğer pek çok yerleşmesinde olduğu gibi İstanbul'da da zemin ile ilgili araştırmalar ancak deprem sonrası başlatılmış, kentsel gelişme süreci ise önce yapılaşma sonra planlama ve yerleşilen alanların zemin özelliklerinin belirlenebilmesi içeriğinde gerçekleşmiştir. Oysa sağlıklı bir kentsel gelişme sürecinde sözü edilen süreç tam tersi bir dizgede gerçekleşmelidir. İstanbul'da büyükşehir belediyesinin öngördüğü çalışmalar gerçekleştirilmeden kentsel gelişimin ve makroformun oluşmuş olması bir anlamda ülkemizde deprem sorunlarının ortaya çıkmasının da özeti niteliğindedir.

Zemin yapısı konusundaki bilgi birikiminin bir başka açmazı da jeolojik etütlerin bazı durumlarda bir kentsel alanın tümünü aynı nitelikte gösteren makro ölçeğidir. Oysa son deprem deneyimi de göstermiştir ki Adapazarı, Gölcük, İzmit, Yalova, Küçükçekmece ve Avclar'da benzer yapı niteliklerine sahip bitişik alanlarda hasar durumları farklılaşma göstermiştir. Bu nitelik yürütülen hasar tespit çalışmaları ile belirlenmişken, uzun yıllardır dile getirilen mikro bölgeleme çalışmalarının yapılması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Deprem öncesi kesitte gerekli araştırmalar göz ardı edilmişken deprem sonrasında İzmit ve İstanbul yanı sıra son yüzyıl içinde 1943, 1957, 1967 ve 17 Ağustos 1999 olmak üzere 4 tane önemli can ve mal kayıplarına neden olmuş deprem yaşanmış Adapazarı'nda yerel yönetim parsel ölçeğinde zemin etüdü istemeye başlamıştır. Ancak parsel ölçeğinde zemin etüdü yaptırma hem bina maliyetlerine yeni bir girdi oluşturmuş hem de aynı imar haklarının ve yapılaşma, denetim modelinin devam etmesi depremin ortaya çıkardığı planlama verilerini değerlendirmemeyi gündeme getirmiştir. Parsel ölçeğinde zemin etüdü her bireyin kolayca ödeyebileceği bir eder değildir. Bunun yerine

inceleme alanının büyüklüğü her farklı coğrafyada farklı olacak şekilde “mikro bölgeleme çalışmaları” yapılması ve planlama kararlarının da bu çalışmalar sonrasında üretilmesi gerekmektedir.

1.2. Yasadışı Yapılaşma

Ülkemizde merkezi yönetim ve yerel yönetimler arsa ve konut üretimi konusunda etkin rol oynayamamış, günümüze kadar süregelen süreçte yetkilerinin kamu mallarını pazarlayan kişi veya gruplarca kullanılmasını engelleyememişlerdir. Bireysel ölçekteki gecekondular ile başlamış olan yasadışı yapılaşma olgusu nüfusu milyonları bulan kent ölçeğine ulaşmış, basit malzemenin, bir katlı, küçük kullanım alanlarına sahip yasadışı yollardan üretilmiş birimler, merkezi ve yerel yönetim politikaları sonucu serbest yapılaşma düzeninde kalıcı, üretilebilir, yapılaşma haklarının bina sahibi tarafından belirlendiği bir aşamaya ulaşmıştır. Bu olgu koşutunda 17 Ağustos 1999 depreminden can ve mal kayıplarının meydana geldiği İstanbul, İzmit, Bursa gibi hızlı nüfus artışının yaşandığı illerde kentsel gelişim büyük oranda yasadışı gelişmelerle şekillenmiştir. İstanbul’da % 75’lere ulaşmış olan yasadışı yollardan üretilmiş konut alanları oranı popülist içerikli af yasaları süreciyle de farklı kesitlerde yasallaştırılmıştır. Ortak yaşam kaynaklarının ve yaşanabilirliği kısıtlanmış kentsel mekanların oluşmasına neden olmuş bu gelişim plansız, projersiz ve denetimden uzak yapılaşma içeriği ile özellikle deprem bölgelerinde can ve mal güvenliği açısından tehlikeli bir kentsel gelişme modeli oluşturmuştur.

Yasadışı yapılaşma alanlarının genel yer seçimi tercihlerinin eğim oranlarının yüksek olduğu eşik alanları içermesi ve düşük yoğunluk değerlerine sahip olması deprem riskleri açısından avantajlı gözükmemektedir. Bu durum İzmit örneğinde net olarak izlenmiştir. Bekirpaşa’da genelde yasal bir gelişimin gözlemlendiği yüksek yapılaşma değerlerine sahip düz alanlarında daha fazla hasar oranları ortaya çıkmasına rağmen eğimli ve daha az yoğun kuzey aksındaki yasadışı yapılaşma alanlarında daha az hasar oranları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçta İzmit ölçeğinde yasadışı yapılaşma alanlarının büyük oranda dönüşüm geçirmemiş olması rol oynarken, İstanbul Metropolitan Alanı’nda yasadışı yapılaşmaya altlık olmuş alanlarda hem yasadışı yapılaşma olgusunun tanımlanan çok katlı, çok ailelik birimler yönündeki niteliksel dönüşümü, hem de eski yasadışı yapılaşma alanlarında yasalarla ve islah imar planları ile yönlendirilmiş dönüşüm süreci riskleri artıran bir girdi oluşturmuştur.

Yasadışı yollardan üretilmiş her bir bina deprem olgusu karşısında ayrı bir bilinmezi ifade etmektedir. 17 Ağustos 1999 depreminde 1.000 kişinin yaşamını yitirdiği, 17.000 konutun ve 3.500 işyerinin hasar gördüğü İstanbul’da en büyük hasarların meydana geldiği Avcılar’da bile kaçak yapılaşmanın ne derece etkin olduğu deprem sonrası yürütülen tespit çalışmalarıyla belirlenmiştir. İmar planının 4 katlı yapılaşmaya izin verdiği ve en hasarlı bölge olan Küçükçekmece Gölü komşuluğunda ve E5’in güney ve kuzeyinde bulunan Denizköşkler ve Gümüşpala Mahallelerinde binaların büyük oranda kaçak katlar içerdiği belirlenmiştir. Tümüyle yasadışı gelişmiş olan ve kendi içinde sürekli bir dönüşüm geçirme sürecindeki kentin makroformunun büyük bir bölümünü kapsayan diğer bölgelerde ise zeminin jeolojik yapısı bilinmemekle birlikte riskli bir yapılaşma içeriği söz konusudur ki; Avcılar arazi ve bina değerlerinin yüksek olduğu daha kaliteli

binaların üretildiği, kısmen de olsa denetlenen, mimar ve mühendisler elinde çıkmış projelerle üretilmiş bir yapılaşma sürecinin etkin olduğu yerleşmelerdendir. Yasadışı yapılaşmanın gelişimde etmen olduğu Küçükçekirgece, Sultanbeyli, Güngören, Bağcılar gibi yerleşmelerde önemli hasar oranlarının gözlenmesi de İstanbul odaklı bir deprem riskinin boyutlarını yansıtmaktadır.

1.3 Yetki Alanları Sorunu

Ülkemizde üçüncü bin yıla girerken yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasındaki yetki sorunları tartışıla gelmekte, farklı kurumların yetki alanlarının söz konusu olduğu bir sistemde planlama bütünlüğünün sağlanamaması sorun olabilmektedir. Devlet eliyle uygulanan teşvikler herhangi bütüncül üst ölçek bir plana bağlı olmaksızın arazi kullanım kararlarını ve kentsel gelişimi yönlendirmektedir. Mevcut yasal çerçevenin gereği ortaya çıkan parçacık planlama yapısı ile sit alanları, serbest bölgeler, turizm ve sanayi alanları, enerji ve ulaşım gibi önemli yatırım kararları imar planlarının dışında otonom kararlar olarak devreye girebilmekte ve planlama bütünlüğünü zedelemektedir. Bursa, İzmit ve Adapazarı'nda verimli tarım toprakları sanayi amaçlı kullanılabilen, İstanbul'da üçüncü boğaz köprüsü ve tıp geçiş tartışmalarında izlendiği gibi kentsel gelişmeyi yönlendirebilecek önemli arazi kullanım kararları çoğu kez yerel yönetimlerin görüşleri de alınmadan veya onlara rağmen uygulamaya konulabilmekte, yerel yönetimler kentsel alanlarda önemli dönüşüm ve gelişmeleri yönlendirecek arazi kullanım kararlarında etkin rol oynayamamaktadır ki; 17 Ağustos depreminden en çok etkilenen bölge olan İstanbul, İzmit, Adapazarı, Bolu aksında kentsel gelişimi ulaşım, turizm ve sanayi yatırımlarına yönelik teşvik politikaları ile merkezi yönetim örgütleri yönlendirmiştir.

Yönetim sisteminden kaynaklanan diğer bir sorun ise gerek 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Yasası gerekse de 1580 sayılı Belediyeler Yasası ile oluşan yönetsel sınırlarla ilgili ortaya çıkmaktadır. İstanbul ve İzmit gibi Marmara Depremi'nden etkilenmiş olan büyükşehirlerde belediye sınırlarının belirlenmesinde benimsenmiş ilkeler yasanın çıktığı 20 yıla yaklaşan kesitten beri tartışılmakta, büyükşehirler belediye sınırları sorunu nedeniyle kentin tümünü denetleyebilecek etkinliği gösterememektedir.

Kentsel gelişimin yönlendirilebilmesinde etkin olan bu sorunun bir başka boyutu da yine planlama denetimi dışında bulunan belde belediyeleri uygulamasıdır. 1580 sayılı yasaya göre yönetilen Adapazarı'nda Erenler ve Serdivan Belediyeleri örneğinde de gözlendiği gibi belde belediyeleri, çoğu kez kentsel mekanla bütünleşmiş olmalarına karşın yönetim ve planlama açısından bağımsız davranmakta ve denetlenemeyen plan kararları ile kentsel gelişimi yönlendirebilmektedirler. Yönetsel sınırlarla ilgili bu sorunlar planlama bütünlüğünün sağlanmasını kısıtlamakla doğrudan depremlerden oluşan zararlara yansiyabilmektedir.

1.4. Kriz Yönetimi ve Acil Eylem Planları

Deprem, su baskını, toprak kayması, iş kazaları ve trafik kazaları ülkemizde önemli boyutta can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Ülkemizde son yüzyıl içerisinde depremler nedeniyle 500 bin bina yıkılmış, 85 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olgu doğal afet ve kazalar sonrası uzmanlaşmış kurtarma ekiplerinin varlığının önemini

belirlemektedir. Son depremde en büyük yararlılığı bu konularda uzmanlaşmış olan Zonguldak maden işçilerinin sağladığı gözlenmiştir. Örgütlenme sürecindeki sivil toplum kuruluşları yanı sıra konunun eğitimini görmüş acil kurtarma ekiplerinin yeterli boyutta ve gerekli araçların edinilmesini de kapsar içerikte belediyeler bünyesinde örgütlenmiş olması can ve mal kayıplarının azaltılmasında önemli bir etmen olacaktır.

Ülkemizde mevcut Afet Yasası'nın gereği deprem sonrası devreye giren kriz yönetimi örgütlenmesinde afete uğrayan bölgede bulunan kamu elamanları görev almaktadır. Bu konu da gerek afetlerde birinci derecede etkilenmiş olan gerekse olayı yaşadığı için psikolojik bir etkilenme içersinde olan kamu personelinin verimliliği açısından da bir açmaz oluşturmaktadır. Bu model gerek kriz yönetimi gerekse acil kurtarma ekipleri açısından afet olayını yaşamamış, ailesi, yakınları ve mal varlığı güvencede olan kişilerin görev alacağı bir içeriğe dönüştürülmelidir.

Gerek kriz yönetimi gerekse acil kurtarma çalışmaları konusunda önemli bir açmaz da kamu yapılarının deprem olaylarından birinci derecede etkilenen ve hasar gören binalar olmasıdır. Eksiltme yöntemiyle üretilen kamu yapılarının depremlerde zarar görebilirliği ise diğer binalardan daha fazla önem taşımaktadır. 17 Ağustos 1999 depreminde Adapazarı'nda valilik, okulların çok büyük kısmı, hastaneler hasar görmüş, itfaiye, belediye, askerlik şubesi, adliye, defterdarlık gibi kamu yapıları yıkılmıştır. Bu içerik diğer depremlerde de karşılaşılan ve deprem sonrası hizmetleri olumsuz yönde etkileyen bir kapsam belirlemektedir.

2. PLANLAMA

Ülkemiz henüz kentleşme ve sanayileşme sürecini tamamlamamış bir kesittir. Kentsel nüfus oranının % 65'lere ulaştığı günümüzde yaklaşık 20 yıllık bir periyotta nüfus gelişiminin 100 milyon kişi dolaylarında durağanlık kazanacağı, yaklaşık 50 milyona yakın bir nüfusun daha kentsel alanlarda yaşayacağı kestirilebilirken bu süreçte yaşadığımız önemli bir sorun da sanayi gelişimi koşutunda hızlı bir nüfus artışına sahne olan kentlerimizde gelişimin planlı ve kent bilim doğruları ile çakışık gerçekleşmemesidir. Planlamanın etkin olmadığı mekansal oluşum sürecinde sürdürülebilir ve yaşanabilir yerleşme sistemlerinin elde edilmesi zorlaşmakta, kentsel mekanlarımızda yaşam; aşırı nüfus yığılması, sanayi alanlarının yer seçimi, ulaşım, donatı yetersizliği ve çevre kirliliği gibi pek çok sorunla birlikte süregelmektedir.

2.1. Yönetişim

Planlamanın etkinliğinin sağlanması ilgili aktörlerin devrede olması ile olasıdır. Oysa ülkemizde planlama ile ilgili sivil yapılanma yeterli etkinliğe ulaşamamış, planlama çalışmalarına halkın katılımını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmamıştır. Sivil toplum örgütlerinin planlama kararlarının üretilmesinde devrede olmaması plancıyı politikacı ile yerel halk arasında denge sağlayan, uyuşturan kişi rolünde uzaklaştırmakta, tek taraflı karar üretme sisteminde plancıyı çoğu kez işveren konumundaki politikacı yönlendirmektedir. Böyle bir sistem çerçevesinde ağırlıklı olarak politikacının etkin olduğu planlama çalışmalarının yeterli etkinliği gösterememesi ise doğal bir sonuç olarak

şekillenmektedir. Bu çerçevede ön plana çıkan diğer bir sorun da kentsel gelişim konusunda etkin rol oynayabilecek sivil örgütlenme düzeyinin yetersizliğidir.

2.2. Planlama Kademeleri Sorunu

Deprem gibi doğal afetlerden oluşan zararların önlenmesi veya azaltılabilmesinde arazi kullanış ve yapılaşma haklarını içeren planlama kararları önem taşımaktadır. Bu olgu planlama kademelerinin gerçekleşmesini ve her planın üst ölçek planlarda veri alan içerikte hazırlanmasını gerektirmektedir. Ülkemizde bölge planlarının yapılmaması önemli bir planlama sorunudur. Bölge planlarının ve çevre düzeni planlarının yasada "eğer varsa" diye tanımlanmış olması ve zorunluluk getirilmemiş olması bu planlama kademesinin gerçekleştirilmesini yönlendirmiş, kentlere dar kapsamda ve ancak planlama çalışmasına konu olan kent ölçeğinde bakılmasına neden olmuş, 1/5000 ölçekli nazım imar planları ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planları ile kentsel gelişme yönlendirilmeye çalışılmıştır. Daha küçük ölçekli kentsel tasarım çalışmaları ise yeterli bir uygulama içeriğine ulaşamamıştır. Planlama kademesinin nazım ve uygulama imar planı ile başlamış olması kentsel kademelenme, hizmetlerin ve eğitim, sağlık gibi donatıların dengeli dağılımı, uzmanlaşma, doğal kaynakların değerlendirilmesi ve korunması, yerel ölçekte spekülasyona ve rant ekonomisine dayalı planlama kararları üretilebilmesi gibi deprem riskleri açısından sakıncalar içerebilen gelişmelere neden olmuştur. Bölge planlama çalışmalarının yapılmaması nedeniyle daha önce de çeşitli depremler yaşanmış olan İstanbul, Bolu, Adapazarı, İzmit, Bursa, Yalova kentlerinde 17 Ağustos 1999 depremi ile kırılmış olan fay hattı boyunca hem ülkenin en önemli ulaşım yatırımları gerçekleştirilmiş, ülke ölçeğinin dışında perspektifleri olan sanayi tesisleri yer seçmiş ve 1.,2. sınıf tarım toprakları sanayi alanlarına dönüşmüş, hem de sanayi alanlarının gelişimi koşutunda 1 derece deprem bölgesinde bulunan bu iller aşırı nüfus yığılmasına sahne olmuştur.

2.3. Yer Seçimi

Deprem bölgelerindeki önemli bir sorun da yer seçimi yanlışları veya yer seçimi ile kentsel fonksiyonlar için seçilen alanların gerektirdiği yapılaşma koşullarını gerçekleştirilememizdir. İstanbul Metropoliten Alanı'nda yer seçimi kararlarının çoğunlukla yasadışı yapılaşma ile belirlenmiş olması yanı sıra Avcılar örneğinde gözlemlendiği gibi yasal içerikte yapılaşmaya açılmış olan yerleşmelerin zemin özelliklerinin ancak deprem sonrası gündeme gelmiş olması da kentsel gelişim sürecinde karşılaştığımız ayrı bir sorundur. Yine Avcılar'da yüksek zemin suyu seviyesi, Kıraç ile örneklenebilecek toprak kayması tehlikesi gösteren alanların yapılaşmaya açılmış olması, kıyı alanlarında gözlenen denize sıfır yapılaşma modeli, dolgu alanlarında yapılaşmaya izin verilmiş olması ve Gölcük, Değirmendere örneğinde gözlemlendiği gibi bu tür alanlarda kurtarma çalışmalarının ancak balıkadamlar ile yapılabilmesi, Adapazarı, İzmit yerleşmelerde kentsel gelişimin alüvyon tabanlı alanlarda konumlanmış olması, KAF aksının önemli ulaşım ve sanayi yapılaşmasına altlık olması pek çok kez deprem afeti yaşamış olan bu yerleşmeler için yer seçimi ve arazi kullanış kararlarının önemini belirlemektedir.

Olgunun Yalova'dan başlayarak Gölcük, İzmit, Adapazarı, Düzce'ye kadar uzanan aksta fay hatları üzerinde yer seçmiş olan sanayi yapılanması boyutunun ise deprem hasarları

yanı sıra 17 Ağustos 1999 depreminde İzmit Rafinerisi ve Aksa Kimya örneklerinde yaşandığı gibi deprem sonrası oluşacak çevre sorunları boyutu da yoğun konut alanları ile iç içe bir konumlanma gösteren bu tür fonksiyonlar için göz ardı edilmiştir. Bu yapılanma içerisinde Bursa, İzmit, Adapazarı örneklerinde gözlendiği gibi organize sanayi bölgelerinin bulunması ve bu sanayi alanlarının 1. sınıf tarım topraklarını kullanıyor olmaları da yer seçimi tercihleri açısından ayrı bir sorundur. Yer seçimi açısından bir açmaz da tilke ölçeğinde önemli ulaşım yatırımlarının sanayi alanları benzeri fay hatlarını gözetmeden planlanmış olmasıdır. Bu olgu depremlerden oluşacak hasarlar yanı sıra deprem sonrası yardım çalışmalarını da aksatacak bir içeriğe sahiptir.

2.4. Halihazır Harita Sorunu

Sadece 17 Ağustos 1999 tarihli depremin meydana geldiği bölgesinin sorunu olmayan başka bir olgu da halihazır harita sorunudur. Ülkemiz yaklaşık yarım yüzyıllık bir kesitte hızlı bir kentleşme ve koşutunda da yapılaşma süreci geçirmektedir. Toplam nüfusun yaklaşık % 25'inin yaşadığı ve yoğun bir nüfus yapısına sahip deprem bölgesinde 20 yılı bulan zaman aralığında hazırlanmış halihazır haritalarla ve bu altlıklar üzerine çizilmiş imar planları ile yapılaşma yönlendirmeye çalışılmıştır. Adapazarı'nda 1980'lerde hazırlanmış halihazır haritalar ile yürütmeye çalıştığımız tespit çalışmalarında gözlendiği gibi fizik mekan ile halihazır haritalar uyusmamaktadır ve harita elde etme kesiti sonrasında fizik mekanda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Mevcut iyelik ve kentsel doku ile çakışık olmayan halihazır harita sorunu planlama çalışmalarının başarısını sınırlamakla birlikte uygulama sürecini de zorlaştırmaktadır. İstanbul'da önemli bir aşamaya ulaşmış olan ve Adapazarı'nda deprem sonrası başlamış uydu ve bilgisayar teknolojilerini kullanarak güncel halihazır haritalar elde etme ve planlama çalışmalarında kullanmak yönünde benimsenmiş olan yeni yapılanma modelinin yaygınlaşması bu sorunun aşılmasında yararlılıklar sağlayacaktır.

2.5. Planıcı Kimliği ve Uzun Erimli Planlama Anlayışı

Yüzyılın en önemli doğal afetlerinden bir olarak gösterilen 17 Ağustos 1999 depremi sonrası kentsel yapılanmada ve arazi kullanım kararlarının oluşturulmasında yeterli etkinliğe sahip olamamış bazı meslek grupları ön plana çıkmıştır. Deprem sonrası tartışılan planlama kararlarının üretilmesinde ilgili tüm aktörler arasında en önemli rolü oynaması gereken şehir planıcıları ise yeterince gündeme gelmemiş, konunun bir planlama sorunu olduğu yeterince ortaya konulamamıştır.

Planlama ülkemizde belli bir kesitte başlayıp biten bir eylem olarak algılanmakta ve günümüzde de 20-30 yıllık perspektifi olan plan kararları üretilebilmekte, belli bir kesitten sonra da imar planlarının kentsel gelişimin gerisinde kalması sorunu yaşanabilmektedir. Hızlı bir kentsel gelişim ve dönüşüm sürecinin yaşandığı 17 Ağustos 1999 depreminin etkilediği yerleşmelerde de yaklaşık 20 yıllık imar planları ile kentsel gelişim yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Oysa planlamanın etkinliği pek çok girdisi olan planlama sürecinde şehir planıcının sürekli rol alıp almamasıyla da ilintilidir ve yerel meclislere verilmiş olan plan değişikliği yetkisi koşutunda plancı uzun erimli planlama çalışmalarında paftaları belediyelere teslim ettikten sonra devre dışı kaldığından ve ekonomik, sosyal yapıda söz konusu olacak değişiklikler takip edilmediğinden başarılı olunamamaktadır.

Bu olgu özellikle kentsel dönüşüm sürecinde planıcının öngörmediği içerikte gelişmeleri yönlendirmekte, plan kararlarının gerçekleşmesi ve planıcının tasarladığı kentsel mekanın ortaya çıkması güçleşmektedir. Bu içerik sürekli bir yoğunlaşmayı gerçekleştirdiğinden özellikle deprem açısından risklerin artmasına ve yaşanabilirlik ölçütlerinin kısıtlanmasına yol açmaktadır.

2.6. Parçacıl Planlama Yapısı

Ülkemizde Cumhuriyet Dönemi ile birlikte gelişim gösteren planlama çalışmalarında yapılan yasal düzenlemelere, yabancı uzmanlardan yararlanma ve şehir planı yetiştirme çabalarına rağmen yeterli kurumsallaşma sağlanamamıştır. Her ölçekteki arazi kullanım kararlarında etkin rol oynaması gereken planlama kurumunun en önemli sorunu gelişmiş ülkelerde izlenen modelin tersine yerelleşememiş yapıyıken, arazi kullanım kararları plan dışı gelişmeler ile şekillenebilmekte, kentsel mekanlarımızın makroformu yasadışı yollardan belirlenebilmekte, yerel yönetim sistemimiz kentin tümüne hakim olacak sorumluluk ve karar üretme olanaklarına sahip olamamaktadır. Yasadışı yapılaşma ve yerel politikanın etkinliği yanı sıra 1980 sonrası kısmen yerelleştirilmiş olan planlama yetkilerine rağmen merkezi yönetimin kentsel ve bölgesel ölçekte planlama yetkilerine sahip olması planlama bütünlüğüne ulaşmada ve planlı gelişimin sağlanmasında kısıtlılık oluşturmaktadır. Mevcut yasal çerçevenin gereği ortaya çıkan parçacıl planlama yapısı ile sit alanları, serbest bölgeler, turizm ve sanayi alanları, enerji ve ulaşım gibi farklı kurumlar elinde bulunan planlama yetkileri ve önemli yatırım kararları imar planlarının dışında otonom kararlar olarak devreye girebilmekte ve planlama bütünlüğünü zedelemektedir. Oysa planlamanın ereği deprem ile birlikte yaşama sürecinde depremden korkmadan, büyük can ve mal kayıplarının meydana gelmediği bir kentsel mekan örüntüsü oluşturabilmek için mevcut parçacıl planlama yapısı ile kentsel ölçekte önem taşıyan ve kentsel gelişimi yönlendirebilecek pek çok planlama kararı çoğu kez kent planılarına, halka ve yerel yönetimlere rağmen üretilebilmektedir.

Planlama bütünlüğünü sağlamada bir diğer açmaz da ıslah ve mevzi imar planları gibi üst ölçek plan kararlarına uymadan hazırlanan imar planlarının planlama sistemi içerisindeki varlığıdır. ıslah imar planları koşutunda gelişmiş olan yerleşmelerin arazi kullanım kararlarının üst ölçek plan kararları koşutunda üretilmemesi, ıslah planları ile donatı gereksiniminin karşılanabilirliğinin sınırlanmış olması, ıslah imar planlarında sağlanmış olan donatıların da planlama araçlarının gelişmemiş yapısı nedeniyle gerçekleştirilememesi, yasadışı yollardan üretilmiş olan binaların gerekli değerlendirme yapılmadan korunacak yapı olarak yasallaştırılmış ve yasa ile imar hakları verilmiş olması hem planlama mantığı açısından sağlıklı bir sistem tanımlanamamaktadır, hem de deprem risklerinin boyutunu yönlendirmiştir. Bu olgunun plansız, projersiz gelişim ve dönüşüm süreci yanı sıra deprem açısından önemli bir boyutu da hem açık alan gereksiniminin karşılanamaması hem de doğal bir refleks olarak gerçekleşen binadan uzaklaşma isteği koşutunda ulaşılan sokak mekanlarının çok katlı ve boşluksuz yapılaşma nedeniyle tehlikeler taşıyor olmasıdır.

2.7. Plan Değişiklikleri

Plan uygulama sürecinde gerekli revizyonları ağırlıklı olarak politikacının yönlendiriyor olması ve onaylaması planlama çalışmalarının başarısını kısıtlayan etmenlerdendir. Politikacının bu denli etkin olduğu kentsel yapılanmada spekülative erekleri olan emlak ve arsa pazarlamacılarının belediye meclislerinde çoğunluğu oluşturması da doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Avcılar'dan Bolu'ya kadar tüm deprem bölgesinde önceki depremden uzaklaşma sürecinde yapılaşma haklarının sürekli olarak artırılması ve donatı gereksiminin karşılanamamasını içeren plan değişiklikleri gerçekleştirilmiş ve daha fazla kat, daha yoğun ve boşluksuz yapılaşmayı yönlendiren bu olgu deprem zararlarının ortaya çıkmasında etmen olmuştur.

Marmara depreminin meydana geldiği bölge farklı kesitlerde depremlere atlık olmuş bir bölgedir. Fay hatlarının görünür konumu ve yaşanan deprem deneyimleri bölgede yapılan tüm planlama çalışmalarına yansımıştır. Adapazarı'nda 1967 depremi sonrasında yapılan planlarda yapılaşma 3 katla sınırlanmış, Yalova'da 1968 planları 2 katlı yapılaşmayı öngörmüştür. Geçen zaman içerisinde özellikle deprem zararlarının unutulması sürecinde plan değişiklikleri ile imar hakları sürekli artırılarak Avcılar'da başlamak üzere Yalova, Gölcük, İzmit, Adapazarı'nda 8-9 kata ulaşan imar hakları verilmiştir. Yalova, Gölcük gibi yerleşmelerde denize sıfır apartman daireleri pazarlanmış, dolgu alanlarına silüet değerleri de hiçe sayılarak 5-6 katlı yapılaşma izni verilmiştir. Her zeminde her tür binanın yapılabilmesi savunulmaktadır. Ancak deprem sonrası yapılan tespitlerde en çok hasar gören binaların yüksek katlılar olduğu gözlenmektedir. Bu konuda az hasar görmüş veya hasarsız olan yüksek katlı binaların temel ve temel üstü maliyetlerinin de ülke ekonomisi açısından sorgulanması gerekmektedir. Deprem risklerine karşın büyük maliyetleri göze alarak yapılaşma yerine daha güvenli yapılaşma alanlarına yönelmek hem ekonomik olma hem de can ve mal güvenliği açısından daha sağlıklı bir planlama yaklaşımı olarak belirlenmelidir.

Yapılaşma haklarının belirlenmesinde dönüşüm geçirmiş planlama kararları sadece kat artırım ile de sınırlı değildir. Birbiri üzerine yıkılarak diğer binaların da hasar görmesine neden olmuş binaların varlığı yapılaşma düzenlerinin, arka ve yan bahçe mesafelerinin, yol genişliklerinin deprem bölgeleri için ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini yansıtmaktadır. Adapazarı'nda da çok sayıda örneği gözlenmiş olan ve imar haklarının artırılması sürecinde 1-2 katlı yığma binaların bitişiğinde 6-7 katlı çok dairesel binalar yan yana bulunabilmektedir. Farklı kütle boyutlarına sahip bu binaların deprem anında oluşacak çarpışmalarında denge sağlayabilmesi ise kütleli büyüklüklerin farkından dolayı zorlaşmakta, sonuç her iki bina için de yıkım nedeni olabilmektedir.

2.8. Sıvılaşma Sorunu

Su seviyesinin yüksek olduğu alüvyon tabanlı alanlarda deprem etkisiyle zeminin su gibi çalşıp hasarlara, taşıyıcı sisteminde bir hasar olmasa da binanın aksının kaymasına, yan yatmasına veya 1.5-2 m.ye varan zemin kaymalarına neden olan sıvılaşma olayı özellikle Adapazarı yerleşmesinde gözlenmiştir. Sıvılaşma potansiyeli olan alanların temel sistemi yanı sıra yapılaşma alanının yapılaşma düzeni, kat yükseklikleri boyutunu ile ilintisi göz önüne alındığında bu tür alanlar yapılaşsa bile zemine uygun bir yapılaşma modelinin

gerekliliği ve temel maliyetlerini artıran bu modelde yoğunluk ve yapılaşma düzeninin önem taşıdığı günümüze kadar dikkate alınmamış olan önemli bir planlama girdisidir.

2.9. Donatı Alanları Yetersizliği

Deprem sonrası kesitte insanların kendilerini güvenli hissedebileceği ve geçici süre barınabileceği açık alan ihtiyacı koşutunda deprem bölgelerinde ulaşım akslarının boyutu ve kişi başına 7 m² olarak olan yeşil alan oranı deprem sonrası ortaya çıkan açık alan ihtiyacını da değerlendirerek belirlenmelidir. Oysa ülkemizde imar planlarında sağlanmış görülen yeşil alan oranları bile uygulamada gerçekleşmemekte, özellikle yasadışı yapılaşmanın yaygın olduğu İstanbul, İzmit gibi büyükşehirlerde yaygın olan ıslah imar planı uygulamalarında yeşil alan standardı da aranmamaktadır. Kişi başına 1m²'nin altında yeşil alan oranına sahip İstanbul son depremde bu konuda yaşanan sorunun boyutlarını yansıtmış, yeterli açık alan bulunabilmesi sorunu yaşanmış, deprem sonrası en riskli bölgeler olan dolgu alanlarına sığınmıştır.

Açık alan gereksiniminin bir boyutu da geçici barınma alanları olarak kullanılabilirliğidir ki, 17 Ağustos 1999 depreminden sonra özellikle İstanbul'da barınabilecek açık alan gereksinimi önemli bir sorun olarak yaşanmıştır. Deprem açısından riskli bölgelerde afet senaryolarına geçici barınma alanlarını da kapsar içerik kazandırılmalı ve bu konu planlama sürecinde değerlendirilmelidir.

2.10. Dolgu Alanları Sorunu

Ülkemizde kıyı alanlarına yönelik yapılaşma süreci sonucunda rekreatif açıdan önem taşıyan bu alanların kullanılabilirliği kısıtlanmıştır. Bu yapılaşma sonrasında donatı alanı elde etme, kıyı-insan ilişkisini güçlendirme yaklaşımı koşutunda su kaynaklarına yönelik dolgu oluşturma uygulaması ile alan kazanma politikasına yönelmiştir. Tüm deprem bölgesinde örneklerini gözlediğimiz bu uygulamanın fay hatları üzerinde gerçekleşmiş olması özellikle Gölcük ve Değirmendere yerleşmelerinde pek çok binanın denize kaymasına ve önemli can kayıplarına neden olmuştur. Deprem sonrası yeterli açık alan bulunamaması nedeniyle İstanbul'da yeni bir deprem tehlikesine önlem olarak insanların dolgu alanlarına sığınmış olması da hem dolgu alanlarının güvenilirliği, hem de açık alan sorunu açısından önemli açmazlardır.

Kıyı alanlarına yönelik bir diğer açmaz da ülke boyutunda bir sorun niteliğindeki kıyı şeridinde yüksek yapılaşmaya olanak tanınmış olmasıdır. Bu olgunun bitişik düzende gerçekleşen bu yüksek yapılaşma modeli ile kıyı ile kentsel mekanların ilişkisini kesen olumsuz etkisi yanı sıra deniz tabanında deprem veya volkanik olaylar sonucunda meydana gelen taban çökmesi, zemin kaymaları sonucunda denize geçen enerji nedeniyle oluşan liman dalgalarının yaygın ismi olan tsunami tehlikesi de söz konusudur ki; oluşan dev dalgalar 17 Ağustos 1999 depreminde özellikle Gölcük ve Değirmendere'de etkin olmuştur.

3. UYGULAMA

3.1. Tasarımdan Kaynaklanan Sorunlar

Ülkemizde çok katlı, yoğun ve betonarme yapıım sisteminin ağırlıklı olduğu kentsel mekanlarla ilgili deneyimler ağırlıklı olarak 1992 Erzincan Depremi ile başlayan son 10 yıllık periyotta meydana gelen depremlerde gözlenebilmiştir. Bu deneyimlerin bina üretimi ile ilgili her meslek grubu tarafından değerlendirilmesi ve hatalardan ders alınması yadsınmaz bir gerekliliktir. Bu kapsamda tasarım sorunları da önem taşımakta, riskli bölgelerde deprem güvenli tasarım ilkeleri teknik elamanlar tarafından ön planda tutulmalıdır.

Kolon ve kiriş akslarının kaydırılmış olması, saplanan kirişleri gerektiren ve çerçeve oluşturmayan uygulama örnekleri, Adapazarı gibi 10-15 yıllık deprem periyoduna sahip yerleşmelerde 1.5 m'yi bulan ve bina dengesini olumsuz yönde etkileyen çıkma uygulamaları ve bitişik düzende yapılaşmış alanlarda köşe bloklarda çıkmaların yola cephesi olan bir veya iki cephede yapılmış olması, mevcut binaya yapılan kat ilaveleri, özellikle Avcılar'da yapılan tespit çalışmalarında sıkça karşılaşılmış olan çıkmalı binalarda zemin kat kolon hizasının üst katlarda çıkma hizasına çekilmesi uygulamaları, deprem güvenliği açısından kare form en güvenli bina formunu gerektirirken binaların eni ile boyu arasındaki dengeyi olumsuz yönde etkileyen dikdörtgen formda tasarlanmış olmaları, özellikle hasarların yoğunlaştığı zemin katların ticaret amaçlı kullanıldığı bölgelerde kolon açıklıklarının geniş mekan gereksinimine koşut olarak geniş bırakılmış olmaları, ticarete dönüştürülen alanlarda mevcut kolon ve kirişlerin kaldırılmasını içeren uygulamalar, Erzincan'da gözlemlendiği gibi nehir suyunun yıkanmadan kullanılması, demir ve beton işlerinin bu konularda eğitim almamış kişiler eliyle yapılması gibi malzeme ve uygulama konusunda yetersiz bilinçlenme düzeyi, kooperatif uygulamalarında sıkça karşımıza çıkan her zemin yapısında farklı bir temel, kolon ve kiriş sisteminin uygulanması gerekliliği ile çakışık olmayan başka bir yerde uygulanmış hazır proje uygulamaları deprem sonrası yapılan tespitlerde planlama, tasarım ve uygulamada belirlenmiş hatalı uygulama örneklerindedir. Birinci derece deprem bölgelerindeki uygulama sorunlarından bir diğeri de döşeme sistemleri ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Deprem bölgelerinde estetik kaygılar ve kolon açıklıklarını artırmak amaçlı yapılan asmolen, mantar, kaset türü döşeme sistemleri yatay yükleri artırmakta ve bu tür uygulamalar hasarların oluşmasına neden olmaktadır. Bu tür uygulamaların can ve mal kayıplarını arttıran etkileri de söz konusudur ki; asmolen türü döşeme sistemine sahip bina enkazlarında çoğunlukla kolonların algılanamadığı döşemelerini üst üste yığıldığı bir görüntü ile karşılaşılmaktadır.

3.2. Yapı Üretiminde Denetim Sistemi

Ülkemizde yapı üretim sisteminin en önemli sorunlarından birisi de denetim sorunudur. Bu sorun ağırlıklı olarak ekonomik odaklıdır ki; yapı üretim sürecinde görev alacak teknik elamanların finansmanı düşük ve orta gelir gruplarınca çoğunlukla karşılanamamaktadır veya olguya gereksiz bir harcama olarak bakılmaktadır. Deprem bölgelerinde olgunun bir afete dönüşmemesinin en önemli koşulu deprem güvenli yapı üretiminin gerçekleşmesi iken gerek yerel yönetim örgütleri bünyesindeki teknik elaman açığı, teknik elamanların bilgi düzeyinden kaynaklanabilen yetersizlikler ve yasadışı

uygulamaları denetleyebilecek etkinlikte olamamaları gerekse de denetim sisteminden kaynaklanan sorumluluk tartışmalarının ancak deprem türü afetler sonrası araştırılıyor ve tartışılıyor olması deprem güvenli yapı üretiminin açmazlarını oluşturmaktadır.

Marmara depremi sonrasında da her depremde olduğu gibi deprem sonrası oluşan can ve mal kaybına yönelik sorumluluk tartışmaları başlamış ve birkaç müteahhit hakkında yasal işlem yapılmıştır. Sistemin bütünü değerlendirildiğinde sadece birkaç müteahhidi sorumlu tutmanın yeterli olmadığı, tüm sistemin sorgulanması gerektiği gözlenmektedir. Yönetim sisteminin deprem risklerini kentsel gelişmede girdi olarak kullanmaması, deprem açısından riskli alanların yapılaşma amaçlı kullanılması, zemin özelliklerine uygun yapılaşmanın başarılammış olması, plan değişiklikleri ile yapılaşma haklarının depremde uzaklaşma kesiti koşulunda sürekli artırılmış olması, yasadışı uygulamalarda yönetim sisteminin görevlerinin gereklerini yerine getirmemesi, planlama kurumunun kentsel gelişimde yeterli etkinliğe ulaşmamış olması, bireysel bazda rantı ön planda tutan talep ve uygulamalar sorumluluk dizgesinin müteahhitlerle sınırlı olmadığını yansıtmaktadır. Sorumlular dizgesi kentsel gelişimi ve arazi kullanım kararlarını yönlendirmekle görevli yönetim örgütleri ile başlamakta, süreçte görev alan teknik elamanlar, yapıyı üreten girişimci ve yapı sahiplerine kadar uzanmaktadır.

Uygulama sürecindeki bir başka sorun da hazırlanan projelerin denetim sürecinde ortaya çıkmaktadır. Yakın zamana kadar uygulamada olan meslek odalarının proje denetimi uygulamasının kaldırılmış olması hem uygulama sorunlarına hem de meslek odalarının etkinliğini ve uygulama süreci içindeki varlığını sınırlamıştır. Deprem bilincini yeterince özümsememiş olup lisans diploması alan her teknik elemanın yeterli sayıldığı projelendirme ve denetim uygulaması yanı sıra hiçbir eğitim yükümlülüğü ve uygulama deneyimi gerektirmeyen müteahhitlik uygulaması da yapı üretim sisteminin önemli sorunlarındandır.

Deprem sonrasında tartışıla gelen denetim sisteminde yapısal değişikliklerin gerektiği yadsınmazken, denetim yükümlülüğünün deprem zararlarının ortaya çıkması halinde yaptırma dönüşmesi de ayrı bir gereklilik olarak belirlenmeli ve denetim sisteminin sigorta sistemini de kapsamı gerekmektedir. Yapı üretim sisteminin sadece denetim görevinin yerine getirilmesi ile sağlıklı bir içeriğe kavuşturulması da olası değildir. Bu konuda hem teknik elamanların yeterliliği hem de proje denetimi ilgili meslek odalarınca yerine getirilmelidir. Deprem bölgelerinde zemin etüdü yanı sıra yapı ve proje denetiminin ek maliyetler gerektirmesi ise ülkemiz için sistemin başarıya ulaşmasının en önemli açmazıdır.

3.3. Yumuşak Kat Uygulaması

Deprem bölgelerinde uygulamada ortaya çıkan önemli bir başka sorun da ticaret yapılanmasına yöneliktir. Adapazarı merkezinde yer alan ve önceki depremleri de yaşamış olan Kapalı Çarşı deprem bölgelerinde ticaret yapılanmasının modelini belirlemek açısından önemli ipuçları vermektedir. Çoğunlukla 2 katlı binalardan oluşan ve Cumhuriyet öncesinde yapılmış olan binaları da içeren bu çarşıda 17 Ağustos depreminde yıkılan tek bina yine zemin katı ticaret amaçlı kullanılan yıkılmış bir caminin minaresinin üzerine devrildiği binadır. Yine 1995 yılında prefabrik olarak inşa edilmiş olan ve zemin

katı gıda, üst katı giyim mağazalarından oluşan iki katlı Hal binası da çevredeki yıkılmış olan binalardan meydana gelen hasarların dışında hasar görmemiştir. Bu iki çarşıda da deprem sonrası atlatılmış olan çok sonrasında tüm ticaret birimleri faaliyetine devam edebilmiştir.

Yine Adapazarı örneğinde izlediğimiz ikinci bir farklı yapı da binaların zemin katlarının ticaret amaçlı kullanılmasıdır. Bu model özellikle rantların yüksek olduğu alanlarda gerçekleşmektedir. Binalara çıkma yapılarak kullanım alanlarının artırılmaya çalışıldığı, yüksek katlı yapılaşma taleplerinin söz konusu olduğu bu alanlarda zemin katın ticaret amaçlı kullanılması ile binanın en dirençli olması gereken zemin katı yumuşak kat olarak nitelendirilen daha zayıf nitelikte inşa edilmektedir. Bu zayıflığı ticaret alanlarında kolon açıklıklarının fazla olması, üst katlarda yapılan ara bölüntülerin zemin katta yapılmaması, dış duvarlarda vitrin gereksinimi koşutunda cam malzeme kullanılmış olması yönlendirmektedir. Yapılan tespit çalışmalarında Avcılar'dan Adapazarı'na kadar tüm deprem bölgesinde en fazla hasarların da bu tür binalarda meydana geldiği gözlenmiştir. Bu modelin deprem sonrasında hayatın normale dönmesi ve can, mal kayıpları açısından da önemi bulunmaktadır.

3.4. Bakım ve Onarım

Uygulamada ortaya çıkan önemli bir sorun da binanın bakım süreci ve yapı ömrü ile ilgilidir. Her yapının yatay ve düşey yükler açısından bir doğal dayanım süresi bulunmaktadır. Adapazarı'nda yapılan tespit çalışmalarında 1943 ve 1967 depremlerini hasarsız atlatmış olan yığma binaların çok büyük kısmının yıkılmış veya ağır hasar gördüğü belirlenmiştir. Özellikle Adapazarı gibi zemin suyu seviyesinin yüksek olduğu alanlarda 60-70 yıllık bu tür binalarda meydana gelen hasarların en önemli nedeni binaların doğal ömrünü tamamlamış olmalarıdır. Bakım ve onarım konusunda yeterli bilgi birikiminin olmadığı deprem bölgelerinde konu ile ilgili tespit ve eğitim çalışmalarının gerçekleştirilmesi can ve mal kayıplarının azaltılması açısından önem taşımaktadır.

Deprem olayından etkilenmemiş olup bir veya iki katlı olan binalarda saptanan bir hasar etkisi de imar haklarının artırılması ile oluşmuştur. Yandaki yüksek katlı binanın yıkılmasından dolayı hasar görmüş pek çok bina belirlenmiştir. Bir veya iki katlı ahşap veya yığma sistemde üretilmiş bu tür binaların kendi bünyesinde hasar görmesi durumunda can kayıpları daha düşük olabilirken imar planları ile yönlendirilmiş olan dönüşüm nedeniyle üretilmiş yüksek katlı, betonarme diğer bir binadan dolayı hasar görme durumunda can ve mal kayıpları da artmaktadır.

Bakım ve onarım sürecinin önemli bir sorunu da depremlerden oluşan hasarların giderilmesi sürecinde yaşanmaktadır. Onarım çalışmalarında da bina üretim sürecinde gözlenen, onarımın yetkin kişiler eliyle, denetlenerek ve projelendirilerek gerçekleştirilmemesi sorunu yaşanmaktadır. Bu konuda maliyetlerin ön plana çıkması denetimsiz bir içerikte konu ile ilgili bilgi birikimi olmayan kişiler eliyle gerçekleştirilen onarım çalışmalarına neden olmakta ve bu durum 1992 Erzincan Depremi'nde yapılan araştırmalarda gözlemlendiği gibi bazı durumlarda yetersiz, gereksiz ve hatta binaya zarar verir içerikte gerçekleştirilebilmektedir.

SONUÇ

%92 gibi büyük oranda deprem bölgesi olan ülkemizde başarılması hedeflenen birincil olgu deprem bilincinin sağlanmasıdır. Bu konuda hem yetişen teknik elamanların hem de halkın eğitim programlarında yer alacak deprem dersleri ile bilinçlendirilmesi, her an deprem olacağını gibi yaşaması ve depremde etkilenmeyecek binalarda yaşadığını bilincine ulaşması gerekmektedir. Yaşanan tüm deprem deneyimlerine karşın günümüze kadar Erzincan'da sağlıklı olmayan ve bilimsel bir temele oturmayan yer değiştirmeler dışında hiçbir yerleşmenin yer seçimi ilkelerinin yeniden değerlendirilmemiş olması yerleşme politikamızın ve planlama kurumunun sorunlarıdır. Önemli sorunlarımızdan birisi de depremden uzaklaşma kesitinde deprem bilincinin yitirilmesidir. Bu konuda bir deprem müzesine sahip olmama yanı sıra yazılı ve görsel basımın da konuyu sürekli gündemde tutması katkı sağlayacaktır.

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ışığında belirlenmeye çalışılan yönetim, planlama ve uygulama sorunları deprem afetine altlık olmuş kentlerimizde ortaya çıkan can ve mal kayıplarının etmenlerindedir. Deprem etkileri ile ortaya çıkan sorunlar aynı zamanda da genel planlama, yönetim ve uygulama sorunlarıdır. Bu nedenle konuya sadece deprem ölçütü ile değil çok büyük oranda deprem bölgesi niteliğindeki ülkemizin genel yönetim ve planlama sorunları olarak bakmak gerekmekte ve bu sorunları aşmak amaçlı yasal düzenlemelere gidilmelidir. Bu kapsam sürdürülebilir, yaşanabilir ve canın ve malın güven altında olabileceği yerleşme sistemlerine ulaşmak amaçlı ele alındığında deprem etkileri de minimize edilmiş olacaktır. Böyle bir amaç çerçevesinde yaşanan yönetim ve planlama sorunlarını aşmaya yönelik yeni bir yasal çerçeve oluşturulması ve amaçlanan çerçevede yaşadığımız son deprem sonrası belirlenen ilkelerin dikkate alınması gerekmektedir. Bu kapsamda belirlenmiş olan sorunlar şunlardır:

Yönetim

- Yapılaşma ile ilgili yetki ve sorumluluklar tek bir yasa çerçevesinde ve bütüncül ele alınmalı farklı yasalar ve kurumlar tarafından yönlendirilen kentsel gelişme önlenmelidir. Yerel yönetimlerde toplanan yetkiler konusunda merkezi yönetime ancak denetleme yetkisi verilmelidir.
- Yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluk alanları ile ilgili sorunları giderilmelidir. Belde belediyeleri uygulaması sağlıklı ve yerel ölçekte denetlenebilir bir içeriğe dönüştürülmelidir.
- Kentsel gelişimde yasadışı yapılaşma önlenmeli ve bu konuda sorumluluk taşıyan kişiler için yaptırım uygulanmalı, yasadışı yollardan üretilmiş birimlerin altyapı olanaklarından yararlanması ve zaman içinde yasallaştırılması politikası aşılmalıdır.
- Her yerleşmenin işlerlik kazanabilecek bir deprem senaryosu olmalı ve özellikle kamu binalarını depremden hasar görmemesi sağlanmalıdır. Bu örgütlenme modeli içersinde sokak, bina temsilcilerine varan bir izin çerçevesinde deprem riskleri ve önlemleri belirlenmelidir.

Planlama

- Yapılaşma haklarının belirlenmesini de içeren tüm planlama kararlarının ana hedefi canın ve malın güven altında bulunması olmalıdır.

- Geç kalmış bir uygulama olmakla birlikte imar planlarına altlık oluşturacak bölge planlama çalışmaları gerçekleştirilmelidir.
- Planlamanın bir takım çalışması olduğu gerçeği hayata geçirilmeli ve deprem olayında görünürlük kazanmış olan mikro ölçekteki jeolojik veriler planlama ekibi içerisinde yer alacak uzmanlarca imar planı kararlarına yansıtılmalıdır.
- Gelişmiş uzay teknolojilerinin devrede olduğu günümüzde halihazır haritaların ve imar planlarının kentsel gelişmenin gerisinde kalması sorunu aşılmalı, planlamanın bir süreç olduğu kabulü ile gerek haritaların gerekse de imar planlarının güncelliğini yitirmeyeceği nitelikte planının yapılmasının her kesitinde devrede olduğu bir yapılanma sağlanmalıdır.
- Planlama kararlarının üretilmesi gelişmiş ülkelerde uygulandığı şekliyle katılımcı bir içerikte belirlenmeli, masa başında üretilen imar planları elde etme ve değiştirme modeli yerel halkın katılımıyla oluşacak plan ve değişiklikleri modeline dönüşmelidir.
- İslah imar planları, mevzi imar planları gibi uygulamalarla plan bütünlüğünü zedeleyen parçacıl planlama içeriği terk edilmeli ve planlama bütünlüğü sağlanmalıdır.
- Kentsel alanların donatı gereksinimini giderecek planlama araçları deprem etkisini de göz önünde bulundurarak geliştirilmeli ve imar planlarındaki donatıların gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Deprem bölgelerinde yol genişlikleri ve açık alan gereksinimi yeşil alan ölçütünün dışında değerlendirilmelidir.

Uygulama

- Proje bazında deprem hasarlarını yönlendirebilecek uygulamaların önlenmesi hedefli eğitim programları benimsenmelidir.
- Teknik elamanların ve müteahhitlik hizmetlerinde yeterlik sistemi geliştirilmelidir.
- Yapı üretimindeki denetim sorunları giderilmeli, denetim sistemi ile yapı sigortası sistemi bina ömrünü kapsar içerikte birlikte değerlendirilmeli, denetimde etkinlik sağlanmalıdır.
- Deprem Yönetmeliği'nin gereği malzeme kullanımı ve yapı üretim yönteminin sağlanması konusunda hem halkın hem teknik elamanların bilinçlendirilmesi hedeflenmelidir. Onarım ve bakım çalışmalarında deprem etkilerini görünür kılan bir içerikte bilinçlenme sağlanmalıdır.
- Depremsellik açısından riskli yapılaşma alanlarında özellikle ticaret bölgelerinde rantların yönlendirdiği yumuşak kat, asma kat, çıkma, kolon aksının kaydırılması, ağır yükler içeren döşeme sistemleri gibi uygulama sorunları giderilmelidir.

Bu çalışma 17 Ağustos 1999 tarihli Marmara Depremi sonrasında başladığımız ve Avcılar, Gölcük, Değirmendere, Adapazarı, Ferizli yerleşmelerinde yürüttüğümüz deprem araştırmasının ilk halkasını oluşturmaktadır. Deprem olgusunun afete dönüşmemesi sürecinde konu ile ilgili bilgi birikimi ve yasal düzenlemeler önem taşımakta, bu süreçte yıkılan binalar kadar yıkılmayanların neden yıkılmadığını belirleyebilmek de öne çıkmaktadır. Bu hedefe yönelik araştırmalar ise önümüzdeki dönem yayınlanacaktır.

YAYA MEKANLARININ DEĞİŞEN ANLAMI

Doç. Dr. Hülya KOC
Araş.Gör. İpek ÖZBEK SÖNMEZ
Dokuz Eylül Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
İZMİR

20. Yüzyıl kentini geçmiş yüzyıl kentlerinden ayıran en belirgin özelliği çok hızlı ve çok fazla değişim ve dönüşüme sahne olmasıdır. Bunun temelinde, ekonomik ve politik süreçler ile teknolojik gelişmeler yatmaktadır. Ancak, şu bir gerçektir ki, gelişmekte olan ülkelerin kentleri, bu yapısal değişim sürecinden çok daha fazla etkilenmiş ve anı ve köklü değişimlere sahne olmuşlardır.

Ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişim, kentlerin yapılarını ve içeriğini de etkilemiştir. Değişen, kamusal, yarı-özel ve özel mekanlarımızdır. Bu değişim, mekanların içeriğini ve anlamını biçimlerken bizim de bu mekanlardan beklentilerimizi, orada geçirdiğimiz zamanı ve eylemlerimiz de etkilemiştir. Kamusal, yarı-özel ve özel mekanlarımız halen de değişmektedir. Bu değişime ivme katan etken, toplumsal ya da kamusal yaşantının değişmekte olan doğasıdır.

Yaya mekanlarının kapsamı

Her ne kadar bu bildiride ağırlıkla bireyin sokaktaki konumu, yaya öncelikleri ve yaya yolları ele alınacaksa da yaya mekanı ile kastedilen yalnız, kaldırımlar, yayalaştırılmış yollar, yaya yolları, alışveriş mekanları değildir. Yaya mekanları, insanların yaya olarak erişim için kullandıkları, yaya olarak buldukları, yaşadıkları ve bir arada oldukları alanlardır. Bu kapsamda, meydanlar, birikim noktaları, alışveriş güzergahları da yaya mekanı içerisinde yer almaktadır. Kapsadığı nitelikleri ile yaya mekanları, bir taraftan kentlerdeki kamusal mekanlarla, diğer taraftan yarı-özel alanlarla çakışmaktadır.

Yaya mekanlarına atfedilen önem

Yaya mekanları, bir taraftan, otomobile karşı ve karşın bir erişim biçiminin güvenli ve konforlu biçimde sağlanmasına olanak taşıyan alanlar olarak görülebilir. Daha da önemlisi, yaya mekânının kamu mekanı ile bağlantılı yönüdür. Yani kamusal yaşam ve değişen niteliği ile etkileşim içinde olmasıdır. Yaya mekanı içinde ağırlıklı bir yer kaplayan "...sokaklar, çocukların dünyayı ilk öğrendikleri yerlerdir. Komşuların buluştuğu, kasaba ve şehirlerin toplumsal merkezleri, isyanların toplanma noktaları ve baskılara sahne olan mekanlardır" (Appleyard,1981, s. 1) Birinci niteliği ile yaya

mekanları ekolojik açıdan duyarlı, bireyler açısından sağlıklı ve ekonomik bir erişim biçimini sağlama potansiyeli taşımaktadır. İkinci niteliği ile yaya mekanları bireyler arasında yüz yüze ve toplumsal iletişime olanak sağlama potansiyeli taşımaktadırlar.

20. Yüzyılın sonunda yaya mekanları açısından durum

Yaya mekanları, insanların erişim, gezinti, alışveriş, yüz yüze iletişim, yürüme, dinlenme, eğlence vb. aktiviteler için bulunduğu mekanlar olarak tarihin her döneminde önemini korumuştur. Ancak, 20.Yüzyılda yaya mekanı, iki başlık altında toplanabilecek etkenler ile önemli değişiklikler geçirmiştir. Bunlardan birincisi, modernizm ve sonrasındaki postmodernizmin mekana yaklaşımlarıdır. İkincisi ise, nedenleri birinci başlıkta yer alan süreçler içinde kalmakla birlikte, yaya mekanlarına olumsuz etkileri açısından ayrı bir başlık almayı hak eden (9 otomobilin önlenemeyen yükselişidir.

Pozitivist, tekniğe yönelik ve akılcı modernizmin, yereli değil evrenseli vurgulayan yaklaşımı ile biçimlenen kentsel alanlarda nesne durumuna getirilen mekan, özneyi yabancılaşmaya sürüklemiştir. Yaya mekanı açısından bakıldığında, standardizasyonun getirdiği tekdüzelik içinde, geçmiş ile bağları olmayan, birbirine tıpatıp benzer ve her yerde rastlanacak binalardan oluşan yoğun ve sıkıcı konut alanlarında, Jacobs'un dediği gibi, hiçbir yerden gelip hiçbir yere gitmeyen ve zaten üzerinde kimsenin dolaşmadığı yaya yolları”(Tankut, 1991, s.64) ile sokak-ev ilişkisinin sosyal boyutu gözden kaybolmuş ve sığ bir içeriğe bürünmüştür. Ayrıca kamu alanı ile özel alan gittikçe keskinleşen sınırlarla birbirinden ayrılmış ve özellikle konut alanlarında yarı-özel mekanlar giderek işlevsizleşmeye ve/veya yok olmaya başlamıştır.

20. Yüzyılın son çeyreğinde sermayenin yapılaşmış çevreye daha fazla yönelmesi sonucu kentlerin mekansal yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Önceleri ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yaşanan bu değişim, son on yılda ülkemizin büyük kentlerine de yansımıştır. Kentlerde girilen yoğun inşaat faaliyetleri ile otoyollar, banliyöleşme biçimindeki konut gelişmeleri, yüksek ofis blokları inşa edilmiştir. Bu oluşum yalnızca yaşama ve çalışma mekanları ile sınırlı kalmamış, otomobile dayalı yaşam biçimi alışveriş merkezleriyle de tamamlanmıştır.

Böylece, sonradan oluşturulan ve bir birikimin üzerine kurulmamış bu yeni mekanlarda yeni bir yaşam biçimi sunulmuştur. Alışveriş merkezlerinin çekici hale gelebilmesi için geleneksel çarşıların özellikleri bu mekanlara taşınmakta ve içlerinde, bu kez kapalı yaya mekanları oluşturulmaktadır. Ancak, “sokağın aksine bir alışveriş merkezi doğası gereği dışlayıcıdır”. (Friedman, 1996, s.75) Çünkü, alışveriş merkezleri sadece para harcama olayının gerçekleştiği havalandırılmalı labirentlerdir Her hareketimizi izleyen TV monitörlerinin kıpırmayan gözleri ve mavi üniformalarıyla her an ortalıkta olan görevliler... (Friedman, 1996, s.75) her biri, kamusal değil, yarı-özel hatta özel bir mekanda bulunduğunuzu anımsatmaktadır.

1970’lerde modernizme eleştiriler getirerek yüzyılın son çeyreğinin gündemini oluşturan postmodernizm anlayışı mekan açısından başka soru alanları oluşturmaktadır Bu kez, kamu alanı, cemaatlerin oluşturduğu, içe kapalı yarı-özel alanlara dönmeye başlamıştır. “Kamusal olan artık genel olan değildir, daha çok, birçok küçük grup ve

alanın karışımından oluşmuş durumdadır. Sharon Zukin tarafından, özel ile kamusal arasında uzanan, liminal olarak adlandırılan bu alanlar, tıpkı özel bir büromun kamusalılığı açıkça belli olan piazzasına, özel bir konut alanı içindeki sokağa, pub'ın yerini alan kulübe benzerler” (Mulgan, 1995,s.220). Bu kez kamusal alan geri plana itilerek özel alan ön plana çıkmaya başlamıştır.

Geç kapitalizm insanları yeni beldelere, daha küçük işletme ve bürolara ve oturma odalarının özel zevklerine dağıtırken, demokratik, kamusal yaşamın kültürel kökleri de tehdit altındadır İletişim teknolojileri de yaşamın daha geniş alanlarda özelleşmesinin bir parçasıdır.(Mulgan, 1995, s.220) Kamusal mekanlar zayıflatıldığında

Özel mekanların giderek güçlenmesinin, toplumsal ilişkiler açısından getireceği sorunlar bir yana, bireyler açısından bile daha fazla özgürlük mü, yoksa daha fazla yalnızlık mı getireceği ise ayrı bir sorudur.

Otomobile dayalı erişim biçimi ise, güncel bir TV reklamında da izlendiği gibi, neredeyse artık köpeğini sokakta gezdirirken bile otomobilinden ayrılmayan bireyler oluşturmaya başlamıştır. Otomobil, toplumsal yaşam üzerinde artık, sağladığı ulaşım konforu açısından bir ulaşım türü seçeneği olmasının ötesinde etkilidir. Freund ve Martin tarafından “Otomobilin Ekolojisi” kitabında ayrıntılı biçimde tanımlandığı gibi tüketim yoğunluğu, ekoloji ve sağlığa getirdiği sorunlar, mekansızlık duygusu ve toplumsal eşitsizliklere karşı, otomobil hegemonyası globalleşmiştir. Bu durum, hem kentlerin gelişim biçimlerinde hem de kentteki mekanlar üzerinde etkili olmuştur. On plana otomobil merkezli ulaşım alındığında ise kamu toplu taşıma seçenekleri arayışları da etkisiz kalmaktadır. Otomobil hegemonyasının yaya olarak bulunan birey açısından da hem gerçek hem de mecazi anlamda *ezici* sonuçları olmuştur.

Bu ortam, toplumsal bir iletişim alanı olarak ve bir erişim alanı olarak yaya mekanlarının geri planda kalışında etkili olmuştur. Ancak, tüm bu gelişmeler, kamusal, özel ve yarı-özel alanlar dengesinin yeniden kurulabildiği, insan-mekan etkileşimi içinde bireyin yabancılaşmadığı ve engellenmediği bir yapılaşmış çevrede yaya mekanları arayışının önemini de güçlendirmektedir.

Sorunlar ve müdahale olasılıkları

Sorun alanı olarak görülen konular, müdahale olasılıkları açısından iki ana grupta ele alınabilir. Birincisi, değişen dünya ekonomik yapısı içinde kentlerin ve kentsel bölgelerin içinde yer aldıkları ilişki ağı ile bağlantılı olarak biçimlenen ve değişen kamusal ve yarı-özel yaşamı içinde geri plana itilen yaya ile yaya mekanı olgusudur. İkinci grupta toparlanabilecek sorun alanı ise, doğrudan kentin fiziksel mekanında yayanın konumudur.

Kentlerin büyük bir bölümü artık, yayalar için güvenli ve konforlu bir erişim sunan mekanlar olmaktan çıkmışlardır. Otomobil merkezli ulaşım, yayayı daha fazla tehdit eder biçimde, ön planda yer almakta ve kentleri biçimlendirmektedir. Bu biçimlendirmede yaya açısından var olan potansiyeller de giderek yok edilmektedir. Ayrıca, oluşabilen ya da oluşturulan yaya mekanları ile ilgili sorunlar gözlenmektedir.

Bu alanlar birbirinden kopuk, çoğunlukla perakende ticaretle bağlantılı biçimleri ve yaşantıları ile kamusal yaşam, iletişim ve erişim için ancak sınırlı olanaklar sunabilmektedir.

Birinci grupta yer alan sorun açısından müdahale olanakları daha sınırlı olmakla birlikte, ikinci grupta yer alan sorunlar planıcı / tasarımcının, bugünkü koşullarda bile, daha etkili biçimde müdahale edebileceği konular olarak görülmektedir. Bu bildirinin yaptığı analiz ve getirdiği öneriler de ikinci grup olarak nitelenen sorun alanı içinde kalmaktadır. Çünkü, mekan / insan etkileşimi içinde, mekanda sağlanan olanağın, sosyal yaşamdaki potansiyelleri yaşama geçirme konusunda olumlu katkı getirdiğine inanılmaktadır.

Çevremize bir bakış (ne var / ne yok)

Kentlerin yapıların ve içeriğinin geçmiş yüzyıla göre oldukça fazla değiştiği bir dönemde, sosyal ilişki biçimleri de bu değişimden etkilenmiştir. Bu değişim sürecini dönemler boyunca izleyen kuşaklar, geçmişin mekanlarına ve sosyal ilişkilerine duyulan özlemi daha sık dile getirir oldular Çünkü ülkemizde değişim daha hızlı ve çarpıcı oldu.

Kentlerimizin yenilenme sürecine girmesi ve dikeyde yükselmesi yalnızca 50 yıl önce başladı. 50 yılda geçmişin izleri büyük ölçüde yok edildi. Artık yapı, insan, aktivite, araç yoğunluğunun çok yüksek düzeylerde olduğu büyük kentlerde yaşamsal kaliteyi sağlamada "hız" temel ölçüt durumuna geldi. Birey ise yaşamsal döngü için gerekli ancak yaşam niteliğinin daha az sorgulandığı bir noktaya oturtuldu. Kentsel mekanda giderek kaybolan bireyin var olduğu yer, kapalı mekanları, evi ve işyeri oldu.

Kentlerimizin son 50 yıl içinde oluşturdukları yapı oldukça karmaşıktır. Ekonomik koşullar çok çeşitli yapılarda mekansal gelişim çizgilerinin oluşmasına neden olmuştur. Kentlerimiz artık farklı parçaların bir araya gelmesiyle oluşmuş kolajlardır. Bu kolaj içinde farklı kentsel mekanlarda bireyin var oluş biçimi (yaya olarak da tabii) farklılık göstermektedir. Bazıları bireyin kendi içine kapalı izole bir varlık niteliğini zorlarken bazı alanlar çevresine yönelme ve çevresi ile ilişki kurma eğilimi güçlendirmektedir. Kısaca, her bölgenin birey ve yaya açısından sunduğu olumlu ve olumsuz özellikler bulunmaktadır.

Genel hatları ile kentteki konut alanlarında yaya olanakları açısından yapılan değerlendirme ilk bakışta olumlu niteliklerden çok olumsuzlukları ön plana çıkarmaktadır. Günlük yaşantımız içinde, yaşadığımız kente bakıldığında, yaya olarak hareket edebilme olanağının, yayalaştırılmış yollar dışında, çoğunlukla dar ve engellerle dolu kaldırımlarla sınırlandırılmış olduğu görülmektedir. Bu biçimlenme, giderek, yaşlıların ve engelli insanların kentin sokaklarında ve kamusal mekanlarında yer alabilme haklarını da ellerinden almıştır. Ancak, çok sınırlı olan potansiyellerin varlığını, farklı alanlar açısından, daha iyi değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü aslında bazı parçalar hala bazı gizli potansiyelleri barındırmaktadır.

İzmir'de farklı kent parçalarına ilişkin gözlemler de bu durumu ortaya koymaktadır. Örneğin, kent merkezinde geçmişin tarihi kentsel dokü özelliklerini hala büyük ölçüde

koruyabilen ve yaya açısından son derece olumlu özellikler sunabilme potansiyeli bulunan alanlar bulunmaktadır. Parsel düzeni ile gerçekleşen alanlarda ise halen çoğu kez etkin biçimde kullanılmayan yan ve arka bahçelerin varlığı, potansiyel dış mekan kullanım alanlarına işaret etmektedir. Kooperatiflerce oluşturulan toplu konut alanlarında yapı adaları içlerinde yer alan, yarı-özel mekanlar olarak ayrılan toplanma alanları bulunmaktadır. Bu alanların halihazırdaki kullanım biçimleri açısından yeterince etkin kullanıldığı söylenemese de olumlu bir potansiyel sağlama özelliğine işaret etmek gerekir. Gecekondu alanlarında ise, düşük yoğunluk, sokakların kullanımında yayalara öncelik tanımakta, komşular arası yardımlaşma zorunluluğu sosyal ilişkileri canlı ve güçlü tutmayı sağlamaktadır. Bu alanların sağlıklılaştırılması yönünde gösterilecek çabalar zaten var olan yaya hareketini daha da olumlu koşullara kavuşturacaktır.

Ne yapılabilir?

20. Yüzyılı geride bırakırken, geçmişte yoğun sosyal ilişki ağlarının kurulduğu kentsel mekanlardan elimizde kalanların da uçup gitmesine izin vermemeliyiz. Var olan potansiyellerin ortaya konulması bir yana, başka araçların tanımlanması gereklidir. Bireyin yaşamaktan huzur duyduğu, istediği sosyal ilişki ağına katılma olanağının sağlanabildiği mekanlarının geliştirilmesine yönelik arayışlar yoğunlaştırılmamalıdır. Bu açıdan, yaya mekanını tasarlamak, fiziksel koşulları iyileştirmek gibi dar bir kapsama sahip değildir. Yaya mekanını tasarlamak, aslında, sosyal ilişkilere olanak yaratmaktır.

Yaya mekanının anlamı

Yaya mekanı, sağlayabileceği olanaklar ve potansiyelleri ile bir kez daha yeniden tanımlanabilir. Yaya mekanları, farklı eylemlere, anlayışlara ve deneyimlere potansiyel sunma seçenekleri bakımından zengin olanaklara sahip olabilir. Bu olanaklar

- *İnsanlara gidilecek yere yaya olarak da nitelikli bir biçimde erişime özgürlüğünü sağlamak üzere ve motorlu taşıta alternatif bir ulaşım türü seçimine olanak sağlamak üzere yaya mekanları*
- *Toplumsal ilişkilerde çeşitlenmiş ve zenginleşmiş deneyim alanları sunmak üzere ve kamusal açık alanlar olarak herkes için yaya mekanları*
- *Farklı özne kategorilerinin kendilerini ifade etme alanı olarak yaya mekanları*
- *Farklı yerel özelliklerin ifade alanı olarak yaya mekanları*
- *Yaşanabilir sokaklar olarak yaya mekanları (Appleyard, 1981)*
- *Demokratik sokaklar olarak yaya mekanları (Francis, 1987)*
- *Kentteki kayıp mekanların bulunması için yaya mekanları (Trancik, 1986)*

- *Dış mekanda yaşam olanağı için / sokak yaşamı için yaya mekanları*
- *Geçmişle bağlarımızı koruyan yaya mekanları*
- *Sürdürülebilir yerleşmeler için yaya mekanları*
- *Yaşam kalitesini artırmak üzere nitelikli mekanlar oluşturmak için yaya mekanları*
- *Toplumsal ilişkiler için, insanca bir ortam olarak yaya mekanları*
- *Bireyler arası yüz yüze bir iletişim mekanı olarak yaya mekanları*
- *Kentsel imajın güçlendirilmesinde, kent belleğinin güçlendirilmesinde, kentsel yaşama katılım ve demokratikleşme sürecinde yaya mekanları (Suher vd, 1992)*

gibi çok sayıda ve çeşitli açılımlara sahiptir.

Yayaya öncelikli mekanın farkı tarafı nedir?

Yaya olarak bulunmak ve hareket etmek bir eylem ve bir erişim biçimidir. Bu eylem içinde aktif olarak yer almak, pasif olarak yer almak, keşfetmek gibi farklı tercihler olabilir. Erişim olarak ise, belirli bir güzergahı yaya olarak geçmek, bir araç yolundaki hareketten hız, ölçek, uzaklık konularında farklı bir süreç yaşamaktır. Mekanın bu biçimde algılanması ve yaşanmasının elbette fiziksel mekana yönelik düzenlemelerde ön plana çıkması beklenir.

Yaya ve otomobile göre tasarlanmış çevre, algılama yönünden farklı olanaklara sahiptir. Örneğin, otomobiller için uygun olan bir çevre, yayalar için sıkıcıdır. Buna karşılık yaya olarak yürürken ilgi çekici olan bir çevre otomobil içindeyken kaotik hale gelir. (Raport, 1987, s.88)

Fiziksel mekan düzenlemelerini etkileyen bir başka etken de yaya mekanının yüz yüze iletişim, kamusal yaşamın önemli bir bölümünün geçtiği alanlar olmasıdır. Bu etken, yaya mekanlarının öncelikle toplanma alanları olarak niteliğini ve tasarım biçimini etkiler. Bu, yaya mekanlarının kentin tüm yüzeyinde bireye bulunma ve kendini ifade etme olanağı sağlayacak biçimde ilişki içinde olması ve olanaklar çeşitliliğine sahip olması demektir.

Yaya öncelikli mekanda ne tür olanaklar bulunmalıdır?

Yaya olarak tanımlanan bireyin kentte var olabilmesinin ilk koşulu, huzurlu ve güvenli bir ortamda, çocuk, yaşlı veya engelli tüm bireylerin sokağa çıkabilmesidir. Yaya mekanından beklentiler, aslında, kentin kamusal mekanlarından beklenenlerden pek de farklı değildir. İlkesel düzeyde bakıldığında yaya mekanlarında:

1. *İnsan gereksinimleri karşılanmalıdır.*

2. *Kullanım hakları korunmalıdır.*
3. *Toplumsal öğrenme kanalları açık tutulmalı, anlamlar iletişimsel kılınmalıdır.*
4. *Bakım gereksinimleri karşılanmalıdır.*

Bu ilkeler doğrultusunda, erişilebilirlik, güvenlik, rahatlık, konfor, estetik, kullanışlılık bir yaya mekanından beklenen olanaklar arasında sayılabilir. (Bu ilkelerin açılımlarının ve her birine karşılık gelen tasarım öğelerinin sunulduğu "Yaya Öncelikli Yollar İçin Bir Tasarım Rehberi Denemesi" konusunda bakınız: Koç, Özbek, 1996)

Yaya mekanları *uygun, demokratik ve anlamlı* olmalıdır. Uygun mekanlar, kullanıcılarının gereksinimlerine hizmet etmek için tasarlanan ve bakılan mekanlardır. Demokratik mekanlar, farklı kullanıcı gruplarının haklarını koruyan, tüm gruplara erişilebilir olan ve eylemde bulunma özgürlüğü sağlayan mekanlardır. Burada denetim, diğerlerinin haklarına saygı ile sınırlıdır. Anlamlı mekanlar, insanların "yer" ile, yaşamları ve daha geniş dünya arasında güçlü bağlantılar yapmaya olanak veren mekanlardır. (Carr, Francis, Rivlin, Stone, 1992, s. 19-20)

Kent bütününde yaya mekanı için genel niteliklerin çerçevesini çizen ilkelerin sokak ölçeğindeki açılımları için ise demokratik sokakları tanımlamada kullanılan öğe ve konular anımsanabilir. Demokratik bir sokak:

- *toplumdaki tüm bireyler ve gruplar için erişilebilirliğin sağlandığı;*
- *kullanım ve kullanıcı çeşitliliğinin, farklılığının oluşabildiği;*
- *kullanıcıların, tasarım ve yönetime katılabildiği;*
- *zaman içinde toplumun gelişen gereksinimlerine ve aktivitelerine göre değiştirilebilen;*
- *insanların sokağı kontrol edebildiği duygusunun gelişebildiği;*
- *trafik yönetiminin sağlandığı,*
- *sokak mekanı ile binalar arasında sosyal bağlantı kanallarının oluşabildiği;*
- *gece ve gündüz herkesin güvenle kullanabildiği;*
- *iklim koşullarından yararlanma ve korunmayı, yeterli ve rahat oturmayı sağlayabilen;*
- *çevresel olarak sağlıklı ve yeşil;*
- *kent yaşamı, kent yaşamının toplumsal yapısı konusunda tüm yaş gruplarının öğrenme ve deneyim alanı olabilen;*
- *anlamlı ve anılarla dolu ve sevilen;*

- kullanıcı katılımı ile bağlantılı biçimde, kent yaşamında ve aktivitelerindeki çatışmaların, değerlerin sorgulama alanı olabilen bir sokaktır. (Francis, 1987, s. 29-33)

Böyle bir sokağın yalnızca tasarım ile gerçekleşmeyeceği açıktır. Demokratik bir sokak, ancak, yaşantı içinde kullanıcıları tarafından gerçekleştirilebilir. Sokağın niteliği konusunda kullanıcıların görüşleri yol gösterici olacaktır. Bu anlamda tasarımcının yapabileceği en önemli katkı, ortamdaki fiziksel "engeller"i ortadan kaldırmak ve kolaylaştırıcı olmaktır. Bunun ötesindeki katkı, "yapabilir kılman" birey ve gruplardan gelecektir.

Yaya öncelikli mekanın uygulama araçları nasıl güçlendirilebilir?

Kamu mekanının güçlenmesi anlamında yapılacaklar, planlama ve tasarım yanında, çok boyutlu müdahaleleri gerektirir. Ancak, erişim güzergahlarına ilişkin önlemler, tasarım açısından daha somut göstergelere indirgenebilir. Bu açıdan, kent yüzeyinde yayaya öncelik tanıyan bir sirkülasyon ağının gerçekleştirilmesi için, en azından plancıların gündemine ve kentlerin yapılaşmasını düzenleyen yasaların içine bazı kavram ve gösterimlerin katılmasının gerekli olduğu görülmektedir. Bu kavram ve gösterimler niteliğe göre şu biçimde önerilebilir:

1. Paylaşımlı Yol Düzenlemeleri:

Yaşam avlusu (Woonerf) paylaşımlı yol düzenlemelerine bir örnektir. Buradaki temel ilke, bir sokak mekanının yol en kesifinin tümünde yayaların taşıtlara üstün kılınması anlayışıdır. (Kaplan, 1991, s.211) Sokak sakinlerinin projeyi desteklemesi, yüksek uygulama maliyetleri, trafik yoğunluğu gibi koşullara bağlı başarı derecesine karşın, yayalar, özellikle çocuklar için doğal bir güvenlik ortamı sağlaması, konut alanı içinde sokakların çok amaçlı kullanım potansiyeline sahip mekanlara dönüşmesi gibi olumlu özellikler (Görer,1989,s.60) nedeniyle denenmesi yararlı görülen seçenekler arasındadır.

2. Trafik Sakinleştirme /Alımlandırma (Trafik Calming):

Trafik sakınleştirme (veya trafik alımlandırma) olarak dilimize çevrilebilecek teknikler de, sokaktaki koşulların yaya yönünden daha olumlu bir durum kazanması için araç trafiğinin daha az hızda seyretmesi için tasarım ilkelerini içermektedir (D.C.C.E.a.P.D.,1991). Genel olarak yaşam niteliğini iyileştirmeye yönelik bu tekniklerin, toplumun en incinebilir gruplarını (çocuklar, yaşlılar, engelliler) taşıt trafiği karşısında daha özgür kılma olanağı bulunmaktadır.

3. Yaya Toplanma / Aktivite Noktaları:

Yaya güzergahlarının kesişme noktalarında oluşturulacak ve küçük bir meydan ve bir sosyal donatı ve/veya alışveriş olanakları ile desteklenebilecek aktivite noktalarının (Alexander. vd., 1977, s.166) yayalara, halen kavşaklarda var olan ve kaldırım genişliği ölçüsünde toplumsal iletişime olanak veren merkezlerden daha fazla olanak sunabileceği düşünülmektedir.

4. Yaya Yolları:

Yayalaştırılmış yollar ve yaya yolları, planlama ve tasarım araçları olarak zaten kullanılmaktadır. Ancak, yaya yolları çoğu kez yalnızca, ‘motorlu taşıta kapalı gibi görünen yol’ biçiminde kalmaktadır. Sağlanan donatılar ise sadece “hoş”luk katmak amacıyla yönelik olmaktadır. Yaya hareketini özgün niteliğine ve yayaların gereksinmelerine göre, bu alanların içeriğinin zenginleştirilmesi beklenmektedir. Bu nedenle, bu alanların nitelik olarak yaya mekanı anlamı kazanması için gerek kendi içlerindeki biçimlenişlerinde gerekse birbirleri ile ilişkilerinde daha özenli ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

5. Yeşil Yollar (Greenways):

Yaya güzergahları ile birleştirilmiş yeşil yol (Freund, Martin, 1996,s.219) arayışları ve mücadelesi de yalnız yaya açısından değil, ekolojik açıdan ve rekreasyonel olanaklar açısından (ve giderek jeolojik sınımlar açısından) artık hiç değilse gündeme alınması gereken konular arasındadır.

Ve Neden ? (sonuç değil)

Başta da belirtildiği gibi bu bildirinin yazarları, istek, organizasyon ve çaba ile yayalar için var olan potansiyellerin, en azından bugün olduğundan daha olumlu yaşam çevrelerini gerçekleştirilmeye olanak sağlayabileceği görüşündedirler. Ancak, yukarıda belirtilenlerin yalnızca yüzeysel önlemler olduğu bilinmektedir. Kent yüzeyinde yayaya öncelik tanıyacak bir mekan kurgusunda yalnız yaya sirkülasyonu ve yaya toplanma ve birikim alanlarının geliştirilmesi elbette yeterli olmayacaktır. Bu, kentlerin biçimlenmesine ve bu biçimlenmeyi yönlendirecek araçlara yeniden bakışı zorunlu kılmaktadır. Böyle bir çabayı ortaya koyabilmek için ise, öncelikle gerekli olan kente ve insana bakış açımızı sorgulamak ve değiştirmektir.

Değişmesi beklenen, bireyleri giderek daha fazla özel alanlarına hapseden, kamusal alanları zayıflatan, yarı-özel alanları yok eden, kentlerin biçimlenmesinde yayalardan çok otomobile öncelik tanıyan ve/veya nitelsiz yaya yolları planlamak ve tasarlamaktan bıkmayan bakış açısıdır. 21. Yüzyıl için hedef, daha yaşanabilir bir kenttir. Bu kent, 20. yüzyıl sonundaki kente göre daha yeşil, ekolojik açıdan daha duyarlı ve daha toplumsal bir kenttir.

Bu hedefe ulaşmak üzere yapılacaklar arasında kentte “yaya”nın konumunun bugün olduğundan farklı bir düzeye oturtulması gereğini anımsatmak üzere bu bildiri hazırlanmıştır. Bu bildiri, bugüne kadar çeşitli toplantılarda, değerli bildiri sahipleri tarafından dile getirilen “yaya”ları ve yayalara öncelik tanıyan mekanlar gereğini, bir kez de yüzyılın son toplantılarından birinde anımsatmak amacıyla hazırlanmıştır. Geleceğe ve başka bir konuma bakışta, planıcının ve tasarımcının bugünkü yapıda bile yapabilecekleri bulunduğuunu anımsatmak üzere hazırlanmıştır. Ve son olarak, ülkemizde küreselleşme sürecinin etkileri, planlamanın rolü gibi tartışmalar arasında, şayet plancı farklı bir rol benimseyecekse, bu rolde ön plana alacağı değerler arasında “yaşanabilir ve demokratik sokaklar ve yaya mekanları” bulunması gereği konusunda

ısrar etmek üzere bu bildiri hazırlanmıştır. Aksi takdirde, gelecek kabucları üzerine hazırlanan sinema filmlerinde de yer aldığı gibi] yaya mekanları bulunmayan, sokaklarında yayaalara yaşam şansı olmayan kentlerde kamusal yaşamın kökleri yeşermemek üzere kuruyabilir.

KAYNAKLAR

- Aleexander, Christopher, Sara Ishikawa; Murray Silverstein with Max Jacobson; Ingrid Fiksdahl-King; Sholomo Angel (1977) : *A Pattern Language, fifth printing, 1981*, Oxford University Press
- Appleyard, Donald (1981): *Liveable Streets*, University of California Press, Berkeley.
- Bayram Necmi (1996): "Özgürlük Sokaktadır", *Birikim*, sayı:86-87, Haziran-Temmuz 1996, s.48-54.
- Brambilla, Roberto&-G. Longo (1977) : *For Pedestrians Only*, Whitney Library of Design, New York.
- Carr, Stephen; Mark Francis; Gleanne Rivlin; M.Andrew Stone (1992): *Public Streets for Public Use*, ed.by Anne Vernez Moudon, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Devon County Council Engineering and Planning Department (1991) : *Traffic Calming Guidelines*, Great Britain.
- Francis, Mark (1987) : "The Making of Democratic Cities", *Public Streets for Public Use*, ed.by Anne Vernez Moudon, Van Nostrand Reinhold, New York, pp.23-39.
- Freund Peter; George Martin (1996) : *Otomobilin Ekolojisi*, çev.Gürol Koca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friedman, John (1996) : "Sokaksız Bir Şehir", *Birikim*, sayı:86-87, Haziran-Temmuz 1996, s.75-81.
- Görer, Nilgün (1989) : "Konut Alanlarında Yaya Ağırlıklı Trafik Düzenlemeleri", *Planlama*, 1989 / 2-3-4, Ankara.
- Hall, Stuart&G Martin Jacques (der.) (1995) : *Yeni Zamanlar- 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Hilagü (1992) : "Konut Alanları Sokak Mekanlarının Tasarlanmasında Paylaşımın Yol Düzenlemeleri - Woonerf Tasarım İlkeleri ve Kentlerimizde Uygulanabilirliği", 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 23-24 Mayıs 1991, Der.Prof. Dr. Mehmet Çubuk, MSU Mimarlık Fakültesi, İstanbul, s.210-23Q
- Koç, Hülya; İpek Özbek (1996): "Yaya Yolları ve Alanlarında Yaşam Kalitesi Arayışları", 7. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 23-24 Mayıs 1996, MSU, İstanbul.
- Mulgan, Geoff (1995): "Kentın Değişen Yüzü", (1995): *Yeni Zamanlar- 1990larda Politikanın Değişen Çehresi*, der. Hall, Stuart&c Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.204-222.
- Rapoport Amos (1987) : *Pedestrian Street Use : Culture and Perception*, : *Public Streets for Public Use*, ed.by Anne Vernez Moudon, Van Nostrand Reinhold, New York, s.80-92.
- Suher, Hande; M.Ocakçı; L.Berköz (1992) : "Kent Merkezlerinde Yaya-Taşıtlı İlişkileri, Yayalaştırma", t. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 23-24 Mayıs 1991, Der.Prof. Dr. Mehmet Çubuk, MSU Mimarlık Fakültesi, İstanbul, s.246-250.
- Tanıcut, Gönül (1991) : "Planlama ve Postmodernizm Yakınlaşmaları Uzerine Bir İrdeleme", *Türkiyede 15. Dünya Şehir-cilik Günü 3. Türkiye Şehircilik Kongresi*, 6-7-8 Kasım 1991, İzmir, s.62-69.
- Trancik, Roger (1986): *Finding Lost Space*, Van Nostrand Reinhold, USA.
- Velibeyoğlu, Koray (1998) : *Walkable Streets*, İYTE, Mim.Fak. Şeh.Pl.Bl., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

TAŞINMAZ YATIRIMLARININ ULAŞIM ALTYAPI YATIRIMLARI İLE İLİŞKİSİ; ANKARA MERKEZİ İŞ ALANI, ANKARAY VE METRO PROJELERİ

Ar. Gör. Şengül SUR
Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yıldız-İSTANBUL

GİRİŞ

Ulaşım sisteminin, kentsel alanların mekansal organizasyonlarının belirlenmesinde ana faktörlerden biri olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, ulaşım yatırımı taşınmaz gelişimini etkileyen faktörlerden sadece biri olmasına karşın, kentsel altyapı yatırımları içerisinde taşınmaz piyasası üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Büyük kentlerde ulaşım yatırımı, merkezi iş alanının (MİA) erişilebilirliğini arttırmakta, bu da alana yüksek talep olarak yansımakta ve merkezi iş alanındaki taşınmazların daha yüksek rant kazanmasına neden olmaktadır.

Kentlerin gelişimi ve yeniden yapılanmasında dış dinamiklerin etkileri, küreselleşme ve giderek küresel kent kavramını ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ile birlikte dünya kentlerinin sermayeyi kontrol edebildiği bir yapıdan sermayenin bu denetimden kurtulduğu bir yapıya geçilmiştir. Ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler sermaye döngüsünün farklı aşamalarının olduğu kadar üretim sürecinin de parçalanarak farklı mekanlarda gerçekleştirilebilmesini olanaklı kılmaktadır. Ekonomik ve kültürel boyutları kapsayarak ulus devlet sınırlarını aşan ilişki ağlarının ortaya çıkması kentlerin konumlarında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bununla beraber, küreselleşme ile kent içi organizasyonlarında da önemli değişiklikler gözlemlenmekte, emek pazarının yapısı, kentsel faaliyetlerin yapısı, kentsel faaliyetlerin biçimi ve dağılımı hızla değişmektedir.

Önemli ulaşım yatırımları yerel ekonomi ve belirli bir alanın gelişme potansiyeli üzerinde göz ardı edilemez bir etkiye sahiptir. Ulaşım yatırımının etkilediği bir alanın diğer alanların yanında erişilebilirliği değişebilmektedir. Genelde insanlar ve faaliyetler, yerleştikleri alanları mekansal çekiciliğine ve diğer faaliyetlere erişilebilirliğine göre seçerler. Özellikle, merkezi iş alanındaki arazi gelişmeleri erişilebilirlikteki bu tip değişimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bunun nedeni, bir alanın erişilebilirliğinin değişmesi o alana diğerleri yanında yeni avantajlar kazandırmasıdır. Merkezi iş alanında, rekabet piyasası koşullarına sahip olan firmalar, yeni pazarların açılması ve hammaddenin kolay elde edilebilmesi ile kazanılacak yüksek düzeydeki kar ve üretkenlikten yadırlar. Bu da o alandaki kentsel taşınmazın değerini etkileyecektir.

Dolayısıyla, bu tip avantajlara sahip alanlardaki arazi değerlerinde ve rant düzeylerinde değişmelerin olacağı ifade edilebilir.

Bu kapsamda, Ankaray ve Metro Projelerinin, Ankara'nın Merkezi İş Alanı'ndaki taşınmaz yatırımı üzerindeki etkileri örnek çalışma alanı olarak ele alınmış ve analiz edilmiştir. Burada kabul edilen varsayım; Ankaray ve Metro Projelerinin Ankara'nın MİA'daki ofis, alış-veriş ve eğlence mekanlarının sunumunu arttırdığı, dolayısıyla alandaki taşınmaz fiyatlarının yükseldiğidir.

Ankara MİA içerisinde, özellikle bugün halen Ankara'nın iki merkezini oluşturan Kızılay ve Ulus üzerinde, bu iki büyük ulaşım yatırımlarının etkileri çalışma kapsamında değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, bu yeni ulaşım sistemlerinin yapısal ve konumsal etkileri MİA'da, özellikle Kızılay ve Ulus merkezlerinde taşınmazın değer kazanmasına, talebin artmasına, faaliyet ve kullanımların ofis, alış-veriş ve eğlence mekanlarında yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

ANKARA METROPOLİTEN İŞ ALANININ GELİŞİMİ

Metropolitan kent karakterine sahip olan Ankara'nın merkezi iş alanının fiziksel büyüklüğü, bu alandaki faaliyetlerin çeşitlenmesi ve uzmanlaşması ile sıkı sıkıya ilişkilidir.

Ankara başkent olarak ilan edilmeden önce, kent merkezinin gelişimi ilk olarak Kale-Ulus aksı üzerinde görülmüştür. 1950'lerde, Dışkapı, İskitler ve Sıhhiye uzantılarıyla Ulus tek merkez özelliğine sahipti. Bir başka uzantısı olan Çıkrıkçılar, Samanpazarı, Hamamönü ve Kaleönü boyunca da geleneksel faaliyetler yer alıyordu. Ulus ilk olarak, 1923-1927 yılları arasında İstasyon-Yenişehir aksı boyunca yerleşmişti. 1930 ların ortalarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi binasının inşasından sonra yönetim merkezi Kızılay'a kaymıştır. Politik karar verme merkezinin yer değiştirmesiyle beraber 1960'larda, MİA'nın fiziksel gelişimi Kızılay'a doğru yönelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda kentte çift merkez yapısı ortaya çıkmıştır. Daha sonraları 1970'lerde, MİA faaliyetlerinde yeni bir değişim görülmüş ve yüksek gelir düzeyine hizmet veren Kızılay-Tunalı Hilmi aksı üzerinde gelişme ilerlemiştir. Son yıllarda, bu gelişme Tunalı Hilmi'nin güney ucunda Sheraton Oteli'nin yapımı ile beraber hız kazanmış ve Çankaya'ya doğru ilerlemeye devam etmiştir. Özetlersek, merkezi iş alanı fonksiyonları Ulus'tan Kızılay-Çankaya yönüne doğru yada kuzeyden güneye yüksek gelir düzeyini içinde barındıran nüfusun yer aldığı konut alanlarına doğru değişim göstermektedir.

ANKARA'DAKİ İKİ BÜYÜK ULAŞIM YATIRIMI: ANKARAY VE METRO

Günümüzde, Ankara'daki merkezi iş alanının gelişimi açısından, Ankaray ve Metro iki önemli ulaşım yatırımıdır. Daha önce de değinildiği gibi ulaşım, kentsel faaliyet sistemi ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, kentsel formun belirlenmesinde de oldukça önemli rol oynamaktadır. Erişilebilirlik kavramı, kentsel faaliyet sisteminin ulaşım unsuru için temel oluşturmaktadır. Bu perspektifle baktığımızda da Ankaray ve Metro raylı sistemlerinin MİA gelişimi üzerinde etkili olacağı açıktır.

Ankara'daki kentsel ulaşım problemlerine bir çözüm olarak düşünülen bu iki büyük ulaşım yatırımı kentin iki farklı kesimine hizmet vermektedir. Bununla beraber, tasarım ve teknik özellikleri de birbirinden ayrılmaktadır. Ankaray, hafif raylı bir sistemdir ve kent içi yüksek yoğunluklu alanlar içerisinde hizmet vermektedir. Metro projesinin sebebi de Ankaray gibi yolculuk hızını arttırarak, yolculuk zamanını azaltarak, konforu, rahatlığı ve güvenliği arttırmasıyla toplu transit taşımacılığın çekiciliğini arttırarak ve hava kirliliği, gürültü gibi çevre sorunlarını düşürerek Ankara'daki ulaşım problemlerine çözüm bulmaktır. Bunların yanında, Ankaray MİA'daki arazi gelişiminde kent içinde uzanan hattından dolayı önemli etkiye sahiptir. Buna karşılık, Metro kent içi alanlarla kentin dışında yer alan banliyöleri birbirine bağlamaktadır. Ankaray'a göre, Metro'nun uzandığı hat daha boş ve düşük yoğunluklu alanlardan geçmektedir. Ama, yine de Metro MİA'daki arazi gelişiminde önemli etkiye sahiptir. Merkezi alanlarla dış banliyöler arasındaki rahat ve hızlı ulaşım bağlantısını Metro kurmaktadır. Ayrıca, kent içi, MİA ve kent dışı banliyöler arasında dikkate değer yolcu akışını Metro sağlamaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ankaray ve Metro'nun Ankara Metropolitan Alanı'nda merkezi iş alanının gelişimini ve doğu-batı aksının kuzey kısmındaki kent makroformunu etkileyeceği beklenmelidir.

ÇALIŞMA ALANI KAPSAMINDA KULLANILAN VERİLER

Ankaray ve Metro raylı sistemlerinin Ankara metropolünün merkezi iş alanında yaratacağı etkileri değerlendiren çalışma bölgeleme bazında yapılmıştır. Ankara 2015 Metropolitan Planlama Çalışması sırasında oluşturulan ve Ulaşım Planlama Çalışması tarafından da kullanılan 99 alt bölge bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı EGO Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen 74 bölgeye eklenen 25 yeni bölge ile bu bölgeleme elde edilmiştir. (Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması, 1987)

İlk olarak, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nin hazırladığı 1995 yılına ait Ankara'nın mahalleler bazında toplam konut ve ofis sayılarına ulaşılmıştır. Mahallelerin hangi bölge içerisinde kaldığı saptanmış ve her bir bölge için toplam konut ve ofis sayıları hesaplanmıştır. Bu aşamada, MİA içerisinde bu iki raylı sistemle direkt olarak ilişkili olmayan mahalleler tespit edilmiş ve bu tip bölgelerde iki ayrı hesaplama yapılarak bölge parçalanmıştır.

Raylı sistemlerden dolayı ortaya çıkan gelişme eğilimlerini ve avantajlarını dikkate aldığımız zaman, Ankara'daki 74 bölge içerisinde 8'inin merkezi iş alanıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir: Ulus, Kültür, Kızılay, Kocatepe, Maltepe, İncesu, İskitler ve Hipodrum .

İkinci olarak, Ankara kenti için Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Bölümü öğretim üyelerinden Murat Güvenç'in kısıtlı / kısıtsız Lowry Model çalışmasında hazırladığı uzaklık matrisi yine bu çalışmada bölgelerin birbirlerine olan uzaklıklarının belirlenmesinde kullanılmıştır. Uzaklık Matrisi'ndeki yer alan bölgeler, Ankara 2015 Metropolitan Planlama ve Ulaşım Çalışması'ndaki bölgeler ile aynıdır.

ÇALIŞMADA KULLANILAN MATEMATİKSEL VE KURAMSAL MODELLER

Kent yapıları ve nüfusun mekansal organizasyonu arasındaki etkileşim, konut, ticaret, eğitim ve rekreasyonel faaliyetleri içinde barındıran bölgeler arasında taşınmaz piyasası için ulaşımın temel bir belirleyici olduğunu ima eder. Taşınmaz piyasasının yapısı ulaşım sistemlerinden etkilenmektedir. Örneğin, zirve saatlerde çalışma alanları ile konut alanları arasında ulaşım talebi önemli olmaktadır. Dolayısıyla, potansiyel tüketici dağılımındaki farklılıklar ile konut alanlarından çalışma alanlarına olan uzaklıklardaki farklılıklar da önemlidir. Ulaşım talebi, çeşitli ulaşım sistemlerinden farklı şekilde etkilenmektedir. Ulaşım sistemi çeşidine bağlı olarak, bölgeler arasındaki zaman uzaklığı düşebilir, çıkış bölgelerinden varış bölgelerine ulaşım talebinde artışa neden olabilir. Başka bir deyişle, bölgeler arasındaki yolcu akışı ulaşım sistemindeki değişimlerle bağlantılıdır. Varış bölgelerindeki faaliyet istem ve sunumu, özellikle MİA'da, bu tür artışlardan pozitif yönde etkilenmektedir. Yani, merkezi iş alanına fiziksel uzaklık ve zaman uzaklıkları ile ulaşım sistemi kent merkezindeki faaliyetlerin çekiciliği üzerinde etkilidir. Alışveriş, rekreasyon ve diğer faaliyetlerin lokasyonları bu faktörlerle yönlendirilmektedir.

Şehir ve bölge plancıları, nüfusun mekansal organizasyonunu ve ekonomik faaliyetleri analiz etmek için çeşitli matematiksel modeller geliştirmişlerdir. Bunlardan biri olan Gravity Model, ulaşım sistemi ve taşınmaz piyasası arasındaki ilişkiyi araştırmada yararlı bir araçtır. Birçok çeşidi arasında Tek Kısıtlı Gravity Model bu çalışmada kullanılmıştır. Bunun nedeni, model çıkış bölgelerindeki sabit miktarda aktiviteyi varış bölgelerine dağıtırken serbest davranmaktadır. Bu matematiksel model, çalışmada çıkış bölgelerinden MİA'ya toplam yolcu akışını hesaplamaktadır. Toplam yolculuk akışı, çıkış bölgelerinin nüfus büyüklükleri ile doğru orantılı, çıkış bölgelerinden MİA'ya olan zaman uzaklığı ile ters orantılı olarak çalışmaktadır. Sonuçta, toplam yolculuk akışı hesabı merkezi iş alanının erişilebilirliğini göstermektedir.

Tüketicinin artan erişilebilirliği, MİA'ya istemi ve bu da özellikle ofis mekanlarının sunumunu arttırmaktadır. Tüketicinin erişilebilirliği gelişirken, MİA'daki firmaların artan gelirleriyle birlikte sahip oldukları veya kiradadıkları taşınmazların rant düzeyleri de yükselmektedir. Dolayısıyla, artan taşınmaz değerleri o alandaki taşınmaz yatırımları için sermayenin akışında da artışa neden olmaktadır.

Matematiksel modelde artan erişilebilirliğin sonucunda elde edilen toplam akış miktarının taşınmaz değerleri üzerinde de etkili olacağından yola çıkılarak; raylı sistemden doğrudan etkilenen 19 bölgenin bu sistemden önce sadece otobüs ulaşımıyla sağlanan MİA'ya yönelik toplam yolculuk akış miktarındaki payı ile raylı sistem sonrasında toplam yolculuk akış miktarındaki artış yüzdesinin çarpımı, MİA'daki taşınmaz değerleri üzerinde raylı sistemin toplam etkisini elde etmemizi sağlamıştır.

Taşınmaz yatırımlarının altyapı yatırımları ile ilişkisini açıklayan iki kuramsal modele çalışma dayandırılmaktadır. İlk olarak Barras ve Ferguson Modelinde, yapı döngüsünde yeni binalardaki net yatırım düzeyi ile kullanıcı faaliyet düzeyi arasında oransal bir değişim vardır. Ayrıca, kat gelişiminin uzun dönem denge düzeyi piyasada taşınmaz için talep yaratan kullanıcı faaliyetinin bir fonksiyonudur. Fisher-Di Pasquale-Wheaton

Model ise kira gelirleri belirli bir zaman dilimi içerisinde varolan mekânın elde edilebilirliğine ve isteme bağlıdır. Burada dikkat edilmesi gereken, merkezi iş alanındaki taşınmaz piyasasının en önemli parçası olan ofis mekân istemi için yolculuk akışını etkileyen ulaşım yatırımları oldukça önemli bir faktördür. Ulaşım yatırımları ile MİA'ya erişebilirlik artar. MİA'daki artan erişilebilirlikle beraber alışveriş merkezleri, ofis ve diğer iş faaliyetlerinin karlıları da artacaktır ve taşınmaz değer kazanacaktır. Taşınmazlardan elde edilen rant geliri yükselcek ve piyasada yeni mekân sunumları oluşacaktır.

RAYLI SİSTEMİN ETKİSİ

Ankara Metropoliten Alanı içerisindeki 8 bölgeden oluşan MİA'da (Ulus, Kültür, Kızılay, Kocatepe, Maltepe, İncesu, İskitler, Hipodrum), raylı sistem öncesi ve sonrasında elde edilen toplam yolculuk akış değerlerine baktığımızda sıralama bakımından çok büyük bir farklılık görülmemekle beraber Kocatepe ve İskitler bölgelerinin kademe atladığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Ankara'nın iki önemli merkezi olan Ulus ve Kızılay'ın hemen yakın çevresinde olan bu bölgelerin değer artışları ve artış oranları da bunu desteklemekte ve raylı sistemden en çok etkilenen bölgeler arasında yer aldıklarını göstermektedir. Kocatepe ve İskitler bölgelerinin sahip oldukları bu artış değerleri, Ulus ve Kızılay merkezlerinin çevresinde gelişmeye en uygun alanların bu bölgelerde bulunmasıyla da doğru orantılıdır. Buna karşılık, Kızılay'ın batısında yer alan Maltepe bölgesi ise her ne kadar raylı sistem sonrası sıralama bakımından en alt kademede bulunsada toplam yolculuk akış değerinde oldukça artış göstermektedir. Ulus ve Kızılay'ı bugün de birbirinden fiziksel ve yapısal olarak ayıran Kültür bölgesine gelince, içerdiği fonksiyonlar, geniş kamu kullanımları ve demiryolu gibi fiziksel bir eşliğe sahip olması, özellikle ofis kullanıcılarının bu bölgede yer almamasına, dolayısıyla da iki merkezin arasında bir ara kademe olarak bulunmasına neden olmaktadır. Raylı sistem sonrasında bu bölgeye yapılan toplam yolculuk akışındaki yetersiz artış da bu değerlendirmeyi desteklemektedir.

Ankara Metropoliten Alanı bütününde raylı sistemden doğrudan etkilenen 19 bölge olduğu kabul edilmiştir. Bu bölgelerin raylı sistem öncesinde sadece otobüs toplu taşımacılığıyla MİA'ya getirdikleri toplam yolculuk akış değerlerinde Demetevler bölgesinin en fazla yolculuk değerini yarattığı görülmektedir. Bu değeri Bahçelievler, Maltepe ve Cebeci bölgeleri takip etmekte ve ardından da Yenimahalle, Emek ve Batıkent bölgeleri gelmektedir. Oysa bilinmektedir ki, Batıkent oldukça önemli bir nüfusu içinde barındıran bir bölgedir. Metro ve Ankaray'ın devreye girmesiyle birlikte Batıkent en yüksek yolculuk değerini yaratan bölge olarak ortaya çıkmış ve Demetevler'le beraber en yüksek kademede toplam yolculuk akış değerini yaratan bölgeler olarak belirlenmişlerdir.

Ankara Merkezi İş Alanı'nda Ankaray ve Metro raylı sistemlerinin toplam etkisine baktığımızda, İskitler, Ulus, Maltepe, Kızılay ve Kocatepe bölgelerinin diğer 3 bölgeye kıyasla daha fazla etkilendikleri görülmektedir.

MİA'da varolan konut alanlarını incelediğimizde en fazla alanın Maltepe bölgesine ait olduğu görülmektedir. Bu bölgeyi İncesu, Kızılay, Kocatepe ve İskitler bölgeleri

izlerken Ulus da ihmal edilemez miktarda konut alanına sahip bulunmaktadır. MİA'da konut dışı alanlar incelendiğinde ise elbette ki en yüksek değerlere Kızılay ve Ulus bölgeleri sahip olmakta, ardından Kültür, sonra da İskitler, Maltepe, Kocatepe bölgeleri önemli miktarda konut dışı alanlar içermektedir.

Raylı sistemlerin toplam etkisi sonucunda MİA'daki konut dışı alanlarda artış değerlerini incelediğimizde, en yüksek artışı Kızılay, Ulus ve sonra da Kültür bölgeleri kaydetmiş, ardından İskitler, Maltepe, Kocatepe ve Hipodrum bölgeleri sıralamada yerlerini almışlardır. İncesu bölgesi bu artış değerleri bakımından oldukça yetersiz kalmıştır.

Görülmektedir ki, Kızılay ve Ulus merkezleri aralarındaki Kültür bölgesini de kapsayarak MİA'nın çekirdeğini oluşturmaya devam etmekte, ne var ki bununla da yetinmeyip hemen yakınlarındaki bölgeleri de bu kapsamın içine alarak MİA'yı daha da güçlendirmektedirler.

DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecine girmiş olan metropoliten kentlerde, sermayenin denetimden kurtulduğu bir yapıya geçilmiştir. Ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler kentlerin ekonomik ve kültürel ilişki ağlarını etkilemesi sonucunda, kentlerin konumlarında ve kent içi organizasyonlarda değişimler ortaya çıkmaktadır. Emek pazarının yapısı, kentsel faaliyetlerin yapısı, kentsel faaliyetlerin biçimi ve dağılımı değişmektedir.

Ankara metropoliten kent bütünüünün raylı ulaşım sistemleriyle merkezi iş alanına erişebilirliklerini artırması sonucunda kentsel faaliyet sistemi etkilenmiş, merkezdeki ofis, alışveriş ve eğlence gibi faaliyetlere istem artmış, bu faaliyetlerin sunumu da artarken taşınmazlar değeri kazanmıştır.

Kaynak:

Sur, Şengül "Taşınmaz Yatırımlarının Ekonomik Gelişme ve Ankara'nın Merkezi İş Alanındaki Konut Dışı Taşınmaz Gelişimi Üzerinde Ankaray ve Metro Projelerinin Etkisi Üzerinde Ulaşım Altyapı Yatırımları ile İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Şehir Planlama, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eylül 1998.

